

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Şengül HABLEMİTOĞLU, Prof. Dr.**
(Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Emine ÖZMETE, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Tarık TUNCAI, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- İlkay Başak ADIGÜZEL, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Meliha Funda AFYONOĞLU, Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Sinan AKÇAY, Dr. Öğr. Üyesi**
(Selçuk Üniversitesi)
- Duygu ALTINOLUK, Dr.**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- İsmail BARIŞ, Doç. Dr.**
(Üsküdar Üniversitesi)
- Ferhat BAYOĞLU, Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Bekir GÜZEL, Dr. Öğr. Üyesi**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Sunay İL, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bartın Üniversitesi)
- Zeki KARATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Yulia KRYVENKO, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
- Hatice NUHOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kastamonu Üniversitesi)
- Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kocaeli Üniversitesi)
- Serhat TEK, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bitlis Eren Üniversitesi)
- Gülten UÇAN, Doç. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Ömer ADIGÜZEL, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Demet AKARÇAY ULUTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Seda ATTEPE ÖZDEN, Doç. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Doğa BAŞER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Selçuk Üniversitesi)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Muş Alparslan Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Aylin GÖRGÜN BARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Nur İNCETAHTACI, Dr.**
(Gaziantep Üniversitesi)
- İlhan Zeynep KARAKILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bahçeşehir Üniversitesi)
- Mehmet KIRLIOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Semahat Dicle MAYBEK, Dr.**
(Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi)
- Kemal ÖKTEM, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Aslıhan Burcu ÖZTÜRK, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Bülent ŞEN, Doç. Dr.**
(Avrasya Üniversitesi)
- Tarık TUNCAY, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Hacettepe Üniversitesi

Publication of Social Work Department

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Sunay İL, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Kasım KARATAŞ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Emrah AKBAŞ, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi)
Elif GÖKÇEARSLAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

- Burcu GENÇ, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
İsmail ORBAY, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Sibel VURKUN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 32

Sayı/Number: 1

Ay/Month: Ocak

Yıl/Year: 2021

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

28.01.2021

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1-22 ***İstanbul İlçe Belediyelerinde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Algısı*** *Melek İPEK*
Cemre ERCİYES
Social Services and Social Work Perception in the District Municipalities of Istanbul
- 23-40 ***Orduda Sosyal Hizmet: Terör Gazilerinin Depresyon ve Yaşam Doyumunun Değerlendirilmesi*** *Mehmet BAŞCILLAR*
Kasım KARATAŞ
Military Social Work: Evaluation of Depression and Satisfaction of Life Among Terror Veterans
- 41-57 ***Şizofreni Tanısı Olan Erkeklerin ve Eşlerinin Yaşam Deneyimlerine Yönelik Nitel Bir Araştırma*** *Fulya AKGÜL GÖK*
Şenay ÖLMEZ
A Qualitative Research for the Life Experiences of Wives and Men Who Have a Diagnosis of Schizophrenia
- 59-78 ***Üniversite Öğrencilerinin Aile ve Evliliğe İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi*** *Aliye Betül DENİZ*
İshak AYDEMİR
Determination of the Ideas of University Students Related to Family and Marriage
- 79-95 ***Üniversite Öğrencilerinde Aile Aidiyeti ile Aile İçi Şiddet Tutumu İlişkisinin Değerlendirilmesi*** *Ramazan KIRAC*
Mehmet Akif ERİŞEN
Emel FİLİZ
Fatma ÇİFTÇİ KIRAC
Evaluation of the Relationship of Family Belonging and Domestic Violence Attitude of University Students
- 97-119 ***Çocuğa Yönelik İstismar ve İhmal Olaylarının Haberdeki Temsilinin Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi*** *Faruk KOÇ*
Figen PASLI
An Examination the Presentation in News of Child Abuse and Neglect Cases in the Context of Child Rights

- 121-140** **Öğretmen Adaylarının Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeyleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişki** *Ata PESEN*
Uğur EPÇAÇAN
The Relationship Between Candidate Teachers' Decision-Making Styles with Knowledge and Awareness Levels Towards Child Neglect and Abuse
- 141-172** **Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması** *Rasim BABAHAÑOĞLU*
Serap DAŞBAŞ
Substance Use Stigma Mechanism Scale: Study of Validity and Reliability
- 173-188** **Algılanan Ebeveyn İlişki Tutumları ile Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançların Evlilik Rol Beklentileri Üzerindeki Etkisi: Geleneksel Mi, Eşitlikçi Mi?** *Cansu TOSUN*
Hikmet YAZICI
The Predictive Role of Perceived Parental Relationship Behavior and Irrational Romantic Relationship Beliefs in Explanation of Marriage Role Expectations: Traditional or Equalitarian?
- 189-210** **Sosyal Hizmetlerin Yerelleşmesine Kent Konseylerinin Katkıları** *Sami KALAYCI*
Aziz AKİN
Contributions of City Councils to The Decentralization of Social Services

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 211-225 **COVID-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme** Gizem ALTIN
An Assessment Related Violence Against Women in the Context of Covid-19 Pandemic
- 227-250 **Zorunlu Göçe Maruz Kalan Bireylerin Psikososyal İyilik Hali** Sema BUZ
Ali DİKMEN
Psychosocial Well-Being of Forced Migrants
- 251-273 **Stratejik Yönetim ve Sosyal Hizmet Örgütleri Açısından Önemi** Mehmet BİRİNCİ
The Importance of Strategic Management for Social Work Organizations
- 275-292 **COVID-19 Pandemisi Bağlamında Hassas Gruplar: Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeliler** Betül Kübra DOĞAN
Ayşenur PEKASIL
An Assessment on the Problems of Homeless, Seasonal Agricultural Workers, Refugees, Conditional Refugees and Syrians under Temporary Protection in the Context of the Covid-19 Pandemic
- 295-315 **Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet İçin Önerileri** Neşe ŞAHİN TAŞĞIN
Prevention of Racism and Discrimination: Current Situation and Suggestions for Social Work in Turkey
- 317-335 **Macera Terapisinin Sosyal Hizmetteki Yeri ve Önemi** Onur KESKİN
The Role and Importance of Adventure Therapy in Social Work

- 337-355 ***Theoretical Explanations for Understanding Conditions Around Engagement in Interventions Among Perpetrators of Domestic Violence: Literature Review*** Zeynep TURHAN
Aile İçi Şiddet Faillerinin Müdahalelere Etkin Katılım Nedenleri: Alanyazın İncelemesi
- 357-382 ***Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bireysel ve Toplumsal Değerlerin İşlevselliğine Kavramsal Bakış*** Emine ÖZMETE
Taner ALGAN
Conceptual View to Functionally of Individuals and Social Values at Social Work Practices
- 383-401 ***Eleştirel Sosyal Hizmet Teorisi ve Uygulaması*** Hande ALBAYRAK
Critical Social Work Theory and Practice
- 403-420 ***Ergenlerle Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yaratıcı Dramanın Kullanımı*** Ahmet EGE
Using Creative Drama in Social Work Practices with Adolescents

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

İstanbul İlçe Belediyelerinde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Algısı

Social Services and Social Work Perception in the District Municipalities of Istanbul

Melek İPEK¹, Cemre ERCİYES²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ipekmelek@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2955-5048

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, jadecemre@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4186-8901

Başvuru: 03.06.2020
Kabul: 13.11.2020

Atıf:
İpek, M. ve Erciyes, C. (2021).
İstanbul ilçe belediyelerinde sosyal hizmetler ve sosyal hizmet algısı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 1-22. DOI: 10.33417/tsh.747695

ÖZET

Son yıllarda öne çıkan sosyal belediyecilik anlayışı, yerel yönetimlerde sosyal hizmetleri önemli bir sorumluluk alanı haline getirmiştir. Bu çalışma, sosyal hizmet sunumunun önemli bir ayağını oluşturan belediyelerde verilen sosyal hizmet çeşitliliği ile sosyal hizmet bilgi ve farkındalık düzeyinin, İstanbul'daki ilçe belediyeleri kapsamında anlaşılmasına yöneliktir. Nitel yöntemle yapılandırılan araştırmanın pilot çalışmasında 5 ilçe belediyesi ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, daha sonra 29 ilçe belediyesinin sosyal hizmet birimlerinde görevli personel ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bulgular, belediyelerin çoğunda sosyal hizmetlerin sosyal yardımlar biçiminde kurgulandığına ve sosyal hizmet kavrayışı ve farkındalığında sorunlar olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, sosyal hizmet sunan belediyelerde bu hizmeti sunacak bir meslek grubu olarak sosyal çalışmacı sayısının yetersizliği, bir başka önemli bulgu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Yerel yönetim, sosyal belediyecilik, sosyal hizmetler, sosyal hizmet uzmanı

ABSTRACT

New municipalism, which is known in Turkey as "social municipalism", has made social services an important area of responsibility for local governments. This study focusses on the variety of social services and the perception and knowledge of social work in Istanbul district municipalities, an important part of social service provision in the city. Adopting a qualitative research design, structured in-depth interviews were held with the staff working in district municipalities' social service units in 29 municipalities, after a pilot study with 5 municipalities. The findings of the study point out that social services are constructed in the form of social aids in most of the municipalities and there are some problems in both the social service understanding and awareness. In addition, the fact that the number of social workers (esp. those who are social work department graduates) is insufficient as a professional group that will provide this service in the municipalities, has emerged as another important finding.

Keywords: Local government, new municipalism, social municipalism, social services, social worker

GİRİŞ

Kamusal hizmetlerin devlet tarafından yerine getirilmesi ilkesine dayanan kamu hizmeti anlayışı, son yıllarda yeni liberal politikalar zemininde devletin değişen işlevleri içinde farklılaşmış ve yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte klasik kamu hizmetleri sunum yöntemleri terk edilirken, yerelleşme doğrultusunda yeni yönelimler ön plana çıkmıştır. Devletler, yeni liberal politikaların etkisi ile öncelikle eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik gibi alanları piyasalaştıran bir tutum içine girmiş ve sosyal bir hak olma niteliği taşıyan, sosyal hizmetlerin sunumunda da dönüşümler yaşanmıştır (Sallan Gül, 2009; Özdemir, 2004; Aysan, 2006; akt: Öztürk ve Gül, 2012). Bu dönüşümle birlikte, sosyal devlet anlayışının giderek yok olması, devletin piyasaya müdahalesinin azalması ve merkezi yönetimin sosyal hizmet alanındaki yetersizlikleri, yerel yönetimlere büyük fonksiyonlar yüklemiştir (Gül, 2017).

Sosyal devletin küçültülmesi ve piyasalaştırılması anlayışı, 1970'lerden başlayarak yerelleştirme adı altında devam etmiştir. Bu doğrultuda, 1982 Anayasasında da büyük yerleşim yerlerinde özel yönetsel süreçlerin hayata geçirileceği belirtilmiştir. 1982 Anayasasından alınan bu dayanakla, 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve ardından 2000'li yıllarda gerçekleştirilen reform çalışmaları ile hayata geçirilen yasalar, yerelleşmenin kamu yönetimi gündemine girmesini ve yerel yönetimlerin temel aktörler olarak sürece yerleşmesini getirmiştir. Ancak, bu süreçte yerelleşmeye, yerel yönetimlerin yeni liberal politikaların bir aracı olarak özelleştirme ve piyasacı anlayış doğrultusunda yapılandırılması da eşlik etmiştir. Nitekim Kazgan, Lorrain ve Stoker'in çalışmalarında, yerel yönetimlerin ekonomik ve yönetsel açıdan özerkleşmesi ile yeni liberal politikalara dönüşümün özneleri haline getirildikleri de ifade edilmektedir (akt: Kesgin, 2015).

Yerel yönetimlerde 2000'li yıllarda başlayan mevzuatı yenileme girişimleri ile belediyelerin daha önce ilgileri düzeyinde verdiği bazı hizmetler, giderek belediyelerin görevleri arasına girmiştir. Bu dönemde yapılandırılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile risk altında bulunan tüm dezavantajlı gruplara (yaşlı, engelli, yoksul, çocuk vb.) yönelik hizmetlerin sunulması da yerel yönetimlerin görevleri arasında yer almıştır. 2014 yılında uygulamaya giren 6360 sayılı yasa ile sosyal hizmetler konusunda büyükşehir belediyelerinin sorumluluklarının genişlemesi paralelinde, bu belediyelerden beklentiler de artmıştır (Gül, 2017). Belediyelerin sosyal sorunlar bazında artan sorumlulukları kapsamında öne çıkan özelliklerinden biri ise "sosyal belediyecilik" anlayışı olmuştur.

Sosyal belediyecilik, jenerik bir kavram olarak belediyelerin, sosyal devlet anlayışına ve insan onuruna uygun bir biçimde yerel düzeyde katkılarını işaret etmektedir (Adıyaman ve Demirel, 2011). Keleş (2009)'e göre, sosyal belediyecilik, sosyal refah devletine özgü bir belediyecilik anlayışıdır. Bu anlamda, sosyal belediyeciliğin yerel yönetimlere sosyal alanlarda ve sorunlarda düzenleme yetkisi veren, sosyal yardımları gerçekleştirmek üzere harcamaları yöneten, sosyal ve kültürel etkinliklerin gerçekleşmesi ve sosyal adalet kavramını güçlendirmeye yönelik işlevler yükleyen bir model olduğu ifade edilmektedir (Öksüz, 2007). Keskin (2012) ise, sosyal belediyeciliğin görevlerini,

sosyalleştirme, sosyal kontrol, rehabilitasyon, yönlendirme, yardım etme ve yoksulları gözetme ile birlikte sosyal yatırım şeklinde sıralamaktadır.

Türkiye’de sosyal belediyecilik anlamındaki ilk uygulamalar ve kurumsallaşma çabaları yerelleşme yönelimi zemininde 1970’li yıllara rastlamaktadır. Efe ve Sözer’e göre, yerel yönetimlerde demokratik bir anlayışla kurgulanan uygulamalar en fazla bu yıllarda gerçekleşmiştir (Efe ve Sözer, 2015). 1980’lere gelinceye kadar yerel yönetimler eğitim, sağlık ve sosyal hizmetleri doğrudan üreten kurumlar olarak ilerlerken; yeni liberal politikaların hayatın her yerinde işlemeye başlaması ile belediyeler, bu hizmetleri satın alan kurumlar haline gelmeye başlamıştır (Ersöz, 2005). Yeni liberal politikaların zirve yaptığı ve yerelleşme eğiliminin hızla işlediği 2000’li yıllarda getirilen birçok yasa ile de hem yerelleşme süreci hızlandırılmış hem de sosyal belediyeciliğe ilişkin açılımlardaki dönüşüm devam etmiştir. Bu çerçevede, 5393, 5216 ve 6360 sayılı belediye yasalarının, sosyal hizmetlerin sunumunda belediyelere önemli yetki ve görevler verdiği söylenebilir. Düzenlenen yasalarda belediyelerin sosyal hizmetler için kaynak ayırması gerektiği, ancak sosyal hizmetlerin sunumunda belediyenin ekonomik durumu ve verilecek hizmetin önceliğinin dikkate alınacağı ifade edilerek, bazı kısıtların da konduğunu belirtmek gerekir. Belediyelerden, ekonomik gelişme, mesleki becerileri artırma, konut ve işsizlik sorununun çözümünde etkin olmalarının yanı sıra, engelli, yaşlı, yoksul, genç, kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet ve yardım hizmetlerini de sunması beklenmektedir. Ayrıca, Belediyelerin sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkileri, yerel yönetimlerde toplumsal aktörlerin katılımı yaklaşımının önem kazanması ve bunun da sivil toplum aracılığı ile gerçekleşmesi anlamında önem taşımaktadır. Bu bağlamda 5395 sayılı Belediye Kanunu’nda da sosyal hizmetleri yürütürken sivil toplum işbirliğine atıfta bulunmaktadır. Gönüllülerle ilgili yasal dayanak ise “İl özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği” ile düzenlenmiştir (Keleş, 2009; akt: Çetin, 2017). Buna göre, gönüllülerle çalışmanın dayanışma ve katılımın artırılması ile hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanması hedeflenmekte ve kentin paydaşlarla katılımcı bir anlayışla yönetimine vurguda bulunmaktadır.

Geniş bir belediyecilik anlayışına işaret eden sosyal belediyecilik kavrayışının daha sonra salt sosyal yardımlarla sınırlandırılması ise bir paradoks olarak ortaya çıkmıştır. Öztürk ve Gül (2012) de Türkiye’de sosyal belediyeciliğin dar anlamda algılandığını ve giderek ihtiyaç sahibi olanlara geçici bir şekilde yapılan ayni ve nakdi yardımlar halini aldığını belirtmektedirler. Sosyal belediyecilik kavrayışındaki bu yetersizlik, sosyal hizmet sunumuna da yansımış ve sosyal yardımlar zaman zaman sosyal hizmet olarak sunulmaya başlanmıştır. Oysa, sosyal yardımlar, sosyal hizmetlerin bir ayağı olarak sosyal hizmete göre, daha dar kapsamlı ve standart uygulamaların anlatımıdır (Çengelci, 1993). Sosyal hizmet ise geniş anlamda sağlık, konut, istihdam, eğitim gibi birçok uygulama ile iç içedir.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), sosyal hizmeti şöyle tanımlamaktadır: Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmaya, sosyal bütünleşmeye, insanların güçlendirilmesine

ve özgürleşmesine aracılık eden uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal bilimlerin kuramlarına ve yerel bilgiye dayanarak yaşamdaki güçlüklerle baş etmek ve iyilik halini geliştirmek üzere insanları ve yapıları bir araya getirir (IFSW, 2014).

Bu tanımdaki yerel bilginin dayanağında yaşam güçlükleri ile baş etmek ve iyilik halinin geliştirilmesi anlamında da sosyal hizmet ve sosyal belediyecilik, birlikte ilerleyecek kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, sosyal belediyecilik anlayışındaki yetersizlikler, yerel yönetimlerde sosyal hizmeti hem niteliksel olarak hem de taşıyıcı olan sosyal çalışmacılar açısından bulanık bir zemine taşımıştır.

Belediyeler Bir Sosyal Hizmet Umudu Olabilir mi?

Sosyal hizmet mesleği, insanın iyilik halini geliştirmek için sosyal değişimi, güçlendirmeyi ve özgürleşmeyi öncelemektedir. Bunu gerçekleştirmek için de insanın çevresi ile etkileşime geçtiği noktalara müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Değişimin temelinde insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri yer almakta, değişim odağında ise dışlanmış ve marjinalize olmuş bireyler başta olmak üzere, tüm insanlar bulunmaktadır.

Sosyal Hizmetler hem yönetimler hem de toplum ve bireyler için anlamı olan hizmet biçimleridir. Sosyal hizmetlerin bu değerinden dolayı, hangi kurumsal yapı tarafından nasıl yerine getirileceği de önem taşımaktadır (Kesgin, 2016).

Belediyelere geniş yetkiler tanıyan ve sosyal alanda hizmet çeşitliliğini arttıran yasalar ile yerel yönetimlere, sosyal hizmetler alanında etkin rol alma olanağı sunulmuştur. Ancak, bu süreçte merkezi yönetim, ekonomik olanaklarını yerel yönetimler eliyle bölgesel ve ekonomik eşitsizlikleri gidermek için kullanmaktan vazgeçerken, yereli, siyasi ve ekonomik açıdan daha fazla kontrol etmeye ve yerel yönetimleri de piyasanın dinamikleri çerçevesinde iş yapmaya yönlendirmiştir. (Sallan Gül, 2006). Devletin, sosyal hizmet ve sosyal yardım alanlarından çekilmesiyle oluşan hizmet açığının kapatılabilmesi için özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK) ve bireysel sorumluluk ilkeleri odağında farklılaşan bir sosyal belediyecilik anlayışı ortaya atılarak, bu yönde bir kavrayış geliştirilmeye çalışılmıştır (Öztürk ve Gül, 2015).

Sosyal hizmetler ve sosyal yardımlara ilişkin uygulamaların başlıca alanlarından biri haline gelen yerel yönetimlerde/belediyelerde, bu hizmetlerin uygulayıcısı durumundaki sosyal çalışmacı sayısı birçok ülkede yeterli iken, Türkiye'de sosyal çalışmacıya yer veren belediyelerin sayısı oldukça sınırlıdır (Karakuş, 2015). Bu anlamda, yerel yönetimlerde sosyal hizmet anlamında verilen hizmetler henüz kurumsal olarak yerleşmemiş ve sosyal hizmetlerin ne olduğu ya da olması gerektiği konusundaki yetersiz bilgilendirme nedeniyle, belediyelerde sosyal çalışmacıların görev yapması sınırlı ve dönemsel uygulamalardan ileriye geçememiştir. Belediyelerdeki sosyal çalışmacı sayısı ise sözleşmeli ve kısa vadeli projeler bazında sosyal çalışmacı görevlendirilmesi nedeniyle yeterince bilinmemektedir (Karakuş, 2015). Sosyal belediyecilik anlayışı, sosyal hizmet uzmanı istihdamı konusunda bir umut yaratmış ise de sosyal hizmet değerleri ve mesleki tekniklerinin yeterince

bilinmemesi ile sosyal hizmetlerin sadece sosyal yardımlar olarak nitelendirilmesi şeklindeki yanlış kavrayış, sosyal çalışmacıların yeterince istihdam edilmesini engellemiş ve belediyelerdeki sosyal hizmet umudu, silik bir alana taşınmıştır.

Sosyal belediyeciliğin en önemli işlevlerinden biri olarak sosyal hizmet, değişim yaratma zemininde sorun çözücü bir meslektir. Sosyal hizmet, risk altındaki kadın, çocuk, yaşlı genç, engelli ve diğer kırılgan grupları güçlendirerek, sorun çözme ve baş etme kapasitelerini geliştiren, onları kaynak ve hizmetlerle buluşturarak, sosyal politikaların daha etkin ilerlemesine katkıda bulunan bir disiplindir. Sosyal çalışmacılar da bireylerin, grupların, ailelerin ve toplulukların yaşamlarındaki değişimin temsilcileridir. Belediyeler, bu anlamda yerelde insana yönelik refah hizmetleri sunan en yakın kurumların temsili iken; sosyal hizmetler de yerel niteliği olan ve insan odağında, insan refahını gözetilen hizmetlerdendir. Bu nedenle, her ikisi arasında belirgin bir kesişimsellik bulunmaktadır. Bu bağlamda, her geçen gün artan sosyal hizmetler ihtiyacına koşut olarak, sosyal hizmetler konusunda belediyelerin nasıl bir yapılanma ve algıya sahip olduğunu anlamak ayrı bir önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı da belediyelerde verilen sosyal hizmetleri İstanbul ilçe belediyeleri kapsamında anlamak belediyelerde sosyal hizmet veren birim yöneticilerinin mesleki profili ve sosyal hizmetler konusundaki farkındalıklarını değerlendirmek, sosyal hizmetlerin uygulanışına dair bir durum saptaması yapmak ve sosyal hizmetin yerel yönetimlerdeki algısını ortaya koymaya çalışmaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile fenomenoloji çalışma deseninde tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, görüşmelerle birlikte doküman, belge, kayıt inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algı ve durumların doğal ortamda gerçekçi ve bütünsel bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmalar, aynı zamanda anlama, gerçeği olduğu gibi tanıma ile birlikte ne ve nasıl sorularına yanıt arama odaklı araştırmalardır (Kümbetoğlu, 2012). Fenomenolojik çalışma deseninde ise görüşme aracılığıyla ise araştırmanın odaklandığı konuda birey veya grupların bu olguyu nasıl yansıttıklarına (algılarına ve algılarının ifadelerine) odaklanılır. Bu çalışmada da belediyelerde verilen sosyal hizmetler, hizmetlerin sunulma biçimi ve sosyal hizmet veren birim yöneticilerinin sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet mesleğine yönelik farkındalıklarının bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konmasını sağlayan nitel araştırma yöntemi fenomenoloji çalışma deseni aracılığı ile kullanılmıştır.

Araştırma, ilçe belediye sayısının fazla olduğu, daha fazla ve çeşitli veriye ulaşılmasında önemli olduğu düşünülen metropol bir kent olarak İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın öncelikle İstanbul'da bulunan 39 ilçe belediyesinin tamamındaki sosyal hizmet veren ilgili birimlerindeki yöneticilerle yapılması öngörülmüş, ancak bazı belediyelerden randevuların alınamaması ya da belediyelerin görüşmeyi kabul etmemesi üzerine, araştırma, 5'i pilot olmak üzere 34 ilçe belediyesindeki sosyal hizmet birim yöneticileri ile tamamlanmıştır. Pilot çalışma sırasında yapılandırılmamış görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde araştırma sorusunu cevaplayabilmek için

gerekli veriler detaylıca toplanmıştır. Daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme soruları belirlenmiş, soru sorma biçim ve tekniklerinin üzerinden gidilmiş, araştırmacılardan gelen gözlem ve değerlendirmeler doğrultusunda farklı algıları yansıtan görüşme soruları oluşturulmuştur. Araştırma verileri, 29 belediye üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda analiz edilmiştir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun ilk bölümünde katılımcılara ait sosyodemografik bilgilere ulaşılması amacıyla, görüşülen kişinin birim içindeki konumu ve meslek tanımına ilişkin bilgilerle birlikte, görüşülen birim, birimin bağlı olduğu yapı, birimde çalışanların sayıları ve mesleki kimliklerine ilişkin 7 soru yer alırken; ikinci bölümde, belediyelerde verilen sosyal hizmetler, başvuru, mesleki süreçlerin uygulanışı, sivil toplum ve gönüllülerle yapılan çalışmaları içeren 10 soru yer almıştır. Son bölümde ise katılımcıların sosyal hizmet mesleği ile bilgi ve farkındalık düzeyleri ile sosyal hizmetlerin sunumu ile ilgili görüş ve önerilerine ilişkin 3 soruya yer verilmiştir.

VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırma verileri Kasım 2018 ve Ocak 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Veri toplama aşamasında, 18 sosyal hizmet bölümü son sınıf öğrencisi görüşmeci olarak yer almış ve öğrencilere araştırma öncesi gerekli eğitim verilmiştir. Görüşmeler belediyelerin sosyal hizmetle ilgili birimlerinde yüz yüze ve gönüllülük esasında yapılmıştır. Her görüşme en az iki görüşmeci tarafından gerçekleştirilmiş ve görüşmecilerden biri kayıtların tutulmasından sorumlu olmuştur. Görüşmelerde ses kaydı kullanılmamıştır. Görüşmelerin mesai saatleri içinde yapılması zaman zaman kesintilere neden olmuşsa da her bir görüşme ortalama 45-60 dakika arasında tamamlanmıştır. Toplanan veriler kontrol edilerek elektronik ortama aktarılmış ve veriler kategorilere ayrılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sırasında, sosyal hizmetlere ayrılan bütçeye ilişkin sorular, birimlerin birden fazla farklı hizmet biçimini aynı birim içinde yerine getirmeleri nedeniyle sosyal hizmetlere ayrılan payın ayrıştırılmaması veya bu konuda değişen rakamlar olduğunun belirtilmesi gerekçesi ile net olarak yanıtlanmamıştır. Bu nedenle bu soruya ilişkin veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Veri analizi için alınan notlar ve araştırmacının gözlemleri kullanılarak tematik içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde, verilerin belirlenen temalara göre özetlenmesinin yanında, kişi görüşlerinin daha etkin bir biçimde yansıtılması amacıyla doğrudan alıntılara sıklıkla yer verilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada elde edilen veriler, çalışmanın amacı doğrultusunda; Belediye Sosyal Hizmetler Birimlerinin Genel Profili, Belediyelerde Sosyal Hizmetler, Nitelikler ve Süreç, Belediye Sosyal Hizmetler birim yöneticilerinin Sosyal Hizmet Bilgi ve Algı Düzeyleri olmak üzere üç temel odakta değerlendirilerek, her odaya ilgili alt kategoriler eklenmiştir.

BULGULAR

BELEDİYE SOSYAL HİZMET BİRİMLERİNİN GENEL PROFİLİ

Belediyelerde Sosyal Hizmetler Birimlerinin Yapısı

İstanbul'da ilçe belediyelerindeki sosyal hizmetler, belediye örgüt yapısı içinde en fazla Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü ve ardından Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü çatısı altında verilmektedir. Bunun dışında, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Birimi, Kadın ve Aile Hizmetleri Birimi gibi yapılar altında da, sosyal hizmetler yürütülmekte ve bu birimler aynı zamanda başka faaliyetlerde de bulunabilmektedir.

Bulgular, belediyelerde sosyal hizmetlerin yürütüldüğü birimlerin her belediyede çeşitlilik gösterdiğini ve farklı isimlendirmeler altındaki birimlerde ya da temel fonksiyonları sosyal hizmet sunumu olmayan birimler tarafından verilmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da, belediyelerde sosyal hizmet sunumunun karmaşık ve düzensiz bir yapılanmaya sahip olduğunu göstermektedir.

Sosyal Hizmet Birimlerinde Görevli Meslek Grupları

Belediyelerin sosyal hizmet birimleri, meslek grupları açısından da çeşitlilik göstermektedir. Birimlerde, ağırlıklı olarak, mesleki vasfı bulunmayan idari personel ile birlikte sosyologlar ve psikologlar ve ardından sosyal çalışmacılar görev yapmaktadır. Ancak, hizmet verilen kitlenin büyüklüğü, verilen hizmetin niteliği açısından, belediyeler arasında bu konuda farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, evde bakım, yaşlı bakım hizmetlerinin sağlandığı belediyelerin sosyal hizmet birimlerinde hemşireler ve evde bakım personeli, temizlik görevlisi ve kuaför görev yaparken, bir başka belediyede, verilen hizmetin periyodu ve hedef kitlenin genişliğine uygun olarak kasap, aşevi personeli, gıda ve market personeli, depo görevlisi ve taziye hizmetleri personeli, temizlik personeli, imam gibi çeşitli meslek grupları sosyal hizmet birimlerinde görev yapmaktadır.

Çizelge 1: Sosyal Hizmetler Birim Yetkilisinin Mesleği ve Sosyal Hizmet Birimlerinde Görevli Sosyal Çalışmacı Sayısı

Sosyal Hizmetler Birim Yetkilisinin Mesleği	
Meslek	Sayı
Sosyal Hizmet Uzmanı	4
Sosyolog	8
Sosyal İnceleme Görevlisi	1
Memur/Müdür	16
Toplam	29
Sosyal Hizmetler Birimlerinde Sosyal Çalışmacılar	
Sosyal Çalışmacı Sayısı	Belediye Sayısı
Yok	16
1	10
2	1
3	1
4	1
Toplam	29

Birim yetkilisi olarak görüşme yapılanların 16'sı, sosyal hizmetleri içeren herhangi bir uzman meslek grubunda yer almayan idari personel niteliği taşımaktadır. Sosyal hizmet birimlerinde görüşülenlerin 8'i sosyolog, 4'ü sosyal hizmet uzmanıdır.

Görüşme yapılan 16 belediyede hiç sosyal çalışmacı bulunmazken; 10'unda 1'er sosyal çalışmacı, 1 belediyede 2, 1 diğer belediyede ise 3 sosyal çalışmacı görev yapmaktadır.

Sosyal Hizmet Birimlerinde Çalışacakların Nitelikleri Üzerine Görüşler

Katılımcıların tamamına yakını, sosyal hizmetleri verecek kişilerin, bu konuda gerekli eğitimi almış, alanında uzman, sosyal çalışmacı, sosyolog, psikolog gibi meslek elemanlarından oluşması, hizmetin disiplinler arası bir anlayışla yürütülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Birçok belediye, sosyolog, psikolog ve sosyal çalışmacının birlikte çalışması gerektiğine işaret ederken, 2 belediyedeki görüşmeciler, halkla ilişkiler mesleğinin de bu ekipte yer alması gerektiğini öne sürmüştür. Ancak, mesleki niteliklerin yanında, kişiye özgü merhamet, vicdan, hakkaniyet, gönüllük gibi kavramların da yer yer bu tanımlamalara eşlik etmesi dikkat çekicidir.

“Sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, psikolog ve halkla ilişkiler sorumlusu iyi ve etkili bir hizmet için gerekli.” (y 3)

“Lisansını tamamlamış, sosyal hizmet alanından mezun olmuş ya da bu meslek dallarına yakın meslek elemanlarının yapması ve sosyal hizmet insani duyguların anlamlandırıldığı bir dal olduğu için bu alanda olması gerekmektedir.” (y 7)

“Diyebileceğim tek şey, bu işin daha çok gönüllülük esasına dayandığıdır.” (y 5)

“Her şeyden önce insan sevmeli. İnsana yaklaşımları düzgün olmalı. İnsan sevmeyen hiç kimse bu mesleği yapamaz. Kuvvetli bir yapıya, karaktere sahip olmalı.” (y 9)

“Tüm insanlara karşı güler yüzlü, şefkatli olması gerekir. Meslek elemanı olmalı, yönetmelikleri bilmelidir. İnsan ayırımı yapmamalı, etik davranışlar sergilemelidir. Her ne olursa olsun, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için çabalamalıdır. Belediye de olsa olaya siyasi açıdan yaklaşmamalıdır. Birimde sosyal hizmet uzmanı, sosyolog ve psikolog birlikte çalışmalıdır.” (y 12)

“Saha çalışanlarının sosyal hizmet uzmanı, psikolog ya da sosyolog olması gerekir. Özellikle sosyal hizmet uzmanının yer alması gerekir, çünkü sahada gözlem çok önemli. Büro personeli j evrak işlerinin düzenli işlenmesi açısından gerekli. Ulaşımın sağlanması için yeterli şoför de olmalıdır.” (y 16)

“Sosyal Hizmet alanından mezun olmuş ya da bu meslek dallarına yakın meslek elemanlarının yapması, sosyal hizmet insani duyguların anlamlandırıldığı bir dal olduğu için, bu alanda olması gerekmektedir.” (y 9)

BELEDİYELERDE SOSYAL HİZMETLER

Belediyelerin sosyal hizmet programları çeşitlilik göstermektedir. Her belediye farklı isim ve farklı mesleki personel kullanarak benzer hizmetler vermektedir. Bu durum, verilerin analizinde bütünlüğü

engelleyen bir unsur olarak görüldüğünden, hizmetler genel bazı kategorilere ayrılarak netleştirilmeye çalışılmıştır.

Kadınlara Yönelik Hizmetler

İlçe belediyelerinde kadınlara yönelik sosyal hizmet programları en fazla sosyal yardımlar olarak ve aile üzerinden yürütülmektedir. Kadınlara yönelik sosyal yardımların başında, aynı olarak yapılan gıda, eşya, giysi yardımları yer almaktadır (12 belediye). Dul ya da eşi cezaevinde veya askerde bulunan ve ihtiyaç içinde olan kadınlara eğitim ve sağlık yardımı gibi çeşitli nakdi yardımlar yapılmaktadır (6 belediye). Nakdi yardımların periyodu olmayıp, tek kerelik yardımlar olarak verilmektedir. Belediyelerden 6'sında kadınlara yönelik psikolojik destek programları uygulanmaktadır. Bu programın biri Milli Eğitim Bakanlığı desteği ile yürütülürken, biri özel bir hastane ile sağlanan anlaşma yoluyla yapılmakta, 4 belediye ise psikolog ile bu hizmeti vermektedir. Bir diğer sosyal hizmet sunumu ise kadınlara yönelik çeşitli eğitim, seminer ve meslek edindirme ve hobi kurslarıdır (6 belediye). Eğitim ve seminerler evlilik, eş ilişkileri, çocuklarla iletişim, gebelik, kadına yönelik şiddet, sağlık ve hijyen konularında ağırlık taşımaktadır. Bazı belediyeler projeler yoluyla kadınlara ulaşmaktadır. Genç Kadınları Güçlendirme Projesi, (POTLAÇ) ve Kadının İnsan Hakları Eğitimi (KİHEP) projeleri kapsamında eğitim veren 3 belediye bulunmaktadır. Ayrıca, "Hoş Geldin Bebek" projesi (1belediye) kapsamında yeni annelere aynı yardımlar yapılmaktadır. "Canım Ailem" ve "Birlikte Mutluyuz" adlı projelerle (1 belediye) aile ziyaretleri gerçekleştirilmekte ve aileler üzerinden kadınlar desteklenmektedir. Kadın sığınma evi hizmeti 6 belediye tarafından verilmektedir. Bunlardan biri kadın konuk evi olarak hizmet verirken, 1 belediye ise kadın sığınma evi konusunda yaptıkları çalışmaların son aşamada olduğunu belirtmiştir. Kadınlara hukuki olarak danışmanlık hizmetleri de 4 belediye içinde yürütülmektedir. Aile danışmanlığı hizmeti 3 belediye tarafından verilirken; destek kart, 4 belediye tarafından kadınlara sağlanan yardımlar arasındadır. İstihdam desteği gibi en fazla ihtiyaç duyulduğu düşünülen destek ise sadece 1 belediye tarafından yürütülmektedir.

Çocuklara Yönelik Hizmetler

Çocuklara yönelik hizmetler kadına yönelik hizmetlerde olduğu gibi daha çok aile üzerinden gerçekleştirilen sosyal hizmet ve yardımlardır. Çocuklara en fazla yardım türü aynı olarak yapılan kırtasiye (11 belediye) ve giysi (12 belediye) yardımlarıdır. Ardından eğitim ve sağlıkla ilgili yapılan nakdi yardımlar gelmektedir. Psikososyal destek ve ilgili Psikolojik Danışma ve Rehabilitasyon birimlerine yönlendirme, bir diğer sosyal hizmet biçimidir (5 belediye). Kreş hizmeti ve çocuklara yönelik merkezler ise 1 belediyede aktif bir şekilde gerçekleştirilmekte ve belediyeye ait 5'i kreş, 2'si çocuk merkezi olmak üzere 7 birim bulunmaktadır. Bir diğer belediye ise 4 kreşle hizmet vermektedir. Bir belediyede ise 6 kreş bulunmaktadır. Spor okulu, dijital kütüphane (1 belediyede), sünnet (5 belediye) ve aile ziyaretleri sırasında belirlenen şiddet ve istismara uğrayan çocukların ilgili birimlere yönlendirilmesi (1 belediye) tarafından yine verilen sosyal hizmetler arasındadır. Burs veren 2

belediye bulunurken, “Anne ve Çocuk Projesi” kapsamında 1 belediyede Anne ve Çocuk Merkezi bulunmakta, anne ve çocuklar karma şekilde davranış eğitimi almaktadırlar. 1 belediyede ise Eğitim ve Kültür Merkezi, 12 şubesi aracılığıyla Çocuk Hakları Atölyesi, Çocuk Hakları Festivalleri düzenlemekte, üniversiteye hazırlık, liselere hazırlık gibi kursların yanında, ilk ve orta öğrenim öğrencilerine eğitim destek kursları verilmektedir.

Belediyelerde çocuklara yönelik hizmetler çoğu belediyede gençlere verilen hizmetlerle iç içe yürütülmektedir. Yaz ve kış spor okulları, gençlik ve kültür merkezleri, danışmanlık birimleri psikososyal destek birimleri, etüt, kütüphane gibi hizmetler, gençler ve çocuklara aynı yapılanma içinde hizmet vermektedir.

Engellilere Yönelik Hizmetler

Engellilere yapılan yardımların başında, akülü ya da aküsüz engelli arabası, hasta bezi, hasta yatağı, yürüteç, işitme cihazı vb. gibi medikal malzeme yardımı gelmektedir. Bunların dışında bazı belediyeler, “Engelsiz Sanat Atölyeleri” ile engellilere çeşitli el işi ve meslek edindirme kursları düzenlemektedir (3 belediye). Kurslar için gerektiğinde engelliler servislerle evlerinden alınarak, tekrar evlerine bırakılabilmektedir. Engellilere evde bakım ve ev ziyaretleri, destek kart, servis hizmeti ve “Engelli Dinlenme Merkezi”, danışmanlık ve eğitim hizmetleri, engelli ailelerine psikososyal destek, asansörlü araç, akülü engelli arabası onarımı, giysi yardımları ise daha az görülen hizmetler arasındadır. Ayrıca, engellilere ev ziyareti ve evde bakım birkaç belediyede yürütülen faaliyetler arasındadır. 2 belediyede “Engelli Koordinasyon Merkezi” hizmet vermekte olup, merkezde çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.

“Engelli bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmek üzere Engelli Koordinasyon Merkezimiz bulunmaktadır. Engelliler için yaz kampı yapılmakta ve sosyal tesislerden yararlandırmaktayız. Ayrıca, engelli taşıma aracı hizmeti de vermekteyiz. Engelli arabası (akülü – aküsüz) temin etmekteyiz. Yatalak durumda olan hasta vatandaşlarımıza ise hasta yatağı ve hasta bezi vermekteyiz.” (y 8)

“Özel Eğitim Danışmanlığı, Yaşam Koçu Danışmanlığı, Sosyal Kulüp Hizmeti, İstihdam Danışmanlığı ve İstihdam Desteği, Sesli Kütüphane Hizmeti, Engelli Taksi Hizmeti, Kişisel Gelişim, Meslek Edindirme ve Hobi Eğitimleri gibi hizmetler sunulmaktadır.” (y 9)

“Tekerlekli sandalye, hasta bezi, yürüteç, koltuk değneği vb. ekipmanlar sağlıyoruz. İhtiyaç halinde aile üzerinden aynı yardımlar yapıyoruz.” (y 7)

Gençlere Dönük Hizmetler

Belediyelerin gençlere yönelik farklı birimler tarafından yürütülen sosyal, kültürel, eğitsel ve ruh sağlığı alanında hizmetleri bulunmaktadır. Gençlere yönelik sosyal hizmet programlarının birçoğu çocuklara ve kadınlara yönelik hizmetlerde olduğu gibi aile üzerinden ve sosyal yardımlar olarak yürütülmekte ve özellikle üniversite öğrencilerine yönelik nakdi burslar ailelere verilmektedir.

“Aileye yardımın içine girdiği için gençlere ayrı yardım yapılmıyor. Gençlerin ne amaçla kullanabileceği bilinemediğinden ailelerine veriliyor.” (y 20)

“Yardım alan ailelerin içinde yer alıyorlar, ekstradan kitap yardımları yapıyoruz bireysel olarak. Bunun dışında, eğitim materyali yardımı giysi, gıda, eşya gibi aynı yardımlar bulunmaktadır.” (y 24)

Belediyelerden 3 tanesinde gençlere akran zorbalığı, flört şiddeti, madde bağımlılığı gibi seminerler düzenlenmekte, yine 3 belediyede “Gençlik Merkezleri”, “Bilgi Evleri” gibi oluşumlar altında, üniversiteye hazırlık kursu, sanat ve tiyatro kursları gibi gençlere yönelik programlar yürütülmektedir. Gençlere yönelik psikososyal destek hizmeti 3 belediye tarafından verilmekte ve bu hizmet daha çok madde bağımlılığı ile mücadele kapsamında yürütülmektedir. Farklı bir hizmet modeli olarak 1 belediye, üniversite öğrencisi gençlere yurt hizmeti verirken, 2 belediyede çamaşırhane hizmeti verilmektedir. Nakdi yardımlar arasında ise özellikle 1 belediye için geçerli olmak üzere, asker aylığı ve asker gencin, varsa ailesi için nakdi yardımda bulunmaktadır.

Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Araştırma bulgularına göre, yaşlılara dönük sosyal hizmetler en fazla kişisel bakım, ev temizliği, aşevi (sıcak yemek) ve evde sağlık hizmetidir. Bunun yanı sıra, gıda/erzak, gıda çeki, kömür ve yakacak yardımları bu hizmetleri izlemektedir. Yaşlılara rutin ev ziyaretleri ile zor zamanlar açısından önemli olan “Hayat Butonu” yine 3 belediye tarafından sağlanan hizmetler arasındadır. Yaşlı Yaşam evi hizmeti (Gündüzlü merkez) 2 belediye tarafından verilmektedir. 1 belediye ise bu hizmetin hazırlığı içindedir. Yaşlı hobi merkezi, hasta nakil aracı, medikal malzeme yardımı (hasta bezi, hasta yatağı, yürüteç, hijyen malzemeleri, ilaç yardımı) yine verilen hizmetler arasındadır. Yaşlı yakınlarına yönelik Alzheimer Okulu (1 belediye) ve Yaşlı Bakım Eğitimi de (2 belediye) yerine getirilen hizmetlerdendir. Huzurevi hizmeti ise yine 2 belediye tarafından yerine getirilmektedir.

Mültecilere Yönelik Hizmetler

Belediyelerin çoğunda mültecilere yönelik sosyal hizmetler bulunmaktadır. Ancak bu yardımlar her belediyede farklılık göstermektedir. Bazı belediyeler aynı yardımlar verirken, bazı belediyeler danışmanlık ve hukuk hizmeti sağlamaktadır. Bu konuda en fazla dikkat çeken, yine sosyal yardım anlayışı içinde verilen aynı yardımlardır. Buna göre, gıda, eşya ve giyecek yardımları ilk sıralarda yer alırken, aşevi, danışmanlık, eğitim, iş bulma, mülteci destek masası, medikal malzeme, Türkçe kursları, uyum çalışmaları, daha az verilen hizmetler arasındadır.

“Kaymakamlıktan maaş aldıkları için pek fazla yardım sağlanamamaktadır. Ancak eşya gıda ve sağlık malzemesi verilmektedir” (y 6).

“Erzak yardımları, giyim yardımları, eğitim yardımları, eşya yardımı, kardeşliğin ortak dili Türkçe, Mülteci Uyum Projesi: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD) ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ortaklığında gerçekleştirilen ve ilçemizde yaşayan Suriyelilerin topluma uyumunu kolaylaştırmak amacı ile çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca,

Türkiye'de mülteci masasını kuran ilk belediyeyiz. Mülteci destek masası projesi ile mültecilerin bilgiye doğru kaynaktan ulaşması ve yaşamış oldukları sorunları bu kanal aracılığı ile en doğru yöntemle çözmeleri sağlanmaktadır.” (y 16)

LGBTİ Bireyler

Belediyelerin birçoğunda LGBTİ bireylere dönük hiçbir hizmet bulunmamaktadır. Görüşme yapılan 29 belediyeden sadece 4'ü LGBTİ bireylerle ilgili çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Bu konuda sosyal hizmet vermeye çalışan belediyelerin yürüttükleri hizmetler arasında sağlık ve ameliyat desteği, psikolojik destek HIV testleri, doktora ulaşım gibi hizmetler yanında, 1 belediyede trans misafirhanesi ve belediye personeline yönelik LGBTİ bireylere davranış eğitimi verildiği bilgisi alınmıştır. Bir diğer belediye ise billboardlar yoluyla LGBTİ bireylerin sorunlarına dikkat çekmeyi hedeflediklerini belirterek, POTLAÇ projesi kapsamında Kadın EI Emeği Satış noktalarında LGBTİ örgüt ve bireylere yer verme hizmeti sunmaktadır. Bu konuda yöneltilen sorulara görüşmecilerin tedirgin ve kaçamak yanıtlarla yaklaşmaları dikkat çekmiştir. Örneğin bir belediyede katılımcı

“İlçemizde biraz hassas bir durum olduğu için LGBTİ bireylerle çalışmıyoruz” (y 11) ifadesini kullanmıştır. Çoğu belediye de, kendilerine başvuran LGBTİ birey olmadığını belirtmiştir.

Belediye ve Sivil Toplum Kuruluşları

Çalışmaya katılan birim yetkililerinin tamamına yakını STK'larla ilişki içinde olduklarını ve birlikte çalıştıklarını belirtmiştir. 20 belediye çeşitli STK ile ortaklaşa çalıştıklarını belirtirken, 5 belediye herhangi bir STK ile çalışmadığını, 4 belediye ise STK'larla nadiren çalıştığını belirtmiştir. Sosyal hizmetler yürütülürken en çok çalışılan STK'lar ise mültecilik alanında ve engellilik konusunda faaliyet gösteren STK'lardır. STK'larla yapılan diğer çalışmalar, özellikle Ramazan aylarında gıda/giysi yardımı gibi alanlarda hız kazanırken, çeşitli hemşeri dernekleri, bisiklet kulüpleri gibi yapılanmalarla da işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca, Avrupa Projeleri, Euro Desk ve WALD kapsamında uluslararası düzeyde çeşitli kuruluşlarla da işbirliği içinde çalışmalar yapan az sayıda belediye de bulunmaktadır.

Belediyelerde her ne kadar STK'larla çalışma yönünde bir eğilim belirlenmiş olsa da, yerel yönetimlerin katılımcı anlayışla kenti paydaşlarla yani STK'lar gibi toplumsal aktörlerle birlikte yönetme fikrinin, birçok belediyede yeterli olmadığı ve daha çok geçici bir nitelik taşıdığı gözlenmiştir.

Belediyeler ve Gönüllüler

Katılımcıların çoğu, belediyelerinin gönüllülerle çalıştığını dile getirirken, 5 belediye gönüllülerle çalışmadığını ifade etmiştir. Özellikle 1 belediye, 8700 civarında gönüllülerinin bulunduğunu belirtmiştir. Belediye bünyesinde oluşturulan yaşlı, çocuk, çevre, gençlik kulüpleri bazında gönüllülerle çalışma oldukça yaygındır. Gönüllülerle çalışma daha çok proje bazlı sosyal hizmet programları için geçerli olmakta, özellikle Ramazan aylarında, iftar yemeği, bayramlık giysi ve gıda yardımları ile ilgili gönüllülerle çalışma oranı artmaktadır.

Hizmetlerin Duyurulma Biçimi

Belediyeler tarafından verilen sosyal hizmet ve yardım programları en fazla mahalle muhtarları, billboard, afişler ve sosyal medya aracılığı ile duyurulmaktadır.

“Halk, komşular ve sosyal medya vasıtasıyla yardımlardan haberdar oluyor. Sosyoekonomik bakımdan düşük kişiler muhtarlar tarafından bildiriliyor İnternet ve afişler yoluyla sosyal medya aracılığı ile de gelenler oluyor” (y 16)

Sosyal hizmetlere yakın çevre ve birbirlerinin bilgisi ile başvuruların yanında, çağrı merkezi ile ulaşım ve az sayıda mobil ekiplerin tespit çalışmaları ile de başvurular alınmaktadır.

Sosyal Hizmeti Yararlanıcılarının Başvuru Süreci

Bulgular, belediyelerde genel olarak sosyal hizmetler ve sosyal yardımların başvuru esasına göre yürütülmekte olduğuna işaret etmektedir. Hizmetlerden yararlanacakların belediye sınırları içinde yaşaması ön koşulu bulunmakta ve alınacak yardımın türüne göre bazı evraklar istenmektedir. Örneğin, engelliler için engelli raporu, nakdi yardımlar için gelir belgesi, kredi kartı borç dökümü, muhtardan yoksulluk belgesi, kimlik belgesi, ayrıca, kişilerin durumlarının Merkezi Nüfus İdaresi Sisteminde (MERNİS) incelenmesi ve MERNİS sisteminin kullanılmadığı durumlarda tapu ve gelir belgesi, adli sicil kaydı, okul kayıt belgesi, vb. belgeler istenebilmektedir. Ancak birçok belediye belge kontrolünde oldukça önemli olan MERNİS'e ve Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)' e erişimlerinin bulunmadığını ifade etmiştir. Belediyelere göre müracaatçılardan istenen belgeler de çeşitlilik göstermektedir. Başvurular bireysel olarak yapılabildiği gibi, gerektiğinde vasiler de başvuru yapabilmektedir. Yaşlı, hasta ve yatalak olanlar için ihbar yoluyla başvuru alınması da söz konusudur. Başvuruya dayanmayan bir program genellikle belediyelerde uygulanmamaktadır. Yalnızca 2 belediye, herhangi bir başvuru olmaksızın mobil gezici ekipler veya ihbarla, muhtarlardan gelen bilgiler ve doğal afet, yangın, sel, deprem gibi durumlarda sosyal yardım ağırlıklı bir destekte bulunabildiğini belirtmiştir.

Sosyal Hizmet Uygulamalarına Özgü Sosyal İnceleme, Mülakat, Ev Ziyaretleri

Başvuru sahiplerinin durumlarını yerinde incelemek amacıyla genelde bütün belediyeler ev ziyaretleri yapıldığını ve sosyal inceleme raporu yazıldığını ifade etmiştir. Özellikle aile üzerinden yapılan kadın, çocuk, gençlere yönelik nakdi yardımlar için ve engelliler, yaşlılar için yapılacak yardımlarda sosyal inceleme raporu yazılması rutin bir uygulama olarak devam etmektedir. Ancak, birkaç belediye haricinde, ev ziyaretleri ve sosyal inceleme raporları, sosyal çalışmacı olmayan, mesleki vasfı bulunmayan, birimde saha çalışanı adı altında görevlendirilmiş olan kişilerce hazırlanmaktadır.

Yararlanıcılarla İletişim

Belediyelerin birçoğu (20 belediye) yararlanıcılarla iletişimde sorun yaşadıklarını belirtirken, 9 belediyede yararlanıcılarla iletişimde bir sorun yaşanmadığı ifade edilmiştir. İletişim problemleri en

fazla yaşlılar ve mültecilerle olan ilişkide ortaya çıkmaktadır. Yaşlılarla, yapılacak yardımlar ve sahip oldukları haklar konusunda oldukça zor iletişim kurulduğu sıklıkla belirtilmektedir. Mültecilerle iletişimde ise büyük oranda dil sorunu yaşanmaktadır. Bazı belediyeler bu sorunu tercüman aracılığı ile iletişim kurarak çözmeye çalışmaktadır.

İhtiyaç Duyulan Sosyal Hizmetler

Belediyelerin yetersizliğini dile getirdiği sosyal hizmetlerin başında, mültecilere yönelik hizmetler, kadın ve çocuk hizmetleri, çalışan ve sokakta yaşayan çocuklara yönelik hizmetler, psikososyal destek hizmetleri gelmektedir. Bu anlamda, katılımcıların önerileri arasında göç birimlerinin kurulması, çalışan çocuklarla ilgili projeler, kadın sığınma evleri, cinsiyet eşitliği birimleri ile eğitim alanındaki projelerin arttırılması önerilmektedir. Yaşlılar için evde bakım, kadın ve engellilerin iş sahibi olmalarına olanak tanıyacak projeler, engellilere meslek edindirilmesi, LGBT bireylere yönelik çalışmalar, mültecilerin barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik hizmetler, huzurevleri ve kreşler kurulması da sosyal hizmet birimlerindeki görevliler tarafından iletilen, ihtiyaç duyulan hizmetler arasında yer almaktadır.

Psikososyal Destek Verilmesi Konusunda Düşünceler

Görüşülen belediyeler arasında 4 belediye kadınlara, engelli ve ailelerine yönelik psikososyal hizmeti verdiğini iletirken, 3 belediyede çocuklara ve ergenlere yönelik psikososyal destek hizmeti verildiği görülmüştür. Belediyelerin tamamına yakını, yararlanıcılara psikososyal destek verilmesi konusunda sıkıntılar yaşadığını belirterek çoğu yararlanıcının yardım ihtiyacına eşlik eden psikososyal sorunları bulunduğuna işaret etmiştir.

“Biz bu konuda yardımcı olamıyoruz belirli bir merkezimiz yok. Yardıma muhtaç durumda olmak ve dar gelire sahip olmak psikolojiyi sarsan bir durumdur Psikolojik destek olmalı”(y 6)

“Sadece gıda ve giyimle olmuyor Ciddi psikolojik sorun yaşayanlar var. Özellikle kadın ve yaşlılar için olmalı. Kadınlar evden çıkamıyor sosyal yaşama giremiyorlar kadını kaybediyorsunuz. Bizim kadın merkezimiz var ama sadece spor ve hamilelik eğitimleri var şu an” (y 17)

SOSYAL HİZMETLER BİRİMİ YÖNETİCİLERİNİN SOSYAL HİZMET BİLGİ VE ALGISI

Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal hizmetleri, “dezavantajlı grupları ekonomik sosyal ve kültürel olarak destekleyen bir süreç” olarak tanımlamıştır.

“Sosyal hizmet denince aklıma dezavantajlı diyebileceğimiz tüm gruplar, yani yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelliler geliyor.” (y 14)

Verilen yanıtlardaki bir başka sosyal hizmet algısı ise, sosyal hizmetin, “ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının karşılandığı bir süreç” olarak belirtilmesidir.

“Sosyal hizmet, vatandaşların herhangi bir ücret ödemediği yararlanabileceği hizmetlerdir. Özellikle ihtiyaca yönelik uygulamalar sosyal hizmetin ilk unsurudur.” (y 16)

“Yardıma muhtaç insanlara tek tek ulaşılması ve ihtiyaçların değerlendirilmesi.” (y 9)

Sosyal hizmeti daha makro düzeyde ele alan az sayıdaki katılımcı ise şunları söylemektedir:

“İnsanı ilgilendiren kamunun ve özel sektörün cevap verebileceği her türlü iş ve işlem sosyal hizmettir. Yaşamı daha da iyileştirme, insanların yaşam standartlarını artırma ve daha ileriye taşıma amacıyla yapılan işler. Sosyal hizmetin mantığı bu. Bizim gözümüzde böyle.” (y 16)

“Sosyal Hizmet aslında sadece dezavantajlı kişilere bağlı olarak çalışan bir alan değil, bence tüm vatandaşa, onların sosyo-kültürel ve ekonomik olarak destek hizmetlerinin toplamı. Herkese ve her gruba eşit sunulan her hizmet sosyal hizmettir.” (y 22)

Sosyal Hizmetler birim yöneticilerine yöneltilen bir diğer soru ise, “sosyal çalışmacı kimdir” sorusudur. Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal çalışmacıyı, Sosyal Hizmet Lisans eğitimini tamamlamış, ancak bazı insani temel niteliklere de (hak gözeten, empati yeteneğine sahip, duygusal olmayan, iletişimde başarılı) bilgi ve beceriye sahip kişiler olarak tanımlamaktadır (7 kişi).

İkinci düzeydeki tanımlamalar ise sosyal hizmet uzmanının, dezavantajlı bireylerin sorunlarına yönelik olarak çalışan bir meslek grubu olduğu tarifidir (8 kişi). Sosyal çalışmacıyı Sosyal İnceleme Raporu yazan, aile incelemesi yapan, ön başvuru evraklarını alan, yerinde gözlem yapan, gerçek ihtiyacı çözen sorgulayıcı kişi olarak tanımlayanlar ise üçüncü algı düzeyini oluşturmaktadır (5 kişi).

Sosyal hizmet uzmanının diğer tanımları ise, empati yeteneği olan, güvenilir, tarafsız, ayırım yapmadan kişilerin iyilik halini gözeten, topluma karşı sorumlulukları olan, hizmetleri belirleyip yetkili yerlere ulaştıran, birçok rolü olan kişi olarak sıralanmaktadır (9 kişi).

TARTIŞMA

Topluma ve insana en yakın yerel birim olarak belediyeler, bireylerin gündelik yaşamı üzerinde en etkili kamusal yapılanmalardır. Sosyal hizmetler de odağında insana hizmet sunan bir alan olarak, belediyelerle işlevsel olarak aynı düzlem içinde yer almaktadır. Bu doğrultuda, belediyelerde verilen sosyal hizmetleri ve sosyal hizmet birimlerinin sosyal hizmet mesleği ile ilgili farkındalıklarını anlamak bu araştırmanın temel amacını oluşturmuştur.

Çalışmada, belediyelerde sosyal hizmetlerin kurumsal olarak nasıl bir örgütsel yapı içinde olduğuna dair elde edilen bulgular, sosyal hizmetler konusunda ülke düzeyinde yaşanan dağınık kurumsal yapı sorununun, ilçe belediyeleri arasında ve hatta belediyelerin kendi içinde de yaşanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konudaki ilk belirleme, sosyal hizmetleri sunan birimlerin belediyeden belediyeye değişerek, farklı isimlendirmeler ve çatılar altında hizmet vermesidir. Sosyal hizmetler konusunda bilgi ve anlayışın yeterince gelişmemiş olması, belediyelerin sadece yasalarla verilen görevleri yerine getirmek adına sosyal hizmet birimlerini biçimlendirmeleri, yaşanan dağınık yapılanmanın nedeni olarak düşünülebilir.

Sosyal hizmetleri temel alan sosyal belediyecilik anlayışı, özünde belediyelerde kapsamlı bir sosyal hizmetler kavrayışı ve sosyal çalışmacı ihtiyacı ile birlikte, ilgili meslek elemanlarını gündeme getirmektedir. Kesgin (2016) de yaptığı çalışmada, belediyelerde sosyal hizmetleri gerçekleştirecek

personel ihtiyacının bulunduğunu, uygulamalardan verimli sonuç alınmasının ancak sosyal çalışmacıların görevlendirilmesi ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Ancak, araştırmada birçok belediyede sosyal hizmetleri farklı boyutları ile mesleki beceri temelinde yerine getirecek sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog gibi meslek elemanlarının sayıca az olduğu ve sosyal hizmetleri sunan ana meslek grubu olarak sosyal çalışmacıların ise bazı belediyelerde hiç bulunmadığı belirlenmiştir. Bu araştırmada da görüldüğü üzere, sosyal hizmet birim yöneticilerinin çoğu mesleki vasfı bulunmayan görevlilerden oluşmakta ve farklı meslek gruplarından (işletmeci, tarihçi, iktisatçı vb.) sosyal inceleme görevlisi veya saha çalışanı adı altında sosyal hizmeti yöneten ve uygulayan meslekler istihdam edilmekte ya da memur ünvanlı kişiler bu görevleri yerine getirmektedir. Dezavantajlı pozisyonda ve kırılğan bir nitelik taşıyan gruplarla çalışılan sosyal hizmet alanında bu hizmeti sunanların vasıfsızlığının, hizmet sunumunda ayrıca bir risk unsuru oluşturduğu söylenebilir. Artan (2017) tarafından yerel yönetimlerde sosyal hizmetlerin konu edildiği çalışmada da belediyelerde ve birçok sosyal hizmet kurumunda sosyal hizmet eğitimi almış personel sayısının azlığına dikkat çekilmektedir. Alan (2018) tarafından sosyal belediyeciliğin uygulanmasındaki zorlukların konu edildiği çalışmada ise, belediyelerin sosyal hizmetler alanında yeterli personelinin olmadığına vurgu yapılmaktadır. Sosyal hizmetlerin kalitesini arttırmanın önemli bir yolunun da nitelikli uzman personel olduğu düşünüldüğünde, yararlanıcılara böylesi bir zeminde bilimsel temelde sosyal hizmetleri sunmak zorlaşmaktadır.

Araştırma bulgularından bir diğeri de sosyal hizmetlerin belediyelerde dezavantajlı gruplara daha çok yardım yapmakla sınırlı kalmış olmasıdır. Mermer, Sataf ve Negiz (2016) tarafından gerçekleştirilen ve sosyal belediyecilik anlayışının sorgulandığı araştırma bulgularında da belirtildiği gibi, sosyal hizmetler özellikle gençler ve çocuklara yönelik hizmetlerde olmak üzere, kırtasiye, yiyecek, giyecek yardımı ile bazı sportif faaliyetler ve eğitsel faaliyetlerden oluşmakta ve daha çok sosyal yardım niteliği taşımaktadır. Bu araştırmada da İstanbul ilçe belediyelerinin çoğunda sosyal hizmetlerin, sosyal yardım anlayışı içinde verilmekte olduğu belirlenmiştir. Oysa sosyal yardımlar, sosyal hizmetin uygulama yöntemlerinden yalnızca biri olup, amacı, bireyleri kendi kendilerine yeter hale getirmektir. Belediyelerde sosyal yardım anlayışı ile yapılan yardımlar sırasıyla, en fazla kadın, çocuk, yaşlı, engelli ve gençlere yöneliktir ve ağırlıklı olarak giyim, gıda, yakacak, medikal malzeme, kırtasiye gibi aynı ve çok az oranda da nakdi olarak gerçekleştirilmektedir. Bu yardımlar da sosyal hizmetlerle bütünsel bir yapıda verilmemektedir. Yardımlar, günlük gereksinimleri karşılayacak şekilde geçici ve kısa vadeli olarak birey üzerinden değil aile üzerinden kurgulanmaktadır. Ayrıca, yaşlı, genç, engelli, kadın ve çocuklara yapılan yardım ve sosyal hizmetler oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Sosyal yardımlar müracaatçının bireysel gereksinimleri temelinde değerlendirilmemekte, yardım kararları önceden belirlenmiş standart ölçütler ile alınmaktadır. Buradaki sorun, hizmetlerin yalnızca belirli ihtiyaçlara odaklanması ile bütüncül bir bakış açısına sahip olunamamasıdır.

Belediyelerde sosyal yardımların dışında verilen sosyal hizmetler, mesleki eğitim, kadın ve engellilere yönelik hobi atölyeleri, sığınma evi, belirli gruplar için danışma merkezleri, gençler ve

çocuklar için geziler, birkaç belediyede kreş (1 belediyede verilen kreş hizmetlerinin yetkinliği dışarda bırakılırsa) ve 1 belediyede olmak üzere, üniversite öğrencileri için yurt ve çamaşırhane, yaz kampları, spor okulları, kütüphane ve 2 belediyede de eğitime destek kursları ve etütlerdir.

Sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar bağlamında verilen bütün bu hizmetler büyük önem taşısa da, işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi daha büyük ve ana sorunlar karşısında sosyal eşitsizlikleri azaltacak, sosyal korumayı arttıracak nitelikte değildir. Bu doğrultuda, belediyelerde yerel bir sosyal hizmetler ve daha genel çerçevede de yerel bir sosyal politikanın şu an için uygulanmasında çeşitli güçlükler bulunduğu söylenebilir.

Eğitimle ilgili hizmetler, oldukça dar kapsamdaki burslar, kırtasiye yardımları ve sadece 3 belediye tarafından yapılan etüt, kütüphane ve eğitime destek kurslarıdır. Belediyeler, sosyal konut sağlama noktasında da herhangi bir faaliyette bulunmamakta ve hatta son yıllarda kentsel dönüşüm projeleri ile mağdur edilen çok sayıda düşük gelirliliği göz önüne alındığında, belediyelerin sosyal konut konusundaki anlayış ve uygulamalarının yönü de daha iyi anlaşılmaktadır.

Araştırma sonunda ortaya çıkan bir diğer bulgu da, psikososyal destek ihtiyacıdır. Bu konuda, 7 belediye dışında, hizmetin verilmediği belirlenmiş ve bütünleşik sosyal hizmetler sunumunun tamamlayıcı bir yanı olan psikososyal desteğin, kurumsal hizmetler kapsamına alınması gerekliliği, bir kez ortaya çıkmıştır.

Sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerle ortak yürütülen çalışmalara bakıldığında, sınırlı sayıda belediye dışında bu ortaklıkların yeterince hayata geçmediği, kurumsal bazda çok yaygın ve etkin bir gönüllü ağı bulunmadığı belirlenmiştir. Oysa, toplumun diğer aktörleri ile paylaşılan bir sosyal hizmet sunumunun yerel yönetimlerin etkin ve demokratik hizmet sunumunda önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. STK ve gönüllülerle sürdürülen çalışmalar, çoğu belediye için Ramazan ayında geçerli olmakta ve özellikle bu dönemde gönüllülerin ve STK'ların çeşitli bağış, giysi ve gıda yardımlarından yararlanılmaktadır.

Belediyelerin yeni ortaya çıkan ve çeşitlenen sosyal sorunlar karşısında yetersiz kaldıkları da çalışmanın bir başka bulgusudur. Birkaç belediye dışarda bırakıldığında, belediyelerin hemen hemen hiçbirinde, LGBTİ bireylere hizmet verilmemektedir. Mülteci ve göçmenlere verilen hizmetler ise aynı yardımların ötesine çok geçmemektedir. Birçok belediyede de özellikle LGBTİ bireylere karşı mesafeli bir duruş gözlenmiş, bu yönde bir hizmetin bölge halkının duyarlılığı nedeniyle verilmediği belirtilmiştir. Oysa LGBT bireyler, mülteciler, sığınmacılar, kendilerine özgü sorunları olan müracaatçı gruplarıdır ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte belediyelerin de sorumluluk alanında bulunmaktadır.

Her geçen gün artan bir şekilde sosyal hizmete ihtiyaç duyan sokak çocukları, çalışan çocuklar, evsizler, istismar mağdurları gibi sorun alanlarında ise belediyelerce yürütülen bir faaliyet bulunmadığı belirlenmiştir. Aile üzerinden yürütülen hizmetler kapsamında yalnızca 1 belediyede aile ziyaretleri sırasında istismara uğrayan çocuk ya da yaşlı için Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler

Bakanlığı birimlerine ve diğer ilgili yerlere bildirimlerde bulunduğu bilgisi edinilmiştir. Mermer ve diğerlerinin (2016) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılarak, sokakta yaşayan, şiddet gören ve suça sürüklenen çocuklara ilişkin bir uygulamanın belediye sosyal hizmet faaliyetlerinde yer almadığı belirlenmiştir. Artan (2017)'nin çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilerek, özellikle sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklara ilişkin belediyelerin daha etkin çalışmalar yapması gerektiğine işaret edilmiştir. Oysa, sosyal hizmet, dezavantajlı bu gruplarla, güçlendirici, savunucu, destekleyici olarak çalışır. Sosyal hizmetin insana dair dışladığı hiçbir sorun alanı olamayacağı gerçeğinden bakıldığında, belediyelerin kapsayıcı bir sosyal hizmet anlayışından uzak oldukları bir kez daha düşündürücü bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal hizmetlerin sosyal koruma bağlamında önemli basamaklarından biri olan istihdam konusunda da belediyelerin meslek edindirmeye yönelik eğitimler dışında bir faaliyette bulunmadıkları, ağırlıklı olarak kadın ve engelliler bazında verilen mesleki kursların sonuçlarının da izlenmediği bulunmuştur. Ancak, sosyal hizmet müdahalesinin en temel süreçlerinden biri izleme ve değerlendirmedir. Bu araştırmada, kadın istihdamının artırılması konusunda önemli bir işlevi olan kreş ve çocuk yuvaları açılması konusunda birkaç uygulama (1 belediyenin bu konudaki duyarlılığı dışında tutulmak kaydıyla) dışında, yerel yönetimlerin bu ihtiyacı karşılamaktan uzak oldukları belirlenmiştir.

Toplumun farklı sorunlarıyla ilgilenen, ihtiyaçlarına çözüm üreten mesleklerin işlevselliği, bu mesleklerin algılanma düzeyleriyle de ilişkilidir. Araştırma bulgularında, sosyal hizmetlerin sunumunda yer alan görevlilerin, sosyal çalışmacının ve sosyal hizmetin ne olduğu konusunda verdikleri yanıtlarda, her ne kadar profesyonel mesleki tanım ve algılar yer alsada sosyal çalışmacıların nasıl bir kişilik yapısına sahip olması gerektiği gibi öznel değerlendirmeler eklenerek, bireysel özelliklere vurgu yapılması dikkat çekicidir. Sosyal çalışmacıların birimlerde yer alması gerektiğine işaret edilmişse de yalnızca bir profesyonel olarak değil, "vicdanlı, hakkaniyet sahibi ve gönüllük esasında çalışmaları gerektiği" şeklindeki yorumlar, belediyelerde sosyal çalışmacı istihdamının neden düşük olduğu konusunda ipuçları vermektedir. Zira, sosyal hizmetler, vicdanlı, yardımsever, hakkaniyet sahibi olan herkesin yapabileceği bir hizmet olarak görülerek, bu konuda özel bir istihdam arayışına girilmemekte ve var olan personel bu alana yönlendirilmektedir.

Bir diğer bulgu da sosyal hizmetler birim yöneticilerinin, sosyal hizmetlerin hak temelli bir destek sistemi olduğuna hiçbir şekilde vurgu yapmamaları ve sosyal hizmetleri sosyal yardım biçiminde algılamakta olmalarıdır. Buna göre sosyal hizmetin odağında bulunan hak temelli yaklaşımın, halen belediyelerin hizmet çerçevesi içinde tam olarak yer almadığı söylenebilir.

Negiz (2011)'in bir belediyede sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerinin değerlendirildiği araştırmasında da yerel otoritelerin sosyal hizmetlerin ne olduğu konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları vurgulanmaktadır. Bu araştırmada da benzer sonuçlar elde edilerek, belediyelerde sosyal hizmetler konusunda kapsayıcı bir bilginin olmadığı, yapılan bazı etkinlik ve yardımların sosyal hizmet olarak nitelendirildiği saptanmıştır. Söz konusu anlayış ve bilgi eksikliğini yansıtan bir diğer bulgu da belediyelerde bölge halkının gereksinimlerini ortaya koyan herhangi bir veri setinin

bulunmaması, hizmet götürülecek kesimlerin yaş, cinsiyet, eğitim gibi sosyoekonomik göstergeleri ile birlikte ihtiyaçları konusunda genel bir politikanın da oluşturulmamasıdır. Alan (2018) da çalışmasında, belediyelerin sosyal yardım uygulamalarına rehberlik edecek veri yetersizliği içinde bulduklarını ve sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan kesimlere ait bilgilerin yenilenmesi gerektiğinden söz etmektedir.

İstanbul ilçe belediyelerinde sosyal hizmetlere ayrılan bütçe konusunda ise kesin verilere ulaşılamamıştır. Sosyal hizmet sunumunda kültür ve sosyal işler, sosyal yardımlar, sosyal destek, toplumsal eşitlik gibi farklı birimlerin yer alması ve bu birimlerin başka işlevlerinin de olması nedeniyle, sosyal hizmetlere ayrılan payı anlamak mümkün olmamaktadır. Kaldı ki, birçok belediye bu konudaki sorulara gizlilik nedeniyle yanıt vermek istememiş ya da tam olarak net rakamı bilmediklerini ifade etmiştir. Bu nedenle, sosyal hizmete ayrılan bütçe konusunda yeterli bilgiye ulaşılamamış, elde edilen çok az veri de değerlendirmeye alınmamıştır.

SONUÇ

İstanbul ilçe belediyelerinde yürütülen bu çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde, ilk olarak sosyal hizmet sunumunun her belediyede farklı idari yapılar altında verildiği, hatta zaman zaman sosyal hizmetleri çağrıştırmayan isimler altındaki birimlerde hizmetlerin sürdürüldüğü söylenebilir. Belediyelerde sosyal hizmet sunumunu gerçekleştiren birim yöneticilerinin yarıdan fazlası mesleki vasfı olmayan idari personelden oluşmaktadır. Bu personelin büyük çoğunluğunun meslek elemanı gerekliliğine işaret etmesi ile müracaatçılarla yaşanan iletişim sorunlarını vurgulamaları sosyal hizmetlerin/sosyal yardımların sunumunda yaşadıkları sorunların ve bilgi eksikliğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Ayrıca birimlerde çok az sayıda sosyal çalışmacı görev almakta hatta bazı belediyelerde sosyal çalışmacı bulunmamaktadır. Görüşülen birim yöneticilerinin çoğu, sosyal hizmetlerin bu konuda eğitim almış kişiler tarafından sunulması gerektiğine işaret etmişse de, bu yetkinliğin yanında hakkaniyet, vicdanlı olma, gönüllülük, merhamet gibi kişisel niteliklere de vurgu yapılması, belediyelerde sosyal hizmet meslek kimliğinin algılanışında yetersizlikler bulunduğunu göstermektedir.

Belediyelerde genel olarak STK ve gönüllülerle çalışma eğilimi bulunmakta ancak bu çalışmalar geçici ve duruma özel bir konumda kalmaktadır. Kadın çocuk, engelli, yaşlı, gençler gibi dezavantajlı gruplara sosyal hizmet sunumu farklı çeşitlilik ve yoğunlukta her belediye tarafından verilmekte, ancak sosyal hizmetler, geçici ve gündelik bir nitelik taşımakta, kalıcı ve sonuçta istihdama yönelik bir zeminde sunulmamaktadır. Kadın ve çocuklara verilen sosyal hizmetler ve sosyal yardımların bireysel ihtiyaçlar gözetilmeden aile üzerinden yapılan değerlendirmelerle verilmesi de bir başka önemli sonuçtur.

Sosyal hizmet sunumunda mülteciler ve LGBTİ bireylere ve sokakta çalışan çocuklara yönelik verilen hizmetler ise oldukça sınırlı kalmaktadır. Sosyal hizmetlerin önemli ayaklarından biri olan

psikososyal destek hizmetleri ise belediyelerin çoğunda yer almamakta ve bu hizmetlerin yetersizliği, birim yetkililerince de ifade edilmektedir.

Bir başka bulgu da başvuruların değerlendirilmesinde MERNİS ve SOYBİS gibi bilgi sistemlerine birçok belediyenin erişiminin kısıtlı olması nedeniyle yeterli sorgulamanın yapılamaması ve sosyal hizmetten yararlanacak hedef kitlenin ayrıştırılmasında yaşanan sorunlardır.

Araştırmada, ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda belirtmek gerekirse, öncelikle, çerçeve bir sosyal politika eşliğinde sosyal belediyecilik anlayışına uygun ortak bir bürokratik biçimin oluşturulması, karmaşık ve düzensiz sosyal hizmet yapılanmasının önüne geçilmesi temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal hizmetlerin geçici ve gündelik değil, koruyucu, önleyici ve destekleyici çalışmalarla tüm dezavantajlı kesimleri içerecek şekilde kalıcı bir zeminde planlanması, oluşturulacak araştırma birimleri ile sosyal hizmet alanındaki sorunların tespit edilmesi ve derinlikli araştırmalar yoluyla hedef kitlelere, başvuruya gerek kalmaksızın ulaşılması gerekmektedir.

Ayrıca, istihdam, barınma mesleki eğitimle birlikte, şiddete ve sosyal dışlanmaya karşı tüm kırılgan grupları koruyacak önleyici tedbirlere ağırlık verilmesi, kadınlar başta olmak üzere, dezavantajlı grupların aile kurgusu dışında yok sayılmaması öncelikler arasında yer almalıdır. Bir diğer önemli nokta da, yerel yönetimlerle, sorunlara ulaşmada ve sorunlar ortaya çıkmadan alınacak koruyucu önlemlerde etkili mekanizmalardan biri olarak, mahalle bazlı toplum merkezleri oluşturulması gerekliliğidir. Bu birimler aracılığı ile sorunların kaynağına daha hızlı ve etkin ulaşılarak, koruyucu önleyici çalışmaların gerçekleştirilmesi de mümkün hale gelebilecektir.

Belediyelerde yeni liberal politikaların bireyi odağa alan anlayışı ile sosyal hizmet sunumundaki mikro ve mezzo uygulamalar, makro düzeydeki daha genel ve kapsayıcı uygulamaların önüne geçmiş görünmektedir. Türkiye’de, özellikle 1990 sonrasında ağırlığını arttıran yeni liberal anlayış, sosyal hizmet sunumunda kamunun rolünü giderek azaltırken; sosyal hizmetler de yerele, gönüllü kuruluşlara, ticari yapılara ve aynı zamanda hayırseverliğe, vicdanlara havale edilmiştir. Bu süreçte, sosyal hizmet müdahalesi gerektiren sorunlar çeşitlenmiş ancak sosyal hizmet anlayışı ve sosyal hizmet mesleği belediyelerde yeterli ve istenen düzeye gelememiştir. Belediyelerde her ne kadar sosyal hizmetin birçok alanında yoğun hizmet verilmekte ise de bu hizmetlerin bütünselliğinin ve kalıcılığının izlenmesi, yararlanıcılar açısından sosyal hizmetin temel unsuru olarak değişim yaratma potansiyelinin değerlendirilmesi ve hizmetlerin hak temelinde sosyal hizmet mesleği başta olmak üzere ilgili diğer disiplinlerle ortaklaşa verilmesi oldukça önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmaya ait verilerin toplanması sırasında Etik Kurul Yönetmeliğinde değişiklik sürecinin devam etmesi ve verilerin 2020 yılından önce toplanması nedeni ile Etik Kurul İzni için başvuru yapılamamıştır. Üniversite yönetimine gerekli bilgilendirme yapılmış, ayrıca kurumlara araştırmanın içeriği ve görev alan tüm araştırmacı ve öğrencilerin kimlik bilgileri gönderilmiştir. Katılımcılara ayrıca

bir bilgilendirilmiş onam belgesi sunulmamıştır. Sahaya çıkan tüm araştırmacı ve öğrencilere araştırmanın detaylarını belirten “Bilgi Belgesi” ve “Görev Belgesi” verilmiştir. Araştırma sürecinde görev alan öğrenciler, Sosyal Hizmet Araştırması, Sosyal Hizmet Araştırması Uygulaması I derslerinden başarıyla geçmiş öğrencilerdir. Bu araştırma kapsamında öğrencilere dikkat etmeleri gereken unsurlar ile etik duyarlılıklar üzerine araştırma süreci başlamadan önce gerekli eğitim verilmiştir. Araştırma verilerinin sunumunda Belediyeler tek tek ayrıştırılmamış, verilerin gizliliği göz önünde bulundurularak, genel çerçeve tartışılmış, görüşmelerden alıntı yapıldığında kodlar kullanılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, A.T. ve Demirel, S. (2011). Sosyal Belediyecilik Üzerine Bir İnceleme: Ankara Büyükşehir Örneği, Dış Denetim Dergisi, 115-129.
- Alan, Ç. (2018). Türkiye’de Sosyal Belediyeciliğin Uygulanmasını Zorlaştıran Nedenler, Journal of International Management Educational and Economic Perspectives, 6(2), 54-66.
- Artan, T. (2017). Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler, Ankara, Sabev Yayınları.
- Çengelci, E. (1993). Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rolü ve Önemi. HÜSHYO Dergisi, 1(1-2-3), 6-17.
- Çetin, H. (2017). Kamu Yönetimi Reformu Çerçevesinde Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,12(38),152-167.
- Ersöz H. (2005). Sosyal Politikalar Refah Devleti-Yerel Yönetimler İlişkisi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(11),759-775.
- Efe, A. ve Sözer, S. (2015). Herkes İçin Ulaşılabilir Bir Toplum Oluşturmada Yerel Yönetimlerin Rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(4), 87-97.
- Gül, H. (2017). Sosyal Devlet Sosyal Belediyecilik ve AKP Belediyeciliği. İçinde. Şahin Taşğın,N., Tekin, U. ve Ahi, Y. (Der.), Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar, Sosyal Hizmet(leri) Yeniden Düşünmek Konferansları. (s.71-88), Ankara: Nika Yayınları.
- IFSW (2014). International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work, Erişim Adresi: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- Karakuş, B. (2015). Belediyelerde Sosyal Hizmet Uzmanı/SHU İstihdamı, Erişim Adresi: <https://www.sosyalhizmetuzmani.org/belediyeshuistihdami.htm>.

- Keleş, R. (2009). Yerel Seçimler Yaklaşırken Türkiye’de Sosyal Belediyecilik. *Özel Kalem Dergisi*, 2(12), 30-32.
- Kesgin. B. (2012). *Yoksullukla Yerel Mücadele Sosyal Belediyecilik*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Kesgin B. (2015). Etkinlikle Demokratiklik Arasında Belediyeler. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 157-175.
- Kesgin, B. (2016). Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (4), 319-340.
- Koray, M.ve Temiz, H. E. (2014). Merkezi Yönetimle İlişkiler, Kısıtlar ve Harcamalar Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik ve Dört Büyükşehir Belediyesi Açısından Uygulama. *Çalışma ve Toplum*, (42), 13-16.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Mermer, B. Negiz, N. ve Sataf. C. (2016). Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Denizli Büyükşehir Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 299-322.
- Negiz, N. (2011). Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri Açısından Isparta Belediyesi Farkındalık Yararlanıcı ve Değerlendirme Açısından Bir Araştırma *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2),339-349.
- Öztürk, H. ve Gül, H. (2012). Sosyal Belediyecilik Sosyal Haklar ve Sosyal Devlete Bir Alternatif mi? *Sosyal Haklar Sempozyumu IV*, İstanbul, 18-19 Ekim, 377-392. Erişim Adresi: <http://sosyalhaklar.net/2012/Bildiriler/2012&20bildiri%20kitabi.pdf>.
- Öksüz Ö. (2007). Yerel Yönetimlerimizin Çoğu, Alt Yapı Açısından Yerel Sosyal Politikalar Uygulamaya Hazır ve Müsait Değil. *Sosyal Politikalar Dergisi*,2, 88-90.
- Sallan Gül S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti*, Ankara: Ebabil Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Orduda Sosyal Hizmet: Terör Gazilerinin Depresyon ve Yaşam Doyumunun Değerlendirilmesi

*Military Social Work: Evaluation of Depression and Satisfaction of Life Among Terror Veterans*Mehmet BAŞCILLAR¹, Kasım KARATAŞ²

¹ Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Hizmet (İngilizce) Bölümü, mbascillar@gelisim.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0223-8050

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, kkaratas@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4817-9981

Başvuru: 08.06.2020
Kabul: 17.11.2020

Atıf:
Başcılar, M. ve Karataş, K. (2021). Orduda sosyal hizmet: terör gazilerinin depresyon ve yaşam doyumunun değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 23-40. DOI: 10.33417/tsh.748139

ÖZET

Bu çalışma terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri, depresyon ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nicel araştırma tasarımından yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklemini terörle mücadelede aktif olarak rol alarak eve dönüş yapmış 225 terör gazisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı-yapılandırılmış sosyo-demografik form, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilmiş yaşam doyumu ölçeği ve Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiş Beck depresyon ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde katılımcıların terörle mücadelede aktif olarak görev aldıkları süre ortalaması 5,27 yıl olarak bulunmuştur. Katılımcıların %61.3'ü arkadaşının şehit oluşuna; %82.2'si arkadaşının yaralanmasına tanıklık etmiştir. Terör gazilerinin %91.1'i rüyalarında silahlı çatışmayı gördüğünü, %66.7'si ruh sağlığının terörle mücadeleden olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Katılımcıların depresyon ile yaşam doyumu düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma bulgularının etkili orduda sosyal hizmet uygulamalarına önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Orduda sosyal hizmet, terör gazileri, depresyon, yaşam doyumu

ABSTRACT

This study aims to reveal the relationship between the socio-demographic characteristics of terror veterans, their levels of depression, and satisfaction with life. The quantitative research design was used in the research and the sample of the study consists of 225 terror veterans who took an active role in the fight against terrorism. The semi-structured socio-demographic form prepared by the researcher as the data collection tool, the satisfaction with life scale developed by Diener et al. (1985) and Beck depression scale developed by Beck et al. (1961) are used. When the results of the research are examined, the average duration that terror veterans actively took part in the fight against terrorism was found to be 5.27 years. 61.3% of the participants stated that their friend was martyred; 82.2% were found to have witnessed the injury of their friend. 91.1% of terror veterans stated that they dreamed of taking part in a military conflict and 66.7% stated that their mental health was negatively affected by the fight against terrorism. A meaningful negative correlation was found between depression and satisfaction with life levels of the participants. It is considered that the research findings will contribute significantly to social work practices for effective military social work practice.

Keywords: Military social work, terror veterans, depression, satisfaction with life

GİRİŞ

Türkiye, uzun yıllardır çeşitli isimler altında etkinlik gösteren terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Terör, Türkiye'nin en önemli sosyal sorunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dünyada terör olaylarından en çok etkilenen ülkelere yer verilen araştırmada Türkiye 16. sırada yer almaktadır (Institute for Economics and Peace, 2019, s. 2-8). IPSOS (2018) tarafından 26 ülkede 18.000 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmaya göre Türkiye'nin en büyük endişesi %62'lik oranla terörizm olarak bulunmuştur. Kadir Has Üniversitesi (2019) tarafından gerçekleştirilen Türkiye Eğilimleri araştırmasında da Türkiye'nin en önemli sosyal sorunu terör olarak bulunmuştur.

Terör eylemleri binlerce insanın yaşamını yitirmesine ve yine binlerce insanın bu saldırılar nedeniyle yaralanmasına yol açmaktadır. Öte yandan terör gazileri son derece karmaşık, öngörülmez, yıpratıcı ve travmatik yaşam deneyimleriyle dolu terörle mücadele sürecinden çok boyutlu bir biçimde etkilenmektedir. Terör gazileri, zorlu iklim koşullarında, metrelerce karın içerisinde veya yazın yakıcı güneşi altında günlerce görev yapabilmektedir. Terörle mücadelenin sürdüğü coğrafyanın engebeli ve dağlık koşullarında ağırlığı 40 kilografa varabilen silah, teçhizat ve sırt çantası ile günlerce süren yürüyüşler gazilerin zorlu deneyimleri arasında önemli yer tutmaktadır. Bununla beraber silahlı çatışma koşulları altında gaziler, silah arkadaşlarının yaralanmasına veya yaşamını kaybetmesine tanıklık edebilmektedir. Yoğun çalışma temposu, sürekli düşman tehdidi altında bulunma, emir komuta hiyerarşisinin baskısını hissetme, uzun süre uykusuz kalma ve hata yapma endişesi görev sürecindeki güçlükler arasında yer almaktadır (Denneson vd., 2015). Tüm bu deneyimlerin etkileri görev sürecinde olduğu kadar eve dönüş sonrası yaşantıda da devam edebilmektedir (Spelman, Seal, & Burgo-Black, 2012). Sosyal hizmetin müracaatçı grupları arasında yer alan gazilerin iyilik halinin sağlanması noktasında sosyal hizmet meslek, disiplin ve eğitimi önemli işlevler üstlenmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki başlıkta orduda sosyal hizmet ve terör gazileri konusu ele alınacaktır.

1. ORDUDA SOSYAL HİZMET VE TERÖR GAZİLERİ

Sosyal hizmet literatüründe 'military social work' olarak adlandırılan sosyal hizmet alanı, Türkiye alanyazındaki çeşitli çalışmalarda ve akademik tartışmalarda 'orduda sosyal hizmet' (Aktaş, 2002), 'silahlı kuvvetlerde sosyal hizmet' (Şahin & Sakarya, 2018; Şen, 2016) ya da doğrudan tercüme edilerek 'askeri sosyal hizmet' gibi kavramlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada orduda sosyal hizmet kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Orduda sosyal hizmet, güvenlik görevlilerini, gazileri, aile üyelerini ve şehit yakınlarını odağına almaktadır. Orduda sosyal hizmetin kapsamında uygulama, politika, idari etkinlikler, savunuculuk, koruyucu, önleyici, tedavi ve rehabilite edici hizmetler yer almaktadır. Orduda sosyal hizmet, travmatik yaşam deneyimlerinin yol açtığı tüm olumsuz koşullardan etkilenenlere yardım etmeyi ve hizmet sunmayı amaçlayan bir sosyal hizmet alanıdır (CSWE, 2010, s. 2).

Orduda sosyal hizmet, sosyal hizmetin önemli bir alanı konumundadır. Çünkü bu alanda gazilerin, aile üyelerinin ve sevdiklerinin sorun ve gereksinimlerine yönelik çok boyutlu uygulamalar gerçekleştirilmektedir (Sheafor & Horejsi, 2015, s. 497). Ordu alanındaki sosyal hizmet uzmanları, karargâhlarda, askeri birliklerde, ruh sağlığı kuruluşlarında, bağımlılık merkezlerinde, toplum merkezlerinde ve araştırma merkezlerinde istihdam edilmektedir. Öte yandan ordu alanındaki sosyal hizmet uzmanları, insani yardım, barışı koruma, doğal afet gibi koşullarda da çalışmalar yürütmektedir (Harris & Pehrson, 2013). Orduda sosyal hizmet uygulaması, kanıta dayalı bilgidan yararlanma, iyi uygulama ve uygulamadan gelen deneyimin alanyazına aktarılması gibi konulara öncülük etmektedir (CSWE, 2010, s. 10). Şiddetin neredeyse normalleştirildiği uygulama alanlarında çalışabilmek sosyal hizmet uzmanlarının donanımlı olmasını gerekli kılmaktadır (Dominelli, 2012, s. 190). Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları alana ilişkin güçlü bilgi temeline sahip olmaları müracaatçıya doğru sorular yöneltmelerini, aldıkları yanıtları doğru bir biçimde anlamlandırmalarını ve etkili sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirebilmelerini olanaklı kılmaktadır (Kadushin & Kadushin, 2013, s. 337-347).

Günümüzde orduda sosyal hizmet müracaatçı grubu geniş ve kapsayıcı bir biçimde tanımlanmaktadır. Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri mensuplarının yanı sıra iç güvenliği sağlayan güvenlik birimlerinde görev yapanlar, gaziler ve sevdikleri orduda sosyal hizmet müracaatçı grubu içerisinde yer almaktadır. Yani kısacası orduda sosyal hizmet temel müracaatçı grubunun içerisinde ordu, güvenlik kurumu ve benzeri sistem içerisinde görev yapan güvenlik görevlileri (CSWE, 2010, s. 3), gaziler, aile üyeleri ve sevdikleri yer almaktadır (NASW, 2012, s. 7).

Gazilerin farklı etnik, dini ve kültürel özelliklerinin yanı sıra ordu kurumunun kültürel yapısına ilişkin bilgi orduda sosyal hizmetin bilgi temeli içerisinde önemli yer tutmaktadır (NASW, 2012, s. 18). Sosyal hizmet uzmanlarının, güvenlik görevlilerinin görev motivasyonunu korumasına zemin teşkil eden ordunun tarihsel geçmişi, gelenek görenekleri, değerleri ve kurum kültürünü yakından bilmeleri ve kültürel farklılıkları uygulama sırasında dikkate alınmalıdır (CSWE, 2010, s. 8-13; Dekle, 2018).

Bu çalışma orduda sosyal hizmet müracaatçı grubu içerisinde yer alan gaziler odağında ele alınacağı için gazi kavramının tanımlanması önem taşımaktadır. Gazi kavramına ilişkin üzerinde uzlaşılan evrensel bir tanım bulunmamaktadır. NASW (2012, s. 10) gaziyi, orduda belirli bir süre görev yapmış güvenlik görevlisi olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanımda ise gazi, belirli bir süre güvenlik kurumunda görev yapmış ve eve dönüş yapmış güvenlik görevlileri olarak ifade edilmektedir (Dekle, 2018). Ritchie (2015) ise aktif görevde olan veya aktif görevden ayrılarak dönüş yapmış bireyleri gazi olarak tarif etmektedir. Öte yandan TDK (2006) gazi kavramını savaştan sağ dönen kimse olarak tanımlamaktadır. Tüm bu tanımlar doğrultusunda terör gazisi, yaşantısının belirli bir döneminde terörle mücadelede aktif olarak yer almış ve eve dönüş yapmış bireyler olarak tanımlanabilir.

Gazilerin aktif görev yaşantılarında çalıştıkları bölgelerle beraber maruz kaldıkları riskler farklılaşabilmektedir. Örneğin Körfez Savaşında görev alan gaziler petrol yangınından veya kimyasal silah saldırısından (Ismail, Fear, Flanagan, Doebbeling, & Wessely, 2011), Türkiye'deki terör gazileri mayın, el yapımı ve ağır silahlarla gerçekleştirilen terör saldırılarından ağır bir biçimde etkilenmektedir (Başçılar, 2017). Savaş ortamında silahlı çatışma koşullarında bulunma, görev öncesi, sırası ve sonrasına ilişkin olaylar gazilerin travma deneyimlerinin farklı boyutları arasında yer almaktadır (Shepherd-Banigan vd., 2017). Bir insanın yaralanmasına veya ölmesine tanıklık etme, yangın, sel ve benzeri doğal afetleri deneyimleme, hayati tehlike içeren kazaya karışma en sık yaşanan travmatik olaylar olarak kabul edilmektedir (Kessler, Sonnega, Bromet, Hughes, & Nelson, 1995). Bu kapsamda terör gazilerinin deneyimleri arasında travmatik olayların önemli bir bölümünün yer aldığı söylenebilir.

Gazilerin eve dönüş sonrası yaşantıları orduda sosyal hizmetin odağında yer almaktadır (NASW, 2012, s. 19). Ordunun kolektivist doğasından birey odaklı sivil yaşama geçiş gazilerin uyum sürecini güçleştirebilmektedir (Pease, Billera, & Gerard, 2016). Sivil yaşama uyum sorunları, kendini amaçsız hissetme, yaşamı anlamsız bulma ve stres gazilerin eve dönüş sonrası yaşama uyumunu güçleştirebilmektedir (Denneson vd., 2015). Öte yandan gazilerin sivil yaşama uyumunda maluliyet, kişiler arası ilişkiler ve sosyo-demografik özellikler de belirleyici olabilmektedir (Pease vd., 2016). Bir sonraki bölümde gazilerin eve dönüş sonrası yaşantılarında ruhsal alanda karşılaştıkları güçlükler arasında önemli yer tutan depresyona yer verilecektir.

2. TERÖR GAZİLERİ VE DEPRESYON

Depresyon, gazilerde en yaygın görülen ruhsal sorunlar arasında yer almaktadır (Savitsky, Illingworth, & DuLaney, 2009, s. 331; Sayers, Farrow, Ross, & Oslin, 2009, s. 164). İsteksizlik, karamsarlık, odaklanmakta güçlük çekmek, kilo değişimi, kararsızlık, kendini değersiz görme kısacası kendini kötü hissetme depresyonun karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır (Zastrow, 2006, s. 283). Depresyonda uzun soluklu üzümlük haline uyku bozukluğu, isteksizlik, iştahsızlık ve umutsuzluk eşlik edebilmektedir. Öte yandan depresyon, günümüzde yaygın bir şekilde karşılaşılan ruhsal sorunlar arasında yer almaktadır (NASEM, 2010).

Orduda sosyal hizmet uygulamasında ruhsal alandaki sorunların önlenmesi ve izlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Harris & Pehrson, 2013). Aile üyeleriyle ilişkide güçlükler yaşama, aile içerisinde kendini rahat hissedememe ve aile içi rolleri yerine getirememeye aileye uyum sorunları kapsamında değerlendirilmektedir. Depresyon tanısı almış gazilerde aileye uyum sorunlarına diğer gazilere kıyasla beş kat daha fazla rastlandığı belirtilmektedir. Depresyon tanısı almış gaziler aile içi sorumluluklarını ihmal edebilmekte ve kendilerini aile içerisinde bir yabancı olarak görebilmektedir (Sayers, Farrow, Ross, & Oslin, 2009, s. 164-169).

Depresyonun gaziler arasında son derece yaygın olduğu araştırma sonuçlarına da yansımaktadır. Yapılan bir araştırmada gazilerin %72'sinin depresyon tanısı aldığı bulunmuştur (Sayers vd., 2009, s. 167). Gazilerle yapılan bir başka araştırmada katılımcıların %24'ünün majör depresyon tanısı

aldığı bulunmuştur (Elbogen vd., 2013, s. 136). Bir sonraki bölümde terör gazileri ve yaşam doyumu konusuna yer verilecektir.

3. TERÖR GAZİLERİ VE YAŞAM DOYUMU

Yaşam doyumu kavramına ilişkin üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmamaktadır (Prasoon & Chaturvedi 2016). Yaşam doyumuna ilişkin alanyazın incelendiğinde “mutluluk” ve “iyi olma” kavramlarının öne çıktığı görülmektedir (Feldman, 2008). Shin ve Johnson (1978) bireyin seçim kriterleri nezdinde yaşam kalitesine yönelik kapsamlı değerlendirmesini yaşam doyumu olarak tanımlamaktadır. Sirgy ve arkadaşları (2006) tutum ve davranış hiyerarşisinin en üstünde bulunulmasını yaşam doyumu olarak tarif etmektedir. Yaşam doyumu toplam bir memnuniyeti ve bütünlüğü ifade etmektedir (Srivastava, 2016). Eğitim durumu, iş yaşamı ve sosyal ilişkiler gibi dışsal etkenler yaşam doyumunun şekillenmesinde belirleyici bir niteliğe sahiptir (DeFour & Brown, 2006). Yaşam doyumunun şekillenmesinde bireyin kendi amaç ve istekleri ön planda yer almaktadır (Forste & Fox, 2012).

Gazilerin görev sırasındaki ve eve dönüş sonrasındaki yaşantıları yaşam doyumları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Gaziler, zorlu yaşam deneyimlerinden bedensel olarak etkilenmektedir. Görev yapılan bölgelerin farklılaşması aynı zamanda eve dönüş sonrası yaşantıda bedensel alanda yaşanan şikayetlerin değişiklik göstermesine yol açmaktadır (Boum, Sexton, Raggio, Porter, & Rauch, 2016). Gazilerin savaştan dönmesinin ardından yapılan bir araştırmada gazilerin kas-iskelet ağrısı ve halsizlik gibi sorunlar yaşadığı bulunmuştur (Toblin vd., 2012). Terör gazilerinin yaşantısı, ruhsal yönden etkilenmektedir. Örneğin Irak ve Afganistan gazilerinden sağlık hizmet alan yaklaşık her iki gaziden birinin aynı zamanda ruh sağlığı hizmeti aldığı bulunmuştur (Duckworth, 2009). Duygu durum bozukluğu, depresyon, endişe bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve intihar düşüncesi gibi ruhsal sorunlar gazilerde yaygın olarak görülebilmektedir (NASEM, 2010). Terör gazilerinin yaşantısı, sosyal yönden etkilenmektedir. Eve dönüş sonrasında sivil yaşama uyum sağlamak gaziler için zorlayıcı bir hal alabilmektedir (DiGangi vd., 2018). Gazilerin aile içi ilişkilerde, iş yaşamında, yasal konularda yaşadıkları sorunları sosyal alanda yaşadıkları güçlükler bağlamında değerlendirebilmek mümkündür (Kaplan, McFarland, Huguet, & Valenstein, 2012).

Silahlı çatışmalarda yer almış gazilerin iyilik halleri, travmatik yaşam deneyimleriyle birlikte düşünüldüğünde önem kazanmaktadır (Caddick & Smith, 2014). Bu doğrultuda bu araştırma şu sorulara yanıt aramayı amaçlamaktadır:

- 1) Terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri nedir?
- 2) Terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri ile depresyon ve yaşam doyumu puanları arasında ilişki var mıdır?
- 3) Terör gazilerinin depresyon ve yaşam doyumu puanları arasında ilişki var mıdır?

4. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel ve ilişkisel modelden yararlanılmıştır. Betimsel araştırma modeli, araştırmanın mevcut durumu ve koşulları bulunduğu haliyle tanımlamasına ve gerçeğin temsiline ulaşılmasına imkan sağlamaktadır (Ural & Kılıç, 2005, s. 19). Kısaca belirtmek gerekirse betimsel araştırmanın temel hedefi, araştırmanın katılımcılarının özelliklerini ortaya koymaktır (Büyüköztürk, 2013, s. 5). Araştırmada betimsel olarak terör gazilerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, aile tipi, çocuk sayısı, aylık gelir gibi sosyo-demografik özellikleri incelenmiştir. Bu çalışmada ilişkisel olarak terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri ile depresyon ve yaşam doyumu arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

4.1. Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın evrenini terörle mücadelede aktif olarak görev almış ve eve dönüş yapmış Türkiye'deki terör gazileri oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerde gazilerin sayıları, hangi sıklıkla ne kadar süre çatışma bölgesinde kaldıklarına ilişkin veriler kayıt altına alınmakta ve şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılmaktadır (Johnson vd., 2007, s. 9). Türkiye'de ise terör gazilerine ilişkin verilere literatürdeki sınırlı sayıda çalışmaları vasıtasıyla ulaşabilmek mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'deki gazilerle yapılan başlıca çalışmalara değinmek yararlı olacaktır. Problem merkezli başa çıkma stratejileri, travma sonrası büyüme (Tuncay & Musabak, 2015), TSSB (Güloğlu & Kararımak, 2013), psikiyatrik semptomlar (Güloğlu, 2016), umutsuzluk, yaşam doyumu (Karataş, Aslan, & Başçılar, 2019) sosyal destek ve yaşam kalitesi (Başçılar, 2017; Yazicioğlu vd., 2006) konularında Türkiye'deki gazilerle yapılmış çalışmalar bu alana ışık tutmaktadır.

Evrenin büyüklüğünün belirli olmaması nedeniyle örneklem seçiminde olasılıksız örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklemini kartopu örnekleme yöntemiyle kendilerine ulaşılan 225 terör gazisi oluşturmaktadır. 01 Haziran 2018 - 01 Eylül 2018 tarihleri arasında araştırma katılmaya gönüllü terör gazilerine soru formları elektronik posta yoluyla gönderilmiş ve alınan yanıtlar değerlendirmeye alınmıştır.

4.2. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırma sırasında kullanılan Sosyo-Demografik Form, Depresyon Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği hakkında bilgiler verilecektir.

4.2.1. Sosyo-demografik Form

Araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı-yapılandırılmış sosyo-demografik form iki bölümden ve 20 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı ve aylık hane halkı gelir gibi sorular yöneltilmiştir. İkinci bölümde ise kaç yıl önce silahlı çatışmada yer aldığı, terörle mücadelede görev alınan süre, meslek sevgisi, travmatik yaşam olayları gibi konularda bilgi edinmeye yönelik sorular yöneltilmiştir.

4.2.2. Beck- Depresyon Ölçeği

Beck Depresyon Ölçeği, Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiş olup ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçek soruları dört yanıt seçeneğinden oluşmaktadır. İlk yanıt seçeneği sıfır, son yanıt seçeneği ise üç puan olarak değerlendirilmektedir. Sorulara verilen yanıtlara eşdeğer puanların toplanmasıyla depresyon toplam puanına ulaşılmaktadır. 0-9 puan aralığı minimal, 10-16 puan aralığı hafif depresyon, 17-29 puan aralığı orta derece depresyon ve 30-63 puan aralığı şiddetli depresyonu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Hisli (1989) tarafından yapılmış ve ölçeğin güvenirlik katsayıları (yarıya bölme güvenirliği $r=.74$, Cronbach alpha $r=.80$) ve geçerlik katsayısı ($r=.63$) olarak bulunmuştur.

4.2.3. Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyum Ölçeği, Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplamda beş sorudan oluşmaktadır. Ölçek soruları yedi dereceli likert ölçek ile yanıtlanmaktadır. Yanıtların seçenekleri arasında hiç uygun değil, uygun değil, biraz uygun değil, ne uygun ne uygun değil, biraz uygun, uygun ve çok uygun yer almaktadır. Soruların yanıtları bir ile yedi arasında puanlandırılmaktadır. Toplam puanın yüksek olması yaşam doyumunun yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Köker (1991) tarafından gerçekleştirilmiş ve yapılan test tekrar test güvenirlik katsayısı $\alpha = .85$ olarak bulunmuştur. Yetim (1993) ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık sayısını $\alpha = .86$ bulmuştur. Bulunan analiz sonuçları veri toplama aracının yaşam doyumunun ölçülmesi için uygun olduğunu göstermektedir.

4.3. İstatistiksel Analiz

Verilerin analizi SPSS 23 programı ile sosyal bilimler için belirlenen %95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir. Sosyo-demografik bilgileri ortaya koymak için betimsel analizden yararlanılmıştır. Verilerde normal dağılımın sağlanmadığının tespit edilmesi üzerine parametrik olmayan testler gerçekleştirilmiştir. Sosyo-demografik bilgilerle ölçek puanlarını karşılaştırmak için Mann Whitney U testi, depresyon ve yaşam doyumu puanı arasındaki korelasyonu incelemek için Spearman Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir.

5. BULGULAR

Tablo 1. Sosyo-Demografik Bilgiler

	N	%
Cinsiyet		
Erkek	225	100
Yaş		
Ortalama \pm Sd	29.15 \pm 4.85	
En düşük-en yüksek veri	23-50	
Eğitim durumu		
Lise	32	14.6
Önlisans	70	32.0
Lisans	99	45.2
Yüksek Lisans	18	8.2
Medeni durum		
Evli	150	66.7
Hiç Evlenmemiş	75	33.3
Aile tipi		
Çekirdek	189	84.0
Geniş	23	10.2
Tek ebeveynli	13	5.8
Çocuk sayısı		
0	124	55.1
1	62	27,6
2	31	13,8
3	8	3,6
Aylık hanehalkı gelir		
Ortalama \pm Sd	5369,55 \pm 2399,32	
En düşük-en yüksek veri	1000-15000	
Yaşanılan yerin niteliği		
İl merkezi	155	68.9
İlçe	54	24.0
Köy/Mahalle	16	7.1
Araba durumu		
Evet	153	68.0
Hayır	72	32.0
Sigara durumu		
Evet	118	52.4
Hayır	107	47.6

Tablo 1’de katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmektedir. Katılımcıların tamamı erkek olup yaşları 23 ile 50 arasında değişmektedir. Katılımcıların ortalama yaşı 29,15 \pm 4,85 (ortalama \pm s.sapma) olup %45.2’si lisans mezunudur. Gazilerin %66,7’si evli olup %84’ü çekirdek ailede yaşamaktadır. Katılımcıların %55,1’i çocuk sahibi değildir. Terör gazilerinin aylık hanehalkı geliri ortalaması 5369TL olarak bulunmuştur. Katılımcıların %68,9’u il merkezinde yaşarken, %68’inin kendisine ait bir arabası bulunmaktadır. Katılımcıların %52,4’ü sigara kullanmaktadır.

Tablo 2. Göreve İlişkin Bilgiler

	N	%
Kaç yıl önce silahlı çatışmada yer aldığı		
Ortalama \pm Sd		1.78 \pm 0,10
En düşük-en yüksek veri		0-10
Mesleğini sevme		
Evet	193	85.8
Hayır	32	14.2
Terörle mücadelede kaç yıl görev aldığı		
Ortalama \pm Sd		5.27 \pm 4.25
En düşük-en yüksek veri		0-10
Silahlı çatışmada yer alma		
Evet	199	88.4
Hayır	26	11.6
Terör saldırısına maruz kalma		
Evet	169	75.8
Hayır	54	24.2
Arkadaşının şehit oluşuna tanıklık		
Evet	138	61.3
Hayır	87	38.7
Arkadaşının yaralanmasına tanıklık		
Evet	185	82.2
Hayır	40	17.8
Rüyada silahlı çatışmayı görme		
Evet	205	91.1
Hayır	20	8.9
Ruh sağlığının olumsuz yönde etkilendiğini hissetme		
Evet	150	66.7
Hayır	75	33.3
Sevdiklerine yeterince zaman ayırma		
Evet	34	15.1
Hayır	191	84.9

Tablo 2’de katılımcıların görev bilgilerine yer verilmiştir. Terör gazilerinin %85.8’i mesleğini sevdiğini belirtmiştir. Terörle mücadelede görev alınan süre (yıl) ortalaması 5,27 \pm 4,25 olarak bulunmuştur. Gazilerin %88.4’ü silahlı çatışmada yer aldığını, %75,8’i terör saldırısına uğradığını, %61.3’ü arkadaşının şehit oluşuna tanıklık ettiğini, %82,2’si arkadaşının yaralanmasına tanıklık ettiğini, %91.1’i rüyasında silahlı çatışmaya girdiğini gördüğünü belirtmiştir. Katılımcıların %66.7’si ruh sağlığının terörle mücadelede yer almaktan olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Terör gazilerinin %84,9’u sevdiklerine yeterince zaman ayıramadığını belirtmiştir.

Tablo 3. Mann Whitney U Testi: Sosyo-demografik değişkenler, depresyon ve yaşam doyumu puanları

	Medeni durum	N	M	Z	P
Depresyon	Evli	150	111,24	-,574	,566
	Bekar	75	116,52		
Yaşam doyumu	Evli	150	116,77	-1,232	,218
	Bekar	75	105,46		
	Araba durumu	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	153	110,15	-,959	,338
	Hayır	72	119,06		
Yaşam doyumu	Evet	153	119,28	-2,114	,034*
	Hayır	72	99,66		
	Sigara kullanımı	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	118	125,94	-3,134	,002**
	Hayır	107	98,73		
Yaşam doyumu	Evet	118	108,59	-1,070	,285
	Hayır	107	117,86		
	Meslek sevgisi	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	193	106,6	-3,627	,000**
	Hayır	32	151,63		
Yaşam doyumu	Evet	193	122,41	-5,337	,000**
	Hayır	32	56,27		
	Silahlı çatışma	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	199	116,19	-2,032	,042*
	Hayır	26	88,62		
Yaşam doyumu	Evet	199	108,78	-2,698	,007**
	Hayır	26	145,31		
	Terör saldırısına maruz kalma	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	169	116,32	-1,771	,077
	Hayır	54	98,47		
Yaşam doyumu	Evet	169	106,77	-2,148	,032*
	Hayır	54	128,37		
	Arkadaşının şehit oluşuna tanıklık	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	138	111,68	-,382	,702
	Hayır	87	115,09		
Yaşam doyumu	Evet	138	112,16	-,245	,807
	Hayır	87	114,33		
	Arkadaşının yaralanmasına tanıklık	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	185	115,17	-1,078	,281
	Hayır	40	102,95		
Yaşam doyumu	Evet	185	111,44	-,775	,438
	Hayır	40	120,21		
	Rüyada silahlı çatışma görme	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	205	118,21	-3,846	,000**
	Hayır	20	59,60		
Yaşam doyumu	Evet	205	107,86	-3,803	,000**
	Hayır	20	165,70		
	Ruh sağlığının olumsuz yönde etkilenmesi	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	150	128,25	-4,973	,000**
	Hayır	75	82,50		
Yaşam doyumu	Evet	150	102,70	-3,367	,001**
	Hayır	75	133,61		
	Sevdiklerine zaman ayırma	N	M	Z	P
Depresyon	Evet	34	74,40	-3,756	,000**
	Hayır	191	119,87		
Yaşam doyumu	Evet	34	154,76	-4,071	,000**
	Hayır	191	105,57		

*p<0,05, **p<0,01

Tablo 3'te görüldüğü üzere araba sahibi olma durumu ile yaşam doyumu (p<0,05); sigara kullanımı ile depresyon (p<0,01); meslek sevgisi ile depresyon ve yaşam doyumu (p<0,01); silahlı çatışmada

yer alma ile depresyon ($p<0,05$) ve yaşam doyumu ($p<0,01$); terör saldırısına maruz kalma ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Bunun yanında rüyada silahlı çatışma görme, ruh sağlığının olumsuz yönde etkilendiğini düşünme, sevdiklerine zaman ayırabilme ile depresyon ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,01$). Medeni durum, arkadaşının şehit oluşuna tanıklık, arkadaşının yaralanmasına tanıklık ile depresyon ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Tablo 4. Spearman Korelasyon Testi: Depresyon ve Yaşam Doyumu Puanları

	Depresyon	Yaşam doyumu
Depresyon	*	-,524**
Yaşam doyumu		*

** $p<0,01$

Tablo 4'te görüldüğü üzere terör gazilerinin depresyon ile yaşam doyumu düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,01$).

6. TARTIŞMA

Bu araştırmada terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri betimsel olarak ele alınmıştır. Ardından terör gazilerinin sosyo-demografik özellikleri ile depresyon ve yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmanın sosyal hizmetin kırılgan grupları arasında yer alan terör gazilerine ilişkin alanyazına önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

Bu çalışmada yaklaşık her beş gaziden üçünün silah arkadaşının ölümüne tanıklık ettiği her beş gaziden dördünün ise arkadaşının yaralanmasına tanıklık ettiği bulunmuştur. Quartana ve arkadaşları (2015) savaş koşullarına maruz kalmanın depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, uyku sorunları ve fiziksel sağlık sorunlarıyla anlamlı bir biçimde ilişkili olduğunu bulmuştur. Yaşanan tüm bu sorunlara karşın gazilerin geliştirdikleri baş etme stratejileri travma sonrası büyüme için belirleyici olabilmektedir (Tuncay & Musabak, 2015).

Bu araştırmada terör gazilerinin %66.7'si terörle mücadelede yer almaktan dolayı ruh sağlığının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Bulgularımıza paralel olarak Güloğlu (2016) tarafından Türkiye'deki gazilerle yapılan bir araştırmada katılımcıların %46.7'sinde TSSB, %16.4'de depresyon ve %18'inde endişe bozukluğu olduğu bulunmuştur. Gazilerle yapılan bir araştırmada katılımcıların %20'sinin (Elbogen vd., 2013, s. 136), bir başka araştırmada %21,8'inin TSSB tanısı aldığı bulunmuştur (Seal vd., 2009, s. 1651). Tedavi görmekte olan gazilerle yapılan bir diğer araştırmada yaklaşık her beş gaziden üçünün depresyon tanısı aldığı belirtilmiştir (Carlson vd., 2018). Yine bulgularımıza paralel olarak Hoge ve diğerleri (2004, s. 19) tarafından gerçekleştirilen araştırmada gazilerin TSSB ve depresyon düzeyleri görev öncesine göre anlamlı bir biçimde yüksek bulunmuştur. Alanyazında gazilerin eve dönüş sonrası ruh sağlığına yönelik araştırma sonuçlarının bulgularımıza paralellik gösterdiği söylenebilir.

Bu araştırmada silahlı çatışmada yer alma durumu ile katılımcıların depresyon puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bizim bulgularımıza paralel olarak gazilerle yapılan bir araştırmada görevleri esnasında silahlı çatışmada yer almış gazilerin depresyon düzeyleri anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur (Buttner vd., 2017). Yine bizim bulgularımıza paralel olarak bir başka araştırmada riskli koşullarda görev yapan gazilerde depresyon riskinin daha fazla olduğu bulunmuştur (Savoca & Rosenheck, 2000, s. 201).

Bu araştırmada arkadaşının Şehit oluşuna veya yaralanmasına tanıklık eden gazilerin depresyon veya yaşam doyumunu düzeylerinde beklentilerimizin aksine anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bulgularımıza paralel olarak gazilerle yapılan bir başka araştırmada silah arkadaşının ölümüne veya yaralanmasına tanıklık eden gazilerin depresyon puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Goldstein, Dinh, Donalson, Hebenstreit, & Maguen, 2017). Öte yandan gazilerle yapılan bir başka araştırmada her beş gaziden birinin savaşta yakınını kaybetmekten kaynaklı yası atlamadığı belirtilmektedir (Toblin vd., 2012).

Bu çalışmada sevdiklerine yeterince zaman ayırabildiğini belirten gazilerin depresyon düzeyi anlamlı bir şekilde düşük, yaşam doyumunu düzeyi ise anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur. Bizim bulgularımıza paralel olarak gaziler ile yapılan bir başka araştırmada, medeni durum, çocuğa ve akrabalara yakınlık, resmi bir kuruluşta gönüllü etkinliklere katılma, dini etkinliklere katılma ve gerek duyulduğunda temel gereksinimler için bir yakınından destek alabilme gibi değişkenlerden oluşan sosyal ilişkiler indeksi ile yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Yang & Burr, 2016). Yine bu araştırmanın bulgularına paralel olarak Türkiye'deki malul gazilerle yapılan bir araştırmada gazilerin algılanan sosyal destek düzeyleri ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Başcılar, 2017).

Araştırmamızda depresyon ve yaşam doyumunu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bulgularımıza paralel olarak gazilerle yapılan bir başka araştırmada depresyon ve yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Ikin, Creamer, Sim, & McKenzie, 2010). Yaşlı gazilerle yapılan bir başka araştırmada katılımcıların depresyon puanları ile yaşam doyumunu puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Wu, 2011). TSSB tanısı almış gazilerle yapılan bir araştırmada depresyon ile sağlık doyumunu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Rauch vd., 2010). TSSB tanısı almış gazilerle yapılan bir başka araştırmada depresyon ile yaşam kalitesi arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Raab, Mackintosh, Gros, & Morland, 2015). Bu kapsamda Türkiye'deki terör gazilerinin katıldığı bu araştırmada depresyon ve yaşam doyumunu arasında bulunan anlamlı ilişkinin literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Terör gazilerinin önemli bir bölümünün terör saldırılarına maruz kaldığı, ölüm ya da yaralanma gibi travmatik yaşam olaylarına tanıklık ettiği bulunmuştur. Görev sırasında silahlı çatışmada yer almanın ya da terör saldırılarına maruz kalmanın gazilerin eve dönüş sonrası yaşantılarını da olumsuz bir biçimde etkilediği bu araştırma ile ortaya konmuştur. Terör gazilerinin eve dönüş sonrası

yaşantılarında rüyalarında silahlı çatışma deneyimlerini gördüklerini ifade etmeleri travma sonrası stres bozukluğuna ilişkin belirtilerin varlığına işaret etmektedir. Nitekim terör gazilerinin büyük bir bölümünün terörle mücadelede yer almaktan dolayı ruh sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiklerini belirtmesi de bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Terör gazilerinin çok büyük bir bölümü görev nedeniyle sevdiklerine zaman ayıramadıklarını belirtmektedir. Sevdiklerine zaman ayıramayan gazilerin anlamlı bir biçimde depresyon puanları yüksek, yaşam doyumu puanları ise düşük bulunmuştur. Bu doğrultuda terör gazilerin ve aile üyelerinin iyilik halini arttırmak amacıyla görev süresi, sıklığı ve iş yükünü iyileştirici düzenlemelerin Millî Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından yapılması gerekmektedir.

Silahlı çatışmada yer almış terör gazilerinin anlamlı bir biçimde depresyon puanları düşük ve yaşam doyumu puanları yüksek bulunmuştur. Araştırma bulguları travmatik yaşam olaylarını deneyimlemiş terör gazileriyle gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarının önemine işaret etmektedir. Öte yandan eve dönüş yapmış terör gazilerine ve aile üyelerine Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü öncülüğünde, içerisinde psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve diğer profesyonellerin yer aldığı multidisipliner ekiplerce psikososyal hizmet sunulmalıdır.

Türkiye’de orduda sosyal hizmet henüz hayata geçirilmemiştir. Bu doğrultuda Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi, terörle mücadelede aktif görev alan askeri birliklerde sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesi gerekmektedir. Zorunlu askerlik hizmeti sırasında terörle mücadelede yer alan erbaş ve erlere yönelik olarak askerlik hizmetleri sırasında ve terhis öncesinde koruyucu önleyici hizmetler sunulmalıdır.

Travmatik yaşam deneyimleri terör gazilerini olduğu kadar aile üyelerini ve sevdiklerini de derinden etkilemektedir. Bu nedenle orduda sosyal hizmet uygulamaları, orduda sosyal hizmet müracaatçı gruplarının tamamını içerecek şekilde planlanmalıdır. Travmatik yaşam deneyimlerine bağlı sorunların yıllar sonra da ortaya çıkabileceğinden hareketle sunulacak psikososyal hizmetler orta ve uzun vadeyi kapsamına alacak şekilde tasarlanmalıdır.

Terör gazilerinde tütün kullanımı oranı Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Bu kapsamda içerisinde sosyal hizmet uzmanlarının da yer aldığı multidisipliner ekiplerce tütün bağımlılığıyla mücadeleye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Ordu alanındaki sosyal hizmet araştırmalarının Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı gibi kamu kurumları desteğinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kapsamlı araştırmalar neticesinde ortaya konan sorun ve gereksinimlerin kamuoyuyla şeffaf bir şekilde paylaşılması ve bu doğrultuda sosyal politikaların şekillendirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca ordu alanında etkinlik gösteren Türkiye Harp Malulü Şehit Dul ve Yetimleri Derneği, Mehmetçik Vakfı, TESUD, TEMAD vb. sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve ilgili kamu

kurumları iş birliğinde orduda sosyal hizmet müracaatçı gruplarına yönelik çalıştaylar düzenlenmelidir.

8. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonundan 15.05.2018 tarihinde 35853172-604.01.01 dosya numaralı etik kurul izni alınmıştır.

9. TEŞEKKÜR

Görevleri sırasında canlarını ortaya koyan, günlerce, haftalarca, aylarca eşlerine, çocuklarına hasret kalan, silah arkadaşlarını kollarında yitiren fedakârlık abidesi terör gazilerine bu araştırmaya destek verdikleri için şükranlarımızı sunarız.

10. ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

11. ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A. M. (2002). Orduda Sosyal Hizmet. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 1(1), 97-107.
- Başçılar, M. (2017). *Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Ankara
- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*(4), 561-571.
- Bourn, L. E., Sexton, M. B., Raggio, G. A., Porter, K. E., & Rauch, S. A. M. (2016). Posttraumatic stress disorder and somatic complaints: Contrasting Vietnam and OIF/OEF Veterans' experiences. *Journal of Psychosomatic Research*, 35-40.
- Buttner, M. M., Godfrey, K. M., Floto, E., Pittman, J., Lindamer, L., & Afari, N. (2017). Combat exposure and pain in male and female Afghanistan and Iraq veterans: The role of mediators and moderators. *Psychiatry Research*(257), 7-13.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum* (Genişletilmiş 18 ed.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Caddick, N., & Smith, B. (2014). The impact of sport and physical activity on the well-being of combat veterans: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*(15), 9-18.
- Carlson, K. F., Pogoda, T. K., Gilbert, T., Resnick, S. G., Twamley, E., O'Neil, M. E., ve diğ. (2018). Supported Employment for Veterans with Traumatic Brain Injury: Patient Perspectives. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 99(2S), 4-13.

- CSWE. (2010). *Advanced Social Work Practice in Military Social Work*. Alexandria: Council on Social Work Education.
- DeFour, D. C., & Brown, T. M. (2006). Attitudes toward Maternal Roles and the Effects on Life Satisfaction: Black, Hispanic, and White Models. *Journal of African American Studies*, 10(3), 3-18.
- Dekle, J. (2018). U.S. Military Families. In: NASW Press and Oxford University Press.
- Denneson, L. M., Teo, A. R., Ganzini, L., Helmer, D. A., Bair, M. J., & Dobscha, S. K. (2015). Military Veterans' Experiences with Suicidal Ideation: Implications for Intervention and Prevention. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 45(4), 399-414.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- DiGangi, J. A., Gorka, S., Afshar, K., Babione, J. M., Schroth, C., Greenstein, J. E., ve diğ. (2018). Differential impact of post-deployment stress and PTSD on neural reactivity to emotional stimuli in Iraq and Afghanistan veterans. *Journal of Psychiatric Research*(96), 9-14.
- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice*: Polity.
- Duckworth, D. (2009). *Affects of multiple deployments on families*. Web Sitesinden Alındı <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA498029.pdf>
- Elbogen, E. B., Wagner, H. R., Johnson, S. C., Kinneer, P., Kang, H., Vasterling, J. J., ve diğ. (2013). Are Iraq and Afghanistan veterans using mental health services? New data from a national random-sample survey. *Psychiatr Serv*, 64(2), 134-141. doi:10.1176/appi.ps.004792011
- Feldman, F. (2008). Whole Life Satisfaction Concepts of Happiness. *Theoria*, 74, 219–238.
- Forste , R., & Fox, K. (2012). Household Labor, Gender Roles, and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison. *Journal of Comparative Family Studies*, 43(5), 613-631.
- Goldstein, L. A., Dinh, J., Donalson, R., Hebenstreit, C. L., & Maguen, S. (2017). Impact of military trauma exposures on posttraumatic stress and. *Psychiatry Research*(249), 281-285.
- Güloğlu, B. (2016). Psychiatric symptoms of Turkish combat-injured non-professional veterans. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 29157. doi:10.3402/ejpt.v7.29157
- Güloğlu, B., & Karairmak, Ö. (2013). Güneydoğu gazilerinde travma sonrası stres bozukluğu gelişimi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(3).
- Harris, J. J., & Pehrson, K. L. (2013). Military Social Work. In: NASW Press and Oxford University Press.

- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri İçin Geçerliliği Güvenirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Hoge, C. W., Castro, C. A., Messer, S. C., McGurk, D., Cotting, D. I., & Koffman, R. L. (2004). Combat Duty in Iraq and Afghanistan, Mental Health Problems, and Barriers to Care. *New England Journal of Medicine*, 351(1), 13-22. doi:10.1056/NEJMoa040603
- Ikin, J. F., Creamer, M. C., Sim, M. R., & McKenzie, D. P. (2010). Comorbidity of PTSD and depression in Korean War veterans: Prevalence, predictors, and impairment. *Journal of Affective Disorders*(125), 279-286.
- Institute for Economics and Peace. (2019). *Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism*: Institute for Economics & Peace.
- Ipsos. (2018). *Ipsos Views: What Worries the World*. In M. Clemence (Ed.).
- Ismail, K., Fear, N., Flanagan, M., Doebbeling, B., & Wessely, S. (2011). A US–UK comparison of health in 1990–1991 Gulf War Veterans. *Occupational Medicine*, 61, 483-489.
- Kadir Has Üniversitesi. (2019). *Türkiye Eğilimleri 2019*. Web Sitesinden Alındı https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TE2019_TUR_BASIN_15.01.20%20WEB%20versiyon%20powerpoint_0.pdf
- Kadushin, A., & Kadushin, G. (2013). *The Social Work Interview*: Columbia University Press.
- Kaplan, M. S., McFarland, B. H., Huguet, N., & Valenstein, M. (2012). Suicide Risk and Precipitating Circumstances Among Young, Middle-Aged, and Older Male Veterans. *Am J Public Health*(102), 131-137.
- Karataş, K., Aslan, H., & Başçillar, M. (2019). Hopelessness And Satisfaction With Life Among Disabled Veterans. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1).
- Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., & Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic Stress Disorder in the National Comorbidity Survey. *Arch. Gen. Psychiatry*, 52(12), 1048-1060.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması*. Web Sitesinden Alındı Ankara:
- NASEM. (2010). Returning home from Iraq and Afghanistan: preliminary assessment of readjustment needs of veterans, service members, and their families. In: Washington, DC: The National Academies Press.
- NASW. (2012). *NASW Standarts for Social Work Practice with Service Members, Veterans, & Their Families*: The National Association of Social Workers
- Pease, J. L., Billera, M., & Gerard, G. (2016). Military Culture and the Transition to Civilian Life: Suicide Risk and Other Considerations. *Soc Work*, 61(1), 83-86. doi:10.1093/sw/swv050

- Prasoon, R., & Chaturvedi, K. R. (2016). Life Satisfaction: A literature Review *International Journal of Management Humanities and Social Sciences*, 1(2), 25-32.
- Raab, P. A., Mackintosh, M.-A., Gros, D. F., & Morland, L. A. (2015). Impact of comorbid depression on quality of life in male combat Veterans with posttraumatic stress disorder. *Journal of Rehabilitation Research & Development*, 52(5), 563-576. doi:10.1682/JRRD.2014.05.0130
- Rauch, S. A. M., Favorite, T., Giardino, N., Porcari, C., Defever, E., & Liberzon, I. (2010). Relationship between anxiety, depression, and health satisfaction among veterans with PTSD. *Journal of Affective Disorders*, 121(1), 165-168. doi:https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.05.026
- Ritchie, E. C. (2015). *Posttraumatic Stress Disorder and Related Diseases in Combat Veterans*: Springer International Publishing.
- Savitsky, L., Illingworth, M., & DuLaney, M. (2009). Civilian Social Work: Serving the Military and Veteran Populations. *Social Work*, 54(4), 327-339.
- Savoca, E., & Rosenheck, R. (2000). The civilian labor market experiences of Vietnam-era veterans: The influence of psychiatric disorders. *Journal of Mental Health Policy and Economics*, 3(4), 199-207. doi:10.1002/mhp.102
- Sayers, S. L., Farrow, V. A., Ross, J., & Oslin, D. W. (2009). Family problems among recently returned military veterans referred for a mental health evaluation. *J Clin Psychiatry*, 70(2), 163-170. doi:10.4088/jcp.07m03863
- Seal, K. H., Metzler, T. J., Gima, K. S., Bertenthal, D., Maguen, S., & Marmar, C. R. (2009). Trends and risk factors for mental health diagnoses among Iraq and Afghanistan veterans using Department of Veterans Affairs health care, 2002-2008. *Am J Public Health*, 99(9), 1651-1658. doi:10.2105/ajph.2008.150284
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2015). *Techniques and guidelines for social work practice*.
- Shepherd-Banigan, M., Kelley, M. L., Katon, J. G., Curry, J. F., Goldstein, K. M., Brancu, M., ve diğ. (2017). Paternal history of mental illness associated with posttraumatic stress disorder among veterans. *Psychiatry Research*(256), 461-468.
- Shin, D. C., & Johnson, D. M. (1978). Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life. *Social Indicators Research*, 5(4), 475-492.
- Sirgy, M. J., Rahtz, D., & Swain, D. (2006). *Community Quality of Life Indicators* (Vol. 28). Netherlands: Social Indicators Research Series.
- Spelman, J. F., S. C. H., Seal, K. H., & Burgo-Black, A. L. (2012). Post Deployment Care for Returning Combat Veterans. *J Gen Intern Med*, 27(9), 1200-1209.

- Srivastava, A. (2016). Relationship between Life Satisfaction and Depression among Working and Non-working Married Women. *International Journal of Education and Psychological Research*, 5(3), 1-7.
- Şahin, F., & Sakarya, H. (2018). Silahlı Kuvvetlerde Sosyal Hizmetin Tarihi, Gelişimi ve İşlevleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20(1), 81-98.
- Şen, B. (2016). Silahlı Kuvvetlerde Sosyal Hizmetin Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 131-151.
- TDK. (2006). Web Sitesinden Alındı <https://sozluk.gov.tr/>
- Toblin, R. L., Riviere, L. A., Thomas, J. L., Adler, A. B., Kok, B. C., & Hoge, C. W. (2012). Grief and physical health outcomes in U.S. soldiers returning from combat. *Journal of Affective Disorders*(136), 469-475.
- Tuncay, T., & Musabak, I. (2015). Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations. *Journal of Social Service Research*, 41(4), 466-483. doi:10.1080/01488376.2015.1033584
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Wu, L. F. (2011). Group integrative reminiscence therapy on self-esteem, life satisfaction and depressive symptoms in institutionalised older veterans. *Journal of Clinical Nursing*, 20(15-16), 2195-2203.
- Yang, M. S., & Burr, J. A. (2016). Combat exposure, social relationships, and subjective well-being among middle-aged and older Veterans. *Aging & Mental Health*, 20(6), 637-646.
- Yazicioğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgül, A., Yılmaz, B., Duyan, G. C., ve diğ. (2006). Effects of sociodemographic characteristics, illness process, and social support on the levels of perceived quality of life in veterans. *Mil Med*, 171(11), 1083-1088.
- Yetim, Ü. (1993). Life satisfaction:A study based on the organization of personel projects. *Social Indicators Research*, 29(3), 277-289.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Şizofreni Tanısı Olan Erkeklerin ve Eşlerinin Yaşam Deneyimlerine Yönelik Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Research for the Life Experiences of Wives and Men Who Have a Diagnosis of Schizophrenia

Fulya AKGÜL GÖK¹, Şenay ÖLMEZ²

¹ Dr, Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü,
fullyagok@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3657-8704

² Uzman Psikolog,
senay30@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0961-7715

Başvuru: 28.05.2020
Kabul: 01.12.2020

Atıf:
Akgül-Gök, F. ve Ölmez, Ş. (2021).
Şizofreni tanısı olan erkeklerin ve eşlerinin yaşam deneyimlerine yönelik nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 41-57. DOI: 10.33417/tsh.743875

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, eşi şizofreni tanısı almış olan kadınların ve şizofreni tanısı almış eşin yaşantılarının tanı öncesi ve sonrası süreçte derinlemesine bir şekilde incelenmesidir. Araştırmaya şizofreni tanısı almış 14 erkek ve eşleri olmak üzere toplam 28 kişi katılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, 14 çiftle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma, özel bir psikiyatri kliniğinde tedavi gören şizofreni tanısı almış erkekler ve eşleri ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler tematik analiz yöntemiyle temalara ve alt temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma ile şizofreni tanısı almış erkeklerin ve eşlerinin yaşantılarının (tanı öncesi ve sonrası) değerlendirilmesi, bu bireylerin yaşadığı güçlükler ve tüm bunların evlilik ilişkisine olan yansımaları değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çiftlerin büyük çoğunluğunun, hastalık tanısı sonrasında psikolojik, sosyal ve evlilikle ilişkili sorunlar yaşadığı görülmüştür. Ayrıca çiftlerin hastalık sürecinden, toplumsal cinsiyet bakış açısı ve rollerinden ve toplum algısından kaynaklanan sorunlar yaşadığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Şizofreni, eş, yaşantı, nitel çalışma

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the lives of women with a spouse diagnosed with schizophrenia and spouses diagnosed with schizophrenia before and after the diagnosis. A total of 28 people, 14 males and their spouses, who were diagnosed with schizophrenia participated in the study. The qualitative research method was used in the study and semi-structured in-depth interviews were conducted with 14 couples. The study was conducted with men and their spouses diagnosed with schizophrenia who were treated in private health units. The interviews were divided into themes and sub-themes by thematic analysis method. In this study, the evaluation of the lives of men diagnosed with schizophrenia and their spouses (before and after the diagnosis), the difficulties experienced by these individuals and their reflections on the marital relationship were evaluated. According to the results of the study, the majority of couples experienced psychological, social and marital problems following the diagnosis of the disease. In addition, it has been observed that couples experience problems arising from the disease process, gender perspective and roles, and public perception.

Keywords: Schizophrenia, spouse, life, qualitative study

GİRİŞ

Şizofreni hastalığı, şizofreni tanısı almış bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında bozulmalara yol açan ruhsal bir hastalıktır. Şizofreni hastalığı hem şizofreni tanısı almış bireyi hem de bu bireyin sosyal çevresini derinden etkilemektedir (Szmukler, 1996; Lee, Mcglashan ve Woods, 2005; Chadda, 2014; Solati, 2017; Singh, Sinha ve Raut, 2019). Hastane temelli bakımdan toplum temelli bakıma geçiş ile birlikte, şizofreni tanısı almış bireyler tedavi sürecinden sonra daha çok ailesiyle birlikte yaşamını devam ettirmiştir. Bu bağlamda tanı almış bireyin yakınları tedavi sürecinde daha fazla rol almış ve aktif hale gelmiştir (Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011; Kaushik ve Bhatia, 2013). Bu durum "bakım yükü" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011; Jenkins ve Schumacher, 1999).

Bakım yükü ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların daha çok tanı almış bireylerin ebeveynleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir (Jungbauer ve Angermeyer, 2002; Lowyck vd., 2004; Gutierrez-Maldonado, Caqueo-Urizar ve Kavanagh, 2005; Magliano ve ark., 2005; Chien, Chan ve Morrisey, 2007; Awad ve Voruganti, 2008). Ancak bazı yazarlar eşin ve ebeveynlerin algıladığı bakım yükünün farklılaştığını belirtmiştir (Jungbauer ve Angermeyer, 2002). Şizofreni tanısı almış bireyi ve bakım veren olarak bu bireylerin eşini konu alan çalışmalar oldukça yetersizdir (Kaushik ve Bhatia, 2013; Angermeyer vd., 2006; Ohaeri, 2003; Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011). Ikebuchi (2006) bu durumu, şizofreni tanısı alan bireylerin evlilik oranlarının düşük olması ile ilişkilendirmiştir. Ancak son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, şizofreni tanısı alan bireyin eşlerinin bakım yükünü oldukça fazla hissettiği ve eşlerin evlilik doyumunun oldukça az olduğu görülmektedir (Jungbauer vd., 2004; Angermeyer vd., 2006; Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011).

Şizofreni tanısı alan bireye bakım veren eşler bakım verme sürecinde psiko-sosyal, ekonomik birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Hastalık hakkında yeterli bilgiye sahip olmama, rol farklılaşması, sorumlulukların artması, baş etme becerilerinin yetersiz kalması, hastalığın psiko-sosyal ve ekonomik yükünün olması gibi nedenlerden dolayı evlilik doyumunu azalmakta, bakım veren öz bakım becerilerini yerine getirememekte, sosyal ilişkilerinde ve sorumlulukların yerine getirilmesinde zorluklar yaşamaktadır (Angermeyer, Schulze ve Dietrich, 2003; Jungbauer vd., 2004; Angermeyer vd., 2006; Kaushik ve Bhatia, 2013).

Eşlerin bakım verme sürecinde algıladığı yük cinsiyete göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda şizofreni tanısı alan eşine bakım veren erkeklerin veya kadınların yük algısındaki farklılaşma toplumsal cinsiyet rolleriyle de açıklanabilir. Toplumsal cinsiyet bakış açısına göre bakım verme, kadına atfedilen bir rol olarak görülmektedir. Akgül Gök (2018)'ün şizofreni tanısı alan bireylerin ebeveynleriyle yaptığı çalışmada, toplumsal cinsiyet bakış açısının ruhsal hastalıkların "güçsüzlük" olarak değerlendirilmesine neden olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda şizofreni tanısı alan erkeğin, damgalanma korkusunun fazla olduğu, sosyal destek kaynaklarına erişiminin ise daha sınırlı olduğu söylenebilir. Akçay (2016)'ın ruhsal hastalık deneyimi yaşayan erkeklerle yaptığı çalışmasında da tanı alan erkeklerin, damgalanma endişesinden dolayı hastalığı gizleme eğiliminde

olduğu, sosyal destek kaynaklarına erişiminin engellendiği ve “güçsüz erkek” olarak damgalanmaktan endişe duyduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan şizofreni tanısı alan erkeğe bakım veren eşlerin toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı bakım yükünü fazlasıyla taşıdığı, ev içi sorumluluklarının arttığı ve ekonomik problemlerinin de arttığı görülmektedir. Mishra ve arkadaşları (2005) eğer tanı alan kişi erkeğe ailedeki stresin daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte kadın bakım veren eşlerin daha fazla anksiyete, yorgunluk, umutsuzluk, izolasyon ve yük hissettiğini ifade etmiştir. Çalışmaya göre dışsal destek, bakım verme rutini, hastanın desteği, hasta davranışı ve bakım verme stratejisi gibi alanlarda kadın bakım verenler daha fazla yük hissetmektedir (akt: Kumar ve Mohanty, 2007). Kumar ve arkadaşları (2006) ise bakım veren kadının rutininin erkeğe göre daha olumsuz bir şekilde etkilendiğini belirtmiştir. Ayrıca çalışmada, bakım veren kadınların kendi sağlık bakımına zaman bulamadığı, uyku bozukluğu yaşadığı ve eşinden daha az destek aldığı görülmüştür. Bu bağlamda literatüre bakıldığında özellikle toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı, kadın bakım veren eşlerin algıladığı yükün daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte özellikle ulusal literatürde şizofreni tanısı alan erkekler ve bu bireylere bakım veren eşlerle yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada şizofreni tanısı alan erkeklerin ve eşlerinin yaşantılarının derinlemesine bir şekilde belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada tanı alan bireylerin hastalık belirtilerinin görülmeye başladığı dönemden önceki ve tanı konulduktan sonraki süreçte şizofreni tanısı almış erkek bireylerin ve onlara bakım veren eşlerinin, aile, sosyal çevre ilişkilerini ve hastalığı nasıl anlamlandırdıklarını içeren derinlemesine bir yaşantı analizi yapılması amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın amaçları aşağıdaki sorularla ifade edilmiştir:

- Şizofreni tanısı alan bireyler ve bu bireylerin eşleri hastalık belirtilerinin ortaya çıkmaya başladığı dönemi nasıl algılamaktadır?
- Şizofreni tanısı alan bireyler ve bu bireylerin eşleri hastalık tanısının konulmasından sonraki süreci nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırma, şizofreni tanısı almış bireylerin ve eşlerinin tanı öncesi ve sonrası süreçte yaşantılarının incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel araştırma, “insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayışı ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir” (Kümbetoğlu, 2012, s. 47). Bu araştırmada nitel yöntemin kullanılmasının nedeni, şizofreni tanısı almış bireylerin ve eşlerinin hastalık sürecini kendi anlamlandırmaları doğrultusunda anlamaya ve belirlemeye çalışmaktır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara'da özel bir psikiyatri kliniğinde tedavi gören 14 tanı almış erkek birey ve eşleri olmak üzere toplam 28 katılımcı oluşturmaktadır. Tanı alan bireylerin ve eşlerinin bilgilendirilmiş onamları alınarak bu çalışmaya katılmaya gönüllü olmaları nedeniyle, çalışma araştırmacılarından birinin de çalıştığı özel bir psikiyatri kliniğinde gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra klinikten hizmet alan bireylerin sosyo-kültürel açıdan çeşitlilik göstermesinin de araştırmanın bulguları açısından önemli olduğu düşünülmüştür.

Araştırmaya alınma ölçütleri arasında, şizofreni tanısının en az 5 yıl önce konulmuş olması, çiftlerin birlikte yaşıyor olması ve şizofreni tanısı alan bireyin erkek olması yer almaktadır. Araştırma sürecinin başında ilk episod (ilk atak) bireylerle ve bu bireylerin eşleriyle de ön görüşmeler yapılmıştır ancak bu bireyler görüşmeye istekli olmamıştır. Tanı alan ve tedavisine devam eden bireylerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, bu bireylerin tedavi açısından belli aşamalardan geçmiş, yaşamını belirli bir ölçüde düzenlemiş olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı dönemde, klinikten hizmet alan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan şizofreni tanısı almış erkek bireyler ve bu bireylerin eşleriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Psikiyatri kliniğinde çalışan uzman bir psikoloğun yardımı ile araştırma kapsamında görüşme yapılacak bireylere yönelik belirlenen ölçütler doğrultusunda klinikten hizmet alan bireylerin bir listesi oluşturulmuştur. Bu listedeki bireyler sıra ile aranmıştır. Tanı alan bireyin ve eşinin her ikisinin de araştırmaya katılmaya gönüllü olması durumunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler temel konularla ilgili bilgiler tekrarlanmaya başladığı noktada sonlandırılmıştır.

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında, bakım veren kadınların yaş aralığının 45-56, tanı alan erkeklerin ise 46-57 olduğu görülmektedir. Kadınların 5'i, erkeklerin ise 10'u gelir getiren bir işte çalışmaktadır. Çiftlerin çocuk sahibi olma durumlarına bakıldığında, 5 çiftin çocuk sahibi olmadığı belirlenmiştir. Katılımcılara ait özellikler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Özellikler

AK: 45 yaşında. İki çocuğu var. Ortaokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.

AE: 54 yaşında. İki çocuğu var. Gelir getiren bir işte çalışıyor.

BK: 46 yaşında. İki çocuğu var, Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.

BE: 46 yaşında. İki çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.

CK: 45 yaşında. Çocuğu yok. İlkokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.

CE: 55 yaşında. Çocuğu yok. İlkokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.

DK: 46 yaşında. İki çocuğu var. İlkokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.

Tablo 1 (devamı): Katılımcılara Ait Özellikler

DE: 50 yaşında. İki çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
EK: 47 yaşında. Bir çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
EE: 56 yaşında. Bir çocuğu var. Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
FK:48 yaşında. Bir çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
FE: 56 yaşında. Bir çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
GK: 45 yaşında. Çocuğu yok. Lise mezunu, Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
GE: 57 yaşında. Çocuğu yok, Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
HK: 49 yaşında. İki çocuğu var. Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
HE: 55 yaşında. İki çocuğu var, Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
IK: 48 yaşında. İki çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
IE: 54 yaşında. İki çocuğu var. Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
İK: 45 yaşında. İki çocuğu var, Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
İE: 56 yaşında. İki çocuğu var, Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
KK: 46 yaşında. Bir çocuğu var. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
KE: 54 yaşında. Bir çocuğu var. Ortaokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
LK: 45 yaşında. Çocuğu yok. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
LE: 56 yaşında. Çocuğu yok. İlkokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
MK: 50 yaşında. Çocuğu yok. İlkokul mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
ME: 56 yaşında. Çocuğu yok. Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışıyor.
NK: 56 yaşında. Çocuğu yok. Üniversite mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.
NE:55 yaşında. Çocuğu yok. Lise mezunu. Gelir getiren bir işte çalışmıyor.

Verilerin toplanması

Araştırmada veriler, alanla ilgili yapılan detaylı literatür taraması sonucunda, araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır. Gözlem notlarından da faydalanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, araştırmaya katılan bireylerin bakış açılarını, duygularını ve düşüncelerini detaylı ve derinlemesine bir şekilde anlayabilmek için gerçekleştirilen görüşmelerdir (Kuş, 2012).

Şizofreni tanısı almış bireylere ve bu bireylerin eşlerine yönelik benzer formatta sorular hazırlanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verildikten sonra, çalışmaya katılmaya gönüllü olan kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Eylül 2018- Temmuz 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelere başlamadan önce bir çift ile ön görüşme yapılmıştır. Bu şekilde işlev göstermeyen sorular yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmada, katılımcıların çoğunluğunun kendilerini rahat hissedemeyeceğini belirtmesi üzerine ses kayıt cihazı kullanılmamıştır. Görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından gerekli notlar alınmıştır.

Katılımcıların kendisini rahat hissetmesi için, derinlemesine görüşmelerin tamamı görüşme odalarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 20 ila 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında kadınların erkek katılımcılara göre görüşmeye daha istekli olduğu görülmüştür.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmadan önce konu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Okumalar sonucunda yarı yapılandırılmış görüşme formunun bir taslağı oluşturulmuştur. Sonrasında uzman görüşü alınarak (psikiyatrist, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı) yarı yapılandırılmış görüşme formunun son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun güvenilirliğini artırmak için iki çift ile pilot çalışma yapılmış ve işlemeyen sorular yeniden gözden geçirilmiştir.

Tanı almış bireyin ve bakım veren eşin tanı öncesi ve sonrası süreçte yaşantılarının belirlenmesi amacıyla oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çiftlere İlişkin Görüşme Soruları

Görüşme Soruları	
Şizofreni Tanısı Almış Birey	Eş
Sosyo-demografik Özellikler	Sosyo-demografik Özellikler
Kendinizden bahseder misiniz?	Kendinizden bahseder misiniz?
Hastalık Ortaya Çıkmadan Önceki Dönem	Hastalık Ortaya Çıkmadan Önceki Dönem
Daha önce ruhsal hastalıklara ilişkin bilginiz var mıydı?	Daha önce ruhsal hastalıklara ilişkin bilginiz var mıydı?
Sosyal çevreyle ilişkileriniz nasıldı?	Sosyal çevreyle ilişkileriniz nasıldı?
Eşinizle iletişiminiz nasıldı?	Eşinizle iletişiminiz nasıldı?
Hastalık Tanısının Konulduktan Sonraki Dönem	Hastalık Tanısının Konulduktan Sonraki Dönem
Kendinize şizofreni tanısı konulması ile birlikte ne hissettiniz?	Eşinize şizofreni tanısı konulması ile birlikte ne hissettiniz?
Eşiniz nasıl tepki verdi?	Şizofreni sizin için ne ifade ediyordu?
Eşinizle olan iletişiminizde ne gibi farklılıklar yaşandı?	Sosyal çevreniz nasıl tepki verdi?
Sosyal çevreniz nasıl tepki verdi?	Kabullenme sürecinde eşinizle ilişkilerde ve çevrenizle ne gibi sorunlar yaşadınız?
Kabullenme sürecinde eşinizle ilişkilerde ve çevrenizle ne gibi sorunlar yaşadınız?	Hastalığı kabullenme sürecinde eşinizle ilişkilerde ve çevrenizle ne gibi sorunlar yaşadınız?
Hastalık tanısı konulmasıyla birlikte dini inanç ve ritüellerinizde herhangi bir değişim oldu mu?	Hastalık tanısı konulmasıyla birlikte dini inanç ve ritüellerinizde herhangi bir değişim oldu mu?
Şizofreni hastalığının hayatınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?	Eşinizle ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
Bu süreçte eşinizden beklentileriniz neler?	Çocuklarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
	Bakım verme sürecinde yaşadığınız güçlükler nelerdir?
	Şizofreni hastalığı sizin için ne anlam ifade ediyor?

Verilerin analizi

Araştırmadan elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bu bağlamda görüşme kayıtları ve notları, katılımcıların ağzından Microsoft Word belgesinde yazılmış ve metin tekrar tekrar okunarak temalar ve alt temalar belirlenmiştir.

Her bir çiftin deşifresi A-N'ye kadar olan harflerle belirlenmiştir. Katılımcıların hangi cinsiyetten olduğu ise erkek için "E" kadın için ise "K" ile belirtilmiştir. Örneğin A harfi verilen çift AK (A Kadın)-AE (A Erkek) olarak tanımlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada şizofreni tanısı almış erkeklere ve onlara bakım veren eşlerine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki temel sorular Tablo 2.'de verilmiştir. Hastalık belirtileri ortaya çıkmadan önceki ve hastalık belirtilerinin ortaya çıkmaya başladığı sürece ilişkin yaşantılar "hastalık tanısı konulmadan önceki yaşantılar"; tanı konma süreci ve sonrasında içeren sürece ilişkin yaşantılar ise "hastalık tanısı konulduktan sonraki yaşantılar" olarak temalaştırılmıştır.

Derinlemesine görüşmeler sonucunda word belgesine aktarılan metinler, araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunarak Tablo 3'de belirtilen temalar ve alt-temalar oluşturulmuştur.

Tablo 3. Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt-Temalar
Hastalık Tanısı Konulmadan Önceki Yaşantılar	Hastalık hakkında bilgi sahibi olma durumu Sosyal çevre ve aile ilişkileri
Hastalık Tanısı Konulduktan Sonraki Yaşantılar	Tanı konulduktan sonra duygu ve düşünceler Alınan tepkiler Hastalığı kabullenme süreci Kişiye göre hastalığın anlamı Tedavi süreci Yaşanan güçlükler (cinsel yaşam, bakım yükü) Tinsel alandaki değişimler

Hastalık Tanısı Konulmadan Önceki Yaşantılar

Bu tema altında hastalık hakkında bilgi sahibi olma durumu ve sosyal çevre, aile ilişkileri alt temalarına yer verilmiştir. Çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğu, eşine şizofreni tanısı konulmadan önce bu hastalık hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. 6 kişi (GK,NK,FK,KK,EK,LK) ise hastalık hakkında çok az bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Çalışmaya katılan şizofreni tanısı almış bireylerin çoğunluğunun ise hastalık hakkında bilgi sahibi olmadığı görülmüştür.

“Hastalık hakkında hiçbir bilgim yoktu ve sadece televizyonlarda duyardım bazen.”(HK)

“Daha önce bu hastalığa dair bilgim yoktu, öğrenme ihtiyacı duymamıştım.”(AK)

“Eskiden vardı bizim kasabada değişik şeyler hareketler yapan biri, deli der geçerdik. Çevreden aileden böyle duyduk. Uzak dururduk.” (DK)

“Daha önce bu hastalığa dair bilgi yoktu, öğrenme ihtiyacı duymamıştım.”(IE)

“Bilmiyodum.”(CE).

“Televizyonlarda falan görüyoduk ama ne olduğunu bilmiyodum yani şizofreni hastalığının o olduğunu bilmiyodum da denilebilir. Saldırgan olduklarını, bana zarar vereceklerini düşünürdüm.”(KE)

Katılımcıların çok azı ise şizofreni hastalığı hakkında daha önce bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir.

“Amcamdan biliyordum hastalığı. Ta ilk başta doktora birlikte gitmiştik sonradan da seneler içinde durumunun ağırlaşmasına ve krizlerine şahit oldum. Genetik olduğunu da doktordan duyduğumda çok korktum. Yani kısaca hastalığı çok çok iyi biliyorum.” (NE)

Hastalık belirtilerinin nasıl ortaya çıktığına ilişkin olarak bazı katılımcıların bu soruya yanıt vermediği görülmekle birlikte bazıları şu şekilde açıklamıştır:

“Ben zaten şeydim, yani içime kapanıktım biraz. Ama bir ara böyle eşimden bile herkesten şüphe duydum. Zaten eşimde anladı bendeki değişimi. Kendi isteğimle doktora gittik.”(FE)

“Kafamın içinde sürekli konuşmalar, böyle oldu.”(HE)

Hastalık tanısı konmadan önceki aile ve sosyal çevre yaşantıları değerlendirildiğinde, katılımcılardan bazıları eşiyile ve çocuklarıyla ilişkisinde, ara sıra görülen tartışmalar dışında tartışma yaşamadığını (FK, HK, IK, KK, EK, DK) belirtmiştir.

“Eşimle 15 yıldır evliyiz, 2 çocuğumuz var. Beni yani nerdeyse hiç şey yapmadı yani incitmedi. Ama işte bu hastalığın şeyleri ortaya çıkana kadar. Ailem, yani biz çok fena olduk..”(HK)

“Bu hastalığı huy da çok etkiliyor bence. Eşim daha önceden de öyle sessiz sakindi, bana karşı çocuklarına karşı iyiydi yani Allah var. Bu belirtiler şey olmaya başlayınca tabi yani eskisine göre farklılaştı ama yine bize zararı yok. İlaçlarını kullanıyor, iyiye de gidiyor çok şükür.” (IK).

Bazı katılımcılar ise hastalık belirtileri görülmeden önceki süreçte de eşiyile bazı sorunlar yaşadığını ancak hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte sürecin daha fazla zorlaştığını ifade etmiştir.

“Önce de delilikleri olurdu. Birden sinirlenir ne olduğunu şaşırırdım. Şimdi daha kötü. Sağlığı neydi ki hastalığı da iyi olsun.”(NK)

“Önceden de ben eşimle iyi olduğumuz zamanı çok hatırlamıyorum. Her şeylerini yapardım ederdim sen ne yaptın ki derdi. E şimdi bu halde düşünün yaşadığım sıkıntıyı..”(AK)

Hastalık belirtileri ortaya çıkmadan önceki süreçte katılımcıların çoğunluğu sosyal çevre ilişkilerinin iyi olduğunu, akrabalarıyla ve arkadaşlarıyla her hafta görüştüğünü belirtmiştir. Ancak özellikle şizofreni tanısı alan bireylerin çoğunluğu hastalık tanısı aldıktan sonra özellikle eş ve arkadaş ilişkilerinin oldukça kötüleştiğini ifade etmiştir.

“Her gün olmasa da haftada en az bir arkadaşlarımızla görüşürdük, eğlenirdik. Şimdi o kadar azaldı ki..”(EK)

“Yani ufak tefek sürtüşmeler olurdu ama bi şekilde alttan alır geçerdi. Hastalık her şeyi mahvediyor.”(AE).

“Nasıl söyleyim eskiden her hafta nerdeyse evde misafir olurdu. Şimdi kimse yok.”(CE)

“İyiysen herkes iyi oluyor ama başına bir şey geldi mi bir bakmışsın kimse yok yanında. Sürekli toplanırdık arkadaşlarla bi onlarda bi bizde. Toplanıp bir yerlere giderdik. Şimdi neredeler yoklar.” (LK).

Genel olarak bulgular değerlendirildiğinde, hastalık belirtisinin ortaya çıkmasından önceki süreçte katılımcıların çoğu olumlu sosyal çevre ilişkilerinin olduğunu belirtmiştir. Eş ilişkisi açısından ise katılımcılardan bazıları bireyin mizacının hastalık sürecini de şekillendirdiğini ifade etmiştir. Belirtiler ortaya çıkmadan önce eşyle ilişkisini olumlu olarak değerlendiren bireylerin sonraki süreçte de çok büyük sıkıntılar yaşamadığı belirtmiştir.

Hastalık Tanısı Konulduktan Sonraki Yaşantılar

Hastalığa verilen ilk tepkiler, eşle ve varsa çocuklarla, kök aileyle olan yaşantılar, sosyal çevre tepkileri, hastalığın eşler tarafından nasıl anlamlandırıldığı, tedavi süreci ve tinsel alandaki değişimler bu tema altında değerlendirilmiştir. Hastalık belirtileri görülmeye başladıktan sonraki süreçle birlikte katılımcılar yaşamlarında tarif edilemeyecek güçlükler yaşadığını belirtmiştir. Özellikle şizofreni tanısı alan bireyler, tanı aldıktan sonra uzun bir süre var olan durumu kabullenmekte oldukça zorluk yaşadığını belirtmiştir. Hastalık tanısının konması ile başlayan süreç, aile ve sosyal çevre ilişkilerindeki güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Katılımcıların bazıları hastalığını uzun bir süre sosyal çevresine söylemediğini, utandığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise sosyal ilişkilerinin son derece kısıtlandığını ifade etmiştir.

Hastalık belirtilerinin başlaması ve yaşanan süreci bazı katılımcılar şu şekilde ifade etmiştir:

“Bazı zamanlar birden bağırmaya başlıyordu, bir kere bana el kaldırdı. Daha önce hiç yapmamıştı. Tamam önceden de sinirliydi ama böyle değildi. Çok zor korkulu zamanlar geçirdik.” (AK)

“Gözlemlerim. Çok sessizleşti, ağzını bıçak açmaz oldu ama kendi kendine konuşurken çok yakaladım.” (GK).

“İlişkımız çok iyiydi ama işte bu semptom mu deniyor onlar başlayınca...Bir zaman hiç konuşmamaya başladı, bazen yemek bile yemiyordu. Ne oluyor diye soruyodum, depresyon sandım başta, hatta doktora gidelim dedim. Bikaç ay sonra gittik. Doktor şizofreni belirtileri dedi. Başımdan aşağı kaynar su boşaldı, beynim silindi.”(FK)

Bazı katılımcıların hastalık belirtileriyle başlayan ve devam eden sürecin kendileri için oldukça zor olduğunu ve hastalık durumunun kişinin yaşamını olumsuz yönde değiştirdiğini belirtmiştir.

“Heralde ölüm bundan iyidir.”(EK)

“Bitki gibi yaşıyorum öyle söyleyim size siz anlayın. Kendi hayatım kalmadı. Zaten önce de her şeyi ben yapıyordum şimdi sırtımdaki yük iyice arttı. Kadın olmanın ne kadar zor olduğunu daha iyi anladım.”(AK)

Katılımcılardan bazıları ev işleri ve şizofreni tanısı alan eşle ilgili tüm sorumluluğu üstlendiğini, bazı zamanlar öz bakım becerilerini dahi yerine getiremediğini belirtmiştir.

“Genellikle evdeyim. Eşim de öyle bu hastalık şeyinden sonra çok fazla dışarıya da çıkmıyor. Gün boyu birlikteyiz. Evin işleri şu bu bir de moral bozukluğu. Aynaya bile bakmadığım zamanlar oluyor kendime zaman bulamıyorum.” (EK)

Toplumsal cinsiyet rolleri ve bakış açısı hastalık sürecini şekillendiren önemli bir unsurdur. Hastalık tanısı alan kişinin erkek olması durumunda bakım veren eşin yük ve sorumlulukları artmaktadır. Bakım rolünün kadına atfedilmesi ve toplumsal cinsiyetin kadına yüklediği diğer birçok rol, kadının sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Katılımcılardan bazıları eşinin kök ailesinin hastalık durumunu kabul etmek istemediğini ve eşinin hastalığından dolayı kök ailesi tarafından suçlandığını belirtmiştir.

“Bu şey işte teşhis konuldu. Ben zaten deli gibi bişey oldum, beynim durdu. Sonra eşimin annesine söyledim. Beni azarladı oğlum hakkında nasıl konuşuyosun diye..işte kabullenmediler yani. Dedim annesi böyle tepki verdiyse ben kimseye anlatmayım bunu. Ama işte anlatmayınca da ben çatlayacağım. Sonradan işte kendi kendime ilaç olmaya çalıştım.” (BK)

“Bu hastalıktan sonra benim hayatım bitti.”(AK)

Bazı eşler ise şizofreni hastalığının da diğer sürekli ilaç kullanımı gerektiren kronik hastalıklar gibi ilaç kullanımı gerektirdiğini, ilaçlar düzenli kullanıldığında eşinin gündelik yaşamına devam ettiğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise ilaç kullanımı konusunda eşinin ve kendisinin sorunlar yaşadığını ifade etmiştir.

“Eşim hastalıktan önce de sakın bi kişilikti. Hastayken de öyleydi. İlaçlarla devam ediyoruz her işini yapıyor.”(İK)

“Eşim ilaç almamak için diretiyor, gücüm yetmiyor bazen.”(İK)

Katılımcıların neredeyse yarısı, hastalık tanısı konulduktan sonra sosyal ilişkilerinin kesintiye uğradığını belirtmiştir. Hatta bazıları kendi kök ailelerinin bile geri çekildiğini ve destek olmadığını ifade etmiştir.

“Uzaklaştılar, anlamadılar bizi.”(DK)

“Görüşmelerimiz azaldı. Koptuk. Eskisi gibi değil.” (ME).

“Eşimin kendi ailesi bile inanmadı. İnanın tüm yük benim sırtımda. Kendi hayatımdan vazgeçtim. Birkaç arkadaşımıza söyledik, onlar da herhalde korktular, yani kötü karşılamadılar ama gelip gitmediler de eskisi kadar.”(CK)

Bulgular değerlendirildiğinde aile desteği alan katılımcıların yaşadığı sorunlarla daha işlevsel bir şekilde baş edebildiği ve sosyal çevre desteğinin hastalık sürecinde son derece önemli olduğu görülmektedir.

“Çocuklarım bana hep destek oldular. Onlar daha bilgiliydi araştırmışlar herhalde.” (BE).

“Eğer ailelerimizin desteği olmasaydı ne yapardık bilmiyorum. Allah razı olsun onlardan da dostlarımızdan da. Bu hastalıkta şey çok önemli birinin desteği, yani yakınının desteği. Çok şükür.”(KK)

“Ailemden ve akrabalarımın çok destek gördüm Allah razı olsun. Bu kadarını beklemezdim bende çok şükür.” (GE)

Yukarıdaki anlatıda da görüldüğü üzere, hastalık sürecinde kök aile ve sosyal çevre desteği oldukça önemli bir unsurdur. Bazı katılımcılar ise yaşadıkları durumu sosyal çevrelerinin anlamayacağını veya kendilerini damgalayacağını düşündüğü için hastalığı bir başkasıyla paylaşmayı reddettiği görülmüştür.

“Bahsedemedim uzunca bir süre. Kimsenin haberi yoktu, utandım söylemeye.” (FE).

“Ben yalnız kalmaya çalışıyorum. Böyle tercih ettim.”(AK)

“Paylaşamadık bir süre, söylemedik. Nasıl söylücez ki herkes arkamızdan deli diyecekti.” (NE).

“Ne yaşadığımızı anlamayacakları için anlatmıyorum kimseye.”(CK)

“Başta sadece kardeşime söyleyebildim. Bu bile çok zordu benim için.”(DK)

Katılımcılara eş ilişkilerindeki değişimin nasıl olduğu sorulduğunda, bazıları eşini eskisi gibi “koca” olarak görmediğini, bakıma ihtiyacı olan biri gibi gördüğünü belirtmiştir. Her ne kadar şizofreni tanısı almış birey ilaçlarla büyük ölçüde normal yaşam seyrine devam etse de bazı çiftlerde “karı-koca” olma durumunun bakım veren-bakım alan şekline büründüğü görülmüştür. Tanı alan erkek katılımcılar ise özellikle çocuklarıyla ve eşiyile olan ilişkisinin bozulduğunu belirtmiştir (EE,DE,FE).

“Eşimle hiç konuşmuyoruz artık. Bilmiyorum hastalığın da şeyi etkisi var tabi ama. Ne bileyim bazen korkuyorum ne tepki verir diye. Çünkü şu şey zamanlarında (alevlenme) sanki o değil başkası gibi.” (CK)

“Kapılar yüzüme kapandı. Belli etmemeye çalışıyorlar ama bence korkuyorlar benden.”(DE)

“İşte sonuçta ben bakıyorum, doktora gidiyoruz birlikte, ilaçlarını almasını söylüyorum. Yani eskiden de çok iyi denemezdi ilişkimize ama işte şimdi onu çok da kocamış gibi hissetmiyorum.”(EK)

“Çocuklarım çok korktular eşim ise bu konuda konuşmamayı tercih etti. Çevreden destek olanlar da oldu ama genel olarak uzaklaştılar özellikle eşimin ailesi bizi yalnız bıraktılar. Bazı kişiler var ki hep destek oldu onlara minnettarım.” (FE).

Cinsel yaşam ile ilgili sorular çoğu kadın ve erkek katılımcının yanıtlamak istemediği soru kategorisinde yer almıştır. Bu soruya cevap veren katılımcıların büyük çoğunluğunun cinsel yaşamlarının neredeyse bittiği cevabını verdiği görülmüştür. Çok az katılımcı cinsel yaşamındaki değişimler ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Valla çok şey değişti. Sözümün üstüne söz söylemeyen kadın çocuk gibi azarlar oldu beni. Nereye giderse tek başına gidiyo, beni adam yerine koymuyo.”(AE).

“Bitti diyebilirim.”(AK)

“Ama tabi kesinlikle bir değişim oldu. Nasıl anlatıyım ki şimdi ben size. Kısaca artık yok.” (CE).

“Eşimle doğru düzgün konuşmuyoruz bile, o nasıl olsun.”(DK)

“Ne bileyim söylemeye bile şey yapıyorum ama onu eşim gibi göremiyorum.”(BK)

Katılımcıların bazıları şizofreni tanısı konulduktan sonra, hastalığın neden kendi ailesinde ortaya çıktığına ilişkin sorgulamalarda bulunmuştur. Bazı katılımcılar tinsel boyutta hastalığı, ceza, zorluk ve imtihan olarak anlamlandırdıklarını belirtmiştir. Hastalık tanısı konulduktan sonraki süreçte, bir baş etme aracı olarak dini pratiklerde bir artış yaşandığı ve geleceğe ilişkin olumlu hayallerin rahatlama sağladığı birkaç katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

“Dua ediyorum. Yani Allah'tan gelen bir hastalık ne yapalım bu da bizim imtihanımız. Bugünlerimize şükür.” (EE).

“Gelecekte daha iyi olsun istiyorum.”(BE)

“Hep düşündüm neden böyle oldu diye. Herhalde Allah'ın bize verdiği bi ceza...”(CK)

“Artık namaz çok kılıyorum.” (HE).

“Allah sevdiği kullarını bu dünyada sınarmış. Bu da bir imtihan, Allah'tan gelene ne denir ki..”(GK)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Genel olarak katılımcıların anlatıları değerlendirildiğinde, hem bakım veren eşlerin hem de tanı almış bireylerin, teşhis konulmadan önce şizofreni hastalığı ile ilgili çok az bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Bu durum hem tanı almış bireyin hem de bakım veren eşin ve diğer aile üyelerinin, bakım verme sürecine hazırlıksız başlamasına neden olmaktadır. Süreç ve hastalıkla ilgili belirsizlik durumunun özellikle bakım veren eşin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Mizuno, Iwasaki ve Sakai (2011), hastalık hakkında bilgi sahibi olunmasının bakım yükü üzerinde önemli etkilerinin olduğunu belirtmiştir.

Şizofreni tanısı almış bireye birincil bakım veren eşlerin ve tanı almış bireylerin çoğunluğu, hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasından hastalık tanısı konulan süreçte, acı, korku, belirsizlik, anlamsızlık, yorgunluk gibi olumsuz duygular yaşadıklarını belirtmiştir. Yapılan bazı çalışmalar bu çalışmayı destekler niteliktedir (Jungbauer vd., 2004; Wittmund vd., 2002).

Çalışma bulgularına göre, bakım verme sürecinde bakım veren eşlerin, hastalıkla ilgili bilgi eksikliğinin olması, ev içi rollerdeki sorumluluğun büyük bir bölümünü üstlenmesi, tanı almış eşini “eş” olarak görememesi ve cinsel yaşantının sona ermesi, çocukların sorumluluğunu üstlenmesi, sosyal ilişkilerin sekteye uğraması ve öz bakım becerilerini yerine getirememesi gibi sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Bununla birlikte tanı almış bireyler ise sosyal alandan izole olma, kendisini değersiz hissetme, rollerini yerine getirememekten ve hastalıktan dolayı utanç duyma ve eş ilişkilerinde bozulma gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Yapılan çalışmalar şizofreni tanısı almış bireylere bakım veren eşlerin gündelik yaşamdaki yüklerinin arttığını, yaşam kalitelerinin ve evlilik doyumlarının azaldığını ortaya koymuştur (Jungbauer ve Angermeyer, 2002; Jungbauer vd., 2004; Angermeyer vd., 2006; Kumar ve Mohanty, 2007; Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011; Kaushik ve Bhatia, 2013; Singh, Sinha ve Raut, 2019). Cuijpers ve Stam (2000) ise şizofreni tanısı almış bireyle yaşamının ailenin toplumdan izole olmasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Jungbauer ve arkadaşları (2004) da bakım veren eşlerin tanı almış bireyle ilişkisinde güvensizlik ve belirsizlik yaşadığını, daha fazla sorumluluk üstlendiğini, ekonomik sorunlar yaşadığını ve gündelik yaşam seyrinin bozulduğunu belirtmiştir. Bazı yazarlar kadın bakım verenlerin daha fazla yük hissettiğini ortaya koymuştur (Sales, 2003; Kumar ve Mohanty, 2007; Kaushik ve Bhatia, 2013).

Aile üyelerinden birinde hastalığın ortaya çıkmasıyla birlikte, özellikle bakım veren eşlerin hastalığı ve yaşamı sorgulamaya başladığı görülmüştür. Bazı katılımcılar hastalığın Tanrı tarafından gönderilen bir ceza olduğunu, bazıları da imtihan olduğunu belirtmiştir. Akgül Gök ve Duyan (2020) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar saptanmıştır.

Hastalık süreci ile birlikte bakım veren eşlerin neredeyse tamamı, kendi hayatlarının artık “olmadığını”, rollerinin arttığını, kendisine ve topluma yabancılaştığını belirtmiştir. Bazı bakım verenler hastalık sürecinin hastanın karakterine göre de şekillendiğini ifade etmiştir. Bazı yazarlar

tanı almış bireyin psiko-sosyal işlevsizliğinin bakım yükünü etkilediğini belirtmiştir (Thomas vd., 2004).

Şizofreni tanısı alan erkek bireylerin ve eşlerinin tanı öncesindeki ve sonrasındaki yaşantılarının büyük ölçüde toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendiği görülmektedir. Çalışmada tanı alan erkeklerin sosyal çevre ilişkilerinin olumsuz etkilendiği; çoğunun hastalığını bir başkası ile paylaşmak istemediği belirlenmiştir. Bu durum Akgül Gök (2018)'ün de belirttiği üzere ruhsal hastalıkların özellikle erkekler tarafından "güçsüzlük" olarak değerlendirilmesi ile ifade edilebilir. Tanı sonrası süreçte tanı alan bireylerin eşlerinin ise rollerinin ve sorumluluklarının fazlaştığı ve daha fazla yük hissettiği görülmüştür. Mors ve arkadaşlarının (1992) yaptığı çalışmada, erkek hastalara bakım veren aile üyelerinde stres düzeyinin oldukça fazla olduğunu saptamıştır (akt. Kumar vd., 2009).

Hastalık sürecinde hem bakım verenler hem de tanı almış bireyler sosyal desteğin önemini vurgulamıştır. Hastalık hakkındaki mitler ve bilgi eksikliğinden dolayı sosyal desteklerinin azaldığını, eskiden görüştükları çoğu kişinin artık görüşmek istemediğini belirtmiştir. Bazı bakım verenler ve tanı almış bireyler ise anlaşılılmaktan ve damgalanmaktan korktukları için hastalığı kimseye söylemek istemediğini ifade etmiştir. Yapılan çalışmalar sosyal desteğin, özellikle çocukların ve ailenin desteğinin hastalık sürecini olumlu şekilde etkilediğini saptamıştır (Kumar ve Mohanty, 2007; Angermeyer, Schulze ve Dietrich, 2003; Mizuno, Iwasaki ve Sakai, 2011).

Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda baş etme becerisi yüksek olan bakım verenlerin süreci daha iyi bir şekilde yönetebildiği görülmüştür. Bununla birlikte baş etme becerisi yüksek olanların ise sosyal desteğinin güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baş etme becerilerinin bakım yüküne etkisini ortaya koyan çalışmalar bu çalışmayı destekler niteliktedir (Kumar ve Mohanty, 2007; Magliano vd., 2000; Dyck, Short ve Vitaliano, 1999).

Çalışmada aile yapısı özellikleri incelendiğinde iki aile dışında diğerlerinin çekirdek aile yapısına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Geniş aile yapısındaki bakım verenlerin yaşadığı olumsuz duyguların diğerlerine göre daha az olduğu saptanmıştır. Yapılan bir çalışma bu tespiti doğrular niteliktedir ve bu durumu geniş ailedeki sosyal destek ağları ile açıklamaktadır (Kumar ve Mohanty, 2007).

Çalışma sonuçlarına göre, eşin şizofreni tanısı almış olmasının birtakım unsurlara göre eş ilişkisini etkilediği görülmektedir. Bu unsurlar arasında çiftlerin baş etme stratejilerinin, sosyal destek sistemlerinin, kök aile desteğinin, ekonomik durumun, çiftlerin hastalık tanısı konmadan önceki eş ilişkisinin ve şizofreni tanısı almış bireyin karakter özelliklerinin yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca tanı alan ve bakım veren çiftlerin hastalık hakkında bilgi sahibi olması; gerektiğinde bakım veren bireyin profesyonel destek alması; tanı alan ve bakım veren bireylere güçlendirme odaklı eğitimlerin ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalık eğitimlerinin verilmesi ve bakım veren bireyler için danışmanlık birimlerinin oluşturulması son derece önemlidir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma, 2018-2019 yılları arasında özel bir psikiyatri kliniğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Araştırmacılar, araştırmanın amacı ve ne amaçla kullanılacağına ilişkin katılımcılara detaylı bilgiler vermiştir. Ayrıca katılımcıların kendisini güvende hissetmesi için yapılan görüşmelerin araştırmanın amacı dışında kullanılmayacağı ve isim, kimlik gibi bilgilerinin gizli tutulacağına ilişkin katılımcılara açıklama yapılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara, kendilerine yönlendirilen tüm sorulara cevap verme zorunluluklarının olmadığı ve eğer görüşmeye devam etmeyi istemezlerse görüşmenin sonlandırılabilceği konusunda bilgi verilmiştir. Görüşmeyi yapan uzmanın, görüşmelerin yapıldığı klinikte çalışıyor olması katılımcıların kendilerini rahat hissetmesini sağlamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırma tasarımı yazarlar tarafından birlikte gerçekleştirilmiş olup veri toplama aşaması Şenay Ölmez tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri analizi ve makale metninin yazımı Fulya Akgül Gök tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. (2016). Ruh Sağlığı ve Erkeklik: Hegemonik Erkeklik Bağlamında Ruhsal Hastalığı Olan Erkeklerin Yaşam Deneyimlerini Anlamak. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgül Gök, F. (2018). Şizofreni Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Yaşantılarının Güçlendirme Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Akgül Gök, F. and Duyan, V. (2020). "I wanted my child dead"–Physical, social, cognitive, emotional and spiritual life stories of Turkish parents who give care to their children with schizophrenia: A qualitative analysis based on empowerment approach. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(3): 249-258.
- Angermeyer, M.C., Kilian, R., Wilms, H.U. and Wittmund, B. (2006). Quality of life of spouses of mentally ill people. *International Journal of Social Psychiatry*, 52(3): 278-285.
- Angermeyer, M.C., Schulze, B. and Dietrich, S. (2003). Courtesy stigma – a focus group study of relatives of schizophrenia patients. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38: 593–602.
- Awad, A.G. and Voruganti, L.N. (2008). The burden of schizophrenia on caregivers: A review. *Pharmacoeconomics*, 26: 149–162.

- Chien, W.T., Chan, S.W. and Morrissey, J. (2007). The perceivedburden among Chinese family caregivers of people with schizophrenia. *Journal of Clinical Nursing*, 16:1151–1161.
- Chadda, R.K. (2014). Caring for the family caregivers of persons with mental illness. *Indian Journal of Psychiatry*, 56(3):221-27.
- Cuijpers, P. ve Stam, H. (2000). Burnout among relatives ofpsychiatric patients attending psychoeducational support groups. *Psychiatric Services*, 51: 375–379.
- Dyck, D.G., Short, R. and Vitaliano, P.P. (1999). Predictors of burden and infectious illness in schizophrenia caregivers. *Psycho-somatic Medicines*, 61: 411-419.
- Gutierrez-Maldonado, J., Caqueo-Urizar, A. and Kavanagh, D. (2005). Burden of care and general health in families of patients with schizophrenia. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40: 899–904.
- Ikebuchi, E. (2006). Support of love, marriage, and child care of persons with schizophrenia. *Japanese Journal of Psychiatric Treatment*, 21: 95–104.
- Jenkins, J.H. and Schumacher, J.G. (1999). Family burden of schizophrenia and depressive illness: specifying the effects of ethnicity, gender and social ecology. *The British Journal of Psychiatry*, 174(1): 31-38.
- Jungbauer, J. and Angermeyer, M.C. (2002). Living with a schizophrenic patient: A comparative study of burden as it affects parents and spouses. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 65(2): 110-123.
- Jungbauer, J., Wittmund, B., Dietrich, S. and Angermeyer, M.C. (2004). The disregarded caregivers: Subjective burden in spouses of schizophrenia patients. *Schizophrenia Bulletin*, 30: 665–675.
- Kaushik, P. and Bhatia, M.S. (2007). Burden and quality of life in spouses of patients with schizophrenia and bipolar disorder. *Delhi Psychiatry Journal*, 16(1): 83-89.
- Kumar, S. and Mohanty, S. (2007). Spousal burden of care in schizophrenia. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 33(2): 189-194.
- Kumar, S., Rani, U., Jain, A., & Mohanty, S. (2009). Contribution of chronic schizophrenic patients' psychosocial dysfunction in spousal burden. *Indian Journal of Community Psychology*, 5: 191-197.
- Kumar, S., Singh, R., & Mohanty, S. (2006). Burden and defense mechanisms in female spouses of chronic schizophrenic patients. *Indian Journal of Psychometry and Education*, 37(1): 1-6.
- Kuş, E. (2012). Nicel-nitel Araştırma Teknikleri- Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. (3. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lee, C., Mcglashan, T.H. and Woods, S.W. (2005). Prevention of schizophrenia. *CNS Drugs*, 19(3): 193-206.
- Lowyck, B., De Hert, M., Peeters, E., Wampers, M., Gilis, P. and Peuskens, J.A. (2004). Study of the family burden of 150 family members of schizophrenic patients. *European Psychiatry*, 19: 395–401.
- Magliano, L., Fadden, M., Economou, T., Held, M., Xavier, M., Guarneri, C., Malangone, C., Marasco, C. and Maj, M. (2000). Family burden and coping strategies in schizophrenia: 1-year follow-up data from the BIOMED I study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35(3): 109-115.
- Magliano, L., Fiorillo, A., De Rosa, C., Malangone, C. and Maj, M. (2005). Family burden in long-term diseases: A comparative study in schizophrenia vs. physical disorders. *Social Science & Medicine*, 61: 313–322.
- Mizuno, E., Iwasaki, M. and Sakai, I. (2011). Subjective experiences of husbands of spouses with schizophrenia: an analysis of the husbands' descriptions of their experiences. *Archives of Psychiatric Nursing*, 25(5): 366-375.
- Ohaeri, J.U. (2003). The burden of caregiving in families with a mental illness: a review of 2002. *Current Opinion in Psychiatry*, 16: 457–465.
- Sales, E. (2003). Family burden and quality of life. *Quality of Life Research*, 12(1): 33-41.
- Singh, S., Sinha, D. and Raut, N.B. (2019). Caregiving experience and marital adjustment in spouses of patients with schizophrenia. *Indian Journal of Social Psychiatry*, 35(2): 125-130.
- Solati, K. (2017). The efficacy of mindfulness-based cognitive therapy on resilience among the wives of patients with schizophrenia. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 11(4): 1-9.
- Szmukler, G. (1996). From family 'burden' to caregiving. *Psychiatric Bulletin*, 20:449-451.
- Thomas, J.K., Kumar, P.N.S., Verma, A.N., Sinha, V.K. and Andrade, C. (2004). Psychosocial dysfunction and family burden in schizophrenia and obsessive compulsive disorder. *Indian Journal of Psychiatry*, 46: 238-243.
- Wittmund, B., Wilms, H.U., Mory, C. and Angermeyer, M.C. (2002). Depressive disorders in spouses of mentally illpatient. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 37: 177–182.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Üniversite Öğrencilerinin Aile ve Evliliğe İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi

Determination of the Ideas of University Students Related to Family and Marriage

Aliye Betül DENİZ¹, İshak AYDEMİR²

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı,
aliyebetuldeniz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2980-5369

² Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
ishak72@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8910-9413

Başvuru: 23.09.2020
Kabul: 01.12.2020

Atf:
Deniz, A.B. ve Aydemir, İ. (2021). Üniversite öğrencilerinin aile ve evliliğe ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 59-78. DOI: 10.33417/tsh.799078

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin aile ve evlilikle ilgili güncel beklentilerinin ve görüşlerinin belirlenmesidir. Bu araştırma, betimsel tarama modelini esas almıştır. Araştırmaya İstanbul Bahçeşehir ve Marmara Üniversitelerinde okuyan 383 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %50,3'ü Marmara Üniversitesi, %49,7'si ise Bahçeşehir Üniversitesi'nde öğrenim görmekte ve %61,6'sı kadın, %38,4'ü ise erkektir. Kadın öğrencilerin %97,9'u ve erkek öğrencilerin %93,8'i eşinin ailesi ile yaşamayı (aynı evde) istememekte; kadın öğrencilerin %84,3'ü ve erkek öğrencilerin %83,7'si evlilik öncesi flörtü onaylamakta; kadın öğrencilerin %24,2'si ve erkek öğrencilerin %46,9'u evlilik öncesinde evlenmeyi düşündüğü kadın partneri ile cinsel ilişkide bulunmayı onaylamakta; kadın öğrencilerin çoğunluğu evlenmeyi düşündükleri partnerlerinin mesleğinin ilk sırada mühendisleri tercih etmekte, ikinci sırada öğretmen ve erkek öğrenciler ise ilk sırada öğretmen ve doktorları tercih etmekte; kadın öğrencilerin %14,8'i ve erkek öğrencilerin %19'u evlilik öncesi sözleşme yapmayı düşünmektedir. Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin evliliğe bakış açıları ve beklentileri devlet ve vakıf üniversitelerine göre farklılık göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Evlilik, flört, aile, evlilik sözleşmesi, cinsellik, üniversite öğrencileri, beklenti

ABSTRACT

The purpose of this project is to determine the updated expectations and thoughts of the university students about the family and marriage. This research is based on the Descriptive Survey Model and it was completed with the 383 students in Başakşehir and Marmara Universities in Istanbul. The 50,3% of the students attended to the research is from Marmara University, 49,7% of them being from Başakşehir University; 61,6% of them are female and 38,4% of them are male. 97,9% of the female students and 93,8% of the male students do not want to live in the same house with the parents; 84,3% of the female students and 83,7% of the male students approves flirting before the marriage; 24,2% of the female students and 46,9% of the male students approves the sexual act with the person whom they want to marry; the most of the females prefer the engineers as husbands and secondly the teachers; Male students prefer the teachers and doctors as wives and 14,8% of the females and 19% of the males approves the settlement before marriage. As a result, university students' perspectives and expectations about marriage differ according to state and private universities.

Keywords: Marriage, flirt, family, marriage contract, sex, university students, expectation

GİRİŞ

Aile toplumsal bir kurum olup, en küçük sosyal gruptur. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Bu küçük birimin kurulması için insanlar çeşitli eğilimler göstermekte olup kriterler belirlemektedir. Bu kriterler mutlu bir evliliğin temelini atılması için büyük önem taşımaktadır. Belirlenen kriterler yaşanan dönemin dini, siyasi, sosyal, ekonomik gibi birçok alandaki gelişmelerin etkisi ile belirlenmektedir (Oláh vd., 2018).

Aile, toplumsallaşmanın gerçekleştiği ilk ve önemli bir sosyal kurumdur. Bu amaçla toplumsallaşmanın ilk basamağını oluşturan aile, toplumsal düzeni ve dengeyi kurmaktadır. Aileyi eşler oluşturmakta olup zamanla yeni bireyler de katılarak genişler. Aile tarihsel süreçte toplumsal değişim ve gereksinimler doğrultusunda değişmiş ve farklı fonksiyonlar yüklenmiştir.

Aile, içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, onun özelliklerini taşır. Toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını kısacası kültürünü yansıtır. Bunun yanında özel bir içyapısı ve işlevi bulunmaktadır. Bu nedenle sürekli toplumla alışveriş halinde olan bir kuruluş olarak çalışır (Yörükoğlu, 1987).

Sanayi öncesi toplumlarda aile üyeleri ekonomik nedenler sebebiyle bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır (Bahar, 2009). Özellikle çocuklar neslin devamını sağlama ve üretime sağladıkları katkı nedeniyle öneme sahiptir. Geleneksel ailelerde, çocuklara verilen cinsiyet rolleri ile ilgili eğitim daha belirgindir. Çekirdek ailede ise kadın, evin idaresi, çocukların ve diğer aile üyelerinin bakımından sorumlu iken, erkek ise ailenin geçiminden sorumludur (Eşsizoğlu vd., 2012). Son yıllardaki istatistikler incelendiğinde, Türkiye’de çekirdek aile ve dağılmış ailenin yaygınlığının arttığı geniş ailenin yaygınlığının azaldığı anlaşılmaktadır (Turğut ve Feyizoğlu, 2014).

Bireylerin kendi aile ilişkilerini yapılandırmalarında ve gelecek nesillerin oluşmasını sağlamalarında evlilik, çok önemli bir yere sahiptir. Bu durumda evlilik kişilerin hayatındaki en mühim ve temel insan ilişkilerinden biri olarak görülmektedir (Tolan, 2015).

İnsanlar neslin devamını sağlamak, yeni kuşakları topluma hazırlamak, çocuklarının sosyalleşmesini sağlayarak gelecek kuşaklara kültürel değerleri aktarmak ve cinsel gereksinimlerini karşılamak üzere bir aile kurmak ister ve bu amaçla kendileri için uygun bir eş seçmeye yönelirler. Freud, eş seçmeyi çocukların ana babadan karşı cins ebeveyne karşı hissettikleri yakınlık ve hayranlığa bağlamakta, bilinçdışı karmaşık süreçler yoluyla kızların babalarının, erkeklerin annelerinin özelliklerini taşıyan eşleri seçtiklerini ileri sürmektedir (Bozgeyikli ve Toprak, 2013).

Özgüven (1997), eş seçimini, iki cinsin birbirlerini görme, tanışma ve tanımadan başlayarak flört, söz kesme, nişan, nikah, düğün gibi aşamaları da olan toplumsal bir süreç olarak tanımlamaktadır. Özgüven (1997)’e göre bu süreç, evlenmeden önce eşlerin birbirlerini iyice tanımalarına olanak tanıyan, evlilik kararının isabetli olma olasılığını artıran bir faktördür.

Eş seçme eğilimi, evliliğe hazır erkek ya da kadının evlenmek için karşı cinsten potansiyel eş adaylarını, beklentilerine uygunluğu açısından değerlendirip seçmek amacıyla göz önünde

bulundurduğu toplumsal, kültürel, ekonomik, fiziksel, ruhsal, yaş ve kişilik özellikleri gibi değişkenlerin tamamıdır (Efe, 2013).

Günayer Şenel (2011), eş seçimine ilişkin kararlar yıllar içinde ve kültürden kültüre değişiklik gösterse de bazı öncelikler her zaman ve her kültürde çok önemli olmaya devam ettiğini düşünerek ülkemizdeki eş seçimi kararında gözden geçirilmesi gereken önemli faktörleri şu şekilde sıralamaktadır. Bunlar; eş adayının fiziksel özellikleri, kişilik özellikleri, eğitim durumu, ailesinin sosyo-ekonomik durumu ve yapısı ve aradaki yaş farkı, sağlayacağı ekonomik imkanlar, dini inancı, siyasi görüşü, ailelerinin onayının alınması gibi konular dikkate alınmaktadır.

Kasapkara ve Kasapkara (2013) yaptıkları çalışmaya katılanların 20-22 yaş grubu, eş seçiminde daha fazla kriter ortaya koyduğu ve daha yüksek yaş grubu ise, eşte aranan kriterleri asgari düzeyde koyduğu belirlenmiştir.

Efe (2013), üniversite öğrencilerinin eş seçme eğilimlerini belirlediği çalışmada iyi yemek yapma ve hamarat olma özelliğinin erkek öğrenciler tarafından öncelikli olduğunu saptamıştır.

Yalçın, Kılıçoğlu ve Acar (2017)'in gençlerin evlilik ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının, değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak yaptıkları araştırmaya göre, öğrencilerin evlilik ve toplumsal cinsiyete yönelik tutumları hem cinsiyete hem de öğrenim düzeylerine bağlı olarak anlamlı şekilde değişmektedir. Evliliğe yönelik tutum boyutu ile eşitlikçi cinsiyet rolüne yönelik tutum arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Gençlik dönemi, evliliğe hazırlık aşamasının önemli bir sürecidir. Üniversite yaşamı, ortamı buna yönelik olarak öğrencilerin birbirleri ile iletişim kurma, duygusal ilişki başlatma, flört etme için uygun bir yaşam dönemidir. Öğrencilerin aile ve evlilik ile ilgili olarak görüşleri, bakış açıları ailenin şekillenmesinde önemli bir rol almaktadır. Ailenin günümüz hızlı toplumsal değişimlerinden etkilendiği bir dönemde evlenme ve aile kurma sürecindeki üniversite öğrencilerinin aile ve evliliğe bakış açıları ve görüşleri merak konusu olmuştur. Bu kadar hızlı değişimin yaşandığı, boşanmaların arttığı ve parçalanmış aile sayısının arttığı bir dönemde gençlik dönemindeki bireylerin bu durum karşısında evlilik ve eş seçimine ilişkin görüşlerinin ortaya konulmasını önemli kılmaktadır. Araştırmanın problematiğini bu durum oluşturmaktadır. Bu araştırma, yaşanan hızlı değişimlerle beraber günümüz üniversite öğrencilerinin aile ve evlilikle ilgili güncel beklentilerinin ve görüşlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilecektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Türü

Bu çalışma, betimsel tarama modelini esas almıştır. Tarama modelleri geçmişte veya hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, durum, birey veya nesne kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.

Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2016).

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırmanın evreni, Bahçeşehir Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde okuyan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Marmara Üniversitesi resmi internet sayfasında yer alan bilgiye göre 2018 yılı toplam öğrenci sayısı 83,167 ve Bahçeşehir Üniversitesinde ise toplam 27,210 öğrenci öğrenim görmektedir. Yapılan örneklem büyüklüğü hesaplamasına göre %95 güven düzeyi ve 0,05 anlamlılık düzeyinde çalışmaya 383 öğrencinin katılımının yeterli olacağı belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Örnekleme her iki üniversiteden yarı yarıya öğrenci dahil edilmiştir. Araştırmaya Marmara Üniversitesi'nden 200 (%50,3) ve Bahçeşehir Üniversitesi'nden 180 (%49,7) öğrenci katılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinden seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır (Zikmund, 1997; Malhotra, 2004; Aaker vd., 2007).

Veri Toplama Aracı ve verilerin toplanması

Araştırmanın amacı doğrultusunda anket formu hazırlanmıştır. Anket için madde havuzu oluşturulurken ilk olarak konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Amaca uygun olarak öğrencilerin görüş ve düşüncelerini belirleyen sorular literatür taraması doğrultusunda hazırlanmıştır. Konu ile ilgili olarak çok sayıda ölçek olmakla birlikte doğrudan araştırmanın amacını ölçmeye yönelik ölçek olmadığından yapılan çalışmalar dikkate alınarak soru formu oluşturulmuştur. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencileri tanıtıcı sosyo – demografik bilgiler (Öğrencinin yaşı, cinsiyeti, öğrenim gördüğü üniversite, bölümü, memleketi, medeni durumu, kaldığı yer gibi) yer almaktadır. İkinci bölümde ise öğrencilerin aile ve evlilik ile ilgili görüşlerini soruşturan sorular yer almaktadır. Anket formunda öğrencilerin görüşleri soruşturan 56 soru yer almaktadır.

Verilerin toplanması için Bahçeşehir Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan onay alındıktan sonra Bahçeşehir Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinden kurum izinleri alınmıştır. Daha sonra verilerin toplanması için çalışma kapsamındaki öğrencilerle görüşmeler yapılmış ve bu sırada öncelikle araştırmanın amacı açıklanarak bilgilendirilmiş onay alındıktan sonra anketlerin yüz yüze görüşülerek doldurulması sağlanmıştır. Katılım tamamen gönüllülük esasına dayandığı özellikle vurgulanmıştır. Araştırmaya Marmara Üniversitesi'nden 200 (%50,3) ve Bahçeşehir Üniversitesi'nden 180 (%49,7) öğrenci katılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler toplandıktan sonra, SPSS 21 Programında veri tabanı oluşturularak veriler veri tabanına işlenmiş ve sonra program kapsamında katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, katılımcıların evlilik görüş ve beklentilerini içeren verilerin analizi yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular tablo ve grafikler şeklinde düzenlenerek ve bunun için sayı, yüzde, ortalamalar, çapraz tablolar ve ki

kare test analizleri yapılmıştır. Verilerin analizinden önce eksik veya gelişigüzel doldurulan formlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

BULGULAR

Tanıtıcı Bilgiler

Bu araştırmaya katılan öğrencilerin %50,3'ü Marmara Üniversitesi, %49,7'si ise Bahçeşehir Üniversitesi'nde öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %61,6'sı kadın, %38,4'ü ise erkek, %5,5'i köy, %1,0'ı ilçe (Kasaba), %93,5'i kentte (İl) doğmuş, %57,2'si Marmara, %6,3'ü Doğu Anadolu, %6,3'ü Ege, %6,5'i Akdeniz, %6,0'ı İç Anadolu, %13,6'sı Karadeniz, %4,2'si Güneydoğu Anadolu'dan bölgelerinden gelmektedir.

Evlilik ve Aile İle İlgili Görüşler

Kadın öğrencilerin aileyi ilgilendiren kararların alınmasında %32'si baba, %17'si anne, %2,7 diğer aile büyükleri, %1,4 'ü ağabeyim-ablam, %5,5'i hem anne hem baba, %41,5'i tüm aile üyeleri birlikte etkilidir. Erkek öğrencilere göre %32'si babam, %17'si annem, 2,7'si diğer aile büyükleri, %1,4'ü ağabeyim ve ablam, %5,5'i hem anne hem baba, %41,5'i tüm aile üyeleri ile birlikte cevabını vermiştir.

Tablo 1: Öğrencilere göre evlenecekleri kişiyi kim seçmeli (n=383)

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Önce ben karar vermeliyim sonra ailem onaylamalı	156	66,1	2	1,4
Sadece kendim	77	32,6	85	57,8
Arkadaşlarım	1	0,4	1	0,7
Ailem (Anne - Baba)	1	0,4	59	40,1
Önce ailem onaylamalı sonra ben karar vermeliyim	1	0,4	85	57,8
Toplam	236	100,0	147	100,0

Kadın öğrencilerin evlenecekleri kişiyi kim seçmeli sorusuna %32,6'sı sadece kendim, %66,1'i önce ben karar vermeliyim sonra ailem onaylamalı; erkek öğrencilerin %57,8'i sadece kendim, %40,1'i ailem (Anne-baba) ve %57,8'i önce ailem onaylamalı sonra ben karar vermeliyim cevabını vermiştir (Tablo 1).

Evlenecek kişiler arası maddi durumun uygunluğu sorusuna kadın öğrencilerin %40,3'ü denk olmalıdır, %14,4'ü erkek daha zengin olmalıdır, %41,1'i kadın daha zengin olmalıdır, %4,2'si fark etmez; erkek öğrencilerin %24,5'i denk olmalıdır, %15,6'sı erkek daha zengin olmalıdır, %2,0'ı kadın daha zengin olmalıdır, %53,1'i fark etmez, %4,8'i herhangi birinin zengin olması yeterli yanıtını vermiştir.

Öğrencilerin evlenecek kişiler arasında öğrenim durumu uygunluğu sorusuna kadın öğrencilerin %74,2'si denk olmalıdır, %5,1 i erkeğin eğitim seviyesi daha yüksek olmalıdır, %1,3'ü kadının eğitim seviyesi daha yüksek olmalıdır, %19,5'i fark etmez; erkek öğrencilerin %54,4'ü denk olmalıdır, %4,1'i erkeğin eğitim seviyesi daha yüksek olmalıdır, %2,0'ı kadının eğitim seviyesi daha yüksek olmalıdır, %39,5 i fark etmez cevabını vermiştir.

Evlenecek kişiler arasında ideolojik görüş uygunluğu sorusuna kadın öğrencilerin %14,4'ü aynı olmalıdır, %63,6'sı yakın olmalıdır, %5,5'i zıt olabilir, %16,5'i fark etmez; erkek öğrencilerin %12,2'si aynı olmalıdır, %41,5'i yakın olmalıdır, %6,8'i zıt olabilir, %39,5'i fark etmez cevabını vermiştir.

Tablo 2: Öğrencilere görev evlenecek kişiler arasında dini inanç uygunluğu

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Aynı olmalıdır	149	63,1	58	39,5
Farklı olabilir	24	10,2	28	19,0
Fark etmez	63	26,7	60	40,8
Toplam	236	100,0	147	100,0

Öğrencilerin evlenecek kişiler arasında dini inanç uygunluğu sorusuna kadın öğrencilerin %63,1'i aynı olmalıdır ve erkek öğrencilerin %39,5'i aynı olmalıdır yanıtını vermiştir (Tablo 2).

Evlenecek kişiler arasında eşlerin yaşlarının uygunluğu sorusuna kadın öğrencilerin %14,8'i denk olmalıdır, %58,9'u erkek daha büyük olmalıdır, %0,8'i kadın daha büyük olmalıdır, %25,0'ı fark etmez, %0,4'ü diğer; erkek öğrencilerin %26,5'i denk olmalıdır, %37,4'ü erkek daha büyük olmalıdır, %2,0'ı kadın daha büyük olmalıdır, %34,0'ı fark etmez cevabını vermiştir.

Evlilik sürecinde evin reisi kim olmalıdır sorusuna kadın öğrencilerin %11,4'ü kadın olmalıdır, %11,4'ü erkek olmalıdır, %72,5'i her ikisi birden, %4,2'si fark etmez, %0,4'ü diğer; erkek öğrencilerin %3,4'ü kadın olmalıdır, %32'si erkek olmalıdır, %55,1'i her ikisi birden, %8,82'si fark etmez ve %0,7'si diğer yanıtını vermiştir.

Eşin çalışmasını isteme sorusuna kadın öğrencilerin %98,3'ü evet, %1,3'ü hayır, %0,4'ü diğer; erkek öğrencilerin %79,6'sı evet, %10,9'u hayır, %9,5'i diğer cevabını vermiştir.

Kadın öğrencilerin %97,9'u eşinin ailesi ile yaşamayı (aynı evde) istememekte, %2,1'i istemekte ve erkek öğrencilerin %93,8'i eşinin ailesi ile yaşamayı (aynı evde) istememekte ve %6,8'i ise istemektedir.

Eşin ailesi ile oturmayı isteme sorusuna kadın öğrencilerin %37,7'si olumlu, %17,8'i olumsuz etkiler, %44,1'i fark etmez, %0,4'ü diğer; erkek öğrencilerin %49'u olumlu etkiler, %13,6'sı olumsuz etkiler, %37,4'ü fark etmez cevabını vermiştir.

Evliliğin kariyer üzerindeki etkisi hakkındaki düşünceleri sorulduğunda kadın öğrencilerin %37,72'si olumlu etkiler, %17,8'i olumsuz etkiler, %44,1'i fark etmez, %0,4'ü diğer; erkek öğrencilerin %49'u olumlu etkiler, %13,6'sı olumsuz etkiler, %37,4'ü fark etmez cevabını vermiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin flörtle ilgili düşünceleri

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Onaylıyorum	199	84,3	123	83,7
Karşıyım	11	4,7	11	7,5
Kararsızım	26	11,0	13	8,8
Toplam	236	100,0	147	100,0

Flörtle ilgili olarak kadın öğrencilerin %84,3'ü onaylamakta ve erkek öğrencilerin %83,7'si onaylamaktadır (Tablo 3).

Flört edilen kişi ile evlenme düşüncesi sorulduğunda kadın öğrencilerin %57,6'sı evet, %3,8'i hayır, %38,5'i kararsız; erkek öğrencilerin %51,7'si evet, %9,5'i hayır, %36,7'si kararsız kalmıştır.

Kadın öğrencilerin %24,2'si evlilik öncesinde erkek partneri ile cinsel ilişkide bulunmayı onaylamakta, %60,6'sı karşı çıkmakta ve %15,2'i kararsız kalmakta; erkek öğrencilerin %46,9'u evlilik öncesinde evlenmeyi düşündüğü kadın partneri ile cinsel ilişkide bulunmayı onaylamakta, %32'si karşı çıkmakta ve %21,1'i kararsız kalmaktadır.

Kadın öğrencilerin %22,5'i evlilik sistemi dışındaki cinsel ilişkide bulunmayı onaylamakta, %61,4'ü karşı çıkmakta, %15,3'ü kararsız kalmakta; erkek öğrencilerin %48,3'ü bu durumu onaylamakta, %33,3'ü karşı çıkmakta ve %18,4'ü kararsız kalmaktadır.

Kadın öğrencilerin %54,7'si için evlilik sürecinde partnerinin bekaretinin kendisi için önemli olduğu, %45,3'ü için önemli olmadığı; erkek öğrencilerin %55,8'i için evlilik sürecinde partnerinin bekareti kendisi için önemli olduğu ve %44,2'i için ise önemli olmadığı belirlenmiştir.

Kadın öğrencilerin %75,4'ü kız isteme törenlerini gerekli bulmakta, %24,6'sı gereksiz bulmakta; erkek öğrencilerin %76,2'si gerekli bulmakta ve %22,4'ü gereksiz bulmaktadır.

Evlenme teklifi edecek kişi kim olmalı sorusuna kadın öğrencilerin %0,8'i kadın, %72,5'i erkek, %26,3'ü fark etmez; erkek öğrencilerin %3,4'ü kadın, %61,2'si erkek, %35,4'ü fark etmez cevabını vermiştir.

Tablo 4: Öğrencilere göre evlenmeyi düşündükleri partnerlerinin mesleklerine ilişkin tercihleri

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Öğretmen	21	8,9	24	16,3
Doktor	21	9,1	18	12,2
Mühendis	49	20,6	11	7,5
Avukat	15	6,4	11	7,5
Psikolog	8	3,4	14	9,5
Serbest meslek	5	2,1	5	3,4
Fark etmez	112	47,5	64	43,5
Toplam	236	100,0	147	100,0

Kadın öğrencilerin % 20.8'i evlenmeyi düşündükleri partnerlerini mesleğinin mühendis öğretmen ve % 47.5'i fark etmez; erkek öğrencilerin % 16.3'ü öğretmen, % 43.5'i fark etmez cevabını vermiştir (Tablo 4).

Tablo 5: Öğrencilerin sanal ortamda (Facebook, Twitter, Mail grupları, Instagram, Tumblr vb.) tanıştığı kişi ile evlenme düşüncesi

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Evvet	46	19,5	37	25,2
Hayır	104	44,1	45	30,6
Kararsızım	86	36,4	65	44,2
Toplam	236	100,0	147	100,0

Sanal ortamda tanıştığı kişi ile evlenme düşüncesi sorusuna kadın öğrencilerin %19,5'i evvet, %44,1'i hayır; erkek öğrencilerin %25,2'si evvet, %30,6'sı hayır, cevabını vermiştir (Tablo 5).

Evlenmeyi düşündüğü kişinin sosyal paylaşım siteleri üzerinden aktif paylaşımında bulunması hakkındaki düşüncesi sorusuna kadın öğrencilerin %52,5'i onaylıyorum, %17,8'i karşıyım, %29,7'si kararsızım; erkek öğrencilerin %53,1'i onaylıyorum, %21,1'i karşıyım, %25,9'u kararsızım cevabını vermiştir.

Evlilik siteleri/uygulamalarından herhangi birini kullanma durumu sorusuna kadın öğrencilerin %0,8'i evvet, %99,2'si hayır; erkek öğrencilerin %2'si evvet, %98'i hayır cevabını vermiştir. Evlilik programlarına katılma düşüncesi sorulduğunda kadın öğrencilerin %0,4'ü evvet, %97'si hayır, %2,5'i kararsızım; erkek öğrencilerin %1,4'ü evvet, %98'i hayır cevabını vermiştir. Evlilik programı aracılığı ile yapılan evlilikler hakkındaki düşüncesi sorulduğunda kadın öğrencilerin %2,1'i onaylıyorum, %69,1'i karşıyım, %28,8'i kararsızım; erkek öğrencilerin %3,4'ü onaylıyorum, %74,1'i karşıyım, %22,4'ü kararsızım cevabını vermiştir.

Eşcinsel evliliğe ilişkin tutumu sorulduğunda kadın öğrencilerin %36,4'ü onaylıyorum, %43,6'sı karşıyım, %19,9'u kararsızım; erkek öğrencilerin %30,6'sı onaylıyorum, %52,4'ü karşıyım, %17'i kararsızım cevabını vermiştir.

Kadın öğrencilerin %14,8'i evlenmeden önce yapılan evlilik sözleşmesi onaylamakta, %55,5'i karşı çıkmakta, %29,7'si kararsız kalmakta; erkek öğrencilerin %19'u onaylamakta, %58,5'i karşı çıkmakta ve %21,8'i kararsız kalmaktadır. Kadın öğrencilerin %64,8'i evlilik sözleşmesinin eşler arasındaki güveni olumlu etkilediğini, %17,4'ü olumsuz etkilediğini, %17,3'ü kararsız kaldığını; erkek öğrencilerin %64,6'sı olumlu etkilediğini, %18,4'ü olumsuz etkilediğini, %17'si kararsız kaldığını belirtmiştir.

Tablo 6: Kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlilik düşüncesi

Seçenek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Evet evlenirim	120	50,8	104	70,7
Hayır evlenmem	51	21,6	23	15,6
Kararsızım	65	27,5	20	13,6
Fiziksel engeli bulunan bir kişi ile evlenme düşüncesi				
Evet	70	29,7	42	28,6
Hayır	59	25,0	44	30,0
Kararsızım	107	45,3	61	41,5
Toplam	236	100,0	147	100,0

Kadın öğrencilerin %50,8'i kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlenebileceğini, %21,6'sı evlenemeyeceğini; erkek öğrencilerin %70,7'si evlenebileceğini, %15,6'sı evlenemeyeceğini belirtmiştir (Tablo 6).

Akraba evliliği yapma düşüncesi sorulduğunda kadın öğrencilerin %7,6'sı akraba evliliğini onaylamakta, %92,4'ü onaylamamakta; erkek öğrencilerin %14,3'ü onaylamakta ve %85,7'si ise onaylamamaktadır.

Kadın öğrencilerin %29,7'si fiziksel engeli bulunan bir erkekle evlenebileceğini, %25'i evlenemeyeceğini, %45,3'ü kararsız kaldığını; erkek öğrencilerin %28,6'sı fiziksel engeli bulunan bir kadın ile evlenebileceğini, %30'u evlenemeyeceğini ve %41,5'i kararsız kaldığını belirtmiştir.

Kadın öğrencilerin %66,9'u evlenmeyi düşündüğü erkeğin sonradan engelli hale gelmesi veya kronik hastalık teşhisi alması halinde onunla evlenmeyi düşünmekte, %6,4'ü düşünmemekte, %26,7'si kararsız kalmakta; erkek öğrencilerin %74,1'i yine de evlenmeyi düşünmekte, %5,4'ü evlenmeyi düşünmemekte ve %20,4'ü kararsız kalmıştır. Kadın öğrencilerin %24,6'sı hiç evlenmemiş bir kadın olarak daha önce evlilik yapmış dul bir erkek ile evlenebileceğini, %39,8'i evlenemeyeceğini, %35,5'i kararsız kaldığı; erkek öğrencilerin %25,9'u evlenebileceğini, %44,9'u evlenemeyeceğini ve %29,3'ü kararsız olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7: Üniversitelere göre bazı karşılaştırmalar

Düşünceler	Marmara Üniversitesi %	Bahçeşehir Üniversitesi %
Evlenme sürecinde bekaret önemlidir		
Evet	62,9	33,0
Hayır	37,1	67,0
Kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlenme durumu		
Evlenirim	53,4	74,0
Evlenmem	21,9	12,0
Kararsızım	24,7	14,0
Eşcinsel evliliğe karşı tutumu		
Onaylıyorum	25,1	60,0
Karşıyım	57,2	18,0
Kararsızım	17,7	21,1

Tablo 7(devamı): Üniversitelere göre bazı karşılaştırmalar

Düşünceler	Marmara Üniversitesi %	Bahçeşehir Üniversitesi %
Evlilik öncesinde partneri ile cinsel ilişkiye girme konusunda tutumları		
Onaylıyorum	23,0	61,0
Karşıyım	59,4	22,0
Kararsızım	17,7	17,0
Öğrencilerin evlilik dışında cinsel ilişkiye girme konusundaki tutumları		
Onaylıyorum	23,0	60,0
Karşıyım	61,1	21,0
Kararsızım	15,9	19,0
Evlenecek kişiler arasında eşlerin dini inançları		
Aynı olmalı	62,5	30,0
Farklı olabilir	13,1	15,0
Fark etmez	24,4	55,0
Flört hakkındaki görüşleri		
Onaylıyorum	79,4	97,0
Karşıyım	7,8	-
Kararsızım	12,8	3,0

“Evlene sürecinde bekaret önemlidir” Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %62,9’u evet, %37,1’i hayır; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %33’ü evet, %67’si hayır yanıtını vermiştir (Tablo 7).

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %53,4’ü kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlenebileceğini, %21,9’u evlenemeyeceğini; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %74’ü evlenebileceğini ve %12’si evlenemeyeceğini belirtmiştir (Tablo 7).

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %25,1’i eşcinsel evliliği onaylamakta, %57,2’si karşı olduğunu; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %60’ı onaylamakta, %18’i karşı olduğunu belirtmiştir.

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %23’ü evlenmeden önce evlenmeyi düşündüğü partneri ile cinsel ilişkiye girmeyi onaylamakta, %59,4’ü karşı çıkmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %61’i onaylamakta, %22’si karşı çıkmaktadır (Tablo 7).

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %23’ü evlilik ilişkisi dışındaki cinsel ilişkiye karşı çıkmamakta, %61,1’i karşı çıkmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %60’ı onaylamakta, %21’i karşı çıkmaktadır (Tablo 7).

Marmara üniversitesi öğrencilerinin %62,5’i evlenmeyi düşündüğü partneri ile dini inançlarının aynı olması gerektiğini, %13,1’i farklı olabileceğini, %24’ü bunun kendileri için önemli olmadığını; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %30’u aynı olmalı, %15’i farklı olabilir, %55’i fark etmez yanıtını vermiştir (Tablo 7).

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin %79,5’i evlilik öncesi flörtü onaylamakta, %7,8’i karşı çıkmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin %97’si onaylamaktadır (Tablo 7).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kadın öğrencilerin evlenecekleri kişiyi seçmede öncelikle kendilerinin karar vermesi ve ardından ailelerinin onaylamasını tercih etmekte, sadece kendim seçmeliyim seçeneği ikinci sırada yer

almıştır. Bu sonuç, kadın öğrencilerin öncelikle ailelerinin değil kendilerinin evlenecekleri kişiyi tercih etmede karar verici konumunda olmak istediklerini ortaya koymaktadır. Bu durum geleneksel aile yapısına ağırlıklı olarak uymamakta ve görücü usulü, zorla evlendirme vb. usullerin kadınlar tarafından artık tercih edilmediğini de ortaya koymaktadır. Ceylan (1994)'nın üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada; öğrencilerin evlenecekleri kişiyi kimin seçeceği konusundaki tercihleri sorulduğunda; tüm öğrencilerin %79,3'ü kendim, %18,1'i ailemle birlikte, Durmazkul (1991)'un çalışmasında kadın öğrencilerin %78 ve erkek öğrencilerin %81, Kaya (2002)'nin çalışmasına katılan üniversite öğrencilerinin %96 oranında, eşlerini kendileri seçmeyi istemektedir. Köroğlu (2013) çalışmasına göre ise; gençler evlenme kararını %76,1 oranında evleneceği kişiyle almak istemekle birlikte anne-babalarının da onayını almayı düşünmektedirler. Gerek bu çalışmanın bu sonucu ve gerekse yapılan diğer çalışmaların sonuçları, kadınların kendi adına karar vermesi toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama adına pozitif bir adım ve değer olarak düşünebiliriz.

Kadın öğrencilerin tamamına yakını evlendikten sonra eşinin ailesi ile aynı evde yaşayabileceğini, ancak erkeklerin büyük çoğunluğu ise eşlerinin aileleri ile aynı evde birlikte yaşamak istememektedir. Ayrıca, kadın öğrencilerin eşinin ailesi birlikte oturmanın olumlu etkisinin olup olamayacağı konusunda kararsız kalırken, beşte ikisine yakını bunun ilişkilerinin olumlu etkileyeceğini ve beşte birine yakını ise olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir.

Erkeklerin ise eşinin kendi ailesi ile birlikte oturmasının ilişkilerini olumlu etkilediğini, beşte ikisine yakını ise fark etmediğini ve diğer kısmı ise olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Ceylan (1994)'ın çalışmasına katılan kadın öğrencilerin %69,4'ü eşin ailesi ile oturmak istemezken, erkek öğrencilerin %84,1'i eşinin ailesi ile oturmak istemediğini belirtmiştir. Erkeklerin büyük çoğunluğunun eşlerinin ailesi ile birlikte aynı evde yaşamayı istemez iken, eşlerinin kendi aileleri ile yaşamalarının ilişkilerine olumlu etki yaratacağını söylemesi ise saptanan çarpıcı bir sonuçtur. Oysa kadınların tamamına yakını eşlerinin aileleri ile birlikte aynı evde yaşayabileceğini belirtmektedir. Geleneksel yapımızda, kadın evlilik sonrası süreçte genelde erkeğin evinde ailesi ile birlikte yaşamaya başlar ve bu durum gayet olağan ve normal olarak karşılanır. Oysa, evlilik sonrası süreçte eşinin ailesinin yanında onlarla birlikte yaşayamaya başlayan erkekler dışlanır, bu durum hoş görülmez ve zaman zaman da ayıplanır. Bu durumda olan erkekleri ve bu durumu değersizleştirmek için içgüveyi etiketi yapıştırılır. Bu durum ile ilgili toplumsal yapımızda toplumsal olarak türetilen deyimler ve atasözleri dahi mevcuttur.

Kadın öğrencilerin beşte ikisi evlenecekleri erkek partneri ile aralarında ekonomik açıdan bir denkliliğin olması gerektiğini, beşte ikisi erkek partnerinin daha zengin olması gerektiğini ve beşte biri ise kadının daha zengin olması gerektiğini vurgulamıştır. Erkek öğrencilerin ise beşte biri denk olmalıdır, yarısından fazlası eşlerden hangisinin zengin olduğu fark etmez, beşte birine yakını erkek daha zengin olmalıdır ve çok minimum bir orandaki erkekler kadının daha zengin olması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, kadın öğrencilerin yarısına yakını erkek partnerlerinin kendilerinden daha

zengin olması gerektiğini, erkeklerin ise yarısından fazlasının bu durumun cinsiyet açısından fark etmediğini ortaya koymaktadır. Ceylan (1994) çalışmasında; öğrencilerin %64,3'ü partnerler arasında ekonomik farkın önemli olmadığını, %22,1'i denk olmalı, %6,5'i erkek daha zengin olmalı cevabını vermiştir. Yani, bu sonuçların kadınlar evlilik sürecinde erkek partnerlerini halen bir güvence aracı olarak görmüş olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu, geleneksel ataerkil toplumsal yapının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkisinin varlığını halen sürdürdüğünün bir kanıtı olarak karşımıza çıkan bir durumdur. Ayrıca, kadınların sadece beşte biri kadın daha zengin olmalıdır yanıtı da bunun bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkekler açısından ise kadın veya erkeğin hangisini zengin olduğunun önemli olmadığını ortaya koymaktadır.

Sprecher ve Toro-Morn (1994) yaptıkları çalışmaya katılan kadınlar, eş adaylarında eğitim düzeyinin, maddi düzeyin ve eşin yaşının kendilerinden daha fazla olmasını istemişlerdir.

Kadın öğrencilerin yarısından fazlasının evlenecekleri erkek partnerleri ile aralarında yakın ideolojik bir görüş olabileceğini, beşte biri oranına yakını mutlaka aynı görüşte olması gerektiğini, diğer önemli bir kısmı için bu durumun önemli olmadığı ve çok düşük bir oranda ise zıt görüşte olabileceğini vurgulamışlardır. Buna göre, kadın öğrencilerin büyük çoğunluğu için evlenecekleri erkeklerin ideolojik görüşleri ile kendilerinin aynı veya yakın olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Erkek öğrenciler için de bu durum benzerlik göstermektedir. Yani, bireyler evlenecekleri partnerleri ile kendileri arasında ideolojik benzerlik veya yakınlığın olmasının daha çok tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Durmazkul (1991) ve Ceylan (1994)'nın çalışmalarında "politik/siyasi görüş benzerliği" özelliği, "ideoloji benzerliği" biçiminde ele alınmış ve bu maddenin katılımcılar tarafından önemli görüldüğü, Efe (2013)'nin çalışmasında; araştırmaya katılan öğrencilerin %70,6 potansiyel eşin politik düşüncesinin kendisinininki ile aynı olmasını tercih ederken, %29,4'ü bunun kendileri için önemli olmadığını belirtmiştir.

Kadın öğrencilerin yarısından fazlası evlenecekleri erkek partnerlerinin kendileri ile aynı dini inanca sahip olması gerektiğini, dörtte biri oranında ise aynı dini görüşe sahip olup olmasının önemli olmadığını ve kaydadeğer bir bölümü için de farklı bir dini inanca sahip olabileceği belirtilmiştir. Erkeklerin ise yaklaşık beşte ikisine yakını evlenecekleri kadın partnerinin kendisi ile aynı inanca sahip olması gerektiğini, beşte ikisinden fazlası için bunun önemli olmadığı ve beşte biri oranında ise farklı bir dini inanca sahip bir kadın ile evlenebileceğini vurgulamıştır.

Marmara üniversitesi öğrencilerinin beşte üçü evlenmeyi düşündüğü partneri ile dini inançlarının aynı olması gerektiğini, beşte birinden fazlası bu durumun kendileri için önemli olmadığını ve düşük bir oranı ise farklı bir inanca sahip biri ile evlenmeyeceğini; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin yarısından fazlası için bunun aynı olmak zorunda olmadığı, yaklaşık üçte biri evlenecekleri partnerlerinin kendileri ile aynı dini inanca sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Ceylan (1994)'nin yaptığı çalışmada; öğrencilerin %68,9'u dini inançları aynı olmalı, %22,7'si inanç önemli değil, %6,5'i dini inançları farklı olabilir ve kadın öğrencilerin %76,4'ü, erkek öğrencilerin %62,2'si aynı olmalı yanıtı vermiştir. Köroğlu (2013), kadın öğrenciler için evlenecekleri erkeklerin

kendileri aynı dini inanca sahip olması durumunun erkeklere göre biraz daha fazla önemsendiğini ortaya koymuştur. Kadınların evlenecekleri partnerleri ile aynı dini inanca sahip olma konusunda kararlı oldukları erkeklerin ise evlenecekleri partnerlerinin kendileri ile aynı dini inanca sahip olması gerektiği konusunda esnek oldukları ve farklı bir dini inanca sahip kadınla evlenebilecekleri ortaya çıkmıştır. Bu durum, erkekler için evlilikte dini inancın aynı olmasının o kadar da fazla önemli olmadığını ve bunu önemsemediklerini ortaya koymaktadır. Din İşleri Yüksek İşleri Kurul Başkanlığı (2020)'na göre, İslam inancında erkeklerin ilahi bir dine mensup bir kadınla evlenmesine engel bir durum olmadığı, ancak kadınların ise İslam dini inancından başka bir inanca sahip olan bir erkekle evlenmeyeceği hükmü verilmiştir. Kadın öğrencilerin başka bir inanca sahip bir erkekle evlenme fikrine karşı çıkmalarının bu durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin beşte üçüne yakını, evlenecekleri erkek partnerlerinin kendilerinden yaş olarak daha büyük olması gerektiğini, beşte biri oranında kişi için yaş farkının önemli olmadığını ve diğerleri için ise yaşlarının denk olması gerektiğini belirtmişlerdir. Erkek öğrencilerin beşte ikisine yakını erkeklerin kadınlardan yaş olarak daha büyük olması gerektiğini, beşte biri oranında yaşların denk olması ve diğerleri için ise yaş farkının önemli olmadığını göstermektedir. Kadınlar tercihen evlenecekleri erkeklerin kendilerinden yaş olarak daha büyük olmasını tercih ederken erkeklerin de bu durumu aynı olarak gördükleri, ancak kadınların bunu daha yüksek düzeyde tercih ettikleri görülmektedir.

Ceylan (1994)'nin çalışmasında; eşlerin yaşları konusunda kadın öğrencilerin %5,6'sı, erkek öğrencilerin %2,4'ü aynı olmalı, kadın öğrencilerin %41,7'si, erkek öğrencilerin %41,5'i erkek daha büyük olmalı, kadın öğrencilerin %47,2'si, erkek öğrencilerin %42,7'si yakın olmalı, kadın öğrencilerin %5,6'sı, erkek öğrencilerin %13,4'ü önemli değil cevabını vermiştir. Türkaslan ve Yurtkur (2007)'un çalışmasına katılan kadın öğrencilerin %47,2'si evleneceğim kişi benden büyük olmalı, erkeklerin ise %46,8'i benden küçük veya benimle aynı yaşta olmalı görüşündedir. Erkeklerin önemli bir kısmı için yaş farkının önemli olmadığı da görülmektedir.

Erkek ve kadınların fizyolojik ve biyolojik yapılarının farklı olması veya ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet bağlamında oluşturulan ve erkelerin yaş açısından mutlaka kadınlardan daha büyük olmalıdır anlayışının neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, örneğin, toplumsal açıdan konuyu ele aldığımızda erkeklerin genelde kendilerinden yaş olarak daha genç birileri ile evlilik yapmayı düşündükleri ve bunun cinsellik performansı ile daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bir kadın kendinden daha küçük bir erkekle evlendiğinde ayıplanmakta ve hoş karşılanmamaktadır. Örneğin, sosyal medyada sürekli olarak gündeme gelen ve bir kadın aktristin kendisinden yaş olarak küçük olan başka bir aktör ile evliği sürekli olarak eleştirilmekte, ayıplanmakta ve hatta hakaretlere varan paylaşımlar yapıldığı görülmektedir. Bunun benzer toplumsal baskılar nedeni ile kadınların daha çok kendilerinden yaş olarak büyük olan erkekle evlenmeyi tercih etmek zorunda bıraktığını ortaya koymaktadır.

Kadın öğrencilerin büyük çoğunluğu erkek partnerleri ile evlilik öncesi flörtü onaylamakta, çok küçük bir oranı karşı çıkmakta ve yarısından fazlası flört ettiği erkek ile evlenmeyi düşünmekte, beşte ikisine yakını kararsız kalmakta ve diğer küçük bir oranı ise evlenmeyi düşünmediğini vurgulamıştır. Erkeklerin de aynı benzer oranlarda bu soruyu yanıtladıkları görülmektedir. Marmara Üniversitesi öğrencilerinin beşte dördü evlilik öncesi flörtü onaylamakta, çok düşük bir oranı ise karşı çıkmakta veya kararsız kalmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin tamamına yakını evlilik öncesi flörte karşı olmadığı ve onayladığı belirlenmiştir.

Ondaş (2007)'in çalışmasında; öğrenciler "evlilik öncesi flört dönemi olmalı" görüşüne yüksek oranda katıldıkları belirlenmiştir. Geleneksel yapımızda flört pek fazla istenen bir durum değildir. Ancak, üniversite öğrencilerinin buldukları ortamın doğası gereği de flört etme olanağına daha çok sahip olabilmektedirler. Ayrıca, flört döneminde partnerler birbirlerini tanıma fırsatı da bulabilmektedirler. Kimileri için flört evliliğin başlangıç aşaması olarak görülürken kimileri için ise sadece tanışma, birbirini tanıma ve ancak bu sürecin sonunda evliliğin gerçekleşebileceği bir durum olarak algılanabilmektedir. Gençlik dönemi, aşk, cinsellik, duygusallığın en dalgalı ve yoğun olduğu ve yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca, karşı cinsle ilişki kurma, onu tanıma, duygusal ve cinsel bazı gereksinimleri karşılama gereksinimleri de flörtü başlatabilmektedir. Kadın ve erkek öğrenciler flörtü onaylarken, flört ettikleri partnerleri ile illaki evlenmek zorundaymış gibi hissetmedikleri de görülmektedir. Doğal olarak flörtün mutlak surette evlilikle sonuçlanmalı anlayışının da yanlış olduğunu bu durum ortaya koymaktadır.

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin yaklaşık üçte ikisi için evlenme sürecinde bekaretin önemli olduğu, üçte biri oranında ise bu durumun önemli olmadığı, Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin üçte ikisi ise evlenmeden önce partnerinin bekaretinin kendileri için önemli olmadığı ve üçte biri oranında öğrenci için ise bekaretin önemli olduğu saptanan önemli bir sonuçtur. Bu sonuca göre, Bahçeşehir Üniversitesi öğrencileri bekaret konusunda daha esnek oldukları ve bu durumun onlar için önemli olmadığını ve bu durumun Marmara Üniversitesi öğrencileri için ise tam tersine olduğu görülmektedir. Bu durumun bu üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerinin farklı olması, kültürel farklılıklar, yetişme tarzları gibi durumların etkili olduğu düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin, dörtte biri oranında evlilik öncesinde erkek partnerleri ile cinsel ilişkiye girmeyi onaylamakta, yarısından fazlası ise karşı çıkmakta ve diğer kısmı ise kararsız kalmaktadır. Erkeklerin ise yarısına yakını evlilik öncesinde kadın partnerleri ile cinsel ilişkiye girmeyi onaylamakta, beşte birinden az fazlası karşı çıkmakta ve beşte biri ise kararsız kalmaktadır. Evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmeyi erkekler daha fazla oranda onaylamakta iken kadınların küçük bir bölümü bu durumu onaylamaktadır.

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin beşte biri evlenmeden önce evlenmeyi düşündüğü partneri ile cinsel ilişkiye girmeyi onaylamakta, beşte üçü karşı çıkmakta ve diğer bölümü ise kararsız kalmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin beşte üçü evlenmeden önce evlenmeyi düşündükleri

partnerleri ile cinsel ilişkiye girmeyi onaylamak, beşte biri karşı çıkmakta ve diğer bölümü ise kararsız kalmaktadır.

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin beşte üçü evlilik ilişkisi dışındaki cinsel ilişkiye karşı çıkmamakta, beşte biri oranında onaylamakta ve diğer bölümü ise kararsız kalmakta; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin beşte üçü tam tersine evlilik sistemi dışındaki cinsel ilişkiye karşı çıkmamakta, beşte biri oranında karşı çıkmakta ve diğer bölümü ise kararsız kalmaktadır.

Ceylan (1994)'nin çalışmasına katılan öğrencilerin evlilik öncesinde partnerleri ile cinsel ilişkide bulunma konusunu %65'i onaylamakta ve %27,9'u onaylamamaktadır. Evlilikten önce cinsel ilişkiyi onaylayan kadın öğrencilerin oranı %11,1 iken erkek öğrencilerin oranı %42,7 bulunmuştur. Ondaş (2007)'in çalışmasında ise; öğrenciler "evlilik öncesi flört dönemi olmalı" görüşüne yüksek oranda katıldıkları görülmüştür. Fakat "evlilik öncesi cinsel birliktelik olmalı" yargısına yüksek oranda katılmadıkları saptanmıştır. Kaya (2002)'nin Hacettepe Üniversitesi öğrencileri ile yaptığı araştırmada, öğrencilerin %54,6'sı cinsel deneyimi önemsemektedir.

Bu sonuçlara göre, evlilik öncesinde partnerlerin cinsel ilişkiye girmesini en fazla oranda erkek öğrenciler onaylamaktadır. Flört ile birlikte partnerler birbirleri tanımakta, geleneksel kız bulma, isteme vb. ritüeller değişmekte ve aynı zamanda beraberinde de sonucu travmatik olabilecek duygusal ayrılıklara, cinsel beraberliklere ve hatta hamilelikle sonuçlanabilen birlikteliklerin sonucunda ortada yalnız kalan kadınların olduğu da görülmektedir. Bu süreçte en fazla kadın partnerler zarar görmektedir. Erkek cinselliği normal karşılanırken, kadın cinselliği ise anormal olarak karşılanmakta, kadın damgalanmakta ve çeşitli olumsuz etiketlenmelerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu nedenle kadın katılımcılar evlilik öncesinde cinsel ilişkiye girmeyi doğal olarak onaylamadığı düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin yarısından fazlası için evlenmeden erkek partnerlerinin cinsel ilişkiye hiç girmemiş olmasını yani, bakir olmasını tercih ederken, diğer yarısına yakını için bu durumun önemli olmadığı, buna karşın erkelerin de benzer görüşte oldukları görülmektedir. Yani, çalışmaya katılan kadın ve erkek öğrencilerin yarısından fazlası için evlilik öncesinde partnerlerinin hiç cinsel ilişkiye girmemiş olmasını tercih etmektedir.

Kadın öğrencilerin evlenmeyi düşündükleri erkek partnerlerinin mesleklerinin tercihinde ilk sırada mühendisleri ve ardından doktor ve öğretmenleri tercih ederken, mesleğim önemli olmadığını ifade edenlerin oranı da yüksek bulunmuştur. Ondaş (2007) çalışmasında, kadınların evleneceği kişinin iyi bir meslek sahibi olması (%89,4), bağımsız kendi geliri olması (%89) gerektiğini ortaya koymuştur. Erkeklerin ise daha çok öğretmen ve doktor mesleği olan kadınlarla evlenmeyi tercih etmektedir. Kadınların, mühendis ve doktor gibi meslekleri ön planda tutulmasının geleneksel alt yapısından kaynaklanmaktadır. Bu meslekler, toplumsal olarak yüksek değer atfedilen meslekler olarak görülmekte ve bu meslekteki erkeklerle evlenilmesi halinde ekonomik olarak sorunlar yaşanmayacağı, toplumsal statülerinin yükseleceği beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu

durumu açıklayan kızları için (ne mühendisler ve doktorlar kızımızı istedi de biz vermedik) gibi klişe haline gelmiş söylentiler de vardır. Erkekler ise daha çok öğretmen mesleğini birinci sırada tercih etmektedir. Öğretmenlik mesleğinin çalışma prensipleri açısından daha esnek ve rahat olması, yaz tatilinin olması gibi nedenlerden dolayı erkekler tarafından tercih edildiği düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin üçte biri eşcinsel evlilikleri onaylamakta, yarısına yakını karşı çıkmakta, üçte birinden daha azı ise kararsız kalmakta ve erkek öğrencilerin de üçte biri eşcinsel evlilikleri onaylamakta, yarısından fazlası karşı çıkmakta ve küçük bir bölümü ise kararsız kalmıştır. Marmara Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğu eşcinsel evliliğe karşı olduğunu, belirtirken; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğu ise eşcinsel evliliklere karşı olmadıklarını belirtmişlerdir. Erkek öğrencilerin eşcinsel evlilikleri daha fazla reddettikleri görülmektedir. Ülkemizde eşcinsel evlilikler yasal olarak yasaktır. Kültürel, sosyal ve inanç açısından eşcinsellik toplumumuzda genellikle onaylanmamakta ve tasvip edilmemektedir. Bu nedenle karşı çıkma oranları yüksek çıkmıştır.

Kadın öğrencilerin küçük bir oranı evlenmeden önce yapılan evlilik sözleşmesi onaylamakta, yarısından fazlası karşı çıkmakta, üçte biri oranında ise kararsız kalmakta; erkek öğrencilerin beşte biri onaylamakta, çoğunluğu karşı çıkmakta ve beşte biri oranında ise kararsız kalmaktadır. Ayrıca, kadın öğrencilerin çoğunluğu evlilik sözleşmesinin eşler arasındaki güveni olumlu etkilediğini belirtirken, az bir oranı olumsuz etkilediğini ve erkek öğrencilerin de benzer oranlarda soruyu yanıtladıkları belirlenmiştir. Evlilik öncesinde yapılan evlilik sözleşmeleri boşanma gerçekleşmesi halinde her iki tarafı da korumak amaçlı yapılan bir uygulama olarak düşünülmektedir. Yasal olarak evlilik sürecinde birlikte edinilen tüm menkul ve gayri menkul kıymetler boşanma halinde eşit olarak bölüşülür. Ancak, evlilik sözleşmesi yapılmış ise bu sözleşme hükümleri de geçerli olur. Bu uygulama gittikçe de yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz. Evlilik, güven ve sevgi temelli bir birleşme, bir araya gelme ve birlikte birbirinin gereksinimlerini karşılama durumudur. Eşler bu konuda tereddütleri varsa, evlilik sözleşmesini yaparak kendilerini güvenceye alma gereksiniminde kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin yarısı kendisinden farklı etnik kökenden olan bir erkek ile evlenebileceğini, beşte biri oranında evlenemeyeceğini, beşte biri oranında ise bu konuda kararsız olduğu; erkek öğrencilerin ise büyük çoğunluğu kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kadınla evlenebileceğini ve çok az bir oranda karşı çıkmaktadır.

Marmara Üniversitesi öğrencilerinin yarısından fazlası kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlenebileceğini, beşte biri oranında evlenemeyeceğini ve diğer bölümü ise kararsız olduğunu; Bahçeşehir Üniversitesi öğrencilerinin dörtte üçü kendisinden farklı etnik kökenden olan bir kişi ile evlenebileceğini ve çok az bir oranda da bu duruma karşı çıktığı belirlenmiştir.

Azerbaycan'da "Evlenilecek eşin sizinle aynı milliyetten olması önemlidir mi?" sorusuna katılımcıların %62'si "önemlidir" derken, %38'i ise "önemli değil" cevabını vermiştir (Süleymanov, 2009). Efe (2013)'nin çalışmasına katılan öğrencilerin yarıya yakını için evlenecekleri partnerlerinin kendileri ile aynı etnik kökenden gelmesi gerektiği, Türkaslan ve Yurtkuran (2007) yaptıkları çalışmaya katılan

öğrencilerin % 38'i için evlenilecek eşin aynı etnik kökenden olması gerektiği, kız öğrenciler %41,9'u ve için erkek öğrencilerin %34,8'i için evlenecekleri eşlerinin kendileri ile aynı etnik kökenden gelmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Türkaslan ve Yurtkur (2007) çalışması ve bu çalışmanın bu sonucuna göre, kendisinden farklı etnik kökenden olan biri ile evlenme konusunda erkekler daha olumlu düşünürken kadınların bu konuda daha tutucu oldukları görülmektedir. Bu durumun, ülkemizin çoklu bir etnisiteli yapısından kaynaklı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Kadın öğrencilerin dörtte biri engeli olan bir erkek ile evlenemeyeceğini, dörtte birinden fazlası ise evlenebileceğini ve geri kalan çoğunluğun ise bu durum karşısında kararsız olduğu; erkek öğrencilerin de aynı benzer oranlarda bu duruma ilişkin yanıtlar verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca, kadın öğrencilerin çoğunluğu evlenmeyi düşündüğü erkeğin sonradan engelli hale gelmesi veya kronik hastalık teşhisi alması halinde onunla evlenmeyi düşünmekte, dörtte biri oranında ise kararsız kalmakta ve çok düşük bir düzeyde ise karşı çıkmakta; erkek öğrencilerin de benzer yanıtlar verdikleri saptanmıştır.

Kadın öğrencilerin dörtte biri sanal ortamda tanıştığı kişi ile evlenebileceğini, yarısına yakını evlenemeyeceğini ve diğer geri kalanı ise kararsız olduğu, erkek öğrencilerin ise dörtte biri evlenebileceğini, yarısına yakını kararsız olduğunu ve üçte birine yakını ise evlenemeyeceğini belirtmiştir. Türkaslan ve Yurtkuran (2007)'nin yaptığı araştırmada gençlerin %56,5'i sanal ortamdan evliliği onaylamakta ancak; %20,3'ü sanal ortamdan tanıştığı biriyle evlenebileceğini ifade ederken %20'si fikrim yok, yani duruma göre olabilir de şeklinde görüş beyan ederlerken %60'ı hayır sanal ortamdan tanıştığım biriyle evlenmem şeklinde yanıtlamıştır. Aynı çalışmaya katılan kızlar daha yüksek oranlarda hayır derken, erkekler daha yüksek oranda evet demekte, erkekler sanal ortamdaki evlilik ile ilgili programları daha fazla onaylamakta ancak, bu vasıtasıyla bir evlilik yapmayı düşünmemekte oldukları görülmektedir (Türkaslan ve Yurtkuran, 2007). Erkekler, sosyal ortamlarda tanıştıkları kadın partnerler ile evlenmeyi kadın öğrencilere göre daha az istemektedir. Bu durumun, erkeklerin sanal ortamda kurulan ilişkilere bakış açısı, güvensizlik veya toplumsal baskı hissetmelerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Kadınların da en az erkekler kadar bu sanal ortamları kullandıkları bilinen bir gerçektir.

Knox ve arkadaşları (1997) yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, eş adayında bulunan özelliklerin bireyin kendisindeki özelliklerle birbirine yakın olması, benzemesi önemli bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin evlilik, eş seçimi, cinsellik, flört, farklı etnik köken, inanç ve değerlere sahip olma gibi konularda kadın ve erkekler arasında farklılıklar olduğu ve öğrencilerin buldukları üniversite ortamına (vakıf, devlet) göre farklı bakış açılarına sahip oldukları görülmektedir.

Bu çalışmanın daha fazla sayıda üniversitede yapılarak genişletilmesinin konunun daha fazla ve detaylı olarak ortaya konulması ile evlilik ve evliliğe ilişkin politikalar oluşturulurken bu hususların dikkate alınmasının göz önünde bulundurulmasına katkı sağlayacaktır. Aile ve evliliğin fonksiyonlarını ortaya koymaya yönelik çalışmaların yapılmasını önermekteyiz.

Ülkemiz gibi çoklu etnisite ve dini inanca sahip bir yapıda olmasına rağmen farklı bir etnisiteye sahip birileri ile evlilik yapmanın nedenlerinin araştırılmasını önermekteyiz.

Üniversitelerde aile ve evlilik gibi yaşamsal öneme sahip bir konuda zorunlu olan “evlilik, eş seçme, eş olma, eş olma sorumluluğu, ebeveyn olma, iletişim, yasal hak ve sorumluluklar” gibi konuları içeren aile ve eş danışmanlığı derslerinin konulması ve bu konuda öğrencilerinin farkındalıklarının artırılmasını önermekteyiz.

Evlilik, flört, cinsellik gibi konularda daha doğru ve bilimsel bilgi sağlanması konusunda üniversitelerde eğitimler, seminerler, bilgilendirici çalışmalar vb. etkinlikler düzenlenmelidir.

Öğrencilerin evlenecekleri bireylerin mesleklerinin tercihinde etkili olan faktörlerin ve eş seçiminde yeni neslin seçim kriterlerini ortaya koyan çalışmaların yapılmasını önermekteyiz.

Bu çalışmanın sonuçları da dikkate alınarak, öğrencilerin görüşlerini ve beklentilerini daha derinlemesine ortaya koymak amacıyla ileride yapılacak nitel, nicel veya karma bilimsel çalışmaların yapılması, bu konuda keşfedici bilgiler edinmeyi sağlayabilir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Bahçeşehir Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 21.03.2018 tarih ve 2018-06/10 Sayı ile izin alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aaker, D.A., Kumar, V. ve Day, G.S. (2007). *Marketing Research* (9. Edition). Danvers: John Wiley & Sons.

Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Karınca Yayınları.

Bozgeyikli, H. ve Toprak, E. (2013). Üniversiteli gençlerin eş seçim kriterlerinin sıralama yargılarıyla ölçeklenmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 2147-8473.

Ceylan, F. G. (1994). Üniversite öğrencilerinin eş seçimindeki tercih ve beklentileri. Yüksek Lisan Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. (2020). *Müslüman Kadın Gayrimüslim Bir Erkekle Evlenebilir mi?*, Erişim Tarihi: 22 Mart 2019, <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/800/musluman-kadin-gayrimuslim-bir-erkek-evlenebilir-mi->

- Durmazkul, A. (1991). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin eş seçimi tercihi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Efe, E. (2013). Üniversite öğrencilerinin eş seçme eğilimleri. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eşsizozğlu, A., Yenilmez, Ç., Güleç, G., ve Yazıcıoğlu, Y. (2012). Aile yapısı ve ilişkileri. Yenilmez, Ç., (Ed.), *Aile ile İlgili Temel Kavramlar* (ss. 2-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Günayer Şenel, H. (2011). *Evlilik Okulu, Eş Seçimi Kararı*. (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kasapkara, A. ve Kasapkara, B. (2013). 20-30 Yaş Grubu Bekar Erkeklerin Eş Seçimine Yönelik Tutumları ve Eşten Beklentilerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (34), 792-800.
- Kaya, M. (2002). Cinsiyetleri farklı üniversite öğrencilerinin eş seçimi tercihlerine göre denetim odakları. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Knox, D., Zusman, M. ve Nieves, W. (1997). College students homogamous preferences for a date and mate. *College Student Journal*, 31, 445-448.
- Koroğlu, T. (2013). Üniversite gençliğinin evlilik, aile ve boşanma konusundaki düşünce ve görüşleri üzerine sosyolojik bir araştırma: karabük üniversitesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Karabük.
- Livia, L. S., Kotowska, I. E. ve Richter, R. (2018). The new roles of men and women and implications for families and societies, Gabriele Doblhammer (Ed.) *Jordi gumà a demographic perspective on gender, family and health in europe* (pp. 41-63), Germany, ISBN 978-3-319-72356-3 (e-Book).
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research an applied orientation* (4. Edition). New Jersey: Pearson Prentice Hall,
- Ondaş, B. (2007). Üniversite öğrencilerinin evlilik ve eş seçimiyle ilgili görüşlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1997). *Cinsellik ve cinsel yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Süleymanov, A. (2009). Çağdaş türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkileri. *Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim - Kültür Ve Araştırma Dergisi*, 11 (5), 7-17.
- Tolan, Ç. Ö., (2015). Evlilik uyumunun kişilik özellikleri, ilişkiye dair inançlar ve çatışma çözüm stilleri bağlamında yordanması: Diyarbakır ili örneği. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

- Toro-Morn, M. and Sprecher, S. (2003). A Cross cultural comparison of mate preferences among university students: The United States vs. The People' s Republic Of China (PRC). *Journal of Comparative Family Studies*, 34, 151-170.
- Turğut, M. ve Feyizoğlu, S. (2014). *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler öneriler*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırması, Erişim Tarihi: 22 Nisan 2019, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf>.
- Türkarlan, N. ve Yurtkuran Demirkan, S. (2007). Üniversite son sınıf öğrencilerinin evliliğin kuruluşuna ilişkin görüş ve düşünceleri. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Genel Yayın No: 132. Afşaroğlu Matbaası.
- Yalçın, H., Kılıçoğlu Arslan, E. ve Acar, A. (2017). Gençlerin evlilik ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 858-865. Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1942>.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yörükoğlu, A. (1987). *Gençlik çağı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zikmund, W. G. (1997). *Business research methods* (5. Edition). Orlando: The Dryden Press.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Üniversite Öğrencilerinde Aile Aidiyeti ile Aile İçi Şiddet Tutumu İlişkisinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Relationship of Family Belonging and Domestic Violence Attitude of University Students

Ramazan KIRAÇ¹, Mehmet Akif ERİŞEN², Emel FİLİZ³, Fatma ÇİFTÇİ KIRAÇ⁴

¹ Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü,
ramazan46k@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8032-1116

² Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü,
m.erisen1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2490-391X

³ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü,
efiliz2@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1040-7843

⁴ Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü,
ciftcifatma50@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5996-9068

Başvuru: 21.10.2020
Kabul: 03.12.2020

Atf:
Kıraç, R., Erişen, M.A., Filiz, E. ve Çiftçi-Kıraç, F. (2021). Üniversite öğrencilerinde aile aidiyeti ile aile içi şiddet tutumu ilişkisinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 79-95. DOI: 10.33417/tsh.814511

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti ile aile içi şiddet tutumu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesidir. Ayrıca araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine göre aile aidiyeti ve aile içi şiddet tutumu düzeyleri de incelenmiştir. Nicel araştırma deseni kullanılarak yapılan çalışmada tanımlayıcı nitelikte bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın evreni Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören 40.143 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılarak 926 kişi örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırmada Aile Aidiyeti Ölçeği ve Aile İçi Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre kadın öğrencilerin aile aidiyetleri daha yüksek aile içi şiddet tutumları daha düşüktür. Aile içi şiddete maruz kalanların, aile aidiyeti daha düşük ve aile içi şiddet tutum düzeyleri daha yüksektir. Aile içi demokratik davranış sergilemenin aile aidiyetini daha olumlu etkilemektedir. Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri aile aidiyetini etkilememekte ve aile içi şiddet tutumunu azaltmaktadır. Kardeş sayısının artması aile aidiyetini düşürmekte ve aile içi şiddet tutumunu artırmaktadır. Öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arttıkça aile aidiyet düzeyleri artmakta ve aile içi şiddet tutumları azalmaktadır. Genel sonuca bakıldığında katılımcıların aile aidiyetleri arttıkça aile içi şiddet tutumları azalmaktadır. Araştırma bulgularından aile içi şiddetin önüne geçebilmek için aile aidiyetini artırabilmek adına, toplumsal boyutta aile içi iletişimin ve etkileşimin artırılması, yapılacak diğer farkındalık çalışmaları ile ailenin güçlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Aile Aidiyeti, Aile İçi Şiddet, Üniversite Öğrencileri*

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the relationship between university students' family belonging and domestic violence attitude. In addition, the level of family belonging and domestic violence attitude was analyzed according to the demographic characteristics of the participants. Descriptive findings were included in the study, which was conducted using a quantitative research design. The universe of the research consists of 40,143 undergraduate students studying at Selçuk University. Easy sampling method was used in the study and 926 people were included in the sample. The Family Belonging Scale and the Attitude Towards Domestic Violence Scale were used in the study. According to the results of the study, female students have higher family affiliation and lower domestic violence attitudes.

Those who have been subjected to domestic violence have lower family affiliation and higher domestic violence attitude levels. Democratic behavior within the family affects family belonging more positively. The monthly income of the families of the participants does not affect family belonging and decreases the domestic violence attitude. The increase in the number of siblings decreases family belonging and increases the attitude towards domestic violence. As the general academic grade mean score of the students increases, their level of family belonging increases and attitudes towards domestic violence decrease. Based on the findings of the research, it is thought that in order to prevent domestic violence and in order to increase family belonging, it is necessary to increase communication and interaction in the social dimension and to strengthen the family with other awareness activities. As a result of this study it can be concluded that communication and interaction within the family should be increased and the family should be strengthened with awareness activities in order to prevent domestic violence and increase family belonging.

Keywords: *Family Belonging, Domestic Violence, University Students*

GİRİŞ

Kelime anlamı ilişkinlik, mensubiyet, ait olma hali olan aidiyet, asıl olarak ilişkilendirme ile anlaşılabilir bir kavramdır (Alptekin, 2011). İlişkinlik yani ihtiyaçlar hiyerarşisinde bir basamak olan aidiyet, insanın olumlu bir kimlik algısı oluşturabilmesi için kendini bir topluma, bir zümreye, bir olay ya da olguyla bir gruba ilişkilendirmesiyle gerçekleşir (Aydın, 2016) Aidiyet kişinin içinde bulunduğu organizasyon ve çevreye karşı kendisini duygusal, normatif ve bireysel çıkarlar açısından organizasyona ait hissetmesidir (Dere & Kılıç, 2016). Hagerty, Lynch-Sauer, Patusky, Bouwsema, and Collier (1992) aidiyet duygusunu bireyin benliği ile uyumlu olan bir çevrede kendisinin değerli veya önemli olduğuna yönelik yaşantısı olarak tanımlamışlardır.

İnsanın doğumundan itibaren süre gelen bakım ihtiyacı, ailenin devamını ve önemini sürekli canlı tutmaktadır. Aile üyeleri arasındaki bağ ve aidiyet duygusu, bireylerin birçok sorun ile başa çıkmasına yardımcı olur ve bireyin sorunlara karşı mücadele etme yeteneğini güçlendirir (Mavili, Kesen, & Daşbaşı, 2014). Aileden destek gören bireyler öz güveni daha yüksek olur ve karşılaştıkları sorunlara çözüm arama noktasında daha yaratıcı bir davranış sergilerler. Fakat ailenin yapısal ve işlevsel olarak farklılık göstermesi bireye olan desteği etkilemektedir. Toplumsal yapının temelini oluşturan aile kurumu, çağımızda yapısal ve işlevsel olarak büyük değişime uğramaktadır (Aslan, 2002). Aile bireyleri arasında sevgi ve saygıya dayalı kurulacak bağların; değerlerine bağlı ve kişilikli çocukların yetiştirilmesi, toplumun da sağlam temellere oturmasına katkı sağlayacaktır (Elmas, 2017). Aile; inançların, ahlaki davranışların, yardımlaşma ve paylaşma kültürünün öğrenildiği yerdir. Genel olarak aile nüfusu yenileme, çocukları sosyalleştirme, milli kültürü taşıma, psikolojik, biyolojik ve ekonomik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir kurumdur (Aydın, 2000) aidiyeti anlaşılma, birbirine ilgi gösterme ve birlikte eğlenme duyguları duygularını kapsar (Leake, 2007). Aile aidiyeti, aile içindeki belirli ilişkilerden ziyade, bütün aileyi ifade eden aile düzeyinde veya bütünsel bir yapıdır.

Aile aidiyetini baltalayan bir kavram olan aile içi şiddet ise bireyin çocuklarına, eşine, kardeşlerine, ana-babasına ve akrabalarına uyguladığı saldırgan davranışların bütünüdür. Dünya üzerinde dört aileden biri aile içi şiddete maruz kalmaktadır. Aile içi şiddet, coğrafi sınırlar, ekonomik gelişme ve eğitim düzeyi ne olursa olsun, dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunudur (Atteraya, Gnawali, & Song, 2015; Barnawi, 2017). Şiddet ister az gelişmiş, isterse gelişmiş ülkelerde olsun her toplumda varlığını sürdürmektedir ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bir sorun çözme aracı olarak düşünülmektedir. Her toplumda ve yapıda farklı şekillerde kendini gösteren şiddet, şiddete uğrayanın yanında toplumu da olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Bilican Gökçaya, 2011; Özberk & Ertekin, 2010). Aile içi şiddet genellikle erkek tarafından yapılır, mağdurlar genellikle kadınlardır (Atteraya vd., 2015; Barnawi, 2017). Aile içi şiddeti etkileyen birçok faktör vardır. Erkek cinsiyet, düşük öğrenim düzeyi, saldırgan ve kıskanç kişilik yapısı, sigara gibi bir alışkanlığı olmak ve psikiyatrik hastalıklar şiddetin ortaya çıkmasında etkili faktörlerdir (Karaoğlu, Çivi, Kutlu, & Marakoğlu, 2006).. Aile bireylerine yönelik şiddet, fiziksel yaralanma, zihinsel sağlık ve yaşam

kalitesi, kronik ağrı, sakatlık, intihar girişimi, uyuşturucu ve alkol kullanımı, depresyon, sosyal izolasyon gibi pek çok soruna neden olur. Aile içi şiddet mağduru olmak, sağlık hizmetlerinden yararlanma oranını arttırmakta ve aile üyelerinin akıl sağlığını da etkilemektedir (Alhabib, Nur, & Jones, 2010; Güleç Öyekçin, Yetim, & Şahin, 2012). Toplumun temeli olan ailenin bireylerinin birbirini tanımaları, anlamaya çalışmalar, empati kurarak iletişimde bulunmaları sonucunda mutlu ve sağlıklı aileden ve toplumdan bahsedilebilir. İletişimin ve ilişkilerin iyi olduğu ailede şiddetin olmayacağı vurgulanmaktadır (Arslan, 2013).

Aile içerisindeki iletişimin ve ilişkilerin iyi olduğu ailede şiddetin olmayacağı vurgusundan hareketle bu araştırmada aile aidiyeti ile aile içi şiddet tutumu arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. TÜİK verileri incelendiğinde 2019 itibariyle ortalama ilk evlenme yaşının erkeklerde 27,9 iken kadınlarda 25,0 olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 2019). Buna göre ülkemizde evlilik çağına bireylerin üniversite döneminden sonrasına tekabül ettiği söylenebilecektir. Bu sebeple toplumdaki aile kurmaya aday sayılabilecek bu kesimin, aile içi şiddet tutumlarının toplumun yapı taşı olan aile kavramının devamlılığı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde özellikle üniversite çağındaki çoğu öğrenci ilk defa ailelerinin yanından ayrılarak kendi başına hayatla mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Ailesinden ilk defa ayrı kalacak olan bu bireylerin aile aidiyetinin oturmuş olması onların gelecekteki aile yaşantısı için önemli olarak görülmektedir. Öyle ki üniversite döneminden sonra aile kurma adayı olan bu bireylerde aile aidiyetinin oluşmuş olmasının gelecekte kendi kuracağı ailedeki aidiyetin oluşumu için de önemli bir adım olduğu düşünülmektedir.

Literatürde aidiyet ve aile içi şiddet ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte aidiyet ile ilgili çalışmaların farklı örneklemeler üzerinde cinsiyet algısı (Ataman & Okanlı, 2019), toplumsal dışlanma (Aydın, 2016), sosyal destek algısı (Bardakçı, 2019), çatışma yönetimi (Dere ve Kılıç, 2016), yaşam doyumu (Günel & Daşbaşı, 2019), duygu düzenlemede öz yeterlik algısı (2018), duygu stilleri (Karip, Kesen & Daşbaşı, 2020), özgeci davranışlar (Özdemir, Daşbaşı & Kesen, 2020), spor ve çeşitli değişkenler (Saki, 2018), akademik başarı (Yusufoğlu & Cerev, 2019) gibi kavramlar açısından ve akıl sağlığı (Hagerty, Lynch-Sauer, Patusky, Bouwsema & Collier, 1992), toplumsal aidiyet (Alptekin, 2011) gibi farklı kavramlar çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Şiddet kavramının ise genel anlamda kadına yönelik şiddet (Alhabib, Nur & Jones, 2010; Atteraya, Gnawali & Song, 2015; Barnawi, 2017; Bilican Gökkaya, 2011; Fonagy, 1999; Guler, Tel & Tuncay, 2005; Güleç Öyekçin, Yetim & Şahin, 2012; Kanbay, Işık, Yavuzaslan & Keleş, 2012; Kaplan, Akalın, Pınar & Yılmaz, 2014; Özberk & Ertekin, 2010; Kalaycı Kırılıoğlu, Akarçay & Kırılıoğlu 2016) bağlamında ele alındığı dikkat çekmiştir. Yine buna ek olarak şiddet kavramının farklı örneklemeler üzerinde çocuğa yönelik şiddet (Yılmaz Özkan, 2008; Babahanoğlu & Özdemir, 2016), akademik başarı (Yıldırım & Kızmaz, 2019; Toygar, Kırılıoğlu & Kara, 2020), ihmal ve istismar (Kurt, Donmez, Eren, Balcı & Günay, 2017; Tekgöz Obuz, 2019) gibi kavramlar açısından ele alındığı da görülmüştür. Bu araştırmada ise üniversite öğrencilerinde aile aidiyeti ile aile içi şiddet tutumu arasındaki ilişki

incelenmesinin konuya farklı bir bakış açısı getireceği ve literatüre bu anlamda katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışmaya ait araştırma soruları şu şekilde düzenlenmiştir:

- Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri ve aile içi şiddet tutumları cinsiyet, daha önce şiddete şahit olma durumu, not ortalaması, ailenin tavrı ve gelir durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
- Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri ile aile içi şiddet tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılarak, tanımlayıcı bulgulara yer verilmiştir. Nicel araştırma, nicel verilerin toplanması ve toplanan verilerin analizini gerektiren çalışmalardır. Tanımlayıcı araştırmaların en belirleyici özelliği ise araştırma sonuçlarının bir durumu tanımlaması, ancak bu durumu açıklamak üzere karşılaştırmalar yapmıyor olmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakma, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni 2018-2019 akademik yılı içerisinde Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören 40.143 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada örneklem büyüklüğünün belirlenebilmesi için Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2017) tarafından oluşturulan belirli evrenler için kabul edilebilir örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılmış ve 40,000 kişilik evrene karşılık 380 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu görülmüştür. Araştırmada ise kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak çevrimiçi ortamda 926 kişiye ulaşılarak yeterli örneklem büyüklüğü sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak sosyo-demografik soruların yer aldığı anket ve iki ölçek kullanılmıştır. Kullanılan ilk ölçek, Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyeti Ölçeğidir. Söz konusu ölçek 13 olumlu 4 olumsuz 17 maddeden oluşmaktadır. Likert şeklinde oluşturulan ölçekte bireylerden "tamamen katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve tamamen katılıyorum (5)" olmak üzere görüşlerini bildirmeleri istenmiştir. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe aile aidiyetinin yüksek olduğu ve azaldıkça aile aidiyetinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeği'nin iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayısı ölçek geliştirme çalışmasında 0,94; bu çalışmada ise 0,88 olarak hesaplanmıştır.

Kullanılan ikinci ölçek Şahin ve Dişsiz (2009) tarafından geliştirilen Aile İçi Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğidir. Aile içi şiddete yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla oluşturulan ölçek 13 maddeden oluşmaktadır. Maddelerin 11'i olumlu 2'si olumsuz olarak yazılmıştır. Ölçek, beşli dereceli likert formatında düzenlenmiştir. Derecelendirme, "hiç katılmıyorum (1) katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)" şeklindedir. Puanın 5' e yaklaşması şiddete yönelik

tutumun olumlu, 1'e yaklaşması ise şiddete yönelik tutumun olumsuz olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı geliştirme çalışmasında aynı grupta farklı zamanlarda 0,64 ve 0,75 olarak; bu çalışmada ise 0,68 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ait iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde Karagöz (2016)' e göre; aile aidiyeti ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı (0,88) ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu, aile içi şiddete yönelik tutum ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı (0,67) ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Veri toplama formu Google formlar uygulaması üzerinden oluşturulmuştur. 2018-2019 akademik yılında Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören lisans öğrencilerine sosyal medya grupları aracılığıyla veri toplama formu ulaştırılmıştır. Veri toplama formu katılımcılara online olarak uygulanmıştır. Araştırma veri toplama formunun başında sunulan bilgi onam formunu okuyarak araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar veri toplama formunu doldurmuşlardır.

Verilerin analizi yapılmadan önce veriler düzenlenmiş ve hatalı/eksik veri olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ayrıca verilerin normal dağılıma uyup uymadığını tespit edebilmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. İnceleme sonucunda skewness ve kurtosis değerleri verilerin normal dağılıma uyum sağladığını göstermiştir. Bu doğrultuda veriler üzerinde tanımlayıcı analizlerin yanı sıra parametrik testlerden; bağımsız gruplarda t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve pearson korelasyon analizleri yapılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular bazı sınırlılıklara sahiptir. Verilerin çevrimiçi ortamda toplanması araştırmanın en önemli sınırlılığı olarak ele alınabilir. Verilerin çevrimiçi ortamda toplanması sebebiyle evrendeki akıllı telefon veya sosyal medya araçlarını kullanmayan bireylere ulaşılamamıştır. Ancak evrenin çok geniş olması ve dolayısıyla yüz yüze veri toplama yönteminin maliyetli ve zaman alıcı olması sebebiyle veri toplama işlemi çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda katılımcılara ait tanımlayıcı bulgular, bağımsız örneklemelerde t-test, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon analizi bulguları ele alınmıştır.

Tablo 1. Araştırmanın demografik bulguları

	Özellikler	n	%
Cinsiyet	Kadın	765	82,6
	Erkek	161	17,4
Sınıfınız	1. Sınıf	286	30,9
	2. Sınıf	278	30,0
	3. Sınıf	238	25,7
	4 Sınıf	124	13,4
GANO*	2.00'ın Altında	31	3,3
	2.00 Ve 2.99 Arası	426	46,0
	3.00 Ve 3.49 Arası	354	38,2
	3.50 Ve Üzeri	115	12,4
Aile yapısı	Çekirdek Aile	768	82,9
	Geniş Aile	140	15,1
	Parçalanmış Aile	18	1,9
Anne babanız beraber mi?	Evli	902	97,4
	Boşanmış	24	2,6
Ailenizin aylık geliri durumu	0-2020 TL	314	33,9
	2021-3500 TL	325	35,1
	3501-4500 TL	166	17,9
	4501 TL Ve Üzeri	121	13,1
Ailenizin size karşı tutumu nasıl?	Baskıcı	142	15,3
	Demokratik	746	80,6
	Tavizkar ve İlgisiz	38	4,1
Daha önce ailede şiddete şahit oldunuz mu?	Evet	236	25,5
	Hayır	690	74,5
Toplam		926	100,0

*GANO: Genel Akademik Not Ortalaması

Tablo 1'de araştırmaya katılan katılımcılara ait demografik (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, aile yapısı, anne-babanın birlikte yaşama durumu, ailenin aylık geliri, ailenin tutumu ve aile içi şiddete şahit olma durumu) bulgulara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %82,6'sı kadın, %17,4'ü erkektir. Sınıf düzeylerine göre yaklaşık %61'lik oran ile çoğunluk 1. ve 2. sınıf düzeyindeki katılımcılardan oluşurken, genel akademik not ortalamalarına göre katılımcıların %46'sı 2-2.99 arası GANO'ya sahiptir. Aile aylık gelir durumuna göre ise büyük çoğunluğun %69 oranla 3500 TL ve daha az gelire sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %83'ü çekirdek aile yapısına sahipken, yalnızca %2,6'sı anne ve babasının boşanmış olduğunu belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra ailelerinin kendilerine karşı tavrını katılımcıların %80,6'sı demokratik olarak tanımlamıştır. Daha önce ailede şiddete şahit olma durumuna göre ise %25,5'lik bir kesim daha önce ailede şiddete şahit olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 2: Katılımcıların demografik değişkenlere göre aile aidiyeti ve aile içi şiddet tutumu ortalamalarının karşılaştırılması

Bağımsız Değişken	n	Aile Aidiyeti Ölçek Puanı (Ort ± S.S.)	Aile İçi Şiddet Tutumu Ölçek Puanı (Ort ± S.S.)
Cinsiyet			
Kadın	765	4,212841 ± 0,595256	1,563801 ± 0,362055
Erkek	161	4,068688 ± 0,640482	1,839465 ± 0,462690
t		2,755	-7,115
p		0,006	<0,001
Daha önce ailede şiddete şahit olma durumu			
Evet	236	3,880608 ± 0,684198	1,718057 ± 0,401513
Hayır	690	4,292839 ± 0,537712	1,575362 ± 0,386722
t		-8,410	4,845
p		<0,001	<0,001
Genel Akademik Not Ortalaması			
2.00'in altında ¹	31	3,880455 ± 0,923921	1,843672 ± 0,453121
2.00 ve 2.99 arası ²	426	4,176747 ± 0,635166	1,623149 ± 0,407665
3.00 ve 3.49 arası ³	354	4,199568 ± 0,546803	1,603868 ± 0,377490
3.50 ve üzeri ⁴	115	4,275192 ± 0,534635	1,531104 ± 0,361803
Toplam	926	4,187778 ± 0,605476	1,611730 ± 0,395253
F		3,582	5,394
p		0,014	0,001
Fark Grupları		1 < 3,4	1 > 3,4
Ailenin Tavrı			
Baskıcı ¹	142	3,724109 ± 0,700199	1,643012 ± 0,378771
Demokratik ²	746	4,315171 ± 0,500126	1,599093 ± 0,394801
Tavizkar ve İlgisiz ³	38	3,419505 ± 0,708418	1,742915 ± 0,442532
Toplam	926	4,187778 ± 0,605476	1,611730 ± 0,395253
F		109,571	2,931
p		<0,001	0,053
Fark Grupları		2 > 1,3	-
Aile Aylık Gelir Düzeyi			
0-2020 TL ¹	314	4,147808 ± 0,650785	1,646252 ± 0,391350
2021-3500 TL ²	325	4,202353 ± 0,565445	1,602130 ± 0,406373
3501-4500 TL ³	166	4,180014 ± 0,609412	1,604263 ± 0,385246
4501 TL ve üzeri ⁴	121	4,263004 ± 0,580293	1,558169 ± 0,385324
Toplam	926	4,187778 ± 0,605476	1,611730 ± 0,395253
F		1,151	1,626
p		0,327	0,182
Fark Grupları		-	-

Tablo 2'de katılımcıların aile aidiyet ve aile içi şiddet tutum düzeylerinin çeşitli demografik (cinsiyet, daha önce aile içi şiddete şahit olma durumu, genel akademik not ortalaması, ailenin tavrı ve ailenin aylık gelir düzeyi) özelliklere göre karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde cinsiyet ve daha önce ailede şiddete şahit olma durumu için aile aidiyeti ve aile içi şiddet tutumu düzeylerinin değerlendirilmesinde bağımsız gruplarda t-testi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların genel akademik not ortalamaları, ailenin katılımcılara karşı tavrı ve katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeylerine göre aile aidiyetlerinin ve aile içi şiddet tutum düzeylerinin değerlendirilmesinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) anlamlı fark gösteren değişkenlerin homojen dağılıp dağılmadığına bakılarak post-hoc testi uygulanmıştır. Değişkenler homojen dağılım gösteriyorsa scheffe testi, homojen dağılım göstermiyorsa games howell testi yapılmıştır.

Tablo 2'deki t-testi sonuçları incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine ve daha önce ailede şiddete şahit olma durumlarına göre aile aidiyet düzeyleri ve aile içi şiddet tutum düzeylerinde anlamlı fark

bulunmuştur. Buna göre kadın öğrencilerin aile aidiyetleri erkek öğrencilere göre daha yüksekken, aile içi şiddet tutum düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların ailede daha önce şiddete şahit olma durumuna göre incelendiğinde ise; daha önce ailede şiddete şahit olan öğrencilerin aile aidiyetlerinin şiddete şahit olmayanlara göre anlamlı düzeyde düşük olduğu, aile içi şiddet tutum düzeylerinin ise anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

ANOVA testi sonuçları incelendiğinde ise katılımcıların aile aidiyeti düzeylerinde genel akademik not ortalamalarına ve ailelerinin kendilerine karşı tavırlarına göre anlamlı düzeyde fark bulunmuş ancak aile gelir düzeyine göre anlamlı fark bulunamamıştır. Katılımcıların aile içi şiddet tutum düzeylerinde ise genel akademik not ortalamalarına göre anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu tespit edilmişken, ailenin tavrı ve aile aylık gelir düzeylerine göre anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, genel akademik not ortalaması 3.00'dan yüksek olan öğrencilerin aile aidiyeti düzeylerinin 2.00'dan düşük olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve aile içi şiddet tutumlarının ise daha düşük olduğu görülmüştür. Aile tavırları demokratik olan katılımcıların aile aidiyeti düzeylerinin aileleri baskıcı veya tavizkar ve ilgisiz olan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanında katılımcıların aile içi şiddet tutumlarında aile tavrına göre anlamlı fark olmadığı bulunmuş ancak aileleri demokratik bir tavra sahip olan öğrencilerin aile içi şiddet tutum ortalamalarının aileleri baskıcı veya tavizkar ve ilgisiz olanlara göre daha düşük olduğu dikkat çekmiştir. Tüm bunların yanında katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeylerine göre aile aidiyet ve aile içi şiddet tutumlarında anlamlı fark bulunamamıştır (Tablo 2).

Tablo 3: Katılımcıların Çeşitli Demografik Değişkenleri, Aile Aidiyeti ve Aile İçi Şiddet Tutumları Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular

Pearson Korelasyon(n=926)	Kardeş Sayısı	GANO ¹	Aile Aylık Geliri	Aile İçi Şiddet Tutumu
GANO¹	r p	-,026 ,436		
Aile Aylık Geliri	r p	-,125** ,000	-,037 ,257	
Aile İçi Şiddet Tutumu	r p	,103** ,002	-,105** ,001	-,067* ,040
Aile Aidiyeti	r p	-,074* ,025	,081* ,014	-,174** ,000

¹ GANO: Genel Akademik Not Ortalaması, * p<0,05, ** p<0,01

Tablo 3'te katılımcıların kardeş sayıları, genel akademik not ortalamaları, aile aylık gelirleri, aile aidiyet düzeyleri ve aile içi şiddet tutumları arasındaki korelasyonlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların kardeş sayısı ile aile aidiyeti arasında negatif ilişki ($r = -0,074$) ve kardeş sayısı ile aile içi şiddet tutumları arasında pozitif ilişki ($r = 0,103$) bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kardeş sayısı arttıkça aile aidiyeti azalırken, aile içi şiddet tutumu artmaktadır. Katılımcıların genel akademik not ortalamaları ile aile aidiyet düzeyleri arasında pozitif ilişki ($r = 0,081$) ve genel akademik not ortalaması ile aile içi şiddet tutumları arasında negatif ilişki ($r = -0,105$) bulunmuştur. Başka bir deyişle katılımcıların genel akademik not ortalamaları arttıkça aile aidiyet düzeyleri artarken, aile içi

şiddet tutumları azalmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeyleri ile aile aidiyeti düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamışken ($p>0,05$), aile aylık gelir düzeyleri ile aile içi şiddet tutumları arasında negatif ilişki ($r= -0,067$) bulunmuştur. Diğer bir ifade ile aile aylık gelir düzeyi arttıkça katılımcıların aile içi şiddet tutumları azalmaktadır. Son olarak katılımcıların aile aidiyeti düzeyleri ile aile içi şiddet tutumları arasında negatif ilişki ($r= -0,174$) bulunmuştur. Özetle katılımcıların aile aidiyetleri arttıkça aile içi şiddet tutumlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA

Üniversite öğrencilerinde aile aidiyeti ile aile içi şiddet tutumu ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada kadın öğrencilerin aile aidiyetleri erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki araştırmalara göre kadınların duygusal olarak aileye daha bağımlı olduğu belirtilmektedir (Güneş, 2018; Saki, 2018; Stephens, 2009). Özdemir, Daşbaşı ve Kesen (2020)'in çalışmasında ise cinsiyet faktörünün aile aidiyetini etkilemediği belirtilmektedir. Kadınların şiddete yönelik tutumları erkeklere göre daha azdır. Çünkü cinsiyet rolleri gereği erkekler daha atılgan ve saldırgan, kadınlar ise daha uysal ve çekingendir (Bulut, 2015). Araştırmada kadınların aile içi şiddet tutum düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Literatürde, kadınların erkeklere göre aile içi şiddet tutumunun düşük olduğu gösterilmiştir (Balkis, Erdinç, & Buluş, 2005; Bulut, 2015; Kaplan, Akalın, Pınar, & Yılmaz, 2014). Günümüzde genel olarak kadınların erkeklere göre daha korumacı yetiştirildiği ve daha uysal ve çekingen oldukları göz önüne alınırsa kadınların aile aidiyetlerinin daha yüksek ve aile içi şiddet tutumlarının daha düşük olmasının beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada daha önce ailede şiddete şahit olan öğrencilerin şiddete şahit olmayanlara göre aile aidiyetlerinin anlamlı düzeyde düşük ve aile içi şiddet tutumlarının ise anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Vahip ve Doğanavşargil (2006) tarafından yapılan çalışmada daha önce ailede şiddete şahit olan öğrencilerin diğerlerine göre aile içi şiddet tutum düzeylerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulgularını destekler nitelikte literatürde de anne ve babası arasında yaşanan şiddete tanık olmuş bireylerin eşlerine şiddette bulunma ihtimalinin benzer bir geçmiş deneyime sahip olmayan bireylere oranlara üç buçuk kat daha fazla olduğu belirtilmektedir (Astin, Lawrence, & Foy, 1993; Fonagy, 1999; Gelles, 1976; Snyder & Fruchtmann, 1981). Bireylerin olaylar karşısındaki tepki, davranış ve tutumlarının aile içinde aldığı eğitim ve gördüğü davranışlarla şekillendiği bilinen bir gerçektir. Araştırmanın bulgusu ve literatürdeki benzer çalışmaların sonucu da bu bilgiyi desteklemektedir.

Aile içi davranışlarda demokratik olan katılımcıların aile aidiyeti düzeylerinin aileleri baskıcı ve ilgisiz olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Güneş (2018) araştırmasında sıcak ve samimi ilişkilerin olduğu ailelerde aile bütünlük duygusu ve aidiyet algısının, soğuk ve kopuk ilişkilerin olduğu ailelere göre daha olumlu düzeyde olduğu saptamıştır. Uysal ve Bingöl (2014) 394 lise öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında ilgili ve demokratik aile ortamında yetişen ergenlerin daha az

riskli davranışlar gösterdiğini bulmuşlardır. Bu sonuçlar öğrencilerin aile aidiyetini artırmak için aile içerisinde daha katılımcı ve sıcak ilişkilerin olması gerektiğini göstermektedir.

Tüm bunların yanında katılımcıların ailelerinin aylık gelirlerine göre aile aidiyeti düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Karaca, Barlas, Nevin ve Öz (2013) tarafından yapılan araştırmada aile aidiyetini gelirin etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bardakçı (2019)'nın çalışmasına göre katılımcıların aylık gelir ya da kazançlarının artması ile aile aidiyeti de artmaktadır. Bu sonuçların tersine Yusufoglu ve Cerev (2019)'in çalışmasında ise aile gelir durumunun artması ile aile aidiyetinin düştüğü görülmektedir. Aylık gelire göre aile aidiyetinin incelenmesinde farklı sonuçlar elde edilmesinin araştırmalardaki örneklem gruplarının ve ölçme araçlarının birbirinden farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmada aile aylık gelir düzeyi arttıkça katılımcıların aile içi şiddet tutumları azalmaktadır. Guler, Tel ve Tuncay (2005) kadınların % 58,8'i ekonomik yetersizliği aile içi şiddeti artıran en önemli neden olarak belirtmiştir.

Araştırmada kardeş sayısı arttıkça aile aidiyetinin düştüğü gözlemlenmiştir. Gülel ve Daşbaşı'nın yaptığı araştırmada da 1-3 kardeşe sahip olanların, daha fazla kardeşi olanlara göre daha yüksek aile aidiyeti ortalamasına sahip olduğu görülmüştür (Gülel & Daşbaşı, 2019). Downey (1995) araştırmasında ailesi daha geniş olan çocukların daha az ebeveyn desteği gördüğü sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında kardeş sayısının artması aile içi şiddet tutumunu da artırdığı gözlemlenmiştir. Yılmaz Özkan'ın çalışmasında da ailede yaşayan kişi sayısı arttıkça çocuğun gördüğü şiddetin arttığı görülmektedir (Yılmaz Özkan, 2008). Ailedeki çocuk sayısının artması doğal olarak ilginin de bölünmesine veya ilgisizliğe neden olmaktadır. Kardeş sayısının artmasının ilgisizliğe yol açmasından dolayı aile aidiyetini düşürdüğü düşünülmektedir. Kardeş sayısının artmasıyla kardeşler arasındaki şiddetin arttığı, ebeveynlerin de fazla sayıdaki çocuğu kontrol altında tutabilmek için şiddete başvurabildiği düşünülmektedir. Dolayısıyla kalabalık ailelerde şiddete şahit olan bireylerin de bu sebeplerle aile içi şiddet tutumunun yüksek olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arttıkça aile aidiyet düzeylerinin arttığı, aile içi şiddet tutumlarının ise azaldığı gözlemlenmiştir. Yusufoglu ve Cerev (2019)'in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da not ortalaması arttıkça aile aidiyetinin arttığı ifade edilmiştir. Yıldırım ve Kızmaz (2019) tarafından ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada ise öğrencilerin liselere giriş sınavındaki başarıları ele alınmış ve aile içerisinde yaşanan şiddet arttıkça öğrencilerin sınav başarılarının düştüğü ifade edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle aile aidiyeti yüksek olan ve aile içi şiddet tutumu düşük olan bireylerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu çıkarımı yapılabilir.

Öğrencilerin aile aidiyeti düzeyleri ile aile içi şiddet tutumları arasında negatif ilişki ($r=-0,174$) bulunmuştur. Katılımcıların aile aidiyetleri arttıkça aile içi şiddet tutumlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerle yapılan çalışmalarda aile içi şiddete maruziyetin yüksek olduğu gösterilmiştir (Kanbay, Işık, Yavuzaslan, & Keleş, 2012; Kurt, Donmez, Eren, Balci, & Günay, 2017;

Tuncel, Dündar, & Peşken, 2007). Literatürde aile içi şiddetin artmasının aile aidiyetini azalttığı yönünde çalışmalar mevcuttur. Spillane Grieco'n belirttiğine göre O'Keefe üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada katılımcıların %56'sının aile içi şiddete tanık olduklarını ve bu öğrencilerin yüksek oranda agresif davranış ve depresif semptomlar gösterdiklerini saptamıştır (Spillane-Grieco, 2000). Karip, Kesen ve Daşbaşı (2020)'in genç yetişkinler üzerinde yaptığı çalışmada da aile içi şiddete maruz kalma durumunun bireyin aile aidiyetini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir. Ataman ve Okanlı (2019) çalışmalarında aile içi şiddetin olduğu bir ortamda büyüyen öğrencilerin aile aidiyet duygularının anlamlı düzeyde etkilendiğini, şiddetin bireyin ailesine ait olma duygusunu zayıflattığını göstermiştir. Araştırma genelindeki diğer bulgular ve literatürdeki çalışmalar da aile içi şiddet tutumu ile aile aidiyeti arasında ters yönlü bir ilişki olmasını destekler niteliktedir. Sonuç olarak aile aidiyeti yüksek olan bireylerin aile aidiyeti düşük olan bireylere göre aile içi şiddet tutumlarının daha düşük olduğu söylenebilecektir.

SONUÇ

Bu çalışmada kadın öğrencilerin aile aidiyetlerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu, aile içi şiddet tutum düzeylerinin daha düşük olduğu belirlendi. Bu bulgular ışığında toplumsal yapı içerisinde erkek bireylerin daha az şiddet eğilimli, saldırgan ve serbest şekilde yetiştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ailede şiddete şahit olanların şiddete şahit olmayanlara göre aile aidiyetlerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu, aile içi şiddet tutum düzeylerinin de anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edildi. Çocukların olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının aile içerisinde aldığı eğitim ve gördüğü davranışlarla şekillendiğine daha önce de değinilmişti. Dolayısı ile özellikle ebeveynler arasındaki tartışmaların çocukların bulunmadığı ortamlarda gerçekleşmesinin çocukta travmaya sebep olmaması ve şiddet eğilimli davranışları çocukların normal bir davranış gibi algılamaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Aile içi davranışlarda demokratik olanların baskıcı ve ilgisiz olanlara göre aile aidiyeti düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arttıkça aile aidiyet düzeyleri artmakta, aile içi şiddet tutumları azalmaktaydı. Bu bulgulardan hareketle, aile içerisindeki baskıcı ve ilgisiz davranışların çocuklar üzerinde aile aidiyetini azalttığı ve aile aidiyetinin düşük olmasının ve şiddet eğiliminin yüksek olmasının çocukların akademik başarısı üzerinde de olumsuz etkilerinin olduğuna dair bilinçlendirmeler yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada kardeş sayısı arttıkça aile aidiyetinin düştüğü, aile içi şiddet tutumunun ise arttığı gözlemlendi. Bu tarz araştırmaların sonuçları aracılığı ile ailelere aile planlamasının önemi anlatılabilir.

Öğrencilerin aile aidiyeti düzeyleri ile aile içi şiddet tutumları arasında negatif ilişki ($r = -0,174$) bulundu. Diğer bir anlatımla bu çalışmada aile aidiyeti arttıkça aile içi şiddet tutumunun azaldığı sonucuna ulaşıldı. Şiddetin yaşandığı ailelerde çocuklar dışındaki bireyler de şiddetten olumsuz

etkilenecektir. Aile aidiyetinin belirleyicilerinin bilinmesi, aile içi iletişimin ve etkileşimin artırılması, yapılacak diğer farkındalık çalışmaları ile ailenin güçlendirilmesi şiddetin önlenmesinde etkili olacaktır. Dolayısı ile aile aidiyetini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması günümüzde toplumsal bir bozulma haline gelmiş aile içi şiddetin önlenmesi noktasında önemli bir rol oynayacaktır.

Bu konuda farklı örneklerle üzerinde farklı konularla ilişkilendirilerek çalışmaların yapılması bu alanda toplum genelinde farkındalık oluşmasını sağlayacaktır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde bu alanda yapılacak çalışmalarda, bu konularda sorun yaşayan bireylere sosyal destek sağlayacak olan PDR, sosyal hizmet, psikoloji gibi bölümlerde eğitim gören öğrenciler gibi daha spesifik evrenler üzerinde çalışılmasının alana farklı bir bakış açısı katacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yazarlarından mail yolu ile ölçek kullanım izni alınmıştır. Ayrıca bu araştırma Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 2019/474 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur. Bunlara ek olarak araştırmacının veri toplama aşamasında katılımcılar, veri toplama formunun başına eklenen bilgilendirilmiş onam formunu onayladıktan sonra veri toplama formunu doldurmuşlardır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya isim sıralamasıyla %27, %26, %24 ve %23 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alhabib, S., Nur, U., & Jones, R. (2010). Domestic Violence Against Women: Systematic Review of Prevalence Studies. *Journal of Family Violence*, 25(4), 369-382. doi:10.1007/s10896-009-9298-4
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi,
- Arslan, M. M. (2013). Aile İçi İletişimsizliğin Sonucu: Şiddet. from Tüm Yönleriyle Boşanma Çalıştayı, Diyarbakır
- Aslan, K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(2).
- Astin, M. C., Lawrence, K. J., & Foy, D. W. (1993). Posttraumatic stress disorder among battered women: risk and resiliency factors. *Violence Vict*, 8(1), 17-28.
- Ataman, H., & Okanlı, A. (2019). Predictors and relationship between gender perception and family sense of belonging of medical and nursing students: A university sample in Turkey. *International Journal of Caring Sciences*, 12(3), 1430.

- Atteraya, M. S., Gnawali, S., & Song, I. H. (2015). Factors associated with intimate partner violence against married women in Nepal. *J Interpers Violence*, 30(7), 1226-1246. doi:10.1177/0886260514539845
- Aydın. (2016). *Toplumsal Dışlanma ve Aidiyet Kısılcacında Bağımlı Gençlik (Konya Örneği)*. (Yüksel Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aydın, M. (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Babahanoğlu, R., & Özdemir, S.G. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Sosyal Hizmet ve Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 1067-1088.
- Balkis, M., Erdinç, D., & Buluş, M. (2005). Şiddete yönelik tutumların özyeterlik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş gruba ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2), 81-97.
- Bardakçı, Ş. (2019). Devlet koruması altında yetişen bireylerin sosyal destek algısı ve aile aidiyetinin incelenmesi. (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Barnawi, F. H. (2017). Prevalence and Risk Factors of Domestic Violence Against Women Attending a Primary Care Center in Riyadh, Saudi Arabia. *J Interpers Violence*, 32(8), 1171-1186. doi:10.1177/0886260515587669
- Bilican Gökkaya, V. (2011). Kadına yönelik ekonomik şiddet: Sivas ili (Cumhuriyet Üniversitesi) örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3(3), 129-145.
- Bulut, M. B. (2015). Üniversite öğrencilerinin aile içi şiddete yönelik tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(17), 403-415.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakma, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya Kitabevi.
- Dere, G., & Kılıç, E. (2016). Aidiyet Perspektifinden Çatışma Yönetimi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(2), 127-154.
- Downey, D. B. (1995). When bigger is not better: Family size, parental resources, and children's educational performance. *American Sociological Review*, 60(5), 746-761. doi:10.2307/2096320
- Elmas, N. (2017). *Kadın ve Aile Hayatı*. Ankara.: Pegem Akademi.
- Fonagy, P. (1999). Male Perpetrators of Violence Against Women: An Attachment Theory Perspective. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1(1), 7-27. doi:10.1023/A:1023074023087

- Gelles, R. J. (1976). Abused wives: Why do they stay. *Journal of Marriage and the Family*, 38(4), 659-668. doi:10.2307/350685
- Guler, N., Tel, H., & Tuncay, F. O. (2005). The view of womans' to the violence experienced within the family. *Cumhuriyet Med J*, 27(2), 51-56.
- Güleç Öyekçin, D., Yetim, D., & Şahin, E. M. (2012). Psychosocial factors affecting various types of intimate partner violence against women. *Turk psikiyatri dergisi = Turkish journal of psychiatry*, 23(2), 75-81.
- Gülel, E. A., & Daşbaşı, S. (2019). Suça sürüklenmiş erkek çocuklarda aile aidiyeti ve yaşam doyumu ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 965-987.
- Güneş, F. (2018). Genç Yetişkinlerde Güvengenlik Ve Utangaçlık: Aile Aidiyet Duygusunun Ve Duygu-Düzenlemede ÖzYeterlik Algısının Belirleyici Etkisi. *Marmara Üniversitesi, İstanbul*,
- Hagerty, B. M. K., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6(3), 172-177. doi:https://doi.org/10.1016/0883-9417(92)90028-H
- Kalaycı Kırılıoğlu, H., Akarçay, D., Kırılıoğlu, M. (2016). Atasözleri ve deyimlerde kadına yönelik şiddetin izleri: niteliksel bir çalışma. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 4 (8),101-122
- Kanbay, Y., Işık, E., Yavuzaslan, M., & Keleş, S. (2012). Determination of the opinions and attitudes of nursing students about domestic violence against women. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 107-119.
- Kaplan, S., Akalın, A., Pınar, G., & Yılmaz, T. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin kadına yönelik aile içi şiddet ve aile içi şiddette mesleki rollerine ilişkin tutumları. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hemşirelik E-Dergisi*, 2(1), 26-35.
- Karaca, S., Barlas, Ü., Nevin, O., & Öz, Y.C. (2013). 16-20 yaş grubu ergenlerde aile işlevleri ve kişilerarası ilişki tarzının incelenmesi: Bir üniversite örnekleme. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 139-146.
- Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Karaoğlu, N., Çivi, S., Kutlu, R., & Marakoğlu, K. (2006). Şiddete maruz kalan kadınlara göre şiddet uygulayanların sosyodemografik özellikleri: Konya'da toplum bazlı bir çalışma. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 26(5), 522-526.
- Karip, S., Kesen, N. F., & Daşbaşı, S. (2020). Genç yetişkinlerin kullandıkları duygu stilleri ile aile aidiyetinin ilişkisi üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 823-848.

- Kurt, G., Donmez, S., Eren, O., Balci, E., & Günay, O. (2017). The university last year student students who are reading three different sections; perceptions of abuse, neglect and domestic violence.(Article in Turkish). *International Journal of Social Research*, 10(50), 405-413.
- Leake, V. S. (2007). Personal, Familial, and Systemic Factors Associated with Family Belonging for Stepfamily Adolescents. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1-2), 135-155. doi:10.1300/J087v47n01_08
- Mavili, A., Kesen, N. F., & Daşbaşı, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 29-45.
- Özberk, E., & Ertekin, H. (2010). Belediyeler için toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet ve hukuk eğitim rehberi. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, S. G., Daşbaşı, S., & Kesen, N. F. (2020). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti ve özgeci davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Konya İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 101-111.
- Saki, Ü. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyet Düzeylerinin Spor Ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Erzurum,
- Snyder, D. K., & Fruchtmann, L. A. (1981). Differential patterns of wife abuse: A data-based typology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49(6), 878-885. doi:10.1037/0022-006X.49.6.878
- Spillane-Grieco, E. (2000). From Parent Verbal Abuse to Teenage Physical Aggression? *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17(6), 411-430. doi:10.1023/A:1026427710320
- Stephens, D. G. (2009). A correlational study on parental attachment and moral judgment competence of millennial generation college students *Education and Human Sciences*, 32.
- Şahin, N., & Dişsiz, M. (2009). Sağlık çalışanlarında aile içi şiddete yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 263-274.
- Toygar, Ş.A., Kıriloğlu, M., & Kara, D. (2020). Akademisyenlerin kadınların çalışmasına yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Konya İli Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 145-155.
- Tekgöz Obuz, A. (2019). Suça sürüklenen ve hakkında danışmanlık tedbir kararı verilen çocukların suça sürüklenme nedenleri: nitel bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(67), 630-641.
- Tuncel, E., Dündar, C., & Peşken, Y. (2007). Evaluation of the knowledge and attitudes of nursing and midwifery students about domestic violence. *Genel Tıp Dergisi*, 17(2), 105-110.

- TÜİK. (2019). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019. Erişim Tarihi:21.10.2020 Erişim Adresi:. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=evlenme-ve-bosanma-istatistikleri-2019-33708>
- Uysal, R., & Bingöl, T. Y. (2014). Ergenlerde risk alma davranışının öz-yeterlik ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.*, 2(8), 573-582.
- Vahip, I., & Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 107-114.
- Yıldırım, İ., & Kızmaz, Z. (2019). Aile içi şiddet ile öğrencilerin akademik başarı durumları arasındaki ilişki ortaöğretim öğrencileri üzerine bir araştırma. *Mukaddime*, 10(2), 662-687.
- Yılmaz Özkan, Y. (2008). Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet: Muğla/Milas Uğurlu Özbilim Dershaneşi OKS Öğrencileri Örneği. (Yüksek lisans tez), Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Yusufoğlu, Ö. Ş., & Cerev, G. (2019). Gençlerde aidiyet düzeyinin akademik başarıya etkisi: firat üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 289-302.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Çocuğa Yönelik İstismar ve İhmal Olaylarının Haberdeki Temsilinin Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi

An Examination the Presentation in News of Child Abuse and Neglect Cases in the Context of Children Rights

Faruk KOÇ¹, Figen PASLI²

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, frkc827@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7771-7163

² Dr. Öğr. Üyesi., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, figen.pasli@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7150-8264

Başvuru: 10.09.2020
Kabul: 14.12.2020

Atıf:
Koç, F. ve Paslı, F. (2021). Çocuğa yönelik istismar ve ihmal olaylarının haberdeki temsilinin çocuk hakları bağlamında incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 97-121. DOI: 10.33417/tsh.793372

ÖZET

Çocuğa yönelik istismar ve ihmal günümüz dünyasının en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu sorun çocukların psikolojik, sosyal ve fiziksel yönlerden dezavantajlı duruma düşmelerine neden olmaktadır. Çocuk istismarı ve ihmal haberleri medya aracılığı ile geniş kitlelere yayılmakta, yaşanan istismar ve ihmal olayları okuyucularla paylaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı çocuk istismarı ve ihmal haberlerinin medyada temsilini incelemek, medyanın etik ilkelere ilişkin tutumunu saptamak ve ortaya çıkan sonuçları çocuk hakları bağlamında tartışmaktır. Araştırma kapsamında Türkiye’de ulusal düzeyde yayın yapan ve farklı yayın politikalarına sahip gazetelerden olan Hürriyet, Milliyet, Evrensel, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinin internet sitelerinde yer alan çocuk istismar ve ihmal haberleri araştırılmıştır. Her gazetenin arşiv kısmında ‘istismar’, ‘ihmal’, ‘şiddet’ ‘çocuk işçi’ ‘çocuk’ ‘çocuk istismarı’, ‘çocuk ihmal’ anahtar sözcükleri ile aramalar gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmamız kapsamında incelenen haberlerin %12,3’ünde istismar ve ihmale maruz bırakılan çocukların isimleri açık biçimde verilmiştir. İstismar ve ihmale maruz bırakılan çocukların %9,9’unun ise fotoğrafları paylaşılmıştır. Gazetelerde yer alan çocuğa yönelik istismar ve ihmal vakalarının %64,4’ünün çocukların sosyal çevrelerinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çocuğa yönelik istismar ve ihmal haberlerinin içeriğinde farkındalığı artıran, koruyucu ve önleyici bilgilere yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk İstismarı ve İhmali, Haber Temsili, Çocuk Hakları.

ABSTRACT

Child abuse and neglect are among the biggest problems of today’s world. This problem causes children to be disadvantaged in psychological, social and physical aspects. News of child abuse and neglect are spreading to large masses through the media, and incidents of abuse and neglect are shared with readers. The purpose of this study is to examine the media coverage of news of child abuse and neglect, to determine the attitude of the media on ethical principles and to discuss the results in the context of children’s rights. As part of the research, news about child abuse and neglect on the websites of Hürriyet, Milliyet, Evrensel, Cumhuriyet and Vatan newspapers, which are newspapers published at the national level in Turkey and have different publishing policies, were investigated.

In the archive section of each newspaper, searches were carried out with the keywords 'abuse', 'neglect', 'violence', 'child labor', 'child', 'child abuse' and 'child neglect'. The data obtained within the scope of the research was analyzed by the content analysis method. In %12,3 of the news examined within the scope of our study, the names of the children who were subjected to negligence and abuse were clearly given. Photographs of %9,9 of the children who were subjected to abuse and neglect were shared. It was concluded that %64,4 of the cases of abuse and neglect of children in the newspaper took place in the social circles of children. In addition, it has been concluded that the content of child abuse and neglect news does not contain enough protective and preventive information that raises awareness.

Keywords: *Child Abuse and Neglect, News, Presentation, Children Rights.*

GİRİŞ

Dünya üzerindeki birçok devlet ve uluslararası kuruluş 18 yaşın altındaki her bireyi çocuk olarak kabul etmektedir. Çocuk kavramı günümüzde akademik çalışmaların ve devlet politikalarının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Uluslararası Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin birinci kısmının ilk maddesinde çocuğun tanımlanmasıyla ilgili olarak "bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" ibaresi yer almaktadır. Çocukların yaşama daha iyi hazırlanabilmeleri ve eğitilmiş birer birey olarak yetişebilmeleri ülkelerin geleceği açısından son derece önemlidir. Çocuğa verilen değerin her geçen gün arttığı gerçeğine karşılık onları korumanın da aynı derecede zorlaştığı söylenebilir. Bu noktada karşımıza önemli bir sorun olarak çıkan çocuğa yönelik istismar ve ihmal, sosyal bilimlerin önemli bir konusu haline gelmiştir. Diğer yandan geçmişten günümüze değin çocuğa yönelik istismar ve ihmal olgularının geniş kitlelere ulaştırılması ve önemli bir sorun olarak üzerinde durulmasında kitle iletişim araçlarının katkısı önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmada yazılı medyanın çocuk istismar ve ihmeline yaklaşım biçimlerini araştırmak ve bu yaklaşımı çocuk hakları perspektifinden incelemek hedeflenmektedir.

Çocuğa atfedilen anlam, içerisinde yaşanan toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre değişim gösterebilmektedir. Antik Çağ'da çocukların toplumun yasaları ve kültürü çerçevesinde eğitilmeleri gerektiğine inanılmaktaydı. Eski Roma'da diğer antik toplumlara oranla daha eşitlikçi bir yapı oluşmuştu. Hem kız hem de erkek çocuklar katı disipline sahip okullara gönderilerek okuma yazma öğrenmeleri sağlanmaktaydı (Elkind, 1999). Orta Çağ'da ise doğum ve ölüm oranlarının yüksek olması bebeklerin altı yaşından önce ailenin bir ferdi olarak görülmesinin önüne geçmekteydi. Tarihte çocuklara karşı anlayış değişikliği 1500'lü yıllarda gerçekleşmiştir. Önceden kişiliksiz bireyler olarak görülen çocuklar, artık yetişkinlerden farklı bireyler olarak görülmeye başlanmıştır (Gander ve Gardiner, 2004). 17 yüzyıl itibari ile özellikle burjuva ailelerinde çocuklara özel oyunlar, giysiler ve oyuncaklar üretilmeye başlanmış, Rönesans ve Aydınlanma dönemi gelişmeleri de çocuğa verilen önemin artmasında büyük rol oynamıştır (Işıkçı ve Karatepe, 2016).

20. yüzyılın başlarında artık çocukların ve haklarının korunması noktasında somut çalışmalara başlanmıştır. Akyüz (2001)'e göre çocukların uluslararası arenada korunabilmesi için bir örgüt kurulması gerektiği fikri ortaya konulmuştur. 23 Eylül 1924 yılında ise Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi yayımlanmıştır. Bu beyanname ile çocuğun gelişmesi, korunması, tedavi edilmesi, istismardan korunması, eğitilmesi, en önce yardım görmesi, kardeşlik ve barış ruhu içerisinde büyütülmesi hedeflenmiştir. Ancak bu Sözleşme gerek İkinci Dünya Savaşı gerekse devletlerin çeşitli değişiklik istekleri sebepleriyle 1989 yılına kadar uygulanamamıştır. 20 Kasım 1989 yılında ise Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ismi ile yürürlüğe geçmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 14 Şubat 1990 tarihinde imzalamış, 9 Aralık 1994 tarihinde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır (İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2014). ÇHS toplamda 54

maddeden oluşmaktadır. Sözleşmede çocukların hakları hayatta kalma hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı olmak üzere 4 kategoride tanımlanmıştır.

Günümüz dünyasında çocukların karşı karşıya kaldığı tehlikeler düşünüldüğünde, üye ülkelerin ÇHS'nin gerekliliklerini yerine getirmelerinin önemi büyüktür. Özellikle de kendilerini koruyabilme noktasında dezavantajlı durumda olan çocuklar için korunma hakkı hayati önem taşımaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde, savaş sebebiyle yaralanan ya da hayatını kaybeden, şiddet ve işkence gören, cinsel saldırılara maruz kalan ya da daha farklı nedenlerle birçok çocuğun istismar ve ihmale maruz kaldığı bilinmektedir. Çocuğa yönelik istismar ve ihmal birçok yönüyle önemli bir toplumsal sorundur.

İstismar ve ihmal kavramlarının çok boyutlu olması, toplumların farklı sosyo kültürel yapıları sahip olması, farklı disiplinlerin konuya ilişkin bakış açılarının farklı olması gibi etmenler herkesçe kabul edilen bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Dünya Sağlık Örgütü çocuk istismarını "çocuktan sorumlu olan veya onunla ilişki içinde olan yetişkinler, toplum ya da ülkesi tarafından yapılan, kimi durumlarda çocuğun istismar olarak algılamadığı veya yetişkinin istismar olarak kabul etmediği, buna karşın çocuğun sağlığını, fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimini bozan, çocuğun hayatta kalmasını zorlaştıran her türlü eylem" olarak tanımlanmıştır (Acar, Negiz ve Akman, 2013). İhmal ise çocuğa bakmak ile yükümlü kimselerin çocuğun beslenme, barınma, eğitim, sağlık, sevgi gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta eksik kalması, çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli sorumluluğu almaması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çocuğa yönelik istismarın farklı türleri bulunmaktadır. Fiziksel istismar çocuğun yaşamına, onuruna, sağlığına zarar veren ya da zarar verebilme olasılığı yüksek davranışlardır. Çocuğu dövmek, yaralamak, ısırarak, farklı araçlarda şiddet uygulamak, tırnaklarını geçirmek, vücutta kırık ve çukurluk gibi davranışlar fiziksel istismarın örneklerindedir. Cinsel istismar çocuğun bir yetişkin ya da kendinden yaşça büyük bir başka çocuk tarafından cinsel olarak kullanılmasıdır. Cinsel içerikli konuşmalar, okşama, çocuğun cinsel organlarına dokunma, cinsel organlarını çocuğa gösterme, çocukla oral, genital veya anal ilişkide bulunma, çocuğu fuhuşa zorlama, çocuğa pornografik filmler izlettirme gibi davranışlar cinsel istismarın görülme çeşitleridir. Duygusal istismar çocuğu tehdit etme, aşağılama, reddetme, alay etme, küçük düşürücü sıfatlar kullanma, çocuğun sürekli yanlış yaptığını inanma ve çocuğu da buna inandırma gibi davranışları kapsamaktadır. Son olarak ekonomik istismar ise çocuğun korunmasız ve yaşına uygun olmayan iş ortamlarında, psiko-sosyal gelişimine zarar verecek biçimde, uzun saatler düşük ücretler karşılığında çalıştırılmasını kapsamaktadır (Acar, Negiz ve Akman, 2013; Eğitim-Sen, 2015).

Çocuğa yönelik istismar ve ihmal hem çocuğu hem de aileleri değişik şekillerde etkilemektedir. Fiziksel istismara maruz kalan çocuklarda uzun süreli yaralanmalar söz konusu olabilmektedir. Çocuğun vücudunun değişik yerlerinde kesikler, kırık kemikler ya da iç kanama gibi kısa süreli ciddi problemler oluşabilmektedir. Uzun dönemde ise ömür boyu engellilik durumu ortaya çıkabilmektedir. İstismar ve ihmale maruz kalmış çocuklar psikolojik açıdan da ciddi sonuçlarla karşılaşabilmektedir.

Ebeveynlerden korkma, cezalandırılmayı hak ettiğini düşünme, suçluluk duygusu, güven kaybı, depresyon, anksiyete, yeme bozuklukları, intihar girişimleri gibi kısa veya uzun süreli etkiler ortaya çıkabilmektedir. Çocuğa yönelik istismar ve ihmalin madde bağımlılığı, düşük akademik başarı, istenmeyen gebelik gibi sonuçları da bulunmaktadır (İnsan Hakları Derneği, 2008).

Çocuğa yönelik istismar ve ihmal aileleri de etkilemektedir. Anne ve babalar evlilikten memnuniyetsizlik, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve öfke problemleri yaşayabilmektedirler. Diğer yandan istismar ve ihmal olayı ortaya çıktıktan sonra asıl amaç çocuğun korunması olduğu için resmi kurum ve kuruluşlar genellikle anne ve babaları terapötik hizmet almaya yönlendirmemekte, aile psiko-sosyal desteğin dışında kalabilmektedir. Ayrıca istismar sürecinde mağdur çocuk ile ebeveynler arasındaki ilişki de olumsuz etkilenmektedir (Davies, 1995).

Çocuk ailesi tarafından istismar ve ihmale maruz kalabilmektedir. Bu durumda aileler istismar ve olaydan daha fazla etkilenmekte, çocuğa istismarda bulunan kişi tutuklanabilmektedir. Bu durum aile bütünlüğünü bozmakta, ayrıca tutuklanan kişi evin gelirini sağlayan kişi ise, aile ekonomik olarak da etkilenmektedir (Paslı, 2017). İstismar ve ihmali uygulayan kişinin ebeveynlerden birinin olması durumunda eşlerin boşanmasına kadar gidebilecek bir süreçten söz edilebilmektedir.

Çocuğa yönelik istismar ve ihmali önleyebilmek için genel itibari ile çocuk koruma alanını bilimsel değerler üzerine kurmak ve bu alanda evrensel ilkelerin rehberlik ettiği sosyal politikalar geliştirmek çok önemlidir. Eğitilmiş, farklılıklara saygı duyan, insan sevgisinin önemini bilincine varmış, bilimsel ve sanatsal değerlere inanan, ihmal ve istismardan korunarak büyütülmüş çocuklar ülkelerin ve toplumların geleceğini de garanti altına almak ile eşdeğerdir. ÇHS'nin farklı maddelerinde çocukların korunmalarına yönelik atıflarda bulunulmuştur. Örneğin, 16. Maddede hiçbir çocuğun özel yaşantısına, ailesine, konutuna, iletişimine, onur ve itibarına saldırılamayacağı belirtilmiştir. 19. Maddede çocuğun anne ya da babasının, yasal vasisinin veya çocuğun bakımından yükümlü herhangi birinin yanında iken ihmal, istismar, suistimal ya da kötü muameleye karşı korunması için her türlü tedbirin alınması gerektiği belirtilmiştir. 32. Maddede çocukların ekonomik sömürüye maruz kalmalarına karşı korunma hakkının devrede olduğu bildirilmektedir. Ayrıca 33, 34 ve 35. Maddelerde sırasıyla çocukların uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına, her türlü cinsel sömürü ya da cinsel suistimale maruz kalmalarına ve çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarına karşı üye devletler tarafından korunmaları gerektiği bildirilmiştir.

Günümüzde çocukların yaşama iyi hazırlanmaları, toplumu iyi tanıyabilmeleri, çocuk haklarının korunması, çocuk istismar ve ihmaline karşı tedbirlerin alınması, çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesi gibi birçok konuda çalışmalar yapılmaktadır. Süreç içerisinde çocuklara gerekli psiko-sosyal desteğin sağlanması ve adli süreçlerde çocukların yıpratılmaması kadar, istismar ve ihmal olaylarının kitlelere ulaştırılması ve toplumsal farkındalığın kazandırılması da çok önemlidir. Bu eylemin gerçekleştirilmesinde medya öncü rol oynamaktadır. Ancak medyanın bu konuları haber olarak işlerken dikkat etmesi gereken birçok husus vardır. Çocuk haklarına ve etik ilkelere uygun

davranılarak oluşturulmuş haberler çocuklar için koruyucu rol üstlenirken, aksi durumlar çocuğun ikinci kez istismara uğramasına zemin hazırlayabilmektedir.

Bu noktada medya etiği kavramı devreye girmektedir. Medya etiğini sadece ürünün içeriği ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Daha geniş bir açıdan bakmak, gazetecilerin çalışma koşullarından ücret politikalarına kadar birçok açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Böylece daha insani ve özgür ortamda çalışan gazetecilerin ortaya koyacakları ürünün kalitesinin de artacaktır (Bulunmaz, 2014).

Medyanın hedef kitlesi her geçen gün genişlerken, çocuklar hem medyanın vermek istediği mesajın hedefi hem de konusu olmaktadır. Bu da 'medya ve çocuk' ilişkisinin incelenmesini ve konusu çocuk olan haberlerin düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'ne bu konuya ilişkin 'çocuk' maddesi de eklenmiştir. Bu madde gereğince çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık tanık ya da mağdur olsun, 18 yaşından küçüklerin isim veya fotoğraflarının yayınlanmaması gerektiği belirtilmiştir (Yıldırım ve Doğrucan, 2011). Çocuk Hakları Bilgi Ağı (CRİN), çocuğun isminin değiştirilmiş, gizlenmiş ya da hiç kullanılmamış olsa bile, onları riske atabilecek tarzda olan haberlerin yayınlanmaması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca çocuk, cinsel istismar veya sömürü mağduru ise, fiziksel istismar ya da cinsel sömürü faili ise, çocuğun kendisi, anne ve babası veya velisi rıza göstermemişse, HIV-pozitif ya da AIDS olduğu durumlarda ve bir suçla suçlanıyor ya da hüküm giymişse ismi değiştirilmeli ya da görüntüler gizlenmelidir (UNİCEF, 2017).

Medyanın çocuğa yönelik ihmal ve istismar olaylarını haberleştirmesi istismara maruz kalmış çocuğu, çocuğun ailesini ve toplumun tamamını farklı şekillerde etkilemektedir. Yazılı ve görsel medyada ihmal ve istismara maruz kalmış çocukların kimlik bilgilerinin açık biçimde verilmesi, fotoğraf ve videolarının paylaşılması, çocuğun yaşadığı adresin, eğitim gördüğü okulun okuyucularla paylaşılması gibi durumlar çocuğun ikinci kez örselenmesine neden olmaktadır. Tok ve diğerleri (2019), medyanın çocukları bir haber öznesinden ziyade, gelişimsel ihtiyaçları olan bir canlı olarak görmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çocuk istismarı ve ihmali haberlerinin toplum üzerinde olumlu etkileri de bulunmaktadır. Akılcı ve çözüm sağlayıcı protestoların düzenlenmesini, çeşitli etkinliklerin organize edilmesini sağlamaktadır. Toplumda çocuk istismarı ve ihmali sorununa yönelik farkındalığı artırmaktadır. Saint-Jacques ve diğerleri (2012), yaptıkları bir çalışmada gazetelerde istismar haberlerinin sürekli gündem tutulmasının çocuk koruma servislerine gelen istismar ihbarlarını artırdığını söylemişlerdir. İstismar ve ihmali olaylarını konu edinen haberlerin aynı zamanda bilgilendirici nitelikte olması, istismar ve ihmali olaylarının televizyon programlarında tartışılması ve bu olayların sosyal medyada geniş yer bulması çocuk sahibi aileleri de harekete geçirmektedir. Çocuklarının istismara maruz bırakılmasını önlemek isteyen aileler uzmanlardan yardım almakta, medyada yer alan bilgilendirici haber ve programları gerekli önlemleri almak üzere takip etmektedirler.

Gerekli etik ilkelere özen gösterilerek hazırlanmış haberler aynı zamanda çocuk haklarının korunmasına da yardımcı olmaktadır. Medyanın bu konuya sürekli olarak dikkat çekmesi ve gündemde tutması gerek sivil toplum kuruluşlarının gerekse resmi kurum ve kuruluşların harekete geçmesini sağlamaktadır. Bu sayede farkındalık kazandırılarak çocuğa yönelik istismar ve ihmal sorununa yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar geliştirilebilmektedir. Aynı zamanda istismar ve ihmale maruz kalan çocuklar için psiko-sosyal destek çalışmalarını kapsayan projelerin geliştirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu projeler sosyal hizmet ve psikoloji gibi mesleklerin müdahalelerini daha görünür kılmaktadır. Tüm bu çalışmalar nihayetinde çocukların korunmasına yönelik sosyal politikaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Medyanın çocuk istismarı ve ihmali gündemde tutması toplumu etkilemektedir. Son yıllarda sosyal medyanın da etkisi ile haberler daha hızlı biçimde, daha geniş kitlelere yayılmaktadır. Çocuk istismarı ve ihmali haberleri toplumda istismarı uygulayan kişilere öfke ve nefret duygularının gelişmesine yol açmaktadır. Özellikle haberlerin başlıklarında ve içeriklerinde kullanılan 'vahşet', 'cinayet', 'tecavüz', 'dehşet' gibi kavramlar öfkenin daha da artmasına neden olmaktadır. Sosyal medya üzerinden istismarı gerçekleştirenler için idam kampanyaları düzenlenmektedir. Dolayısıyla çocuk istismarı ve ihmaliye yönelik haberler zaman zaman toplumu sorunun çözümünden uzak fikirlere yönlendirebilmektedir.

Çocuğa yönelik istismar ve ihmali medyada yer alış şekillerinin incelendiği farklı çalışmalar da araştırılmıştır. Çakmak (2018), 1 Şubat 2017 ile 31 Mart 2017 tarihleri arasında Hürriyet, Cumhuriyet ve Akit gazetelerinde yer alan 130 çocuk istismarı haberini incelediği çalışmada gazetelerin çocuk istismarı haberlerine yeterli ilgiyi göstermediği ve haberlerde kullanılan dilin habercilik etiğine uygun olmadığı sonuçlarına varmıştır. Çınkır ve Nayir (2017), 1 Nisan 2017 - 30 Eylül 2017 tarihleri arasında 8 farklı gazetede yer alan toplam 115 çocuk istismarı haberini incelemişlerdir. Çalışmada haberlerinin büyük çoğunluğunun cinsel istismar ile ilgili olduğu, cinsel istismar içerikli haberlerin incelendiğinde en fazla kız çocuklarının istismara maruz bırakıldığı ve fiziksel istismarı uygulayan kişilerin genellikle aile üyelerinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Fırat (2016) 6 Mayıs 2015 - 20 Mayıs 2015 tarihleri arasında internet gazetelerinde çocuk içerikli haberlerin sunumunu ve yapılan etik ihlalleri incelediği çalışmada, incelenen haberlerin %64.8'inin polis/adliye haberi olduğunu, çocuk içerikli haberlerde suça sürüklenmiş çocuk, mağdur çocuk, çocuk gelin gibi konuların daha çok işlendiğini ve bu şekilde okuyucuda/izleyicide acıma duygusunun harekete geçirilmek istendiği sonuçlarına ulaşmıştır. Hov ve diğerleri (2013), 2000 ile 2008 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayın yapan gazetelerde yer alan çocuk istismarına ilişkin haberleri incelemişlerdir. Çalışmada çocuk refahı savunucularının haber çerçevelerini değiştirmekten ziyade istismar ve ihmali önleyici çalışmalara ağırlık vermelerinin daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. Çocuk refahının sağlanmasını teşvik eden kuruluşlar ile bağlantı kurmanın ve insanları çocuk istismarı konusunda bilgilendirmenin daha etkili sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir. İngiltere ve Galler'de 2003 ile 2013 yılları arasında toplamda 459 istismar haberinin incelendiği araştırmada, istismar ve ihmali sosyal

yönünün, duygusal istismarın, ihmalin ve aile içi istismarın haberlerde yeterince bildirilmesinin önemli bir eksiklik olduğu vurgulanmıştır (Davies, O'Leary ve Read, 2015).

Çocuğa yönelik istismar ve ihmal olaylarının medyada temsil şekillerinin etik ilkelere uygunluğu çocukların haklarının, kimlik bilgilerinin ve mahremiyetlerinin korunması açısından çok önemlidir. Bu kriterlere özen gösterilerek yapılmış haberler çocuk istismar ve ihmalinin toplum içerisinde farkındalık kazanmasına katkı sağlayıp, sorunun çözülmesini de etkileyecektir. Diğer taraftan çocukların haklarını ve mahremiyetlerini koruyamayan haberler istismar veya ihmale maruz kalan çocukların daha fazla zarar görmelerine neden olacaktır. Bu sebeple çalışma kapsamında istismar ve ihmale maruz kalan çocukların kişisel bilgilerinin veriliş şekilleri, haberlerde kullanılan görseller, haberin dili, haberin eğitici özelliği, ihmal veya istismarı uygulayan kişinin bilgileri, istismar ve ihmal eyleminin gerçekleştiği yaşam alanı, istismar ve ihmale maruz kalan çocuğun aile ve adres bilgileri gibi değişkenler incelenmiş ve ortaya çıkan sonuçlar çocuk hakları kapsamında tartışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada olgu ve olayları nesnelleştirerek ölçülebilir ve sayısal anlamda ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. İstismar ve ihmale maruz kalan çocukların konu olduğu haberler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi sayesinde medyadaki içerikler daha önceden belirlenmiş kategoriler kapsamında sistematik biçimde çözümlenmektedir (Geray, 2006). İçerik analizi tanımı gereği nicel bir yöntemdir. Metin içerisindeki farklı boyut ve kategorilerin oluşma sıklığının sayılmasına dayanmaktadır. İçerik analizi bazen basit ve ilkel biçimde araştırmacının kendisi tarafından yapılabileceği gibi, toplanan veriler bilgisayar programlarının yardımı ile de analiz edilebilir. İçerik analizi, problemin tanımı, örnek seçimi, analitik kategorilerin oluşturulması, kodlama çizelgesinin oluşturulması ve güvenilirliğinin kontrol edilmesi ile verilerin hazırlanması ve analiz edilmesini kapsamaktadır (Hansen, Cottle, Negrine ve Newbold, 1998).

Araştırma kapsamında Türkiye'de ulusal yayın yapan ve farklı yayın politikalarına sahip gazeteler seçilmiştir. Bu kapsamda Hürriyet, Milliyet, Evrensel, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinin internet sitelerinde yer alan çocuk istismar ve ihmali haberleri araştırılmıştır. Gazeteler seçilirken internet sitelerinin yeterli altyapıya sahip olması dikkat edilen bir diğer kriter olmuştur.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada cinsel, fiziksel, duygusal ve ekonomik istismar ile ihmale maruz kalan çocuklar ele alınmıştır. Çalışma kapsamında 01.01.2019 ile 01.06.2019 tarihleri arasında, Hürriyet, Milliyet, Evrensel, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinin internet sitelerinde yer alan ve ulaşılabilen haberler gazetelerin internet sitelerinin 'arşiv' kısmından araştırılmıştır. Her gazetenin arşiv kısmında 'istismar', 'ihmal', 'şiddet' 'çocuk işçi' "çocuk" "çocuk istismarı", "çocuk ihmali" anahtar sözcükleri ile aramalar gerçekleştirilmiştir. Çıkan haberlerden yukarıda belirtilen tarihler arasında olanlar ekran görüntüsü alınarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmamızda içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Bu sayede çalışmamız kapsamında elde ettiğimiz olgusal veriler sayısal verilere dönüştürülmüştür. Çocuğa yönelik istismar ve ihmal konusunda elde edilmiş veriler, medyanın konuyu işleyiş biçimi ve çocuk hakları bağlamında değerlendirmiştir.

Türkiye’de yayımlanan tüm gazetelerin haberlerine ulaşmamızın mümkün olmaması ve sadece dijital ortamdaki haberleri incelemiş olmamız çalışmamızın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ayrıca incelenen gazetelerin tüm sayılarına ulaşmak mümkün olmadığından, çalışma 01.01.2019 - 01.06.2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerle sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında 121 haber incelenmiştir. Ancak bazı haberlerin birden fazla istismar türünü barındırması toplam istismar ve ihmal sayısının, toplam haber sayısından fazla olmasını sağlamıştır. Bu nedenle istismar türlerinin analiz edildiği kategoride, sayısal verilere toplam istismar sayısı üzerinden ulaşılmıştır. Haber içeriğine göre istismarın türünün, çocukların kimlik bilgilerinin, istismar ve ihmali gerçekleştiği yerleşim birimleri ve adreslerinin, istismar ve ihmali uygulayan kişilerin çocuk ile olan yakınlıkları ile istismar ve ihmali uygulayan kişiye ait kişisel bilgilerin veriliş şekilleri incelenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Yazılı ve Video Destekli İstismar ve İhmal Haberlerinin Gazetelere Göre Dağılımı

	Yazılı Haber		Video Destekli Yazılı Haber	
	Sayı	%	Sayı	%
Hürriyet	29	82,8	6	17,2
Cumhuriyet	21	95,5	1	4,5
Vatan	18	100	0	0
Evrensel	26	100	0	0
Milliyet	5	25	15	75
Toplam	99	81,8	22	18,1

Çalışma kapsamında incelenen toplam haber sayısı 121’dir. Haberlerin %81,8’i yazılı haber şeklinde iken, %18,1’i video desteklidir. Gazetelere göre değerlendirmeler yapıldığında Hürriyet Gazetesi’nde incelenen 35 haberin %82,8’i, Cumhuriyet Gazetesi’nde incelenen 22 haberin %95,5’i, Vatan Gazetesi’ndeki 18 haberin ve Evrensel Gazetesi’ndeki 26 haberin tamamı, Milliyet Gazetesi’nde ise incelenen 20 haberin %25’i yazılı biçimde paylaşılmıştır. Buna karşılık Hürriyet Gazetesi’ndeki haberlerin %17,2’si, Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan haberlerin %4,5’i ve Milliyet Gazetesi’ndeki haberlerin %75’i video desteklidir. Evrensel ve Vatan gazetelerinde ise video destekli haber kullanılmamıştır.

Tablo 2. Gazetelere Konu Olan Çocuk İstismar ve İhmali Haberlerinin İstismar Türlerine Göre Dağılımı

	Cinsel İstismar		Fiziksel İstismar		Duygusal İstismar		Ekonomik İstismar		İhmali	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hürriyet	35	67,3	5	9,6	9	17,3	0	0	3	5,7
Cumhuriyet	18	69,2	4	15,3	1	3,8	1	3,8	2	7,6
Vatan	12	50	6	25	4	16,7	1	4,1	1	4,1
Evrensel	22	64,7	3	8,9	3	8,9	1	2,3	5	14,7
Milliyet	8	30,7	14	53,9	1	3,9	1	3,9	2	7,7
Toplam	95	58,6	32	19,7	18	11,1	4	2,4	13	8,1

Tablo 2'de gazetelerde yer alan çocuk istismar ve ihmali haberlerinin hangi istismar çeşidini içerdiği incelenmiştir. Bu kapsamda yapılan incelemede bir haberin bazen birden fazla istismar çeşidini veya istismar ve ihmali beraberinde barındırabileceği görülmüştür. Çalışma kapsamında incelenen toplam haber sayısı 121 iken, bu haberlerin içerikleri kontrol edildiğinde gerçekleşen toplam istismar sayısının 162 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tablodaki sonuçlara toplam istismar sayısı üzerinden ulaşılmıştır. Buna göre Hürriyet Gazetesi'nde yer alan haberlerin %67,3'ü, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberlerin %69,2'si, Vatan Gazetesi'ndeki haberlerin %50'si, Evrensel Gazetesi'ndeki haberlerin %64,7'si ve Milliyet Gazetesi'ndeki haberlerin %30,7'si cinsel istismar kategorisinde değerlendirilmiştir. Öte yandan Hürriyet Gazetesi'ndeki haberlerin %9,6'sının, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberlerin %15,3'ünün, Vatan Gazetesi'ndeki haberlerin %25'inin, Evrensel Gazetesi'ndeki haberlerin %8,9'unun ve Milliyet Gazetesi'ndeki haberlerin %53,9'unun fiziksel istismar içerikli olduğu görülmüştür.

Gazetelerde duygusal istismar, ekonomik istismar ve çocuk ihmali içeriklerinde paylaşılan haberlerin bir hayli az olduğu saptanmıştır. Toplam haber sayısına bakıldığı zaman haber içeriklerinin %58,6'sının cinsel istismarı, %19,7'sinin fiziksel istismarı, %11,1'inin duygusal istismarı, %2,4'ünün ekonomik istismarı ve %8,1'inin çocuk ihmalini kapsadığı görülmüştür.

Tablo 3. Çocuk İstismarı ve İhmali Haberlerine Konu Olan Çocukların Kişisel Bilgilerinin Haberlerde Yer Alış Şekillerinin İncelenmesi

İstismar ve İhmale Maruz Kalan Çocukların Kişisel Bilgilerinin Haberlerde Yer Alış Şekilleri	Sayı	%
Haberlere Konu Olan Çocukların İsimlerinin Paylaşılması		
Çocukların İsimlerini Paylaşan Haber Sayısı	15	12,3
Çocukların İsim ve Soy İsimlerinin İlk Harflerinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	54	44,6
Çocukların İsim ve Soy İsimlerini Paylaşmayan Haber Sayısı	52	43
Haberlere Konu Olan Çocukların Cinsiyet Bilgilerinin Paylaşılması		
Haberlere Konu Olan Kız Çocuk Sayısı	74	61,1
Haberlere Konu Olan Erkek Çocuk Sayısı.	31	25,6
Haberlerde Cinsiyeti Belirtilmemiş Çocuk Sayısı	16	13,2
Haberlere Konu Olan Çocukların Yüzlerinin Haberlerde Paylaşılması		
Yüzleri Fotoğraf veya Video İle Görüntülenen Çocuk Sayısı.	12	9,9
Yüzleri Mozaiklenen Çocuk Sayısı	13	10,7
Yüzleri Haberlerde Paylaşılmayan Çocuk Sayısı	96	79,3
Haberlere Konu Olan Çocukların Yaş Gruplarına Göre İncelenmesi		
0-6 Yaş Aralığında Olan Çocuklar.	15	12,3
7-11 Yaş Aralığındaki Çocuklar	29	23,9
12-18 Yaş Aralığındaki Çocuklar	46	38,0
Yaşı Belirtilmemiş Çocuk Sayısı	31	25,6

Tablo 3'te istismar ve ihmale maruz kalan çocukların kişisel bilgilerinin haberlerde yer alış şekilleri incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak çocukların isimlerinin haberlerde paylaşılıp paylaşılmadığına bakılmıştır. Haberlerin %12,3'ünde çocukların isimleri okuyucular ile paylaşılırken, %44,6'sında çocukların isim ve soy isimlerinin ilk harfleri paylaşılmıştır. Haberlerin %43'ünde ise çocuklara ilişkin isimler paylaşılmamıştır. Haberlere konu olan çocukların %61,1'inin kız çocuk, %25,6'sının ise erkek çocuk olduğu saptanmıştır. Öte yandan çocukların %13,2'sinin cinsiyetiyle ilgili bilgiler paylaşılmamıştır.

Haberlere konu olan çocuklar yaş gruplarına göre incelendiğine istismar ve ihmale maruz bırakılan çocukların %12,3'ünün 0-6 yaş aralığında, %23,9'unun 7-11 yaş aralığında ve %38'inin 12-18 yaş aralığında oldukları görülmüştür. Çocukların %25,6'sının yaşı haberlerde belirtilmemiştir. Gazeteler istismar ve ihmale maruz bırakılmış olan çocukların %9,9'unun yüzlerini fotoğraf ya da video aracılığı ile net biçimde paylaşırken, %10,7'sini yüzünü mozaiklenmiş biçimde okuyucularına sunmuştur. Ayrıca çocukların %79,3'ünün yüzü haberlerde yer almamıştır.

Tablo 4. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Gerçekleştiği Yerleşim Birimi, Adres Bilgileri İle İstismar ve İhmale Maruz Bırakılan Çocukların Ailelerine İlişkin Bilgilerin Medyada yer Alış Şekilleri

Haberlerde İstismar ve İhmalin Gerçekleştiği Yerleşim Birimi, Adres Bilgileri İle İstismar ve İhmale Maruz Kalan Çocukların Ailelerine İlişkin Bilgiler	Sayı	%
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmal Eyleminin Gerçekleştiği Yerleşim Biriminin Paylaşılması		
İl/Şehir Bilgisinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	119	98,3
İlçe Bilgisinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	53	43,8
Mahalle Bilgisinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	15	12,3
Sokak ve Köy Bilgilerinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	4	3,3
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmal Eyleminin Gerçekleştiği Yaşam Alanlarının Türü ve Paylaşıldığı Haber Sayısı		
Çocuğun Yaşadığı Ev ve Yakın Çevresinde Gerçekleşen İstismar ve İhmal Sayısı	51	42,1
Okul, Yurt, Kurs Gibi Kuruluşlarda Gerçekleşen İstismar ve İhmal Sayısı	27	22,3
Diğer Yaşam Alanları	13	10,7
Belirtilmemiş	30	24,7
Haberlere Konu Olan Çocukların Ailelerine İlişkin Bilgilerin Paylaşılması		
Yüzleri Fotoğraf veya Video İle Görüntülenen Aile Üyeleri.	8	6,6
İsimleri Paylaşılan Aile Üyeleri	21	17,3
İsimlerinin ve Soy İsimlerinin İlk Harfleri Paylaşılan Aile Üyeleri	21	17,3
İsim veya Yüz Bilgisine Yer Verilmeyen Aile Üyeleri	71	58,6

Gazetelerde istismar ve ihmale maruz kalan çocuklarla ilgili bilgiler verilirken istismarın gerçekleştiği yerleşim birimi, adresi ve çocuğun ailesine ilişkin verilen bilgiler Tablo 4'te incelenmiştir. Buna göre haberlerin %98,3'ünde istismar ve ihmalin gerçekleştiği şehir bilgisi, %43,8'inde ilçe bilgisi, %12,3'ünde mahalle bilgisi ve %3,3'ünde köy ve sokak bilgileri yer almıştır. Haberlere göre istismar ve ihmal olaylarının %42,1'i çocuğun yaşadığı ev veya yakın çevresinde, %22,3'ü okul, yurt, kurs gibi kuruluşlarda ve %10,7'si diğer yaşam alanlarında (park, çarşı, market vb.) gerçekleşmiştir. İstismar ve ihmalin nerede gerçekleştiği ile alakalı olarak haberlerin %24,7'sinde bilgi verilmemiştir.

İstismar ve ihmal haberlerine konu olan çocukların ailelerine ilişkin verilmiş olan bilgiler incelendiğinde haberlerin %6,6'sında aile üyelerinin en az biri fotoğraf ya da video ile görüntülenmiştir. Haberlerin %17,3'ünde aile üyelerinden en az birinin isimleri paylaşılırken yine %17,3'ünde aile üyelerinden en az birinin isim ve soy isimlerinin ilk harfleri haberde yer almıştır. 58,6'sında aile üyelerine ilişkin yüz veya isim bilgilerine verilmemiştir.

Tablo 5. Haberlerde İstismar ve İhmali Uygulayan Kişilerin Bilgilerinin Yer Alış Şekillerinin İncelenmesi

İstismar ve İhmali Uygulayan Kişilerin Bilgilerinin Haberlerde Yer Alış Şekilleri	Sayı	%
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmali Uygulayanların İsimlerinin Paylaşılması		
İstismar ve İhmali Uygulayanların İsimlerini Paylaşan Haber Sayısı	44	36,3
İstismar ve İhmali Uygulayanların İsim ve Soy İsimlerinin İlk Harflerinin Paylaşıldığı Haber Sayısı	50	41,3
İstismar ve İhmali Uygulayanların İsim ve Soy İsimlerini Paylaşmayan Haber Sayısı	27	22,3
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmali Uygulayanların Cinsiyet Bilgilerinin Paylaşılması		
Haberlere Konu Olan Erkek Sayısı	106	87,6
Haberlere Konu Olan Kadın Sayısı	15	12,4
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmali Uygulayanların Yüzlerinin Haberlerde Paylaşılması		
Yüzleri Fotoğraf veya Video İle Görüntülenen Kişiler	11	9,0
Yüzleri Mozaiklenen veya Kapalı Olarak Görüntülenen Kişiler	22	18,2
Yüzleri Haberlerde Paylaşılmayan Kişiler	88	72,7
Haberlere Konu Olan İstismar ve İhmali Uygulayanların Yaş Gruplarına Göre İncelenmesi		
12-18 Yaş Aralığında Olan Suça Sürüklenmiş Çocuklar	2	1,6
18-30 Yaş Aralığında Olanlar	13	10,8
31-60. Yaş Aralığında Olanlar	24	19,8
60 Yaşın Üzerinde Olanlar	5	4,1
Yaşı Belirtilmemiş İstismar ve İhmali Uygulayan Kişiler	77	63,6

Gazetelerde istismar ve ihmali uygulayan kişi olarak belirtilen bireylerin kişisel bilgilerinin haberlerde yer alış şekilleri isim, yaş, cinsiyet ve yüz değişkenlerine göre incelenmiştir. Haberlerin %36,3'ünde istismar ve ihmali uygulayan kişinin ismi ve %41,3'ünde isim ve soy isimlerinin ilk harfleri belirtilirken, %22,3'ünde istismar ve ihmali uygulayan kişiye yönelik bilgi yer almamıştır. Haberlere konu olan istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %87,6'sının erkek, %12,4'ünün kadın olduğu belirlenmiştir.

Haberlerin %9'unda istismar ve ihmali uygulayan kişilerin fotoğraf veya videosuna yer verilirken, %18,2'sinde bu kişilerin yüzleri mozaikli ya da kapalı biçimde paylaşılmıştır. Haberlerin %72,7'sinde istismar ve ihmali uygulayan kişilerin fotoğraf ya da videosu paylaşılmamıştır. Öte yandan çalışma kapsamında incelenen haberlerin %1,6'sında istismar ve ihmali uygulayan kişilerin 12-18 yaş aralığındaki suça sürüklenmiş çocuklar olduğu görülmüştür. İstismar ve ihmali uygulayan diğer kişilerden %10,8'inin 18-30 yaş aralığında, %19,8'inin 30-60 yaş aralığında, %4,1'inin 60 yaş ve üzerinde oldukları görülürken, istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %63,6'sının yaşı verilmemiştir.

Tablo 6. İstismar ve İhmali Uygulayan Kişilerin, İstismar ve İhmale Maruz Kalan Çocuklara Yakınlık Derecelerinin Haberlerde Yer Alış Şekilleri

İstismar ve İhmali Uygulayan Kişinin İstismar Mağduru Çocuğa Yakınlık Derecesinin Haberlerde Paylaşılması	Sayı	%
İstismar ve İhmali Uygulayanın Çocuğun Ailesinden Biri Olduğu Bildirilen Haber Sayısı	34	28,0
İstismar ve İhmali Uygulayanın Çocuğun Akraba Veya Komşularından Biri Olduğu Bildirilen Haber Sayısı	23	19,1
İstismar ve İhmali Uygulayanın Eğitim Birimleri Veya Yatılı Yurtlardaki Öğretmen Veya Görevliler Olduğu Bildirilen Haber Sayısı	27	22,3
İstismar ve İhmali Uygulayan İle Çocuk Arasında Herhangi Bir Yakınlık Derecesinin Bulunmadığı Anlaşılan Haber Sayısı	37	30,5

Tablo 6’da istismar ve ihmali uygulayan kişiler ile istismar ve ihmale maruz kalan çocukların yakınlık dereceleri incelenmiştir. Medyada yer alan haberlere göre istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %28’i çocuğun içinde yaşadığı aileden biri iken, %19,1’i yakın çevresinde yer alan akraba veya komşulardan biri oldukları anlaşılmıştır. İstismar ve ihmali uygulayan kişilerin %22,3’ü ise eğitim kuruluşlarındaki görevlilerdir. Haberlerin %30,5’inde ise istismar ve ihmali uygulayan kişi ile istismar ve ihmale maruz kalan çocuk arasında herhangi bir yakınlık derecesinin bulunmadığı anlaşılmıştır.

Tüm bu bilgilere ek olarak çocuk istismar ve ihmali haberlerinin medyada en çok “istismar” ve “şiddet” kavramları ile verildiği dikkat çekmiştir. Bu kavramlara ek olarak gazetelerin zaman zaman “vahşet” “korkunç olay” ifadeleri ile değindikleri görülmüştür.

TARTIŞMA

Çalışmamız kapsamında 5 farklı gazeteden toplamda 121 çocuk istismarı ve ihmali konulu haber detaylı biçimde analiz edilmiştir. Yapılan bu analizle medyanın çocuk istismarı ve ihmali okuyucuları ile paylaşma biçimleri yorumlanmaya çalışılmış ve ulaşılan sonuçlar çocuk hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Haberlerde dikkat çeken ilk konunun gazetelerde cinsel istismar başlığı altındaki haberlerin daha çok yer alması olmuştur. Nitekim toplam haber sayısının %59,7’sini cinsel istismar içerikli haberler oluşturmaktadır. Bu noktada fiziksel istismar, duygusal istismar ve çocuk ihmali kavramlarına çok fazla değinilmediği görülmüştür. Oysa haberlerin içerikleri incelendiğinde cinsel istismara uğramış bir çocuğun aynı zamanda duygusal, fiziksel, ekonomik istismara ya da ihmale uğramış olabileceği de ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber medyada doğrudan ‘fiziksel istismar’, ‘duygusal istismar’, ‘ekonomik istismar’ ya da ‘çocuk ihmali’ kavramları kullanılarak yapılmış bir habere de rastlanılmamıştır. Gazetelerde sadece fiziksel istismarı konu olan haberlere de ‘şiddet’ başlığı altında yapılan aramalar ile ulaşılmıştır. Tüm bu veriler medyanın çocuk istismarı ve ihmalinin türleriyle alakalı olarak bilgi sahibi olma noktasında eksiklerinin olduğunu göstermektedir. Öte yandan cinsel istismar içerikli haberlerin daha fazla dikkat çekiyor olması da bu istatistiğin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Gazeteler daha fazla okunma kaygısı ile toplumda

yankı bulan haber içeriklerine daha çok yer vermektedirler. Daha önceden yapılmış olan farklı araştırmalar bu bilgiyi desteklemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk istismarının gazetelerdeki tasvirine yönelik yapılmış bir çalışmada cinsel istismar haberlerinin tüm haberlerin %50'sini oluşturduğu bildirilmiştir. Çalışmada cinsel istismar haberlerinin gazetelerde daha sık yer almasının bu istismar çeşidinin diğer istismar türlerine oranla toplumda daha sık görüldüğüne ilişkin yanlış bir fikrin oluşmasına zemin hazırladığı belirtilmiştir (Hoev, Paek, Isaacson ve Cole, 2013). Özdemir (2012) de istismar haberlerinin gazetelerdeki sunumunu incelediği çalışmada, gazetelerde yer alan istismar haberlerinin %70'inin cinsel istismar haberlerini kapsadığını, gazetelerin en az ekonomik istismara yer verdiğini ve bu durumun cinsel istismarın sıradanlaştırılmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Gazetelerin sıklıkla cinsel istismar haberlerine yer vermesi, fiziksel, duygusal ve ekonomik istismar ile ihmal haberlerinin yeterince konu edilmemesi çocuk haklarının korunmasında eksikliklere neden olmaktadır. Gazeteler çocuk istismarı ve ihmali vakalarını ulusal ve uluslararası kuruluşlarca düzenlenmiş olan etik ilkelere uygun biçimde haberleştirdiği takdirde çocuk haklarının korunmasına büyük katkıda bulunmaktadır. ÇHS'de her çocuğun yaşama hakkı olduğu belirtilmiştir. Fiziksel istismar sonucunda birçok çocuğun yaralandığı veya yaşamını kaybettiği unutulmamalıdır. Öte yandan bildirmede çocukların ekonomik sömürüye, şiddete, işkenceye, aşağılanmaya ve onur kırıcı her türlü davranışa karşı korunma haklarının olduğu belirtilmiştir. Gazetelerin özellikle duygusal ve ekonomik istismar ile ihmal haberlerini okuyucularla daha az buluşturması, çocukların korunma hakkının daha geniş kapsamda ele alınmasının da önüne geçmektedir.

Çocuk istismarı ve ihmali haberlerine ilişkin olarak dikkat çekilmesi gereken ikinci bir konu haberlerin yazılı ya da video ile desteklenmiş biçimde verilmiş olmasıdır. İncelenen haberlerin %81,8'i yazılı iken, %18,2'si video ile desteklenmiştir. Hürriyet, Cumhuriyet, Vatan ve Evrensel gazeteleri haberlerinin büyük çoğunluğunu yazılı biçimde sunarken Milliyet Gazetesi'nin bu dört gazeteden farklı olarak haberlerini videolar ile desteklediği görülmüştür. Nitekim Milliyet Gazetesi'nde yer alan haberlerin %75'inin video destekli olduğu görülmektedir. Video destekli haberler istismar ve ihmale maruz bırakılan çocuğun ya da istismarı uygulayan kişinin yüzü, yaşadığı yer veya ihmal ve istismarın gerçekleştiği yer hakkında bilgiler içerebilmektedir. Bu tarz bilgiler istismar ve ihmale maruz bırakılan çocuğun mahremiyetine zarar vermektedir. ÇHS'ye göre hiçbir çocuğun özel yaşantısına saldırılamaz. Bu saldırılara karşı çocuğun korunma hakkı vardır.

Medyanın çocuk istismarı ve ihmali haberlerini konu edinirken dikkat etmesi gereken en önemli konulardan biri istismar veya ihmale maruz kalan çocuğun mahremiyetini koruyabilmektir. Çocuğun isminin haberde yer alıp almadığı, yüzünün gösterilip gösterilmediği, yaş ve cinsiyet özellikleri gibi konuların haberde yer alma şekli önemlidir. Çalışmamız kapsamında incelediğimiz haberlerin %44,6'sında çocukların isimlerine yer verilmediği görülürken, %43'ünde çocukların isim ve soy isimlerinin ilk harflerinin kullanıldığı ve %12,3'ünde isimlerinin paylaşıldığı görülmektedir. Diğer

tarafından haberlerin %20,6'sında ihmal veya istismar maruz kalan çocukların yüzlerinin fotoğraf ya da videolar aracılığı ile net ya da mozaikli biçimde paylaşıldığı saptanmıştır. İstismar ve ihmale maruz kalan çocukların yüz ve isimlerinin doğrudan ya da dolaylı biçimde paylaşılması kişinin mahremiyetini ihlal etmekte ve toplum içerisinde etiketlenme oranını yükseltmektedir. Mozaikli fotoğraf ya da videolar ile her ne kadar çocuğun yüzü kapatılmaya çalışılsa da diğer fiziksel özelliklerinin görünmesi ya da mozaikleme işleminin iyi yapılamaması durumlarında tanınırlığın arttığı görülmektedir. Öte yandan haberlerin analizi sırasında fiziksel istismar haberleri, kayıp haberleri ve ölümlerle sonuçlanan haberlerde mağdur çocukların isim ve yüzlerinin paylaşılma oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Halbuki istismarın türü ya da çocuğu hayatını kaybetmiş olması gibi faktörler habere konu olan mağdurların mahremiyet hakkını ortadan kaldırmamaktadır.

İstismar ve ihmale maruz kalan çocukların isim ve fotoğraflarının kullanımı ile alakalı olarak farklı çalışmalarda değişik veriler bulunmaktadır. Sosyal medyada yankı bularak internet sitelerinde haberleştirilen istismar haberlerini konu edinen bir çalışmada istismara uğramış çocukların büyük çoğunluğunun isimlerinin ilk harflerinin kullanıldığını, fotoğraflarının kullanılmadığını ve fotoğraf kullanılan bazı haberlerde ise mozaikleme yöntemine başvurulduğu açıklanmıştır. Araştırmacı bu kriterlerde hazırlanan haberlerin çocukların gizliliğini koruduğunu belirtmiştir (Tufan, 2019). Çakmak (2018) ise, Türkiye'deki yazılı basınında yer alan çocuk istismarı haberlerini incelediği çalışmasında, haberlerin yaklaşık %50'sinde istismara maruz kalan çocukların ve ailelerinin fotoğraflarının kullanıldığını belirtmiştir. İncelenen sonuçlar bazı çalışmalarda yüksek bazı çalışmalarda düşük oranda bulunsa da çocuğun özel bilgilerini gizlemekte yeterince dikkatli davranmayan haberlerin var olduğunu göstermektedir. Bu durum çocukların özel yaşantısının korunma hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Öte yandan bu tarz haberler çocukların medya tarafından ikinci kez istismara uğramasına neden olmaktadır. Bu durum ise çocukların her türlü sömürü ve istismardan korunma hakkını ellerinden almaktadır.

Gazetelerde habere konu olan çocukların büyük çoğunluğunun kız olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle istismar ve ihmale maruz kalan kız çocukları erkeklere oranla daha fazla haberlerde yer bulmuştur. Bu konuda etkili olan faktörlerden birinin de günlük yaşamda kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha fazla istismar ve ihmale maruz kalıyor olmaları da gösterilebilir. Doğrucan ve Yıldırım (2011) da yazılı basında çocuk istismarı haberlerinin sunumunu inceledikleri çalışmalarında haberlere konu olan çocukların %75'nin kız çocuğu olduğunu bildirmişlerdir. Haberlere konu olan çocukların çoğunluğunun sırasıyla 12-18, 7-11 ve 0-6 yaş gruplarında yer alması dikkat çekici bir başka konudur. Yani çocukların yaşlarının büyüdükçe istismar ve ihmalin ortaya çıkması ve gazetelerde yer alma oranlarının da arttığı görülmektedir. Küçük yaşlardaki çocukların konuşabilme ve duyurabilme kabiliyetlerinin sınırlı olması, istismar ve ihmal hakkında bilgisiz olmaları gibi durumların bu noktada etkili olduğu düşünülmektedir. Zira bazı haberlerde, 12-18 yaş aralığındaki çocukların küçük yaşlarda maruz kaldığı istismarı yaşı ilerlediğinde fark ederek durumu yakınları ya da kolluk kuvvetleri ile paylaşmaları sonucunda hukuki sürecin başlatıldığının bildirilmesi bu

düşünceyi doğrular niteliktedir. Yazılı basında istismar haberlerini incelemek üzere yapılmış farklı bir çalışmada da haberlere konu olan ve istismara uğramış çocukların büyük çoğunluğunun 6-14 yaş aralığında olduğu ifade edilmiştir. Yine bizim çalışmamızda olduğu gibi bu çalışmada da 6 yaşından küçük çocukların gazetelerde yer bulma oranı daha düşük bulunmuştur (Doğrucan ve Yıldırım, 2011).

Çocuk istismarı ve ihmalinin gerçekleştiği yaşam alanlarına bakıldığında ilk sırada çocuğun yaşadığı ev ve yakın çevresinin, ikinci sırada ise okul, yurt, kreş gibi kurumların yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde istismar ve ihmali uygulayan kişilerin çoğunlukla çocuğun ailesinden birilerinin, yakın akraba ya da komşulardan birinin veya okul, yurt, kreş gibi kuruluşlarda çalışan kişilerin olduğunu bildiren haber sayıları oldukça fazladır. Bu durumda haber içeriklerinden yola çıkılarak çocuk istismarı ve ihmalinin, çocuğun sosyal çevresinde ağırlık kazandığını söylemek mümkündür. Çocuk cinsel istismarı haberlerinin kapsamının incelendiği bir çalışmada vakaların %74'ünde istismarı uygulayan kişi ile çocuk arasında ilişkinin tanımlandığı belirtildi. Araştırmaya göre istismarı gerçekleştirenlerin %29'u öğretmen, din görevlisi veya spor koçu gibi otoriter figürler iken, %23'ü ise mağdur çocuğun ya da çocuğun ailesinin tanıdığı diğer kişilerdi. Öte yandan istismarı gerçekleştirenlerin %18'i aile üyeleri arasındandı (Mejia, Cheyne ve Dorfman, 2012). Bu veriler çocukların cinsel, fiziksel, duygusal ya da ekonomik istismar ile ihmale maruz kalarak korunma hakkından mahrum kalmalarına en başta sosyal çevrelerindeki büyüklerinin neden olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda çocukların gelişim hakkının da ihlalinin anlamına gelmektedir. Zira çocuğun gelişiminin sağlanması ve iyi bir geleceğe sahip olması öncelikle sosyal çevresinde değer görmesine ve iyi yetiştirilmesine bağlıdır.

Gazetelerde istismar ve ihmalin gerçekleştiği yerleşim yerlerinin ve adres bilgilerinin verilir verilmeyeceği de önemli bir konudur. Gazetelerin tamamına yakını istismar ve ihmal olaylarının gerçekleştiği şehir bilgisini paylaşmışlardır. Haberlerin %43,8'inde ilçe bilgisi, %12,3'ünde mahalle bilgisi ve %3,3'ünde köy veya sokak bilgisi paylaşılmıştır. Bu haberlerde mahalle bilgilerinin, sokak veya küçük yerleşim birimi olan köylerin bilgilerinin paylaşılması habere konu olan çocuğun kişisel bilgilerinin açığa çıkarılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca görece daha küçük olan şehirlerde gerçekleşen ihmal ve istismar olaylarında ilçe bilgisinin paylaşılması da mağdur çocukların adres bilgilerinin deşifre olmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bilgilerin detaylı verilmesi çocuğun özel yaşamına müdahale anlamına gelmektedir. Adres bilgileri açık olan mağdur çocuklar, başka kişiler tarafından da istismara maruz bırakılabilir, hatta en temel hak olan yaşama hakkından mahrum kalabilirler.

İstismar ve ihmale maruz kalan çocukların kişisel bilgilerini ve mahremiyetlerini ihlal eden farklı durumlar da vardır. Örneğin çocuğun ailesine ilişkin bilgilerin paylaşılması, aile üyeleriyle röportaj yapılması, yüzlerinin fotoğraflanması, isimlerinin haber içeriğinde belirtilmesi gibi durumlar çocukların tanınırlığının artmasına sebep olmaktadır. Çalışmamızda incelenen haberlerin

%23,9'unda ailelerin isim, fotoğraf veya videoları okuyucularla paylaşılmıştır. Ayrıca haberlerin %17,3'ünde de aile üyelerinin isim ve soy isimlerinin ilk harfleri yer almıştır. Bu konuya ek olarak istismarı uygulayan kişinin yüz veya isminin paylaşılması da çocuğun kimlik bilgilerini dolaylı yoldan olsa da ortaya çıkarabilmektedir. Haberlere konu olan istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %36,3'ünün isimleri, %41,3'ünün ise isimlerinin ve soy isimlerinin ilk harfleri paylaşılmıştır. Ayrıca istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %27,2'sinin fotoğraf ya da videosu net ya da mozaikli biçimde haberlerde yer almıştır. Burada dikkat çekici bir istatistik de istismar ve ihmali uygulayan kişiler ile istismar ve ihmale maruz kalan çocukların isimlerinin gazetelerde yer alma şekillerinin farklılığıdır. Zira istismar ve ihmali uygulayan kişilerin %22,3'ünün isimleri haberde yer almazken, istismar ve ihmale maruz kalan çocukların %43'ünün isimleri haberlerde yer almamıştır. Bu durum medyanın istismar ve ihmale maruz kalmış çocukların kişisel haklarına istismar ve ihmali uygulayan kişilerden daha çok önem verdiğini göstermektedir. Ancak bu durum ihmal ve istismarı uygulayan kişilerin etiketlenerek hedef gösterilmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda bazı vakalarda istismar ve ihmali uygulayan kişinin kimlik ve adres bilgilerinin bilinmesi, istismar ve ihmale maruz kalan çocukların da dolaylı yoldan deşifre edilmelerine sebep olmaktadır.

İstismar ve ihmali uygulayan kişiler ile alakalı diğer bilgilere bakıldığında haberlere konu olan istismar ve ihmali uygulayanların %87,6'sının erkek, %12,4'nün kadın olduğu görülmektedir. Öte yandan haberlerin büyük çoğunluğunda istismar ve ihmali uygulayan kişilerin yaş özellikleri verilmemiştir. Yaş özellikleri belirtilen istismar ve ihmali uygulayanların en fazla 30-60 yaş gurubunda oldukları görülmektedir.

Tüm bu bilgilere ek olarak haberlerin analiz edilmesi esnasında dikkat çekici bazı detaylar da yer almıştır. Örneğin çocuk istismarı ve ihmali haberlerin içeriğinde okurları bilgilendirici, koruyucu ve önleyici bilgilere çok az rastlanmıştır. Çocukları istismar ve ihmale maruz kalmasını önlemek, maruz kalan çocuklara yönelik koruyucu tedbirler almak, bu alanda önemli rol üstlenmesi beklenen sosyal hizmet uzmanı veya psikolog gibi alanında uzman kişilerin görüşlerine yer vermek gibi faaliyetlerin çok az yapıldığı görülmüştür. Çocuk istismarının yazılı basında sunumunu inceleyen farklı bir çalışmada da gazetelerin istismar haberlerini genellikle emniyet ve hukuk birimleri ile ilişkilendirdiğini, sosyal hizmet mesleğine yer verilmediğini belirtmiştir. Çalışmada medyanın sosyal hizmet mesleğine yabancı olmasının bu konu üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir (Özdemir, 2012). Psikoloji ve sosyal hizmet meslekleri çocuğun yaşama, korunma, gelişim ve katılım haklarını desteklemektedirler. Bu meslekler çocukların istismar ve ihmale maruz kalmalarını önlemek, istismar ve ihmale maruz kalan çocuklara ve ailelerine psiko-sosyal destek sağlamak, çocukların uygun kuruluşlarda barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlamak gibi önemli görevler üstlenmektedirler. Dolayısıyla bu disiplinlerin sahip olduğu bilgilerin yazılı ve görsel medyada yeterince yer bulmaması çocuk haklarının korunmasını sekteye uğratmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamız kapsamında 5 farklı gazeteden toplamda 121 haber incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde ulaşılan bulgular tartışılmış ve medyanın çocuğa yönelik istismar ve ihmal haberlerine ilişkin tutumu çocuk hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Yazılı medyanın genel itibarıyla çocuk istismarı ve ihmal haberlerinde etik ilkelere uymaya gayret gösterse de hala belli başlı eksikliklerin olduğu gözlenmiştir. Çocuğa yönelik istismar ve ihmal türlerinin her birinin önemszenmesi, çocukların mahremiyetinin korunması ve haberlerin bilgilendirici özellikte olması gibi konularda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Bu konulara daha fazla özen gösterilmesi çocukların yaşama, korunma, gelişme ve katılım haklarının korunmasına fayda sağlayacaktır.

Medyanın çocuk istismar ve ihmal haberlerini etik ilkeler ve çocuk haklarına bağlı kalacak şekilde vermesi son derece önemlidir. Yazılı veya görsel medyada verilen haberlerin mağdur ve yakınlarının kişisel verilerinin gizliliğini ihlal edecek şekilde yayınlanması çocukların ikinci kez istismara uğramasına neden olmaktadır. Diğer taraftan çocuk hakları ve etik ilkelere hassasiyetin gösterildiği haberler çocukların korunmalarına ve gelişimlerinin sağlıklı biçimde sürdürmelerine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumda çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalığı sağlamaktadır. Saint-Jacques ve diğerleri (2012) medyanın çocuk istismarını sunmadaki rollerini inceledikleri çalışmalarında, medyada yer alan çocuk istismarı haberleri ile çocuk koruma servislerine gelen ihbarlar arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir deyişle medyanın çocuk istismarı ve ihmalini gündemde tutması, insanların konuya daha dikkatli yaklaşmalarına ve şüpheli gördükleri her olayı bildirmelerine katkı sağlamıştır. ÇHS'de de kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının korunması ve gelişimlerini sürdürmeleri açısından önemli oldukları ifade edilmiştir. Kitle iletişim araçlarının çocukların ihtiyacı olan bilgi ve belgelere ulaşmasına aracılık ettikleri bildirilmiştir. Aynı zamanda çocukların kitle iletişim araçlarından zarar görmelerinin de engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Çalışmamızın sonuçları kapsamında yaptığımız değerlendirmelere ilişkin öneriler ise şu şekildedir:

- Medya mensuplarına çocuğa yönelik istismar ve ihmal konusunda alanında uzman kişilerce eğitimler verilmelidir. Bu sayede çocuğa yönelik istismar ve ihmal vakalarının daha özenli biçimde haberleştirilmesi sağlanmalıdır. Çocuk istismar ve ihmalinin farklı boyutlarına ilişkin medya profesyonellerinin, özellikle polis-adliye muhabirlerinin farkındalığını artırmayı amaçlayan projeler geliştirilmelidir. Basın mensuplarına yönelik makro sosyal hizmet müdahalesi kapsamında yürütülecek projelerde çocuk hakları odaklı haber dilinin kullanımının yaygınlaştırması için atölye çalışmaları düzenlenmelidir.
- Medya çocuk istismarı ve ihmalini sadece cinsel istismardan ibaret görmemeli, duygusal, fiziksel, ekonomik istismara ve çocuk ihmaline yönelik farkındalık düzeyini de artırmalıdır. Bu şekilde çocuğun yaşama, korunma, gelişme ve katılım haklarına katkıda bulunulmalıdır.

- Çocuğa yönelik istismar ve ihmal haberlerinde çocuğun kişisel bilgileri saklı tutulmalıdır. Özellikle de çocuğun isminin, fotoğrafının ve videosunun paylaşılması gerekmektedir. Kişisel bilgilerin gizliliği, çocuğun özel hayatının korunması hakkının korunması açısından önemlidir. Bu bilgilerin gizli tutulması çocuğun ve ailenin tekrar örselenmesinin de önüne geçecektir. Bu tarz ikincil mağduriyetlerin önüne geçebilmek adına, haber etiğine uygun olmayan veya suç niteliği taşıyan içeriklerin kaldırılması için yasal sürecin başlatılması da sosyal hizmet müdahalesinin basamaklarından biri olmalıdır.
- İstismar ve ihmale maruz kalmış çocukların aile bilgilerinin, ev adresinin gizli tutulması gerekmektedir. Aile üyelerinin isim, fotoğraf ve videoları yayınlanmamalıdır. Çocuğun ailesinden veya yakın çevresinden insanlar ile röportaj yapılmasının ve tanınırlığının sağlanmasının önüne geçilmelidir. Bu tip durumların dolaylı yoldan da olsa çocuğun özel hayatına müdahale olduğu unutulmamalıdır.
- Video destekli haberlerle çocuğun istismar ve ihmale maruz kalış görüntüleri yayınlanmamalıdır. Aynı şekilde bu görüntülerle çocuğun yaşam alanları görüntülenmemeli, ev adresi açığa çıkartılmamalı, istismar ve ihmale maruz kaldığı okul ya da yurt gibi kuruluşların isimleri paylaşılmamalı ve mahremiyetine saygı duyulmalıdır.
- Çocuğa yönelik istismar ve ihmal haberlerine ek olarak haber içeriğinde sosyal hizmet uzmanı, psikolog ya da avukat gibi alanında uzman kişilerin konuya ilişkin görüşleri alınmalı, okuyucuların farkındalığı artırılmaya çalışılmalı ve önleyici-koruyucu tedbirlerin neler olabileceği tartışılmalıdır. Çocukların yeteneklerini kullanabilmesi ve potansiyellerine ulaşabilmeleri bu tedbirlerin bir sonucu olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu tedbirler çocukların gelişim haklarının korunmasını da sağlayacaktır.
- Haberlerin içeriklerinde doğru ifadeler kullanılmalı, çocukları küçük düşürücü ifadelerden kaçınılmalıdır.
- İstismarı ve ihmali uygulayan kişilerin isim, adres ya da yüzlerinin haberde kullanılmasının çocuğun mahremiyetine zarar verip vermeyeceğine dikkat edilmelidir. Ayrıca çocuğun istismarı veya ihmali uygulayan kişinin fotoğrafını veya videosunu haberde görüp ikinci bir travma yaşama ihtimalinin bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, kamuya açık yayınlardan içerik analizi yöntemi ile elde edilen verilere dayanmakta olup etik kurul izni gerektirmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., Negiz, N. ve Akman, E. (2013). *Sosyal politika ve kamu yönetimi bileşenleriyle sosyal hizmet temelleri ve uygulama alanları*. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Bulunmaz, B. (2014). *Çocuk suçları ve medyanın etik sorumluluğu*. Erişim tarihi, 10.06.2019. Erişim adresi, earsiv.uskudar.edu.tr.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). *Çocuk ihmal ve istismar haberleri*. Erişim tarihi, 05.06.2019. Erişim adresi, www.cumhuriyet.com.tr/.
- Çakmak, B. (2018). Türkiye yazılı basınında yer alan çocuk istismarı haberlerinin incelenmesi. *Global Media Journal TR Edition*, 9(17).
- Çinkır, Ş. ve Nayır, F. (2018). Medyaya yansıyan çocuk istismarı olaylarının değerlendirilmesi. Y. Karaman ve P. Taşkın (Ed.), *Prof. dr. emine akyüze armağan akademisyenlikte 50 yıl kitabı içinde* (s.78-89).
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1989). Unicef. Erişim tarihi, 20.04.2019. Erişim adresi, <https://www.unicefturk.org/>.
- Davies, E., O'Leary, E. ve Read, J. (2015). Child abuse in England and Wales 2003-2013: Newspaper reporting versus reality. *Journalism*, 1-18.
- Davies, G. M. (1995). Parental distress and ability to cope following disclosure of extra-familial sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 19(4), 399-408.
- Doğrucan, A. ve Yıldırım, Z. (2011). Yazılı basında çocuk istismarı haberlerinin incelenmesi: Cumhuriyet, hürriyet, posta, sabah, yeni şafak gazeteleri örneğinde. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 176-194.
- Eğitim-Sen. (2015). *Çocuk ihmali ve istismarı*. Eğitim-Sen Genel Merkezi. Mattek Matbaacılık. 1-20.
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve toplum-Gelişim ve eğitim üzerine denemeler*. (Çev. D. Öngen). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 1993).
- Evrensel Gazetesi. (2019). *Çocuk ihmal ve istismar haberleri*. Erişim tarihi, 02.06.2019. Erişim adresi, www.evrensel.net.
- Fırat, F. (2016). Çocuk odak'sız' habercilik: İnternet gazetelerinde çocuk içerikli haberlerin sunumu ve etik ihlaller. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2), 817-833.
- Gander, J. M. ve Gardiner W. H. (2004). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çev. A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R. ve Newbold, C. (1998). *Mass communication research methods*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hove, T., Paek, H., Isaacson, T. ve Cole, T. R. (2013). Newspaper portrayals of child abuse: Frequency of coverage and frames of the issue. *Mass Communication and Society*, 16(1), 89-108.
- Hürriyet Gazetesi. (2019). *Çocuk ihmal ve istismar haberleri*. Erişim tarihi, 07.06.2019. Erişim adresi, www.hurriyet.com.tr/
- Işıkçı, M. Y. Ve Karatepe, S. (2016). Türkiye’de çocuca yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69-100.
- İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. (2014). *Çocuk korunmasının tarihsel gelişimi*. Erişim tarihi, 15.06.2020. Erişim adresi, https://insamer.com/tr/cocuk-korunmasinin-tarihsel-gelisimi_38.html
- İnsan Hakları Derneği. (2008). *Çocuk ihmali ve istismarını önleme: Öğretmenler ve aileler için eğitim kılavuzu*. Ankara. Berkay-Ofset.
- Maigret, E. (2014). *Medya ve iletişim sosyolojisi*. (Çev. H. Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları (Orijinal Yayın Tarihi, 2004).
- Mejia, P., Cheyne, A. ve Dorfman, L. (2012). News coverage of child sexual abuse and prevention, 2007-2009. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(4), 470-487.
- Milliyet Gazetesi. (2019). *Çocuk ihmal ve istismarı haberleri*. Erişim tarihi, 08.06.2019. Erişim adresi, www.milliyet.com.tr/
- Özdemir, E. E: (2012). *Çocuk istismarı haberlerinin yazılı basında sunumu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Paslı, F. (2017). *Cinsel istismarın yasal sürecinin, maruz kalanlar, ebeveynler ve profesyoneller açısından ekolojik sistem yaklaşımına göre incelenmesi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saint-Jacques, M. C., Villeneuve, P., Turcotte, D., Drapeau, S. ve Ivers, H. (2012). The role of media in reporting child abuse. *Journal of Social Service Research*, 38(3), 292-304.
- Tok, İ. A., Güneş, N., Güngör, İ. ve AYTEKİN Ç. (2019). Yazılı basında çocuk haberlerinin sunumu. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 542-554.
- Tufan, S. (2019). *Facebook’taki çocuk istismarının internet haber sitelerine yansması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

UNİCEF. (2007). *Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları-Hak temelli perspektif*. Erişim tarihi, 27.07.2020. Erişim adresi, unicef.org/turkey/raporlar/çocuk-haklari-ve-gazetecilik-uygulamalari-hak-temelli-perspektif-0.

Vatan Gazetesi. (2019). *Çocuk ihmal ve istismar haberleri*. Erişim tarihi, 03.06.2019. Erişim adresi, www.gazetevatan.com/

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğretmen Adaylarının Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeyleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişki¹

The Relationship Between Candidate Teachers' Decision-Making Styles with Knowledge and Awareness Levels Towards Child Neglect and Abuse

Ata PESEN¹, Uğur EPÇAÇAN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, atapesen@siirt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1676-7444

² Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ugur56@siirt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0240-7093

Başvuru: 28.07.2020
Kabul: 21.12.2020

Atf:
Pesen, A. ve Epçaçan, U. (2021). Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 121-140. DOI: 10.33417/tsh.775148

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın örneklemini eğitim fakültesinin son sınıflarında okuyan 296 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak karar verme stilleri ölçeği ve çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyi anketi kullanılmıştır. Verilerin analizi Bağımsız Örneklem için t testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpım Korelasyon tekniği ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; kadın öğretmen adayların çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma konusunda erkelere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ve karar verme stilleri açısından erkek öğretmen adaylarının kadınlara göre daha rasyonel, sezgisel ve kaçınma stillerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının rasyonel karar verme, sezgisel ve bağımlı karar verme stilleri ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyindeki değişimin %13'ünü rasyonel karar verme stiline açıkladığı bulunmuştur. Dolayısıyla bireyin daha önceden bilişsel olarak kendisinde yerleşmiş rasyonel bir karar verme stiline sahip olmasının karar verme sürecinde daha fazla bilgi toplamasını sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda istismarın fark edilmesini kolaylaştıracak ve rasyonel karar vermeyi sağlayacak ilkelerin belirlenmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: *İstismar, ihmal, çocuk, öğretmen adayı, karar verme stili*

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the relationship between candidate teachers' knowledge of child abuse and neglect and their risk recognition levels and decision-making styles. The research was designed according to the correlational survey model. The sample of the research consisted of 296 final year candidate teachers in Faculty of Education. "Decision Making Styles Scale" and "Knowledge and Risk Cognition level Survey on Child Abuse and Neglect" were used as data collection tools.

¹ Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018 tarihinde Alanya'da düzenlenen Uluslararası Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda sunulmuş sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

The collected data was analysed according to independent samples t-Test, One-way ANOVA, Pearson Product-Moment Correlation and Multiple Linear Regression analysis methods. As a result of the research, it was determined that there was a meaningful difference in favor of female candidate teachers in the level of knowledge and risk recognition regarding child abuse and neglect, and male candidate teachers had more rational, intuitive and avoidance styles than females in terms of decision-making styles. A positive and significant relationship was discovered between the candidate teachers' rational decision-making, intuitive and dependent decision-making styles, and their knowledge and risk recognition levels in Child Abuse and Neglect. In addition, as a result of the research, it was found that rational decision-making style explained 13% of the change in the level of knowledge and risk recognition levels of candidate teachers regarding child abuse and neglect. Thus, it was concluded that if the individual had a cognitively established rational decision-making style in himself, it would enable him to collect more information in the decision-making process. In line with the results obtained, it was recommended to determine the principles that would facilitate the detection of abuse and enable rational decision making.

Keywords: *Abuse, neglect, child, teacher candidate, decision making*

GİRİŞ

Çocuklar doğdukları andan itibaren bakım ve şefkate ihtiyaç duyan ve çevresinin desteği ile dünyada var olma savaşını kazanmaya çalışan varlıklardır. Oysa insanlık tarihi boyunca şiddetin mağdurları arasında birinci sırada olanlar seslerini duyurma yeterlilikleri olmayan, belli bir yaşa kadar savunmasız ve bir yetişkinin bakımına muhtaç olan çocuklar olmuştur. Bu süreç içerisinde çocuklar sadece ihmal edilmemiş, şiddete de maruz kalmış istismar da edilmiştir. Bu yönü ile ihmal edilen, şiddete maruz kalan ve istismar edilen çocuğa yetişkinler olarak mağduru olduğu şeyleri de öğretmiş olduk. Vatandaş (2016)'a göre insanoğlu, insanlık tarihi boyunca ıstırabını ve yıkıcılığını en güçlü şekilde yaşadığı durumların faili olmaktan da vazgeçmemiştir.

Anne, baba, bir yetişkin, toplum veya devlet tarafından kasıtlı ya da kasıtsız yapılan ve çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyen tutum ve davranışlar (Vatandaş, 2016) istismar olarak tanımlanırken; ihmal, çocuğun başta anne ve babası olmak üzere, çocuğa bakmakla yükümlü kişi ve kuruluşların çocuğun bedensel, duygusal ve sosyal anlamdaki ihtiyaçlarına karşı bilinçli ve ya bilinçsiz kayıtsız kalma durumları şeklinde tanımlanmaktadır (Yenibaş, Şirin, 2007; Vatandaş, 2016). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2017) ise çocuk istismarını fiziksel, cinsel ve duygusal (psikolojik) şeklinde üç boyutta ele almaktadır. Fiziksel istismar, vurma ve dayak atma; cinsel istismar çocuğa doğrudan ya da dolaylı (herhangi bir materyal ya da hareketle) olarak cinsel temasta bulunmak; duygusal (psikolojik) istismar ise çocuğu tehdit etme, aşağılama, alay etme ve engelleme davranışları şeklinde tanımlanmıştır. İmkânlara sahip olmasına rağmen bir çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli olan tıbbi bakım, eğitim, barınma veya diğer temel unsurları sağlamada başarısız olma durumlarını ise ihmal olarak tanımlamaktadır.

Çocuk istismarı; çocuğun sağlığı, yaşamı, gelişmesi veya onuru açısından fiili veya potansiyel zararlarla sonuçlanan her tür fiziksel veya duygusal kötü muameleyi, cinsel istismarı, ihmali veya ihmalkâr davranışı, ticari veya başka amaçlı sömürüyü de kapsamaktadır (UNICEF, 2013). Bu kapsamda fiziksel, cinsel, duygusal (Polat, 2007) ve ekonomik (Vatandaş, 2016) istismar ve ihmal şeklinde dört boyutu olan çocuk istismarı ebeveynler ya da başka bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan her türlü uygunsuz ya da hasar verici eylem ve eylemsizlik (Kaytez, Yücelyiğit ve Kadan, 2018; Oral vd., 2001;) olarak tanımlanabilir. İstismar türleri arasında tanımlanması ve belirlenmesi en kolay olan fiziksel istismar, çocuğun bedenine bilinçli ve kasıtlı olarak zarar verecek şekilde davranılması veya fiziksel olarak cezalandırılmasıdır (Aral ve Gürsoy, 2001). Fiziksel ihmal ise çocuğun mevcut fiziksel imkanlardan mahrum bırakılmasıdır. Duygusal ihmal, çocuğa sunulması gereken duygusal ilgi ve yakınlıktan yoksun bırakılması iken duygusal istismar çocuğun sahip olması gereken duygusal bütünlüğü bozmaya yönelik her türlü eylem ve eylemsizliktir. Cinsel ihmal, çocuğun cinsel gelişimine gereken önemin verilmemesi, cinsel problemlerde yalnız bırakılması iken cinsel istismar, çocuğun bilinçli bir şekilde cinsel doyum elde etmek amacıyla kullanılması veya buna izin verilmesidir. Çocuğun

ekonomik olarak ihtiyaçlarının karşılanmaması ekonomik ihmali ifade ederken çocuğun gelişimini engelleyecek işlerde düşük ücretli bir iş gücü olarak kullanılması ise ekonomik istismar olarak ifade edilmektedir (Kılıç, 2004; Vatandaş, 2016). Dolayısıyla çocuk istismarı belirti ve bulguları açısından aktif bir durumu ifade ederken, ihmali çocuğun bakımından sorumlu kişilerin çocuğun temel gereksinimlerini karşılamadaki yetersizlikleri olarak pasif bir durumu ifade etmektedir (Akgül, 2015; Aral ve Gürsoy, 2001; Dereobalı, Çırak Karadağ ve Sönmez, 2013; Pekdoğan, 2016).

Uluslararası çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Derneği (ISPCAN) ve Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, her gün çocuk istismarı nedeniyle 5 çocuğun öldüğü, 4 kız çocuğundan biri veya 5 erkek çocuğundan birinin cinsel tacize uğradığı ve dünya genelinde 1 milyardan fazla çocuğun her yıl şiddete maruz kaldığı (WHO, 2019); çocukların %23'ü fiziksel istismara, %36'sı duygusal istismara, %16'sı fiziksel ihmale ve kız çocuklarının %18'i erkek çocuklarının %8'i cinsel istismara maruz kaldığı rapor edilmiştir (WHO, 2019a). Bununla birlikte, uluslararası araştırmalar tüm yetişkinlerin dörtte birinin çocukken fiziksel olarak istismara uğradığını ve 5 kadından 1'inin, 13 erkekten 1'inin çocukluk döneminde cinsel istismara uğradığını, birçok çocuğun ise duygusal istismara ve ihmale maruz kaldığını ortaya koymaktadır (WHO, 2019b). Türkiye'de yaşayan çocuklardan 7-18 yaşları arasındakilerin %45'inin aile içinde fiziksel istismara, %51'nin duygusal istismara ve %25'inin ihmale maruz kaldığı tespit edilmiştir (Korkmazlar Oral, Engin ve Büyükyazıcı, 2010).

Toplum ve ailenin istismar ve ihmali önlenmesi konusunda yeterli bilince sahip olmaması, çocukla temas halinde öğretmen ve sağlık personeli gibi profesyonellerin istismar ve ihmali durumlarının fark edilmesi ve gerekli yönlendirmeyi yapma konusunda yetersiz olmaları ve çoğunlukla çocuk istismara maruz kaldıktan sonra çocuk koruma sistemlerinin faaliyet göstermesi istismar ve ihmali önlenmesi konusunda eksiklikler yaşanmasına sebep olabilmektedir. Bazı devletlerde, çocuk istismarı veya ihmaliinden şüphelenen herhangi bir kişinin durumu gerekli mercilere rapor etmesi şart koşularken Amerika Birleşik Devletinin tüm eyaletleri ve bölgelerinde şüpheli çocuk istismarı veya ihmaliini bildirmesi gereken kişileri tanımlayan yasalar bulunmaktadır. Bu yasalarda belirlenen kişiler arasında sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler ve diğer okul personeli, çocuk bakım sağlayıcıları, doktorlar ve diğer sağlık çalışanları, akıl sağlığı profesyonelleri ve kolluk kuvvetleri bulunmaktadır (Child Welfare Information Gateway, 2020). İsveç'te ise üç kategoride ele alınan çocuk istismarını önleme çalışmalarının ilk basamağında, okul temelli eğitim programları ile çocuk cinsel istismarı konusunda bilgilendirmeler yalnızca çocuklara değil öğretmenlere ve çocuğun bakımından sorumlu meslek elemanlarına yönelik olarak geliştirilmektedir (Kök, 2019). İstismar veya ihmale uğrayan bireylere yardımcı olabilmek için ilk olarak belirtilerin tanınması gerekmektedir. Tek bir belirti, kötü muamelenin olduğunu göstermez. Esasen bu belirtilerin tekrarlanmış veya birkaçının birlikte olması ihtimali düşündürülebilir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığının (U.S. Department of Health & Human Services) web sitesinde çocuk istismarı veya ihmali konusunda bilinçlendirmeyi sağlayacak her türlü bilgiye ulaşılmasını sağlayan güncel çalışmalar bulunmaktadır (Child Welfare Information Gateway, 2020a). Türkiye'de de Millî Eğitim

Bakanlığı (2018) ile Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017; 2017a) bünyesinde çeşitli çalışmalar yürütülmekte ve konu ile ilgili bilgilendirici kitapçılar yayımlanmaktadır.

Çocuk istismarı ve ihmali dünyada milyonlarca çocuğu ve ailelerini etkileyen önemli bir toplumsal sorun olmanın yanında çocuklar üzerinde bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal etkileri olan onarılmaz sonuçlara yol açabilmektedir. İstismar ve ihmalin çoğu zaman gizli kalması, ihmal ve istismara maruz kalan çocuk ve toplum üzerinde uzun süreli, kalıcı, çok yönlü problemler yaratması ve bir insanlık sorunu olması nedenleriyle multidisipliner yaklaşım gerektirmektedir (Yalçın, 2011). Bu nedenle istismar ve ihmal olgularının atlanmaması için sadece sağlık çalışanlarının değil öğretmenlerin de istismar ve ihmalin belirtilerini tanıyabilmesi önemlidir. Bu yüzden çocuk istismarının önlenmesinde esas olan, istismarın başlamadan durdurulması olduğundan (Pala, Ünalacak ve Ünlüoğlu, 2011) çocuk istismarı ve ihmalinin fark edilmesi konusunda özellikle eğitimcilerle önemli bir sorumluluk düşmektedir. Eğitimciler ailelerinden sonra çocuklarla en çok temasta bulunan kişiler olduğu için çocukların ihmal ve istismar olgularının tespiti aşamasında çocuklardaki gözlenebilir değişiklikleri fark edebilir ve konunun yasal olarak ele alınmasında rol oynayabilirler (Özyürek, Çetin ve Yıldırım, 2018). Nitekim çocuk ihmal ve istismarı vakalarının erken tespit edilmesi açısından okullar ve eğitimciler en önemli kurumlar arasında olduğundan daha bilgili ve hassas olması gerekmektedir (Taş, 2017). Ancak istismar ve ihmali tanımlanması kolay değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi istismar ve ihmal; fiziksel, cinsel ve duygusal yönü olan çok boyutlu bir durumdur. Ne yazık ki ebeveyn, akraba, bakıcı veya aile dostu gibi çocuğun tanıyıp güvendiği kişiler tarafından istismar veya ihmale uğraması ise bu durumun fark edilmesini zorlaştırmaktadır. İstismara veya ihmale maruz kalan bir çocuğa yardım etmede atılacak ilk adım istismarın işaretlerini ve belirtilerini bilmek ve bu işaret ve belirtilerin bir İstismar veya ihmal olabileceğine karar vermektir.

Alan yazın incelendiğinde Türkiye’de 1989-2020 yılları arasında çocuk istismarı konusunda yapılan 87 lisansüstü tezdin 33’ünün çocuk istismarı hakkında bilgi ve farkındalık düzeyini tespit etmeye yönelik olduğu ve bunlardan 13’ünün öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar çoğunlukla okul öncesi öğretmenlerine ve genel bilgi ve farkındalık düzeyinin tespitine yönelik çalışmalardır. Çocuk istismarı ve ihmalinin fark edilmesinde konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmak önemli bir faktördür. Ancak çoğu zaman durumun fark edilmesi için yeterli bilgiye sahip olmak müdahaleye katkı sağlamayabilir. Durumu doğru bir şekilde algılamının yanında duruma uygun şekilde müdahaleyi gerektirecek kararların zamanında alınması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle insanların karar verme stilleri önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar verme stilleri eğitim, geçmiş yaşantılar ve deneyimler sonucu kişiden kişiye değişebilen karar verme tarzları şeklinde ifade edilebilir (Ölçüm, 2015). Karar verme stilleri ile ilgili literatürdeki farklı sınıflamaları bir araya getiren Scott ve Bruce (1995) genel olarak dört tür karar verme stili olduğunu belirlemiştir. Bunlardan ilki; seçeneklerin mantıklı bir şekilde değerlendirilerek araştırıldığı *raseyonel karar verme stili*, ikincisi bireyin duygularını merkeze alarak önsezi ile karar verdiği *sezgisel karar verme stili*, üçüncüsü karar verme sürecinde başka bireylerin önerilerinin ve yönergelerinin merkeze

alındığı *bağımlı karar verme stili* ve dördüncü karar verme stili bireyin karar vermekten kaçınma eğiliminde bulunduğu *kaçınma karar verme stili*dir. Taşdelen (2001) yaptığı ölçek geliştirme çalışması ile karar verme stillerine bir yenisi önererek, bireyin seçenekler üzerinde düşünmeden, alternatifleri değerlendirmeden hızlıca, ani kararlar verdiği *ani/kendiliğinden karar verme stili*ni eklemiştir. Görüldüğü gibi karar verme sürecinde birey hangi karar verme stiline göre hareket ederse etsin dinamik bir sürecin parçası konumundadır. Bu nedenle birey, kendisi veya başkaları ile ilgili karar verme gibi bir yol ayrımına girdiğinde almış olduğu kararın sorumluluğunu da almak durumundadır (Tatlılıoğlu, 2010). Her yönü ile toplumsal bir sorun olan çocuk istismarı ve ihmali konusunda özellikle öğretmen adaylarının yeterli bilgi ve risk tanıma düzeyine ve aynı zamanda doğru karar verme becerisine sahip olması önem taşımaktadır. Kanaatimizce bireyin sahip olduğu bilgi düzeyi karar verme sürecini nasıl etkiliyor ise bireyin sahip olduğu karar verme stili de karar vermesi gereken konuya ilişkin bilgi düzeyini etkilemektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini ve karar verme stillerini tespit ederek aralarındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Öğrenim görülen bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Öğrenim görülen bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre öğretmen adaylarının karar verme stilleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri ile karar verme stilleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Öğretmen adaylarının karar verme stilleri çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırmanın modeli, öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini ve karar verme stillerini arasındaki ilişkiyi belirlemek için nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modelindedir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören son sınıf öğrencilerinden oluşturmaktadır. Çalışma evrenini oluşturan Sınıf Eğitimi Anabilim dalı, Türkçe Eğitimi Bölümü, Matematik Öğretmenliği Anabilim Dalı, Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı ve Bilgisayar ve Eğitim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

öğrencilerinden gönüllü olarak çalışmaya katılan 296 öğrenciye ulaşılmıştır. Dolayısı ile evrende ulaşılabilecek katılımcı sayısı ile çalışma yapılmıştır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	f	%	
Cinsiyet	Kadın	172	58,1
	Erkek	124	41,9
	TOPLAM	296	100,0
Bölüm	Sınıf öğretmenliği	60	20,3
	Fen bilgisi öğretmenliği.	33	11,1
	Sosyal bilgiler öğretmenliği.	68	23,0
	Matematik öğretmenliği.	59	19,9
	Bilgisayar ve Öğretim Teknoloji Öğr. (BÖTE)	34	11,5
	Türkçe öğretmenliği	42	14,2
	TOPLAM	296	100,0

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu, öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri anketi ve karar verme stilleri ölçeği kullanılmıştır.

Öğretmen adaylarının karar verme stillerini belirlemede, Scott ve Bruce (1995) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Taşdelen (2001) tarafından yapılan “Karar Verme Stilleri Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek için hesaplanan güvenilirlik katsayıları rasyonel karar verme alt boyutu için .82, sezgisel karar verme alt boyutu için .82, bağımlı karar verme alt boyutu için .74, kaçınmacı karar verme alt boyutu için .83, kendiliğinden, anlık karar verme boyutu için .81 ve ölçeğin tamamı için .84 olarak hesaplanmıştır.

Karar verme stilleri ölçeğinin geçerliğini sağlayabilmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA yönteminin uyumunu temin etmek için ki-karenin serbestlik derecesine bölümü (χ^2/df), düzeltilmiş iyilik uyum indeksi (AGFI), genel uyum indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü indeksi (RMSEA) verileri ölçüt alınmıştır (Karagöz, 2017). DFA analizlerinde ilgili modele ilişkin uyum indeksi ölçülerini düzenlemek için değişkenler arasında kuramsal yönden desteklenen hata bağlamaları (modifikasyonlar) uygulanmıştır. DFA analizleri sonucunda ulaşılan modelin uyum indeksleri arzu edilen seviyede çıkmıştır ($\chi^2=451,640$, $df=238$, $p<0,01$, $\chi^2/df=1,898$, $RMSEA=0,05$, $AGFI=0,86$, $GFI=.89$, $CFI=.92$). DFA analizi ile kuramsal modelin elde edilen veriler doğrultusunda yeterliliğini sağlamak amacı ile başvuru uyum indekslerine ait değerler incelendiğinde mükemmel bir uyuma sahip olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini belirlemede ise Dilsiz ve Mağden (2015)'in, Uysal ve Erefe (1999)'nin hemşire ve ebelere yönelik hazırladıkları ölçek maddelerinden yararlanarak geliştirdikleri “çocuk istismarı ve ihmali konusundaki

bilgi ve risk tanıma düzeyi anketi" kullanılmıştır. Anket beşli likert şeklinde olup; ihmal, fiziksel istismar, cinsel istismar, istismar ve ihmalde risk tanıma ve çocukların davranışsal belirtileri ile ilgili 13'ü ters kodlanan toplam 53 maddeden oluşmaktadır (Dilsiz ve Mağden, 2015). Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan iç tutarlık katsayısı $\alpha=.81$ 'dir.

Veri Toplama Süreci

Ölçeklerin uygulanması için üniversitenin gerekli birimleri ile yazışmalar yapılarak gerekli izinler alınmıştır. Ölçekler ve kişisel bilgi formu katılımcılarla paylaşılmıştır. Katılımcılara ölçekler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca tüm katılımcılara katılımlarının tamamen gönüllülüğe dayandığı bildirilmiş çalışmaya katılmak istemeyenler araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmen adaylarına, ölçekleri doldurdukları takdirde araştırmaya resmi olarak katılmayı kabul etmiş olacakları dolayısıyla bu kabulün bilgilendirmiş onay sayılacağı açıklanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde cinsiyet açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Öğrenim gördükleri bölüm açısından farklılaşmayı ortaya çıkarmak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış gruplar arasındaki farklılıklar Tukey testi kullanılarak yapılmıştır. Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri ve karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla da pearson momentler çarpımı korelasyon analizi kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının karar verme stillerinin; çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini ne derece yordadığını belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerine yönelik yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeylerine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	ort	ss	df	t	p
Kadın	172	3,58	,274	294	5,84	,000**
Erkek	124	3,38	,310			

** $p < 0.01$, * $p < 0.05$,

Tablo 2 incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri (3,58) ile erkek öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri (3,38) arasında kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($t_{(294)} = 5.84$, $p < .01$) tespit edilmiştir. Buna göre kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının bölüm değişkenine göre çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeylerinin Bölüm Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	1,754	5	,351			T-B*
Gruplar içi	25,843	290	,089	3,936	,002**	T-S*
Toplam	27,597	295				T-F*

**p < 0,01,

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerinin bölüm değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için yapılan ANOVA testine sonuçlarına göre, öğretmenlerin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir [$F_{(5-295)} = 3,936$, $p < 0,05$]. Ortaya çıkan anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Post Hoc Tukey testine göre, Türkçe öğretmenliği ile Bilgisayar ve Öğretim Teknoloji Öğretmenliği (BÖTE) arasında BÖTE lehine; Türkçe öğretmenliği ile sosyal bilgiler öğretmenliği arasında sosyal bilgiler lehine; Türkçe öğretmenliği ile fen bilgisi öğretmenliği arasında fen bilgisi lehine anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre karar verme stilleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkeninin Göre Öğretmen Adaylarının Karar Verme Stillerinin Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Karar verme stili	Cinsiyet	N	ort	ss	df	t	p
Rasyonel	Kadın	172	21,36	2,35	294	3,45	,001**
	Erkek	124	20,27	3,05			
Sezgisel	Kadın	172	18,86	3,46	294	2,05	,041*
	Erkek	124	17,98	3,88			
Bağımlı	Kadın	172	14,45	2,97	294	1,70	,090
	Erkek	124	13,84	3,16			
Kaçınma	Kadın	172	12,62	4,79	294	-2,62	,009**
	Erkek	124	14,07	4,48			
Kendiliğinden, anlık	Kadın	172	13,95	4,50	294	-,41	,068
	Erkek	124	14,16	4,34			

**p < 0,01, *p < 0,05,

Tablo 4 incelendiğinde, Rasyonel karar verme açısından Kadın öğretmen adayları (21,36) ile erkek öğretmen adayları (20,27) arasında Kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($t_{(294)} = 3,45$, $p < ,01$) tespit edilmiştir. Sezgisel karar verme açısından Kadın öğretmen adayları (18,86) ile erkek öğretmen adayları (17,98) arasında kadın öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($t_{(294)} = 2,05$, $p < ,05$) tespit edilmiştir. Kaçınma karar verme açısından Kadın

öğretmen adayları (12,62) ile erkek öğretmen adayları (14,07) arasında erkek öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($t_{(294)} = -2,62$, $p < ,01$) tespit edilmiştir. Buna göre kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre rasyonel ve sezgisel karar verme stiline sahip iken erkek adaylar kadınlara göre daha karar verirken daha çok kaçınma karar verme stiline sahiptirler.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm değişkenine göre karar verme stilleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 5: Bölüm Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının Karar Verme Stilleri Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	p	Fark
Rasyonel	Gruplar arası	24,800	5	4,960	,668	,648	
	Gruplar içi	2154,551	290	7,429			
	Toplam	2179,351	295				
Sezgisel	Gruplar arası	33,517	5	6,703	,496	,779	
	Gruplar içi	3922,480	290	13,526			
	Toplam	3955,997	295				
Bağımlı	Gruplar arası	117,360	5	23,472	2,560	,028*	M-B*
	Gruplar içi	2658,478	290	9,167			
	Toplam	2775,838	295				
Kaçınma	Gruplar arası	154,750	5	30,950	1,401	,224	
	Gruplar içi	6406,165	290	22,090			
	Toplam	6560,916	295				
Kendiliğinden, anlılık	Gruplar arası	240,627	5	48,125	2,512	,030*	T-F*
	Gruplar içi	5555,802	290	19,158			
	Toplam	5796,429	295				

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$,

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının karar verme stillerinin öğrenim gördükleri bölüm değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için yapılan ANOVA testine göre, öğretmen adaylarının bağımlı karar verme [$F_{(5-295)} = 2,560$, $p < 0,05$] ve kendiliğinden karar verme [$F_{(5-295)} = 2,512$, $p < 0,05$] stillerinde bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortaya çıkan anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Post Hoc Tukey testine göre, bağımlı karar verme stilinde matematik öğretmenliği (13,25) ile BÖTE (15,41) arasında BÖTE lehine anlamlı bir farklılık tespit edilirken; kendiliğinden, ani karar verme stilinde Türkçe öğretmenliği (12,80) ile fen bilgisi öğretmenliği (15,69) arasında fen bilgisi lehine anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Buna göre BÖTE bölümünde okuyan öğretmen adayları matematik bölümünde okuyan öğretmen adaylarına göre daha bağımlı karar verme stiline sahipken, fen bilgisi öğretmenliği okuyan öğrenciler de Türkçe öğretmenliğinde okuyan öğrencilere göre daha ani ve kendiliğinden karar verme stiline sahiptirler.

Öğretmen adaylarının karar verme stilleri ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasındaki ilişki düzeyini belirlemek için pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi yapılmıştır.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Karar Verme Stilleri ile Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeyleri Arasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6
1-Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeyleri	-					
2-Rasyonel Karar Verme	,367**	-				
3-Sezgisel Karar Verme	,253**	,372**	-			
4-Bağımlı Karar Verme	,197**	,230**	,294**	-		
5-Kaçınma Karar Verme	-,094	-,070	,103	,242**	-	
6-Kendiliğinden Anlık Karar Verme	,046	-,006	,087	,203**	,515	-

** $p < 0,01$,

Tablo 6 incelendiğinde öğretmen adaylarının rasyonel karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,367$, $p<0,01$); sezgisel karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,253$, $p<0,01$); bağımlı karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,197$, $p<0,01$) tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının kaçınma karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki olmasına karşın bu ilişki anlamlı düzeyde değildir. Benzer şekilde öğretmen adaylarının kendiliğinden, ani karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif ve çok düşük yönde bir ilişki olmasına karşın bu ilişki anlamlı düzeyde değildir.

Öğretmen adaylarının karar verme stillerinin; çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini ne derece yordadığını belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 7’de görüldüğü gibi yordayıcı ve yordanan değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpım Korelasyon tekniği ile belirlenmiş ve bu korelasyon katsayıları arasındaki çoklu bağlantı sorunu olup olmadığına bakılmıştır. Yordayıcı değişkenlerin kendi aralarındaki ikili korelasyon değerleri .8 altında, Varyans Büyütme (VIF) değerlerinin 10’un altında ve Durum İndeksleri (CI) değerleri 30 altında olduğu tespit edilmiştir. Böylece çoklu bağlantı sorununu olmadığı tespit edilmiştir. Hesaplanan Durbin-Watson değerinin 1,764 değeri ile 1,5 ile 2,5 arasında olması (Field 2005; Büyüköztürk, 2018; Can,2016; Karagöz, 2017) otokorelasyon olmadığı anlamına gelmektedir.

Regresyon analizinde kaçınma karar verme stili ve kendiliğinden, ani karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri anlamlı olarak ilişkili olmadığı için modele dahil edilmemiştir.

Tablo 7: Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analiz Sonuçları

Model	Yordayıcı Değişkenler	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Δ R ²	B	β	F
1	Sabit	.398	.159	.150	.159**	2.483		18.350
	Rasyonel					.034	.304**	
	Sezgisel					.009	.113	
	Bağımlı					.006	.094	
2	Sabit	.367	.135	.132	.135**	2.641		45.833
	Rasyonel					.041	.367**	

**p < 0.01,

Tablo 7 incelendiğinde regresyon analizinin birinci aşamasında Tablo 7’de anlamlı ilişki tespit edilen değişkenlerin tümü (Rasyonel, sezgisel ve bağımlı karar verme stilleri) analize dahil edilmiştir. Bu değişkenler yordanan değişkendeki değişimin %15’ni (düzeltilmiş R²=.150) açıklamaktadır. Ayrıca F değeri anlamlılık değerine göre iki regresyon modeli de önemlidir (F₍₃₋₂₉₆₎=18.350 P<0.01; F₍₁₋₂₉₆₎=45.833. P<0.01). Analizin ikinci aşamasında modele anlamlı etkisi olmayan sezgisel ve bağımlı karar verme stilleri çıkarıldığında modelin yordama gücünde anlamlı bir değişiklik olmamıştır. Bundan dolayı ikinci modelin dikkate alınması uygundur. Standartlaştırılmış regresyon katsayıları açısından rasyonel karar verme stili çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır. Ayrıca R²=.135 ve düzeltilmiş R²=.132 birbirine yakın olduğundan modelin genellenebilirliği (Can, 2016) yüksektir. İkinci model regresyon analizi sonuçlarına göre regresyon denklemi şu şekildedir: Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi ve Risk Tanıma düzeyi= (0.041x Rasyonel karar verme stili) + (2.641).

TARTIŞMA

Araştırma sonucunda çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyi puanları açısından kadın öğretmen adayları ile erkek öğretmen adayları arasında kadın öğretmenler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyi puanları açısından farklı sonuçlar olduğu görülmüştür. Ünal (2017) Ebeveynler ile, Seferoğlu, Sezici ve Yiğit (2019) hemşirelik öğrencileri ile, Yaman (2018) okulöncesi öğretmen adayları ile, Kara, Çalışkan ve Suskan (2014) doktorlar ile yaptığı çalışmada benzer şekilde çocuk ihmali ve istismarı farkındalık düzeyi açısından kadınların erkeklere göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu; Donat Bacıoğlu ve Kaya (2020) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada erkeklerin ortalamalarının kadınların ortalamalarından daha yüksek olduğunu; Aslan ve Çelik (2020) okulöncesi öğretmenleri ile, Kaya (2017) okulöncesi öğretmen adayları ile, Bülbül, Çakıcı ve Türkkkan (2019) sınıf öğretmenleri ile, Türkkkan, Çakıcı ve Bülbül (2020) sosyal hizmet öğrencileri ile, Özyürek, Çetin, Yıldırım (2018) aile hekimleri ve öğretmenler ile, Ercan (2018), Keser, Odabaş ve Elibüyük (2010) ebeveynler ile, Burç ve Güdücü

Tüfekçi (2015), Başdaş ve Bozdağ (2018) hemşireler ile Özçevik, Güneş ve Ocakçı (2018) hemşire adayları ile yaptıkları çalışmada cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmişlerdir. Okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan personelin çocuklara yönelik cinsel istismarın ihbarına ilişkin tutumları ve cinsel istismarı bildirmeme nedenleri üzerinde cinsiyet değişkeninin herhangi bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir (Akgül, 2015). Genel olarak farklı gruplarla yapılan çalışmalar göz önüne alındığında cinsiyetin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyi üzerinde belirleyici olmadığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında öğrenim gördükleri bölüm değişkenine göre, Türkçe öğretmenliği ile BÖTE arasında BÖTE lehine; Türkçe öğretmenliği ile sosyal bilgiler öğretmenliği arasında sosyal bilgiler lehine; Türkçe öğretmenliği ile fen bilgisi öğretmenliği arasında fen bilgisi lehine anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. En yüksek ortalamaya sahip olan fen ve sosyal bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin ortalaması iken, en düşük ortalamaya sahip olanlar Türkçe ve sınıf öğretmenliği öğrencilerinin ortalamalarıdır. Nitekim Taş (2017), yapmış olduğu çalışmada sınıf öğretmenliği öğrencilerinin %72,3'ünün eğitim hayatında çocuk ihmal ve istismarı hakkında bilgi almadığını, geleceğin eğitimci adayı olan öğrenciler açısından bu oranın çok yüksek olduğunu ifade etmiştir. Yıldız ve diğerleri (2017) ilköğretim öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin, çocuk ihmal ve istismarı durumlarında çocuğa uygun yaklaşım ve tutumlar konusunda ve yasal sorumluluk veya zorunluluklar konularında bilinçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Okul öncesi öğretmenleri ile yapılan çalışmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk istismarı konusunda bilgiye ihtiyaçları olduğunu ve istismarın erken tanısı için hizmet içi eğitim programlarının başlatılması gerekliliği vurgulamıştır (Erol, 2007). Okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğunun şiddete maruz kalmış çocuklarla karşılaştıkları, istismar, ihmal ve şiddetin önlenmesinde öğretmenlerin önemli katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır (Dereobalı, Çırak Karadağ ve Sönmez, 2013). Yine okul öncesi öğretmenlerin cinsel istismar bildirimine ilişkin tutumlarının olumlu yönde olduğu, fakat şüpheli durumlar da dahil hiç bildirimde bulunmadıkları, bildirim zorunluğu konusunda ise bilgi eksiklerinin olduğu tespit edilmiştir (Akgül, 2015). Okul öncesi öğretmenlerinin ihmal ve istismar belirtileri tanıma düzeylerinin; konu hakkında daha önce eğitim alma, meslek yaşantılarında ihmal ve istismar vakası ile daha önce karşılaşmış olma durumlarına göre de farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada öğretmenlerin ihmal ve istismar belirtilerinin bariz emarelerini (fiziksel yaralanmalar, kırıklar, aleni cinsel davranışlar vb.) daha net tanıyabildikleri, daha soyut kalan belirtileri ise (çocuğun sessizliği, ilgisizliği, korku ve fobileri vb.) daha az tanıyabildikleri ve daha nadir ihmal ve istismar belirtileri ile ilişkilendirebildikleri bildirilmiştir (Duman, Adıgüzel, Hüseyinoğlu ve Kaplan, 2019). Can (2017) ise yaptığı çalışmada diğer branşlara nazaran sınıf ve okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının lisans öğrenimleri sürecinde çocuk ihmal ve istismarı hakkında daha fazla bilgi aldıklarını belirtmiştir.

Araştırma sonucunda kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre daha rasyonel ve sezgisel karar verme stiline sahip olduğu, erkeklerin ise kadınlara göre karar verirken daha çok kaçınma karar verme stiline sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre; kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre seçenekleri daha mantıklı bir şekilde değerlendirilerek ve duygularını merkeze alarak önsezi ile karar verdiği, erkeklerin ise kadınlara göre karar verme sürecinde karar vermekten kaçınmak için seçenekler üzerinde düşünmeden ani kararlar verdiği söylenebilir. Buna karşın Tatlılıoğlu (2010) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında kadın öğrencilerin erkeklere göre anlamlı düzeyde kaçınma ve ani karar verme stillerine sahip olduğunu belirlemiştir. Temel (2015) ise cinsiyet değişkenine göre erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre dikkatli karar verme düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Araştırma sonucunda BÖTE bölümünde okuyan öğretmen adaylarının matematik bölümünde okuyan öğretmen adaylarına göre daha bağımlı karar verme stiline sahip olduğu, fen bilgisi öğretmenliği okuyan öğrencilerin de Türkçe öğretmenliğinde okuyan öğrencilere göre daha ani ve kendiliğinden karar verme stiline sahip olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının rasyonel, sezgisel, bağımlı karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En yüksek ilişkinin rasyonel karar verme stili ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arasında olduğu görülmüştür. Buna göre öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri arttıkça rasyonel karar verme stillerini daha çok kullandığı ya da rasyonel karar verme stiline sahip olan öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerinde artış olduğu söylenebilir.

Karar verme süreci Dunham ve Pierce (1989)'e göre çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir. Bunlar; bireysel farklılıklar, karar verme hızı ve karar verilecek konu ile ilgili toplanan ve değerlendirilen bilgi miktarıdır. Buna göre bireylerin karar verme stillerini bireysel ve motivasyonel yüklemeler etkileyebilmektedir. Örneğin yüksek risk eğiliminde olan bireyler hızlı karar verme eğiliminde olup karar verme sürecinde bilgi toplama ve değerlendirmeye daha az zaman harcamaktadır. Çünkü karar verme sürecinde gerekli bilgiler toplanırken bireyler kavram ve bilgilerin ayrıştırılması için daha önceden kendilerinde yerleşmiş bilişsel stillerini temel alarak bu bilgileri özümserler (Taşdelen, 2001a). Dolayısıyla karar verme stilleri ile bilgi düzeyi arasında ortaya çıkan pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiden hareketle bireyde bilişsel olarak daha önce yerleşmiş olan karar verme stillerinin bilgi düzeyini arttırmada yordayıcı bir değişken olduğu kabul edilmiş ve bu çalışmada test edilmiştir. Araştırmada anlamlı ilişki tespit edilen değişkenler çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyindeki değişimin %15'ni açıklarken; modele anlamlı etkisi olmayan sezgisel ve bağımlı karar verme stilleri çıkarıldığında rasyonel karar verme stilinin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyindeki değişimin anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve değişimin %13'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuca göre; farklı faktörlerin yanında öğretmen adaylarının

rasyonel karar verme stiline sahip olma düzeyinin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini arttırdığı söylenebilir. Bu sonuca göre bireyin bir konuda yeterli bilgi düzeyine sahip olması, rasyonel karar verme stilini kullanmasını garantilemese de aynı bireyin daha önceden bilişsel olarak kendisinde yerleşmiş rasyonel bir karar verme stiline sahip olması karar vereceği konu hakkında daha fazla bilgi toplamasını sağlayacaktır.

Alan yazın incelendiğinde karar verme stilleri ile çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyini birlikte ele alan çalışmaya rastlanmamış olsa da Donat Bacioğlu ve Kaya (2020) çalışmalarında öğretmen adaylarının cinsel istismarı bildirmeye yönelik tutumlarının düşük düzeyde olduğu, ancak bilgi düzeyleri arttıkça güvenlerinin arttığı ve çocuğa yönelik cinsel istismarı bildirmeye yönelik negatif tutumlarının azaldığını belirtmiştir. Sağlık çalışanları ile yapılan çalışmalarda halk sağlığı alanında çalışan hemşire ve ebelerin çocuk istismarı ve ihmali konusunda bilgi ihtiyacı olduğu (Uysal, 1998), çocuk kliniklerinde çalışan hemşirelerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanımaya yönelik bilgilerinin yeterliliğinin orta düzeyde olduğu (Külcü ve Karataş, 2016), çocuk istismarı ve ihmali olgu veya şüphesi ile karşılaşan doktorların ise %15'inin bildirim yapmayı düşünmediği ve nedeninin yeterli bilgisinin olmaması (Kara, Çalışkan ve Suskan, 2014) şeklinde belirtilmiştir.

Yapılan çeşitli araştırmalarda öğretmenlerin istismar konusunda hem lisans öğrenimi hem de meslek içi eğitim sürecinde aldıkları eğitimin yetersiz oldukları (Aksel ve Yılmaz Irmak, 2015) öğretmenlerin cinsel istismara uğrayan çocuğu (özellikle ensest) hem fark edebilme hem uygulanması gereken prosedür konularında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve bu tür konuların çözümünde yasalara ve devlet kurumlarına güvenmedikleri, okul yöneticilerinin ise prosedürü daha iyi biliyor olmalarına rağmen sorunu çözmede risk alma düzeylerinin düşük olduğu (Özgül ve Tekin, 2015) ifade edilmiştir. Öğretmen adayı ve psikolojik danışman adaylarının çocuk cinsel istismarı ile ilgili bazı konularda yanlış bilgisi olduğu veya bilgisi olmadığı (Doğan ve Bayar, 2018), özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin, kendilerini ve meslektaşlarını çocuk hakları, çocuk ihmal ve istismarı konusunda duyarlı gördükleri fakat bilgilerinin yetersiz olduğu (Toydemir, ve Efiltili, 2019), cinsel istismarı bildirim yükümlülüğü bakımından konu hakkında ders alan ve almayan arasında fark olduğu bildirilmiştir (Doğan ve Bayar, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada sonuç olarak öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm açısından farklılaşıyor olsa da bu iki değişkenin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerini açıklamada yeterli olamayacağı söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde ilgili araştırmalarının sonuçların farklılığı bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu araştırmada dikkat çeken önemli bir sonuç öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeyleri ile karar verme stilleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki çıkmasıdır. Dolayısıyla öğretmen adaylarına öğrenim süreleri

boyunca verilecek eğitimlerin rasyonel karar verme süreçlerini etkileyeceği anlamına gelmektedir. Öğretmenlik mesleğini icra ederken çocuk istismarı ve ihmali konusunda karşılaşacakları şüpheli durumlarda sahip oldukları bilgi düzeylerinin karar verme ve müdahalede bulunma durumlarını doğrudan etkileyeceğini göstermektedir. Nitekim rasyonel karar verme stillerinin öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma düzeylerindeki değişimin anlamlı bir yordayıcısı olması rasyonel karar verme stillerine sahip olan öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve risk tanıma konusunda daha fazla bilgi toplama eğiliminde olacaklarını göstermektedir.

Dünyada milyonlarca çocuğu ve ailelerini etkileyen önemli bir toplumsal sorun olan çocuk istismarı ve ihmali, çocukları bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal açıdan etkilemekte, çocukların yaşamlarında onarılması güç sonuçlara yol açabilmektedir (Kaytez, Yücelyigit ve Kadan, 2018). Bu nedenle istismarı önleme çalışmaları ne kadar önemli ise istismar ve ihmalin fark edilmesi de bir o kadar önemlidir. Çocukları ailelerinden sonra en çok gören ve takip eden kişiler öğretmenler olduğu için öğretmenlerin karar verme süreçleri ve çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili konularda profesyonel, eğitilmiş ve donanımlı olmaları (Yalçın, 2011) gerekmektedir. Dolayısı ile;

- 1- Öğretmen ve öğretmen adaylarına bilişsel bir yeterlilik olarak rasyonel karar verme becerisini kazandıracak hizmet içi ve hizmet öncesi eğitimler planlanmalı,
- 2- İstismarın fark edilmesini kolaylaştıracak rasyonel karar vermeyi sağlayacak ilkeler belirlenmeli,
- 3- Eğitim fakültelerinin öğretim programlarına ilgili dersler zorunlu veya seçmeli olarak dahil edilmeli,
- 4- Akademik açıdan benzer çalışmalar öğretmenler ve öğretmen adayları ile yapılarak elde edilen sonuçların genellenebilirliği test edilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada TR Dizin kriterlerinin Etik kurallarla ilgili maddelerinin uygulanması konusunda TR Dizinden yapılan açıklama gereği 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış olduğundan geriye dönük etik kurul izni gerektirmemektedir. Araştırmada katılımcıların gönüllü katılım onayları alınmış olup gönüllü katılıma ilişkin bütün açıklamalar yapılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya isim sıralamasıyla %60 ve %40 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2017). <https://ailevecalisma.gov.tr/media/2499/cocuk-bakim-kuruluslarinda-calisan-personele-yonelik-istismarla-mucadele-rehber-kitapcigi.pdf>

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017a). <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar-ana-baslik/mahremiyet-egitimi-calistayi-sonuc-raporu.pdf>
- Akgül, E. (2015). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Personelin Cinsel İstismar Bildirim Durumları*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksel, Ş, Yılmaz Irmak, T. (2015). Çocuk Cinsel İstismarı Konusunda Öğretmenlerin Bilgi ve Deneyimleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 373-391. DOI: 10.12984/eed.60194
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 27-54.
- Aslan, E. A., & Çelik, İ. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeyinin İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 40-56.
- Başdaş, Ö., & Bozdağ, F. (2018). Hemşirelerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanılama durumlarının belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 267-275.
- Burç, A., & Güdücü Tüfekçi, F. (2015). Hemşirelerin Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerini Tanılama Düzeyleri. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3): 144-151.
- Bülbül, K., Çakıcı, A. B., & Türkkkan, T. Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Bilgi ve Risk Tanıma Düzeylerinin İncelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 4(2), 128-144.
- Can, A. (2016). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde veri analizi. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, V. (2017). *Öğretmen adaylarının çocuk ihmal ve istismarına yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi (Diyarbakır ili örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Child Welfare Information Gateway (2020). <https://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/whatiscan/,2020>
- Child Welfare Information Gateway, (2020a) [.https://www.childwelfare.gov/topics/responding/reporting/how/,2020](https://www.childwelfare.gov/topics/responding/reporting/how/,2020)
- Dereobalı, N., Çırak Karadağ & Sönmez, S. (2013). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı, İhmali, Şiddet ve Eğitimcilerin Rolü Konusundaki Görüşleri, *Ege Eğitim Dergisi*. 14 (1), 50-66.
- Dilsiz, H., & Mağden, D. (2015). Öğretmenlerin Çocuk İstismar ve İhmali Konusunda Bilgi ve Risk Tanıma Düzeylerinin Tespit Edilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1.

- Doğan, T. & Bayar, Ö. (2018). Çocuk cinsel istismarı: Geleceğin öğretmenleri and okul psikolojik danışmanları ne kadar biliyor? *Journal of International Social Research*, 11(55), 571-581.
- Donat Bacioğlu, S. D., & KAYA, Z. (2020). Öğretmen Adaylarının Çocuk İstismar ve İhmaline İlişkin Bilgi Düzeyleri ile Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarı Bildirme Tutumlarının İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1):894-929.
- Duman, N., Adıgüzel, B., Hüseyinoğlu, E., & Kaplan, C. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinde Çocuk İhmal ve İstismarını Tanıma. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(20), 205-215.
- Ercan, N. (2018). *4-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin istismar farkındalıkları (Diyarbakır örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Erol, D. (2007). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Çocuklardaki Fiziksel İstismar Belirtilerine İlişkin Farkındalıkları (Eskişehir İl Örneği)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kara, Ö., Çalışkan, D., & Suskan, E. (2014). Ankara ilinde görev yapan çocuk asistanları, uzmanları ve pratisyen doktorların çocuk istismarı ve ihmali konusunda bilgi düzeyleri ve yaklaşımlarının karşılaştırılması. *Türk Pediatri Arşivi*, 49, 57-65.
- Kaytez, N., Yücelyigit, S., & Kadan, G. (2018). Çocuğa Yönelik İstismar ve Çözüm Önerileri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 18-24.
- Keser, N., Odabaş, E., & Elibüyük, S. (2010). Ana-babaların çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 4(3), 150-157.
- Kılıç A, (2004). Çocuk ihmali ve istismarı. *Klinik Çocuk Forumu*, 4(2), 35-40.
- Korkmazlar Oral, Ü., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). Türkiye Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/cocuk-istismari-raporu-tr.pdf>
- Kök, H. (2019). *Türkiye’de Cinsel İstismara Uğrayan Çocuklara Yönelik Hizmet ve Uygulamaların Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Külcü, D. P., & Karataş, H. (2016). Çocuk Kliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 32(1), 48-58.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2018). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_04/05104328_1.Yocuk_Yhmal_ve_YstismarY_HakkYnda_Genel_Bilgi.pdf

- Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Ateş, N., Çetin, G., Miral, S., Hancı, H., Erşahin, Y., Tepeli, N., Bulgu, A. G., Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse & Neglect*, 25: 279–290.
- Ölçüm, D. (2015). *Okul yöneticilerinin karar verme stillerinin öğretmenlerin iş doyumuna etkisi (Sakarya ili örneği)*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Özçevik, D., Güneş, Ö. D., & Ocağcı, A. F. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin sosyo-kültürel ve demografik özelliklerinin çocuk istismarı ve ihmali farkındalığı ile ilişkisi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 17(2):16-27.
- Özgül, D., & Tekin, U. (2015). Çocuğun cinsel istismar uğradığı durumlarda öğretmen ve okul yöneticilerinin tutum ve davranışları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-29.
- Pala, M., Ünalacak, M., Ünlüoğlu, İ. (2011). Çocuklara kötü muamele: İstismar ve İhmal. *Dicle Tıp Dergisi*, 38(1): 121-127.
- Pekdoğan, S. (2016). Annelerin İstismar Potansiyellerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Ege Eğitim Dergisi*. 17 (2), 425-441.
- Polat, O. (2007). Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 2: Önleme ve rehabilitasyon. Seçkin Yayıncılık, 257-273.
- Seferoğlu, E. G., Sezici, E., & Yiğit, D. (2019). Hemşirelik Öğrencilerinin Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerini Tanılama Düzeyleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 257-276.
- Taş A. (2017). *Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin çocuk ihmal ve istismarı hakkındaki bilgi düzeylerinin incelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşdelen, A. (2001). *Öğretmen Adaylarının Farklı Psiko Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Taşdelen, A. (2001a). Öğretmen Adaylarının Bazı Psiko Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(10), 40-52.
- Tatlılıoğlu, K. (2010). *Farklı öz-anlayış düzeyine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Temel, V. (2015). *Beden eğitimi öğretmenlerinin, problem çözme becerileri, karar verme stilleri ve öfke tarzları*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Toydemir, A., Efiltili, E. (2019). Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 490-519. DOI: 10.26466/opus.518214
- Türkkan, T., Çakıcı, A.B. ve Bülbül, K. (2020). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin çocuk istismarı ve ihmali hakkındaki bilgi düzeylerinin incelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 368-388.
- UNICEF (2013). Available at <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/izleme-gostergeleri-kilavuzu.pdf> , Accessed 17 February 2019
- Uysal A, Erefe, İ. (1999). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerini Tanılamada Hemşire ve Ebelerin Bilgi Düzeylerinin Saptanması. VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi. 22-24 Haziran. Erzurum.
- Uysal A. (1998). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerini Tanılamada Hemşire ve Ebelerin Bilgi Düzeylerinin Saptanması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Vatandaş, C. (2016). Modern Çöküş İnsanın Modern Halleri, Açılım Kitap.
- WHO, (2017).
https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf?ua=1
- WHO, (2019).
https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/activities/child_maltreatment/en/
- WHO, (2019a).
https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/child/Child_maltreatment_infographic_EN.pdf?ua=1
- WHO, (2019b). <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>
- Yalçın, N. (2011). *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Projesi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yaman, F. H. (2018). *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalıklarının Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Kastamonu Üniversitesi.
- Yenibaş, R., & Şirin, A. (2007). Ailede çocuğun istismarı ve umutsuzluk. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, Y., Kaçar, M., Albayrak, E., Çalaboğlu, T., Çakmak, S., & Bayraktar, T. (2017). Çocuk ihmali ve istismarı hakkında ilköğretim öğretmenlerinin bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi*, 24(4), 303-309.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması¹

Substance Use Stigma Mechanism Scale: Study of Validity and Reliability

Rasim BABAHAÑOĞLU¹, Serap DAŞBAŞ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, rasimbabahanoglu@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6538-0329

² Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, serapdasbas@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0969-6393

Başvuru: 23.09.2020
Kabul: 26.12.2020

Atıf:
Babahanoglu, R. ve Dasbas, S. (2021). Madde kullanımı damgalama mekanizması ölçeği: geçerlilik ve güvenirlilik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 141-172. DOI: 10.33417/tsh.798982

ÖZET

Bu çalışmada, Smith ve arkadaşlarının (2016) geliştirdikleri "Substance Use Stigma Mechanism Scale" adlı ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmaktadır. Bu ölçek ile madde kullanım bozukluğu olan bireylerin damgalanma durumlarını öğrenmek veya ölçmek bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışma, genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geçerliliği için; Kendall Uyuşum Katsayısı, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi olmak üzere dört farklı analiz uygulanmıştır. Kendall Uyuşum Katsayısı Analizi on uzmandan alınan "uzman değerlendirme raporu" ile değerlendirilmiştir. DFA için toplamda 305 madde kullanım bozukluğu olan bireye ulaşılmıştır. Veriler "Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçüt geçerliliği için ise "Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği" uygulanmıştır. Ayrıca ölçeğin güvenirliliği için maddelerin istatistiki dağılımı, Güvenirlilik Katsayısı (α), Varimax Döndürme Sonrası Değerler ve testi yarılama yöntemlerinden faydalanılmıştır. Uyarlama sürecinde orijinal ölçeğin dil, yapı ve ölçüt geçerliliği sağlanmış ve geliştirilen ölçeğin son hali elde edilmiştir. Güvenirlilik bakımından elde edilen değerler de ölçeğin iyi derecede olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında uyarlanan bu ölçek, alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bireylere uygulanabilir özelliktedir. Aynı zamanda ölçek, tedavi olamayan, tedavi olmak istemeyen, tedavi olmak isteyen ya da tedavisi devam eden bireylerle madde deneyimi olan bütün popülasyona uygulanabilmektedir.

Anahtar kelimeler: Alkol ve madde kullanım bozukluğu, damgalama, damgalanma, madde bağımlılığı, ölçek uyarlama

ABSTRACT

The aim of this study is to adapt the "Substance Use Stigma Mechanism Scale" developed by Smith et al. (2016) into Turkish. Being able to learn or measure the stigmatization status of individuals with substance use disorders with this scale makes this study important. The study was carried out in the general survey model. For the validity of the scale, four different analyzes were applied, namely, Kendall Correlation Coefficient, Exploratory Factor Analysis (EFA), Confirmatory Factor Analysis (CFA) and Pearson Moments Product Correlation Coefficient Analysis. Kendall's Coefficient of Concordance Analysis was done with the "expert evaluation report" taken from ten experts.

¹ Bu çalışma, "Madde Kullanımı Nedeniyle Denetimli Serbestlik Tedbirine Tabi Tutulan Yetişkin Erkeklerde Damgalama ve Aile Aidiliyeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

For CFA, a total of 305 individuals with substance use disorders were reached. Data were collected using the "Substance Use Stigma Mechanism Scale". For criterion validity, "Positive and Negative Affect Scale" was applied. In addition, for the reliability of the scale, statistical distribution of items, Reliability Coefficient (α), Varimax Post-Rotation Values and split-half methods were used. During the adaptation process, the language, structure and criterion validity of the original scale were provided and the final version of the developed scale was obtained. The values obtained in terms of reliability also show that the scale is at a good level. This scale, adapted within the scope of the study, is applicable to individuals with alcohol and substance use disorders. At the same time, the scale can be applied to individuals who cannot be treated, who do not want to be treated, who want to be treated or are still being treated, and to the whole population with substance experience.

Keywords: *Alcohol use and addiction, stigma, stigmatization, substance use, substance addiction, scale adaptation*

GİRİŞ

Madde bağımlılık kavramını Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM-5) “madde kullanım bozukluğu olarak tanımlamıştır. Bağımlılık yapan bütün maddelerde olduğu gibi alkol ve madde bağımlılığı geçmişte ve halen günümüzde insanların karşı karşıya kaldıkları önemli toplumsal sorunlardan birisidir. Bu toplumsal sorunla mücadeleye yönelik değişik yol ve yöntemler uygulanmış halen de uygulanmaya devam edilmektedir. Geliştirilen ya da uygulanan mücadele yöntemlerine bakıldığında ise, hukuksal, sağlık hizmetleri, inanç ya da manevi ve toplumsal norm-ahlak çerçevesinde sürdürüldüğü görülmektedir. Özellikle alkol ve madde kullanım bozukluğunun tedavi ve rehabilitasyon süreçleri oldukça meşakkatli olmasından dolayı bağımlı birey açısından oldukça yıpratıcı olabilmektedir. Ayrıca bu süreçte bağımlı bireylerin ailelerini ve hizmet veren profesyonelleri de olumsuz etkileyebilmekte, zaman içerisinde bağımlı bireylere karşı farklı ve damgalayıcı tutumlara sebebiyet verebilmektedir. Farklı ve yanlış tutumların başından da damgalanma gelmektedir. Damgalanma, bireyi ve grupları diğerlerinden farklı bir konumda gösterip, olumsuz yönde “itibarsızlaştırma” etkisi ile toplumdan izole olarak anlamlandırılmaktadır (Goffman, 2014). Damgalanma sonucunda birey ya da bireylerde korku, tedirginlik ve kaygı bozukluğu gibi olumsuz durumlar meydana gelebilmektedir (Sevinik ve Taş Arslan, 2020, s. 174). Hatta damgalanmadan dolayı kişi sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanmadığı gibi, kişilerarası ilişkilerde ayrımcılık, dışlanma ve kabul edilmezlik boyutunu da yaşamaktadır (Bahar, 2007; Dülgerler, 2008). Nitekim toplum, aile, arkadaş çevresi ve başta sağlık çalışanları olmak üzere hizmet veren bütün çalışanlar belli bir zamandan sonra alkol ve madde kullanım bozukluğu olan kişileri dışlayarak veya damgalayarak farkında olmadan onların toplumdan izole olmalarına neden olabilmektedir. Çoğu zaman bağımlı bireylerin aileleri de damgalanmaya maruz kalabilmektedirler.

Bu çalışmada alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bire ya da bireylerin damgalanma durumlarının belirlenmesi için Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin uyarlama işlemleri bütün aşamaları ile gerekli analizler yapılarak, geçerlilik ve güvenirlik çalışması tamamlanmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, ruhsal hastalıklarda damgalanma ile ilgili ölçeklerin olduğu ancak alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bireylerin damgalanma düzeyini ölçebilecek Türkçe literatüründe herhangi bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Oysa konu ile ilgili uluslararası kaynaklarda oldukça fazla çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmamızda alkol ve madde kullanım bozukluğu bireylerin damgalanma düzeylerinin ölçülebilmesi adına Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)'nin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasının yapılmış olmasıyla birlikte literatüre kazandırılması oldukça önem arz etmektedir.

Damgalanma sonucunda özellikle alkol ve madde kullanım bozuklukları ile birlikte aileleri de toplumdan izole oldukları bilinmektedir. Özellikle sağlık ve sosyal yardım arama davranışları göstermede zorlandıkları düşünülmektedir. Başta sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleri olmak

üzere, diğer meslek elemanları ve toplumundaki her bireyin damgalamaya sebep olan bütün tavır ve davranışlardan kaçınmaları gerektiği gibi damgalanma ile mücadele konusunda da özen göstermeleri özem arz etmektedir. Dolayısıyla Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin profesyonel meslek elemanları ve bu konuda çalışma yapmak isteyen bütün araştırmacılar için yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ilgili meslek elemanlarının (Sosyal Hizmet Uzmanları, Psikiyatristler, Hemşireler, Psikologlar vs.) özellikle alkol ve madde kullanım bozukluğu olan müracaatçıların damgalanma etiketinden (Smith vd., 2019) kurtarabilmeleri için bu bireyleri güçlendirme (Okundaye vd., 2001, s. 73) ve özgürleştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülerek uyarlanan ölçek aynı zamanda ailelerin de yaşadıkları zorlukları yenmeleri ve topluma sosyalizasyonlarını sağlayabilmek için (Bernard, 2006, s. 211) planlanacak olan araştırmalara temel oluşturacağı konusunda önemli bir yer edeceği kanaatindeyiz.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nicel araştırmalar deseni çerçevesinde tasarlanmış ve tarama modeli kapsamında yapılmıştır. Genel olarak tarama modeli, insanların geçmişini ya da hali hazırda var olan durumları üzerinde genel bir durum tespiti yapmaktır (Neuman 2011, s. 433). Bu çalışmada insanların var olan durumları üzerinde tespit yapma ve gözlemler yapma ön plana çıkmaktadır (Karasar, 2008, s. 69; Karasar, 2015, s. 81).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın ölçek uyarlama işlemleri için belirlenen evren grubu, Konya Denetimli Serbestlik Müdürlüğüne gelen denetimli serbestlik tedbirine tabi olan Türk Ceza Kanununun 191. Maddesince "bağımlılık yapan uçucu veya uyuşturucu madde kullanan" yetişkin erkeklerden oluşmaktadır. Ölçek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında örneklem belirlenmesi için literatürde, örneklem yeteri sayısının ölçek madde sayısının 10 katı olması uygun görülmüştür. Bu çalışmada uyarlanan ölçek madde sayısından (18) dolayı 180 kişi yeterli olarak kabul edilebilmektedir (Akgöl, 2015, s. 312; Gözüm ve Aksayan, 2003, s. 12). Fakat oluşabilecek muhtemel hataları göz önüne alarak örneklem grubu geniş tutulmuş ve 320 madde kullanım bozukluğu bireye ulaşılmıştır. Ancak, 305 veri değerlendirmeye alınmış ve analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ölçek uyarlaması açısından öncelikle dil geçerliliği için gerekli analiz ve işlemler yapılmıştır. Daha sonra ölçek geçerlilik ve güvenilirliğini sağlayan analizler yapılarak, uyarlama işlemleri tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)

Bu çalışmada Smith ve diğerleri (2016) tarafından geliştirilen "Substance Use Stigma Mechanism Scale" olarak adlandırılan ve Türkçeye uyarlanan Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Bu ölçek, 18 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipine göre tasarlanmış olup her alt boyutun kendine özel ifadelerden oluşan cevapları içinde

barındırmaktadır. Buna göre **Onaylanmış Damgalama** alt boyutunda, “ (1) hiçbir zaman, (2) nadiren, (3) bazen, (4) sık sık ve (5) çoğu zaman”, **Beklenen Damgalama** alt boyutunda, “ (1) çok düşük ihtimal, (2) düşük ihtimal, (3) belirsiz, (4) muhtemel ve (5) çok muhtemel” ve **İçselleştirilmiş Damgalama** alt boyutunda ise, “(1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) karasızım, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum” şeklinde yer alan ifadelerle katılımcılardan cevaplarından birini vermesi beklenmektedir. Ölçeğin herhangi bir ters maddesi yoktur. Ölçek puan hesaplaması alt boyutların ayrı ayrı değerlendirileceği gibi, toplam puan olarak da hesaplanabilmektedir. Ölçek en az 18 en fazla ise 90 puan üzerinde hesaplanmaktadır. Ölçek üzerinde elde edilen en düşük puan için daha az damgalanma olduğu anlamına geldiği gibi en çok puan ise daha çok damgalanma olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin orijinal halinde, güvenilirlik (α) iç tutarlılık değeri 0.90 olduğu tespit edilmiştir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında ise; Onaylanmış Damgalama Cronbach Alpha’sı 0.95, Beklenen Damgalama Cronbach Alpha’sı 0.84 ve İçselleştirilmiş Damgalama Cronbach Alpha’sı ise 0.83 olarak hesaplanmıştır.

Bu araştırmada uyarlama işlemlerinde ölçüt geçerliliği için Gençöz (2000)’ün uyarlamış olduğu Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ)’den yararlanmıştır. Madde bağımlılarının genel özelliklerinden olan duygu durumlarının değişkenlik gösterdiği varsayıldığından (Ögel, 2019, s. 7) PNDÖ’nin benzer ölçek olarak (ölçüt geçerliliği) kullanılması uygun görülmüştür. Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği ikialt boyuttan ve toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipindedir. Buna göre; (1) Çok az veya Hiç, (2) Biraz, (3) Ortalama, (4) Oldukça, (5) Çok Fazla olarak ifadelerinden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu alt boyutu için 0.79 ve negatif duygu alt boyutu için .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin her iki boyutu için en az 10 en çok 50 puan olarak hesaplanmaktadır.

Dil Geçerliliği

Ölçeklerin dilsel olarak uyarlama çalışmalarında kavram karmaşasının önüne geçebilmek ve dil yapısının tam ve anlaşılır olabilmesi için öncelikle çeviri yapılmakta daha sonra gerekli değerlendirmeler yapılmaktadır (Bal 2010, s. 27; Küliğ ve Engin, 2017, s. 83; Öner 1987; Savaşır, 1994, s. 29; Smith vd., 2016, s. 38). Bu yöntemle Aksayan ve Gözüm (2002)’e göre uyarlanacak ölçeğin birbirinden bağımsız en az iki çevirmen tarafından yapılmış olması daha uygundur. Ölçeğin Türkçe çevirisi dört akademisyen ve tercüme bürosu tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu çeviri, Türkçe ve İngilizce dillerini anlama ve konuşma hâkimiyeti olan iki bağımsız çevirmen tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. İki bağımsız çevirmen tarafından oluşturulan yeni İngilizce formlar orijinal İngilizce formu oluşturan yazara gönderilip değerlendirme istenmiştir. Yapılan çevirinin son hali en az yüksek lisans mezunu olup ve madde kullanımı ve bağımlılığı konusuna hâkim on kişiden oluşan uzmanlara gönderilmiştir. Uzmanlar ölçeğin her bir maddesi için 1 ile 4 arasında puanlama yaparak derecelendirme talep edilmiştir. Uzmanların yapmış oldukları değerlendirmeler sonucunda,

Kendall Uyuşum Katsayısının test işlemi (Field, 2005, s. 83) yapılarak ölçek dil geçerliliğinin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda $p>0,05$ olarak tespit edilmiştir.

Ölçek için önerilen değişikliklerden sonra, ön uygulama için 15 madde kullanıcısı ve bağımlısı bireyden ölçek ile ilgili anlamakta zorlandıkları maddeler, okunabilirlik ve madde formatı (Aksayan ve Gözüm, 2002, s. 11) açısından değerlendirme yapmaları istenmiş ve öneriler sonucunda ölçek son halini almıştır (Ek-1).

Pilot Uygulama Aşaması

Ölçeğin dil geçerliliği tamamlandıktan sonra geçerlik-güvenirlik çalışmasına geçmeden önce uygulamadaki örnekleme aynı özellikleri taşıyan 195 madde bağımlısı birey ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulamada ölçekte yer alan madde toplam korelasyon değerlerine bakılmıştır. Ayrıca ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alpha'sına da bakılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin toplam 18 maddesinde madde toplam korelasyonun değerleri 0.30'un üstünde olduğu görülmüştür (0,33 ile 0,62 arasında değişmektedir). Ölçek genelinin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0,847 değerinde tespit edilmiştir. Bu bağlamda 0.60-0.70'ten büyük olmasından dolayı (Aksayan ve Gözüm, 2002, s. 13) iyi bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 1. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Pilot Uygulamasına İlişkin Bilgiler (n=195).

Maddeler	Madde Çıkarılınca Ölçek Ortalaması	Madde Çıkarılınca Ölçek Varyansı	Madde-Ölçek Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarılınca Ölçek Alphası
M1	43,44	163,502	,345	,850
M2	43,86	160,835	,338	,844
M3	43,50	158,127	,384	,842
M4	43,52	160,344	,306	,846
M5	43,88	160,277	,367	,843
M6	43,46	159,287	,329	,845
M7	43,27	152,067	,519	,836
M8	43,53	150,664	,624	,832
M9	43,34	153,179	,499	,837
M10	43,15	155,803	,423	,841
M11	43,02	155,238	,408	,841
M12	42,99	154,088	,461	,839
M13	42,23	149,923	,510	,836
M14	42,45	151,068	,506	,836
M15	41,15	150,978	,517	,836
M16	42,35	149,173	,545	,834
M17	42,34	148,673	,571	,833
M18	41,65	153,357	,459	,839

Alpha=0,847

Çizelge 1'de görüldüğü gibi ölçeğin pilot uygulaması için yapılan analizlerde, madde çıkarıldığında ölçek ortalama puanları 21,15 ile 43,88 arasında değişmektedir. Madde çıkarıldığında ölçek varyansı

da 163,50 ile 149,92 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Madde ölçek toplam korelasyonu ise ; ,306 ile ,699 arasında değişmektedir. Madde çıkarıldığında ölçek alphası ise ,832 ile ,850 arasında değiştiği görülmektedir.

Ölçeğin Psikometrik Özellikler Bakımından İncelenmesi (Geçerlilik ve Güvenirlik)

Örneklem grubunun yeterlilik incelemesinden önce Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) test analizi (Cerny ve Kaiser, 1977, s. 45) ile örneklem büyüklüğünün sınaması olarak adlandırılan örneklemin faktör analizine uygunluğunu ölçen Barlett Sphericity Test Analizi (Barlett, 1950, s. 81) uygulanmıştır. KMO katsayısı ve Bartlett Sphericity testi ise, ölçek uyarlaması için belirlenen örneklemin faktör analizine uyum ve uygunluğunun olması bakımından önem arz etmektedir. Yapılan analizler sonucunda, KMO yükünün değer bakımından 0,60'tan büyük ve Bartlett Sphericity Test sonucunun da anlamlı olması durumunda ölçeğin (verilerin) faktörel analizinin uyumlu (uygun) olarak kabul edilmektedir (Tuna vd., 2012, s. 146; Büyüköztürk, 2011, s. 109).

Bu çalışmada ölçek geçerlilik ve güvenirliliği için uygulanan yöntemler araştırmada kullanılmak üzere aşağıdaki çizelgede liste halinde sunulmuştur.

Çizelge 2. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Geçerlilik Yöntemleri ve Yapılan İstatistikler

Geçerlilik için Yöntem	Geçerlik Yöntemi için Yapılan İstatistikler
İçerik Geçerlilik Yöntemi	Uzman Görüşü Kendall Uyuşum Katsayısı (W). (n=10)
Yapı Geçerlilik Faktör Analizleri	Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (n=305)
Benzer (Ölçüt) Geçerlilik Benzer Ölçek için Geçerlilik	Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ) uygulanmıştır. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi gerçekleştirilmiştir (n=305).

Çizelge 2'de görülmekte olan ölçek geçerliliği için gerekli olan bütün istatistik analizler yapılmış olup geçerliliğe ilişkin bulgular bölümünde detaylı olarak yer almaktadır.

Çizelge 3. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Güvenirlik Yöntemleri ve Yapılan İstatistikler

Güvenirlik için Yöntem	Güvenirlik için Yapılan İstatistik Analizleri
İç Güvenirlik (Tutarlılık) Maddelerin Dağılımı (İstatistikleri)	Maddelerin toplam korelasyon katsayıları için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Düzeltilmiş Formülü (Point-biserial) Hesaplama (n=305)
Test Yarılama	Cronbach Alpha (α) Katsayısı (n=305) Guttman Split-half (305) Spearman-Brown güvenirlik Katsayıları (n=305)
Ölçek Güvenirlik Katsayısı	Cronbach Alpha (α) Güvenirlik Analizi (n=305)

Çizelge 3'te görülen ölçek güvenirliliği için gerekli olan bütün istatistiksel analizler yapılmıştır. Analizlerin detaylı ve son halleri güvenirliliğe ilişkin bulgular başlığı altında yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmadaki veriler görgül araştırma tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Görgül araştırma ise; herhangi bir çalışmanın yapılması için gerekli olan verileri, ölçek-anket, gözleme ya da mülakat yaparak elde edilmesidir (Büyüköztürk vd., 2013, s. 177). Ölçeğin geçerlilik güvenirliği için demografik sorularla birlikte, “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği” ve benzer ölçek (ölçüt) olan “Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği” ile denetimli serbestlik tedbirine tabi olan madde kullanım bozukluğu olan yetişkin erkeklerle Konya Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde yüz yüze görüşülerek veriler toplanmıştır.

BULGULAR

Geçerliliğe İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu başlığı altında MK-DMÖ'nin dil geçerliliği, yapı geçerliliği ve benzer ölçek (ölçüt) geçerliği için yapılan analizler yer almaktadır.

Dil Geçerliliği

İçerik geçerliliği, bir ölçeğin ana kütesini oluşturan maddelerin hakem ya da uzmanlara sorulması ve bu doğrultuda yapılan puanlama ile doğruluğunu sağlamak anlamına gelmektedir (Şencan 2005, Çakmur 2012). Ölçeğin Türkçeye çeviri ve Türk dili kurallarına göre incelenmesinin ardından son hali, sosyal hizmet ve hemşirelik alanında en az yüksek lisansını tamamlamış akademisyenlere ve madde kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili kurum-kuruluşlarda aktif olarak çalışan uzman ve öğretmenlere “uzman görüş ve değerlendirme formu” ile beraber elektronik posta yolu ile gönderilmiştir. Bu kişilerden ölçek maddelerinin değerlendirmeleri istenmiştir. Her madde için 1’den 4’e kadar değişen puan üzerinden derecelendirmeleri talep edilmiştir. Gerekli bildirimler sonucunda uzmanların “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin her bir maddesine verdikleri puanlar ve ortalamaları aşağıdaki tabloda (4) yer almaktadır.

Çizelge 4. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Uzman Değerlendirmelerine İlişkin Bilgiler

Maddeler	\bar{x}	S.S	En Küçük	En Büyük
M1	3,94	0,23	3,00	4,00
M2	4,00	0,00	4,00	4,00
M3	3,94	0,23	3,00	4,00
M4	4,00	0,00	4,00	4,00
M5	4,00	0,00	4,00	4,00
M6	4,00	0,00	4,00	4,00
M7	4,00	0,00	4,00	4,00
M8	4,00	0,00	4,00	4,00
M9	4,00	0,00	4,00	4,00
M10	4,00	0,00	4,00	4,00
M11	4,00	0,00	4,00	4,00
M12	4,00	0,00	4,00	4,00

Çizelge 4(devamı). Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Uzman Değerlendirmelerine İlişkin Bilgiler

M13	4,00	0,00	4,00	4,00
M14	4,00	0,00	4,00	4,00
M15	4,00	0,00	4,00	4,00
M16	4,00	0,00	4,00	4,00
M17	4,00	0,00	4,00	4,00
M18	4,00	0,00	4,00	4,00

n=10 Uzman

Çizelge 4'te görüldüğü gibi, ölçeğin, M2 ($\bar{x}=4,00\pm 0,00$); M4 ($\bar{x}=4,00\pm 0,00$); ve M18 ($\bar{x}=4,00\pm 0,00$) arasında yer alan maddelerine tüm uzmanların 4 puan (en yüksek) verdikleri görülmektedir.

Ölçeğin, M1 ($\bar{x}=3,94\pm 0,23$) ve M3 ($\bar{x}=3,94\pm 0,23$) maddelerine bütün uzmanların 3 puan (en düşük) verdikleri görülmektedir.

Çizelge 5. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Kendall Uyuşum Katsayısı Analiz Değerlendirmesi.

Uzman (değerlendirici) Görüşü (n)	W	χ^2	SS	P
10	0,49	8,000	9	0,53

Çizelge 5'te görüldüğü gibi, uzman görüşleri için Kendall Uyuşum Katsayısı korelasyon test analizi yapılmış ve aralarında istatistiki yönden bir anlamlılık tespit edilmemiştir ($W=,49$; $p>0,05$; $\chi^2= 8,000$). Buna göre, uzmanların ölçek konusunda belirtmiş oldukları görüşlerin ölçeğin doğruluğunu desteklediği görülmektedir.

Yapı Geçerliliği

Bir ölçekte yapı geçerlilik denilince, "ölçülmek istenen davranış bağlamında soyut bir kavramı doğru bir şekilde ölçebilme derecesini" göstermesi anlaşılmaktadır (Büyüköztürk, 2011). Bu çalışmada, Smith ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen ölçek, uyarlama işlemleri için yapı geçerlilik bakımından test edilmesi ve incelenmesi için faktör analizleri yapılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2007). İlk olarak açımlayıcı daha sonra ise doğrulayıcı faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Fakat ölçeğin doğrulayıcı faktör analizine bakılmadan önce ölçeğin bu analize uygunluk durumunu saptamak için KMO, Barlett Testi ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. AFA her ne kadar DFA'ya benzese de aralarında farklılık mevcuttur. Çünkü ilk başta DFA yapan araştırmacının teori ve modeli belli olduğundan dolayı AFA'ya gerek duyulmayabilir (Brown, 2006). Ancak yapılan araştırmalarda, genelde ölçek uyarlama işlemlerinde önce AFA yapılıp ve sonrasında da DFA ile doğrulatmak sık başvurulan bir yöntem olduğu görülmüştür (Çapık, 2014; Koyuncu ve Kılıç, 2019).

Çizelge 6. Örneklemin Yeterlilik Durumu İle Örnek Deneme Büyüklük Durumu İçin Gerekli Analiz Sonuçları (n=305)

KMO - Örneklem Ölçüm Değeri için Yeterlilik		0.856
	X ²	2883.492
Barlett's Testi	Ss.	153
	P	0,00

Ölçek yapı geçerlilik tespitini yapmak için KMO ve Barlett's Testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler ile elde edilen sonuçlar ise, KMO değeri 0,856 (0,60'tan büyük); Barlett's Test değeri 2883,492 ve anlamlı (p<0,001) olarak tespit edilmiştir.

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği toplamda üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu üç alt boyutun ilk iki alt boyutu olan beklenen damgalama ile onaylanmış damgalama da kendi içinde ikişer alt boyuta ayrılmaktadır. Buna göre veri toplanırken bu alt boyutlarda da madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin geçmişte ve gelecekte, aileleri ve sağlık çalışanları ile yaşadıkları-yaşayacakları sıkıntılardan dolayı damgalanma düzeylerine bakılabilir. Veri toplanırken ve toplam puan hesaplandığında üç alt boyuta göre değerlendirilir ve toplam puan buna göre hesaplanmaktadır (Smith vd., 2016, s. 139).

Çizelge 7. Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi.

Maddeler Alt Boyutlar	1. Onaylanmış Damgalama	2. Beklenen Damgalama	3. İçselleştirilmiş Damgalama
MK-DMÖ-1	0,856		
MK-DMÖ-2	0,788		
MK-DMÖ-3	0,813		
MK-DMÖ-4	0,825		
MK-DMÖ-5	0,894		
MK-DMÖ-6	0,798		
MK-DMÖ-7		0,813	
MK-DMÖ-8		0,898	
MK-DMÖ-9		0,816	
MK-DMÖ-10		0,799	
MK-DMÖ-11		0,864	
MK-DMÖ-12		0,815	
MK-DMÖ-13			0,798
MK-DMÖ-14			0,845
MK-DMÖ-15			0,872
MK-DMÖ-16			0,811
MK-DMÖ-17			0,799
MK-DMÖ-18			0,817

Çizelge 7’de görüldüğü gibi “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği” için AFA uygulanmıştır. Çizelge 6’da görüldüğü gibi, yapılan analizler sonucunda ölçeğin diğer analizlerin yapılması için uygun olduğu ve her bir maddenin yer aldığı faktör yük değerlerinin 0,45 ve üstü gibi değerler elde edildiği görülmektedir (Büyüköztürk, 2004; Field, 2005). Dolayısıyla çizelge 7’de görüldüğü üzere ölçek maddelerinin faktör yüklerinin değerleri bakımından istenilen değerler aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu da doğrulayıcı faktör analizinin yapılabirliğine işaret etmektedir (Büyüköztürk 2002; Bandalos ve Finney, 2010). Ölçek maddelerinden herhangi bir eleme ya da eksilme olmamıştır.

Çizelge 8. Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Toplam Varyans								
	Başlangıç Öz Değerler			Döndürme Öncesi Değerler			Döndürme Sonrası Değerler		
	Total	Varyans %	Kümülatif %	Total	Varyans %	Kümülatif %	Total	Varyans %	Kümülatif %
1	5,037	34,483	33,52	5,037	34,48	33,52	3,40	21,714	21,714
2	3,922	25,870	38,158	3,922	25,87	38,15	3,92	15,714	39,418
3	2,890	12,850	72,417	2,890	12,85	72,41	3,12	24,670	81,828

Çizelge 8’de anlaşıldığı gibi, öz değerleri 1’in üstü olarak 3 alt boyut bulunmaktadır. Döndürme sonrası değerler ölçeğin 3 alt boyutuna ait istatistiki değerleri yer almaktadır. Üç alt boyutun birlikte açıkladıkları toplam varyans % 81.828’dir. Toplam varyansın açıklaması en ideal yüzdelik dilimi %50 ve üstü olarak kabul edilmektedir (Karagöz, 2016). Bu değerde ideal değer diliminde yer aldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 9. Varimax Döndürme Sonrası Değerler

Alt Boyutlar ve İfadeler		
1. Alt Boyut (Onaylanmış Damgalama)	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
Madde 1. Ailem, benim güvenilir biri olduğumu düşünürdü	,858	46,538
Madde 2. Ailem, beni hor görürdü	,779	
Madde 3. Ailem, bana farklı davranırdı	,752	
Madde 4. Sağlık çalışanları, benim şikayetlerimi dinlemezlerdi	,810	
Madde 5. Sağlık çalışanları, benim, hap alışverişi yaptığımı ya da kafa bulmak için onları kandırarak reçeteli ilaç yazdırmaya çalıştığımı düşünürlerdi	,869	
Madde 6. Sağlık çalışanları, benim sağlığımla yeteri kadar ilgilenmezlerdi	,745	
2. Alt Boyut (Beklenen Damgalama)	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
Madde_7 (Ailem, benim güvenilir biri olduğumu düşünecektir).	,872	62,374
Madde_8 (Ailem, beni hor görecektir)	,863	
Madde_9 (Ailem, bana farklı davranacaktır)	,824	
Madde_10 Sağlık çalışanları, benim şikayetlerimi dinlemeyecekler)	,748	
Madde_11 (Sağlık çalışanları, benim, hap alışverişi yaptığımı ya da kafa bulmak için onları kandırarak reçeteli ilaç yazdırmaya çalıştığımı düşünecekler)	,893	
Madde_12 (Sağlık çalışanları, benim sağlığımla yeteri kadar ilgilenmeyecekler)	,779	

Çizelge 9(devamı). Varimax Döndürme Sonrası Değerler

3. Alt Boyut (İçselleştirilmiş Damgalama)	Faktör Yükü	Açıklanan Varyans
Madde_13 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam, bana kötü biri olduğum hissi veriyor)	,816	
Madde_14 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığım için diğer insanlar kadar iyi birisi olmadığımı hissediyorum)	,768	
Madde_15 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığım için utanıyorum)	,841	82,214
Madde_16 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığımdan dolayı kendimi daha aşağı görüyorum)	,839	
Madde_17 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam beni kirli gibi hissettiriyor)	,843	
Madde_18 (Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam bence iğrenç bir şeydir)	,798	

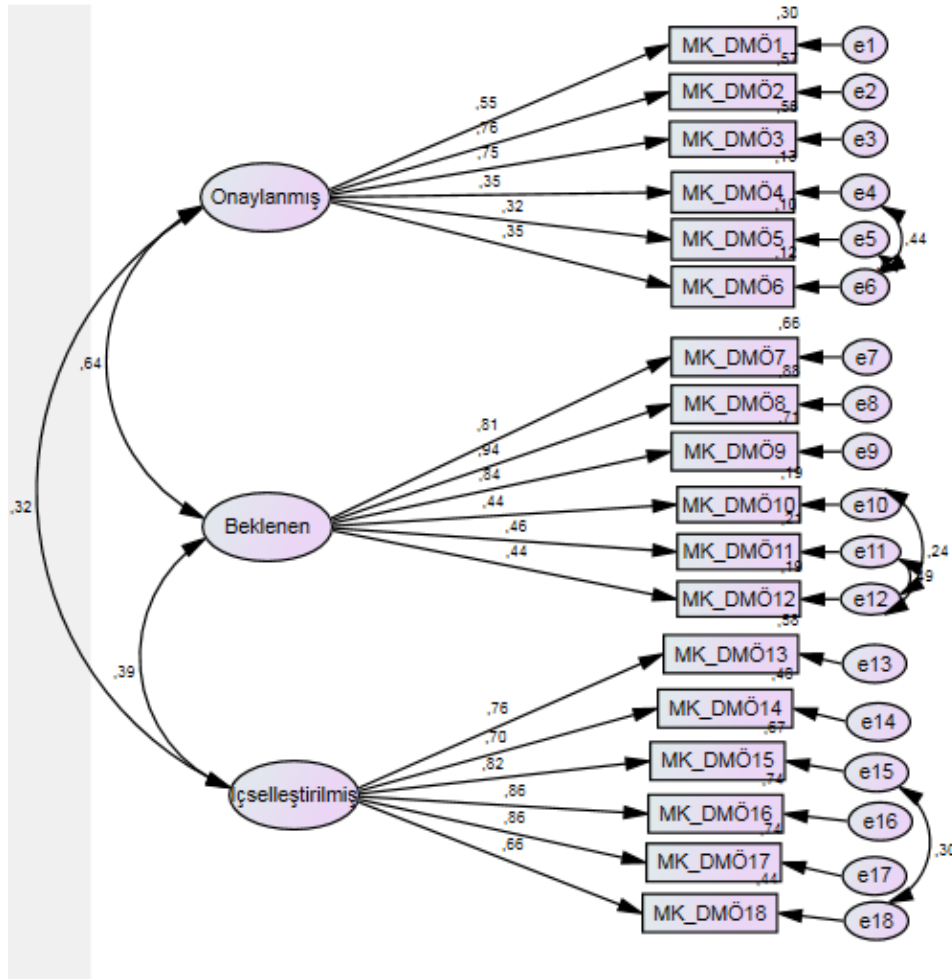
Çizelge 9'da görüldüğü gibi ölçek maddelerinin hangi alt boyutta yer aldığı, her bir alt boyut için açıklanan varyans değeri ile madde faktör yükü değerleri yer almaktadır. Burada genel kabul, her bir maddenin faktör yükü değeri 0,40 ve üstünde değer alması aynı zamanda 0,40'ın üstünde bir yük değeri olan diğer maddeler ile maksimum bir alt boyutta yer alması, ölçek maddelerinin daha da nitelik sağlayabileceği görüşü ön plana çıkmaktadır (Hooper vd., 2008).

Çizelge 9'da görüldüğü gibi Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ) üç alt boyuttan oluşmaktadır. Birinci alt boyut olan Onaylanmış Damgalama; madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin geçmiş yaşantılarından dolayı damgalanmaları olağan hale gelmiş (klişeleştirme), ön yargı ve/veya ayrımcılık gibi kişisel deneyimlerini yansıtır. Bu alt boyutta madde bağımlılarının geçmişte aileleriyle yaşamış oldukları problemlerden dolayı aileleri tarafından damgalanmaları onaylanmış varsayılmaktadır. Aynı şekilde birey/bireylerin geçmişte sağlık çalışanları (kurum çalışanları) ile yaşanan sorunlardan dolayı çalışanlar tarafından damgalanmaları onaylanmış diye düşünülmektedir. Örneğin, madde kullanım bozukluğu olan kişilerin dışarıya çıkma talepleri madde/hap alışverişine çıktığını sanan sağlık çalışanları tarafından reddedilebilir veya hırsızlık yapabileceklerinden aileleri evlerinde yalnız kalamayacakları bağımlılar tarafından söylemiştir. Bu ve benzeri deneyimler madde kullanım bozukluğu birey/bireyleri olumsuz etkileyebilir ve damgalanmaları onaylanmış olarak kabul edilebilir olarak düşünülmektedir (Smith vd., 2016: 35). Başka bir deyişle onaylanmış damgalanma ayrımcılık ve başkaları tarafından haksız muamele deneyimi olarak da tanımlanmaktadır (Scambler ve Hopkins, 1986). Bu alt boyut içerisinde madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin geçmişte aile (3 madde) ve sağlık (kurum) çalışanları (3 madde) tarafından damgalanma düzeylerine de ayrı ayrı olarak bakılabilir. "Onaylanmış Damgalama (enacted)" alt boyutu 6 maddeden oluşmaktadır. Faktör madde değerleri, 0,752 ve 0,858 aralığında maddelerin faktör yükleri değişmektedir. Bu faktör için açıklanan varyans değeri ise 46,538'tir.

İkinci alt boyut olan Beklenen Damgalama, madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin gelecekteki yaşantılarındaki olabileceklerden dolayı damgalanmaları olağan hale gelebilmesi (klişeleştirebilme), ön yargı ve/veya ayrımcılık gibi kişisel deneyimlerini yansıtır. Bu alt boyutta madde kullanım bozukluğu bireylerin, gelecekte aileleriyle yaşanabilecek problemlerden dolayı aileleri tarafından damgalanmaları beklenebilir varsayılmaktadır. Aynı şekilde birey/bireylerin gelecekte sağlık ya da diğer kurum çalışanları (hizmet sunan) ile yaşanabilecek sorunlardan dolayı sağlık ya da kurum

Çalışanları (hizmet sunan) tarafından damgalanmaları beklenebilir diye dűřünülmektedir. Örneđin, madde kullanım bozukluğu kişilerin madde/hap alışverişine çıktığını sanan sağlık çalışanları tarafından reddedilebilir veya hırsızlık yapabileceklerinden dolayı aileleri evlerinde yalnız kalamayacakları söylemiştir. Bu ve benzeri deneyimler madde kullanım bozukluğu birey/bireyleri olumsuz etkileyebilir ve damgalanmaları beklenilir olarak kabul edilebilir diye dűřünülmektedir (Smith vd., 2016, s. 34). Bařka bir yaklaşıma göre de beklenen damgalanma, başkalarının kendine ya da madde kullanım bozukluğu birey/bireylere karşı ayrımcılık yapacağına dair inanç olarak tanımlanmaktadır (Weiss, 2008; Quinn ve Chaudoir, 2009). Bu alt boyut içerisinde madde kullanıcısı ve bağımlısı birey/bireylerin gelecekte aile (3 madde) ve sağlık (kurum) alışanları (3 madde) tarafından damgalanma dűzeylerine de bakılabilir. Bu nedenle bu alt boyut da beklenen damgalanma olarak tanımlanmıştır (Smith vd., 2016, s. 35). “Beklenen Damgalama (anticipated)” alt boyutu 6 maddeden oluşmaktadır. Faktör madde değerleri, 0,748 ile 0,893 aralığında maddelerin faktör yükleri değişmektedir. Bu faktör için açıklanan varyans değerisi ise 62,374’tur.

nc alt boyut olan İçselleştirilmiş Damgalama, madde kullanım bozukluğu kiři/kişilerin toplumsal baskı yaşadıkları ya da toplum (aile, sağlık çalışanları, diğer kurum çalışanları, evre, vs.) tarafından olumsuz dűřünce ve yanlış inanışla etiketlendikleri ya da dışlandıkları için değerlerinin dűřürldđ ve damgalandıkları duygusuna sahip olabilmeleridir. Bu süreçte madde kullanım bozukluğu birey/bireyler damgalanmanın içselleştirilmesi veya kişinin madde bağımlılığı durumundan dolayı kendi değerinin dűřürlmesi ve itibarsızlaştırılması ile sonuçlanabilir. Bu bağlamda madde kullanım bozukluğu kiři/kişiler kendi kendini damgalayabilmekte ve damgalanmayı kolaylıkla iselleştirebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı “İçselleştirilmiş Damgalama (Internalized)” biçiminde isimlendirilmiştir (Smith vd., 2016). İçselleştirilmiş damgalama, toplumun kendine yönelik dışlayıcı görüşlerinin kabulü sonucunda damgalanmanın içselleştirilmesi olarak da tanımlanmaktadır (Weiss 2008, Quinn ve Chaudoir, 2009). “İçselleştirilmiş damgalama” da 6 maddeden oluşmaktadır. Faktör madde değerleri 0,768 ile 0,843 aralığında maddelerin faktör yükleri değişmektedir. Bu faktör için açıklanan varyans değerisi ise, 82,214 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 1. Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)'ne Ait Path Grafiği

Şekil 1’de görüldüğü gibi “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)” için yapılan doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin orijinaliği ile de tam uyum sağlanmaktadır. Ölçek veri toplanması için üç alt boyuttan oluşmaktadır: 1. Onaylanmış Damgalama (Enacted) alt boyutunda, madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin aileleri ve sağlık çalışanlarının, onlara madde kullandıkları için geçmişte nasıl davrandıkları ya da ne düşündükleri ile ilgili maddeler (6) yer almaktadır. 2. Beklenen Damgalama (Anticipated) alt boyutunda, madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin aileleri ve sağlık çalışanlarının, madde kullandıkları için gelecekte onlara nasıl davranacakları ya da ne düşünecekleri ile ilgili maddeler (6) yer almaktadır. 3. İçselleştirilmiş Damgalama (Internalized) alt boyutunda, madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin maddeyi kullandıklarından dolayı kendisi damgalanmayı içselleştirip içselleştirmediklerine dair maddeler (6) yer almaktadır. Yapılan DFA analizlerin detaylı sonuçları çizelge 10 ve 11’de yer almaktadır.

Çizelge 10. DFA’da Kullanılan Uyum İyiliği İndeksleri ve Normal Değerleri.

İndeks	Normal değer	Kabul edilebilir değer	Çıkan değerler
χ^2 “p” Değeri	$p>0.05$	-	127
χ^2/sd	<2	<5	3,28
GFI	>0,95	>0,90	0,93
AGFI	>0,95	>0,90	0,91
CFI	>0,95	>0,90	0,89
RMSEA	<0,05	<0,08	0,077
RMR	<0,05	<0,08	0,078
NFI	<0,1	<0,90	0,94

Kaynak: (Hooper vd., 2008; Schumacker vd., 1996; Schreiber vd., 2006; Şimşek, 2007; Munro, 2005; Waltz vd., 2017; Wang ve Wang, 2012).

Çizelge 10’da görüldüğü üzere doğrulayıcı faktör analizinde kullanılan uyum iyiliği indeks değerlerinin normal değeri ve kabul edilebilir değerleri tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Smith ve arkadaşları (2016) tarafından ortaya konan üç alt boyutlu ölçeğin model uyumu ve uyum indeks değerlerinin düzeyi iyi derecede olduğu değerlendirilmektedir. X^2 ve serbestlik derecesi (df) değerlerinin kabul edilebilir değerler arasında olduğu RMSEA, CFI, GFI, AGFI, NFI ve RMR değerlerinin iyi uyum değerleri arasında olduğu görülmektedir. Yapılan DFA’da faktörler ve maddeler arasındaki değerler .05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür (Marsh ve Grayson, 1995; Schumacher ve Lomax, 1996; Kelloway, 1998; Hu ve Bentler, 1999; Steiger, 2000; Schermelleh vd., 2003; Yılmaz ve Çelik 2009; Eminoğlu ve Nartgün, 2009; Byrne, 2010; Çokluk vd., 2010; Iacobucci, 2010; Vieira, 2011; Waltz vd., 2017)

Sonuç olarak araştırma ölçeğinin uyum iyiliğinin indeks değerler bakımından “iyi uyum” ve “kabul edilebilir bir uyum” göstermesi ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi ile desteklendiğini göstermektedir.

Benzer (Ölçüt) Ölçek Geçerliliği

Çizelge 12. Ölçüt/Benzer Ölçek Geçerliliği İle Toplam Puan Korelasyon Katsayıları İçin Yapılan Pearson Momentler Çarpımının Korelasyonu Analizleri (n=305)

Ölçekler	R	P
Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (Ort.)	0,198	0,000**
Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (Ort.)	0,268	0,000**

** $p<0,001$

Çizelge 12’de görüldüğü gibi Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)’nin ölçüt ölçek geçerliliğinde kullanılan Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ) ile Pearson Momentler çarpımının Korelasyonu için analiz yapılmıştır. Bu analizlerde MK-DMÖ ile PNDÖ korelasyonu sırasıyla 0.198 ve 0.268 (her iki değer için $p<0,01$) bulunurken aynı zamanda aralarında pozitif olacak şekilde bir anlamlılık saptanmıştır ($p<0,001$). Benzer ölçekte toplam puan artarken diğerinin (uyarlanan ölçek) de puanı arttığından dolayı aralarında doğrusal yönde pozitif ilişki mevcuttur.

Güvenirlige İlişkin Bulgular

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin güvenirligine yönelik olarak yapılan analizler arasında sırasıyla iç tutarlılığına ilişkin yapılan korelasyon ve diğer analizlere yer verilmiştir.

İç tutarlılık

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin güvenirligine ilişkin olarak Madde İstatistikleri, Testi Yarılama ve Cronbach Alpha Katsayısı'ndan yararlanılmıştır. Bu kapsamda maddelerin toplam korelasyon katsayısını belirlemek amacıyla "Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu" yapıp, "testi yarılama" için "Güvenirlik (Cronbach Alpha) Katsayısı", "Guttman Split-half" ve "Spearman-Brown" güvenirlik katsayılarına bakılmış, "Güvenirlik (Cronbach Alpha) Katsayısı" için Güvenirlik Analizi (Cronbach Alpha) yapılmıştır.

Çizelge 13. Madde ve Toplam Puan Korelasyon Katsayıları İçin Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonuna İlişkin Bilgiler (n=305).

MADDELER	r	p
M-1	0,658	0,000*
M-2	0,720	0,000*
M-3	0,687	0,000*
M-4	0,765	0,000*
M-5	0,759	0,000*
M-6	0,683	0,000*
M-7	0,645	0,000*
M-8	0,688	0,000*
M-9	0,623	0,000*
M-10	0,536	0,000*
M-11	0,587	0,000*
M-12	0,571	0,000*
M-13	0,644	0,000*
M-14	0,610	0,000*
M-15	0,650	0,000*
M-16	0,700	0,000*
M-17	0,705	0,000*
M-18	0,572	0,000*

*p = 0,000

Çizelge 13'te görüldüğü gibi, ölçeğin her bir maddesi için "Madde ve Toplam Puan Korelasyon Katsayıları" değerlendirmesi yapılmıştır. Buna göre, "Korelasyon Güvenirlik Katsayılarının" (r=0,53 ile 0,76) değerler arasında yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla istenilen katsayı değer aralıklarının 0,50'nin üstünde ve 0,80'in altında gibi değerlere sahip olduğu saptanmış olması ölçek maddelerinin "iyi olduğu" anlamına gelmektedir. Ayrıca, Pearson Korelasyonun analizinin sonucunda da maddelerin puanlarıyla ölçek toplam puanı arasında pozitif yönde olacak şekilde aralarında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (p=0,000).

Çizelge 14. “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği” Alt Boyutlarının Madde-Alt Boyut Toplam Puan Korelasyonları ve Alt Boyutlarının Toplam Puan-Ölçek Toplam Puan Korelasyon Katsayıları için yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analiz sonuçları (n=305)

Ölçek Alt Boyut ve Maddeleri		Madde-Alt Boyut Toplam Puan Korelasyonu Katsayıları		Alt Boyut Toplam Puan-Ölçek Toplam Puan Korelasyon Katsayısı	
		R	P	R	P
OD	M-1	0,319	0,000*	0,705	0,000*
	M-2	0,439	0,000*		
	M-3	0,586	0,000*		
	M-4	0,429	0,000*		
	M-5	0,364	0,000*		
	M-6	0,541	0,000*		
BD	M-7	0,375	0,000*	0,563	0,000*
	M-8	0,764	0,000*		
	M-9	0,795	0,000*		
	M-10	0,334	0,000*		
	M-11	0,544	0,000*		
	M-12	0,653	0,000*		
İD	M-13	0,303	0,000*	0,789	0,000*
	M-14	0,619	0,000*		
	M-15	0,526	0,000*		
	M-16	0,711	0,000*		
	M-17	0,761	0,000*		
	M-18	0,573	0,000*		

*p=0,000

Çizelge 14'te görüldüğü üzere Madde ve alt boyut toplam puan korelasyon katsayılarının Onaylanmış Damgalama (OD) alt boyutunda $r=0.319$ ile 0.586 ; Beklenen Damgalama (BD) alt boyutunda $r=0,334$ ile $0,795$; İçselleştirilmiş Damgalama (İD) alt boyutunda da $r=0,303$ ile $0,761$ arasında yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda aralarında pozitif yönde olacak şekilde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0,000$).

Alt boyut, toplam puan ve ölçek toplam puan korelasyon katsayıları için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu yapılmıştır. Buna göre OD alt boyutu-ölçek toplam puan korelasyon katsayısının $r=0,705$; BD alt boyutu için $r=0,563$; İD alt boyutu için $r=0,789$ olarak tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak aralarında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0,05$).

Çizelge 15. “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin Yarı-Test Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bilgiler (n=305)

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)	
Guttman Split-Half	0,642
Spearman-Brown	0,662
Birinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0,823
İkinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0,861
İki Yarı Arasındaki Korelasyon	0,495
N (Katılımcı)	305
Ölçek Madde Sayısı	18

Çizelge 15'te görüldüğü üzere, “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin Guttman Split-Half katsayısı 0,642; Spearman-Brown katsayısının ise 0,662 olduğu görülmektedir. Birinci yarının Cronbach Alpha değeri 0,823; ikinci yarının Cronbach Alpha değeri 0,861; ölçeğin iki yarısı arasındaki korelasyonu ise 0,495 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yarı test güvenirlik analizinde ölçek doğrulanabilir ve uygulanabilir bir özelliğe sahip olduğu saptanmıştır.

Çizelge 16. “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin Cronbach Alpha Katsayısı için yapılan Cronbach Alpha Güvenirlik Analizi'ne ilişkin bilgiler (n=305)

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği ve Alt Boyutları	Maddeler	A (α)
Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği	1-18	0,852
OD	1-6	0,838
BD	7-12	0,839
İD	13-18	0,867

Çizelge 16'da görüldüğü gibi, “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)”nin Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0,852; Onaylanmış Damgalama (OD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)= 0,838; Beklenen Damgalama (BD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0,839; İçselleştirilmiş Damgalama (İD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0,867 olarak tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Geçerliliğe İlişkin Tartışma

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)'nin geçerliliğine bakılması ya da sağlanması için öncelikli olarak Kendall Uyuşum Katsayısı testi uygulanmıştır. Akabinde ölçek yapı geçerliliğini test etmek için AFA ve DFA gibi analizler uygulanmıştır. Son olarak ölçüt geçerliliği için “pozitif ve negatif duygu ölçeği” ile korelasyon analizlerine bakılarak benzer ölçek geçerliliği yapılarak analiz süreçleri tamamlanmıştır.

Ölçeğin içerik geçerliği için öncelikle çeviri yapılması gerekmektedir. Ölçek yabancı dildeki orijinali “Substance Use Stigma Mechanism Scale (SU-SMS)” olarak geçmektedir. Bu sebeple ilk olarak ölçek, İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercüme işlemleri için genelde en az iki bağımsız tercüman tarafından çevirisinin yapılması uygun görülmektedir (Aksayan ve Gözüm, 2002; Erkuş, 2010, s. 74; Savaşır, 1994, s. 28). Bu kapsamda ölçek birbirinden bağımsız iki çevirmen, sosyal hizmet bölümlerinde iki doçent, bir dr. öğretim üyesi ve bir araştırma görevlisi dr. ile Selçuk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Tercüme Bürosu tarafından İngilizce’den Türkçeye çevrilmiştir. Bu aşamadan sonra yapılan çevirilerdeki ifadelerden orijinal İngilizce ifadelerle karşılık gelen en doğru anlamı veren maddeler için Uzman Görüş Formu düzenlenerek, Türkiye genelinde Sosyal Hizmet Bölümlerinden iki profesör, iki doçent, bir dr. ögr. üyesi; aynı şekilde Selçuk Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalında bir doçent, bir dr. ögr. üyesi ve Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalında bir dr. ögr. üyesi (daha önce madde kullanım bozukluğu üzerinde çalışmalar yapıp ve yapmaya devam etmekte) gibi unvanlarına sahip akademisyenlere ve ayrıca madde bağımlıları konusunda uzman ve alanda aktif olarak çalışan bir sosyal hizmet uzmanı ile bir öğretmenden oluşan toplam 10 kişilik bir uzman grubuna “Uzman Görüş Formu” elektronik posta yoluyla gönderilmiş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Yapılan geri dönüşler sonucunda Tez İzleme Komitesi (TİK) üyelerinin de görüş ve önerileriyle ölçeğin son haline karar verilmiştir. Ölçeğin son hali Türkçe ve İngilizce dillerinin konuşma ve anlama konusunda oldukça iyi olan iki bağımsız çeviriciler tarafından tekrar ölçeğin orijinal diline (İngilizce) tercüme edilmiştir. İki bağımsız çevirmen tarafından oluşturulan yeni İngilizce formlar orijinal İngilizce formu oluşturan yazara gönderilip değerlendirme istenmiştir. Ölçek içerik geçerliği için yukarıda unvan ve sayıları yazılan uzman grubuna gönderilen “Uzman Görüş Formu” ile ölçekte yer alan her bir madde için ölçüm derecesini 1’den 4’e kadar değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen puanlar, “Kendall Uyuşum Katsayısı” testi (Field, 2005, s. 81) uygulanmıştır. Böylece ölçek dil geçerlik için gerekli çalışma yapılmış ve veriler elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda uzman görüşleri arasında anlamlı düzeyde bir farkın olduğu görülmüştür ($W=,49$; $X^2= 8,000$; $p>0,05$). Ölçek uyarlama çalışmalarında uzman görüşleri arasında anlamlı farkın olması gerektiği ve madde ölçüm değerlendirmesi için verilen puanların birbirine yakın ve benzer olması verilmiş bu puanların aynı zamanda güvenilir olduğunu da göstermektedir (Çakmur 2012). Uzman görüşlerinin uyumu için $p>0,05$ olması gerekmektedir (Field, 2005; Rhodes vd., 2000, s. 127; Smith vd., 2019). Bu bağlamda uzmanların ölçek hakkındaki görüşlerinin birbirinden farklı olmadığı, ölçek hakkındaki görüş ve düşüncelerinin örtüştüğü ve ölçeğin uyarlanması için uygun olduğu düşünülmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizine geçmeden önce, KMO ve Barlett’s testi ile AFA uygulanmıştır. Yapılan araştırmalarda sadece DFA kullanılması veya yapılması en iyi uyum indekslerini göstermesinde ya da belirlenmesinde yetersiz olacağı düşünülmektedir (Orçan 2018, s. 418). Ölçek uyarlama çalışmalarında genel yaklaşım, AFA’dan sonra elde edilen yapının geçerliliğini test etmek için DFA kullanmaktır (Worthington ve Whittaker 2006, s. 826). Çünkü bazı ölçek

uyarlama çalışmalarında sadece DFA'nın kullanılmasıyla ara sıra sorunlarla karşılaşmaktadır. Mesela, uyarlama çalışması aşamasında tercümeden dolayı herhangi bir hata meydana geldiğinde ve sadece DFA'nın kullanılmasından dolayı olması gerekenden farklı bir durum ortaya çıkabilir. Bu nedenle model yanlış uyum gösterebilir. Ayrıca bir veri seti birden fazla DFA modeli ile uyum sağlayabilir. Bu nedenle uyarlamada kültürel farklılıkların ortaya konulması için ilk olarak AFA'nın yapılması uygun olacaktır. Böyle bir durumda AFA yapılmazsa araştırmacının test ettiği ilk model uyum gösterdiğinde ikinci bir model test edilemeyecektir. Bu durumda oluşabilecek muhtemel hatayı fark etmek için öncelikle bir AFA yapılması önemli hale gelmektedir (Orçan, 2018, s. 415).

Bu kapsamda "Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği" için yapılan analiz sonuçları, KMO 0,856, Barlett's Testi 2883,492 ve $P=0,00$ olarak tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen AFA'dan sonra elde edilen değerlerin incelenmesi sırasında ölçek maddelerin yüksek yük değerine sahip olanların tek bir faktörde yer almamasına ve iki ya da daha fazla faktörlerdeki yük değer farklarının en az 0,1 olarak hesaplandığı, ayrıca yer almış oldukları faktör yük değerlerinin de 0,45 ve üstü değerlerden yüksek olmalarına dikkat edilmiştir (Bandalos ve Finney, 2010; Büyüköztürk 2004). Dolayısıyla çizelge 3 ve 4'te görüldüğü üzere ölçek maddelerinin faktör yüklerinin değerleri 0,45'ten büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre ölçek maddelerinde herhangi bir eksilme ya arttırma söz konusu olamamıştır. Yapılan araştırmalarda da ölçek uyarlama çalışmalarının %81'inde ölçek maddelerinde azalma olmadığı tespiti yapılmıştır (Güvendir Acar ve Özer Özkan 2015, s. 27). Bu da doğrulayıcı faktör analizinin yapılabiliğine işaret etmektedir. Güvendir Acar ve Özer Özkan (2015)'in yapmış oldukları araştırmaya göre, Türkiye'de 2006 ile 2014 yıllarında yapılan (SSCI olarak yayınlanan) 33 tane ölçek uyarlama çalışmaları arasında her iki analizi de (AFA-DFA) kullandıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre yapılan ölçek uyarlama çalışmalarının 22'sinde öncelikle AFA yapılırken, 11'inde de DFA öncelikli olarak yapılmıştır. Aynı çalışmalarda 28'i madde analizi ve 33'ü ise iç tutarlılık güvenilirliği belirleyen Cronbach Alpha analizi öncelikli olarak yapılmış ve çalışmalara başlanmıştır. Koyuncu ve Kılıç (2019)'in çalışmaları kapsamında 131 araştırmanın 58 tanesi her iki analizi birlikte kullandıkları tespit etmişlerdir.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizinin yapılması için daha önce yapılan KMO ve Barlett's testlerinin sonuçlarının oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda KMO değerinin en az 0,70'in üstünde ve Barlett's testi için yapılan ki-kare sonucunun da $p<0,05$ olması gerekmektedir. KMO değerleri ise, 0,70'in üstü "orta", 0,80'nin üstü "iyi" ve 0,90'nin üstü için ise "mükemmel" olarak değerlendirilmektedir. Bu sonuçlara göre yapılan KMO ve Barlett's analizleri sonucunda verilerin faktör analizleri için "iyi" derecede uyum sağladığı söylenebilir. Böylece ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılması aşamasına geçilmiştir.

Ölçek geliştirmek ya da uyarlamak için DFA yöntemi sık başvurulan ve kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem aynı zamanda katkı ve kolaylık sağlama konusunda da önemli olduğu değerlendirilmektedir (Aytaç ve Öngen 2012, s. 18). Literatürde ölçek uyarlama çalışmalarında AFA yapıldıktan sonra var olan bir yapının DFA'sı ile iyi uyum indekslerine bakılması önerilmektedir. Uyarlanan ölçeğin uyum

indeksinin sınaması ya da testinin yapılması için bazı istatistiksel yöntemler mevcuttur. En çok uygulanan istatistikler: “Serbestlik derecesi (df)”, “ki-kare (χ^2)”, “ortalama hata karekök değeri (RMSEA)”, “karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI)”, “uyum iyiliği indeksi (GFI)”, “uyarlanmış uyum indeksi (AGFI)”, “ölçeklendirilmiş uyum indeksi (NFI)” ve “kök artık kareler ortalaması (RMR)” gibi testler tercih edilmektedir (Schumacker vd., 1996; Waltz vd., 2017; Wang ve Wang 2012, s. 5-9; Yeşildal vd., 2020, s. 256).

Yapılan literatür taramalarında, Ki-kare (χ^2) değeri için $p>0.05$, Ki-kare/serbestlik derecesi (X^2/df) kabul görülen değerler ise >2 ve <5 olarak belirlenmiştir. $X^2/df<2$ ise “mükemmel uyumu” ve $X^2/df<5$ ise “kabul edilebilir bir uyum” olduğunu gösterir (Kelloway 1998). Bu araştırmada $X^2=417,391$ ve serbestlik derecesi (df) 127 olarak görülmektedir. $X^2/df=3,28$ olarak değerlerinin “kabul edilebilir” değerler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Kötü uyum indeksi olarak bilinen ve 0 değerinin mükemmel uyumu gösterdiği RMSEA için 0,05’in altındaki değerler iyi uyum, 0,08’in altındaki değer makul değer olarak kabul edilir (Hu ve Bentler 1999; Stevens, 2001; Kırış, 2019; Vieira, 2011). Bu araştırmada, Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği’nin onaylanmış damgalama alt boyutunda yer alan M4 ve M6 ile M5 ile M6, beklenen damgalama alt boyutunda M10 ve M12 ile M11 ile M12 ve içselleştirilmiş damgalama alt boyutunda yer alan M15 ile M18 maddeleri arasında kovaryans yapma ihtiyacından dolayı maddeler arasında kovaryans işlemi yapılarak indeks değerleri iyi uyum ölçüm açısından daha da iyi bir düzeye getirilmiştir. Bu araştırmada RMSEA değeri 0.077’dir. elde edilen bu değer ise “kabul edilebilir” bir uyuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ölçek uyarlama ya da geliştirme çalışmalarında CFI analizi genellikle, elde edilen veri değerlerinin iyi düzeyde olmadığı takdirde, yeni ve bağımsız verilerle kovaryans yapılmasını sağlar ve karşılaştırma yapılması için kullanılmaktadır (Eminoğlu ve Nartgün, 2009, s. 236). 0-1 aralığında değer alan CFI indeksi için yüksek değerler iyi uyum olduğunu göstermektedir (Byrne, 2010; Schermelleh vd., 2003, s. 29) Bu çalışmada CFI değeri 0.89’dur. Bu değer “kabul edilebilir kritik değerin” az altında olması tamamen reddedilemez değerde olduğu hatta bu değer ile uyumun var olduğu söylenebilir (Yılmaz ve Çelik 2009).

GFI, elde edilen modelin ya da veri setinin örneklem için kovaryans matrisinin ne düzeyde olduğunu aynı zamanda ölçtüğünü gösterir (Çokluk vd., 2010, s. 281, Waltz vd., 2017). Genellikle GFI değerinin 0,95 ile 1,00 aralığında olması “iyi uyum” olduğu, 0,90 ile 0,95 aralığında ise “kabul edilebilir uyum” olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmadaki değer ise, 0,93 olarak tespit edilmiş ve “iyi uyum” düzeyde olduğu görülmektedir. Yapılan GFI testinin yüksek örnek hacminin eksikliğini minimize etmek ya da gidermek için kullanılan diğer bir indeks ise AGFI değeridir. AGFI değeri ise, 0-1 aralığında yer alan bir değeri almaktadır. Bununla birlikte değer, 1’e yaklaştıkça iyi uyumu bir değere sahip olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır (Schermelleh vd., 2003). Bu araştırmada AGFI değeri 0,91 çıkmış olup iyi uyum göstermektedir.

Bentler ve Bonnet (1980) tarafından önerilen Normlandırılmış Uyum İndeksi (NFI) literatürde Bentler-Bonnet Normlandırılmış Uyum İndeksi (Bentler-Bonnet Normed Fit Index -BBNFI) olarak da ifade edilmektedir. NFI değerleri 0-1 aralığında değişmektedir. Normal değer düzeyi ise 0,95 ve üstü “iyi uyum” olarak değerlendirilirken, 0,90 ve üstü ise “kabul edilebilir” bir değerde olduğu göstermektedir (Marsh ve Grayson, 1995, s. 194; Schumacker ve Lomax, 1996, s. 43). Araştırmada NFI değeri 0,94 çıkmış olup bu değer kabul edilebilir bir değer olarak tanımlanabilir.

Kök artık kareler ortalaması olan RMR'in genel olarak değeri 0 ve 1 arasında değişmektedir. Bu değer 0'a doğru bir yaklaşım söz konusu olunca, “iyi uyum” değerlendirmesi yapılmaktadır. Kötü uyum indeksi olarak bilinen Ki-kareye benzetilmektedir. Buradaki esas değerlendirme ise, değer yüksek çıkması “kötü uyum” olarak değerlendirmesidir (Iacobucci, 2010, s. 96). Araştırma sonucu bu değer 0,07 çıkmış olması RMR değerinin sıfıra yakın olduğunun göstergesidir ve iyi uyum olarak kabul edilmektedir.

Yapı geçerliliğinin istenilen değerler ile tamamlanmasından sonra yapılan ölçüt/benzer ölçek analizinde, “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)” ile “Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ)” arasında pozitif yönde olacak şekilde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r= 0.26$; $p<0,001$). Bazı kaynaklarda korelasyonun katsayısı 0,00-0,25 “çok zayıf”, 0,26-0,49 “zayıf” ve 0,50-0,69 “orta” olarak tanımlanmıştır (Orhan ve Kaşıkçı, 2002, s. 71). Bu çalışmada her ne kadar ilişki düzeyi “zayıf” olarak tespit edilse de benzer ölçekte toplam puan artarken uyarlanan ölçeğin de puanı arttığından dolayı aralarında doğrusal yönde pozitif ilişki mevcuttur.

Sonuç olarak araştırmada içerik, yapı ve ölçüt/benzer geçerlilikleri için yapılan bütün analizlere bakıldığında ölçeğin uyum iyiliği indeks değerler kriterlerini karşıladığı saptanmıştır. Bu bağlamda Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin “iyi uyum” ve “kabul edilebilir bir uyum” göstermesi ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi ile desteklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bölümün sonlanmış olmasından bir sonraki bölüm olan ölçek için yapılmış olan güvenilirlik analizlerinin tartışılması yer alacaktır.

Güvenirliliğe İlişkin Tartışma

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği'nin güvenilirliğini test etmek amacıyla ölçeğin iç tutarlılığına bakılmıştır. Bu bağlamda iç tutarlılık değerlerini de belirleyebilmek için Madde İstatistikleri, Testi Yarılama ve Cronbach Alpha katsayılarına bakılmıştır.

Bu çalışmada madde puanları ve ölçek toplam puanı arasında yüksek düzeyde korelasyonların olduğu tespit edilmiştir ($0,53 \leq r \leq 0,76$). Ölçek madde puanları ile toplam puanları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin tespit edilmesi ölçek etkinliği açısından oldukça önem arz etmektedir (Büyüköztürk, 2002, s. 472).

Ölçeğin madde puanları ve alt boyut toplam puanı arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen ilişkinin de pozitif yönde olduğu görülmektedir ($p=0,000$). Madde-alt boyut toplam puan

korelasyon katsayılarının (Pearson Momentler arpımı Korelasyonu) Onaylanmış Damgalama (OD) alt boyutunda $0.319 \leq r \leq 0.586$; Beklenen Damgalama (BD) alt boyutunda $0.334 \leq r \leq 0.795$; İçselleştirilmiş Damgalama (İD) alt boyutunda $0,303 \leq r \leq 0,761$ arasında olduğu saptanmıştır. İstatistiksel olarak aralarında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0.000$). Araştırmalarda yapılan korelasyon sonuçlarında tespit edilen anlamlılık düzeyinin iyi derecede olması ve ilişkinin saptanması, iç tutarlık güvenilirliğinin sağlandığı anlamına geldiği düşünölmektedir (Büyököztürk, 2011).

Alt boyut toplamı ve puan-ölçek toplam puan korelasyonun katsayıları için Pearson Momentler arpımı Korelasyonu yapılmıştır. Buna göre OD alt boyutu-ölçek toplam puan korelasyon katsayısının $r=0,705$; BD alt boyutu için $r=0,563$; İD alt boyutu için ise, $r=0,789$ olarak tespit edilmiştir. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda aralarında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0,000$). Özellikle ölçek uyarlama çalışmalarında, ölçeğin toplam puan ile alt boyut maddeleri arasında korelasyon düzeyinin yüksek olması ve pozitif yönde anlamlı bir fark tespit edildiğinde, ölçek uyarlaması ve ölçeğin kullanılması için oldukça elverişli olduğu düşünölmektedir. Bu bağlamda herhangi bir maddenin diğer maddeler ile ya da toplam puan ile aralarında ilişki düzeyi zayıf olarak tespit edilirse o maddenin çıkarılması gerektiği düşünölmektedir (Ercan ve İsmet, 2004, s. 213).

Yapılan literatür taramasının sonucunda madde-toplam puan, alt boyut madde ve ölçek toplam puanlar arasındaki korelasyonun minimum 0,20 üzerinde olması gerektiği (Tavşancıl, 2002; Kırac, 2019) konusunda hemfikir oldukları görölmektedir. Sonuç olarak madde puanları ile ölçek toplam puanı; ölçeğin madde puanları ve alt boyut toplam puanı; ölçeğin alt boyutlara ilişkin puanları ile ölçek toplam puanı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0,000$). Bu kapsamdaki korelasyonun değerlendirilmesi ise, $0,319 \leq r \leq 0,789$ değerleri arasında bir düzeye sahip oldukları tespit edilmiştir.

“Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin Guttman Split-Half katsayı değerı 0,642’dir. Spearman-Brown katsayı değerı ise 0,662 bulunmuştur. Testi yarılmadaki ilk (birinci) yarının Cronbach Alpha değerı 0,823’tür. İkinci yarının Cronbach Alpha değerı ise 0,861 olarak saptanmıştır. Her iki yarı arasındaki korelasyon ise, 0,495 olduğu görölmektedir. “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği (MK-DMÖ)”nin Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0,852; Onaylanmış Damgalama (OD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)= 0.838; Beklenen Damgalama (BD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0,839; İçselleştirilmiş Damgalama (İD) alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı (α)=0.867 olarak tespit edilmiştir.

Literatür taramalarında güvenilirlik katsayısının değerlendirilmesi için kabul görölen kıstaslarla ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. Şencan (2005), Özdamar (2002) ve Tavşancıl (2002) gibi araştırmacılara göre, güvenilirlik katsayısının $0,60 \leq \alpha < 0,79$ arasında olması “oldukça güvenilir”, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında ise “yüksek derecede güvenilir” olduğu anlamına geldiğini belirtmektedirler. Fakat kaynakların çoğunluğunda da ölçeğin güvenilirlik kat sayısının $0,70 \leq \alpha$ olmasında ölçeğin

güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Nunnally, 1978; Nunnally ve Bernstein, 1994; Bland ve Altman, 1997, s. 572; Tezbaşaran, 1997; Tavşancıl, 2002; Streiner, 2003, s. 101; Sipahi vd., 2008; DeVellis, 2016). Diğer yandan ölçeğin madde sayısı az ve yeni olduğunda, güvenilirlik katsayılarının 0,60 değerinin temel olarak kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (Nunnally, 1978; Sipahi vd., 2008). Bu bağlamda “Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği”nin ve ölçeğe ait tüm alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının literatürde de değinildiği gibi tüm şart ve özellikleri taşıdığı ve bundan dolayı da oldukça güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla yarı test güvenilirlik analizinde olduğu gibi ölçek ve alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının tespit edilmesi ile ölçeğin doğrulanabilir ve uygulanabilir bir özelliğe sahip olduğu saptanmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, Smith ve diğerlerinin (2016) geliştirmiş oldukları “Substance Use Stigma Mechanism Scale” (Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği)’i madde kullanım bozukluğu birey/bireylerin damgalanma düzeylerini belirleyen ölçeğinin Türkçeye uyarlamayı amaçlamaktadır.

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği Türkçeye uyarlanmış ve uyarlama çalışmaları kapsamında yapılan bütün işlem ve analizler sonucunda ölçeğin Türkçe’nin dil yapısı, kuralları, özelliklerine uymakta ve kültür bakımında da uygun olduğu görülmüştür. Ölçek geçerlilik-güvenirlik analizleri sonucunda elde edilen değerlerin (AFA, DFA, KMO, Barlet’s vs.) uygulanabilirlik açısından ideal ve işlevsel olduğu anlaşılmaktadır. Ölçeğin gerek yapı gerekse dil ve ölçüt (benzer ölçek) bakımından geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Uyarlanan bu ölçek alkol ve/veya madde kullanım deneyimi olanlar, alkol ve/veya madde bağımlısı olanlar, tedavi olanlar, tedavi olmak isteyenler ya da hiç tedavi olmayanlar (olamayanlar) gibi bütün popülasyona uygulanabilir bir ölçektir. Ölçek alt boyutları ile birlikte toplam puan üzerinde hesaplama yapılabildiği gibi ayrı ayrı olarak da puan hesaplaması yapılabilmektedir.

Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği’ni alkol ve madde kullanım bozukluğu bireylerin damgalanma durumlarının öğrenilmesi ve ölçülmesi oldukça önemlidir. Özellikle cinsiyet değişkenine göre bakıldığında alkol ve madde kullanım bozukluğu kadınların damgalanma düzeylerinin öğrenilmesi de oldukça önem arz etmektedir. Çünkü toplumsal hayatta dezavantajlı grup olarak değerlendirilen kadınların özellikle alkol ve madde kullanım bozukluğundan dolayı daha da dışlanmaya maruz kalabilecekleri ve toplumdan izole olabilecekleri düşünülmektedir (Yaman, 2014, s. 108).

Son olarak alkol madde kullanım bozukluğundan kaynaklanan damgalanma düzeyinin tespit edebilmek ve bu vesile ile alkol ve madde kullanım bozukluğu kişilerin tedavi, rehabilitasyon ve psiko-sosyal desteklerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi ile birlikte toplumsal sosyalizasyon süreçlerinin sağlanması için daha da kapsamlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma öncesi Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 31.10.2018 tarih, 1997 sayı ve 2018/172 karar numarası ile izin alınmıştır. Ayrıca Konya Denetimli Serbestlikte uygulamayı yapabilmek için Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 11.01.2019 tarih ve 46958942-773-E.34/5974 sayılı yazısına istinaden araştırmacının uygulaması için izinler alınmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek sahiplerinden kullanım izinleri alınmış olup araştırma kapsamında olan bütün katılımcılara gönüllülük onamları alınmış ve verilerin toplanması sağlanmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. (2005). *Tibbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri*. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Aksayan, S. & Gözüm, S. (2002). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber I: Ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması. *Hemşirelik Araştırma Dergisi*, 4(1), 9-14.
- Alpar, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik-güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aytaç, M. & Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, 5, 14-22.
- Bahar, A. (2007). Şizofreni ve damgalama. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 2007; (2)4: 101-110.
- Bandalos, D. L., & Finney, S. J. (2010). *Factor analysis: Exploratory and confirmatory*. In G. R. Hancock & R. O. Mueller (Eds.), *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences* New York, NY: Routledge.
- Bartlett, M.S. (1950). Tests of significance in factor analysis. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 3(2), 77-85.
- Bernard, B. (2006). *Using Strengths-Based Practice To Tap The Resilience Of Families*, In *The Strengths Perspective In Social Work Practice*. Boston: MA, D. Saleebey, Edit, Allyn and Bacon.
- Bland, J. M., & Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach"s alpha. *Bmj*, V, 314, p.572.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York London: The Guilford Press.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: 14. Baskı, Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Özkahveci, Ö. & Demirel F. (2004). Güdülenme ve öğrenme stratejileri ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4(2), 207-239.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (2010). Testing for the factorial validity of a theoretical construct. structural equation modeling with amos: basic concepts, applications, and programming. 2nd ed. New York: Routledge.
- Cerny, B.A. & Kaiser, H.F. (1977). A study of a measure of sampling adequacy for factor-analytic correlation matrices. *Multivariate Behavioral Research*, 12(1), 43-47.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme - güvenilirlik – geçerlilik. *TAF Prev Med Bull*, 11(3), 339-344.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem.Net.
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications*. London: Sage Publications.
- Dülgerler, Ş. (2008). Ruhsal hastalıklarda damgalama ve psikiyatri hemşireliği. Kocaeli. XV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı. 2008, s. 28.
- Duyan, V., Ö. Özgür-Sayar, & Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak: sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Eminoğlu, E. & Nartgün, Z. (2009). Üniversite öğrencilerinin akademik sahtekarlık eğilimlerinin ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6(1), 215-240.
- Ercan, G. & İsmet, K. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-6.
- Erkuş A. (2010). Psikometrik terimlerin Türkçe karşılıklarının anlamları ile yapılan işlemlerin uyumsuzluğu. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 72-7.
- Field, A.P. (2005). *Kendall's coefficient of concordance*. Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science.

- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Gözüm, S. & Aksayan S. (2003). Kulturlerarasi olcek uyarlamasi icin rehber II: Psikometrik ozellikler ve kulturlerarasi karsilastirma. *Hemsirelikte Arastirma Gelistirme Dergisi*, 5(1), 3-14.
- Güvendir Acar, M. & Özer Özkan, Y. (2015). Türkiye'deki eğitim alanında yayımlanan bilimsel dergilerde ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makalelerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 23- 33.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- Iacobucci, D. (2010). Structural equations modeling: fit indices, sample size, and advanced topics. *J Cons Psychol*, 20(1), 90-98.
- Kaiser, H.F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS23 uygulamalı istatistiksel analizler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
- Karasar, N. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemi. İstanbul: 28. Basım, Nobel Akademi Yayınları.
- Kelloway, E. K. (1998). Assessing model fit. using LISREL for structural equation modeling. 3 ed. USA: Sage Publications.
- Kıraç, R. (2019). Sağlık arama davranışını etkileyen faktörler: Yapısal eşitlik modellemesine dayalı bir çalışma. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Koyuncu, İ., & Kılıç, A. F. (2019). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanımı: Bir doküman incelemesi. *Eğitim ve Bilim*, 44 (198), 361-388.
- Küliğ, D. & Engin, E. (2017). Alkol bağımlılığı sorunu olanların çocuklarının yaşamsal rolleri ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Bğımlılık Dergisi – Journal of Dependence*, 18(3),80-89.
- Marsh, H. W., Grayson, D. (1995). *Latent variable models of multitrait-multimethod data*. In R. Hoyle (Ed.), *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues And Applications*, Thousand Oaks, CA:Sage.
- Neuman, W. L. (2011). Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar. Çeviren, Sedef Özge, 1. cilt, Yayın Odası Yayınları.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.

- Nunnally, J. C. & Bernstein, I. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Okundaye, J.N., P. Smith, & Lawrence-Webb, C. (2001). Incorporating spirituality and the strengths perspective into social work practice with addicted individuals. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 1(1), 65-82.
- Orçan, F. (2018). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: ilk hangisi kullanılmalı?. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Orhan, H. & Kaşıkçı, D. (2002). Path, korelasyon ve kısmi regresyon katsayılarının karşılaştırılması olarak incelenmesi. *Hayvansal Üretim*, 43(2), 68-78.
- Ögel, G. Madde kullanıcılarının özellikleri: Türkiye’de çok merkezli bir araştırma (ikinci aşama). 2019. Erişim tarihi, 21 Aralık 2019. Erişim adresi, http://www.ogelk.net/Dosyadepo/asama2_rapor_3p.pdf.
- Özdamar, K. (2001). *Örnekleme Yöntemleri SPSS ile Biyoistatistik*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Quinn, D. M., Chaudoir, S. R. (2009). Living with a concealable stigmatized identity: the impact of anticipated stigma, centrality, salience, and cultural stigma on psychological distress and health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 634–651.
- Rhodes, A., Jasani, B., Barnes, De., Bobrow, L., & Miller, K. (2000). Reliability of immunohistochemical demonstration of oestrogen receptors in routine practice: interlaboratory variance in the sensitivity of detection and evaluation of scoring systems. *Journal of clinical pathology*, 53(2), 125-30.
- Savaşır, I. (1994). Ölçek uyarlamasındaki bazı sorunlar ve çözüm yolları. *Türk Psikoloji Dergisi* 33(9), 27-32.
- Sevinik, H. & Taş Arslan, F. (2020). Şizofreni hastalarında içselleştirilmiş damgalanma ve sosyal işlevsellik düzeyinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 11(3):177-180. DOI: 10.14744/phd.2020.50455
- Scambler, G., & Hopkins, A. (1986). Being epileptic: coming to terms with stigma. *Sociology of Health & Illness*, 8(1), 26–43.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models. *Tests Of Significance And Descriptive Goodness-Of-Fit Measures Of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacher, P. E. & Lomax, R. G. (1996). *A beginners guide to structural equation modeling*. Nahvah, NJ: Lawrance Erlbaum.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S. & Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde Spss İle Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Stevens, J. P. (2001). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Taylor&Francis.

- Streiner, D. L. (2003). Starting at the beginning: an introduction to coefficient alpha and internal consistency. *Journal of Personality Assessment*, 80(1), 99-103.
- Stringer, K. L., & Baker, E. H. (2018). Stigma as a barrier to substance abuse treatment among those with unmet need: an analysis of parenthood and marital status. *Journal of Family*, 39(1), 3 – 27. DOI: 10.1177/0192513X15581659.
- Smith, L.R., Earnshaw, V. A., Copenhaver, M. M. & Cunningham, C. O. (2016). Substance use stigma: Reliability and validity of a theory-based scale for substance-using populations. *Drug and alcohol dependence*, 162, 34-43.
- Smith, L. R., Mittal, M. L., Wagner, K., Copenhaver, M. M., Cunningham, C. O., & Earnshaw, V. A. (2019). Factor structure, internal reliability and construct validity of the methadone maintenance treatment stigma mechanisms scale. *Society for the Study of Addiction*, 115 (2), 354-367.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: 1. Basım, Seçkin Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics, 5th. Needham Height, Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson Education*.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Tuna, M., Bircan, H. & Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 143-155.
- Vieira, A. L. (2011). *Preparation of the analysis. interactive LISREL in practice*. London: Springer, 1st ed.
- Waltz, C. F., Strickland, O. L., & Lenz, E. R. (201). *Measurement in Nursing and Health Research*. New York, NY 10036: Springer Publishing Company, LLC 11 West 42nd Street New ISBN: 978-0-82617061-3.
- Wang, J., & Wang, X. (2012). *Structural equation modeling: Applications using mplus: Methods and applications*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Weiss, M. G. (2008). Stigma and the social burden of neglected tropical diseases. *PLoS Neglected Tropical Diseases*, 2(5), e237.
- Worthington, R. L., Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: a content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806–838. <https://doi.org/10.1177/0011000006288127>

- Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yeşildal, M., Erişen, M. A. & Kıracı, R. (2020). Sağlık sistemlerine güvensizlik: Bir geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 251-259.
- Yılmaz, V. & Çelik, H. E. (2003). *LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellenmesi-I*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

EK-1 Madde Kullanımı Damgalama Mekanizması Ölçeği Nihai Formu

Kullanım Amacı: MK-DMÖ madde kullanan çok çeşitli topluluklarda kullanılması için geliştirildi. Bu ölçek alkol ve/veya madde kullanımı bozukluğu olan kişiler için gerektiğinde uyarlanabilir. MK-DMÖ geniş çapta, tedavi dışında kalan, tedavi olmak istemeyen, tedavi olmak isteyen ve tedavi sürecindeki madde kullananlar dahil, madde kullanan topluluklara uygulanabilir.

Puanlama: Bütün yanıtlar beşli likert ölçeğine göre verilir ve yüksek puanlar daha fazla madde kullanım damgalanmasını işaret etmektedir. Onaylanmış (6 soru), Beklenen (6 soru) ve İçselleştirilmiş (6 soru) ölçeğin alt boyutlarıyla her bir damgalanma mekanizması için sorulara verilen cevapların ortalaması alınarak toplam puan oluşturulabilir. Onaylanmış ve Beklenen Damgalama için damgalanma kaynağı alt-boyutlarında sağlık çalışanları ile ilgili (3 soru) ve aile üyeleri ile ilgili (3 soru) olmak üzere sırasıyla sorulara verilen cevapların ortalamasının alınması ile de oluşturulabilir.

Talimatlar: Aşağıdaki sorular sizin alkol ve/veya uyuşturucu kullanım geçmişiniz ile ilgilidir. Buna geçmişte veya günümüzde herhangi bir şekilde alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanım deneyimleri dahildir. Lütfen her bir soru üzerinde düşünün ve cevabınızı işaretleyin. Birinci grup sorular alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanım **geçmişinizden** dolayı insanların size nasıl davrandığı ile ilgili sorulardır. İkinci grup sorular ise sizin alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanım geçmişinizden dolayı **gelecekte** insanların size nasıl davranacağı ile ilgilidir. Üçüncü grup sorular ise alkol ve/veya madde kullandığınız için kendinizi nasıl hissettiğiniz ile ilgili sorular mevcuttur.

Onaylanmış Damgalama (uygulamada bu başlık çıkarılabilir.)

Alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanma geçmişinizden dolayı insanlar size **geçmişte** ne sıklıkla bu şekilde davrandı? Lütfen cevabınızı işaretleyin.

		Hiç bir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Çoğu zaman
1	Ailem, benim güvenilir biri olduğumu düşünürdü.	1	2	3	4	5
2	Ailem, beni hor görürdü.	1	2	3	4	5
3	Ailem, bana farklı davranırdı.	1	2	3	4	5
4	Sağlık çalışanları, benim şikayetlerimi dinlemezlerdi.	1	2	3	4	5
5	Sağlık çalışanları, benim, hap alışverişi yaptığımı ya da kafayı bulmak veya hap satmak için onları kandırarak reçeteli ilaç yazdırmaya çalıştığımı düşünürlerdi.	1	2	3	4	5
6	Sağlık çalışanları, benim sağlığımın yeteri kadar ilgililenmezlerdi.	1	2	3	4	5

Beklenen Damgalama (uygulamada bu başlık çıkarılabilir)

Sizin alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanımı geçmişinizden dolayı insanların **gelecekte** size aşağıdaki şekillerde davranma olasılığı ne kadardır?

		Çok düşük ihtimal	Düşük ihtimal	Belirsiz	Muhtem el	Çok muhtemel
1	Ailem, benim güvenilmez biri olduğumu düşünecektir.	1	2	3	4	5
2	Ailem, beni hor görecektir.	1	2	3	4	5
3	Ailem, bana farklı davranacaktır.	1	2	3	4	5
4	Sağlık çalışanları, benim şikayetlerimi dinlemeyecekler.	1	2	3	4	5
5	Sağlık çalışanları, benim hap alışverişi yaptığımı ya da kafayı bulmak veya hap satmak için onları kandırarak bana reçeteli ilaç yazdırmaya çalıştığımı düşünecekler.	1	2	3	4	5
6	Sağlık çalışanları benim sağlığımla iyi ilgilenmeyecekler.	1	2	3	4	5

İçselleştirilmiş Damgalama (uygulamada bu başlık çıkarılabilir)

Alkol ve/veya uyuşturucu (madde) kullanım bozukluğunuz hakkında neler hissediyorsunuz?

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyor m	Kararsızım	Katılıyor m	Kesinlikle
1	Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam bana kendimi kötü biri olduğum hissi veriyor.	1	2	3	4	5
2	Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığım için diğer insanlar kadar iyi birisi olmadığımı hissediyorum.	1	2	3	4	5
3	Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığım için utanıyorum.	1	2	3	4	5
4	Alkol ve/veya uyuşturucu kullandığımdan dolayı kendimi daha aşağı görüyorum.	1	2	3	4	5
5	Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam, bana kendimi kirli gibi hissettiriyor.	1	2	3	4	5
6	Alkol ve/veya uyuşturucu kullanmam bence iğrenç bir şeydir.	1	2	3	4	5

Ölçeğin Alt Boyutları:

- Onaylanmış Damgalama; 1, 2, 3, 4, 5, 6;
- Beklenen Damgalama; 7, 8, 9, 10, 11, 12
- İçselleştirilmiş Damgalama; 13, 14, 15, 16, 17, 18
- Ölçekte ters madde bulunmamaktadır.

Algılanan Ebeveyn İlişki Tutumları ile Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançların Evlilik Rol Beklentileri Üzerindeki Etkisi: Geleneksel mi, Eşitlikçi mi?

The Predictive Role of Perceived Parental Relationship Behavior and Irrational Romantic Relationship Beliefs in Explanation of Marriage Role Expectations: Traditional or Equalitarian?

Cansu TOSUN¹, Hikmet YAZICI²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi Psikoloji Bölümü, cansu.tosun@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3622-982X

² Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, hyazici@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0250-1453

Başvuru: 18.08.2020
Kabul: 22.01.2021

Atf:
Tosun, C. ve Yazıcı, H. (2021). Algılanan ebeveyn ilişki tutumları ile romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançların evlilik rol beklentileri üzerindeki etkisi: geleneksel mi, eşitlikçi mi?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 173-188. DOI: 10.33417/tsh.781374

ÖZET

Evlilik çiftlere yeni roller yüklese de bu rollere ilişkin beklentiler önemli ölçüde evlilik öncesi deneyimlerle oluşmaktadır. Rollere ilişkin beklentilerin yeterince gerçekleşmemesi ilişkilere olumsuz biçimde yansımakta ve çatışmalı durumların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu ilişkisel yapı içinde evlilik rol beklentileri ve bununla ilişkili değişkenler merkezi rol oynamaktadır. Bu çalışmada algılanan ebeveyn ilişki tutumları ve romantik ilişkilerde gözlenen akılcı olmayan inançların evlilik rol beklentilerini açıklamadaki rolü incelenmiştir. Çalışma 472 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan ortaya çıkan sonuçlar kurulan modellerin hem geleneksel ($F_{(15,330)} = 22,17, p < ,01$) hem de eşitlikçi ($F_{(15,330)} = 3,99, p < ,01$) rol beklentilerini anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Elde edilen bulgularda otoriter baba ebeveyn tutumunun ($F_{(3,450)} = 3,98, p < ,05, \eta^2 = ,03$) geleneksel rol beklentileri; demokratik anne ebeveyn tutumunun ($F_{(3,460)} = 3,53, p < ,05, \eta^2 = ,02$) ise eşitlikçi rol beklentileri ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ebeveyn eğitim düzeyi ile evlilik rol beklentileri arasında da bazı anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Çalışmadan ortaya çıkan sonuç, rol beklentilerinin algılanan belli ebeveyn ilişki tutumları ve romantik ilişkilerde gözlenen akılcı olmayan inanç biçimleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgular benzer çalışmalardan elde edilenlerle önemli ölçüde benzerlik sergilemektedir.

Anahtar kelimeler: *Evlilik, algılanan ebeveyn ilişki tutumu, romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar, evlilik rol beklentisi*

ABSTRACT

Although marriage assigns new roles to couples, expectations regarding these roles are largely constructed through pre-marital experiences. Failure in meeting marriage role expectations has a negative impact on romantic relationships and may lead to conflicting situations. So, marriage role expectations and related variables have central roles in the relationships. The present study investigated the predictive role of perceived parental relationship behaviors, and irrational romantic relationship beliefs on the marriage role expectations. The sample comprised of 472 college students. The findings of the study indicated that the proposed models significantly explained both traditional ($F_{(15,330)} = 22,17, p < ,01$) and equalitarian ($F_{(15,330)} = 3,99, p < ,01$) marriage role expectations. It was observed that fathers' authoritarian parental attitude was related to traditional role expectations ($F_{(3,450)} = 3,98, p < ,05, \eta^2 = ,03$) while mothers' democratic parental attitude was associated with equalitarian role expectations ($F_{(3,460)} = 3,53, p < ,05, \eta^2 = ,02$).

Also, there were statistically significant differences in the marriage role expectations towards parents' education levels. According to the results, marriage role expectations are related to perceived parental relationship behaviors, and irrational romantic relationship beliefs. These findings from present study are similar to results of related studies in the literature.

Keywords: *Marriage, perceived parental relationship behavior, irrational romantic relationship beliefs, marriage role expectations*

GİRİŞ

Evlilik rol beklentisi, evlilik ilişkilerinde nelerin olması ya da nasıl yapılması gerektiği ile ilgili düşünce ve kanıları kapsamaktadır. İki boyutu olan böyle bir değerlendirme sürecinde, kişi hem kendisiyle hem de eşiyile ilgili rollerin nasıl yerine getirileceğine ilişkin beklentilere sahiptir (Hurvitz, 1965). Yaygın ve kabul gören bir sınıflama yapıldığında, geleneksel ve eşitlikçi rol beklentilerinden söz edebilmek mümkündür. Beklentilerin oluşmasında bireysel özelliklerin yanı sıra sosyal ve kültürel unsurların da önemli bir etkiye sahip olduğu açıktır. Geleneksel evlilik yaşantılarında aile bireylerinden beklenen roller, toplumun kadına ve erkeğe yüklediği sorumluluklar doğrultusunda oluşur (İmamoğlu, 1993; Pollock, Die ve Marriot, 1990). Kadın ve erkek rollerinin daha net şekilde belirlendiği geleneksel evlilik rollerinde, kadın genel olarak ev içindeki işlerden sorumluyken, erkek evin geçimini sağlamakla yükümlüdür (İmamoğlu, 1993; Lease, 2003; Morgan ve Walker, 1983). Bu işleyiş özellikle ataerkil toplumlarda daha yaygındır. Ancak tarihsel süreç içinde sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarda gözlenen değişimler aile kurumuna da yansımış ve bunun sonucunda cinsiyet rolleriyle ilgili beklentilerde belirgin farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşma kadınların eğitim fırsatlarından daha fazla yararlanmasına, ekonomik alanda daha fazla görev almasına ve sosyal yaşama daha çok katılmasına yol açarak eşitlikçi rol beklentilerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Gordon ve Whelan-Berry, 2005; Lease, 2003; Yaraman-Başbuğu, 1995). Eşitlikçi evlilik rol dağılımında roller aile bireyleri tarafından belirlenmekte ve eşit şekilde paylaşılmaktadır (Dunn, 1960). Geleneksel anlayışın aksine roller duruma bağlı olarak eşler arasında değişkenlik gösterebilmektedir (Mickelson, Claffey ve Williams, 2006). Eşitlikçi eğilimin giderek artış gösterdiği ve bu eğilimin demokratik bir topluma daha uygun olduğu değerlendirilmektedir (Botkin, Weeks ve Morris, 2000; Davis ve Greenstein, 2004; İmamoğlu ve Yasak, 1997; Ogletree, 2014).

Evlilikteki rollere ilişkin beklentiler genel olarak evlilik öncesinde oluşmakta, bireyler farkında olarak veya olmayarak geçmiş deneyimleriyle bu beklentileri inşa etmektedir (Bell, 1971). Beklentilerin oluşmasında kültürün önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bununla birlikte bireylerin tamamının kültürlenme sürecinden aynı şekilde etkilenecek benzer beklentileri geliştirdikleri söylenemez. Bu durum beklentilerin oluşmasında etkili olan diğer faktörleri gündeme getirmektedir. Evlilik rol beklentilerinin oluşma sürecindeki en önemli faktörlerden biri ailedir. Sosyalleşme sürecinde etkin role sahip olan aile, eş ilişkileri açısından da bireylere model oluşturmaktadır. Anne ve baba arasındaki ilişkinin gözlenmesi ile edinilen deneyimler, bireylerin romantik ilişkilerindeki davranış ve beklentilerini şekillendirmede etkili olmaktadır (Cui ve Fincham, 2010; Cui, Fincham ve Pasley, 2008; Curran, Hazen ve Mann, 2009; Kwan, Mellor, Rizzuto, Kolar ve Bt. Mamat, 2013). Daha spesifik olarak bireylerin kendi evliliklerindeki görev ve sorumluluk paylaşımının da köken ailelerindeki öğrenmelere paralel olarak gerçekleştiği söylenebilmektedir (Botkin vd., 2000).

Romantik ilişkilerde gözlenen akılcı olmayan inançlar, bireylerin ilişkilerdeki beklentilerini etkileyen değişkenlerden biridir. Mantıktan yoksun bu inançlar ilişkiye ve partnerlere dönük katı düşüncelerden

oluşmaktadır (Ellis, 1986). Bunlar ayrıca bireylerin ilişki beklentilerini oluşturma ve ilişkiyi değerlendirme biçimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu beklentiler, tüm sosyal zamanın beraber geçirilmesi ve partnerlerin daima aynı fikirde olması gibi aşırı uçlarda yer almaktadır (Sarı ve Korkut-Owen, 2015). İlişkiye ya da partnere dönük gerçek dışı bu tür beklentiler bireyler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemektedir (Rios, 2010; Stackert ve Bursik, 2003). Beklentilerin karşılanmaması olumsuz duyguların ortaya çıkmasına (McNulty ve Karney, 2004), hatta ayrılıklara varacak sonuçlara sebep olabilmektedir (Demircioğlu, 2000). Geleneksel ve eşitlikçi rol beklentilerine bakıldığında bu eğilimleri rasyonel ya da irrasyonel şeklinde kategorileştirmek doğru görünmemektedir. Bundan ziyade iki partnerin bu eğilimleri arasında çatışma gözlenmemesi önem arz etmektedir. Çünkü partnerlerin evlilik rollerine ilişkin beklentileri evliliklerini değerlendirmede etkin rol oynamaktadır. Partnerlerin rol beklentilerine uygun hareket edilmesi evlilikteki uyumu kolaylaştırırken, beklentilerin karşılanmaması olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Odell ve Quinn, 1998).

Literatürde demografik değişkenlerin evlilik ilişkisine dönük beklenti ve tutumları etkilediğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Gabardi ve Rosen, 1993; Koç, Sezer, Balçın, Turhan, Polat ve Bölükbaş, 2007). Benzer şekilde, demografik özellikler evlilik rol beklentileri üzerinde de etkili olabilmektedir. Evliliğe ilişkin geleneksel ve eşitlikçi beklentiler yaşa (Bener ve Günay, 2013; Morgan ve Walker, 1983), cinsiyete (Bacanlı, 2001; Bener ve Günay, 2013; Flouri ve Buchanan, 2001; İmamoğlu, 2000; İşmen-Gazioğlu, 2006), sosyo-ekonomik düzeye (İmamoğlu, 1993; Morgan ve Walker, 1983), ilişki durumuna (Gubernskaya, 2010; Morgan ve Walker, 1983) ve eğitim düzeyine (Gubernskaya, 2010; İmamoğlu, 1993; Morgan ve Walker, 1983) göre farklılaşabilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin çocukları ile olan ilişkileri (Bell, 1971) ve eğitim düzeyi (Zeybekoğlu, 2013) gibi bazı özelliklerin de çocuklarının evlilik rol beklentileri üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir.

Genç yetişkinlik dönemi eş seçimi gibi kritik bir kararın alındığı ya da sıklıkla gündeme geldiği bir dönemdir. Bu dönemde aynı zamanda evlilikle ilgili beklentiler daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu beklentilerin gerçekçi şekilde oluşturulması ve eş seçimi yapılırken dikkate alınması sağlıklı evlilikler için önemlidir. Evlilik kadar evlilik öncesi sürecin incelenmesi de evlilikte ortaya çıkabilecek olumsuz durumların tespiti ve önlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada bireylerin evlilik rol beklentileri ile algıladıkları ebeveyn ilişki tutumları ve romantik ilişkilerle ilgili akılcı olmayan inançları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Nicel araştırma yaklaşımına göre tasarlanan bu çalışmada korelasyonel ve nedensel karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Korelasyonel araştırmalarda iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki incelenirken, nedensel karşılaştırmada iki ya da daha fazla sayıda grubun belli bir değişken açısından farklılık gösterip göstermediği ve ortaya çıkan farkın kaynağı belirlenmeyi çalışılır (Fraenkel, Walen ve Hyun, 2012).

Araştırma Grubu

Araştırma grubu uygun örnekleme tekniği ile oluşturulmuştur. Uygun örnekleme para, zaman ve iş gücü ile ilgili birtakım zorluklar nedeniyle kolay ulaşılan kişilerin seçilmesini içerir. Bu tekniğin kullanılması sonuçların güvenilirliği ve genellenmesi açısından bir sınırlılık oluşturabilmektedir. Fakat örneklemden kaynaklanabilecek bu tür sınırlılıklar veriler analiz edilirken istatistiksel olarak kontrol altına alınabilmektedir (Barker, Psitrag ve Elliott, 2002). Araştırmanın örnekleme farklı fakülte ve programlarda öğrenim gören 472 lisans ve lisansüstü üniversite öğrencisinden (Kadın=331, Erkek=122, Belirtmeyen=19; Yaş Ort.=22,5, \pm 3,03) oluşmaktadır. Katılımcıların %52,5'inin romantik ilişkisi varken, %46'sının romantik ilişkisi bulunmamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan ve katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir, algılanan ebeveyn tutumu ve ebeveynlerin eğitim durumunu içeren kişisel bilgi formu, Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği, Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeği ve Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği ile toplanmıştır.

Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği

Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği Köksal ve İlhan (2018) tarafından bireylerin evlilikte eşlerine dönük beklentilerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 40 maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçek geleneksel ve eşitlikçi olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. İki farklı uygulamadan elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı geleneksel alt boyutu için ,87 ve ,88; eşitlikçi alt boyutu için ,92 ve ,93'tür.

Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeği

Çelik ve Özış (2016) tarafından geliştirilen Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeği bireylerin ebeveynleri arasındaki ilişkide algıladıkları ilişki tutumunu tespit etmeye dönüktür. 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahip olan ve 37 maddeden oluşan ölçekte her bir madde hem anne hem de baba için ayrı ayrı derecelendirilmektedir. Ölçek otoriter, ilgisiz, koruyucu, demokratik ve bağımlı olmak üzere her iki ebeveyn için de beş faktörden oluşmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ölçeğin anne formu için ,80 ile ,95; baba formu için ,73 ile ,95 arasında değişmektedir.

Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği

Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği Sarı ve Korkut-Owen (2015) tarafından geliştirilmiştir. 30 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçek aşırı beklentiler, sosyal zaman kullanımı, zihin okuma, farklı düşünmek, fiziksel yakınlık ve cinsiyet farklılıkları olmak üzere altı faktörden oluşmaktadır. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için ,84 iken alt faktörler için ,53 ile ,81 arasında değişmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma öncesinde Trabzon Üniversitesi-Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 16.07.2020 tarihli ve 81614018-000-E.211 sayılı etik kurul belgesi alınmıştır. Ayrıca veri toplama araçları için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmış ve katılımcıların gönüllü olduklarını onaylamaları istenmiştir.

Veriler aktif olarak öğrenim gören lisans ve lisansüstü öğrencilerinden online form aracılığıyla toplanmıştır. Bu bağlamda çalışma için gönüllü olan öğrencilere araştırma için oluşturulan formun linki e-posta ve telefon aracılığıyla gönderilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Online platform üzerinden gönderilen formlardan eksik ya da hatalı doldurulanlar çıkarılarak araştırma verilerinin son hali elde edilmiştir.

Veriler SPSS 23.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Analizlerden önce, verilerin normal dağılım özellikleri gösterip göstermediği test edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık katsayıları göz önünde bulundurulduğunda değerlerin -3 ile +3 arasında bulunduğu, dolayısıyla verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir (Kalaycı, 2016). Veri analizinde tanımlayıcı istatistik, çoklu regresyon analizi (ÇRA), Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (PMÇKK), bağımsız *t* testi ve tek yönlü ANOVA teknikleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada ilk olarak, algılanan ebeveyn ilişki tutumları ile ilişkilerdeki akılcı olmayan inançların, evlilik rol beklentilerini yordama gücü test edilmiştir. Kurulan iki farklı ÇRA'da geleneksel ve eşitlikçi beklentiler bağımlı, ebeveyn ilişki tutumlarının alt faktörleri ile romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Diğer bağımsız demografik değişkenlerden yaş sürekli, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ilişki durumu ise dummy değişken olarak modele eklenmiştir.

ÇRA'dan önce çoklu doğrusallık durumunu incelemek için değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 1'e yakın olması çoklu doğrusal bağlantıyı ifade etmektedir (Hines ve Montgomery, 1990). Bu çalışmada ortaya çıkan en yüksek değer $,78$ olduğu, değişkenler arasında çoklu doğrusallık bulunmadığı gözlenmiştir. Ayrıca analizde Durbin-Watson testi ile otokorelasyon durumu incelenmiş ve ortaya çıkan değerlerin (birinci model için 1,65; ikinci model için 2,09), beklenen değerlerin sınırları arasında (1,5-2,5) yer aldığı (Küçüksille, 2010) saptanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Geleneksel R. B. ^a	1													
Eşitlikçi R. B. ^a	-,35**	1												
Anne Otoriter ^b	-,04	-,04	1											
Anne İlgisiz ^b	,01	-,11*	,33**	1										
Anne Koruyucu ^b	,13**	,11*	-,02	-,22**	1									
Anne Demokratik ^b	,03	,14**	-,14**	-,52**	,55**	1								
Anne Bağımlı ^b	,31**	-,07	,04	-,04	,28**	,28**	1							
Baba Otoriter ^b	,12**	-,12*	,27**	,27**	,06	-,07	,16**	1						
Baba İlgisiz ^b	-,01	,00	,17**	,63**	-,15**	-,43**	,04	,33**	1					
Baba Koruyucu ^b	,11*	,08	,01	-,23**	,74**	,52**	,21**	-,05	-,40**	1				
Baba Demokratik ^b	,01	,09*	-,05	-,41**	,36**	,78**	,10*	-,22**	-,63**	,60**	1			
Baba Bağımlı ^b	,22**	-,10*	,14**	-,01	,20**	,23**	,67**	-,00	-,16**	,29**	,29**	1		
RIAÖİ ^c	,40**	-,03	,05	,01	,18**	,07	,21**	,16**	,04	,08	-,01	,16**	1	
Yaş	,10*	-,13**	-,03	,09	,03	-,02	,03	,03	,11*	-,07	-,06	-,03	-,08	1

^a Evlilik Rol Beklentileri alt boyutu; ^b Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı alt boyutu, ^c Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar, * $p < ,05$, ** $p < ,01$

Enter yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda geleneksel ve eşitlikçi rol beklentilerini açıklamaya dönük kurulan modellerin anlamlı olduğu görülmüştür (Geleneksel $F_{(15, 330)} = 22,17$, $p < ,01$; Eşitlikçi $F_{(15, 330)} = 3,99$, $p < ,01$). Seçilen yordayıcı değişkenlerin bireylerin geleneksel rol beklentilerini açıkladıkları varyans %48 iken; eşitlikçi rol beklentileri için %12'dir. Kurulan çoklu regresyon modellerinin özeti Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Çoklu Regresyon Model Özeti

Model	R	R ²	ΔR ²	TSH	Değişim İstatistikleri				
					ΔR ²	ΔF	df1	df2	p
1-Geleneksel Rol Beklentileri ^a	,71	,50	,48	11,20	,50	22,17	15	330	,001
2-Eşitlikçi Rol Beklentileri ^a	,39	,15	,12	6,13	,15	3,99	15	330	,001

TSH=Tahmini Standart Hata, ^a Evlilik Rol Beklentileri Alt Faktörleri

Tablo 3'te de görüldüğü gibi geleneksel beklentileri açıklayan birinci modeldeki anlamlı yordayıcıların sırasıyla; cinsiyet ($\beta = -,49$), romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar ($\beta = ,36$), anne bağımlı ilişki tutumu ($\beta = ,21$) ve baba ilgisiz ilişki tutumu ($\beta = -,18$) olduğu belirlenmiştir. İkinci modeldeki anlamlı yordayıcılar ise baba ilgisiz ilişki tutumu ($\beta = ,26$), yaş ($\beta = -,18$), cinsiyet ($\beta = ,15$), baba otoriter ilişki tutumu ($\beta = -,15$) ve ilişki durumudur ($\beta = ,12$).

Tablo 3. Evlilik Rol Beklentilerinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Model 1	SEK		SK		t	p	VIF
	B	SH	β				
Sabit	18,74	7,16			2,61	,01	
Cinsiyet	-17,05	1,42	-,49		-12,00	,001	1,12
Yaş	,33	,24	,07		1,38	,17	1,54
Eğitim Düzeyi	-2,79	2,41	-,06		-1,16	,25	1,49
İlişki Durumu	2,25	1,23	,07		1,83	,07	1,04
Anne Otoriter Tutum ^a	,08	,24	,01		,33	,74	1,29
Anne İlgisiz Tutum ^a	,27	,26	,06		1,03	,30	2,24
Anne Koruyucu Tutum ^a	,45	,28	,11		1,64	,10	3,20
Anne Demokratik Tutum ^a	-,25	,16	-,12		-1,52	,13	4,40
Anne Bağımlı Tutum ^a	,77	,22	,21		3,51	,001	2,34
Baba Otoriter Tutum ^a	,09	,25	,02		,36	,72	1,35
Baba İlgisiz Tutum ^a	-,48	,17	-,18		-2,86	,01	2,70
Baba Koruyucu Tutum ^a	-,07	,29	-,02		-,24	,81	3,65
Baba Demokratik Tutum ^a	-,03	,15	-,02		-,21	,84	4,92
Baba Bağımlı Tutum ^a	-,15	,24	-,04		-,63	,53	2,23
R. İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar	,36	,04	,36		8,76	,001	1,14
Model 2	SEK		SK		t	p	VIF
B	SH	β					
Sabit	98,00	3,92			25,02	,001	
Cinsiyet	2,20	,78	,15		2,83	,01	1,12
Yaş	-,38	,13	-,18		-2,86	,004	1,54
Eğitim Düzeyi	2,30	1,32	,11		1,75	,08	1,49
İlişki Durumu	1,61	,68	,12		2,38	,02	1,04
Anne Otoriter Tutum ^a	,05	,13	,02		,34	,73	1,29
Anne İlgisiz Tutum ^a	-,12	,14	-,06		-,82	,41	2,24
Anne Koruyucu Tutum ^a	-,00	,15	-,00		-,01	,99	3,20
Anne Demokratik Tutum ^a	,11	,09	,13		1,22	,22	4,40
Anne Bağımlı Tutum ^a	-,03	,12	-,02		-,25	,80	2,34
Baba Otoriter Tutum ^a	-,34	,14	-,15		-2,47	,01	1,35
Baba İlgisiz Tutum ^a	,28	,09	,26		3,08	,002	2,70
Baba Koruyucu Tutum ^a	,09	,16	,06		,59	,55	3,65
Baba Demokratik Tutum ^a	,08	,08	,10		,92	,36	4,92
Baba Bağımlı Tutum ^a	-,23	,13	-,14		-1,78	,08	2,23
R. İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar	-,02	,02	-,04		-,75	,46	1,14

SEK: Standardize Edilmemiş Katsayılar, SK: Standart Katsayılar, ^a Algılanan Ebeveyn İlişki Tutumu Alt Boyutları

Geleneksel ve eşitlikçi evlilik rol beklentilerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA ve bağımsız *t* testi teknikleri ile incelenmiştir. İlk olarak geleneksel rol beklentileri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında puanların anne eğitim düzeyine ($F_{(2,466)}=3,45$, $p<,05$, $\eta^2=,01$), baba eğitim düzeyine ($F_{(2,460)}=3,15$, $p<,05$, $\eta^2=,01$) ve algılanan baba ebeveyn tutumuna ($F_{(3,450)}=3,98$, $p<,05$, $\eta^2=,03$) bağlı olarak değiştiği gözlenmiştir. Varyans homejenliği ve gruplardaki örneklem sayısının eşit olmaması göz önüne alındığında, farkın kaynağı post hoc tekniklerinden Bonferroni testi ile incelenmiştir. Buna göre anne ve babası ilköğretim ve daha altı eğitim düzeyine sahip olanlar, lise mezunu anne babaya sahip olan bireylere oranla daha yüksek geleneksel rol beklenti puanlarına sahiptir. Ayrıca algıladıkları baba ebeveyn tutumu otoriter olanların puanları demokratik, ilgisiz ve tutarsız tutum algılayanlardan daha yüksektir.

Tablo 4. Demografik Değişkenlere Bağlı Olarak Geleneksel Beklentideki Farklılıklar

		KT	sd	KO	F	p
Gelir Düzeyi	Gruplar Arası	592.81	2	296.40	1,22	,30
	Grup İçi	111514.77	458	243.48		
	Toplam	112107.58	460			
Anne Eğitim Düzeyi	Gruplar Arası	1662.65	2	831.33	3,45	,03
	Grup İçi	112355.75	466	241.11		
	Toplam	114018.40	468			
Baba Eğitim Düzeyi	Gruplar Arası	1504.80	2	752.40	3,15	,04
	Grup İçi	109777.57	460	238.65		
	Toplam	111282.37	462			
Anne Ebeveyn Tutumu	Gruplar Arası	790.42	3	263.48	1,08	,36
	Grup İçi	111936.51	460	243.34		
	Toplam	112726.93	463			
Baba Ebeveyn Tutumu	Gruplar Arası	2853.86	3	951.29	3,98	,01
	Grup İçi	107681.46	450	239.29		
	Toplam	110535.32	453			

Eşitlikçi rol beklentileri puanlarının sadece anne ebeveyn tutumuna bağlı olarak farklılık gösterdiği ($F_{(3,460)}=3,53$, $p<,05$, $\eta^2=,02$) gözlenmiştir. Bonferroni testi ile yapılan analiz sonucunda anneleri demokratik ebeveyn tutumuna sahip olanların ilgisiz ve tutarsız tutuma sahip olanlardan daha yüksek puan aldıkları ve farkın buradan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Demografik Değişkenlere Bağlı Olarak Eşitlikçi Beklentideki Farklılıklar

		KT	sd	KO	F	p
Gelir Düzeyi	Gruplar Arası	64.01	2	32.01	,72	,49
	Grup İçi	20346.06	458	44.42		
	Toplam	20410.07	460			
Anne Eğitim Düzeyi	Gruplar Arası	149.10	2	74.55	1,70	,18
	Grup İçi	20427.06	466	43.84		
	Toplam	20576.16	468			
Baba Eğitim Düzeyi	Gruplar Arası	180.97	2	90.49	2,06	,13
	Grup İçi	20229.34	460	43.98		
	Toplam	20410.31	462			
Anne Ebeveyn Tutumu	Gruplar Arası	454.55	3	151.52	3,53	,02
	Grup İçi	19739.74	460	42.91		
	Toplam	20194.29	463			
Baba Ebeveyn Tutumu	Gruplar Arası	57.03	3	19.01	,44	,72
	Grup İçi	19288.06	450	42.86		
	Toplam	19345.09	453			

Katılımcıların geleneksel ve eşitlikçi evlilik rol beklenti puanları cinsiyete ve eğitim düzeyine göre incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da özetlenmiştir. Analiz sonucunda eğitim düzeyinin evlilik rol beklentileri üzerinde etkili olmadığı, fakat hem geleneksel ($t=-11,21$, $p<,01$) hem de eşitlikçi ($t=3,87$, $p<,01$) evlilik rol beklenti puanlarının cinsiyete göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek geleneksel rol beklentilerine, kadınların da erkeklere oranla daha yüksek eşitlikçi rol beklentilerine sahip oldukları belirlenmiştir. Son olarak demografik değişkenlerden yaş ile evlilik rol beklentileri arasındaki ilişkiler incelendiğinde (Tablo 1);

yaş ile geleneksel rol beklentileri arasında pozitif ($r=,10$, $p<,05$), eşitlikçi rol beklentileri arasında negatif ($r=-,13$, $p<,01$) yönde ilişkiler olduğu gözlenmektedir.

Tablo 6. Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Bağlı Olarak Rol Beklentilerindeki Farklılıklar

Değişken	Grup	N	Ort.	SS	sd	t	p
Geleneksel	Kadın	331	42,31	12,88	186.54	-11,21	,001
	Erkek	122	59,87	15,44			
	Lisans	344	46,81	15,50	380	,74	,46
	Lisansüstü	38	44,88	13,30			
Eşitlikçi	Kadın	331	95,66	5,95	173.06	3,87	,001
	Erkek	122	92,59	7,98			
	Lisans	344	94,85	6,69	380	-,58	,56
	Lisansüstü	38	95,50	5,20			

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı algılanan ebeveyn ilişki tutumları ile romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançların, evlilik rol beklentilerini yordama gücünün incelenmesidir. Ortaya çıkan sonuçlar anne bağımlı ve baba ilgisiz ilişki tutumu ile ilişkilerde akılcı olmayan inançların ve demografik değişkenlerden cinsiyetin geleneksel rol beklentilerini açıklamak üzere kurulan birinci modele anlamlı katkılarının olduğunu göstermektedir. Eşitlikçi rol beklentilerinin açıklanmasında ise baba otoriter ve ilgisiz ilişki tutumu ile cinsiyet, yaş ve ilişki durumu modele özgün katkı sağlamaktadır.

Geleneksel beklentiler toplumun cinsiyete atfettiği değerler doğrultusunda oluşmaktadır. Bu bağlamda geleneksel ailelerde kadınların daha bağımlı, erkeklerin ise otoriter olmaları beklenmektedir. Bu çalışmada anne bağımlı ilişki tutumu geleneksel rol beklentilerini pozitif, baba otoriter tutumu ise eşitlikçi rol beklentilerini negatif yönde yordamaktadır. Diğer taraftan baba ilgisiz ilişki tutumu geleneksel rol beklentilerinin negatif, eşitlikçi beklentilerin ise pozitif yordayıcısıdır. Bu bulgu İmamoğlu'nun (1993) geleneksel ailedeki bireylerin, kendi evliliklerini ebeveynlerinin evliliğine benzettiği yönündeki bulguyu destekler niteliktedir. Öz-Soysal, Uz-Baş ve Aysan (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise; evlilikte rollerin, görev ve sorumlulukların paylaşımında köken ailelerin önemli bir referans olduğu gözlenmiştir. Öz-Soysal ve diğerlerinin (2020) çalışmasında da tespit edildiği gibi bireyler ebeveynleri arasındaki ilişkiyi gözlemleyerek (Cui vd., 2008) ve köken ailedeki yapıları baz alarak (Benson, Larson, Wilson ve Demo, 1993; Cui ve Fincham, 2010) kendi ilişki tarzlarını geliştirmektedir. Ebeveynlerinin evlilik ilişkilerini gözleme olanağı bulan bireyler ilişkilerinde ebeveynleriyle benzer örüntüler sergilemektedirler (Amato, 1996; Cui ve Fincham, 2010). Bu bağlamda geleneksel roller sergileyen ebeveynlerin çocuklarının da kendi evlilikte geleneksel rol beklentisi geliştirebileceği söylenebilir.

Bu çalışmada ilişkilere dönük akılcı olmayan inançların geleneksel rol beklentilerini açıklamada özgün katkı sağladığı gözlenmiştir. Bu durumda modern çiftlerin evlilikle ilgili daha gerçekçi beklentilere sahip olabilecekleri (İmamoğlu, 1993) görüşü ön plana çıkmaktadır. Gelenekçi toplum yapısı içinde ilişkilere dönük geliştirilen inanışlar, ağırlıklı olarak iyi bir evlilik ilişkisinde bulunması gereken özellikler bağlamında oluşur. Bunlar öznel ve rasyonel değerlendirmelerden çok toplumsal

yüklemeye ve beklentilerle ilişkilidir. Böyle bir yapıda romantik ilişkilere ve evliliğe dönük beklentileri gelenekçi bir bağlamda oluşmuş olan bireylerin toplum tarafından onay gören ancak gerçekte irrasyonel bir karaktere sahip olan inanışlar geliştirmeleri söz konusu olabilir. Diğer bir ifadeyle evliliğe ilişkin geleneksel inanışlar ile akılcı olmayan inanışlar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığından (Sönmez, 2012) söz edilebilir. Bu sonuçları cinsiyet rollerine atfedilen anlamları dikkate almadan açıklamak sınırlılık taşıyabilir. Nitekim bu çalışmada kadın ve erkeklerin geleneksel ve eşitlikçi rol beklentileri arasında anlamlı farklar gözlenmiştir. Bu bulgular Öcal-Yüceol (2016) ve Çavdar (2013) tarafından benzer içeriklerde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir. Araştırmamızın bulguları evlilikte kadınların daha eşitlikçi, erkeklerin ise daha geleneksel beklentilere sahip olduklarını göstermektedir. Bu sonuç literatürdeki birçok araştırma bulgusu ile örtüşmektedir (Ör. Bacanlı, 2001; Bolzendahl ve Myers, 2004; Flouri ve Buchanan 2001; İmamoğlu, 1993; İmamoğlu, 2000; İşmen-Gazioğlu, 2006; Katenbrink, 2006; Koçyiğit-Özyiğit, 2017; Köksal ve İlhan, 2018; Markwart, 1999; Marlar ve Jacobs, 1993; Parlak ve Bakiler, 2018).

Evlilik rol beklentileri üzerinde bazı demografik değişkenlerin de etkisi vardır. Bu çalışmada ileri yaştaki bireylerin genç yaşta olanlara oranla geleneksel evlilik beklentilerini daha çok benimsedikleri gözlenmektedir. Yaşın ilerlemesiyle geleneksel beklentilere sahip olma arasındaki bu ilişki Aydın-Kılıç (2016) ile Morgan ve Walker'ın (1983) bulguları ile de benzerlik göstermektedir. Ayrıca analiz sonucunda, gelir ve eğitim düzeyi ile beklentiler arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir. Literatürde eğitim düzeyi yükseldikçe eşitlikçi tutumun arttığını tespit eden çalışmalar mevcuttur (Davis ve Greenstein, 2004; Hortaçsu, 2007; İmamoğlu, 1993; Morgan ve Walker, 1983; Paçacıoğlu, 2018). Eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte bireylerin evliliğe ve partnerlerine ilişkin görüşlerinin değişiklik göstermesi beklenebilir. Fakat bu çalışmada eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü eğitim gören grupla sınırlıdır. Dolayısıyla gruplar arasında anlamlı bir farkın gözlenmemesinin bu sınırlılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan literatürde beklentilerin sosyo-ekonomik düzeye göre değişmediğini (Markwart, 1999) ve yüksek gelirin eşitlikçi beklentilere neden olduğunu tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (Davis ve Greenstein, 2009; Morgan ve Walker, 1983).

Ebeveynlerin sahip oldukları özelliklerle evlilik rol beklentileri arasındaki ilişkiye bakıldığında, ebeveyn tutumu ile eğitim düzeylerinin beklentiler üzerinde etkili olabileceği gözlenebilir. Babalarını otoriter olarak algılayan bireylerin geleneksel beklentiler, demokratik anneye sahip olanların ise eşitlikçi beklentiler geliştirdikleri gözlenmiştir. Keza düşük ebeveyn eğitim düzeyinin de geleneksel rol beklentileri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi beklentiler ve aile içi roller üzerinde etkili olmaktadır. Ebeveynlerin ilişkisine yansıyan bu durum çocukların kendi ilişkileri üzerinde de etki göstermektedir. Zeybekoğlu (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada anne-baba eğitim düzeyinin babalık rolüne ilişkin tutumları şekillendirmede etkili olduğu gözlenmiştir.

Evlilik rol beklentileri bireylerin davranışlarının şekillenmesinde etkiliyken, aynı zamanda ilişkileri ve partnerleri değerlendirmek için de bir kriter haline gelmektedir. Yapılan çalışmalar evlilik beklentileri

konusundaki anlaşmazlıkların evlilikte yaşanan problemlerin başında yer aldığını göstermektedir (Demircioğlu, 2000; Odell ve Quinn, 1998). Böyle bir sonuç, sağlıklı evlilikler için evliliğe dönük beklentilerin gözden geçirilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, evlilik öncesinde ve belli bir farkındalık düzeyinde gerçekleşirse, evlilikte beklenen uyumun inşa edilmesine katkı sağlayabilir. Güç olarak algılansa da değişebilir özellikteki inanışların evlilik öncesinde tespit edilmesi aynı zamanda evliliği kuvvetlendirici belli müdahaleleri yapmaya da yol açabilir. Dolayısıyla evlilik öncesi psikolojik danışmanlık hizmeti veren uzmanların, evlilik rol beklentilerini dikkate alması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, ebeveyn-çocuk rol beklentileri arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Bahsedilen ilişkinin uzmanlar için yol gösterici nitelikte olacağı ve bireyleri anlamak açısından kaynak sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini sadece lisans ve lisansüstü eğitim gören bireylerden oluşmaktadır. Örneklemin eğitim düzeyi ve yaş ranjı açısından genişletilerek bireylerin beklentileri üzerinde etkili olabilecek kişilik, benlik kurgusu ve öz saygı gibi değişkenlerin ele alınması önerilmektedir. Diğer taraftan evlilik öncesindeki sürecin yanında, evlilikte sahip olunan geleneksel ve eşitlikçi rollerin bireyleri ve evliliklerini nasıl etkilediğinin araştırılmasının da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma etik standartlara uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma öncesinde Trabzon Üniversitesi-Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 16.07.2020 tarihli ve 81614018-000-E.211 sayılı etik kurul belgesi alınmıştır.

Veriler kişisel bilgi formu, Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği, Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeği ve Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma öncesinde ölçek sahiplerinden ölçeklerin kullanılabilmesi için izin alınmıştır. Ayrıca katılımcıların gönüllü olduklarını yazılı olarak onaylamaları istenmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 628-640.

Aydın-Kılıç, Z. N. (2016). *Ankara-Trabzon-Erzurum örnekleminde babanın çocuğun hayatına katılımı ve baba-çocuk ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bacanlı, H. (2001). Eş tercihleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(15), 7-16.

- Barker, C., Pistrang, N., & Elliott, R. (2002). *Research methods in clinical psychology* (2nd ed.). Chichester: John Willey and Sons.
- Bell, R.R. (1971) Adjustment in marriage. In R. R. Bell (Ed.), *Marriage and family interaction* (3rd ed., pp. 286-294). Homewood, Illinois: The Dorsey Press.
- Bener, Ö., & Günay, G. (2012). Gençlerin evlilik ve aile yaşamına ilişkin tutumları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-27.
- Benson, M. J., Larson, J., Wilson, S. M., & Demo, D. H. (1993). Family of origin influences on late adolescent romantic relationships. *Journal of Marriage and Family*, 55(3), 663-672.
- Bolzendahl, C. I., & Myers, D. J. (2004). Feminist attitudes and support for gender equality: Opinion change in women and men, 1974–1998. *Social Forces*, 83(2), 759-789.
- Botkin, D. R., Weeks, M. O., & Morris, J. E. (2000). Changing marriage role expectations: 1961–1996. *Sex Roles*, 42, 933–942.
- Cui, M., & Fincham, F. D. (2010). The differential effects of parental divorce and marital conflict on young adult romantic relationships. *Personal Relationships*, 17(3), 331-343.
- Cui, M., Fincham, F. D., & Pasley, B. K. (2008). Young adult romantic relationships: The role of parents' marital problems and relationship efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(9), 1226-1235.
- Curran, M. A., Hazen, N. L., & Mann T. (2009). Representations of marriage and expectations of parenthood: Predictors of supportive coparenting for first-time parents. *Parenting: Science and Practice*, 9(1-2), 101–122.
- Çavdar, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çelik, E., & Öziş, G. (2016). Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 5(2), 50-64.
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2004). Cross-national variations in the division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1260–1271.
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *Annual Review of Sociology*, 35, 87–105
- Demircioğlu, N. S. (2000). *Boşanmanın, çalışan kadının statüsü ve cinsiyet rolü üzerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dunn, M. S. (1960). Marriage role expectations of adolescents. *Marriage and Family Living*, 22(2), 99-111.
- Ellis, A. (1986). Rational emotive therapy applied to relationships therapy. *Journal of Rational Emotive Behavior Therapy*, 4, 14-21.
- Flouri, E., & Buchanan, A. (2001). What predicts traditional attitudes to marriage? *Children and Society*, 15, 263-271.

- Fraenkel, J. R., Wallen, N.E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education (8th edition)*. New York: McGraw-Hill International Edition.
- Gabardi, L., & Rosen, L. (1993). Intimate relationships: College students from divorced and intact families. *Journal of Divorce and Remarriage*, 18(3-4), 25-56.
- Gordon, J. R., & Whelan-Berry, K. S. (2005). Contributions to family and household activities by the husbands of midlife professional women. *Journal of Family Issues*, 26, 899-923.
- Gubernskaya, Z. (2010). Changing attitudes toward marriage and children in six countries. *Sociological Perspectives*, 53(2), 179-200.
- Hines, W. W., & Montgomery, D. C. (1990). *Probability and statistics in engineering and management science*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hortaçsu, N. (2007). Family- versus couple-initiated marriages in Turkey: Similarities and differences over the family life cycle. *Asian Journal of Social Psychology*, 10, 103-116.
- Hurvitz, N. (1965). The marital roles inventory as a counseling instrument. *Journal of Marriage and the Family*, 27(4), 492-501.
- İmamoğlu, E. O. (2000). Changing gender roles and marital satisfaction in Turkey. In F. Acar, & A. Ayata (Eds), *Gender and identity construction* (pp. 101-116). Netherlands: Brill Inc.
- İmamoğlu, E. O., & Yasak, Y. (1997). Dimensions of marital relationships as perceived by Turkish husbands and wives. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 123(2), 211-232.
- İmamoğlu, O. (1993). Değişen dünyada değişen aile içi roller. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1, 58-68.
- İşmen-Gazioğlu, A. E. (2006). Genç yetişkinlerin evlilik ve aile hayatına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23(23), 107-123.
- Kalaycı, Ş. (2016). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (7. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Katenbrink, J. (2006). Translation and standardization of the Sex-Role Egalitarianism Scale (SRES-B) on an German sample. *Sex Role*, 54(7-8), 485-493.
- Koç, M., Sezer, A., Balçın, M., Turhan, H., Polat, Ü., & Bölükbaş, O. (2007). Üniversite öğrencilerinin evlilik kavramına atfettikleri anlamlar. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 110-123 .
- Koçyiğit-Özyiğit, M. (2017). The meaning of marriage according to university students: A phenomenological study. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(2), 679-711.
- Köksal, B., & İlhan, T. (2018). Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 300-319.
- Küçüksille, E. (2010). Çoklu doğrusal regresyon modeli. Ş. Kalaycı (Ed.) *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 257-269). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kwan, L. L. Y., Mellor, D., Rizzuto, L., Kolar, C., & Bt. Mamat, N. H. (2013). The relationship between perceived interparental conflict and Malaysian young adults' attitudes toward divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(7), 596-607.

- Lease, S. H. (2003). Testing a model of men's nontraditional occupational choices. *Career Development Quarterly*, 51, 244-258.
- Markwart, L. L. (1999). *Differences in the marriage role expectations of post-secondary students from divorced and intact family backgrounds in accordance with family-of-origin social class*. Unpublished master's thesis, University of Regina, Canada.
- Marlar, J. A., & Jacobs, K. (1993). Differences in the marriage role expectations of college students from intact and divorced families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 18(3-4), 93-103.
- McNulty, J. K., & Karney, B. R. (2004). Positive expectations in the early years of marriage: Should couples expect the best or brace for the worst?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(5), 729-743.
- Mickelson, K. D., Claffey, S. T., & Williams, S. L. (2006). The moderating role of gender and gender role attitudes on the link between spousal support and marital quality. *Sex Roles*, 55(1-2), 73-82.
- Morgan, C. S., & Walker, A. J. (1983). Predicting sex role attitudes. *Social Psychology Quarterly*, 46(2), 148-51.
- Odell, M., & Quinn, W. H. (1998). Congruence, desire for change, and adjustment during the first year of marriage. *Marriage and Family Review*, 27(1-2), 91-112.
- Ogletree, S. (2014). Gender role attitudes and expectations for marriage. *Journal of Research on Women and Gender*, 5, 71-82.
- Öcal-Yüceol, S. E. (2016). *Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar ile ilişki doyumu ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öz-Soysal, F. S, Uz-Baş, A. & Aysan, F., (2020). A qualitative study for university students' marriage expectation. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(1), 241-253
- Paçacıoğlu, B. (2018). *Üç farklı kuşaktaki evli kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile aile işlevleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parlak, S., & Bakiler, E. (2018). Perceptions of masculinity and choice of spouse of Turkish university students. *Intersections-Gender and Sexuality In Asia And The Pacific*, (42), 1-12.
- Pollock, A. D., Die, A. H., & Marriott, R. G. (1990). Relationship of communication style to egalitarian marital role expectations. *The Journal of Social Psychology*, 130(5), 619-624.
- Rios, C. M. (2010). *The relationship between premarital advice, expectations and marital satisfaction*. Unpublished master's thesis, Utah State University, Logan.
- Sarı, T., & Korkut-Owen, F. (2015). Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 255-273.
- Sönmez, D. (2012). *Boşanma sürecindeki çiftlerin otomatik düşünceleri ile aile ve evliliğe ilişkin inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Stackert, R. A., & Bursik, K. (2003). Why I unsatisfied? Adult attachment style, gendered irrational relationship beliefs, and young adult romantic relationship satisfaction. *Personality and Individual Differences, 34*, 1419- 1429.
- Yaraman-Başbuğu, A. (1995). Metropolitan aile ilişkilerinde değişen cinsel roller, *II. Aile Kurultayı* (C.1, s. 221-228). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities, 3*(2), 297-328.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmetlerin Yerelleşmesine Kent Konseylerinin Katkıları¹

Contributions of City Councils to The Decentralization of Social Services

Sami KALAYCI¹, Aziz AKİN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, samiklyc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0981-9595

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, akinazizakin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9478-7590

Başvuru: 12.06.2020
Kabul: 23.01.2021

Atf:
Kalaycı, S. ve Akin, A. (2021). Sosyal hizmetlerin yerelleşmesine kent konseylerinin katkıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 189-210. DOI: 10.33417/tsh.750180

ÖZET

Refah devleti uygulamalarının tartışılıp neo-liberal politikaların uygulanmaya konulduğu 1980'li yıllardaki ekonomik ve mali krizler, ülkelerin sosyal politika belirleyicilerinde çeşitli aktörlerin yer almasına imkân tanımıştır. Özellikle ülkelerdeki sosyal refah politikalarının belirlenmesinde merkezi idareye destek olma amacı taşıyan yönetim ilkesi katılımcı bir yönetim mekanizmasına zemin hazırlamıştır. Böylece sosyal politikaların bel kemiğini oluşturan sosyal hizmetlerde yerel yönetimlerden sivil toplum kuruluşlarına kadar katılımcı bir idare şekli yerelde ortaya çıkarılmıştır. Özellikle kent konseyleri eliyle yerel alandaki sosyal yönlü hizmetlerin türünü belirleyen yerel halk, kararlara da katılarak hizmetlerin niteliğinin gelişmesine ve verimliliğinin artmasına katkı yapmıştır. Türkiye de kamu yönetimi alanında başlattığı reformlar aracılığıyla yaşanan bu tür gelişmeleri yerelde uygulama koymuştur. Bu bağlamda 2004 yılından itibaren yerel yönetim alanında başlatılan yasal düzenlemelerin içerisine kent konseyleri de eklenerek sosyal hizmetlerin yerelleşme süreci hızlandırılmak istenmiştir. Çalışmada kent konseylerinin sosyal hizmetlerin yerel idareler eliyle yaygınlaştırılması arayışı sürecine olası katkılarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmetler, kent konseyi, belediyeler, yerelleşme, sosyal hizmet

ABSTRACT

The economic and financial crisis in the 1980s, during which social welfare government policies were debated and neo-liberal policies were being implemented, made possible various agencies in social policy determinants of countries. In particular, for the determination of social welfare policies of countries, governance principles to help central administration led up to participative management mechanisms. Therefore, in social services as the root of social policies, a participative management model occurred from local administration to non-governmental organizations in local areas. Local people determine the type of social services in local areas by city councils in particular. Therefore, by participating in the decision making, they contribute to the development of the quality and effectiveness of these services. Thanks to its reforms in public administration, Turkey started to implement these developments in local areas. In this context, the country has aimed to accelerate the indigenization process of social services since legal regulations started in 2004. The study aims to clarify the potential contributions of city councils to the extensification demand of social services through the policies of local administrations.

Keywords: Social services, city council, municipalities, decentralization, social work

¹ Bu çalışma, 10-12 Ekim 2019 tarihleri arasında Dicle Üniversitesi'nde gerçekleştirilen III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş olan bildirinin geliştirilmiş halidir.

GİRİŞ

Refah devleti uygulamaları küresel ölçekte yaşanan sosyal ve ekonomik krizler sonucu 80'li yıllardan itibaren neo-liberal politikalar çevresinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yönetim anlayışında, merkezi idarenin yanında yerel yönetimlerin de yer aldığı çok aktörlü bir yönetim modeli benimsenmiştir. Böylece merkeziyetçi bir yönetim yerine yerel yönetimler ile sivil toplum ve piyasanın da katıldığı bir yönetim sistemi yapısı içerisinde refah politikaları yürütülmeye başlanmıştır.

Neo-liberal politikalar çevresinde ortaya çıkan yeni yönetim anlayışına bağlı olarak Türkiye de 2000'li yıllardan itibaren kamusal alan yönetiminde yeniden yapılanma sürecine girerek yerelleşme anlayışını sosyal refah politika uygulamalarına yansıtmıştır. Bu durum 2004 ve 2005 yıllarında yerel yönetimler konusunda gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle ortaya çıkan yeni belediye yönetim yapılanmasında görülmüştür (Artan, 2012; Kalaycı, 2017, s. 125). Özellikle yerel nitelikli sosyal hizmet politikalarının yürütülmesinde yerel aktör ve paydaşların desteklerinin kazanılmasında kent konseyi uygulaması önem arz etmiştir.

2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile düzenlenmiş olan Kent Konseyleri, kent yaşamının ve vizyonunun gelişmesi, yerel halkın bilinçlenmesi, yerel nitelikli hizmetlerin sürdürülebilmesi, sağlık ve çevreye duyarlılık, yerel kalkınmanın önemi, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın büyütülmesi gibi çok düzeyli ve insan odaklı yönetimin oluşması için yerel alanda bir fırsat olmuştur. Çünkü yerelleşme bağlamında niteliği gereği kent konseyleri yerel alanda sosyal hizmet ve politikaların belirlenip yürütülmesinde meslek kuruluşlarından üniversitelere sivil toplum kuruluşlarından özel sektör temsilcilerine kadar geniş katılımlı bir yönetim yapısına sahip olmuştur.

Kent alanlarında, yerel nitelikli sosyal hizmetlerin belirlenmesinde ortak akıl ile uzlaşmanın olduğu, yerel beklenti ve ihtiyaçlar ile sorunların göz önüne alındığı bir sistem konusunda kent konseyleri önemli bir araç olmuştur. Çünkü kent konseyleri yereldeki tüm toplum kesimlerini bir araya getirip kente özgü sosyal ve ekonomik sorunlar ile bunların çözümüne yönelik birlikte ve ortak hareket etme fırsatı sunan bir yönetim sistemini bireylere sunmuştur. Özellikle kentteki kadın, çocuk, yaşlı ve engelli gibi toplum içerisinde dezavantajlı durumda olan bireylerin kendi kaderlerini tayin etme ve gelecek beklentilerini karşılamaya yönelik sosyal hizmetlerin üretilmesinde söz sahibi olma konusunda kent konseyleri önemli bir fırsat aracıdır. Dolayısıyla bu çalışmada yerelleşme bağlamında kent konseylerinin kentsel alanlarda, sosyal hizmetlerin yürütülmesine yaptığı katkıları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda da Adana, Antalya, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Mersin ve Şanlıurfa büyükşehir belediyeleri ile Konya ve İstanbul büyükşehir belediyeleri sınırları içerisinde bulunan üç ilçe belediyesine ait kent konseylerinin yaptığı sosyal hizmet uygulamaları incelenmiştir.

1. KAVRAMSAL BOYUT: YERELLEŞME VE SOSYAL HİZMET

Küreselleşmenin etkisiyle neo-liberal politikaların 80'li yıllardan itibaren dünyada yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan yerelleşme, kamusal alandaki yeni yönetim anlayışının göstergelerinden birisi olmuş (Emini, 2009, s. 31) ve kavramsal yönden çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu bağlamda yerelleşme, merkezi yönetimin yerel idarelerle yaptığı görev ve yetki paylaşımında yerel idarelerin merkezi idareye göre daha fazla yetki ve sorumluluk üstlenmesidir. Bir başka tanımlamada ise yerel halk ile yerel yönetimlerin müşterek ihtiyaçları nedeniyle birliktelik kültürü altında kendi kendilerini idare edecek imkân ve yetkilere sahip olmasıdır (Yüksel, 2001, s. 14).

Yerinden yönetim kavramıyla eşdeğer görülen yerelleşme, ilke olarak kamusal nitelikli kimi hizmetlerin merkezi yönetimin dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesini benimsemektedir. Bu çerçevede yerelleşme, merkezi idare ilkesinin aksine kamu hizmetlerinden bazılarının merkezi idarenin hiyerarşisi dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesini öngören bir ilke şeklinde ele alınmıştır (Günday, 2002, s. 61).

Avrupa Birliği, Dünya Bankası vb. uluslararası kurum ve kuruluşlar, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelere yerelleşme ilkesini tavsiye etmiştir. Bu bakımdan Dünya Bankası yerelleşmeyi, merkezi idarenin bazı yetkilerini taşra birimlerine, yerel yönetimlere, yarı özerk kamu kurumlarına ve özel sektöre devretmesi şeklinde tanımlamıştır (Keskin, 2008, s. 618). Böylelikle yerelleşme ile yerel yönetimlere, merkezi idare karşısında kendi politikalarıyla ilgili kararlarında bağımsız veya özerk bir yapı kazandırma, yetki ve sorumluluklarında kendi iradeleri ile hareket edebilmelerine imkân tanıma, yeterli düzeyde mali ve insan kaynağına sahip olma, görev ve yetkilerinin açık ve net bir şekilde belirleme gibi amaçlar hedeflenmiştir.

Dünya üzerindeki ülkeler kendi fırsat ve imkânları dâhilinde ürettikleri sosyal politikalarla toplumsal refahı arttırmayı amaçlamışlar ve bu amaç içinde çeşitli sosyal politika çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu çerçevede sosyal politika işlevi güçlü olan bireylerin, grupların ve toplumların refahına doğrudan etki eden çalışma alanlarından birisi de sosyal hizmet disiplini. Çalışma odağında birey ile çevresinden kaynaklı sorunlar olan sosyal hizmet (Kongar, 2007, s. 1), değerler çerçevesinde kişileri, grupları ve toplumu hem ruhsal hem de fiziksel yönlerden mümkün olan en yüksek refah düzeyine çıkartmak için imkânlar üretmeye çalışan (Friedlander, 1965, s. 6) bir bilim ve meslek alanıdır (Cılga, 2004, s. 35). Diğer bir ifade ile sosyal hizmet, "*Toplumun kendi elinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da beden veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylerin ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, devlet ve gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetlerdir*" (Tuncay ve Ekmekçi, 2016, s. 759).

Sheafor ve Horejsi (2012)'ye göre sosyal hizmet, toplumdaki engelli, yaşlı, çocuk, gibi özel gereksinim grupları içerisinde yer alan müracaatçıların yaşadıkları sorunlar ile karşılaştıkları

zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olan, dezavantajlı konumda olan grup ve toplum üyelerinin karşılanmamış ihtiyaçlarını, kaynakları harekete geçirerek karşılamayı hedefleyen ve insan onuruna yaraşır bir yaşam şekli kurmayı amaçlayan uygulamalı bir disiplin ve meslektir.

Kavramsal olarak sosyal hizmet, *“insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesinde; insanların kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde; aile bağlarının güçlendirilmesinde; bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmak amacıyla sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünüdür”* (Barker 1991; akt: Devlet Planlama Teşkilatı, 2001, s. 11).

Bu çerçevede sosyal hizmet alanı bir bilim ve disiplin olma dışında sosyal hizmetler şeklinde farklı yönde ve geniş anlamda ele alındığı zaman eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik (sosyal sigortalar ve sosyal hizmet alanları) gibi büyük bir alanda yürütülen politika ve hizmetlerin tamamıdır (Tomanbay, 1999, s. 238-239).

Merkezi idarenin çeşitli görev ve yetkilerini yerel idarelere ya da diğer kurum ve kuruluşlara bırakması ile hizmetlerdeki nitelik ve verimliliğin artması yerelleşmeyle ilgili yapılan tanımlamaların ortak noktası olmuştur (Kesgin ve Kalaycı, 2017, s. 2270-2271). Bu kapsamda insan hayatına doğrudan müdahil olan sosyal hizmet uygulamalarında yerel yönetimlere, merkezi idarenin yetki ve sorumluluk vermesi önem arz etmektedir (Karataş, 2001, s. 216; Mavili Aktaş ve Genç, 2008, s. 89; Çetin, 2017, s. 153). Yerel alanda sosyal politikaların uygulanmasına imkân sunabilen belediyeler, sosyal hizmetlerin yerelleşmesinde de niteliği gereği önemli bir kamu idaresidir. Dolayısıyla bakım ve destek konularında dezavantajlı durumdaki müracaatçı grupların kendileriyle ilgili politikaların belirlenip uygulanmasına aktif bir katılım gösterecekleri yönetim şekli birisi de belediyelerdir.

2. KENT KONSEYLERİ

Kent konseyleri, kentte yaşayan bireylerin güçlü ve örgütlü bir yapı oluşturarak yaşadıkları sorunları, çözüm mercilerine iletebilecekleri önemli bir mekanizma olmuştur. Özellikle yerel alandaki beklenti ve ihtiyaçların zamanında ve yerinde karşılanması amacıyla eksikliklerin doğru teşhis edilmesinde kent konseyleri önemli bir yönetim mecrasıdır.

2.1. Dünyada Ortaya Çıkışı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan endüstri ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra artan küreselleşme hareketleri, insanların doğaya verdiği tahribatları artırmıştır. Bu tahribatlara engel olmak için uluslararası düzeyde çalışmalar başlamıştır. Çevresel etmenlerin yanı sıra devletlerin faaliyet ve üretim alanında bir şirket gibi işleyiş göstermesi yönetilenler ile yönetenlerin beraber hareket ettiği “yönetişim” ilkesini hayata geçirmiştir. Küreselleşme olgusu devletlerin üretici rolünü düzenleyici role dönüştürmüştür. Değişen devlet rolü ve anlayışı yeni bir yapılanmaya ihtiyacı artırmıştır. Sebep olarak ise; kamusal alandaki verimsizlik, kamu kurumlarının etkisizliği ve

kurumlar arası artan kırtasiyecilik gibi olgular görülmüştür. Yeni yapılanma ile bu olguların ortadan kaldırılması, devletlerinin ilerlemesinde etkin rol oynayacağı düşünülmüştür (Çetinkaya ve Korlu, 2012, s. 96). Tüm toplumsal aktörleri etkin bir şekilde kullanmayı öngören yönetim anlayışı; karşılıklı işbirliğini, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkararak, saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerindeliği esas almıştır (DPT, 2007, s. 5).

Demokrasi, “sürdürülebilir kalkınma” ve “küresel ortaklık” gibi kavramların gelişimi için esas görülen yönetim kavramı devletlerin yönetilmesinde, yönetenlerin yanı sıra yönetilenlerin de aktif rol oynamasını hedeflemiştir. Bu kavramların geliştirilmesi için dünyada Birleşmiş Milletler (BM) “Rio Yeryüzü Zirvesi” ile “Yerel Gündem 21” gibi konferanslar düzenlenmiştir (Emrealp, 2005, s. 19). Demokrasinin yanı sıra halkın ihtiyaç ve taleplerini öğrenmek için çeşitli organizasyonlar düzenlenmiş ve bunların neticesinde, işlemlerin nasıl yürütüleceği, halkın bu faaliyetlerden ne kadar etkin kullanılabileceği (katılımı) tespit edilmeye çalışılmıştır (Özen ve Yontar, 2009, s. 2). Yönetişim, katılım ve küreselleşme kavramları ile özdeşleştirilen kent konseylerinin temelleri bu olgular neticesinde atılmıştır. Bu dönemden önce kalkınma için mazur görülen sorunlar küresel boyuta dönüşmüş ve bunun çözümü için kalkınma ve doğal çevre arasında denge kurulması çalışmaları hızlanmaya başlamıştır (Tıraş, 2012, s. 58).

Çevre sorunlarına karşı bu dönemlerde UNESCO tarafından 1968 yılında “İnsan ve Çevre Konferansı” 1970’de ise “İnsan ve Biyosfer Konferansı” düzenlenmiştir (Yeşildal, 2014, s. 84). Kalkınma ve doğal çevre sorunları arasında dengeyi korumak amacıyla ise ilk adım 1972 yılında Roma Kulübü bünyesinde yer alan entelektüel bir gurubun hazırladığı “Büyümenin Sınırları” adlı rapor ile atılmıştır (Kaypak, 2011, s. 23). Baskın olarak “katılımcılık” fonksiyonu ile Türkiye’ye özgü olan kent konseylerinin kökenini Gündem 21, Yerel Gündem 21 ve Avrupa Kentsel Şartı oluşturmuştur (Soygüzel 2015, s. 65). İlk adım olarak 13-14 Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı “Gelecek Yüzyıla Açılan Yolda Sürdürülebilir Gelişme” başlığı ile “Yeryüzü Zirvesi” olarak adlandırılan eylem planında yer alan beş temel belgeden biri olan Gündem 21’in “sürdürülebilir kalkınma” hedefi ile düzenlenmiştir (Kara ve Şimşek 2016, s. 250). Bu eylem planında gerek ulusların birbirleriyle rekabetinde gerekse de iç dinamiklerdeki eşitsizlikler, artan yoksulluk, açlık ve hastalıkların yanı sıra ekosistemdeki bozulmaların üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede mevcut sorunların çözümü ve yönetimini daha güvenli bir geleceğe ulaştıracak “küresel ortaklık” kavramı ortaya koyulmuştur (Soygüzel 2015, s. 66). Bu kavram ile Gündem 21 hedeflerinin başarısı ulusal ve uluslararası tüm aktörlerin ortak hareketi ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir.

Gündem 21 Belgesi’nin 28. bölümünde “Gündem 21’in Desteklenmesinde Yerel Yönetimlerin Girişimleri” başlığı altında, yönetim ve çevre ile ilgili belirtilen sorunların ve çözümlerinin büyük bir çoğunluğunun yerel yönetimlerdeki eksikliklerden kaynaklandığı, bu sebeple de çözümü için yerel yönetimlerin etkin kullanımının gerekliliği belirtilmiştir. Bunun açıklaması olarak da halka en yakın

birimin yerel yönetimlerin olduğu ve hedeflenen sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi ve geliştirilmesi için halkı eğitmede ve aktif hale getirmede yerel yönetimlerin önemli rol oynayacağı düşünülmüştür (Kara ve Şimşek, 2016, s. 250). Bu çerçevede Gündem 21'in eylem planı ile yerel yönetimler vatandaşlar, yerel organizasyonlar ve özel girişimler ile diyalog kurarak Yerel Gündem 21 uygulanmaya başlanmıştır.

Gündem 21 ile yerel yönetim programları, politikaları, yasal düzenlemeleri ve yerel programları kapsamıştır. Bu sayede amaçlanan hedeflerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Gündem 21 eylem planının en önemli noktası, hizmetlere ilişkin karar alma sürecine tüm aktörlerin katılma fırsatını yakalayabilmesidir. Böylece kente özgü planlama ve politika konularında ortak karar alabilme, uygulama ve memnuniyet duyma konularında tüm kesimleri memnun edilmesi daha da kolaylaştırmış olmasıdır (Kara ve Şimşek, 2016, s. 251). Bu eylem planı ile ulusal, ulus üstü ve yerel yönetimler çok detaylı bir şekilde ele alınmış ve yerel yönetimlere öncelik ve görevler verilerek "Yerel Gündem 21" kavramı getirilmiştir (Baykal, 2010, s. 217).

Yerel Gündem 21 çalışmaları, yaşanılabilir çevre için geliştirilen yerel yönetim ve toplumun ortak hareket etme stratejisidir. Bu çalışma ile beraber kalkınma düşüncesinde yerel düzeyde hareket öngörülmüş ve yerel yönetimlerin liderliğinde diğer yerel ve merkezi kurumlarla işbirliği yaparak sorunların tespiti ve bölgeleri için yerel gündem stratejilerini oluşturmaları karar kılınmıştır (Baykal, 2010, s. 217). İşleyiş, yapı ve kuruluş amaçlarına bakıldığında Yerel Gündem 21'lerin yeni yasal düzenlemeyle kent konseylerine dönüştüğü ve "katılımcı" niteliklerinin olduğu görülmüştür (Erkul vd, 2013, s. 87).

Kent konseylerini oluşturan bir diğer çalışma alanı ise; Avrupa Kentsel Şartı olmuştur. Bu çalışmada yönetim konusunda katılım, sürdürülebilir kalkınma, belediyeler arası işbirliği ve eşitlik başlıkları dikkat çekmiştir. Bu başlıklar kent konseylerini oluşturan maddeler ile uyum göstermektedir (Kara ve Şimşek, 2016, s. 252).

2.2. Türkiye'deki Gelişim Süreci

Türkiye'de kent konseylerinin hem mevzuat hem de sorumlulukları yönünden çok eski olmaması bu alanın daha da hızlı geliştirilmesine imkân tanımıştır. Bu bağlamda kent konseylerinin Türkiye'de ortaya çıkmasında Yerel Gündem 21 eylem planının etkisi büyük olmuştur. Gündem 21 ve Yerel Gündem 21'in Türkiye'de aktif hale gelmesi, 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen "BM Habitat II Yerleşimleri Konferansı (Kent Zirvesi)'nin" önemli katkısı bulunmaktadır. Yerel Gündem 21 uygulamaları Türkiye'de BM Kalkınma Programı'nın desteği çerçevesinde Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı'nın ortaklığında yürütülen "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi neticesinde başlamıştır (Uslu, 2017, s. 107). Bu konferans ile "yönetişim" kavramı da dilimize ilk kez girmeye başlamıştır. Türkiye'de Yerel Gündem 21 adı ile 1996 yılında Bursa, İzmir, Adapazarı, Adana, Trabzon, Kars, Tekirdağ, Van, Eskişehir, Edirne, Afyon, Antalya, Diyarbakır ve Manisa illerinde kent konseyi statüsünde yapılanmalar kurulmuştur (Özdemir, 2011, s. 38).

Kent konseylerinin kurulmasına dair ilk siyasi dokümanlardan biri olan “Acil Eylem Planı” ile “Merkezi yönetimde yapılacak reform çalışmalarına paralel olarak yerel yönetim reformu öncelikli bir alan olarak ele alınacaktır” başlığı ile Türkiye siyasetinde yer edinmeye başlamış ve “Kamu Yönetimi Platformu” çerçevesinde tartışılmıştır (Soygüzel, 2015, s. 67-68). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesine dayanılarak, Kent Konseyi Yönetmeliği 8 Ekim 2006 tarih ve 26313 sayılı Resmi Gazete’de çıkarılmış ve bu sayede hukuki statüsünü kazanmıştır. Danıştay tarafından bazı maddelerinin iptali üzerine doğan boşluğun giderilmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Kent Konseyi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 6 Haziran 2009 tarih ve 27250 sayılı Resmi Gazete’de bazı maddelerinde değişiklik yapılarak yayınlanmış ve kent konseyleri bugünkü yapılarına kavuşmuştur.

3. KENT KONSEYLERİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Kent konseyleri 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde "Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır" ifadesine yer verilmiştir. Kent Konseyi Yönetmeliği ile Yerel Gündem 21 çerçevesinde daha önceleri kent meclisi, kent kurultayı veya kent parlamentosu gibi isimlerle anılan yapılar kent konseyi olarak son halini almıştır (Kara ve Şimşek, 2016, s. 253-255).

Yerel eylem planlaması ve uygulamasının her bir kentin kendisine ait koşulları, değer ve önceliklerine dikkat edilerek yürütülmüş ve bu çerçevede kentler için ortak bir uygulama alanı olan yerel ilgi gruplarını birleştiren Kent Konseyleri Platformu oluşturulmuştur (Uslu, 2017, s. 107). Yönetişim ile beraber, küçük parçaların yönetiminin kolaylaşacağı düşüncesine girilmiş ve yaşlı, genç, çocuk ve engelli gibi grupların meclisleri oluşturarak sorulara karşı ortak çözümün yanı sıra merkezi idarenin faaliyetlerinde halktan izin ve destek alması öngörülmüştür (Çetinkaya ve Korlu, 2012, s. 97-98).

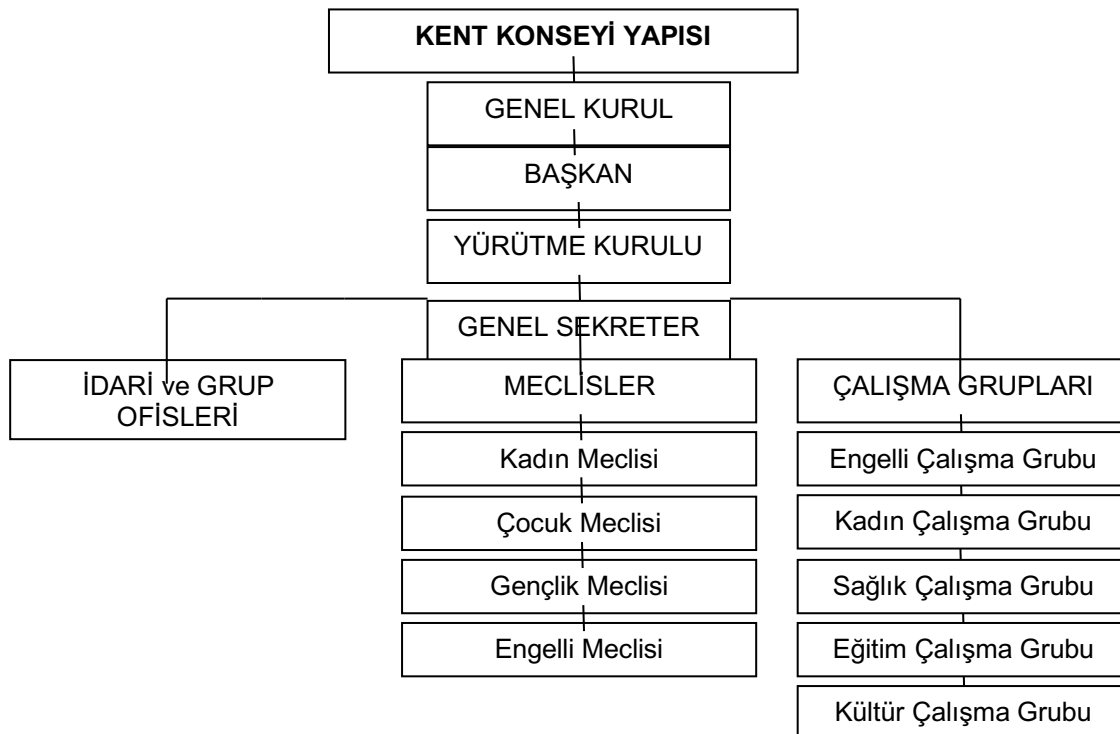
Kent konseyi yönetmeliğinin 6. maddesi gereğince kent konseylerinin çeşitli görevleri yanında sosyal hizmet yönlü çeşitli görevleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir;

- “Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak”,
- “Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak”,
- “Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek”,
- “Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak”,
- “Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak”,

Kent konseyleri bu yönüyle kentli bireylere hem yaşamsal alanlarıyla ilgili karar alma sürecinde yer alma hem de eksik ya da hiç uygulanmayan sosyal hizmetlerin kente kazandırılması sürecine dâhil olma fırsatı tanımaktadır. Böylece sosyal hizmetler konusunda yerel halk ihtiyaçlarına yönelik kararların alınmasında aktifleşmektedirler.

Kent konseyi yönetmeliğinde belirtildiği üzere kent konseyleri, “kentine sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde, kentlerin yaşanabilir bir geleceğe taşınmasına katkıda bulunmak”, “katılımcılığı ve ortak akla dayanan uzlaşmayı esas almak” gibi çeşitli çalışma ilkelerini benimsemiştir. Dolayısıyla kent konseyleri, yerel halkın yaşamış olduğu sorunlara çözüm üretebileceği, yerel yönetimlerce yapılan çalışmaları denetleyebileceği, karar alma sürecine aktif şekilde katılabileceği temel mekanizmalarından biridir (Bulut, 2013, s. IX).

Konseyin yapısı ve işleyişine ilişkin olarak yönetmeliğin 9. maddesinde konseyin dört organdan meydana geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamda kent konseyleri genel kurul, yürütme kurulu, kent konseyi başkanı, meclisler ve çalışma gruplarından meydana gelmektedir. Dolayısıyla genel kurul, konseyin en yetkili organı olup yürütme kurulunun, meclislerin ve çalışma gruplarının seçim ve çalışma esaslarını belirlemektedir. Yürütme kurulu, genel kurulun gündemini tespit etme ve genel kurul tarafından oluşturulan görüşleri ilgili belediyeye sunma ve uygulamayı izleme işleri ile yetkilendirilmiştir. Kent Konseyi Başkanı ise temsil görevi ile konseyin faaliyetlerinden sorumlu kılınmıştır. Dördüncü organ olan Kent Konseyi Meclisleri ve Çalışma Grupları ise “Kadın ve gençlik meclislerinin öncelikli olarak yer aldığı... yönetim anlayışına dayalı ve sürdürülebilir kalkınma içinde çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen... ortak yapılar” şeklinde belirtilmiştir.

Şekil 1. Kent Konseyi Teşkilat Yapısı (Yavuz ve Aktaşçı, 2019, s. 11)

Yerel alanda kurulan kent konseylerinin organizasyon yapıları genel olarak yukarıdaki şekilde gösterildiği biçimde kurulmaktadır. Fakat konseylerin meclis ve çalışma grupları ise şehirlerin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik şartlar ile yereldeki halkın ihtiyaç ve beklentilere göre değişebilmektedir. Buna karşın kurulmuş kent konseylerin geneline bakıldığında ise kadın, gençlik, çocuk, engelli gibi meclisler en fazla yer alan meclis ve çalışma grubu türleridir.

Kent konseyleri dezavantajlı bireylerin karşılaştıkları sorunlara çözüm getirecek ya da ihtiyaçlarını giderecek sosyal politika ve hizmet konusundaki kararlara katılım gösterilmesine imkân vermesinden dolayı önem arz etmiştir. Özellikle engelli, yaşlı gibi toplumsal kaynakların uzağında kalmış bu tür gruplar, kent konseylerindeki çalışma grupları ile meclislerde yer alması korucuyu ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının yerinde ve doğru şekilde yürütülmesine katkı vermesi beklenmektedir.

4. YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, aktif olan kent konseylerinin çalışma ve faaliyetleri incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmaya konu olan verilerin toplanması işlemi, konseylerin faaliyetlerine yönelik yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda etkili şekilde kullanılan ve önemli bilgi kaynaklarından birisi olan doküman inceleme, araştırılan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin incelenmesi işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217-218). Dolayısıyla çalışmaya dâhil edilen kurumların internet siteleri (Neuman, 2014, s. 187-188) aracılığıyla çalışmalara yönelik yayımlanmış stratejik plan, yıllık rapor, kitapçık, broşür, haber bülteni gibi çeşitli veri dokümanlarına Eylül 2019 ile Mart 2020 tarihleri arasında ulaşılmıştır.

İçerik analizi yöntemi yardımıyla 11 büyükşehir belediyesi ile büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunan 3 ilçe belediyesinin kent konseylerine ait veri dokümanları incelenmiştir. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli bir kavram ve temalar kapsamında bir araya toplayarak anlamlı şekilde yorumlama işlemidir. Bu bağlamda analiz sürecinde kodlama işlemi ile veriler arasındaki anlamlı bölümler tespit edilerek bulunan temalar kapsamında bu veriler anlaşılabilir bir şekilde kavramlaştırılıp yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259-260).

Şehir ve ilçelerde kurulup çalışmalar yürüten kent konseylerinin tamamı çalışmanın evrenini oluşturmuştur. Ancak hem zaman ve maliyet hem pratik olarak imkânsızlık (Neuman, 2014, s. 320) hem de birçok alan ve farklı konularda çeşitli hizmetler sunan kent konseylerinin bulunması nedeniyle kent konseylerinin tümü araştırma örneğine dâhil edilememiştir. Dolayısıyla kadınlara, engelli bireylere, yaşlılara, çocuklara, gençlere ve göçmen gruplarına yönelik sosyal hizmet faaliyet ve çalışmalarını yürüten kent konseyleri olasılıklı olmayan örnekleme yöntemine göre belirlenerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemi geniş bir bilginin olduğu düşünülen olgu ve durumlar hakkında ayrıntılı şekilde çalışılmaya imkân veren bir örnekleme yöntemidir. Bu bağlamda pek çok

şartlar hakkında bilgi sahibi olunması, olgu ve olayların keşfedilip açıklanmasında olasılıklı olmayan örneklem yöntemi etkili olabilmektedir. Bu yöntem kapsamında örneklem, olgu ya da olaylarla ilgili farklılıklar gözetilerek oluşturulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 135). Çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme alt türlerinden olan amaca yönelik örnekleme ile ardışık örnekleme türleri kullanılmıştır. Amaca yönelik örnekleme, belirli kriterlere uyan olası örneklerin seçildiği örnekleme türüdür. Bu örneklem türü özel durumlar için kullanılan bilgilendirici olgular ile derinlemesine incelenmek istenen belirli örnek olayları seçmek için tercih edilmektedir (Neuman, 2014, s. 322-324). Ardışık örnekleme ise yeni bir özellik ya da yeni bir ek bilgi ortaya çıkmayınca kadar örneklemlerin bulunmaya devam ettiği bir örneklem türüdür. Bu örnekleme türü konu ile ilgili elde edilen veriler tekrar edene kadar yeni örneklemler bulunmaya devam edilmektedir. Ardışık örnekleme türü genel olarak diğer örneklem türleri ile birlikte kullanılmaktadır (Neuman, 2014, s. 321-326). Dolayısıyla çalışmada bu iki örnekleme yöntemi kapsamında kadınlara, engellilere, yaşlılara, çocuklara, gençlere ve göçmenlere yönelik sosyal hizmet uygulamalarını yürüten 14 belediyenin kent konseyleri ele alınmıştır.

5. KENT KONSEYLERİNDE SOSYAL HİZMET İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Kent konseylerin etkili şekilde çalışmalarını yürütmek için yönetim kademeleri ile karar alma süreçlerinde kadın meclisleri, yerel alanda çocuk ve gençlikle ilgili hakların korunup sorunlarının çözülmesi için çocuk ve gençlik meclisleri kurulmaktadır. Dolayısıyla yerel halkın ihtiyaçlarına göre konsey tarafından oluşturulan meclisler ile sorunların çözümü için kurulan çalışma grupları, konseylerin en önemli lokomotiflerindedir (Özen vd., 2017, s. 18).

5.1 Kadınlara Yönelik Çalışmalar

Kent konseylerinin içerisinde kadın meclislerinin faaliyetleri daha fazla görülmektedir. Kadın meclisleri şiddetle mücadele, kadın istismarı, farkındalık oluşturma gibi sosyal sorumluluğa yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla kadın meclislerinin yürüttüğü sosyal hizmet uygulamaları sayesinde kadınlarla ilgili temel sorunların kent gündemine taşınmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Kent konseyi içerisinde kurulan kadın meclislerinin var olma amacı "kadınların kendi sorunlarına sahip çıkmaları için karar alma süreçlerine ve kentsel yaşamın her alanına katılımını sağlamak amacıyla; kadınların ve kadınlarla ilgili kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, ..., üniversite, ... ve... üyelerinin oluşturduğu bir yapı" şeklinde belirtilmiştir (Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi, 2019). Bu bağlamda günümüzün önemli sorunlarından birisi olan kadına yönelik şiddet sorunuyla ilgili çalışmalara katkı sağlamak amacıyla Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisi tarafından şiddet sorunun çözümüne yönelik bir panel düzenlenmiştir. Sosyolog, psikolog, hukukçu gibi konuyla ilgili meslek elemanların katılımı çalışmada kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik çalışmaların değerlendirilmesi ve çözümlerin bulunması yönünde bir çalışma yapılmıştır (Antalya Kent Konseyi, 2020). Kadına yönelik şiddetin azaltılması ve toplumun bilinçlendirilmesi amacıyla yapılan program şiddetin önlenmesi ve bireylerde farkındalık oluşturulması açıdan önem arz etmiştir.

Günümüzde kadınların iş hayatında yer almalarını kolaylaştırıcı ve istihdamlarını artırıcı uygulamaların geliştirilmesi amacıyla sosyal politikalar arttırılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda Kocaeli Kent Konseyi Kadın Meclisi tarafından kadınların istihdam odaklı becerilerini geliştirme ve yeteneklerini geliştirme amaçlı girişimcilik eğitimi programı düzenlemiştir. Kadınların aldığı girişimcilik kursları ile güçlendirilerek ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımını sağlamak amaçlanmıştır. Böylece toplumsal hayatta kendi işini kurarak iş piyasasında yer almak isteyen kadınlar eğitim programları ile desteklenmektedir (Kocaeli Kent Konseyi, 2020). Sonuç itibariyle kadın meclisinin yaptığı mesleki ve teknik eğitim programları ile yerel alanda kadın istihdamına katkı sağlanmaktadır.

Kadın meclislerinin kadınların bilgi ve tecrübe paylaşımıyla güçlendirilmesi, sosyal ve ekonomi alanlarında daha fazla söz sahibi olması, ihtiyaçları ile sorumlulukları konusunda yerel halkın bilinçlendirilmesi ve politikaların oluşturulması gibi çeşitli amaçları bulunmaktadır. Ayrıca kadın sorunlarıyla ilgili strateji ve projelerin üretilmesinde kadınların aktif olmalarının sağlanması ve kadınlara ilgili fikir ve görüşlerin yetkililere ulaştırılması gibi amaçlar da kadın meclislerinin hedefleri arasındadır (Adana Kent Konseyi Kadın Meclisi, 2020).

Çeşitli konularda çalışan kadın meclisleri kanser, anne ve çocuk sağlığı, çocuk ve engelli istismarı gibi halk sağlığını ilgilendiren konularında bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı faaliyetler yapmaktadır. Bu bağlamda Çanakkale Kent Konseyi Kadın Meclisi farkındalık oluşturmak için farkındalık ayı belirleyip periyodik olarak söyleşi programları düzenlemiştir. Kanser, salgın hastalıklar, toplum sağlığı gibi çeşitli güncel sağlık sorunları ile kadın sağlığı konularına dikkat çekerek önlem alma ve sağlıklı yaşam sürme konularında eğitimler vermektedir (Çanakkale Kent Konseyi, 2020).

Kentin gelişmiş düzeyi ile kente özgü imkânlar çerçevesinde sağlık odaklı çalışan kent konseyleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda Karatay Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi üyeleri psikolojik sorunları nedeniyle tedavi gören hastaları tedavi merkezlerinde ziyaret ederek manevi destek sunmaktadır (Karatay Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi, 2020). Dolayısıyla sağlığa yönelik destek amaçlı bu çalışmaların hedefi hem toplum sağlığına katkı vermek hem de kurumlar arası işbirliği geliştirilerek dayanışma kültürünü yaygınlaştırmaktır.

5.2. Engellilere Yönelik Çalışmalar

Belediyeler kent konseyleri aracılığıyla dezavantajlı gruplar arasında yer alan ve kent hayatının önemli bir üyesi olan engelli bireylerin, karşılaştıkları zorlukları ortadan kaldırmak veya olabilecek en az seviyeye indirmeyi amaçlamaktadır. Böylece kente özgü yaşam şeklinde engelli bireylerin özgüven kazanması ve toplumsal hayata daha hızlı ve kolay uyum sağlamalarına destek olunmaktadır (Emini ve Ayaz, 2019, s. 240). Dolayısıyla belediyelerde kurulan kent konseylerinin çoğunluğunda engelli meclisleri bu tür amaç ve bağlamda kurulmuştur.

Engelli bireylerin eğitim, istihdam ve rehabilitasyon gibi çeşitli gereksinimlerini tespit etme ve karar verme konularında söz sahibi olmalarında kent konseylerindeki engelli meclislerinin önemli bir aracı rolü üstlenmektedir. Kendi kaderini tayin etme ve topluma uyum süreçlerini kolaylaştırma konularında engelli bireylere imkân sunmada engelli meclisleri bir araç oluşturmaktadır. Böylece engellilerin hem şehir yönetiminde hem de toplumsal kaynaklara ulaşmada aktif rol alması sağlanmaktadır. Ayrıca bu süreçte engellilere yönelik çalışan sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, dernekler gibi çeşitli kurumlar da paydaş olarak kent konseylerinde yer almıştır.

Engelli bireylere yönelik hedeflenen amaçlar çerçevesinde birçok kent konseyi çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda örnek verebilecek kent konseylerden birisi Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi'dir. 2016 yılından itibaren Bursa Engelli Meclisi, engelli bireyler ile ailelerine yönelik psiko-sosyal destek vermeye başlamıştır. Bu kapsamda psikolojik ve bedensel sorunlarının giderilmesi ya da en aza indirilmesi amacıyla sağlık alanında özel klinikler aracılığıyla bilgilendirme, danışmanlık ve tedavi hizmetleri çalışmaları yürütmektedir. Böylece engelli bireyler ile yakın çevreleri hem tedavilere ulaşma hem de yaşanabilen psikolojik sıkıntı ve süreçler ile bunlara karşı mücadele etme yolları hakkında bilgi ve destek hizmetleri almaktadır (Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi, 2020a).

Engellilerin toplum hayatına uyumunu kolaylaştırmak ve sosyal hayatlarında aktifleşmelerine destek olmak amacıyla engellilere yönelik moral ve motivasyonu artırıcı sosyal aktivite ve faaliyetler kent konseyleri aracılığıyla yürütülmektedir. Bu kapsamda Bursa Kent Konseyi Engelli Meclisi, psikolojik destek amaçlı konser ve şenlikler düzenlemiştir (Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi, 2020b). Bunların yanı sıra engelli bireylerin toplumsal hayatta kendilerini gerçekleştirme ve öz güvenlerini kazanmaları için engelli bireyin doğrudan kendisinin yer aldığı turnuvalar ile tiyatro gösterileri sergilenmiştir (Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi, 2020c). Ayrıca engelli bireylerin istihdama katılım için ortaya koydukları çabaların hem örnek olması hem de artması için tebrik ve kutlama günleri ile destek gezileri de engelli meclisi tarafından düzenlenmiştir (Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi, 2020d).

Belediyeler engellilik konusunda toplumsal bilincin artması ve farkındalığın oluşması, engelli bireyler ile sorunlarına yönelik çözüm getirme amaçlı çeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Bu kapsamda örnek olabilecek bir diğer meclis ise Erzurum Kent Konseyi bünyesinde kurulan engelli meclisidir. Birçok faaliyetinde belediye ile birlikte çalışan bu meclis, engelli bireylere yönelik katma değer oluşturma, çözüm bulma ve kamuoyu oluşturma amaçlı bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda kent hayatında yaşayan engelli bireylere yönelik sorun ve ihtiyaçlarının daha iyi tanınması amacıyla "Engelli Araştırma Raporu" hazırlamıştır (Erzurum Kent Konseyi Engelli Meclisi, 2020). Bu çalışmayla hem engelli bireylerle ilgili bilgilerin yer aldığı düzenli bir veri tabanı kurulmuş hem de engelli birey ve ailelerinin yaşadığı günlük sosyo-ekonomik veya psikolojik sorunlar ele alınarak yetkili ve gönüllü kurumların rehberlik ve yönlendirme hizmetleri belediye tarafından sunulmuştur. Böylece bu tür kurum ve kuruluşların koordineli çalışmalarına destek

olunarak hem iş yükü hafifletilmiş hem de hizmetlerin daha hızlı ve etkili olmalarına katkı sağlanmıştır.

5.3. Çocuk ve Gençlere Yönelik Çalışmalar

Çocuk ve gençlerin sorunlarını ortadan kaldırmak ve geleceklerini en iyi şekilde inşa etmelerine yardımcı olmak amacıyla kent konseyleri bünyesinde çocuk ve gençlik meclisleri yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle kötü alışkanlıklar ile suç ve risk alanlarından çocuk ve gençleri uzak tutmak kent konseylerinin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla belediyeler bünyesindeki gençlik ve çocuk meclisleri bu amaca yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Kent konseyleri içerisindeki çocuk ve gençlik meclisleri kent konseylerinin tamamına yakınında aktif olarak çalışan meclislerdir. Bu çerçevede aktif çalışan kent konseylerinden bir tanesi Şanlıurfa Kent Konseyi'dir. Bu kent konseyi bünyesindeki çocuk ve gençlik meclisi bilgi ve eğitimin yaygınlaşması ile yeteneklerin ortaya çıkması için çalışmalar yürütmektedir. Özellikle kitap gibi bilgi kaynaklarına ulaşamayan yereldeki ilk ve ortaokulların kütüphanelerine kaynak ve alt yapı desteği sunmaktadır. Benzer şekilde gençlerin kariyer planlamasında rehberlik edecek yetişkin bireylerle bir araya geldiği, bilgi, tecrübe ve deneyimlerin paylaşıldığı proje çalışmaları gençlik destek hizmetleri kapsamında yürütülmektedir. Ayrıca spor ve sanata teşvik etme, çeşitli becerilerin kazandırılması, sosyal duyarlılığının artırılması, şehir kültürünün tanıtılması, zararlı alışkanlıklar ile suç eğilimlerinin önlenmesi amacıyla tiyatro gösterileri, kurs ve eğitimler, spor turnuvaları ile kültürel geziler çocuk ve gençler için düzenlenmektedir (Şanlıurfa Kent Konseyi, 2020).

Kentsel alanda gençlere yönelik sosyal hizmetlerin yürütülmesinde bir başka kent konseyi de Konya Meram Kent Konseyi Gençlik Meclisi'dir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma, kültür sanat, kent, çevre, sağlık ve spor gibi çeşitli alanlarda kurulan çalışma komisyonları (Konya Meram Kent Konseyi Gençlik Meclisi, 2020) eliyle gençlerin kent yaşamında hem bilinçlendirilmesi hem de gönüllülük esası çerçevesinde dayanışma içerisinde olması amaçlanmıştır. Bu kapsamda gençlik meclisi kentteki üniversiteler ile sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte ilk ve ortaokul öğrencilerine psiko-sosyal yönden destek verme amaçlı okul ziyaretleri gerçekleştirerek onlarla aktivite ve faaliyetler yapmıştır (Konya Meram Belediyesi Gençlik Meclisi, 2020). Böylece toplum hayatında hem kuşaklar arasında daha nitelikli bir kaynaşma ve birliktelik sağlanırken hem de çocuk ve gençlere yardımlaşma ve dayanışma kültürü kazandırılmaya çalışmıştır.

Günümüzün çocuk ve gençlerin doğru ve sağlıklı beslenme alışkanlığını kazanması ve sürdürmesi önem arz etmiştir. Özellikle şişmanlama, obezite gibi hastalıklara neden olan ve insan sağlığını doğrudan olumsuz etkileyen kötü beslenme alışkanlıkları, çocuklar ile gençler için büyük bir risk taşımaktadır. Bu bağlamda hem ailelerin bilinçlenmesi hem de çocukların sağlıklı ve düzenli beslenme alışkanlığı kazanması amacıyla Mersin ilindeki kent konseyi çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede çocuk ve ailelerini bilinçlendirmek, sağlıklı beslenmeye teşvik

etmek ve yerel lezzet kültürlerini tanıtmak amacıyla Mersin Büyükşehir Belediyesi program ve şenlikler düzenlemiştir (Mersin Kent Konseyi, 2020a).

Kent konseylerinin kurdukları çocuk ve gençlik meclisleri eliyle bebek ve çocukların sağlıklı şekilde büyümelerinde ailelere destek olma, gençlerin ise hayata hazırlanmalarında rehberlik hizmetleri sunarak hem geleceklelerini şekillendirmelerine yardımcı olma hem de riskli ve tehlikeleri alanlardan uzak tutma gibi önemli görevleri yürütmektedirler. Dolayısıyla toplum ve kent hayatının uyumlu şekilde gelecek nesillerin bütünlük içerisinde varlıklarını devam ettirmeleri gereklidir. Bu bağlamda topluma katılan her yeni doğan bireyin veya yetişkin bireylerin yaşadığı toplumun değerlerini öğrenip benimsemesi önem arz etmiştir. Bu amaçla Türkiye'ye son yıllarda gelen çok sayıdaki Suriyeli göçmen çocuk ve gençlerin yaşadıkları zor süreçlerle başa çıkabilmeleri için İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gençlik Meclisi psiko-sosyal destek çalışmaları ile çeşitli yönde eğitimler düzenlemiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gençlik Meclisi, 2020).

5.4. Yaşlılara Yönelik Çalışmalar

Kent konseylerinin yerelde hizmet sunduğu bir başka grup ise yaşlı bireylerdir. Bu grup bireylere yönelik yapılan sosyal hizmetlerle hem toplumdaki kuşaklararası bağ ve birlikteliğin kopmaması hem de kentsel mekânlarda sağlıklı ve ergonomik bir yaşam şeklini yaşlılara sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda birçok belediyede kurulan kent konseylerinde yaşlı veya emekli meclisleri ile çalışma komisyonları kurulmuştur. Yaşlıların kent yaşamında aktif olması için çevreleri ile yaşamsal alanlarının uyumlu hale getirilmesi şeklinde tanımlanan "yaşlı dostu kentler" fikri bağlamında yaşlı meclisleri çalışmaktadır. Özellikle yaşlı bireylerin kapasitelerini aktif olarak kullanan, ihtiyaçlarına karşılık bulan, fikir ve yaşam tarzları ile saygı gören ve toplumsal yaşama katılan bir birey olmaları için yaşlı meclisleri çalışmaktadır.

Yaşlıların kent yaşamına uyumlarını sağlamak ve sürdürülebilir bir yaşam şekli kurmalarına yardımcı olmak için yaşlı meclisleri çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda Mersin Kent Konseyi Yaşlı Meclisi yaşlı bireylerin sorunları ile bu sorunların çözümü için profesyonel meslek elemanlarının bir araya geldiği çalıştay düzenleyip bir eylem planı geliştirmiştir. Bu bağlamda kentte yaşlı nüfusun yoğun olduğu üç mahallede pilot uygulama çalışmalarıyla yaşlı ve engelli dostu mekânlar fiziksel ve ulaşım bakımından yeniden inşa edilmiştir. Böylece önceden belirlenen kentsel yaşam alanları yaşlı dostu kentsel alan şekline dönüştürülmeye başlanmıştır (Mersin Kent Konseyi, 2020b).

Yaşlı bireylerin günlük hayatta aktif katılmaları sağlıklı yaşam için önemlidir. Özellikle yalnız ve kimsesi olmayan yaşlılar için sağlık sorunları ile mücadele etmeleri daha zorlaşmıştır. Dolayısıyla belediyelerin gönüllü organizasyonlar, kültürel etkinlikler, projeler, bakım hizmetleri, sosyal yaşam merkezleri gibi yaşlılara yönelik sunulan hizmetler sağlıklı ve aktif yaşlanma için önemli psiko-sosyal destek hizmetleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Sancaktepe Kent Konseyi Emekliler Meclisi yaşlılara yönelik çalışmaları yürüten kent konseylerden bir tanesidir. Yaşlılara yönelik olarak gezi programları, kurum ziyaretleri, sosyo-kültürel etkinlikler düzenli olarak yürütülmüştür. Ayrıca kent konseyi öncülüğünde meclis üyeleri psiko-destek amaçlı kimsesiz yaşlı hastalara, yakınlarını

kaybeden yaşlılara ve darülacezede kalanlar için sohbet etkinlikleri ile özel gün kutlama ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Bunların yanı sıra kent konseyi yaşamda aktif kalabilmeleri amacıyla yaşlılar için proje başlatarak dinlenme evi ve sosyal yaşam alanı kurmuştur. Böylelikle yaşlı bireyler hem sosyalleşerek yeni alışkanlıklar edinme hem de aktif olarak kaliteli zaman geçirme fırsatı yakalamışlardır (Sancaktepe Kent Konseyi Emekliler Meclisi, 2020).

5.5. Diğer Çeşitli Alanlara Yönelik Çalışmalar

Türkiye’de son on yıllık süre içerisinde çeşitli nedenlere bağlı olarak şehirler, göç akımı ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle büyük şehirlerde yoğun yabancı nüfus hareketi yaşanmaktadır. Bu bağlamda kendi ülkelerinden işsizlik, eğitim, iç karışıklıklar, savaş gibi nedenlere bağlı olarak göç edenlerin şehir hayatına katılım süreçlerine destek olma amacıyla Bursa Kent Konseyi Yabancılar Meclisi kurulmuştur (Bursa Kent Konseyi, 2020a). Kurulan bu mecliste sadece ülke vatandaşları olmayıp göç eden bireyler de yer almıştır. Böylece yabancı ve göçmenlere yeni yaşam biçimlerine uyum gösterme ve yaşadıkları sorunların çözümü için öneri geliştirme sürecine yerel vatandaşlarla birlikte katılma fırsatı sunulmuştur.

Yerel alanda yaşanan sorunların çözümü ile yerel halkın beklenti ve ihtiyaçlarını karşılanması konusunda önemli bir rolü olan kent konseyleri, çocuklardan gençlere, engelli bireylerden göçmenlere kadar toplum yaşamdaki tüm bireylerin etkinliklerini arttırmak için sosyal politika ve hizmetlerin sunulmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kentteki yabancı öğrencilerin hem yasal hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirilmesi hem toplumsal uyum süreçlerinin kolaylaştırılması hem de yerel halkın yabancılar hakkında bilgi sahibi olması amacıyla Bursa Kent Konseyi Yabancılar Meclisi uluslararası çalıştay düzenlemiştir (Bursa Kent Konseyi, 2020b). Böylelikle düzenlenen bilimsel çalışmaya konuyla ilgili yerel paydaşların katılımıyla bu öğrencilerin eğitim, sağlık, ekonomik, barınma, sosyal uyum gibi karşılaştıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

Kamu kurumları dışında yerel alandaki sosyal hizmet ve politikaların yürütülmesinde en etkili olan kuruluşlarından birisi de sivil toplum kuruluşlarıdır. Kamusal alan dışında, gönüllülük esasına dayalı fikirle ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları sağlık, yardım, barınma, eğitim, danışmanlık gibi birçok alanda çalışmaktadır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları bulunduğu yerlerdeki toplumların kalkınması, sosyo-ekonomik sorunların çözümlenmesi, sosyal adaletin sağlanması ve duyarlı, güçlü bir toplum yapısının kurulması amacını taşımaktadır. Dolayısıyla bu tür amaçlar taşıyan sivil toplum kuruluşları sosyal hizmetin ortaya çıkış hedefleri ile örtüşmüştür. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşların desteklenerek yerelde daha güçlü sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarının üretilmesini amaçlayan Denizli Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyi sivil toplum kuruluşlarını güçlendirme projesi başlatmıştır. Projeye sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerini geliştirerek kaynak üretebilmelerine destek olmak ve böylece sosyal hizmet uygulamalarında kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğini yerelde arttırılmaya başlanmıştır (Denizli Kent Konseyi, 2020).

Doğal afetler, salgın hastalıklar, canlı türlerin yok olması gibi küresel ölçekli sorunlara yönelik mücadele konusundaki ulusal mücadele politikalarında belediyelerin desteği önem arz etmiştir. Özellikle kriz dönemlerinde yerel halkın önceliklilerinin planlanması, ihtiyaçlarının giderilmesi ile bilgilendirilme ve yönlendirme hizmetlerinin sunumunda belediyeler önemli bir görevi üstlenmiştir. Bu kapsamda insan sağlığı için küresel bir tehdit olan iklim değişikliği konusunda İzmir Kent Konseyi tarafından bilimsel bir çalışma yapılmıştır. İnsan sağlığı için ciddi riskleri olan bu sorunun çözüme destek olmak ve riskin azaltılması konusunda birey duyarlılığı faktörünün önemine dikkat çekmek için bilim insanlarının katıldığı bir panel düzenlenmiştir (İzmir Kent Konseyi, 2020). Böylece iklim değişikliğinin insan sağlığı ile çevre üzerindeki olumsuz etkileri ve bunlara karşı alınması gereken bireysel ve toplumsal tedbirler ortaya konularak bilgilendirme ve yönlendirme çalışması yapılmıştır.

SONUÇ

Yerelleşme bağlamında kentsel alanlarda hem beklentilere göre sosyal hizmetlerin tespit edilmesi hem de bu hizmetlerin ulaştırılmasında kent konseyleri öne çıkmıştır. Çünkü bu tür hizmetlerden yararlanan grupların çoğunluğunu toplum içerisinde desteğe ve yardıma daha fazla gereksinim duyan dezavantajlı kesimler oluşturmuştur. Özellikle engelli, yaşlı, kadın gibi kesimlerin yaşadıkları sorunların çözümü ile beklenti ve ihtiyaçların karşılanması süreçlerine katılımları konusunda kent konseyleri önemli bir araçtır.

Birçok kent ve ilçelerde kurulan kent konseyleri, kadınlardan çocuklara, gençlerden engelli bireylere kadar kent ve toplum yaşamındaki etkinliklerini arttırmak ve karar alma sürecinde aktif olarak rol alabilmelerini sağlayacak fırsat kanalları oluşturmuştur. Bu çerçevede kentsel kaynakların etkili kullanımından yerel halkın bilinçlendirilmesi ve farkındalık oluşturulmasına, kentin yaşam kalitesini geliştirmeden yoksulluğu azaltıcı çözümlere destek vermeye kadar çeşitli faaliyet ve programlar yürütmüştür. Kent konseylerinin aktif çalıştığına şehrin tüm alanlarına yönelik olumlu katkı sağlayan çalışmaları olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kent konseylerinin aktif olması durumundan hem kentin tüm kesimlerini temsil eden tarafların yönetime katılım sağlanmasına ve hem de sorunların önlenmesi veya sorunlarla ilgili kalıcı çözümlerin üretilmesine katkı sunulmaktadır.

Kentsel alanlarda müracaatçı gruplara yönelik yapılandırılacak sosyal hizmet uygulamalarının belirlenmesi ve kendi kaderini tayin etme konularında yerelde yaşayan halk, kent konseyleri ile daha hızlı ve kolay erişim imkânı yakalamıştır. Özellikle bireyin yaşadığı çevresindeki ekonomik ve sosyal kaynaklara ulaşma ve bunları ortak akıl ve destekle harekete geçirme konusundaki faaliyetler de kent konseyleri için önem arz etmiştir. Dolayısıyla yerelleşme bağlamında yerel yönetimlerin sosyal hizmetler konusunda verimli olması ve kente özgü yaşamla ilgili kararlarda kent sakinlerinin belirleyici olması yönünden kent konseylerinin önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sosyal politikalar ile sosyal hizmet uygulamaları konusunda yerel halka danışma, bu tür politika ve uygulamaların yerel alanlarda planlanmasında yerel halkın aktif

olması ve dezavantajlı grupların toplum içerisinde daha görünür olması gibi birçok konuda kent konseyleri yerel yönetimler için önemli bir aracı olmaktadır.

Kent konseyleri yerel alanda yaşayanların gelecek beklentilerini şekillendirmede özel bir aracı konumda olmuştur. Kent hayatı içerisinde dezavantajlı bireylere yönelik sosyal hizmetlerin üretimi ile niteliğinin iyileştirilmesi bağlamında kent konseyleri bu durumdaki grup üyeleri için önemli bir fırsat sağlamıştır. Özellikle koruyucu, önleyici ve destekleyici gibi çeşitli sosyal hizmet türlerinin kentsel alanlarda daha fazla gereksinim duyulduğu günümüzde belediye idarelerinde bu hizmetlerin bütüncül olarak benimsenmesinde kent konseylerinin bağlantı kurucu, kolaylaştırıcı, savunucu gibi rollere ve fonksiyonlara sahip olabilir. Dolayısıyla sosyal hizmetlerin yerelleşmesinde ve yerel yönetimlerde bu hizmetlerin daha organize bir şekilde yürütülmesinde kent konseylerinin önemli katkıları bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla yerelleşme bağlamında kent konseyleri kadınlardan gençlere, bağımlılıkla mücadeleden farkındalık oluşturmaya kadar yerel alanda sosyal hizmet yönlü birçok konu veya sorunlarla ilgili aktif şekilde çalışabilmektedir. Yasadan kaynaklı kurulan kent konseylerinin belirli bir kesiminin de faaliyet ve çalışmalar konusunda yerelde aktif olmadığı da görülmüştür. Ancak aktif çalışan kent konseylerinden bazıları belirli alanlar ile dezavantajlı gruplara odaklanmışken bazılarının ise çalışma alanını daha geniş tuttuğu görülmüştür. Dolayısıyla kent konseyleri kadın, çocuk, genç, ebeveyn ile yaşlı, engelli ve göçmen gibi çeşitli dezavantajlı bireylere yönelik sağlık, eğitim, kültür, koruma ve çevre gibi birçok alana yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bu çalışma alanlarında da öncelik olarak kadınlara, gençlere ve çocuklara yönelik faaliyetlerin öne çıktığı görülmüştür.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma süresince yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. Çalışmada, çalışmaya dâhil edilen kurumların 2020 yılına kadar yayımladıkları veri dokümanları kullanılmıştır. Söz konusu bu veriler kurumlar tarafından düzenli olarak yayımlanarak kamuya paylaşılmaktadır. Dolayısıyla veriler, ikincil verilerdir. Bu nedenle de etik kurul izni alınmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmaya ait verilerin toplanması, işlenmesi, sonuçların yorumlanması, önerilerin geliştirilmesi ve bütüncül olarak yazılı şekilde makalenin hazır hale getirilmesi aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması olmamıştır.

KAYNAKÇA

Artan, T. (2012). Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. Ankara: Sabev Yayınları, Ekim.

- Baykal, T. (2010). "Gündem 21 ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Uygulamaları", Kamu Yönetimi Araştırmaları: Türkiye ve ABD'den Örneklerle Çevre, Kent ve Kent Yönetimi (Ed: H. Erkul ve T. Baykal). Ankara: Kaya Yayınları.
- Barker, R. L. (1991). The Social Work Dictionary. Silver Spring, Maryland NASW Press.
- Bulut, T. (2013). Şeffaf Katılımcı ve Etkin Kent Yönetimi İçin Kent Konseyleri. Bursa: Ekin Yayınları.
- Cılga, İ. (2004). Bilim Ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Yayın No: 16, 1. Baskı.
- Çetin, H. (2017). "Kamu Yönetimi Reformu Çerçevesinde Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler". Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 38, s. 152-167.
- Çetinkaya, Ö. ve Korlu, R. K. (2012). "Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü", Maliye Dergisi, Sayı: 163, Temmuz- Aralık 2012, s. 95-117.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. https://Tanitim.Kalkinma.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2018/11/08_Sosyalhizmetlerveyardimlar.Pdf Erişim Tarihi: 27.08.2019
- DPT. (2007). Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2721, ÖİK:674, Ankara.
- Emini, F. T. ve Ayaz, Ç. E. (2019). "Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği", Journal of Awareness, 4 (2), pp. 239-248.
- Emini, F. T. (2009). "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri", *Yönetim ve Ekonomi*, 16 (2), s. 31-48.
- Emrealp, S. (2005). Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı. İstanbul: Birmat Matbaası, Şubat, 2.Baskı.
- Erkul, H., Baykal, T. ve Kara, H. (2013). "Kent Konseylerinin Sorunları Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale Kent Konseyi Örneği", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (22), s. 85-105.
- Friedlander, W. A. (1965). Sosyal Hizmetin Kavram ve Metodları, (Çeviri: Elkin Besin). Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 43.
- Günday, M. (2002). İdare Hukuku. Ankara: İmaj Yayınları.
- Kara, H. ve Şimşek, S. (2016). "Kent Konseylerinin İşlevselliği ve Sürdürülebilirliği: Kadıköy Kent Konseyi Örneği", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6 (15), s. 245-269.
- Karataş, K. (2001). "Belediyelerin Sosyal Görevleri: Belediyeler ve Sosyal Hizmetler". İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan, Ed.: Kasım Karataş ve

- Çiğdem Arıkan, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını
Yayın No: 009, s. 214-226.
- Kalaycı, S. (2017). "Belediyelerin Sosyal Hizmetlerin Sunumuna Yönelik Yasal Sorumlulukları",
International Journal of Academic Value Studies, 3, (10), May, pp:124-129.
- Kaypak, Ş. (2011). "Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir
Çevre", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (20), s.19-33.
- Kesgin, B. ve Kalaycı, S. (2017). "Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi Sürecinde Büyükşehir
Belediyelerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma", Social Sciences Studies Journal, 3 (12),
December, pp: 2269-2276.
- Keskin, N. E. (2008). "Dünya Bankası ve Eğitimde Yerelleşme: Kamu Okullarında İşletmecilik", 27-
30 Mart 2008 Küreselleşme ve Demokratikleşme Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, s.
617-624, Antalya: Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.
- Kongar, E. (2007). Sosyal Çalışmaya Giriş. Ankara: Sabev Yayınları, Sosyal Çalışma Dizisi: 16,
Tıpkı Basım.
- Mavili Aktaş, A. ve F. N. Genç. (2008). Globalleşme, Sosyal Sorunlar ve Sosyal Belediye. Abdullah
Yılmaz, Yavuz Bozkurt (Ed.), Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu
Yönetimi içinde (81-95). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Neuman, W. L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar - I (Çeviren:
Sedef Özge). Cilt: 1, s. 1-355, Ankara: Yayın Odası. 7. Basım. Ekim.
- Özdemir, A.T. (2011). "Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri", Sayıştay
Dergisi, Sayı: 83, Ekim-Aralık, s. 29-55.
- Özen, A., Dikici, U., ve Yapıcı, F. (2017). "Türkiye'de Katılımcı Bütçeleme Anlayışının
Değerlendirilmesi". International Journal of Applied Economic and Finance Studies, 2 (1), s.
10-33.
- Özen, İ. ve Yontar, İ.G. (2009). "Katılımcı Demokrasi Anlayışında Bütçeleme: Katılımcı
Bütçeleme", Maliye Dergisi, Sayı:156, Ocak-Haziran, s. 280-293.
- Sheafor, B. and Horejsi, C. (2012). Sosyal Hizmet Uygulaması. Ankara: Nika Yayınevi.
- Soygüzel, H. (2015). "Kent Konseylerinin Arasında İletişim ve İşbirliği: Türkiye Kent Konseyleri
Birliği Örneği", PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Eylül, 2015, Özel Sayı:
2, s. 63-82.
- Tıraş, H. H. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2), s. 57-73.
- Tomanbay, İ. (1999). Sosyal Çalışma Sözlüğü. Ankara: Selvi Yayınevi.

- Tuncay, A. C. ve Ekmekçi, Ö. (2016). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Uslu, İ. A. (2017). "Türkiye'de Kent Konseyleri Deneyimi: Bir Yapılandırma Önerisi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017, Ankara.
- Yavuz, S. ve Aktaşçı, G. (2019). Kent Konseyleri El Kitabı. Türkiye Kent Konseyleri Birliği Yayını. <http://kentkonseyleribirligi.org.tr/raporlar/kent-konseyleri-ve-pratikleri/> Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. Genişletilmiş 9. Baskı. Ekim.
- Yüksel, M. (2001). Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> Erişim Tarihi: 28.09.2019.
- Adana Kent Konseyi Kadın Meclisi. (2020). Amaç ve Kapsam. <https://adanakentkonseyi.org.tr/wp/kurumsal/organizasyon/danisma-kurullari/kadin-meclisi/> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Antalya Kent Konseyi. (2020). Kadına Yönelik Şiddette Çözüm Önerileri. <http://antalyakentkonseyi.org.tr/1872-2> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Bursa Kent Konseyi (2020a). Kent Konseyi'nde Yabancılar Meclisi. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/haberler/icerik/kent-konseyinde-yabancilar-meclisi-kuruldu-das> Erişim Tarihi: 12.03.2020
- Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi. (2020a). Kent Konseyinden Engellilere Psikolojik Destek. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/haberler/icerik/kent-konseyinden-engellilere-psikolojik-destek-eth> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi. (2020b). Bursa Kent Konseyi'nde Engellilere Moral Gecesi. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/haberler/icerik/bursa-kent-konseyinde-engellilere-moral-gecesi-vqx> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi. (2020c). Engelliler Tiyatro Oyununda Hünerlerini Sergiledi. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/haberler/icerik/engelliler-tiyatro-oyununda-hunerlerini-sergiledi-cdx> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Bursa Kent Konseyi Engelliler Meclisi. (2020d). Kent Konseyi Engelliler Meclisi. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/meclisler/icerik/bursa-kent-konseyi-engelliler-meclisi> Erişim Tarihi: 10.03.2020.

- Bursa Kent Konseyi Kadın Meclisi. (2019). <http://www.bursakentkonseyi.org.tr/meclisler/icerik/bursa-kent-konseyi-kadin-meclisi> Erişim Tarihi: 10.10.2019.
- Bursa Kent Konseyi. (2020b). Uluslararası Öğrenciler Çalıştayda Buluştu. <https://www.bursakentkonseyi.org.tr/haberler/icerik/uluslararasi-ogrenciler-calistayda-bulustu-qai> Erişim Tarihi: 12.03.2020
- Çanakkale Kent Konseyi. (2020). Kadınlar Kolon Kanseri Hakkında Bilgilendirildi. <http://www.canakkalekentkonseyi.org/kadin-meclisi/> Erişim Tarihi: 11.03.2020.
- Denizli Kent Konseyi. (2020). Denizli Kent Konseyi Sivil Toplum Akademisi Sivil Toplum Güçlendirme Projesi. <http://kentkonseyi.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=sivil-toplum-akademisi> Erişim Tarihi: 14.03.2020
- Erzurum Kent Konseyi Engelli Meclisi. (2020). Erzurum Kent Konseyi Engelli Meclisi. <https://www.haberturk.com/erzurum-haberleri/65880694-kent-konseyi-engelliler-meclisi-calismalarini-degerlendirdi>. Erişim Tarihi: 11.03.2020.
- İzmir Kent Konseyi. (2020). İzmir Kent Konseyi Paris Zirvesine Doğru İklim Değişikliği. <http://www.izmirkentkonseyi.org.tr/ProjeDetay/1/22> Erişim Tarihi: 14.03.2020
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gençlik Meclisi. (2020).Gençlik Modeli. <http://www.genclikmodeli.com/> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Karatay Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi. (2020). Karatay Kadın Meclisi Ruh Sağlığı Merkezini Ziyaret Etti. <https://www.karatay.bel.tr/haberdetay/3720> Erişim Tarihi: 11.03.2020.
- Kent Konseyi Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10687&MevzuatIliski=0&sourceXMLSearch=kent%20kons> Erişim Tarihi: 28.09.2019.
- Kocaeli Kent Konseyi. (2020). Kadın Meclisi'nden 7. Girişimcilik Sınıfı. <https://kocaelikentkonseyi.org/kadin-meclisi-nden-7-girisimcilik-sinifi-mhd-11> Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- Konya Meram Belediyesi Gençlik Meclisi. (2020). Bir Kalemle Sıcacık Kalplere Dokunuş. <http://www.meramgenclikmeclisi.com/icerik/39/107/bir-kalemle-sicacik-kalplere-dokunus.aspx> Erişim Tarihi: 11.03.2020.
- Konya Meram Kent Konseyi Gençlik Meclisi. (2020). Konya Meram Belediyesi Gençlik Meclisi Komisyonları. <http://www.meramgenclikmeclisi.com/kategori/38/0/komisyonlar.aspx> Erişim Tarihi: 11.03.2020.

Mersin Kent Konseyi. (2020a). Mersin Çocuk Festivali.
<http://www.mersinkentkonseyi.org.tr/2019/04/26/mersin-cocuk-festivali/> Erişim Tarihi:
11.03.2020.

Mersin Kent Konseyi. (2020b). Yaşlı Dostu Kentler.
<http://www.mersinkentkonseyi.org.tr/2018/01/13/yasli-dostu-kentler/> Erişim Tarihi:
11.03.2020.

Sancaktepe Kent Konseyi Emekliler Meclisi. (2020). Emekliler Meclisi Faaliyetleri.
<http://www.sancaktepekonseyi.org.tr/tr/emekliler-meclisi/emekliler-meclisi-faaliyetleri>
Erişim Tarihi: 14.03.2020

Şanlıurfa Kent Konseyi. (2020). Şanlıurfa Kent Konseyi Çalışma Grupları.
<https://www.sanliurfakentkonseyi.org.tr/icerik/260/etkinliklerimiz> Erişim Tarihi: 11.03.2020.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

COVID-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme

*An Assessment Related Violence Against Women in the Context of Covid-19 Pandemic*Gizem ALTIN¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, altingizeem@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1467-6098

Başvuru: 29.06.2020
Kabul: 29.10.2020

Atıf:
Altın, G. (2021). Covid-19 pandemisi bağlamında kadına karşı şiddete ilişkin bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 211-225. DOI: 10.33417/tsh.760243

ÖZET

Kadına karşı şiddet, bireysel ve toplumsal anlamda ciddi sonuçları olan karmaşık bir olgudur. Şiddet; fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik olarak gerçekleşebilmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadına yüklenen misyonlar eşitsizlikleri artırmakta, var olan ataerkil düzen eşitsizliği beslemektedir. Bu durumda kadınların hem yasal anlamda hem de bireysel düzeyde güçlenmelerini sağlamak gerekmektedir. Özellikle beklenmedik toplumsal değişimlere neden olan kriz dönemleri, kadınlar açısından risk faktörlerini ortaya çıkarmaktadır. COVID-19 salgını ile birlikte dünya genelinde artış gösteren kadına karşı şiddet vakaları bunun bir örneğidir. Salgını önlemek amacıyla gerçekleştirilen izolasyon uygulamaları, kadınların şiddetten korunmak için ulaşabileceği mekanizmalara erişimlerini kısıtlamaktadır. Dünya genelindeki göstergelere paralel olarak Türkiye’de de kadına karşı şiddet oranlarının arttığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, salgın döneminde kadına karşı şiddet vakalarının görünür kılınması amaçlanmıştır. Yerli ve yabancı literatür incelenerek, ülkelerin aldıkları önlemler, Türkiye’de yer alan yasal mekanizmalar ve uygulamalara değinilmiştir. Kadına karşı şiddet ile ilgili mevcut uygulamaların geliştirilebilir yönleri hakkında öneriler sunulmuştur. Salgın döneminde, kadına karşı şiddet ile mücadelede biyo-psiko-sosyal bakış açısı ile sosyal hizmet disiplininin katkısının gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kadına karşı şiddet, covid-19, toplumsal cinsiyet, salgın*

ABSTRACT

Violence against women is a complex phenomenon with serious consequences both individually and socially. Violence can occur in physical, sexual, economic and psychological ways. The roles that are imposed on women due to their genders increases inequalities. Also it contributes the existing patriarchal order. In this case, women should be empowered both legal and individual ways. Especially during periods of crisis that lead to unexpected social change, it uncovers risk factors for women. The increasing worldwide violence against women with the COVID-19 outbreak is an example of this issue. Isolation practices that are carried out to prevent the effects of pandemic restrict women's access to the mechanisms that they can reach to protect themselves against violence. In line with indicators around the world, rate of the violence against women has also increased in Turkey during the outbreak. In this study, it was aimed to highlight the cases of violence against women during the pandemic. By referring national and foreign literature about the measures taken by countries, the legal mechanisms and practices in Turkey was examined. Suggestions were presented about the improvable sides of existing applications about the violence against women. It was emphasized that the contribution of bio-psycho-social perspective and social work discipline is essential in struggling violence against women during the pandemic.

Keywords: *Violence against women, covid-19, gender, pandemic*

GİRİŞ

Şiddet; istismarın doğası, biçimi ve kökenindeki farklılıklar nedeniyle karmaşık ve çok yönlü bir sorundur. Bu sorun, şiddet faili ve şiddet ile karşı karşıya kalan birey için çeşitli sonuçları doğurmaktadır. Bireyin psiko-sosyal dengelerinin tümüyle sarsıldığı bir döngü olarak ortaya çıkan şiddet, toplumsal anlamda da yansımaları olan bir olgudur. Şiddet; “kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı; fiziksel güç uygulanması, gücün kasıtlı kullanımı, yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim sorunları veya yoksunlukla sonuçlanma olasılığı yüksek tehdit biçiminde ya da fiilen gerçekleştirilen eylemler” olarak tanımlanmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2002). Bu noktada ifade edilmiş olan “gücün kasıtlı kullanımı” kavramı ile mezzo ölçekli bir bağlantı kurulduğunda aile içi şiddet ile karşılaşmaktayız. Güç eşitsizlikleri, baskı ve tahakküm, yerleşik toplumsal cinsiyet rollerinin aile kurumu üzerindeki etkileri düşünüldüğünde şiddete maruz kalma bakımından kadınlar daha riskli bir konumda yer almaktadır. Dünya çapında, bir ilişki içinde olan kadınların yaklaşık %30'u, yaşamları boyunca yakın partnerleri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldıklarını bildirmektedir; küresel olarak, kadın cinayetlerinin %38'i ise yakın bir erkek tarafından işlenmektedir (DSÖ, 2017).

Şiddet olgusuna, etkilediği gruplar açısından bakılabileceği gibi olgu ortaya çıktığı koşullar açısından da değerlendirilebilir. Doğum ile başlayan insan yaşamı, son bulana dek lineer bir biçimde ilerlemez. Yaşam döngüsü, beklenmedik olaylarla ve buna bağlı iniş çıkışlarla çevrelenmiştir. Örneğin; sevilen bir yakının kaybı, evliliğin sonlanması, deprem vb. doğal afetler ve salgın hastalıklar beklenmedik olaylar arasında yer almaktadır. Yaşam döngüsünde meydana gelen bu olaylar, “kriz” olarak tanımlanmaktadır. Kriz durumları karşısında birey varlığının tehdit altında olduğunu hissedebilir, çaresizlik, aşırı kızgınlık, bunalım duyguları harekete geçer ve bu duygular ile baş etme noktasında birey, sağlıklı tepkiler verebileceği gibi sağlıklı tepkiler de sergileyebilir (Turan, 2012). Kriz durumlarının bireylerin dengesi üzerinde yarattığı etki, stres faktörünü de tetikleyebilmektedir. Stresli geçiş dönemlerinde ise ailelerin, maruz kaldıkları olaylar sonucunda duygusal ve davranışsal anlamda problem yaşama olasılıklarının arttığı bilinmektedir; geçmişte yapılan araştırmalar, afet vb. kriz dönemlerinde stresin aile içi şiddet oranlarının artmasına neden olduğunu göstermektedir (Nichols, 2013; Boddy vd., 2020). Ancak bu noktada toplumsal yaşamda ortaya çıkan ve aile dinamiklerini etkileyen krizler; kadına karşı şiddeti meşrulaştıran bahaneler olarak algılanmamalı tam aksine kadınların krizler karşısında yoksunluk yaşamalarına neden olan, onları savunmasız kılan faktörleri ortadan kaldıracak mekanizmalar üzerinde durulmalıdır.

2019 yılı Aralık ayında Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs salgını, virüsün dünya genelinde yayılmasının ardından 11 Mart tarihinde, Dünya Sağlık Örgütüncü küresel salgın ilan edilmiştir (BBC, 2020). Bunun yanı sıra sağlık temelli başlayan kriz durumunun psikolojik ve sosyo-ekonomik anlamda yaratmış olduğu değişimlerin, günbegün bireylerin yaşantıları üzerindeki etkileri de görülmektedir. COVID-19 salgını, alışlagelmiş toplumsal düzenin değişmesi, ekonomik anlamda gelir kayıplarının yaşanması, statü kaybı, panik ve anksiyete vb. birçok durumu beraberinde

getirmiştir. Biyolojik anlamda salgının yayılımının durdurulması amacıyla yapılan karantina uygulamaları ve sosyal izolasyon süreçlerinde, bireyler kısıtlı bir alanda aileleri ile birlikte uzun vakitler geçirmeye başlamıştır. Uygulamaya konulan bu önlemlerde, sosyal açıdan incinebilir konumda yer alan bireylerin iyilik halleri ise akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Özellikle, şiddetten sağ çıkan kadınların karantina sürecini hangi koşullar altında geçirdikleri, olası şiddet failleri ile aynı ortamda, uzun sürelerce beraber bulunma ihtimalleri, yardım arama fonksiyonlarının kısıtlanması vb. durumlar göz önünde bulundurulduğunda en az koronavirüs salgını kadar ölümcül olan, başka bir tehlike ortaya çıkmaktadır: Kadına karşı şiddet.

Kadın alanında çalışan aktivistler, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar ve çocukların karantina sırasında şiddet faillerinden uzaklaşamadıklarını ve Brezilya'dan Almanya'ya, İtalya'dan Çin'e kadar aile içi şiddet vakalarında endişe verici bir artış gördüklerini ifade etmektedir (Graham-Harrison, Giuffrida ve Smith, 2020). Dünya genelindeki karantinalar esnasında aile içerisinde şiddet faileri ile birlikte yaşayanların salgının gizli kurbanları olabileceği konusunda ise çeşitli uyarılar bulunmaktadır (Mohan, 2020).

Epideminin pandemiye dönüşmesi gibi kadına karşı şiddet vakaları da dünya genelinde artış göstererek küresel ölçekli ikincil bir salgını doğurmaktadır. Bu noktadan hareketle yerli ve yabancı basında, COVID-19 pandemisinin kadına karşı şiddet vakaları üzerindeki yansımalarının incelenmesi ve sosyal hizmet bakış açısı ile durumun değerlendirilmesi bu makalenin yazılış amacını oluşturmaktadır.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE COVID-19 İLİŞKİSİ

Dünyaya gözlerimizi açtığımız andan itibaren sahip olduğumuz ve biyolojik özelliklerimizden kaynaklanan atanmış cinsiyetimiz, süreç içerisinde yeniden inşa edilerek toplumsal bir anlam kazanmaktadır. Atanmış cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik niteliklerine odaklanır; toplumsal cinsiyet ise kadınlığın ya da erilliğin sosyal ve psikolojik görünümünü vurgulamaktadır (Ashman ve Zastrow, 2014, s. 568). Biyolojik cinsiyetimize eklenen kültürel kodlar, kalıp yargılar, beklenen davranış biçimleri gibi birçok etken kadın ve erkek cinsiyeti arasında bir eşitsizliğin doğmasına da neden olmaktadır. İnşa edilmiş ataerkil yapı içerisinde erkekler “güçlü doğaları” gereğince aktif ve üretken konumlara yakıştırılırken, kadınlar ise daha pasif ikincil konumlara uygun bulunmaktadır. Feminist yaklaşıma göre, kadının birçok alanda ikincil konumda olması varsayımına dayanan sosyalleşme süreci ataerkinin varlığını sürdürmek için kullandığı araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Özateş, 2009, s. 102). Nitekim bu ikincilleştirme durumu, eşitsizlikleri pekiştirirken ayrımcılıklara yol açmakta, ayrımcılıklar ise kadınlar açısından dezavantajları beraberinde getirmektedir. Kadınların olağan yaşam pratikleri içerisinde dahi maruz kaldıkları ayrımcılık durumunun, küresel bir salgın dönemi ile birleşmesi yaşanan dezavantajların şiddetlenmesini olası kılacaktır.

Koronavirüs gibi toplumsal yaşam pratiklerini etkileyen bir salgının yarattığı kriz durumu esnasında kadınların ve erkeklerin krizi deneyimleme biçimleri farklılaşmaktadır. Özellikle kadın ve erkek emeğinin cinsiyet temelli yapılanmasına dikkat çeken Hartmann (1979), “emeğin kullanımına ilişkin eşitsiz ve hiyerarşik ayrışmayı temellendiren cinsiyetçi iş bölümünün, tüm bakım işlerinin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi beklentisinin normalleştirilmesine hizmet ettiğini” vurgulamaktadır (Aktaran: Özateş Gelmez, 2015, s. 59). Salgın sürecinde ise; önceden kamusal alanda gerçekleştirilen birçok eylem evlere taşınmıştır: çevrimiçi eğitimler, evden çalışma gibi. Örneğin kadın, ücretli işi gereği evden çalışmayı sürdürürken, bir yandan evden eğitime devam eden çocukları ile ilgilenmekte, annelik rolünü gerçekleştirmekte, hane halkının ihtiyaçlarını gidermekte diğer bir deyişle, ev içi emek yükü de devam etmektedir. Ortaya çıkan bu koşullar ile birlikte ataerkil düzende; kadının atanmış cinsiyet rolleri ekseninde, kendisinden beklenen görevleri ifa etmesi üzerine inşa edilmiş yapının da pekiştirildiği gözlemlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)'nın yayımladığı “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Şiddet ve COVID-19” (2020) başlıklı rapora göre; salgın süreci, hane içerisinde kadınlara düşen sorumlulukları ağırlaştırmakta, kadınların ev içi iş yüklerini arttırmaktadır. Öte yandan kadınların, erkeklere kıyasla güvencesiz ve resmi olmayan işlerde çalışma oranı daha yüksektir. Hane içerisindeki bakım emeğinin ağırlaşması ve güvencesiz işlerde çalışma gibi faktörler değerlendirildiğinde istihdam sektöründe de kadınların ilk vazgeçilen grup olma olasılığı artmaktadır.

Kadınların yaşadıkları bu yoksunluklar, sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları ile birleştiğinde hane içerisinde olası ya da mevcut bir şiddet faili ile kısıtlı olma durumu, şiddet vakalarının yükselmesine de sebep olmaktadır. UNFPA (2020), koronavirüs salgını süresince “kadınlar ve kız çocuklarının; hane içinde gerilimin artması nedeniyle eş/partner şiddeti ve aile içi diğer şiddet türlerine daha fazla maruz kalabildiklerini; cinsel sömürü ve istismar da dâhil olmak üzere, toplumsal cinsiyete dayalı diğer şiddet türleriyle karşılaşma risklerinin de arttığını” ifade etmiştir.

PANDEMİ SÜRECİNDE KADINA KARŞI ŞİDDET

COVID-19'un dünya genelinde yayılım göstermesinin ardından ilan edilen pandemi ile birlikte ülkelerin, salgının yayılım hızını kontrol altında tutabilmek için aldığı çeşitli önlemler, toplumsal yaşam pratikleri bakımından da ani değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Meydana gelen değişimlerin fizyolojik, psikolojik, sağlık alanındaki etkileri, izolasyon ve yalnızlık, okulların ve işletmelerin kapatılması, ekonomik kırılganlık ve iş kayıpları ile birlikte birçok yeni stres faktörü ortaya çıkmıştır. tüm bunların kadınlar ve çocukları, aile içi şiddet riskine karşı özellikle savunmasız kıldığı bilinmektedir (End Violence Against Children, 2020). Ortaya çıkan yeni koşullarda, kadınların daha büyük bir tehdit hissetmeleri, var olan toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ile yakından ilişkilidir. Yoksunluklar, kriz durumlarında şiddetlenmekte ve ayrımcılığın tezahürü çeşitli boyutlara ulaşmaktadır. Kadınların yaşamış oldukları ayrımcılığın aşırı tezahürlerinden birisi olan şiddet vakalarının, salgın dönemindeki istatistikî yansımaları da raporlanmaya başlanmıştır.

The Guardian'da yer alan bir makaleye göre salgın döneminde kadına karşı şiddet vakalarının, küresel olarak tekrarlayan bir örüntü sergilediği vurgulanmıştır. Yine aynı makalede yer alan istatistiklere göre: salgının ortaya çıktığı ilk ülke olan Çin'de, raporlanan şiddet vakalarındaki nedenlerin %90'ının COVID-19 ile ilişkili olduğu bildirilmiştir; Brezilya'da şiddet vakalarında %40 ila %50 arasında bir artış yaşanırken, İspanya'ya bağlı Katalan Bölgesel hükümeti karantina döneminin ilk günlerinde acil yardım çağrılarının %20 oranında arttığını aktarmıştır. İtalya'da ise yetkililer, sesli arama biçiminde yapılan yardım çağrılarının sayısının düştüğünü ancak e-posta yoluyla aldıkları endişe içeren mesajlarda artış olduğuna dikkat çekmiştir (Graham-Harrison, Giuffrida & Smith, 2020). Göstergeler, kadınların yardıma erişebilme imkânlarının, ev içerisinde mevcut bir şiddet faili ile birlikteken oldukça kısıtlandığına işaret etmektedir.

Çin'in Hubei eyaletine bağlı Jingzhou'da aile içi şiddete karşı faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütünün kurucusu olan Wan Fei, verdiği bir demeçte bölgedeki bir polis karakoluna bildirilen kadına karşı aile içi şiddet vakalarının sayısının bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla üç katına çıktığını ifade ederken; alanda çalışan aktivistler tarafından karantina uygulamaları ile birlikte ülke genelinde aile içi şiddet vakalarının da önemli ölçüde arttığı vurgulanmaktadır (Allen-Ebrahimian, 2020).

Fransa'da ise İçişleri Bakanı Christophe Castaner, 17 Mart'ta başlayan karantina uygulamalarının ardından, ülke genelinde aile içi şiddet vakalarına dair bildirimlerin %30'dan fazla arttığını ifade etmiştir (Euronews, 2020). Avustralya'da Women's Safety NSW isimli kuruluşun; COVID-19 salgını sırasında 400 saha çalışanı ile yapmış olduğu bir ankete göre, çalışanların %40'ı acil ve duygusal yardım taleplerinde artış gördüklerini bildirmektedir; (Lattouf, 2020). Avustralya'da, izolasyon uygulamalarının yürürlüğe girmesinin ardından ülkenin bazı bölgelerindeki polisler genel olarak suç oranlarında %40'lık bir düşüş bildirirken aile içi istismar çağrılarında %5'lik bir artış bildirmiştir; aynı zamanda Google Avustralya'da, aile içi şiddet ile ilgili internet aramalarında %75 oranında bir artış yaşandığını açıklamıştır (Kagi, 2020; Poate, 2020; akt: Usher vd., 2020).

Almanya'da "Bundesverband Frauenberatungsstellen und Frauennotrufe" (Federal Kadın Danışma Merkezleri ve Kadın Acil Çağruları Demeği) salgının üstesinden gelebilmek için alınan önlemlerin, kadınları ve çocukları aile içi şiddet tehlikesine maruz bırakacağı konusunda uyarılarda bulunurken; Federal Meclis'teki Yeşiller Partisi, şiddet riski altındaki kadınlar ve çocuklar için sokağa çıkma kısıtlamalarında istisnalar yapılması konusunda çağrılarını sürdürmektedir (EU Fundamental Right Agency, 2020, s. 8).

Amerika Birleşik Devletinde, New York valisi Andrew Cuomo, devletin koronavirüs nedeniyle uyguladığı karantinalar esnasında, aile içi şiddet vakalarının Mart ayında %15, Nisan ayında ise %30 oranında arttığını belirtmiştir (Klebnikov, 2020). Başka bir istatistiğe göre; ABD'de Mart - Nisan ayları arasında bireysel silahlanma oranları artış göstermiştir, buna paralel olarak silah mülkiyetinin

aile içi cinayet ihtimalini artırabileceğine dikkat çekilmekte ve bu durum kadınlar açısından farklı bir tehdidi de gözler önüne sermektedir (Mithani, 2020).

Dünyanın farklı ülkelerinden bildirilen istatistiklere paralel olarak Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi'nden Phumzile Mlambo-Ngcuka'nın "gölge salgın" olarak nitelendirdiği kadına karşı şiddetin, özellikle sosyal izolasyon döneminde artış göstermesi, evlerin tüm kadınlar için güvenli alanlar olmadığı gerçeğini de gözler önüne sermektedir (UN Women, 2020). Kadınların ev içerisinde, şiddet faili ile birlikte uzun vakitler geçirmek zorunda kalması, cinsiyetçi yaklaşımlar ile istihdam piyasalarında ayrımcılığa uğramaları, ev içi emek yüklerinin artması gibi birçok örnek, şiddet karşısında yardım arama mekanizmalarına erişimlerini de zorlaştırabilmektedir. Renzetti (2009) bu noktada, sosyal destek ağlarındaki eksikliklerin ve ekonomik yoksunlukların kadına karşı şiddet vakalarında yaşanan mağduriyeti etkilediğini, tüm bunların kadının dayanışma arama davranışını kısıtlayabileceği gibi aile ve arkadaşların yardım etme kabiliyetini de engelleyebileceğini ifade etmektedir. İzolasyon sırasında, aile içi şiddete maruz kalanların yardım isteyebilmeleri için daha az fırsat olduğu gibi yaşanan fiziksel veya duygusal şiddetin gizli kalmasının daha kolay olduğuna da dikkat çekilmektedir (Stark, 2009; akt: Usher vd., 2020).

Bu durum, birçok ülkeyi artan şiddet riskini kontrol altına alabilmek adına yasal değişiklikler önermek, kampanyalar düzenlemek gibi önlemler almaya yöneltmiştir. Örneğin Fransa'da, şiddetten sağ çıkan kadınların yalnız başlarına evden uzaklaşabildikleri kısıtlı zamanlar dikkate alınarak, eczanelerden yardım isteyebileceği bildirilmiştir (Euronews, 2020). Almanya, kadınlar için boş otel ve misafirhaneleri sığınaklara dönüştürmeyi planlarken, Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletindeki polis, artan şiddet vakalarına karşı yeni bir aile içi şiddet yardım hattı oluşturmuştur; sokağa çıkma kısıtlamalarının oldukça katı bir biçimde yürütüldüğü İspanya'da, hükümet; kadınların şiddeti bildirmek için evlerinden ayrıldıkları durumlarda para cezası kesilmeyeceğini ifade etmiştir (Graham-Harrison, Giuffrida, Smith ve Ford, 2020). Kriz esnasında hayata geçirilen tüm bu uygulamalar, kriz öncesi dönemde alınacak önlemlerin gerekliliğini de hatırlatmaktadır. Kadına karşı şiddet odağında, cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların yaygınlaştırılması ve buna yönelik uygulamaların artırılmasının kadınlar için hayati önem taşıdığı görülmektedir.

Türkiye'deki Durum

COVID-19 salgını nedeniyle alınan önlemler doğrultusunda uygulanan sokağa çıkma kısıtlamalarının, dünya genelinde kadına karşı şiddet vakalarında bir artışa neden olduğu gözlemlenmiştir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Marija Pejčinović Burić vermiş olduğu demeçte, üye ülkelerden edinilen bilgilere göre son birkaç hafta içinde evde kalan kadın ve çocukların şiddete veya istismara uğrama riskinin arttığını ifade etmiştir (Council of Europe, 2020). Pandemi sürecinde kadına karşı şiddet vakaları, Türkiye açısından incelendiğinde de durumun dünya genelinden farklı olmadığı ve benzer biçimde şiddet vakalarının artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de 28 kentten, 1873 kadının katılımıyla gerçekleştirilen bir anket çalışmasında; araştırma grubunun karantina öncesi ve karantina sürecinde şiddet ile karşılaşma durumlarını tespit etmeye ilişkin sorulmuş sorulara verdikleri yanıtlar karşılaştırıldığında; kadına şiddette, pandemi sürecinde %27,8’lik bir artışın söz konusu olduğu ifade edilmiştir (Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, 2020).

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Başkanı Canan Güllü; 2019 yılı Mart ayı ve 2020 yılı Mart ayında acil yardım hattına gelen ihbarlar kıyaslandığında; fiziksel şiddetin %81, psikolojik şiddetin ise %93 oranında arttığını, hukuki desteğe ulaşamayan kadınların oranının %96 olduğunu ifade etmektedir; bununla birlikte Güllü, fiziksel şiddete maruz kalan kadınların pandemi döneminde hangi hastanelere gideceklerini bilemedikleri, ekonomik kriz ve işsizliğin şiddet olaylarını tetiklediği vb. gibi birçok faktöre de değinmiş, tüm bunları kapsayacak acil önlem paketi gereksinimini vurgulamıştır (Zeyrek, 2020). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, karantina ve sokağa çıkma kısıtlılıkları boyunca evlerde kalınması nedeniyle, kadınların evde öldürülme oranlarının ciddi biçimde arttığını, Nisan ayı içerisinde öldürülen 20 kadının %80’inin evlerinde öldürüldüğünü bildirmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020a). Bu noktada “ev”ler koronavirüsten korunmak açısından güvenli bölgeler iken ne yazık ki kadınların şiddetten korunabilmeleri için güvenli bölgeler olmaktan uzaktadır. Kadınların bu süreçte şikâyet mekanizmalarına erişmekte de zorluklar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Şikâyette bulunmak için kolluk kuvvetlerine başvuran kadınların, hakları konusunda bilgilendirilmemeleri/eksik bilgilendirilmeleri veya eve dönmeleri için caydırıcı ifadeler kullanılması, fiziki muayene için hastaneye götürülmemeleri, sığınağa yerleşmek için COVID-19 testlerini kendi başlarına yaptırmak zorunda kalmaları, süreç içerisinde yaşanan ihmallerden yalnızca birkaçıdır (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020b). Kadına karşı şiddetin salgın koşulları ile ortaya çıkan bir sorun olduğu yanılması da açıklığa kavuşturulması gereken konulardan bir tanesidir. Damla Gürkan’ın Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’ndan gönüllü çalışanlar ile yaptığı röportajında; şiddetin hep var olduğu ancak kriz döneminde evlerde kalan kadınların şiddetten korunabilmek için gerekli mekanizmalara ulaşamamasının ve siyasi iradenin bu konuda gereken koruyucu önlemleri almakta yetersiz kalmasının esas sorun olduğu belirtilmektedir (Gürkan, 2020). Kadına karşı şiddet vakalarının salgın süresince artış göstermesi ve yaşanan ihmaller, ülkemizde bulunan yasal mekanizmalar ve uygulamalar üzerine yeniden düşünülmesini de gerekli hale getirmiştir. Kadına karşı şiddet ile mücadelede uluslararası anlamda kilit belgelerden birisi olan “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (İstanbul Sözleşmesi) Türkiye tarafından 2011 yılında imzalanmış ve sözleşme 2014 yılında yürürlüğe girmiştir (Bakırcı, 2015). Sözleşme ile birlikte; kadınları her türlü şiddete ve ayrımcılığa karşı korumak, kadın-erkek eşitliğini sağlamak ve kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak maksadıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda sözleşme içerisinde; bütüncül politikaların oluşturulması ve veri toplama, önleme çalışmaları, koruma ve destek, hukuki tedbirler ve cezai yaptırımları içeren bölümlere değinilmektedir (Kadınlara Yönelik

Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2012). Sözleşmenin denetleme mekanizmalarından birisi olan ve bağımsız uzmanlardan oluşan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu'nun (GREVIO), 2018 yılında Türkiye'ye ilişkin sunduğu değerlendirme raporunda; toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin uygulamada gerçekleştirilmesinin sağlanması ve buna yönelik politika ve tedbirlerin güçlendirilmesi, oluşturulan politika ve uygulamalarda kadına karşı şiddetin cinsiyetçi doğasının eşitsizlikleri devam ettiren bir araç olduğunun anlaşılması, kadınların geleneksel "anne"- "bakıcı" rollerine hapsolmasına karşı durulması gerektiği, şiddet eylemleri karşısında uygulanan cezai yaptırımların özenli bir biçimde uygulanması bu noktada ilgili görevlilerin (hâkim ve savcılar) kadın erkek eşitliğine ilişkin duyarlılıklarının geliştirilmesi vb. gibi öneriler getirilmiştir (GREVIO, 2018).

COVID-19 pandemisi süresince kadına karşı şiddet oranlarındaki artış dikkate alındığında İstanbul Sözleşmesi'nin yükümlülüklerinin daha sıkı bir biçimde yerine getirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. GREVIO; kadına ve kız çocuklarına karşı şiddetin, aile içi şiddetle birlikte tüm dünyada kriz zamanlarında yükselme eğilimine sahip olduğunu vurgulayarak bu kapsamda COVID-19 pandemisi sırasında taraf devletlerin ulusal, bölgesel, yerel makamlarının ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdümlü çalışmalarını sağlamasının oldukça önem taşıdığını belirtmiştir, yapılacak olan önleme çalışmaları kapsamında; kadına karşı şiddetin arttığına dair farkındalık artırıcı materyallerin kullanılması (basın bültenleri, televizyon vb. aracılığıyla kamu spotu reklamlar, görsellerin yayımlanması) ve bu doğrultuda kadınların ulaşabileceği yardım mekanizmaları hakkında bilgilendirilmeleri, alanda çalışan uzmanların eğitimlerinin gerçekleştirilmesi önerilirken; koruma çalışmaları kapsamında ise izolasyon süreçleri göz önünde bulundurularak kadınların bilgiye ve desteğe erişimlerini sağlayacak hizmetlerin alternatif yollarının geliştirilmesi önerilmektedir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020b).

İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından Türkiye'nin attığı önemli adımlardan birisi olan "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" da pandemi sürecinde kadına karşı şiddet ile ilgili alınacak önlemlerde, devlet aktörlerine önemli sorumluluklar yüklemektedir. 6284 Sayılı Kanun (2012) ile birlikte; şiddete uğrayan/uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bunlara yönelik tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda mülki amirlerce, kadınlara ve beraberindeki çocuklarına barınma imkânının sağlanması; geçici maddi yardım; psikolojik, mesleki, sosyal ve hukuki danışmanlık sağlanması gibi koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınması öngörülmektedir.

Pandemi sürecinde gerçekleştirilen sosyal izolasyon uygulamaları ile birlikte kadınların söz konusu yasada belirtilen bu hizmetlere erişimlerinde problemler yaşaması endişe verici gerçekliklerden birisidir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Selçuk; kadına karşı şiddet ile mücadelenin COVID-19 sürecinde de kesintisiz biçimde sürdüğünü ifade etmiş; bu kapsamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinin, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin, Sosyal Hizmet

Merkezlerinin ve Kadın Konukevlerinin¹ hizmet vermeye devam ettiğini, Alo 183 Sosyal Destek Hattı'nın 7/24 hizmet vermeyi sürdürdüğünü açıklamıştır (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020) Ülkemizde kadına karşı şiddet ile mücadele kapsamında mevcut uygulamaların pandemi sürecinde devamlılığının sağlanması önemli bir adım olmakla birlikte, uygulamaların kriz döneminin dinamik yapısına yönelik uyarlanması hayati bir önem taşımaktadır. COVID-19 pandemisi süresince, İstanbul Sözleşmesi'nin gerekliliklerinin uygulanmasına yönelik GREVIO heyetinin yayınladığı bildiri (2020) sunulan öneriler de dikkate alındığında kadınların, salgın öncesi yürütülen hizmetlere salgın döneminde ulaşmalarında problemler yaşayabileceği göz önünde bulundurulmalı; alanda çalışan profesyonellerin (kolluk kuvvetleri, hâkimler ve savcılar, sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları) toplumsal cinsiyete dayalı şiddete duyarlı yaklaşımlar sergilemesi sağlanmalıdır. Aksi durumda; kadınların, şikâyetle bulunmak için kolluk birimlerine yaptıkları başvurularda, hakları konusunda bilgilendirilmemeleri/eksik bilgilendirilmeleri veya evlerine dönmeleri konusunda caydırıcı ifadelerin kullanılması gibi durumların ortaya çıkabileceği anlaşılmaktadır (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020).

6284 Sayılı Kanun'da yer alan koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasına ilişkin Hâkimler ve Savcılar Kurulunun almış olduğu ilave tedbirler de pandemi sürecinde tartışmalı bir durumu ortaya çıkarmıştır. HSK'nın "COVID-19 İlave Tedbirler" başlığı ile yayınladığı genelgede "6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen tedbir kararlarının, yükümlülerin koronavirüs kapsamında sağlığını tehdit etmeyecek şekilde değerlendirilmesi gerektiği" (T.C. Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Sekreterliği, 2020) ibaresinin, şiddet riski altında olan kadınların mağduriyetini artırabileceği endişesini ortaya çıkarmıştır. Özellikle 6284 Sayılı Kanun'da yer alan; koruyucu ve önleyici tedbirlerden müşterek konuttan uzaklaştırma vb. uygulamaların sekteye uğraması ihtimali, salgın döneminde yapılan "evde kal" çağrıları ile birleştiğinde; kadınların şiddetten korunma imkânını kısıtlamaktadır. Kadınların güvenlik haklarının, şiddet uygulayan failin sağlığından daha önemsiz olmadığı, alanda çalışan sivil toplum örgütlerince de dile getirilmiştir; öte yandan evde kalma sürecinde kadına yönelik şiddet oranlarının artışına dair veriler göz önünde bulundurulduğunda kadınların yaşam haklarının yok sayılmaması ve şiddet faileri ile baş başa bırakılmamaları gerektiği de vurgulanmaktadır (Evrensel, 2020). Bu anlamda, gerçekleştirilen karantina uygulamaları COVID-19 virüsünün yayılmasını engellemekte fayda sağlarken kadınların şiddet faileri ile izole bir biçimde, dört duvar arasında kalma ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Ev izolasyonlarını kadınlar açısından riskli kılacak bir başka uygulama ise yine pandemi sürecinde yürürlüğe giren 5275 ve 7242 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı hakkındaki kanunlarda yapılan değişiklikler ile ortaya çıkmıştır. İlgili kanunlar kapsamında COVID-19 salgınıyla ilişkili olarak cezaevlerinde birtakım düzenlemelere gidilmiştir.

¹ Şiddetten sağ çıkan kadınların güvenlik, barınma vb. ihtiyaçları doğrultusunda, "misafir" olarak değil şiddet tehdidinden korunmak amacıyla geldikleri birimleri ifade etmek açısından sığınmaevi/sığınak adlandırmalarının kullanımının daha uygun olduğu düşünülmekle birlikte; alıntılanan metin içerisinde bahsi geçen hizmet modeli "Kadın Konukevleri" biçiminde yer aldığı için makale içerisinde aynı ifadeye yer verilmiştir.

Yapılan düzenlemeler ile birlikte; 5275 sayılı kanuna eklenen geçici 9. madde doğrultusunda; açık ceza infaz kurumlarında bulunan veya bu kurumlara geçmeye hak kazanan hükümlüler ile haklarında denetimli serbestlik tedbiri uygulanmasına karar verilen hükümlüler ve hâlihazırda denetimli serbestlik tedbirinden yararlanan hükümlülerin 31/05/2020 tarihine kadar izinli sayılmaları öngörülmüş, gereken durumlarda ise bu izin Adalet Bakanlığı tarafından her defasında iki ay geçmemek üzere üç kez uzatılabileceği hükmü eklenmiştir (İnce, 2020). Düzenlemeler doğrultusunda izinli olarak tahliye edilen birçok hükümlü, evlerine dönüş yaparak özgürleşirken, bu eve dönüş süreci ise şiddetten sağ çıkan kadınların güvenliği açısından farklı bir anlam taşımaktadır. Cezaevlerinden gerçekleştirilen tahliyeler, belirli suçlar için infaz sürelerinde yapılan indirimler, mahkûmların kapalı cezaevlerinden açık cezaevlerine geçişine ve “izin” yoluyla tahliyesine imkân verebilecek geçici düzenlemeler, kadınlar ile birlikte diğer birçok kırılgan grup açısından tehdit unsuru oluşturabilecek açıklıklar ortaya çıkmıştır; bu açıklıkların önlenmesi için kadına karşı şiddet faillerinin etkin bir şekilde takibinin yapılması, koronavirüs nedeniyle faillere verilen “izin” bir “tahliye” anlamına gelmemesi için fail üzerinde uygulanacak tedbirlerin sıkı bir biçimde yerine getirilmesi gibi önlemlerin hayata geçirilmesi önerilmektedir (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020a). Bu kapsamda, salgın ile ilişkili olarak hayata geçirilen uygulamalarda, salgının biyolojik sağlığı etkileyen yönüne ek olarak toplumların sosyal iyilik halini ve işlevselliğini etkileyen yönünün de dikkatle incelenmesi, gerçekleştirilen uygulamaların şiddete maruz kalan kadınlar vb. hassas grupların ihtiyaçlarına duyarlı ve bütüncül biçimde planlanarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadına karşı şiddet fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda etkileri olan çok boyutlu bir sorundur. Salgın gibi toplumsal yaşam pratiklerini derinden etkileyen kriz dönemlerinde ise kadına karşı şiddet oranlarının artış gösterdiği bilinen bir gerçektir. Kadınların olağan yaşam içerisinde karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı şiddet yeterince zarar verici bir durum iken COVID-19 pandemisi gibi olağanüstü önlemlerin alındığı bir dönemde ise risk faktörleri oldukça artmakta, şiddetten kaçınmak zorlaşmaktadır. Salgın ile başa çıkmak için alınan önlemler arasında yer alan sokağa çıkma kısıtlamaları, evde kalma uygulamaları vb. kadınların şiddet ile karşı karşıya gelme ihtimalini artırırken şiddetten korunabilecekleri yasal mekanizmalara ve sosyal destek ağlarına ulaşabilme şanslarını sınırlandırmaktadır. Mevcut durum içerisinde ise salgının yayılım hızını yavaşlatmak devletlerin öncelikli hedefi olduğu için özel alan içerisinde yaşanan kadına karşı şiddetin görünürlüğü azalmaktadır.

COVID-19 ile birlikte gerçekleştirilen sosyal izolasyon uygulamalarında, ev içerisinde uzun sürelerce şiddet faili birey ile vakit geçirmek durumunda kalan kadınlar için şiddet, ikincil bir salgın tehdidini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda kadınların yaşadıkları dezavantajlı durumu önleyebilmek için çeşitli uygulamaların geliştirilmesi elzemdir. Salgın döneminde şiddete maruz kalan bir kadının, şiddet faili ile 7/24 birlikte olduğu göz önünde bulundurulduğunda alınacak önlemlerin bu minvalde şekillendirilmesi gerekmektedir. Kolluk kuvvetleri, hâkimler ve savcılar, Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığına bağlı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri, Sosyal Hizmet Merkezleri gibi kurumlarda çalışan meslek elemanları (psikologlar, sosyal hizmet uzmanları), koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasında başat aktörlerdir. Bu aktörler, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin salgın dönemlerindeki yansımalarının bilincinde olmalı ve buna duyarlı müdahaleleri gerçekleştirmelidir.

Gerçekleştirilecek olan sosyal hizmet müdahalelerinde, salgın döneminin ortaya çıkardığı koşullar nedeniyle kadınlar ile mikro ölçekli görüşmeleri planlamak ve bireysel çalışmaları yapmanın pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sosyal hizmet uzmanlarının, koruyucu ekipmanlar ile rutin saha ziyaretlerine devam ederek sosyal incelemelerini gerçekleştirmeleri, kadınlara yalnız olmadıklarını hissettirmeleri ve aynı zamanda bu ziyaretlerde, şiddet eyleminin Türkiye Cumhuriyeti yasaları önünde suç sayıldığı ve bu noktada yasal mekanizmaların varlığı yönünde bilgilendirmelerin yapılması, ailelerin ve kadınların bilinçlenmesi yönünde yarar sağlayabilir. Bu noktada devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği içerisinde çalışması, yapılacak müdahalelerin işlevselliğini ve hızını artırmakta önem taşımaktadır. ALO 183 Sosyal Destek Hattı ve sivil toplum örgütlerinin acil yardım hatlarına gelen çağrılar doğrultusunda da çeşitli risk haritalarının çıkartılması ve kadına karşı şiddet ile mücadele üzerine çalışan ortak bir kriz masasının kurulması da yine acil müdahaleler için zaman kazandıracaktır. Pandemi döneminde şiddete maruz kalan kadınlar için erişilebilir mekanizmaların oluşturulmasında yerel yönetimlere bağlı kadın danışma merkezlerinin geçici/mobil sığınaklar oluşturması yönünde projeler üretmesi teşvik edilebilir. Bu anlamda oluşturulacak olan sığınaklar, koronavirüs salgını sırasında mevcut sığınma evlerine yerleşme sürecinde yaşanabilecek aksiliklerin ortadan kaldırılmasında ve kadınların acil barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Tüm bunları gerçekleştirirken görsel ve yazılı medya aracılığı ile şiddetin cezai yaptırımları olan bir suç olduğunun vurgulanması, kadınların yasal hakları konusunda bilgilendirilmesi, şiddete maruz kaldıklarında başvurabilecekleri kurum ve kuruluşların telefon numaralarını içeren yayınların yapılması hem kadınların hem de kamuoyunun bilinçlendirilmesine katkı sunabilir. Yine kadınların koruyucu ve önleyici mekanizmalara erişebilirliğini artırmak için geliştirilecek inovatif uygulamalardan yararlanılabilir, örneğin hâlihazırda kullanılmakta olan İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ortaklaşa geliştirmiş olduğu, kadınların bir mobil telefon üzerinden erişebildikleri KADES uygulaması bu amaçla yeniden şekillendirilebilir. (T.C. İçişleri Bakanlığı Kadın Destek Programı, 2020). Kadın Destek Uygulamasına kamu spotları aracılığıyla dikkat çekilmesi, uygulamanın kullanımının anlatılması, pandemi döneminde kadınların şiddet karşısında destek mekanizmalarına ulaşabilmesini kolaylaştıracak bir kanal olarak kullanılabilir. Bir diğer önemli konu ise kadınların yaşamış oldukları şiddetin önlenmesinde yapılabilecek uygulamalar için devlet aktörleri ile temasa geçilerek, yapısal bağlamda ve politik düzlemde de gerekli önlemlerin alınmasının sağlanması, diğer bir ifadeyle sosyal hizmetin hak savunuculuğu rolünün kullanılmasıdır. Kadınların şiddete maruz kalarak yaşamış oldukları hak kayıplarını önlemek adına yasal mekanizmaların işlevselleştirilmesi gerekmektedir.

Son söz olarak; kadına karşı şiddetin salgın öncesi dönemde de toplumsal bir sorun olarak var olduğu ancak salgın döneminde, koruyucu ve önleyici mekanizmaların işlerliğinde ve bu mekanizmalara erişilebilirlikte yaşanabilecek aksaklıklar ile birlikte tehdidin şiddetlenerek arttığı dikkate alınmalıdır. Pandemi döneminde; kadına karşı şiddet ile mücadelede rol oynayan devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve buralarda görev yapmakta olan meslek elemanlarının da iş birliği ile birlikte; şiddete maruz kalan/kalma ihtimali olan kadınların acil olarak can güvenliklerinin sağlanması, sağlık, barınma, gıda gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Tüm bunların yanında ise psiko-sosyal destek hizmetleri sunularak gerçekleştirilecek olan bütüncül bir müdahalede; sosyal adalet ve eşitliği temel alan sosyal hizmet disiplininin şiddet ile mücadelede kadınların güçlenmesi açısından da oldukça kritik bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012, 20 Mart). *T.C. Resmi Gazete* (Sayı: 28239). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>
- Allen-Ebrahimian, B. (2020). China's domestic violence epidemic. *Axios*. <https://www.axios.com/china-domestic-violencecoronavirus-quarantine-7b00c3ba-35bc-4d16-afdd-b76ecfb28882.html>
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 135–204.
- BBC. (2020, 8 Nisan). *Koronavirüs nedir: Covid-19'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538>
- Council of Europe. (2020). *COVID-19 nedeniyle alınan evde kalma önlemleri, kadın ve çocuklara karşı şiddet riskini artırabilir.* <https://www.coe.int/tr/web/ankara/-/covid-19-and-isolation-at-home-may-increase-the-risk-of-violence-for-women-and-children>
- Boddy, J., Young, A., & O'Leary, P. (2020). 'Cabin fever': Australia must prepare for the social and psychological impacts of a coronavirus lockdown. *The Conversation*. <https://theconversation.com/cabin-fever-australia-must-prepare-for-the-social-and-psychological-impacts-of-a-coronavirus-lockdown-133353>
- End Violence Against Children. (2020). *Protecting Children During The Covid-19 Outbreak*. <https://www.end-violence.org/protecting-children-during-covid-19-outbreak#protection>
- Euronews. (2020). *Domestic violence cases jump %30 during lockdown in France*. <https://www.euronews.com/2020/03/28/domestic-violence-cases-jump-30-during-lockdown-in-france>
- European Union Agency, & For Fundamental Rights. (2020). *Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications in Germany*.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/germany-report-covid-19-april-2020_en.pdf

Evrensel. (2020). *HSK'nin 6284 kararına kadınlardan tepki: Bu yanlış karardan dönülsün.* <https://www.evrensel.net/haber/400901/hsknin-6284-kararina-kadinlardan-tepki-bu-yanlis-karardan-donulsun>

Ford, L., Graham-Harrison, E., Giuffrida, A., & Smith, H. (2020, March 28). Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. *Guardian*. <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>

GREVIO. (2018). *GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey*. <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283>

Gürkan, D. (2020). *Salgın Zamanında Dayanışmayı Örgütlemek: Farklı Grup ve Kurumlar, Farklı Deneyimler*. Psikoloji & Toplum. psikolojivetoplum.todap.org

İnce, T. (2020). *Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7242 Sayılı Kanun Hakkında Bilgilendirme*. <https://m.elmadaghukuk.com/tr/makaleler/266/ceza-ve-guvenlik-tedbirlerinin-infazi-hakkinda-kanun-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasina-dair-7242-sayili-kanun-hakkinda-bilgilendirme.html>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020a). *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2020 Nisan Raporu*. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2911/kadincinayetlerini-durduracagiz-platformu-nisan-2020-raporu>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020b). *Feminist Çeviri: Covid-19 Süresince İstanbul Sözleşmesi'nin Uygulanmasına Yönelik Bildiri*. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/yazilar/2868/feminist-ceviri-istanbul-sozlesmesi-sorular-cevaplar>

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi. (2011, 8 Mart). *T.C. Resmi Gazete* (Sayı: 28227). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm>

Klebnikov, S. (2020). Cuomo Says New York Schools Will Remain Closed: 'We're Going To Err On The Side Of Caution.' *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/sergeiklebnikov/2020/05/01/cuomo-says-new-york-schools-will-remain-closed-were-going-to-err-on-the-side-of-caution/#66f65ea0280a>

Lattouf, A. (2020). Domestic Violence Spikes During As Families Trapped At Home. *10daily*. <https://10daily.com.au/news/australia/a200326zykh/domestic-violence-spikes-during-coronavirus-as-families-trapped-at-home-20200327>

- Mithani, J. (2020). *What We Know About Crises And Domestic Violence - And What That Could Mean Covid-19*. FiveThirtyEight. <https://fivethirtyeight.com/features/what-we-know-about-crises-and-domestic-violence-and-what-that-could-mean-for-covid-19/>
- Mohan, M. (2020, 31 Mart). Coronavirus: I'm in lockdown with my abuser. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-52063755>
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2020a). *İnfaz Yasasının Yürürlüğe Girmesi ile Birlikte, Devlet Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Konusunda Sorumluluklarını Yerine Getirmeli ve Acil Tedbirler Almalıdır*. <https://morcati.org.tr/basin-aciklamalari/infaz-yasasinin-yururluge-girmesi-ile-birlikte-devlet-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-konusunda-sorumluluklarini-yerine-getirmeli-ve-acil-tedbirler-almalidir/>
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2020b). *Koronavirüs Salgını Süresince Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu*.
- Nichols, P. M. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler* (M. Türkoğlu Solmaz (Ed.); 1.bs.). Kaknüs.
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2015). Ailevileştirilen Bakımın Kürek Mahkûmları: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınların Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 7(2), 59–69.
- Özateş, Ö. S. (2009). Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile İçi Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 102.
- Renzetti, C. M. (2009, Eylül). Economic Stress and Domestic Violence. *CRVAW Faculty Research Reports and Papers*. 1. https://uknowledge.uky.edu/crvaw_reports/1
- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). *Covid-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın Ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu*. <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadinin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/>
- T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020). *Bakan Selçuk: "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelemiz Kesintisiz Şekilde Sürüyor"*. <https://ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/bakan-selcuk-kadina-yonelik-siddetle-mucadelemiz-kesintisiz-sekilde-suruyor/>
- T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu Genel Sekreterliği. (2020). *COVID-19 Kapsamında İlave Tedbirler*.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (t.y.). *Kadın Destek Uygulaması (KADES)*. <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>
- Turan, N. (2012). *Birey ve Ailelerle Sosyal Hizmet* (V. Duyan (Ed.)).
- UNFPA. (2020a). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Covid-19 Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığının Ve Haklarının Korunması Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Teşvik Edilmesi*.

- UNFPA. (2020b). *UNFPA Teknik Rapor: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Şiddet ve COVID-19*.
- Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N., & Jackson, D. (2020). Family violence and COVID-19: Increased vulnerability and reduced options for support. *International Journal of Mental Health Nursing*, inm.12735. <https://doi.org/10.1111/inm.12735>
- UN Women. (2020). Violence against women and girls: the shadow pandemic. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>
- WHO. (2002). *World report on violence and health* (E. G. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy, A. B. Zwi, & R. Lozano (Eds.)). WHO. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf;jsessionid=914FF3A34EE3A9C2EFCD50D49D071F87?sequence=1
- WHO. (2017). *Violence against women*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
- Zeyrek, H. (2020). Salgında kadına şiddet yüzde 81, psikolojik şiddet ise yüzde 93 arttı. *Sözcü*.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Zorunlu Göçe Maruz Kalan Bireylerin Psikososyal İyilik Hali

Psychosocial Well-Being of Forced Migrants

Sema BUZ¹, Ali DİKMEN²

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
semabuz@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-8326-3732

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
ali.dkmen@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-2274-3035

Başvuru: 28.04.2020
Kabul: 31.10.2020

Atf:
Buz, S. ve Dikmen, A. (2021).
Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin
psikososyal iyilik hali *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 32(1), 227-250. DOI:
10.33417/tsh.728689

ÖZET

İyilik hali (well-being) üzerine literatürde çeşitli tanımlamalar olmakla birlikte bu kavram çoğunlukla fiziksel, sosyal ve psikolojik açılardan sağlıklı olmak olarak açıklanmaktadır. Bu çalışmada psikososyal iyilik hali, zorunlu göçten etkilenmiş sığınmacı ve mülteciler özelinde ele alınmıştır. Zorunlu göç deneyimi, sığınmacı ve mültecilerin iyilik hali üzerinde çeşitli düzeylerde etkilere sahiptir. Bu etkiler göç öncesi, göç sırası ve sonrası deneyimlerin iyilik haline etkisi olarak üç gruba ayrılmaktadır. Aynı zamanda bu süreçler, sığınmacı ve mültecilerde birtakım psikolojik yakınmalara da neden olabilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada en sık gözlemlenen yakınmalardan travma sonrası stres bozukluğuna ve depresyona değinilmektedir. Çalışmanın devamında zorunlu göçten etkilenen bireylerin iyilik halini koruyucu ve geliştirici faktörler ele alınmıştır. Son kısımda ise konunun sosyal hizmet ile ilişkisine ve birey/grup ve topluluk/toplum düzeylerinde önerilere yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Zorunlu göç, iyilik hali, sığınmacı ve mülteci, göç ve psikososyal iyilik hali, zorunlu göç ve sosyal hizmet

ABSTRACT

Although there are various definitions in the literature on well-being, this concept is mostly explained as being healthy in physical, social and psychological aspects. In this study, psychosocial well-being was handled specifically for asylum seekers and refugees affected by forced migration. Forced migration experience has several levels of impact on the well-being of asylum seekers and refugees. These effects are divided into three groups as the effects of pre-migration, migration and post-migration experiences on well-being. At the same time, these processes can cause some psychological complaints among asylum seekers and refugees. In this study, post-traumatic stress disorder and depression are mentioned among the most frequently observed complaints. Further in the study, the factors that protect and improve the well-being of individuals affected by forced migration are handled. In the last part, the relation of the subject with social work and suggestions at the individual / group and community/society levels are given.

Keywords: Forced migration, well-being, asylum seeker and refugee, migration and psychosocial well-being, forced migration and social work

GİRİŞ

İyilik hali (well-being, wellness) kavramı, kültürel ve bireysel açıdan farklı algılanabilmekle birlikte, genel itibarıyla fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerden insan hak ve onuruna yaraşır standartlarda olmayı ifade etmektedir. Bu çalışmada, göç ve iyilik hali üzerinde durulmuştur. Literatürde ülkelerin iç hukuk kurallarına göre mülteci, sığınmacı, geçici veya ikincil koruma vb. statülere sahip olan bireylerin iyilik hallerinin zorunlu göçle doğrudan ilişkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu ilişki zorunlu göç deneyiminin farklı evrelerine göre değişebilmektedir. Birinci evre, zorunlu olarak göç etmeden önceki süreçte deneyimlenen yaşam olaylarının iyilik haline etkisidir. Göç öncesi süreçte bireylerin yaşadığı ve travmatik olarak nitelendirilen işkence görme, ölümlere şahit olma vb. olaylar, iyilik halini olumsuz etkilemektedir. İkinci evre olan göç esnasındaki yaşam deneyimleri, içerebileceği yetersiz ve olumsuz yaşam koşulları nedeniyle bireylerin esenliğine yansımaktadır. Üçüncü ve son evre olan göç sonrasındaki yaşantılar da sığınmacı ve mülteci grupların iyilik hali üzerinde oldukça önemlidir. Yapılan araştırmalarda, zorunlu göçte maruz kalmanın ve bu sözü edilen üç evredeki olumsuz deneyimlerin, bireylerde psikolojik (travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete ve kaygı bozuklukları vb.) rahatsızlıklara neden olabildiği ortaya çıkmıştır (Buz, 2006; Çirakoğlu ve Kahil, 2018; Kirmayer vd., 2011; Alpak vd., 2014; Ceylan vd., 2017). Göç süreçlerinden olumsuz etkilenen sığınmacıların ve mültecilerin iyilik halini koruyucu ve geliştirici etmenleri sosyal destek, istihdam ve ekonomik refah, eğitim, sağlık başta olmak üzere temel hizmetlere erişim; dil ve kültürel farklılıkları önemseyen uyum faaliyetleri olarak sıralamak mümkündür.

İlgili literatürde zorunlu göçü deneyimleyen sığınmacı ve mültecilerin iyilik halini ve refahını konu edinen kaynaklar ile karşılaşılmakla birlikte genellikle ekonomi, sağlık, eğitim, kültürel uyum vb. hususlara odaklanıldığı fark edilmiştir. Bu çalışmada ise ilgili nüfus grubunun bütüncül iyilik hali vurgulanmaya ve bu vurgu sosyal hizmet odağından ele alınmaya gayret edilmiştir. Aynı zamanda iyilik hali psikososyal faktörlerle ve sosyal hizmet uygulamalarıyla bağlantılandırılarak bu olgunun yalnızca psikolojik bakımdan ele alınışından bir adım öteye gidilmeye çalışılmıştır.

İYİLİK HALİ KAVRAMI

Araştırmalarda iyilik hali kavramı (well being), refah ile aynı anlama geliyormuş gibi kullanılsa da bu kavramın içeriği ve insanların iyilik hali ve refaha yükledikleri anlam farklı kültürlerle ve farklı tarihsel dönemlere göre değişkenlik gösterebilir (Oishi, 2010, s. 36-40). İyilik halinin kültürel açıdan farklılaşmasına, batılı toplumlarda yaşam doyumu ve hayatın anlamlılığı duygusunun bireysel ölçütlerle, doğu kültürlerinde ise toplumsal ölçütlerle ele alınması örneği verilebilir. Yoksulluğun var olduğu ülkelerde maddi refahın önemli olması, sosyoekonomik düzeyin de toplumların iyi olma algısında etkili olduğunu göstermektedir. İyilik hali, bireysel ve psikolojik olarak iyi olma-iyi hissetme anlamlarına gelecek biçimde kullanılagelse de aslında daha kapsamlı bir zemine oturmaktadır. Bu zemin; maddi refah, sosyo-ekonomik düzey ve eşitlik gibi toplumsal konuları da içinde barındırmaktadır (Attepe-Özden vd., 2017, s. 91).

İyilik halinin düzeyi; yaşam koşullarının niteliği ve duyulan memnuniyet, kaliteli sosyal ilişkiler, pozitif duygular, uyum, baş etme becerileri ve yaşam doyumunu ile ilişkilendirilebilir. Bunlara ek olarak fiziksel sağlık ve temel ihtiyaçların giderilmesi de iyilik hali ile birlikte ele alınması gereken hususlardır (Akgün, 2016, s. 16).

Mcnaught (2011) iyilik hali olarak algılanan temel faktörleri ve dinamikleri belirlemeye ve açıklamaya çalışmıştır. Buna göre iyilik hali öznel ve nesnel bileşenlerden oluşan bir uygulama ve araştırma alanıdır. Sosyal bilimciler bu bileşenleri göz ardı ederek rasyonel değerlendirmelerde bulunamazlar. İyilik hali bireysel öznelğin (individual subjectivity) yanı sıra aile (family), topluluk (community) ve toplum (society) ile ilişkili; çevresel, coğrafi, sosyo-ekonomik ve politik güçler ile bağlantılıdır. İyilik hali, bu aktörler tarafından dinamik olarak inşa edilmiştir. Bireysel bağlamda kişinin refahı yorumlama gücüne ve bilincine sahip olması önemlidir ve bu çerçevede iş ve yaşam doyumunu ile neşe ve üzüntü gibi olaylara yönelik duyuşsal tepkiler ön plana çıkmaktadır. Bireysel iyilik fiziksel, psikolojik, manevi ve ahlaki deneyimleri kapsar. Aile refahında yaşam ve iş tatmini, kuşaklar arası iletişimin niteliği, ekonomik durum ve kaynaklara erişim gibi ölçütler ön plana çıkmaktadır. Topluluk refahında ise bireylerin, ailelerin ve toplulukların sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarına önem atfedilmektedir. Topluluk kavramının merkezinde, bireylerin sağlık ve refah gelişimlerinde önemli olan sosyal sermaye (beceri, mal ve kaynaklar) yer almaktadır. Toplumsal boyutta ise refahın nasıl tanımlanacağı ve değerlendirileceği tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Ekonomideki gelişmenin, sosyal refahı tanımlamada yetersiz kaldığı görüşü tartışılmaktadır. Toplumsal refah için gerekli olan şey, bireylerin ortak amaç ile topluma katılması ve uyum sağlamasıdır. Toplumsal refahın geliştirilmesi, yapısal sosyal eşitsizliklerin değerlendirilmesi ve ölçülmesini gündeme getirmektedir (akt: Placa vd., 2013, s. 117-120).

Searle (2008) iyilik halinin, kişisel mutluluk, yaşam doyumunu ve kalitesi gibi bireysel boyutların ötesinde sosyal yapıların içerisinde belirlendiğini ifade etmektedir. Bu nedenle iyilik halinin sağlanmasında refah devletinin sorumlulukları oldukça önemlidir. Refahın artması ekonomik gelişmelerle bağlantılı görülse de gelir dağılımı ve sosyal adalet, iyilik haline etki etmektedir. Ekonomik büyümeden eşit pay alamayan kesimlerin sürekli artıyor olması, toplumda birçok eşitsizliğe neden olmaktadır (akt: Özden vd., 2017, s. 100). Simpson ve Murr (2014, s. 900-901), refahın geçmişten günümüze nasıl kavramsallaştığı ile ilgili araştırmalarında iki ana temaya ulaşmışlardır. Bu temalardan ilki, kavramın felsefi kökenine gönderme yapmakta ve kavramı biyopolitika ve vatandaşlık ile ilişkilendirmektedir. İkinci tema ise denge kavramına yoğunlaşmaktadır. Buradaki denge ile kast edilen eşitsizlik ve istikrarsızlığın olmaması ve adil bir düzenin varlığı ile ilgilidir. Öznel ve toplumsal iyilik hali, refah devletinin sağlamakla yükümlü olduğu fırsat eşitliği ile de yakından ilişkilidir. Kaynakların ve fırsatların ülkede yaşayan bireylere eşit şartlarda sunulması, bireylerin iyilik haline katkı sağlayarak toplumsal refahın artmasına olumlu yönde etki edecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sosyal refah devleti anlayışı ile birlikte devletin sosyal politikadaki etkinliği artmış ve devletler; eğitim, sağlık, barınma, güvenlik ve sosyal hizmetler gibi alanlardaki sosyal politikaların uygulanmasında öncü kurum olmuştur (Ersöz, 2003, s. 141). Refah devleti, ülkede yaşayan bireylerin ekonomik düzeyi ve fiziksel sağlığının yanı sıra psikolojik sağlığından da sorumlu olarak görülmektedir (Pacek ve Radcliff, 2008, s. 267).

Görüldüğü üzere iyilik hali, bir diğer kavramla refah, yalnızca bireysel bir sürece işaret etmemektedir. Refah devletinin sağlamakla yükümlü olduğu hizmetler ve çeşitli alanlardaki (eğitim, sağlık, konut, istihdam, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler vb.) sosyal politikalar, bireylerin iyilik hallerine doğrudan etki etmektedir. Bireysel iyilik halinin değerlendirilmesinde öznel bileşenlerin yanı sıra aile, içinde bulunulan topluluk ve toplumun refah seviyesi de oldukça önemlidir.

GÖÇ DENEYİMİNİN İYİLİK HALİNE ETKİSİ

Göç eden bireyler, ulusal ve uluslararası hukuki metinler ve sözleşmeler kapsamında farklı statülere sahip olmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi kapsamında ırkı, dini, tabiiyeti, toplumsal grup mensubiyeti veya siyasi nedenlerle zulme uğrama korkusu olan, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından faydalanamayan veya faydalanmak istemeyen kişiler mülteci, bu şartları taşıdığı halde statü başvurusu yapmış ancak süreci henüz tamamlanmamış kişiler sığınmacı olarak kabul edilmektedir. Türkiye sözü edilen bu sözleşmeyi coğrafi çekince ile imzalamıştır ve sadece Avrupa ülkelerinden gerçekleşen mültecilik başvurularını işleme koyacağını, Avrupa dışındaki ülkelere gerçekleşen sığınma başvurularını ise üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar kalmaları koşuluyla kabul edeceğini beyan etmiştir. 1967 tarihli New York Protokolü'nde bu coğrafi çekincenin kaldırılacağı ifade edilmiş olsa da Türkiye bu çekinceyi günümüzde de devam ettirmektedir. 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'na göre de Türkiye, sadece Avrupa ülkelerinden gelenlerin mültecilik başvurularını değerlendirmekte ve mülteci statüsü vermektedir. YUKK'a göre mültecilik koşullarına sahip olup Avrupa dışından Türkiye'ye gelen yabancılara ise şartlı mülteci statüsü verilmekte ve üçüncü ülkeye yerleştirilme sürecinde şartlı mülteci olarak ülkede kalmalarına izin verilmektedir. YUKK'un 91. maddesine dayanarak hazırlanan ve 2014 yılında yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği'ne (GKY) göre ülkesinden ayrılmak zorunda olan ve ülkesine geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak üzere kitlesel veya bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelmiş veya sınırı geçmiş olan yabancılara geçici koruma statüsü verilmektedir.

Türkiye, çeşitli tarihsel dönemlerde göç almış bir ülkedir. Bu göç dalgalarının şüphesiz en büyüğü, Suriye'de başlayan iç savaş sonrası Türkiye'nin benimsediği açık kapı politikasının da etkisiyle Suriye'den olmuştur. 29.04.2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de GKY kapsamında geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 3.579.368'dir (UNHCR, 2020). Bu denli yüksek sayıda Suriyelinin Türkiye'de yaşamlarını devam ettirmelerine katkı sunmak amacıyla ulusal ve uluslararası ölçekte birçok proje yürütülmüş, politika geliştirilmiş ve çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Savaştan dolayı Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için öncelikli olarak temel insani gereksinimlerinin karşılanması (beslenme, barınma vb.) hedefine odaklanılmıştır. Ancak 2011 yılından bu yana aradan geçen

zaman da hesaba katıldığında, bu grubun her açıdan iyilik hallerinin ne düzeyde olduğunun tespit edilerek gerekli müdahale ve desteklerin sunulması önem kazanmaktadır. Zorunlu göç eden Suriyeliler sayısal olarak büyük bir nüfusu temsil ettiği için son dönem göç literatüründe Suriyelilerle ilgili veriler daha ön planda olsa da genel olarak zorunlu göç eden bireylerin iyilik hali konusu büyük önem taşımaktadır.

Bireyler ve gruplar, ülkelerinde karşılaştıkları çeşitli güçlükler nedeniyle zorunlu olarak göç edebilmektedir. Bu güçlükler, bireylerin travmatik deneyimler yaşamasına yol açarken sosyal ve politik açıdan orta ve uzun vadede çeşitli etkiler de yaratmaktadır. Travmatik deneyimlerle yaşanan göç süreci, fiziksel ve ruhsal sağlığa da yansımaktadır. Bu yansıma üç boyutlu olarak; göç etmeden önceki süreçlerle, göç sırasındaki deneyimlerle ve varılan ülkede göç sonrası yaşanan olumsuzluklarla birlikte değerlendirilmelidir (Çırakoğlu ve Kahil, 2018, s. 283-284).

Göç Öncesi Deneyimlerin İyilik Haline Etkisi

Araştırmalar, sahip olunan travmatik geçmişin, mültecilerin psikolojik uyumunda negatif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Göç öncesinde var olan zihinsel ve ruhsal hastalıklar ve göç öncesinde yaşanan travmatik deneyimler, göç sonrasında yeniden yerleşim sürecinde ruhsal iyilik açısından önemli bir yer tutmaktadır (Birman ve Tran, 2008, s. 110). Akıl sağlığı ve iyilik hali, zorunlu sebeplerle göç eden grupların entegrasyon sürecinde önemli değişkenlerdir. Geniş çaplı araştırmalarda bu grupların yerlilere kıyasla daha düşük öznel refah seviyesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu nüfus grupları ile yerel toplum arasındaki öznel refah farkı, zamanla ve yeni kuşaklarda da ortadan kalkmamaktadır. Göç deneyimi, ekonomik refaha ulaştırırsa da düşük iyilik hali ile ilişkili kalabilmektedir (Walther vd., 2019, s. 4).

Savaşın zihinsel bozukluklar üzerindeki etkilerini inceleyen farklı çalışmalar yürütülmüştür ve birçoğunda savaşın depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikiyatrik yakınmaları arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Benzer biçimde somatik, psikotik ve belirli zihinsel sorunlarla ilişkili semptomlar da incelenen nüfus gruplarında yaygın olarak belirlenmiştir (Priebe vd, 2013, s. 45-46). Mülteci ve çatışmalardan etkilenen diğer kişilerde gözlemlenen potansiyel travmatik olaylar, depresyonla ilişkilendirilen pek çok kayıp ve yoksunluğu içinde barındırmaktadır (Steel vd, 2009, s. 547).

Göç öncesinde yetişkinlerin ekonomik, mesleki ve eğitim açısından statüleri, sosyal destek kaynakları, rolleri, travma deneyimleri ve siyasi katılımları; çocuklar için ise yaş ve gelişimsel evre, eğitimin aksamaması, aileden ayrılma ve sosyal ağların zayıflaması, iyilik hali açısından önem arz etmektedir (Kirmayer vd., 2011, s. 961). Gencer (2019, s. 111) savaşın, çocukları, fiziksel, sosyal ve ruhsal yönlerden yoksullaştırdığını, Tatlıcıoğlu (2019, s. 55) da zorunlu göç sürecinin beraberinde getirdiği olağan dışı şartların, göçte maruz kalan çocukların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan kişi ve sistemleri olumsuz yönde etkileyebildiğinden söz etmektedir.

Sağır (2014, s. 40-46)'ın, Kilis şehir merkezinde yaşayan 12-67 yaş arası 553 Suriyeli ile yaptığı araştırmasında katılımcılardan 192'si savaş sırasında saldırıya maruz kaldığını, 133'ü yakınının veya bir başkasının ölümüne şahit olduğunu, 132'si işkence gördüğünü, 112'si savaş sırasında bir kampta bulunduğunu, 61'i rehin alındığını, 46'sı intihar girişiminde bulunduğunu ve 18'i tecavüze uğradığını belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcıların neredeyse tamamının klinik olarak önemli ölçüde depresif eğilime sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Usta ve Masterson (2015, s. 133) tarafından Lübnan'daki 452 Suriyeli kadın katılımcı ile yapılan bir çalışmada, kadınların %30,8'inin bir türde, %27,7'sinin ise birden çok türde şiddet içeren bir çatışmaya maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Kadınların %95,7'si şiddet failinin silahlı bir kişi olduğunu belirtmiş ve %3,1'i silahlı bir kişi tarafından cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Hassan ve arkadaşlarının (2016, s. 131) Suriyeli nüfusun ruh sağlığını inceleyen temel tıp, psikoloji ve sosyal bilim veri tabanlarında Mayıs 2015'e kadar olan yayınları tarayarak meta analizi yöntemi ile yaptıkları çalışmada, çatışmadan etkilenen Suriyelilerin önceden var olan ruhsal bozukluklarının alevlenebildiği, çatışmanın şiddeti ve yerinden edilmeden kaynaklı yeni sorunların baş gösterebildiği ve sığınılan ülkeye uyum ile ilgili sorunların ortaya çıkabildiğine değinilmiştir. Bu bulgular, literatürde geniş ölçekte tartışılan göç öncesindeki travmatik deneyimlerin, göçten etkilenen bireylerin iyilik haline olumsuz yönde etki ettiği savı ile paralellik göstermektedir.

Göç Sırasındaki Deneyimlerin İyilik Haline Etkisi

Ülkelerindeki olumsuz yaşam koşullarından uzaklaşmaya çalışan bireyler yolculuk öncesi (preflight), ülkeden ayrılma (flight), sürgün, yeniden yerleşim ve geri dönüş süreçlerinde de çok çeşitli stres faktörleri ile karşılaşır (Porter ve Haslam, 2005, s. 603). Göç etme süreci, sonucu belirsiz ve zorlu yolculuklar, kayıplar, travmatik stres faktörleri, mülteci kampları ve gözaltı merkezlerinde geçirilen süreçleri içerebilmektedir. Çocukların ve ergenlerin, koruma ve bakım aldığı ailelerinden ayrılmaları söz konusu olabilmektedir (World Bank Group, 2016, s. 8).

Göç sırasında yetişkinlerin ruh sağlığı; göç rotası ve süresinden, mülteci kamplarındaki zorlu yaşam koşullarından, ailenin ve toplumsal ağların bozulmasından ve göç deneyiminin sonuçlarının belirsizliğinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Çocuklar ise göç sürecinde; bakım verenden ayrılma, şiddete maruz kalma, kamp yaşamının zorlu koşulları, yetersiz beslenme ve geleceğin belirsizliği gibi durumlardan olumsuz biçimde etkilenmektedir (Kirmayer vd., 2011, s. 961).

Göç yolundaki zorlayıcı koşullar göç eden bireyleri olumsuz etkileyebilmektedir. Tehlikeli rotalarda yapılan yolculuklar, boğulma ve/veya ateş altında kalma riski, insan kaçakçılarından şiddet görme, olumsuz yaşam koşulları, hijyenik olmayan ortamlarda yaşama gibi fiziksel ve psikolojik risk faktörleri sığınmacı ve mültecilerin iyilik halini bozucu niteliklere sahip olabilmektedir (Çırakoğlu ve Kahil, 2018, s. 284).

Gencer (2019, s. 117-120), Ankara ve Hatay illerinde yaşayan 12-18 yaş aralığındaki 30 Suriyeli çocuk ile yaptığı araştırmasında, katılımcıların göç sürecinde aşamalı olarak yer değiştirdiği

bulgusuna ulaşmıştır. İlk olarak savaş koşulları altında Suriye içerisinde göç ederek sınıra yöneldikleri, ardından sınırı geçtikleri ifade edilmektedir. Bu süreçte çocukların doğrudan yaşadığı veya tanık olduğu olumsuz durumlar, ruhsal hastalıklara ve kalıcı hasarlara neden olabilmektedir. Savaş ortamı şartlarında aşamalı olarak ilerleyen göç süreci, bu göçten etkilenen bireylerin yaşaması muhtemel risk ve tehlikeleri artırıcı özellik taşımaktadır.

Göç Sonrası Deneyimlerin İyilik Haline Etkisi

Göç eden bireylerin iyilik hali göç sonrasında yaşanan olay ve durumlardan da olumsuz yönde etkilenmektedir. Göç sonrasında yetişkinler; varılan ülkedeki hukuki statünün belirsizliği, işsizlik veya yetersiz istihdam, sosyal statü kaybı, aile ve toplumdan gelen sosyal desteğin kaybı, geride kalan aile üyeleri ve onlarla yeniden birleşme hakkında duyulan endişe, dil öğrenme ve adaptasyon zorlukları vb. durumlardan dolayı ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir. Benzer biçimde çocuklar da göç sonrasında ailelerinin uyumu ile ilgili stres yaşama, yeni bir dilde eğitim almanın zorlukları, cinsiyet rolleri çatışmaları, aile içindeki kuşak çatışmaları, okul ve akran grubu içinde ayrımcılık ve sosyal dışlanma neticesinde güçlükler yaşamaktadır (Kirmayer vd., 2011, s. 961).

Buz (2005, s. 98), Türkiye'deki ağırlıklı olarak Irak ve İranlı 506 sığınmacı ile gerçekleştirdiği araştırmasında katılımcıların; %69,9'unun eski arkadaşlık ilişkilerini özlediği, %64,3'ünün maddi durumunun kötüleşmesinden dolayı uyumda zorlandığı, %63,9'unun ülkeler arası farklardan dolayı uyum zorluğu yaşadığı, %58,1'inin sığınma talebinin reddedilmesinden korktuğu, %57,5'inin Türkçe bilmediği için kendini ifade etmede zorlandığı ve %19,2'sinin ise intiharı düşündüğü bulgularına ulaşmıştır.

Yalim (2020, s. 6), New York'dan 82, İstanbul'dan 103 olmak üzere toplamda 185 Suriyeli ile yaptığı araştırmada, iki ülke arasındaki göç sonrası yaşam zorluklarını karşılaştırmıştır. Bulgulara göre; Türkiye'deki Suriyeli katılımcıların %91'i eve dönme endişesi, %87'si acil durumda eve geri dönememe, %75'i çalışma izninin olmaması, %74'ü eve gönderilme korkusu, %73'ü kötü çalışma koşulları ve %69'u yoksulluk ile ilgili sebeplerden dolayı zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Amerika'daki Suriyeli katılımcıların ise %81'i acil durumda eve geri dönememe, %74'ü eve dönme endişesi, %65'i eve gönderilme korkusu ile yalnızlık ve sıkıntı, %62'si iletişim ve dil güçlükleri ve %59'u izolasyon ile ilgili yaşamsal zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Akgün (2016, s. 57) araştırmasında, katılımcıların ülkede konuşulan dili bilmemeleri ile ruhsal yönden iyilik hali arasında anlamlı ilişki tespit etmiştir. Dil engelini günlük yaşamında hisseden katılımcıların ruhsal iyilik düzeyi diğerlerine göre daha düşük bulunmuştur.

Sığınma talebinin kabul edilmesi, sığınmacı için olumlu bir gelişme iken, talebin reddedilmesi ile ortaya çıkan sınır dışı edilme durumu korku, kaygı, umutsuzluk ve belirsizlik yaşamalarına neden olmaktadır (Buz, 2008, s. 5).

Teodorescu ve arkadaşlarının (2012, s. 320) araştırmasında da sosyal ağların ve entegrasyonun zayıflığı ile göç sonrasında yaşanan işsizlik gibi durumlar, daha fazla psikiyatrik hastalık ve daha yüksek ve şiddetli semptomlar ile ilişkili bulunmuştur. İstihdam konusundaki bir diğer engel çalışma izni, kayıtsız çalışma ve düşük ücretler noktasında karşımıza çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler kapsamında çalışma olanağı elde edemeyen göç etmiş bireylerin, kayıt dışı, güvencesiz ve düşük ücretler karşılığında çalıştığı bilinmektedir. Bu kayıt dışı istihdam, işverenin de masraflarını azalttığından, çoğu zaman görünür olmamakta ve emek sömürüsü devam etmektedir. Zorunlu göç etmiş bireyler, maruz kaldıkları travmatik deneyimler ve psikososyal destek ihtiyacı nedeniyle kayıt dışı istihdam koşullarında çalışma biçimlerine daha açık hale gelmektedir.

Zorunlu olarak göç etmiş bireyler, göç sonrasında marjinalleşme, sosyoekonomik dezavantaj, sosyal destek kaybı, kültürleşme güçlükleri ve kültürel sıkıntılar gibi stres yaratan faktörlerle karşı karşıya kalmaktadır. Ne var ki bu nüfus grubunun iyilik hali ile ilgili araştırmaların yürütülmesinde çeşitli engeller ile karşılaşmaktadır. Veri toplama aşamasında fiziksel, dilsel ve kültürel güçlüklerle karşılaşmakta ve insani yardımlar bilimsel araştırmalara göre öncelikli olarak konumlanmaktadır (Porter ve Haslam, 2005, s. 603).

GÖÇ DENEYİMİNE BAĞLI OLARAK GÖZLEMLENEN PSİKOLOJİK YAKINMALAR

Zorunlu göç deneyimi, bu deneyimi yaşayan bireyler üzerinde birtakım psikolojik yakınmaların görülmesine yol açabilmektedir. İlgili literatür kapsamında incelenen çalışmalar doğrultusunda bu yakınmaların başında travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gelmektedir. Bu nedenle aşağıda en sık görülen bu iki yakınmaya yer verilmiştir.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma sonrası stres bozukluğu, kişide travmaya neden olan bir olay sonrası aşırı uyarılma, olayı hatırlatan uyaranlardan kaçınma ve çeşitli yollarla (rüyalarla vb.) tekrar deneyimleme şeklinde süren ve etkileri en az bir ay devam eden bir hastalıktır. Travmatik etkiye yol açan olaylar, kişinin yaşamını ve beden bütünlüğünü tehdit eden nitelikte olmakla birlikte, bu türden olaylara şahit olmak da bu etkinin ortaya çıkmasında rol oynayabilmektedir. Tecavüz, hastalık tanısı, kaçırılma, işkence görme, ölümcül saldırıya uğrama, askeri çatışmaya girme, deprem ve sel olayları gibi afet durumları bireylerde travmaya neden olabilmektedir. Bu olaylara verilen ruhsal tepkiler, bireylerin geçmiş travmaları ve eşlik eden başka bir ruhsal problem durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir (Şuer, 2005, s. 205).

Göç sürecinin her aşamasında göçten etkilenen bireylerin travmatik olaylara maruz kalma veya şahit olma ihtimalleri bulunmaktadır. Dolayısıyla travmatik göç deneyimlerine sahip bireylerde travma sonrası stres bozukluğu ile karşılaşılması öngörülebilir bir durumdur. Yalın-Sapmaz ve arkadaşlarının (2017, s. 2816) Türkiye'ye zorunlu sebeplerle göç etmiş 89 çocuk ve ergen ile yaptıkları araştırmada, katılımcıların %49,4'ünde psikiyatrik bir rahatsızlık olduğu bulgusuna

ulaşmıştır. Katılımcılardan %29,2'sinde anksiyete bozukluğu, %13,5'inde depresif bozukluk, %9'unda travma ve buna bağlı bir bozukluk olduğu ortaya çıkmıştır.

Alpak ve arkadaşlarının (2014, s. 2) Gaziantep ilindeki çadır kentte 352 Suriyeli ile DSM-IV tanı kriterlerini kullanarak yaptıkları ayrıntılı psikiyatrik görüşmelerin neticesinde katılımcıların %33,5'inde travma sonrası stres bozukluğu tanısının mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.

Çeri ve arkadaşlarının (2018, s. 117) İstanbul'da bir hastanenin psikiyatri ünitesinden hizmet alan zorunlu göçe maruz kalmış 41 çocuğun dosyasını inceleyerek yaptıkları araştırmada en sık belirlenen üç tanı kapsamında çocukların %31,7'sinin dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu, %24,4'ünün majör depresif bozukluk ve %22'sinin travma sonrası stres bozukluğu tanıları olduğu ifade edilmektedir. Literatür ile uyumluluk gösteren bu araştırma sonuçları da göç sonrası deneyimlenen psikolojik yakınmalar arasında travma sonrası stres bozukluğunun azımsanamayacak düzeyde önemli olduğuna işaret etmektedir.

Depresyon

Klinik depresyonda temel bileşenler, ilgi ve zevk azlığı, umutsuzluk, olumsuz duygudurum ve karamsarlıktır. Kötümser düşünceler, sorumluluklara karşı azalan ilgi, bunalma ve yüksek kaygı düzeyi gibi belirtiler depresyonun genel belirtileri arasında gösterilir. Risk faktörleri arasında ise; erken ebeveyn kaybı, düşük sosyoekonomik olanaklar, işsizlik, önemli yaşam olayları, stres faktörleri gibi durumlar gösterilmektedir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020). Benzer olumsuz durumlar zorunlu olarak göç eden bireylerin yaşadığı travmatik süreçler ile birleştiğinde depresyon belirtileri göstermeleri ve tanı konulması öngörülebilir bir durumdur.

Zorunlu olarak göç etmek, bireylerin işini, evini, aile bütünlüğünü ve yakınlarını kaybetmesi ile sonuçlanabilen bir durumdur. Bununla birlikte yine göç öncesinde, göç sırasında ve gelinen ülkede karşılaşılan olumsuz yaşam koşulları ve kötü deneyimler, sığınmacıları çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle sığınmacılarda depresyon tanısına rastlanması son derece olasıdır (Çırakoğlu ve Kahil, 2018, s. 287).

Batman'daki kampta kalan 83 (38'i erkek, 45'i kadın) Suriyeli ile yapılan araştırmada erkek katılımcıların %55,2'sinin, kadın katılımcıların ise %40'ının klinik depresyon puanı sınır düzeyinin üzerinde (Ki-Kare=10,461, sd=4, p=0,033) bulunmuştur (Ceylan vd., 2017, s. 601).

Sırbistan'da, çoğunluğu Afganistan ve İran'dan gelen 212 sığınmacı ve mülteci ile yapılan bir araştırmada, katılımcıların %79'unun psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu, %36'sının depresyon belirtileri gösterdiği ve %29'unun depresif ruh halinin eşlik ettiği anksiyete belirtileri yaşadığı ortaya çıkmıştır (UNHCR, 2019, s. 4-12).

Alanyazın taramasında ulusal ve uluslararası yayınların birçoğunda travmatik göç deneyimi bulunan bireylerin travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete gibi ruhsal problemler yaşadıkları ortaya konmuştur. Bununla birlikte bu bireylerin göç etmeden önceki yaşam evrelerinde başka ruhsal

sorunları (şizofreni, bipolar bozukluk, kişilik bozuklukları vb.) da olabilmektedir. Göçe neden olan faktörler, göç yolunda deneyimlenen olumsuz süreçler ve gelinen ülkede sağlık imkânlarına erişememe gibi unsurlar, bu rahatsızlıkların seyrinin kötüye gitmesine ve benzer başka rahatsızlıkların var olan tanıya eşlik etmesine neden olabilmektedir.

GÖÇTEN ETKİLENEN BİREYLERİN İYİLİK HALİNİ KORUYUCU VE GELİŞTİRİCİ FAKTÖRLER

Göç sırasında ve göç sonrasında ilgili nüfusun iyilik halini koruyan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Lee ve arkadaşları (2017, s. 3-10), 2016 yılı itibariyle Kuzey Kore'den Güney Kore'ye yerleşen mültecilerin sayısının 30.000'i aşması üzerine mültecilerin iyilik hali ile ilgili olarak son on yılda yapılan araştırmaları incelemiştir. Bu araştırmalarda ortaya çıkan psikiyatrik belirtiler depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu ve uykusuzluk olarak sıralanmaktadır. Mültecilerin psikolojik iyilik hali ile ilgili riskler ve koruyucu faktörler; yerleşim öncesi faktörler (eğitim durumu, travmatik deneyimler, göç süreci), yerleşim sonrası faktörler (yeniden yerleşim sonrası geçen süre, kültürel stres, sosyal destek, aile ilişkileri, sosyoekonomik durum) ve bireysel faktörler (karakteristik özellikler, yaş, cinsiyet, fiziksel sağlık) olmak üzere üç ana grupta sıralanmıştır. Bu bileşenlere ek olarak psikolojik dayanıklılık da (resilience) genç ve yetişkin mültecilerde iyilik halinin korunmasına katkı sunmaktadır. Posselt ve arkadaşları (2018, s. 11-12), sistematik inceleme türünde yaptıkları bir çalışmada, sığınmacıların ve mültecilerin iyilik haline etki eden unsurları sıralamışlardır. Bunlar; sosyal destek, inanç-din-maneviyat-kültür, bilişsel stratejiler (olumlu düşünme, umut, gelecek beklentisi vb.), istihdam ve ekonomik faaliyetlere dahil olma, eğitim-mesleki eğitim, davranış stratejileri (spor yapma, müzik dinleme, film ve televizyon izleme vb.), savunuculuk ve aktivizm (kurban yerine kahraman gibi hissederek kimliği yeniden tanımlama, algılanan adaletsizliğe karşı durma vb.) ve çevre (yerleşim yerlerine yakın yaşamının sosyal çevreye olumlu uyumu desteklemesi) olarak belirtilmiştir.

Göç eden grupların psikolojik gereksinimleri doğrultusunda kültürlerine uyumlu psikososyal destek hizmetleri geliştirmek ve sunmak, onların ruhsal açıdan sağlıklı ve dirençli olmaları için önemlidir (Acartürk, 2016, s. 146). Ruh sağlığı hizmetlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde sığınmacı ve mülteci grubun dilini bilen hizmet sağlayıcıların ve tercümanların eksikliği, bu nüfus grubunun sağlık hizmetine erişiminin önünde bir engel teşkil etmektedir (Sijbrandij vd., 2017, s. 3).

Sığınma talebinin kabulü, istihdam, artan sosyal destek, ülkede geçirilen sürenin artışı, kendi dilinde eğitim alma imkânı, güvenlik, psiko-eğitimler ve terapi süreçleri gibi faktörler, göç eden bireylerin ruhsal sağlığını ve iyilik hallerini koruyucu ve iyileştirici unsurlar arasında gösterilmektedir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013, s. 13).

Ceylan ve arkadaşlarının (2017, s. 600) yaptığı çalışmada Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin alt ölçeklerinden insanlara güven duyma, depresyon ve algılanan sosyal destek düzeyinin zorunlu göçe maruz kalmış bireylerin psikolojik iyilik halini yordayıcı faktörler olduğu ortaya çıkmıştır. Polat (2007, s. 98)'in yaptığı çalışmada ise, göç edilen yerden duyulan memnuniyet, olumsuz yaşam deneyimleri ve sahip olunan sosyal desteğin, çocukların ruhsal uyumunda belirleyici faktörler olduğu

sonucuna ulaşmıştır. Mohamed ve Thomas (2017, s. 10)'ın mülteci çocuk ve gençlerin zihinsel sağlığı ve psikolojik iyilik hali için risk, dayanıklılık ve koruyucu faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, öğretmenler risk faktörleri olarak; yalnızlık, istismar ve zorbalığa maruz kalma, aile veya iletişim ağı eksikliği, kötü konaklama koşulları ve güvenlik tehdidini; koruyucu faktörler olarak ise; güvende hissetme, güvenecek bir yetişkin, eğitmen/öğretmen desteği, ihtiyaçlarının anlaşılması ve akran desteğinin önemini ifade etmişlerdir.

SOSYAL HİZMETTE İYİLİK HALİ

Sosyal hizmet tanımlarının neredeyse hepsinde bireylerin iyilik halinin sağlanmasına vurgu yapılmaktadır. Ancak bu iyilik halinin tam olarak neleri kapsadığı, nasıl sağlanacağı, bireysel veya toplumsal boyutlarının nasıl ele alınacağı gibi hususların detaylandırılması önem arz etmektedir (Attepe-Özden vd., 2017, s. 89).

Bireyin her yönden iyilik hali, çevresi ile uyumu sağlandığında mümkün olmaktadır. Göç etme durumu, bireyin çevresini, sosyal destek ağını ve ilişkilerini tamamen değiştirmektedir. Sosyal hizmet uygulama ve müdahaleleri, yaşanan bu köklü değişimlerin olumsuz etkilerini azaltmak amacını taşımalıdır (Polat, 2007, s. 102) ve bu amaç iyilik halini sağlamayı ve korumayı hedefleyen hizmetlerin, ihtiyaçları karşılamaya odaklı olması (Yolcuoğlu, 2009, s. 92) gerektiği ilkesiyle örtüşmektedir.

Psikiyatrik sosyal hizmet uygulamaları da biyopsikososyal perspektiften gerçekleştirilir (Oral ve Tuncay, 2012, s.101). Dolayısıyla bireyin sadece fiziksel veya sadece ruhsal açıdan iyilik hali, bütüncül iyilik halini ifade etmek için yeterli değildir. İyilik hali, sağlıklı olmak olarak düşünüldüğünde de 1948 yılında hazırlanan Dünya Sağlık Örgütü Tüzüğü'nde belirtildiği üzere sağlıklı olmak yalnızca fiziksel yönden sakatlığa sahip olmamak değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal yönden de refah içinde olmak olarak tanımlanmaktadır (akt: T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü, 2011, s. 1). Dolayısıyla refahtan söz edilebilmesi için fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyilik hali gerçekleşmiş olmalıdır. Inter-Agency Standing Committee (IASC)(2010, s. 3) acil insani durumlarda ruh sağlığı ve psikososyal destek için dört katmanlı bir piramit modeli geliştirmiştir. Buna göre;

- Birinci katman: temel hizmetler ve güvenlik (güvenli, sosyal açıdan uygun temel hizmetler),
- İkinci katman: topluluk ve aile desteklerinin güçlendirilmesi (sosyal ağlar, geleneksel destekler, çocuk dostu alanlar vb.),
- Üçüncü katman: kişiye odaklanmış uzmanlaşmamış destek (topluluk çalışanları tarafından verilecek olan temel duygusal ve pratik destekler),
- Dördüncü katman: uzmanlaşmış hizmetler (ruh sağlığı uzmanları (psikiyatrist, psikolog, psikiyatri hemşiresi vb. tarafından sunulan hizmetler)

Ancak bu piramit ile hiyerarşik bir sistem oluşturmaktan daha çok tüm katmanların aynı ölçüde önemsenmesi ve eş zamanlı olarak uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yönü ile piramit, ruh sağlığı ve kişisel gelişimin bir insan hakkı olarak kabul edilip gıda, su ve barınak ihtiyaçlarının karşılanması ile aynı derecede önem verilmesi gerektiği anlamını taşımaktadır (German Cooperation, 2018, s. 26).

Zorunlu göçe maruz kalmış olan birey ve grupların refahına yönelik hizmetler, en önemli bileşenlerden biri olan sosyal ve ruhsal iyiliği de kapsamalıdır. Bu nüfus grubunun öncelikli olarak fiziksel ihtiyaçlarına odaklanması (beslenme, barınma vb.) gerekmele birlikte bütüncül iyilik hali için ruhsal ve sosyal gereksinimlerinin belirlenmesi ve giderilmesi nihai hedef olarak kabul edilmelidir.

Sözü edilen hedeflere ulaşmak amacıyla sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temeline dayanan birtakım ilke ve teknikler kullanılmaktadır. Bunlardan ilki sosyal hizmetin müracaatçı gruplarından olan farklı kültürlerden bireylere sunulan hizmetlerde ön plana çıkmaktadır. Sue ve Sue (2008) sosyal hizmet ve diğer danışmanlık meslekleri için kültürel yeterliliği; kültürel açıdan yeterli kişisel farkındalık (önyargı, varsayımlar ve değerler), yeterli bilgi (sosyal, politik, yaşam ve farklılıklara yaklaşım) ve yetenekler (görüşme ve yöntem kullanımı) olarak tanımlamıştır (akt: Kadushin ve Kadushin, 2016, s. 269). Sosyal hizmetin etik kodlarından 'kültürel ve etnik çeşitliliğe duyarlılık' da sosyal hizmet uygulamalarının, müracaatçıların ırk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim vb. durumlarının anlaşılacak, bu durumlara duyarlı biçimde yürütülmesini esas almaktadır (Reamer, 2018, s. 78). Kongar (2007, s. 67)'a göre önyargı, soruna ve sorun sahibine nesnel biçimde yaklaşmayı ve meslek elemanının bilgi ve becerilerini uygulamasını engellemektedir. Önyargı, sadece sosyal hizmet uygulamalarında değil, aynı zamanda insan haklarını merkeze alan diğer mesleklerin işlevselliğinde de engeller yaratmaktadır. Zastrow (2016, s. 544), önyargılı tutumların ayrımcı davranışlara dönüştüğünü ifade etmektedir. Ayrımcılık, insanları eşitsiz davranışlara maruz bırakarak hizmetlere eşit ulaşım hakkını reddeder. Ife (2017, s. 111-112)'ye göre insan hakları için olan mücadele, kültürleri ve sınırları aşmaktadır. Böylelikle sosyal hizmet uzmanları sosyal sorunlar ve uygulamalar konusunda uluslararası bir yaklaşım benimseyerek küresel yurttaşlık söyleminin bir parçası olurlar.

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri içerisinde ihtiyaç sahibi ile kaynaklar arasında aracılık rolü, adaleti sağlama ve koruma amacına yönelik savunuculuk rolü, sorunlarla başa çıkmaya yardımcı olan danışmanlık rolü ve müracaatçı ile çevreye eş zamanlı olarak odaklanan sosyal değişim rolü bulunmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2015, s. 76-85). Bu roller, zorunlu göçten etkilenen birey ve grupların hizmetlere erişimi ve iyilik hallerinin sağlanması açısından önem taşımaktadır.

TARTIŞMA

Zorunlu göçü deneyimleyen sığınmacı ve mülteciler farklı alanlarda (eğitim, istihdam, barınma, sağlık vb.) farklı boyutlarda güçlükler yaşayabilmekte ve bu güçlükler onların iyilik hallerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Son yıllarda Türkiye'ye yönelen kitlesel göç, bu güçlüklerle yakından tanık

olunması sonucunu doğurmuştur. İlgili nüfus grubunun yaşadığı güçlüklerin tespit edilmesi ve giderilmesine yönelik araştırmalar yapılmakta, gereksinimleri belirlenip ulusal düzeyde program ve uygulamalar geliştirilmeye devam edilmektedir.

Örneğin 2016 yılında yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile bu nüfus grubundan eğitim ve sağlık alanında bir mesleğe sahip olanların çalışma iznine başvurabilmelerinin önü açılmıştır. Ancak aynı yönetmeliğin 5. maddesinde geçici koruma statüsüne sahip olanların çalışma iznine başvurabilmesi için geçici korumaya kayıt olmalarının üzerinden altı ay geçmiş olması şartı koyulmuştur. Yönetmeliğin 8. maddesi ise istihdam kotasını düzenlemektedir. Buna göre bir iş yerinde geçici koruma statüsündeki yabancı uyruklu çalışan sayısı, o işyerindeki Türk vatandaşı sayısının yüzde 10'undan fazla olamamaktadır. Bu iki maddeden hareketle geçici korumaya kayıt olunmasının ardından henüz altı ay geçmemiş ve/veya çalışma iznine başvurduğu kurum/kuruluştaki yabancı uyruklu çalışan kotası dolu ise geçici koruma sağlanan yabancı uyruklu bireyin çalışması mümkün olmamaktadır. Sonuç olarak geçici koruma statüsündeki bireylerin istihdam sorunu ortaya çıkmakta ve güvencesiz, gündelik ve düşük ücretli işlere yönelmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Ek olarak çalışma izninin alınma süreci ve sonrasında yabancı uyruklu personelin çalışırken yaşadığı sorunların araştırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. İstihdamla ilgili bu sorunların verilere dayalı olarak ortaya konması ve çözümü konusunda gelişmeler zorunlu göç eden bireylerin psikososyal iyilik halinde belirleyici bir değişken olan istihdama katılımının artmasına ve dolayısıyla iyilik halinin sürekliliğine katkıda bulunacaktır.

Zorunlu göçü deneyimleyen bireylerin yaşadığı dil engelini aşmalarına yardımcı olmak amacıyla halk eğitim merkezleri, çeşitli sivil toplum örgütleri ve farklı projeler kapsamında Türkçe kursları düzenlenmektedir. Geçici Eğitim Merkezlerinin (GEM) kapatılmasının ardından Suriyeli öğrencilerin Türkiye'deki Millî Eğitim Bakanlığı okullarına kayıtlarının yapılması ile birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Bu sürecin hem dışlanma deneyimlerinin arttırma riski taşıyabileceği hem de uyum imkânını geliştirebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu okullardaki öğretmenlere, idarecilere, yerel toplumdaki öğrencilere ve velilerine birtakım sorumluluklar düşmektedir. Aykırı (2017, s. 51) Mardin ilinde, sınıfında Suriyeli öğrenci bulunan 18 sınıf öğretmeni ile yaptığı nitel yöntemdeki araştırmasında Suriyeli öğrencilerin eğitim-öğretim problemlerinin dil sorunu ve buna bağlı iletişim engelinden, uyum sorunundan ve okula devamsızlıktan kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu problemlerin nedenlerinde ise psikolojik sorunlar, okula başlama yaşının farklılığı, gelecekte umutsuz olma ve öğretmen yetersizliklerine değinmiştir. Eğitim-öğretim durumu iyi olarak nitelendirilen öğrencilerin başarılı olma sebeplerinde ise dil ve iletişim sorununun ortadan kalkmış olması, ana dillerinin bilinmesi, aile desteği almaları ve kültürel uyum çalışmalarının olumlu sonuçlar verdiğine değinmektedir. Küçükduveyki (2019, s. 60-65), 299 Suriyeli öğrenci ile yaptığı araştırmada öğretmenler ile iletişimin güçlü olmasının sosyal desteği arttırdığı, yerel toplumdaki öğrencilerle oyun yemek alanlarını paylaşan Suriyeli öğrencilerin bir bölümünün yine de yalnızlık duygusu yaşadığı ve okula ulaşım masraflarının karşılanması konularında sorunların yaşandığı sonuçlarına ulaşmıştır. İki

araştırmada da Suriyeli öğrencilerin öğretmenleri ile kurdukları iletişimin eğitim hayatlarına olumlu yönde yansıdığı ve akranlarıyla kurdukları iletişimin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin okula devam durumu, akademik başarıları ve aileleri ile birlikte sosyal uyum süreçlerine yönelik okul temelli çalışmaların ve okul sosyal hizmetinin önemi ve gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte okul çağında olup okula devam etmeyen/edemeyen sığınmacı ve mülteci çocukların, çocuk işçiliği açısından konuları kapsamlı araştırmalar ile ortaya çıkarılmalıdır. Zorunlu göç eden kadınların ihtiyaçlarını tespit eden, psikososyal iyilik hallerini arttırmaya katkı sunan araştırmaların oldukça az olduğu göze çarpmakta ve genellikle bir nüfus grubunun tümüne ilişkin betimsel çalışmalar yürütüldüğü, kadın olmanın sadece bir değişken olarak yer aldığı çalışmaların anaakım olduğu görülmektedir. Doğrudan kadınları hedef araştırma grubu olarak seçen çalışmalar oldukça azdır ve bu çalışmalarda psikososyal iyilik halini etkileyen sorun ve gereksinimlerine yer verilmektedir.

Örneğin AFAD (2014), 10 kentte kamplarda kalan 1420 ve kamp dışında yaşamını sürdüren 1160 Suriyeli kalıtımcı ile yaptığı araştırma sonucunda Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar raporunu yayınlamıştır. Raporla demografik bilgiler, temel ihtiyaçlar, barınma merkezlerinde ve kamp dışındaki durumlar gibi çeşitli başlıklara yer verilerek kapsamlı bir analiz sunulmaktadır. Kamp dışında yaşayan kadınların yaklaşık %73'ünün uygun ve yeterli barınma olanaklarına sahip olduğunun, kadınların hem kamp içi hem de dışında özellikle sağlık hizmetlerine erişimde güçlükler yaşadıklarının belirtildiği raporda kadınların %52'sinin kendilerinin veya yakınlarının psikolojik desteğe ihtiyacı olduğunu düşündükleri ortaya konmuştur. Çocukların savaş ortamından yetişkinlere oranla bir kademe daha az etkilendiğimi belirtildiği raporda kadın hane reislerinin %35'i, hanelerinde çocukların uyumakta güçlük çektiğini veya endişeli olduğunu dile getirirken %49'u hanelerinde yetişkinlerin benzer problemlerle karşı karşıya olduğunu ifade etmişlerdir.

Barın (2015, s. 47-51) Türkiye'deki Suriyeli kadınların sorunlarını ele aldığı çalışmasında, bu sorunların tespiti için araştırma ve istatistikî bilgilerin yaygınlaştırılmasını önermektedir. Bunun yanında kamp dışında yaşamını sürdüren Suriyelilerin barınma, beslenme, sağlık hizmetlerine ve ilaca erişim gibi acil ihtiyaçlarına yönelik çalışmaların hızlandırılması gerektiğini, genel olarak ise Suriyeli kadınların erken yaşta evliliklerinin önüne geçilmesi, doğum kontrolü konusunda bilinçlendirilmesi, istihdam oranlarının artırılması ve haklarını bilme konusunda rehberlik ve danışmanlık faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmektedir.

UN Women ve SGDD'nin birlikte yapmış olduğu "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi" araştırmasında ise (2018) Suriyeli kadınların karşılaştıkları en önemli sorunların barınma olanaklarına erişim, dil engeli ve istihdam süreçlerine katılımları olduğu ortaya çıkmıştır. Düşük gelir başta olmak üzere Suriyeli kadınların sahip olduğu kaynakların sınırlı olmasının yalnızca en temel masraflarının karşılanmasına yettiği, bunun da kadınları riske daha açık hale getirdiği tespit edilmiştir. Suriyeli kadın ve kız çocuklarının psikososyal destek hizmetlerinden yararlanma durumlarına bakıldığında ise yaklaşık %19'unun hizmetlere erişebildiği, %59'unun bu tür

hizmetlerin varlığından haberdar olmadığı ve %22'sinin bu hizmetlerden haberdar olmalarına rağmen faydalanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda sözü edilen araştırmalar kamplarda ve çoğunluğu kamp dışında yaşamını sürdüren Suriyeli kadınların ihtiyaçlarını analiz eden araştırmalar olup bu konuda daha fazla çalışmaya gereksinim bulunmaktadır. Zorunlu göç etmiş kadın olmanın yanında boşanma, yalnız yaşama ve/veya çocuk sahibi olma durumlarının etkisini ortaya çıkarmaya yönelik araştırmaların önemli olduğu düşünülmekte ve buna ek olarak kesişimsellik çerçevesinde engelli bir mülteci kadın olmanın ya da LGBTİ yöneliminin ortaya çıkardığı diğer güçlüklerle ilişkin çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır.

Örneğin zorunlu göçün getirdiği güçlüklerle eşlik eden engellilik durumu da ilgili nüfus grubunun yaşadığı sorunları derinleştirmektedir. Kaya (2017, s. 132-140), bu grubun özel ve kamusal alanda birtakım engeller ile karşılaştığına değinmektedir. Özel alanda bireysel ve aile odağında zorunlu olarak göç etmenin getirdiği dışlanma, ayrımcılık, sosyal destek yoksunluğu ve ruhsal yakınma sorunlarının, engellilik hali ile birlikte daha belirgin biçimde yaşandığı ifade edilmektedir. Kamusal alanda ise iç hukuktaki düzenlemeler neticesinde farklı statülerdeki engellilerin istihdam yetersizliği, yoksulluk, evde bakım hizmeti ve evde bakım aylığına erişimde güçlükler, eğitime yetersiz erişim ve ulaşım hizmetleri konularında belirli sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir. Literatürde zorunlu göçü deneyimleyen engellileri konu alan araştırmaların oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla zorunlu olarak göç etmenin getirdiği dezavantajlara engelli olmanın da eklenmesiyle birlikte farklılaşan sorunların tüm yönleriyle (eğitim, istihdam, beslenme, günlük yaşamı sürdürme vb.) ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Yürütülecek çalışmaların toplumsal cinsiyet perspektifini temel alması, ataerkillik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyete dayalı işbölümünü hesaba katması oldukça önemlidir.

Bu çerçevede zorunlu göç edenlerin psikososyal iyilik halini arttırmada yaşamlarının tüm alanlarında gereksinimlerinin karşılanması, temel hizmetlere erişebilmeleri, sosyal haklardan yararlanmaları ve eşit bireyler olarak topluma katılımlarının sağlanmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yürütülmesi gereken faaliyetler içinde sosyal uyum faaliyetleri de öncelikli olarak ele alınmalıdır. Burada sosyal uyumu iki boyuttan ele almanın bu yöndeki girişimlerin planlanması adına işlevsel olacağı düşünülmektedir. Birinci boyut, bu nüfus grubunun yerel nüfus ile uyum içinde yaşayabilmesi adına yapılacak olan faaliyetleri içerir ki bununla ilgili farklı düzeylerdeki önerilere metnin devamında yer verilmiştir. İkinci boyut ise yerel toplumun göç ile gelen nüfus grubuna yönelik olumsuz bakış açısının değiştirilmesi yönünde yürütülecek olan faaliyetleri içermektedir. Literatürde sıkça değinildiği üzere dışlanma, ötekileştirilme vb. durumlar, zorunlu göçten etkilenen bireylerin iyilik haline olumsuz yönde etki etmektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi için yerel ve toplumsal düzeyde farkındalık arttırmaya yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Uygulamaların yeterliliğinin ve etkililiğinin bir plan dâhilinde periyodik olarak araştırılması, eksik yönlerin tespit

edilerek giderilmesi imkânı tanıyacaktır. Yapılacak etki analizi çalışmaları, hizmetlerin niceliğine ek olarak niteliğinin de göz önünde bulundurulmasına katkı sunacaktır.

Sözü edilen nüfus grubunun ve sorunlarının homojen olmadığı bilinciyle, sunulacak hizmetlerin kapsamının genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği ortadadır. Zorunlu göçü deneyimleyen çocuk, kadın, engelli, yaşlı, LGBTİ+ vb. bireylerin korunmasız ve incinebilir olmaları ve güçlenme gereksinimleri, sunulan hizmetler çerçevesinde göz önünde tutulmalıdır.

UYGULAMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER

Sosyal hizmet mesleği bireylerin, grupların ve toplulukların/toplumların iyilik halini önemseyen ve bu iyilik halinin tesis edilmesinde rol alan bir konumda yer almaktadır. İncinebilirliği yüksek olarak nitelenen zorunlu sebeplerden dolayı göç etmiş bireylerin yaşadıkları güçlüklerin farklı boyutlarda olması nedeniyle, iyilik hallerini sağlama girişimlerinin de tek düzeyde gerçekleştirilmesi gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle sözü edilen nüfusun iyilik halinin korunması ve geliştirilmesi için sunulacak öneriler birey, grup ve toplum/topluluk düzeylerinde ele alınmaya gayret edilecektir.

Birey Düzeyinde Öneriler

Zorunlu sebeplerle göç eden bireylerin psikososyal iyilik halinin korunması ve geliştirilmesinde ilk adım olarak, bu doğrultuda yapılacak araştırmalar ile tespit edilen ihtiyaç sahiplerinin tedavi hizmetlerine ve psikososyal hizmetlere erişimi kolaylaştırılmalıdır. Bu kişiler, daha önceden var olan tanıları veya yaşadıkları olumsuz göç deneyimlerinin neticesinde ortaya çıkan ruhsal yakınmaları dikkate alınarak, ilgili illerdeki sağlık birimlerinin hizmetlerinden yeterli düzeyde faydalandırılmalıdır. Ayrıca Göçmen Sağlığı Merkezleri'nde Arapça bilen tercümanların da çalışabilmesinin kolaylaştırılmasına yönelik girişimler, dil engelinin aşılmasına yardımcı olmaktadır (Önder, 2019). Yapılan araştırmalarda Sağlık Bakanlığı'nın internet sitesinde Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı bünyesinde, Suriyelilere yönelik olarak hâlihazırda hizmet veren Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin yanı sıra farklı uyruklardan (Irak, Afganistan, Pakistan vb.) bireylerin temel düzey sağlık hizmetlerinin sunulması amacıyla Yabancı Uyruklular Polikliniği (YUP) açılmasına yönelik karar alındığı bilgisine ulaşılmıştır (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020). Bu uygulama ile sağlanacak olan psikososyal danışmanlık ve destek hizmetleri, ilgili nüfus grubunun iyilik haline olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bilgilendirme çalışmaları sayesinde kültürel farklılıktan dolayı ruh sağlığı hizmetlerine erişim engelinin büyük ölçüde aşılabacağı düşünülmektedir. Zorunlu göçe maruz kalmış olan bireylerin göç öncesinde yaşadıkları kayıp ve travmaların, göç sonrasında psikososyal iyilik hallerine olumsuz yönde etki ettiğine değinilmiştir. Araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlara göre ilgili nüfusun önemli bir bölümü bu olumsuz yaşam deneyimlerinin etkisi altındadır. Bu doğrultuda profesyonel bir ekip tarafından ihtiyaç duyan sığınmacılara yas danışmanlığı ve travma sonrası destek hizmetlerinin sağlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarında sıkça vurgulanan husus, yoksulluk ve işsizlik durumlarının, bireylerin ruhsal sağlığına olumsuz yönde etki ettiğidir. Ekonomik sorunlar, yalnızca göç eden bireylerin değil, bu sorunu yaşayan tüm kesimden bireylerin ve ailelerinin iyilik haline olumsuz yönde etki etmektedir. Dolayısıyla zorunlu olarak göç eden bireylerin ekonomik refahını arttırmaya yönelik her türlü adım, iyilik halini de geliştirici ve koruyucu etkiye sahip olacaktır.

Eğitim konusunda ise çocuk ve yetişkinlerin uygun şartlarda ve içeriklerde dil eğitimi alarak bu engeli aşması, dil bilmemekten kaynaklanan sorunların çözümünde önem arz etmektedir. Bölgedeki okullara kayıt olan yabancı uyruklu öğrencilerin maruz kalabilecekleri akran zorbalığı, dışlanma, ötekileştirilme vb. durumların öğretmenler tarafından hassas biçimde gözlenmesi ve bu türden deneyimleri engelleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Öğrencilerin uyum içerisinde eğitim almasını sağlayacak faaliyetlerin artırılması, hem göç ile gelmiş olan çocukların eğitim seviyesinin yükselmesine hem de aileleri de dâhil olmak üzere algıladıkları sosyal desteğin artmasına imkân verecektir.

Grup Düzeyinde Öneriler

Zorunlu olarak göçü deneyimleyen bireylerin tam olarak iyilik halinin sağlanması, sosyal hizmet disiplininin sıkça vurguladığı çevresi içinde birey anlayışı ile hayata geçirilecek uygulamalarla mümkün olacaktır. Bu anlayış bireysel sistemlerin (fiziksel, ruhsal, ekonomik vb.) iyilik hali ile ilişkisini vurgularken çevresel sistemlerin de hesaba katılmasını öngörmektedir.

Zorunlu göçten etkilenen ve incinebilirliği yüksek grupların başında çocuklar gelmektedir. Sağlık, yoksulluk vb. odadaki gereksinimlerin giderilmesinin yanında çocukların iyilik halinin yeniden inşasında geline ulkedeki eğitim hizmetlerine erişebilmesi ve adaptasyon süreçlerinin yakından takip edilmesi oldukça önemlidir. Özbesler ve Duyan (2009, s. 24)'a göre okul sosyal hizmetinde öğrencinin sorunları ele alınırken aynı zamanda öğrencinin sosyal çevresi, öğretmenleri, ailesi, tedavi kurumları ile sosyal hizmet ve sosyal yardım kurumları da sürece dâhil edilerek iş birliği ve koordinasyon sağlanması hedeflenmektedir. Okul sosyal hizmeti uygulamasının, çocukların yalnızca okul içerisindeki veya eğitim temelli sorunlarının tespitinde ve çözümünde değil, aynı zamanda göç ile bağlantılı gereksinimlere yönelik hizmetlerin planlanmasında da etkin rol oynayacağı düşünülmektedir. Okullarda bu odakta yürütülecek faaliyetler ile maddi sorunlar, sosyal dışlanma, sosyal destek eksikliği ve akran zorbalığı gibi durumların tespit ve çözümüne yönelik olumlu çıktılar elde edilebileceği öngörülmektedir.

Bunun yanında zorunlu göçü deneyimleyen engelli, yaşlı, kadın ve LGBTİ+ bireylerin bütüncül iyilik halinin sağlanması adına temel hizmetlerden yararlanmasını kolaylaştırıcı düzenlemelerin artırılması gerekmektedir.

Sosyal desteğin iyilik haline olumlu etkiler yaptığı bilinmektedir. Bu nedenle, yukarıda sözü edilen faaliyetlere yerel toplumun da katılım sağlaması, algılanan sosyal desteğin artmasına ve dışlanma/ötekileştirilme/yalnızlık gibi iyilik halini olumsuz yönde etkileyen durumların azalmasına

vesile olacaktır. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iyi uygulama örneklerini çeşitlendirerek sundukları destekleri arttırmaları, belirlenen hedeflere daha kısa sürede ulaşılmasına büyük oranda katkı sağlayacaktır.

Toplum Düzeyinde Öneriler

Grup düzeyinde önerilen çalışmaların sistemli biçimde yaygınlaştırılmasının, sözü edilen sorunların geniş kapsamda değerlendirilerek çözüme kavuşturulmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Öncelikle göç eden grupların bütün sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması gerekliliğinin yanında sağlık ve hastalık açısından önemli olan kültürel faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır (Tuzcu ve Ilgaz, 2015, s. 64). Kültürel farklılıklar psikolojik/psikiyatrik tedaviyi reddetme olasılığını gündeme getirebilmektedir. Bu direnci kırmaya yönelik farkındalık faaliyetleri arttırılmalı, böyle bir tedaviyi almanın kendileri ve ailelerinin yararına olacağı belirtilmelidir. Mümkünse bu aşamada kendileriyle çalışan profesyoneller de faaliyetlere dâhil edilerek kültür ve dilden kaynaklı sorunların tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmalıdır.

Tespit edilen olumsuz koşulların iyileştirilmesi için multidisipliner bir bakış ile yürütülen faaliyetlerin arttırılması yaşanan sorunların daha işlevsel ve yakın zamanda çözüme kavuşmasına etki edecektir. Ekip bilinci ile ruh sağlığı profesyonelleri tarafından düzenlenen eğitimler hem iyilik halini riske atan faktörleri ortadan kaldırmaya yardım edecek hem de sosyal uyum için katkı sunacaktır. Süreçte görev alan kişilerin süpervizyon desteği alması önemli bir diğer husustur.

İstihdam ile bağlantılı olan ekonomik refahın sağlanmasına yönelik çalışmaların yalnızca birey veya grup düzeyindeki yerel faaliyetlerle kesin çözüme kavuşturulacak bir konu olmadığı düşünülmektedir. Küçük ölçekli girişimler, büyük ölçekte atılacak adımlarla da desteklenmelidir. Bu grubun istihdam sorununun çözümü, makro boyutlu politikaların geliştirilmesine işaret etmektedir.

Bu faaliyetlerde kurum ve kuruluşların gücünden faydalanılması, sürecin daha kararlı biçimde yönetilmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), toplum merkezi olarak tasarladığı Çok Yönlü Destek Merkezleri ile İstanbul, Ankara, İzmir ve Eskişehir gibi illerde uluslararası kuruluşların (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu, Avrupa Birliği vb.) da desteği ile yerel topluma ve göçle gelen bireylere hukuk ve sağlık alanlarında danışmanlık hizmetleri, dil kursları ve sosyal faaliyet imkânları sunmaktadır (SGDD, 2020). SGDD gibi Mülteci Destek Merkezi (MUDEM), Türk Kızılayı ve Mülteciler Derneği gibi sivil toplum kuruluşları, bu nüfus grubunun gereksinimlerini karşılamaya yönelik hizmetler yürütmektedir.

Ulusal düzeyde ise medya aracılığıyla, konuyla ilgili bilgilendirici ve ayrımcı pratikleri azaltıcı yayınlar hazırlanıp sunulması etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin iş birliğinde yapılan geniş ölçekli araştırmalar neticesinde tespit edilen sorunların çözümüne yönelik hizmetlerin arttırılması yararlı olacaktır.

İyilik halinin sağlanması için çaba harcanması kadar iyilik halini koruyucu ve bu esenliğin bozulmasını önleyici faaliyetlere de önem verilmesi gerekmektedir. Bu faaliyetleri yukarıda değinilen risk durumlarına yönelik olarak tasarlanmanın işlevsel olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, C. (2016). Göçün ruh sağlığına etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (25), 137-150.
- AFAD. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli kadınlar*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2020. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf adresinden edinilmiştir.
- Akgün, N. (2016). *Suriyeli mültecilerde ruhsal iyilik hali ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi* (Tıpta uzmanlık tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 431750).
- Alpak, G., Ünal, A., Bülbül, F., Sağaltıcı, E., Bez, Y., Altındağ, A., Dalkılıç A. ve Savaş, H.A. (2014). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: a cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 19 (1), 1-6. doi:10.3109/13651501.2014.961930
- Attepe-Özden, S., Pak, M.D. ve İçağasioğlu-Çoban, A. (2017). Sosyal hizmette iyilik hali kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 87-104.
- Aykırı, K. (2017). Sınıf öğretmenlerinin sınıflarındaki Suriyeli öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education*, 2, 44-56.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 10-56.
- Birleşmiş Milletler (1951). *Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme*. Erişim tarihi: 20 Haziran 2020. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Birman, D. ve Tran, N. (2008). Psychological distress and adjustment of Vietnamese refugees in United States: association with pre- and postmigration factors. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78 (1), 109-120. doi: 10.1037/0002-9432.78.1.109

- Buz, S. (2005). Türkiye'deki sığınmacıların psikososyal sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16 (2), 93-105.
- Buz, S. (2006). *Kadın ve göç ilişkisi: sığınan ve sığınmacı kadınlar örneği*. Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi (Tez No. 175026).
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 1-14.
- Ceylan, V., Algan, C., Yalçın, M., Yalçın, E., Akın, E. ve Köse, S. (2017). Suriyeli mülteci ve sığınmacıların çeşitli psikolojik faktörler açısından incelenmesi: Batman örnekleme. *International Journal of Social Sciences and Educational Research*, 3 (2), 595-606.
- Çeri, V., Beşer, C. Perdahlı-Fiş, N. ve Arman, A. (2018). İstanbul'daki mülteci çocuklara bakım vermek üzere özelleşmiş bir çocuk psikiyatri ünitesinden bulgular. *Klinik Psikiyatri*, 21, 113-121.
- Çırakoğlu, O.C. ve Kahil, A. (2018). Mülteci psikolojik sağlığı. A. İçağasıoğlu-Çoban ve S. Attepe-Özden (Ed.), *Psikiyatrik sosyal hizmet* içinde (s. 283-295). Ankara: Nobel.
- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: sığınmacıların/ mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21, 11-24.
- Ersöz, H.Y. (2003). Doğuşundan günümüze sosyal politika anlayışı ve sosyal politika kurumlarının değişen rolü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53 (2), 119-144.
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik. (2016, 15 Ocak). *T. C. Resmi Gazete* (Sayı: 29594). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014, 22 Ekim). *T. C. Resmi Gazete* (Sayı: 29153). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Gencer, T.E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği*. Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi (Tez No. 540880).
- German Cooperation (2018). *Guiding framework for mental health and psychosocial support (MHPSS) in development cooperation: as exemplified in the context of the crisis in Syria and Iraq*. Erişim tarihi: 28 Mart 2020. <https://www.giz.de/en/downloads/giz2018-en-guiding-framework-MHPSS.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020). *Yabancı uyruklular polikliniği*. Erişim tarihi: 23 Haziran 2020. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yabanc%C4%B1-uyruklar-poliklini%C4%9Fi.html> adresinden edinilmiştir.

- Hassan, G., Ventevogel, P., Jefee-Bahloul, H., Barkil-Oteo, A. ve Kirmayer, L.J. (2016). Mental health and psychosocial wellbeing of Syrians affected by armed conflict. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 25 (02), 129–141. doi: 10.1017/S2045796016000044
- Ife, J. (2017). *İnsan hakları ve sosyal hizmet*. (D. Baran Çiftci, Çev. Ed.), Ankara: Nika.
- Inter-Agency Standing Committee (2010). *Mental health and psychosocial support in humanitarian emergencies: what should humanitarian health actors know?* Erişim tarihi: 27 Mart 2020, https://www.who.int/mental_health/emergencies/what_humanitarian_health_actors_should_know.pdf adresinden edinilmiştir.
- Kadushin, A. ve Kadushin, G. (2016). *Sosyal hizmet görüşme teknikleri*. (Ö. Karakuş ve Y. Özdemir, Çev. Ed.), Ankara: Nika.
- Kaya, M. (2017). Türkiye'deki savaş mağduru engelli Suriyeli mültecilerin toplumsal hayata adaptasyon süreçleri: özel ve kamusal alan engelleri. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 127-144.
- Kirmayer, L.J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A.G., Guzder, J., ... Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, 183 (12), 959-967. doi: 10.1503/cmaj.090292
- Kongar, E. (2007). *Sosyal çalışma'ya giriş* (2. Baskı). Ankara: Sabev.
- Küçükduveyki, E. (2019). *Geçici koruma statüsündeki Suriyeli çocukların eğitim alanında yaşadıkları sorunlar ve sosyal desteklerinin incelenmesi: Altındağ örneği*. Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Tez No. 566038).
- Lee, Y., Lee, M. ve Park, S. (2017). Mental health status of North Korean refugees in South Korea and risk and protective factors: a 10 year review of the literature. *European Journal of Psychotraumatology*, 8, 1-13. doi: 10.1080/20008198.2017.1369833
- Mohamed, S. ve Thomas, M. (2017). The mental health and psychological well-being of refugee children and young people: an exploration of risk, resilience and protective factors. *Educational Psychology in Practice*, 33 (3), 1-15. doi: 10.1080/02667363.2017.1300769
- Oishi, S. (2010). Culture and well-being: conceptual and methodological issues. E. Diener, J. F. Helliwell ve D. Kahneman (Ed.), *International differences in well-being* içinde (s. 34-69). New York: Oxford University Press.
- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (2), 93-114.
- Önder, N. (2019). Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sağlık politikalarının analizi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 110-167.

- Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34 (154). 17-25.
- Pacek, A. ve Radcliff, B. (2008). Assessing the welfare state: the politics of happiness. *Perspectives on Politics*, 6 (2), 267-277. doi: 10.1017/S1537592708080602
- Placa, V.L., Mcnaught, A. ve Knight, A. (2013). Discourse on wellbeing in research and practice. *International Journal of Wellbeing*, 3 (1), 116-125.
- Polat, G. (2007). İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (1), 89-106.
- Porter, M. ve Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons. *The Journal of the American Medical Association*, 294 (5), 602-612. doi: 10.1001/jama.294.5.602
- Posselt, M, Eaton H., Ferguson, M, Keegan, D. ve Procter, N. (2018). Enablers of psychological well-being for refugees and asylum seekers living in transitional countries: a systematic review. *Health and Social Care in the Community*, 27 (4), 1-16. doi: 10.1111/hsc.12680
- Priebe, S., Gavrilovic, J.J., Bremner, S., Ajdukovic, J., Franciskovic, T., Galeazzi, G.M., ...Bogic, M. (2013). Psychological symptoms as long-term consequences of war experiences. *Psychopathology*, 46, 45-54. doi: 10.1159/000338640
- Reamer, F.G. (2018). *Sosyal hizmet etiği ve değerleri*. (H. Acar, Çev. Ed.), Ankara: Nika.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C.J. (2015). *Sosyal hizmet uygulaması-temel teknikler ve ilkeler* (2. Baskı). (D. Baran Çiftci, Çev. Ed.), Ankara: Nika.
- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği. (2020). *Çok yönlü destek merkezleri*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2020. <http://sgdd.org.tr/cok-yonlu-destek-merkezleri/#more-1256> adresinden edinilmiştir.
- Sijbrandij, M., Acartürk, C., Bird, M., Bryant, R., Burchert, S., Carswell, K.,...Cuijpers, P. (2017). Strengthening mental health care systems for Syrian refugees in Europe and the Middle East: integrating scalable psychological interventions in eight countries. *European Journal of Psychotraumatology*, 8, 1-11. doi: 10.1080/20008198.2017.1388102
- Simpson, G. ve Murr, A. (2014). Reconceptualising well-being: social work, economics and choice. *Culture Unbound Journal of Current Cultural Research*, 6, 891-904. doi: 10.3384/cu.2000.1525.146891
- Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R.A. ve Ommeran, M.V. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement. *The Journal of the American Medical Association*, 302 (5), 537-549. doi: 10.1001/jama.2009.1132

- Şuer, T. (2005). Posttravmatik stres bozukluğu. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri*, 47, 205-210.
- Tatlıcioğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği*. Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi (Tez No. 575025).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011). *Sağlığın teşviki ve geliştirilmesi sözlüğü*. Erişim tarihi: 25 Mart 2020. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Sa%C4%9Flu%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20Te%C5%9Fviki%20S%C3%B6zl%C3%BCk.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Teodorescu, D.S., Heir, T., Hauff, E., Wentzel-Larsen, T. ve Lien, L. (2012). Mental health problems and post-migration stress among multi-traumatized refugees attending outpatient clinics upon resettlement to Norway. *Scandinavian Journal of Psychology*, 53, 316-332. doi: 10.1111/j.1467-9450.2012.00954.x
- Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2015). Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7 (1), 56-67.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2020). *Depresyon Konusunda Bilmek İstedikleriniz*. Erişim tarihi: 31 Ocak 2020. <https://www.psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/24/depresyon-konusunda-bilmek-istedikleriniz> adresinden edinilmiştir.
- UNHCR (2019). *Psychological wellbeing of refugees and asylum seekers in Serbia 2019 research report*. Erişim tarihi: 28 Mart 2020. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/72247.pdf> adresinden edinilmiştir.
- UNHCR (2020). *Operational portal refugee situations, registered Syrian refugees*. Erişim tarihi: 10 Haziran 2020. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> adresinden edinilmiştir.
- UN WOMEN ve SGDD (2018) Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi, Ankara, UN Women Türkiye.
- Usta, J. ve Masterson, A.R. (2015). Women and health in refugee settings: the case of displaced Syrian women in Lebanon. *Gender-Based Violence*, 119-143. doi: 10.1007/978-3-319-16670-4_6
- Walther, J., Fuchs, L.M., Schupp, J. ve Scheve, V.C. (2019). Living conditions and the mental health and well-being of refugees: evidence from a large-scale German panel study. *German Socio-Economic Panel (SOEP)*, 1-17.
- World Bank Group. (2016). *Mental health among displaced people and refugees: making the case for action at the world bank group*. Erişim tarihi: 1 Şubat 2020. <http://documents.worldbank.org/curated/en/441551482228026197/pdf/111164-WP->

P145350-PUBLIC-Mental-health-displaced-people-edit-Dec-19-2016.pdf_____adresinden edinilmiştir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013, 11 Nisan). *T. C. Resmi Gazete* (Sayı: 28615). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> adresinden edinilmiştir.

Yalın-Sapmaz, Ş., Uzel-Tanrıverdi, B., Öztürk, M., Gözaçanlar, Ö., Yörük-Ülker, G. ve Özkan, Y. (2017). Immigration-related mental health disorders in refugees 5-18 years old living in Turkey. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 13, 2813-2821. doi: 10.2147/NDT.S150592

Yalim, A.C. (2020). The impacts of contextual factors on psychosocial wellbeing of Syrian refugees: findings from Turkey and the United States. *Journal of Social Service Research*, 1-14. doi: 10.1080/01488376.2020.1717717

Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Sosyal çalışma ve çocuğun iyilik hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 85-93.

Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. (D. Baran Çiftci, Çev. Ed.), Ankara: Nika.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Stratejik Yönetim ve Sosyal Hizmet Örgütleri Açısından Önemi

The Importance of Strategic Management for Social Work Organizations

Mehmet BİRİNCİ¹

¹ Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, mehmet.birinci@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5639-4799

Başvuru: 14.06.2020
Kabul: 06.11.2020

Atıf:
Birinci, M. (2021). Stratejik yönetim ve sosyal hizmet örgütleri açısından önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 251-273. DOI: 10.33417/tsh.752732

ÖZET

Çalışmanın konusunu sosyal hizmet sunan kamu kurumları, yerel yönetimler, kâr amacı gütmeyen sivil toplum örgütleri ve özel sektör tarafından kurulan organizasyonların yönetim yapıları oluşturmaktadır. Başlıca amacı toplumsal fayda sağlamak olan bu organizasyonlarda stratejik yönetim düşüncesinin öne çıkması, örgüt yapıları ve yönetim anlayışlarının buna göre yeniden gözden geçirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Çalışmada stratejik yönetim sürecinin temel kavramlarına ve stratejik yönetim sürecine yer verilmiş; örgütler açısından stratejik yönetimin önemine vurgu yapılmıştır. Sosyal hizmet uygulamalı bir disiplin olmasına rağmen yönetim boyutu üzerinde çok fazla durulmamıştır. Sosyal hizmetin ekonomik büyüklüğü, sosyal boyutu, sosyal politikalara yön verebilme özelliği ve siyasi iradenin ortaya koyduğu sosyal politikaların önemli bir uygulayıcısı olması, çağdaş bir yönetim anlayışı olan stratejik yönetimin bu örgütler açısından önemini ortaya koymaktadır. Kaynakların sınırlı olduğu, ancak ihtiyaçların giderek çeşitlendiği ve arttığı günümüzde, sosyal hizmet örgütlerinin verimli olabilmeleri için stratejik yönetim anlayışı ile yönetilmeleri gerektiği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Stratejik yönetim, sosyal hizmet yönetimi, sosyal hizmet örgütleri

ABSTRACT

This study examines the management structure of public institutions, local administrative bodies, non-profit and private organizations, which provide social work. The prominence of strategic management approach in these organizations, whose primary goal is to provide social benefit, emerges the necessity of reviewing current organizational structure and management approach accordingly. The study covers the fundamental concept of the strategic management process and emphasizes the importance of strategic management for these kinds of organizations. Although social work is an applied academic discipline, there is a limited number of studies focused on the management of organizations. Given the economic size of social work, its social impact, and its ability to lead social policies developed by political authority, it reveals the importance of a modern strategic management approach for these organizations. This study examines that social work organizations should be managed with a strategic management approach in order to be efficient in today's world, where resources are limited, but needs are increasing and diversifying.

Keywords: Strategic management, social work management, social work organizations.

GİRİŞ

Bu çalışmada sosyal hizmetin ve sosyal hizmet sunan örgütlerin toplumsal refah ve huzur için, herkesin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi, toplumsal sorunların önlenmesi ve mevcut sorunların ortadan kaldırılması adına nasıl bir anlayışla yönetilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Öncelikle sosyal hizmet sunan başta kamu olmak üzere bu örgütlerde yaşanan temel problemlere değinilmiş, sosyal hizmetin başarısı açısından stratejik yönetimin önemi vurgulanmıştır. Günümüzde başta teknoloji, küreselleşme ve rekabet olmak üzere her alanda yaşanan değişimden kâr amaçlı olsun veya olmasın tüm örgütler etkilenmiştir. Başarılı olmak ve ayakta kalabilmek için yaşanan değişim ve dönüşümden olumlu anlamda etkilenmek, öngörülme sorulara ortaya çıktıklarında etkili cevap vermek gerekir. Bu noktada özellikle ekonomik koşulların ağırlaşması ve işsizliğin giderek yükselmesi, sosyal hizmete gereksinim duyan yeni birey, aile ve grupların sayısını arttırmıştır. Sosyal hizmet örgütlerinin normal faaliyetlerinin yanında ayrıca, beklenmedik durumlarla mücadele edebilecek bir yapıya da sahip olmaları gerekir. Bunun için dinamik, iyi organize olmuş, çevresel duyarlılığı yüksek ve iyi yönetilen örgütlere ihtiyaç vardır. Birinci ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, sosyal çalışma ve yönetim bilimi arasında sıkı bir ilişki olduğu, topluma yönelik olarak sunulan hizmetlerin sahada ve büyük ölçüde organizasyonlar vasıtasıyla gerçekleştirildiği dikkate alındığında, yönetim boyutunun son derece önemli olduğu ifade edilmiştir. Çalışmanın amacı; sosyal hizmet örgütlerinde, etkili bir yönetim tekniği olan stratejik yönetim konusuna dikkat çekmek ve alanda faaliyet gösteren kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör sosyal hizmet örgütlerinde stratejik yönetim anlayışının neden önemli olduğunu ortaya koymaktır. Böyle bir yönetim anlayışının yaygınlaştırılmasının sosyal hizmet örgütlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve verimlilik, performans yönetimi ve denetimi, yöneticilere ve çalışanlara yol göstermesi açısından önemli katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

1. STRATEJİK YÖNETİM VE STRATEJİK YÖNETİME İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Son yıllarda yönetim literatüründe strateji kavramının önce çıktığını, bununla birlikte stratejik yönetim anlayışının gelişmeye ve organizasyonlarda uygulanmaya başladığını görüyoruz. Stratejik yönetim, örgütsel amaçların gerçekleştirilebilmesi için stratejiler oluşturmak, bu stratejileri uygulamaya koymak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek suretiyle dinamik ve etkin bir yönetim anlayışına sahiptir (Birinci, 2015). Strateji ve stratejik yönetimle ilgili anlayışın bazı düşünürlerce klasik ve çağdaş olmak üzere iki farklı şekilde ele alındığı görülmektedir. Süreç olarak stratejik yönetimin, klasik stratejik yönetim düşünürlerine göre stratejilerin oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesi olmak üzere üç temel aşamadan oluştuğu kabul edilmektedir (Bakoğlu, 2010, s.4). 1990 yılı ve sonrası yeni düşünce akımları, Hamel ve Prahalad'ın literatüre kazandırdığı temel yetenek ve stratejinin yayılma ve dengeleme olduğu argümanları, stratejide güncel yaklaşım ve tanımlamalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Buradan yola çıkarak çağdaş strateji yaklaşımının temel yetenek, kaynak temelli firma yaklaşımı, paydaş teorileri ile yönetim kavramı temelinde oluştuğu ifade edilmektedir (Bakoğlu, 2010, s. 13). 1980-2000 yılları arasında en önemli katkıyı sağlayan

çalışmalar Porter'ın iken, 2001–2013 yılları arasında ise kaynaklara dayalı okul temsilcilerinin çalışmaları olduğu görülmektedir. Pozisyon okulu düşüncesinden kaynaklara dayalı okul çalışmalarına doğru bir yönelim olmuştur (Çetin ve Çaylan, 2015, s. 115; akt: Çubukçu, 2019). Bu açıdan bakıldığında çağdaş stratejik yönetim anlayışının, paydaşların (iç ve dış) beklentilerini de dikkate alan ve onlar için de değer üreten bir yöne doğru everildiğini söylemek mümkündür. Aslında stratejik yönetimin zaman içerisinde değiştiği sosyal, ekonomik ve siyasi koşullar çerçevesinde kendini yenilediğini söylemek de mümkündür (Çubukçu, 2019). Temel amacı hızla değişen çevrenin anlaşılması, kararların zamanında, doğru ve en az hata ile alınabilmesi, stratejik planların uygulanması ve uyum aşamasında gerekli esnekliğin sağlanması olan stratejik yönetim (Eren, 2010); belirsizlik ortamında fırsat ve tehditlerin bilinmesi, değerlendirilmesi, örgüt yararına kullanılması (Aktan, 2008); misyon ve vizyona ulaşma olarak da ifade edilmektedir. Ancak stratejik yönetim planlama, uygulama, değerlendirme ve izleme gibi geleneksel yönetim araçlarını içeren bir model olarak bu faaliyetlerin toplamından büyüktür. Örgütün stratejik amaç ve hedefleriyle içinde bulunduğu çevrenin ve kendi kurumsal kapasite ve yeteneklerinin analizini yaparak, daha geniş bir açıdan tüm bu araçların birbiriyle koordine edilerek, bir bütün olarak çalışması düşüncesine dayanır (Hughes, 2014, s. 387-388; akt: Taner, 2015). Stratejik yönetim sadece yönetsel açıdan değil, organizasyonların denetim süreçlerinin yapılandırılmasında da etkin rol oynamaktadır. Günümüz koşullarında yaşanan hızlı değişim, geleneksel yöntemlerle yapılan denetimleri yetersiz kılmaktadır (Çarıkçı ve Yıldırım, 2020). Dolayısıyla stratejik yönetim, bir organizasyonun uzun vadeli sağlığına odaklanan bir süreçtir. Stratejik amaçlara ulaşmak için stratejik planlama, kaynak tahsisi ve kontrol ve değerlendirme süreçlerinin entegrasyonuna dayanır.

Stratejik yönetim, süreçlerin ve kaynakların uzun dönemde stratejik amaçların gerçekleştirilmesine yönelik entegrasyonunu vurgular. Stratejik yönetimde anahtar kavram gelecektir. Stratejik yönetim kamu, özel sektör ve kâr amacı gütmeyen ve üçüncü sektör diye de ifade edilen sivil toplum örgütleri olmak üzere, tüm organizasyonlarda geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin belirlenmesine ve bunlara ulaşılabilmesi noktasında yapılması gerekli iş ve işlemlerin tespitine imkân veren bir yönetim tekniğidir. Örgütlerde genel kabul gören yönetim teorilerinin ortaya koyduğu ilkelerin somut sonuçlara dönüştürülmesini sağlar ve örgütsel performansı artırır (Özer, 2015). Kamu sektörü açısından bakıldığında stratejik yönetim, stratejik bir gündem geliştirme ve yönetme sürecini kapsadığı (Poister ve Streib, 2005; akt: Pina vd., 2011); kamu kuruluşlarında planlama, uygulama, ölçüm ve uygulama süreçlerini devam eden bir süreç olarak bütünleştiren bir yönetim sistemi olduğu, tüm hükümet düzeylerinde uygulanabilecek sonuç odaklı bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Kang, 2005). Ansoff, Declerck ve Hayes (1976), stratejik yönetimin, eylemler ya da gözle görülür değişiklikler değil, planlar üreten stratejik planlamanın eksikliklerine bir yanıt olduğunu ileri sürmüşlerdir (Pina vd., 2011). Stratejik yönetim anlayışının daha iyi ortaya konması ve anlaşılabilmesi için, bazı kavramların net bir biçimde açıklanmasında fayda vardır. Son yıllarda öne

çıkmasına rağmen, stratejik yönetime ilişkin kavramlar üzerinde tam bir görüş birliği yoktur ve bu kavramların bazen birbirlerinin yerine de kullanıldığı görülmektedir (Dinçer, 2007, s. 5).

Strateji ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Dinçer (2007, s. 21)'e göre strateji "*kuruma yön vermek ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla kurumun iç ve çevresini sürekli analiz ederek amaçların belirlenmesi, faaliyetlerin planlanması ve gerekli araç ve kaynakların yeniden düzenlenmesi sürecidir*". "*Strateji, bir örgütün amacına ulaşmak için izleyeceği yol haritası*"; Wickham (2006, s. 349) stratejiyi "geniş anlamda bir örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için adım attığı işler" olarak tanımlarken; Karaoğlu (2010, s. 21) stratejiyi; "*değişim yaratmak ve bu değişime hükmedebilmek, başkalarının fark edilemeyen fırsat ve tehditleri algılayabilmek*"; Bakoğlu (2010, s.15-16) stratejiyi "*işletme ve paydaşları arasında bağ kuran ve nihai olarak onlar için değer üreten*" bir kavram olarak açıklamaktadır. Strateji "*önceden belirlenen amaçlarla, bu amaçlara ulaşmak için onlara yardımcı olacak araçların karşılıklı etki tepkilerini içerir. Bu bakımdan stratejik yeniliği, ilerlemeyi ve işletmenin çevreye uyumunu sağlayan, meydana gelen değişimleri kontrol altına alan yönetsel bir araçtır*" (Eren, 2002, s.6-7). Chandler stratejiyi "*kurumların şimdiki durumu ile değil, geleceği ile ilgili*" olarak açıklarken; J.Brian Quin "*amaçlar ve politikalar bütünü*"; Ansoff, "*risk ve belirsizlik halinde eksik bilgiyle karar alma yöntemi*"; Mintzberg ve Porter "*mamul ve pazarlama ile ilgili kararlar ve buna bağlı faaliyetler dizisi*" olarak açıklamaktadır (Dinçer, 2007, s. 21). Strateji, örgütlerin uzun dönem performanslarını etkileyecek kararlar almaları ve hareket tarzları ortaya koymalarına imkân verir. Bununla birlikte strateji, üst düzeyde ve en verimli örgütsel performansa ulaşmak için, yöneticilerin sorumluluğunu üstlendikleri, kararlar ve hareket tarzlarının toplamı olarak ifade edilebilir (Özer, 2015).

Stratejik planlama, stratejik yönetim sisteminin temel taşıdır. Stratejik planlama süreci misyon incelemesi, paydaş analizi, örgütsel görevlerin belirlenmesi, kurumun iç ve dış çevrelerinin sistematik değerlendirilmesi, stratejik konuların belirlenmesi, strateji geliştirme ve kurumun vizyonunun geliştirilmesidir (Bryson, 1995; akt: Douglas vd., 1996). Stratejik planlama ile örgütlerin kaynakları, hedefleri ve çevresel koşulları arasında denge sağlanarak, güçlü bir vizyon oluşturulur (Demir ve Yılmaz, 2010).

Stratejik planlama uzun yıllar, stratejik yönetimin bir fonksiyonu olarak ele alınmamış, kendi içinde değerlendirilmiş ve geleceğe ilişkin stratejik kararlar dış çevre analizi ile ilişkilendirilmiştir (Dinçer, 2010, s. 62). Stratejik planlama ile stratejik yönetim arasındaki en önemli fark işte bu noktada ortaya çıkar. Stratejik planlama dış çevreyi analitik olarak incelerken, iç çevre unsurlarına yeterli önemi vermemiş ve yumuşak unsur denilen iç çevre faktörlerini dikkate almamıştır. Stratejik yönetim ise dış çevre faktörlerinin yanı sıra, iç çevre faktörlerini de analiz etmek suretiyle, dışardan kaynaklanan fırsat ve tehditler ile kurumun mevcut durumundan kaynaklı güçlü ve zayıf yönlerini birlikte ele almıştır.

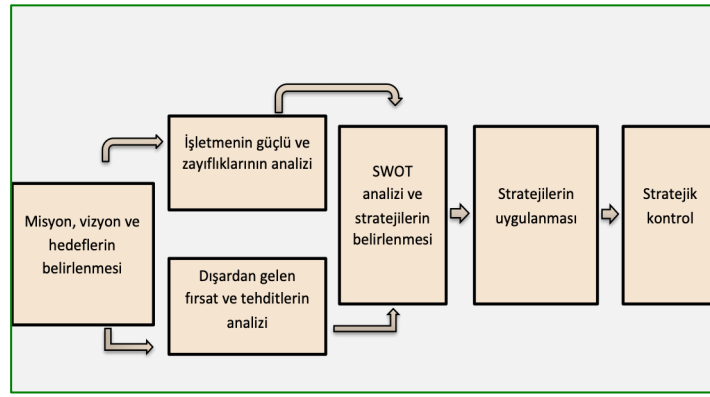
Stratejik yönetim sürecinin başlangıcından önce ele alınması gereken bir diğer aşama ise amaç ve hedeflerin belirlenmesidir. Amaç, gelecekte ulaşılmak istenen durum olarak ifade edilebilir ve strateji

oluşumuna temel teşkil eder. Hedef ise, amaçlara ulaşma yönünde gösterilen kısa dönemli çabalardır (Eren, 2010, s. 17). Hedefler, amaçların gerçekleştirilebilmesi için sayısal, spesifik, ölçülebilir ve somut olarak ifade edilebilen alt amaçlardır (Mirze, 2014, s. 176).

Stratejik yönetim bağlamında açıklanması gereken diğer önemli iki kavram ise misyon ve vizyondur. Bir yaklaşımda misyon, işletme stratejisi içinde bir görev olarak tanımlanmak suretiyle, yaptığımız iş nedir? Ne olmalıdır? Sorularına cevap ararken; bir diğer yaklaşımda ise felsefi ve ahlaki bir boyut kazanarak, herkesin paylaştığı ortak bir değer ifade eder (Dinçer, 2010, s. 9). Bu kavram aynı zamanda, örgütleri diğer örgütlerden ayırmak suretiyle, onların benzemez yanlarına vurgu yapar ve örgütün varlık nedenini sorgulayarak, yaptığımız şey nedir? Bunu kim için ve neden yapıyoruz? Sorularına cevap verebilecek bir kapsamı olması gerektiği ifade edilir (Akgemci, 2013, s. 27). Böylece misyonun, aynı zamanda örgüte yön vermek ve anlam kazandırmak (Ülgen ve Mirze, 2010), rekabet ettiği sektördeki konumunu ortaya koymak (Bakoğlu, 2010, s. 32) ve kuruma stratejik bir yön vermek suretiyle kaynakların optimal dağılımı sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Misyon, örgütün gelecekte ulaşmak istenen amaçlara yönelik kararlılık ifadesidir. Örgüt açısından “biz niçin varız?” sorusuna cevap oluşturur (Özer, 2015). İdeal bir geleceği sembolize eden vizyon ise, en basit tanımıyla çalışanların ortak bir paydada buluşmasını sağlayan gelecek; örgütün gelecekte olmayı hayal ettiği yer, potansiyel geleceğini gösteren bir fotoğraf (Dinçer, 2007, s. 5-6), veya ulaşmak istediği geleceğin resmidir (Özer, 2015). Bu nedenle değişimci bir karaktere sahip olmalıdır. Vizyon bir tahmin bir rüya değildir. Geleceğe yönelik bir tutum, gelecekte örgütün olması istenilen yerle ilgili somut bir fikir, kendisini konumlandıracağı yerle ilgili bir bakış açısı ortaya koymaktır (Akgemci, 2013, s. 24-25). Örgüt vizyonu ile ilgili olarak Dinçer (2007), yönetim felsefesinin örgüt vizyonunun başlangıç noktasını oluşturduğunu, bunun ikinci adımının ise imaj olduğunu belirterek, son aşamada ise geleceği tahmin etmenin önemi üzerinde durarak, geleceğin tahmini olmaksızın vizyonun bir hayalden öteye geçemeyeceğini savunur (Dinçer, 2007, s. 7-8).

2. STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİ

Stratejik yönetim ve planlama, yönetim işlevinin yerine getirildiği her türlü toplumsal örgütlenmenin temel taşı niteliğindedir. Stratejik yönetim sürecine ilişkin olarak çeşitli yazarların birbirine oldukça yakın çeşitli görüşleri vardır. Literatürde en çok kabul gören yaklaşım üzerinden stratejik yönetim sürecini aşağıda verilen Şekil 1'e göre özetleyebiliriz.

Şekil 1. Stratejik Yönetim Süreci (Snell, 2002, s. 115).

Şekil 1'e göre stratejik yönetim sürecini üç evrede ele almak mümkündür. Birinci evre stratejik planlama evresidir ve kendi içinde üçe ayrılabilir. Bunlar dış ve iç çevre ile SWOT analizi ve paydaş analizlerinin yapıldığı stratejik analiz aşaması; amaç, vizyon, değerler, misyon, stratejiler, politika ve hedefler ile performans göstergelerinin belirlendiği stratejik tasarım aşaması ile kurumsal ve fonksiyonel stratejilerin belirlendiği strateji seçim aşamasıdır. İkinci evre stratejilerin uygulanması evresidir. Harekete geçme evresi olarak da adlandırılan bu evre son derece önemlidir. Çünkü planlama yapmak önemli olmakla birlikte, bu planların uygulanması daha da önemlidir. Son evre ise stratejik kontrol evresidir. Bu evrede izleme, ölçme ve değerlendirme yapılarak stratejik planın başarısı ortaya konmuş olur (Dinçer, 2007; Eren, 2010; Ülgen ve Mirze, 2010; Akgemci ve Güleş, 2010). Bu evreleri sosyal hizmet örgütlerini de dikkate almak suretiyle biraz daha geniş açıdan ele alarak açıklayalım.

2.1. Stratejik Planlama Evresi

Stratejik planlama çalışmalarının başarılı olması için iyi bir hazırlık sürecine ve stratejik bilince sahip personele ihtiyaç vardır. Hazırlıkların yeterli olmaması planlama çalışmalarını olumsuz etkileyecek, istenen seviyede ve örgüt amaçlarını gerçekleştirecek bir stratejik plan ortaya çıkmayacaktır. Bu evrede ilk olarak stratejik analizler, yani iç ve dış çevre ile paydaş analizleri yapılır. Elde edilen veriler değerlendirilir ve buna göre örgütün misyonu, değerleri, vizyon ve amaçları belirlenir ve buna uygun strateji, hedef, politika ve bunlara ilişkin performans göstergeleri oluşturulur. Stratejik planlama evresi ile ilgili temel süreçlerden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

2.1.1. İç Çevre Analizi

İç çevre analizinde; organizasyonun gelişim safhaları tarihsel olarak önemli kırılma noktaları ele alınır ve uymak zorunda olduğu mevzuat analiz edilir. Organizasyonun sunduğu ürün veya hizmetlerin belirlenmesi ve paydaş analizi bu aşamada yapılan çalışmalardan bazılarıdır. İç çevrenin analizinde organizasyonun mevcut durumu; yapısı, insan kaynakları, fiziki ve teknolojik alt yapısı incelenir. Örgüt kendisini tanıır, kapasitesi nedir? Neler yapabilir? Bunlar ortaya çıktıktan sonra elde edilen bilgiler ışığında güçlü ve zayıf yönlerini bilmiş olur. Burada ayrıca değinilmesi gereken önemli hususlardan biri de mali kaynaklar analizidir.

2.1.2. Dış Çevre Analizi

Dış çevrenin analizinde örgütün, uzak ve yakın çevresi, sektör analizi yapılır. Bir örgütün yakın (sektör) çevresinde, doğrudan ilişki içinde olduğu çok sayıda unsur bulunabilir. Bunlardan en önemlileri müşteriler, rakipler (ikame mal veya hizmet sunanlar) ve tedarikçilerdir. Sosyal hizmet sunan örgütler için bu faktörler; yararlanıcılar (müracaatçılar), sivil toplum örgütleri, resmî kurumlar (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı vd. Bakanlıklar, Valilikler, Kaymakamlıklar, Emniyet Müdürlükleri vb.), yerel yönetimler, gönüllüler, kâr amaçlı diğer örgütler, bağışçılar, sponsorlar, yardımseverler vb. oluşur. Tüm bu organizasyonlarla iş birliği içinde ve iyi ilişkiler kurabilmek, benzer hizmetleri sağlayan örgütlerle yapıcı bir şekilde rekabet edebilmek, üstünlük elde edebilecek stratejiler geliştirmek, örgütün yakın çevresinde yer alan rakiplerin iyi analiz edilmesi ile mümkündür. Rakip analizinde temel amaç dört ana faktörün incelenmesidir. Bunlar sırasıyla gelecekteki hedefler, geçerli strateji, varsayımlar ve yeteneklerdir. Yakın çevre analizinde özellikle içinde bulunulan sektöre ilişkin güncel durumu ortaya koyan bir değerlendirme ile başlamak önemlidir. Örgütün faaliyette bulunduğu bölgenin demografik, sosyal, kültürel, ekonomik, sağlık, eğitim vb. açılardan değerlendirilmesinin yapılması, strateji geliştirme aşamasında yol gösterici olabilir.

Dış çevre analiz edilirken uluslararası çevre faktörlerine yer verilir. Bu faktörler ağırlıklı olarak demografik, yasal, ekonomik, politik, teknolojik ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Ayrıca örgütün içinde bulunduğu sektör veya yakın dış çevresinde yer alan ve örgütü doğrudan etkileyen faktörler analiz edilir.

Örgütün bulunduğu sektör itibarıyla analiz edilecek faktörler değişiklik gösterebilir. Böylece, faaliyet gösterilen çevrenin daha iyi anlaşılması, örgüt için fırsat ve tehdit olarak algılanabilecek olan faktörlerin tespit edilmesine imkân sağlanır. Buradan elde edilecek bilgilerden, örgütün geleceğe dönük ihtiyaçlarının belirlenmesi ve stratejilerinin geliştirilmesi aşamasında faydalanılır.

2.1.3. SWOT Analizi

Stratejik planlama süreci genellikle bir SWOT analizi ile başlar. SWOT; İngilizce'deki Strengths (güçlü yönler), Weaknesses (zayıflıklar), Opportunities (fırsatlar), Threats (tehditler) kelimelerinin baş harflerinden türetilmiş bir kısaltmadır. SWOT analizi, İç ve dış çevre analizlerinden elde edilen bilgiler ışığında yapılır. Örgüte iç ve dış çevresini değerlendirme olanağı tanıyan bir analiz yöntemidir (Akgemci ve Güleş, 2010). Bu analizler yapılırken temel amaç, kurum stratejisi ve taktiklerinin, vizyon ve misyon ile uyumlu olduğuna emin olarak kendi gücünü ve uyumluluğunu çevresindeki fırsatlar doğrultusunda fark edebilmesidir. SWOT analizi ile örgütü etkileyen iç ve dış çevresel koşullar incelenir. Böylece dış çevrenin fırsat ve tehditler ile örgütün kendi güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuş olur. Dolayısıyla yöneticiler, strateji geliştirme ve seçimlerini daha fazla bilgiyle ve daha kolay yapmış olurlar. SWOT analizi, stratejilere temel teşkil edecek kararların alınmasında ve rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejilerin seçilmesinde önemli bir yere sahiptir (Birinci, 2015). SWOT analizi sosyal hizmet örgütleri açısından değerlendirildiğinde rakipler, müracaatçılar

(yararlanıcılar), çevresel (iç ve dış) analizler, mevzuat analizi, paydaşlar ve benzeri analizlerdir. Ancak, bu çalışmada yukarıda da ifade edildiği gibi kurum içi ve kurum dışı faktörlerin analizi konusu üzerinde durulmuştur.

2.1.4. Paydaş Analizi

Paydaş analizinde, örgütün sunduğu mal veya hizmetlerden yararlanan (müracaatçılar-müşteriler), tedarikçiler, bağışçılar, sponsorlar, benzer mal veya hizmeti üreten kamu (devlet ve yerel yönetim) kurum/kuruluşları, faaliyette bulunulan çevrede yaşayanlar, kâr amacı gütmeyen ve özel sektör örgütleri ele alınarak paydaş analizi gerçekleştirilmiş olur. Paydaş analizinde dikkate alınması gerekenler örneğin; organizasyona girdi sağlayanlar, organizasyonun sunduğu ürün ve hizmetten faydalanan kişiler, kurum veya kuruluşlar, sunulan ürün veya hizmetlerden etkilenen, organizasyonu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen kişiler, kurumlar veya kuruluş vb. olabilir. Yukarıda yer alan hususlar dikkate alınarak belirlenen paydaşlar özelliklerine göre sınıflandırılır. Paydaşların faaliyetlerden nasıl etkilendikleri, örgütten beklentileri, örgütün güçlü ve zayıf yönleri paydaş grubunun sayısına ve özelliğine uygun olan teknik ve yöntemler kullanılarak belirlenir. Bu aşamada paydaşların etki ve önem derecelerine göre tespiti, stratejik planın başarısı için yararlı bilgiler verebilir.

2.1.5. Amaçların Belirlenmesi

Örgütün, sosyal bir varlık olduğundan hareketle, yaşayabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için peşinden koştuğu, tıpkı bir insan gibi amaçları vardır (Eren, 2002, s. 59). Dolayısıyla amaçlar ortadan kalktığı zaman, örgütün de varlığı sona erer. Bir örgütün amaç ve hedefleri, ulaşmayı arzu ettiği sonuçlarıdır. Yani örgütün “nereye ulaşmak istiyoruz” sorusuna cevap verirler. Amaç, örgütün bir bütün olarak geleceğe dönük gerçekleştirmek istediği bir durumdur. Bu nedenle sosyal hizmet sunan örgütlerin, stratejik planlama çalışmalarında, amaç ve hedefleri ayrı ayrı tanımlamaları önerilmektedir. Sosyal hizmet örgütlerinin amaç ve hedefleri kâr amacı güden örgütlerden farklıdır. Bu örgütler etkin ve verimli olmak ve daha fazla toplumsal fayda yaratmaya odaklanarak, paydaşlarının beklentilerini karşılamaya çalışırlar. Amaçların ayrıca politika belirleme, kaynak seçimi, programların hazırlanması, yöneticilere rehberlik etme gibi önemli işlevleri de vardır. Bu açıklamalardan sonra sosyal hizmet örgütleri temel amaçlarını, yasal mevzuat çerçevesinde ortaya konan politikaların uygulanmasıyla, her türlü sosyal ve ekonomik problemle mücadele edecek şekilde belirlemelidir.

2.1.6. Vizyonun Oluşturulması

Vizyon, örgütün amaçlarına gelecek perspektifi içinde odaklanmasını sağlayarak onu yönlendirir ve motive eder. Örgütün neden var olduğu hem kendi içine hem de dışındakilere vizyon sayesinde anlatılır. Vizyon organizasyonun farklı birimlerini aynı amaca yöneltir, çalışanları ve yönetimi ulaşılabilir bir ilerleme kaydedilmesi yönünde motive eder. İdeal vizyon, meydan okuyabilen ve hedeflere birlikte gidilmesi noktasında örgütü bir bütün olarak motive edici olmalıdır (Akay, 2007).

Sosyal hizmet örgütlerinin vizyonu, toplumsal değişime olumlu yönde katkı sağlayacak bir seviyede konumlandırılmalıdır.

2.1.7. Temel Değerlerin Belirlenmesi

Bir sosyal hizmet örgütünün temel değerleri ne olmalıdır? Sorusu örgütün içinde bulunduğu duruma göre değişebilir. Ancak bazı temel değerler bu örgütler için olmazsa olmazdır. Örneğin; saygı, duyarlılık, şeffaflık, çeşitlilik, farkındalık, kaliteli hizmet, savunuculuk, güven, etik, profesyonellik ve yasal sorumluluk bunlardan bazılarıdır.

2.1.8. Misyonun Belirlenmesi

Misyon bildiri, bir örgütün kurumsal kimliği, üstlendiği görev, örgütü diğer örgütlerden ayıran, ilişki içinde olunan tüm taraflara örgütü tanıtan, örgütün sunduğu tüm hizmet ve faaliyetleri ortaya koyan bir belgedir. Misyon tanımı kısa açık ve net, hizmet verilen kesimi ortaya koyan, vizyon, etik değerler, amaçlar ve yasalarla çatışmayan, tutarlı; örgütün kimliğini, hedeflediği kesimi, hangi ihtiyaçlara cevap verdiği, bunları yaparken kullandığı yöntemleri ve sorumluluklarını içerecek şekilde ortaya çıkabilecek sorulara cevap verebilmelidir (Akay, 2007; DPT, 2018). Sosyal hizmet örgütlerinin misyonu, değerleri, etik ilkeleri ve toplumsal fayda yaratma anlayışı ile uyumlu olmalıdır.

2.1.9. Stratejilerin Belirlenmesi

Strateji, bir organizasyonun hedeflerine nasıl ulaşacağını gösteren kararlarıdır. İster kâr amacı gütsün isterse gütmesin her örgütün stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmesi varlığını sürdürmesi açısından son derece önemlidir. Oluşturulacak stratejiler açısından aslında arada çok büyük bir fark yoktur. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların rekabet ortamından daha az etkilendiklerini söylemek mümkündür. Örgütün bir bütün olarak hareket edebilmek, stratejik kararlarını almak ve yürütmek, örgütün büyüme veya küçülmesi, mevcut durumunu sürdürmesi ve hayati konularda tutum sergileyebilmek için oluşturduğu stratejiler temel stratejilerdir (Ülgen ve Mirze, 2010). Bunlar; misyonu başarmak için hangi sonuçlara ulaşılmalı? İkincisi ise, orta vadede nelerin başarılması arzu edilmektedir? (Mirze, 2014, s. 174).

Sosyal hizmet örgütlerinin, ağırlıklı olarak kâr amacı gütmeyen kurumlar olduğu gerçeğinden hareketle, stratejileri daha ziyade paydaşların beklentilerine cevap verebilecek ve gelecekte örgütün imajını yükseltecek, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, ayrıca sunulan hizmetlerin daha fazla tatmin sağlanması esasına dayandırılır. Bunun için amaçlara nasıl ulaşılacağı sorusuna cevap olabilecek stratejiler belirlemek gerekir. Kurumsal stratejiler belirlenirken, kâr amacı gütmeyen örgütlerin de rekabet ortamından etkilenebilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Her bir stratejik amaç, bu amaca ulaşmak için hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan eylem planları ve projeler hazırlanır. Hedeflerin yerine getirilmesinden sorumlu birimler ve kişiler, bunların rolleri, sorumluluk ve yetkileri, tüm bu faaliyetlerin bütçe ile ilişkilendirilmesi ve bu hedeflere ilişkin performans göstergeleri ayrıntılı olarak belirtilir. Kamu kurumları için hazırlanan

Stratejik Planlama Kılavuzu'na göre; stratejik amaçların en az iki en fazla yedi stratejik amaç şeklinde olması ve bunlardan birinin 'kurumsal kapasitenin geliştirilmesi'ne yönelik oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2018). Her örgütün amacı, kendine özgü özellikleri, çevresi, içinde bulunduğu sektör ve diğer nedenlerden ötürü kendi kimliği, kişiliği vardır. Burada önemli olan örgütsel amaçlara ulaşmak için ortaya konan stratejik amaçların gerçekleştirilebilir, örgütü daha üst seviyelere çıkarabilecek, var olan veya olası sorunlara çözüm üretebilen bir yapıda belirlenmesi gerektiğidir. Ancak, kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik bir stratejik amaç son derece önemli ve yerinde bir karar olacaktır. Çünkü, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi örgütün ortaya koyduğu hedeflere ulaşmak için önemli bir yapı taşıdır.

2.1.10. Hedeflerin ve Performans Göstergelerinin Belirlenmesi

Örgütlerde performans değerlendirme sistemlerinin kurulmasında son derece önemli bir aşama performans kriterlerinin belirlenmesi aşamasıdır. Göstergeleri oluşturan kriterlerin doğru seçimi, daha sonra performans değerlendirme sistemi ile elde edilecek verilerin geçerlilik ve güvenilirliğinde de etkili olacaktır. Hedeflerin zaman ve miktar cinsinden ifade edilebilir, somut, ölçülebilir, sonuç odaklı, temel amaçlarda olduğu gibi misyon, vizyon ve değerlerle uyumlu, gerçekçi olması gerekir. Hedefler oluşturulurken bunların dışında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar şunlardır (Mirze, 2014, s. 174; DPT, 2018):

- Ulaşılmak istenen sonuçlar net, açık ve anlaşılır olmalıdır.
- Hedeflere hangi ölçüde ulaşıldığının nasıl ölçüleceği belirlenmelidir.
- Riskler ve sonuçları etkileyebilecek faktörler iyi analiz edilmelidir.

Hedeflerin belirlenmesinden sonra sıra performans göstergelerinin oluşturulmasına gelir. Örgütlerin arzulanan amaçlarına ulaşıp ulaşmadığının ortaya konması, önceden belirlenen performans göstergeleri ile anlaşılabilir. Amaç ve hedeflerin ne ölçüde gerçekleştiğini gösterecek ölçütler olmazsa, tüm bu amaç ve hedeflere varılıp varılmadığını anlamak mümkün olmaz. Stratejik planlama sürecinde performans göstergelerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi son derece önemlidir (Mirze, 2014, s. 331). Sosyal hizmet sunan örgütlerin ürettikleri değerler ve bu değerlerin ölçülmesi konusu son derece karmaşık bir konudur. Kâr amacı gütmeyen örgütlerinin üretmiş oldukları toplumsal değer, toplumsal amaçlara ulaşma derecesi, örgütün kendi tabanı ile gelir sağlayan kişi ve kuruluşlara sağladığı tatmindir. Kamu kurumlarının üretmiş oldukları temel değerler ise toplum beklentilerinin tatmin edilmesidir (Akay, 2007). Dolayısıyla sosyal hizmet sunan ve özellikle kâr amacı gütmeyen örgütlerde ortaya konan hizmetleri tam olarak ölçmek oldukça zordur. Ancak stratejik planın izlenme ve kontrol faaliyetlerinin etkili olarak gerçekleştirilebilmesi için stratejik planın başlangıç değerleri ile stratejik planın her bir yılına ilişkin değerleri birlikte verilir. Performans göstergeleri zaman ve miktar boyutunu içerecek şekilde oluşturulmalıdır. Ayrıca bu göstergelerin girdi, çıktı, sonuç, kalite ve verimlilik şeklinde sınıflandırılması gerekir (DPT, 2018).

2.2. Stratejik Uygulama Evresi

Bu evrede örgüt yapısı ve strateji arasındaki uyum dikkatle gözden geçirilir. Buna uygun yıllık eylem planları ve bütçeler oluşturularak kaynakların tahsisi ile ilgili gerekli çalışmalar tamamlanır. Uygulama evresi ile doğrudan ilgili bir diğer konu ise, stratejik planları icraata dönüştürecek kişilerin de aynı şekilde bu planı uygulayabilecek nitelik ve yeterlilikte olmaları gerektiğidir. Dolayısıyla örgüt stratejilerin başarıyla uygulanması için *ilk adım* olarak, örgüt yapısının buna uygun oluşturulması ve çalışmalarda görev alacak kişilerin eğitilmelerinin sağlanmasıdır (Dinçer, 2007, s. 366). Bu noktada stratejik zekâ kavramına değinmekte fayda vardır. Stratejik zekâ ile ilgili tanımlamalarda; Marchand ve Hykes (2007), işin geleceği hakkında bilgiye dayalı kararlar alınabilmesi için doğru bilginin doğru insana ulaştırılması; Kuosa (2011), uygun metot ve yaklaşımları kullanarak gizli bilgiyi açığa çıkarma ve karmaşık konuları anlaşılır bir şekilde açıklama kabiliyeti; başka bir tanımda ise Liebowitz (2006), stratejik kararları almak için iş zekâsı, rekabetçi zekâ ve bilgi birikiminden katma değer yaratacak bilginin üretilmesi (akt: Yörük ve Sökmen, 2020) şeklinde tanımlamışlardır. Burada vurgulanmak istenen, iyi bir stratejik planın stratejik başarı için yeterli olmayacağı, bunun için örgüt yapısının buna uygun, stratejik düşünebilen ve stratejik zekaya sahip kişilerden oluşan bir organizasyon yapısı içinde başarılı olabileceğine dikkat çekilmektedir.

Kaynak tahsisi ve bütçeleme, stratejik planın başarı ile uygulanması ve bu kaynakların etkin kullanılması açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla kaynaklar ile örgüt stratejiler ilişkilendirilmeli, her bir stratejinin uygulanabilmesi için gerekli olan kaynaklar, stratejik amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesine dönük olarak tahsis edilmelidir. Bunun için de örgütler, kaynakların tahsis edilmesi aşamasında öngöründe bulunmak suretiyle tahmini maliyetleri her bir stratejik hedef için ayrı ayrı belirlemek zorundadır. Ortaya konan tahminler doğrultusunda tahsis edilen kaynaklar, eylem planlarında detaylandırılarak her bir stratejik amaç için ayrılmış olan bu kaynakların amacına uygun kullanılıp kullanılmadıklarının kontrolü sağlanmış olur.

2.3. İzleme ve Değerlendirme (Stratejik Kontrol) Evresi

Seçilen stratejilerle, bu stratejilerin uygulanmasından elde edilen sonuçların karşılaştırıldığı bu evre stratejik yönetim sürecinin son evresidir ve hiç durmadan devam eden bir döngü olarak ele alınmalıdır. Yapılan iş ve faaliyetlerin sürekli olarak değerlendirildiği, sürecin hiç bitmeyen önemli bir aşaması olarak düşünülmelidir (Ülgen ve Mirze, 2010). Örgütün başarılı olmasında, stratejilerin planlama ve uygulanması kadar, tüm sürecin sağlıklı ve etkin şekilde işleyip işlemediğinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve kontrol edilmesi de son derece önemlidir (Taner, 2015). Çünkü gerekli düzeltmeler bu evrede elde edilen bilgiler ışığında gerçekleştirilir. İzleme faaliyeti ile stratejik planda ulaşılmak istenen amaç ve hedeflere ilişkin gerçekleştirmeler sistemli olarak takip edilerek rapor haline getirilir. Hazırlanan raporlar doğrultusunda amaçlar ile gerçekleştirilen faaliyetler karşılaştırılır ve varsa sapmalar eş zamanlı, geriye ve ileriye dönük olarak yapılarak düzeltilir (Dinçer, 2007, s. 375).

Örgütlerde farklılık göstermekle birlikte genelde yılda iki kez olmak üzere değerlendirme ve izleme toplantıları yapılır ve stratejik plan her yıl yeniden güncellenir.

3. ÖRGÜTLER AÇISINDAN STRATEJİK YÖNETİMİN ÖNEMİ

2000'lerin başındaki ve 2008'deki ekonomik krizler, teknolojik ve dijital yeteneklerde devrim niteliğinde ilerlemeler ve demografik, sosyal ve ekonomik ilişkilerdeki evrimsel değişiklikler, hükümetlerin kâr amacı gütmeyen kuruluşlara verdikleri hibe ve katkıları giderek azaltmıştır (Alexander, 2000; Papadimitriou, 2007; akt: Miller, 2018). Bu durum rakiplerle rekabet etmeye alışkın olmayan kâr amacı gütmeyen örgütler arasında artan rekabete yol açmıştır (Basinger ve Peterson, 2008; Hackler ve Saxton, 2007; Shea ve Hamilton, 2015; akt: Miller, 2018). Artan dijitalleşme ve halkın erişilebilirliği; şeffaflığı, hesap verebilirliği ve örgütsel etkinliği iyileştirmeleri için baskı yapmaya başlamıştır (ChadwickCoule, 2011; Golensky ve Mulder, 2006; akt: Miller, 2018). Bunun sonucu olarak ortaya çıkan dış baskılar, kâr amacı gütmeyen kuruluşların işleyişini aksatmakta ve stratejik yönetimi en iyi şekilde nasıl ve nerede kullanabilecekleri sorusunu gündeme getirmektedir (Miller, 2018).

Stratejik yönetim düşüncesinde tarihsel süreç içerisinde yaşanan değişme ve gelişmelerin temel nedeni yukarıda bahsedilen, organizasyonların iç ve dış çevre koşullarındaki farklılaşmalardır (Çubukçu, 2019). Organizasyonlar hızla değişen koşullara adapte olabilmek için kendilerini sürekli yenilemek ve geliştirmek zorundadır. Çevresel koşullarda yaşanan değişimleri öngörmek, bunların organizasyona etkisini hesaplamak, uyarlanması gereken noktaları zamanında ve doğru tespit etmek yaşamsal öneme sahiptir (Yörük ve Sökmen, 2020). Günümüzde ulusal ve küresel ölçekte bütün ülkeler için potansiyel kriz tehdidi her an söz konusudur. Krizlerin acil ve yaygın olabileceği gibi, yaşanan hızlı gelişmelerin takip edilmesi de zor olabilir. Bu durum, ülkelerin olduğu kadar örgütlerin de her an olabilecek bir kriz durumuna hazırlıklı olmasını gerektirir. Bunun için ülkelerde, özellikle stratejik öneme sahip kurumların stratejik planlarını yapmaları (Acar, 2019) ve stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmelerini gerektirir. Stratejik yönetim, örgütün kendisini yenilemesi, çevreye uyumu, rakiplerini tanıması, güçlü ve zayıf yönlerini bilerek hareket etmesi gibi birçok noktada örgüte önemli bir yönetim avantajı sağlar (Akgemci, 2013, s. 10-11). Her örgüt ayakta kalabilmek için çevresel değişimlere uyum sağlamak durumundadır. Stratejisi olmayan bir örgüt önünü tam olarak göremez ve yönünü tayin edemez. Dış çevrede yaşanan değişimlere hızlı cevap verecek, esnek bir yapıya sahip olmadığı için yeniliklerden uzak kalır ve fırsatları göremez (Özer, 2015). Demirhan (2018)'in aktardığına göre; bütün bunlar örgütlerin yapısını, örgütlerin tasarımını kısaca, başarılı olmak için örgütün nasıl bir yapıya sahip olması gerektiğini hususunu öne çıkarmıştır (Hall ve Tolbert, 2005, s. 77). Buradan hareketle örgütlerin stratejik olarak biçimlendirilmesi fikri önem kazanmakta, iç ve dış çevresel faktörlerin varlığı dikkate alınarak, bunlara uygun stratejik seçim yapılması gerekliliği ileri sürülmektedir. Buna göre örgütsel yapının belirlenmesinde, örgüt stratejisinin önemi üzerinde durulmaktadır (Child, 1976; Chandler, 1990; akt: Demirhan, 2018). Günümüzde tüm organizasyonlar; teknolojik gelişmeler, hızla değişen çevresel koşullar ve giderek

daha karmaşık hale gelen tüketici-yararlanıcı-müşteri ihtiyaç ve istekleri nedeniyle daha çok rekabete maruz kalmakta, bu durum; örgütlerin geçmişe kıyasla daha farklı rekabet stratejileri uygulamalarını zorunlu kılmaktadır (Doğan, 2017). Genel olarak baktığımızda stratejik yönetimin örgütlere sağladığı faydaları şu şekilde özetleyebiliriz (Akgemci, 2013, s. 11);

- Değişen durumları önceden sezebilme gücü.
- Geleceğe ilişkin düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlar.
- Amaçların belirlenmesine ve kararların sistematik olarak alınmasına imkân verir.
- Temel problemlerinin araştırılmasında yöneticilere yardımcı olur.
- Örgütün performansı ve süreçleri üzerine odaklanır,
- İletişimin gelişmesi, kaynakların doğru tahsisi, bütçe gibi kısa süreli planlamaların gelişmesine katkı sağlar.
- Çalışanları değişime hazırlamak suretiyle kolay uyum sağlayacak bir örgüt kültürü oluşur.
- Yöneticiye, uzun vadeli düşünme ve görebilme ufku kazandırır, koordinasyon sağlar (Eren, 2010, s. 9).
- Çevresel fırsatlardan yararlanmak, tehditlerden korunabilmek için yapılması gerekenlerin doğru bir zamanda ve doğru bir biçimde yapılmasını sağlar.
- Örgütün amaç ve hedeflerine bir bütün olarak yönelmesi, paydaşların katılımının sağlanması, verimlilik ve etkililik arasındaki farkları ortaya koyabilme imkânı verir (Akgemci ve Güleş, 2007).

Stratejik yönetim anlayışına sahip örgütler; bilgi teknolojisini coğrafi, kültürel ve örgütsel sınırları içine alacak biçimde kullanabilme, verileri enformasyona, enformasyonu bilgiye ve bilgiyi de eyleme dönüştürmede müşterilere yardımcı olabilen, enformasyon hizmet ve ürünlerinin bireylere yığınsal ve özel olarak sunulabilme yeteneğine sahip örgütlerdir (Hamel-Prahalad, 1999, s. 55; akt: Özer, 2015).

3.1. Sosyal Hizmet ve Sosyal Hizmet Örgütleri

Soyut, elle tutulamayan, gözle görülemeyen faaliyetler olarak hizmetlerin yönetilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi kolay değildir. Hizmet ile ilgili son kararı verecek olan müşteridir. Bu durum hizmet süreçlerinin değişmez bir gerçeğidir (Şentürk, 2012). Sosyal hizmet açısından ele aldığımızda burada müşteri kavramı, hizmet alanı önceleyen ve onu bir müşteri gibi gören bir bakış açısını yansıtmaktadır. Hizmete gereksinim duyan birey veya gruplara sunulan hizmetler bu anlayışla sunulmalıdır. Burada son kararı veren müşteridir ifadesi; hizmeti alan kişi, aile veya grupların verilen hizmetten elde ettiği tatmin, kararlarını olumlu veya olumsuz anlamda etkileyecektir.

Sosyal hizmet sunan örgütlerinin üç önemli özelliği olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar; bilginin önemi, paylaşımı, hizmet alanlar ve diğer paydaşlarla iş birliği; politika yapıcı tarafta yer almak veya politikalara yön vermek; üçüncü özellik ise yapılan yeniliklerin sonuçlarını test edebilmek için hizmet alanları sürece dahil ederek doğal ve doğrudan geribildirim elde etmektir (Hermans ve Vranken,

2010; Verschuere vd., 2014; akt: Birinci, 2018). Yenilik yapmak yeni bilgiye gereksinim duyar. Bunun için öğrenme ve iş birliği son derece önemlidir. Çünkü yenilik kolay bir mücadele değildir ve birlikte çalışarak daha fazla organizasyon bu üç konuyu ele alarak yenilikçi kapasitesini güçlendirebilir (Verschuere vd., 2014; akt: Birinci, 2018). Bir organizasyonun yenilikçi olabilmesi için hiç şüphe yok ki çevresel duyarlılığı olan, dinamik bir yapıda olması gerekir.

Sosyal hizmet örgütleri, kendi kişisel nedenleri veya yapısal birtakım nedenlerle dezavantajlı duruma düşmüş kesimlerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmelerine katkı sağlama noktasında çok önemli görevler üstlenmektedir (Birinci vd., 2017). Sosyal kalkınmada önemli bir yer sahip olan sosyal hizmet bilim ve mesleği, bir taraftan teorik olarak yeni bilgilerle kendini geliştirirken, diğer yandan kaynakların eşit dağılımı gibi bir görevi yerine getirmeye çalışmaktadır. Sosyal hizmet örgütleri, değişen ve karmaşık hale gelen toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusunda sorumlulukları olan; toplumun belirli seviyede ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerini çözme amacıyla vardır (Bargal ve Schmid, 2012; akt: Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015). Günümüzde sosyal hizmetler de dahil olmak üzere her sektördeki organizasyonların yönetimi çok hızlı değişmeye başlamıştır. Özellikle sosyal hizmet örgütlerinin yönetiminde yaşanan zorluklar, bu örgütlerin doğrudan veya dolaylı olarak hükümetler tarafından finanse edilmesiyle ilgilidir (Andy, 1997). Kendi içinde ayrıma tabi tutulmakla birlikte temelde, kamu ve bağımsız kişi veya grupların kurup yönettiği sosyal hizmet örgütleri olmak üzere iki farklı yapı vardır. Bu organizasyonların ortak amacı topluma fayda sağlamaktır. Farklılıkları ise yönetim biçimleri ve yöneticilerinin görev ve sorumlulukları içinde ele alınmalıdır. Kamu sosyal hizmet örgütleri, daha ziyade bürokrasinin öne çıktığı merkeziyetçi bir yapı içinde örgütlenmiş, bağımsız karar alma olanağının kısıtlı olduğu; yasalardan, mali ve sosyal politikalardan etkilenen, değişime direnen ve uyum sorunu yaşayan, genelde liyakat esasına göre değil atama ile belirlenen kadrolara sahip, durağan özellikleri fazla olan örgütlerdir (Mano-Negrin, 2003; akt: Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015). Kamu kurumları toplumsal ve politik etkilere açıktır. Şikâyet edilme, mali ve hukuki sorumluluk altında kalmama, görev ve pozisyonun korunmaya çalışılması bazen hizmetten önce gelebilmektedir. Bu durum stratejik yönetim anlayışının profesyonellik ilkesi ile ters düşmektedir. Kamuda katılımcılık, şeffaflık, müşteri odaklı yönetim, aşırı merkeziyetçi yapı, yetki devrinin olmaması, liyakat gibi konular stratejik yönetim uygulama ve başarısına yönelik önemli engeller oluşturmaktadır (Özer, 2015). Ayrıca kamu örgütlerinin, faaliyette bulunulan çevredeki değişime uyum sağlamakta zorlanması veya bu değişimi yönetememesi, çoğu zaman dış çevreden ve kendi kontrol edemediği faktörlerden kaynaklandığı için, ortaya çıkabilecek belirsizlik ve risklere karşı hazırlıksız yakalanmakta ve stratejik yönetimin gerçekleşmesinde bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Taner, 2015).

Sosyal hizmet sunan örgütlerde stratejik yönetim anlayışının önündeki engellere; Türkiye açısından yerleşik bürokratik kültürü ve kısa vadeli düşünme, değişime karşı direnç, yasaların karmaşıklığı, dikey örgütlenme, rol belirsizliği ve çatışması, ekip anlayışının olmaması, gizlilik, bilgi paylaşımında isteksizlik, stratejik planlama konusunda deneyim ve bilgi eksikliği gibi olumsuz özellikleri (Genç, 2015), genel olarak ise hizmet alan müşterilerin (müracaatçı-yararlanıcı) popülasyonlarının

büyüklüğü, ulusal ve uluslararası çevrelerin, hükümetlerin politika ve ideolojilerini de eklemek gerekiyor (Boyne ve Walker, 2010). Sosyal hizmet sunan organizasyonlarda stratejik yönetim anlayışının yerleşmesi ve bu anlayışa göre yönetilebilmeleri örgütsel özerklikle yakından ilgilidir. Örgütsel özerklik (otonomi) kavramı, kurumlar ve iç çevreleri arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında önemlidir (Katz, 1968; Lawrence ve Lorsch, 1967; Pfeffer ve Salanick, 1978; Thompson, 1967; akt: Douglas, 1996). Bir kurumun stratejik yönetimi başarılı bir şekilde uygulama kapasitesini analiz etmek de önemlidir. Genel olarak, çevrelerindeki diğer kuruluşlara kaynak (örneğin, teknolojik veya finansal kaynaklar) sağlayan kuruluşlar, diğer kuruluşlara göre düşük derecede özerkliğe sahiptir. Başka bir deyişle, örgütsel özerklik kendini yöneten özgürlük veya bağımsızlık olarak görülebilir. Özerklik, özel organizasyonlarda başarılı uygulama için vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmekle birlikte, genellikle kamu sektörü organizasyonlarında bulunmaz. Çünkü, bir kamu kuruluşunun özerkliğinin iki en önemli boyutu yasal ve mali gerekliliklerdir (Douglas vd., 1996).

Dolayısıyla bütün bu sorunlar, kamuda stratejik yönetim uygulamalarının ne kadar zor ve sabır isteyen bir iş olduğunu ve bir o kadar da gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gerekliliğe rağmen kamuda stratejik yönetimin başarılı bir şekilde uygulanabilirliğinden şüphe duyan yazarlar olduğu için konu tartışmasız değildir (Pina vd., 2011). Stratejik takdir yetkisinin kamu sektöründe özel sektörden daha sınırlı olduğu yaygın bir biçimde tartışılmaktadır (Boyne 2002; Perry ve Rainey 1988; Ring ve Perry 1985; akt: Boyne ve Walker, 2010). Buna karşılık, özel sektör tarafından desteklenen sosyal hizmet örgütleri (sivil toplum örgütleri ve kâr amaçlı diğer sosyal hizmet sunan örgütler) daha dinamik olmakla beraber, çevresel rekabet koşullarından daha çok etkilenmekte, paydaşlarının beklentileri her geçen gün değişmekte, bazen de devlet ile hizmetten faydalanacak kişiler ve tedarikçileri ile farklı sorunlar yaşayabilmektedir (Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015). Bu sınıflandırmaya göre sosyal hizmet sunan örgütler; kamu kuruluşu niteliğinde olan ve kaynaklarının tamamı devlet tarafından sağlanan kurumlar ve yarı kamu niteliğinde ifade edilebilecek ve kaynakları büyük ölçüde yerel yönetimlerin elde etmiş olduğu gelirlerden karşılanan örgütlerdir. Bunların yanında üçüncü sektör olarak ifade edilen ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum örgütleri ile kâr amacı güden ve devletin hizmet satın aldığı sosyal hizmet örgütleri mevcuttur. Bu çalışmada sadece kâr amacı gütmeyen örgütler değil, sosyal hizmet sunan örgütlerin tamamı konu edinilmiştir. Kâr amacı gütmeyen örgütler (nonprofit organizations) bağlamında konuyu ele aldığımızda, ekonomik ve sosyal faaliyetler açısından önemli bir noktaya geldikleri görülmektedir. Topluma hizmet sunmaya çalışan bu örgütlere olan ihtiyacın her geçen gün artması, sorunların çözümü, yaptıkları işin verimliliği ve topluma katkısı gün geçtikçe daha da önemli hale gelmektedir (Akgemci, 2013, s. 431). Özellikle son yıllarda, gelişmiş ülkelerde araştırmalar bu örgütler üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) ile çalışan 1.211 sivil toplum örgütü (STÖ) üst düzey yöneticileri ile küresel ölçekte anket üzerinden gerçekleştirilen bir araştırmada, bu organizasyonların daha rekabetçi bir hale geldiklerini, bu rekabetle başa çıkmalarında ise stratejik yönetim uygulamalarının önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada özellikle küçük ölçekli STÖ'lerine, rekabetçi konumlarını geliştirmek

için başkalarının taklit edemeyeceği beceriler geliştirmelerini ve kaynak yaratmaya odaklanmak suretiyle potansiyellerini arttırmaya çalışmaları önerilmektedir (Schwenger, Straup ve Borzillo, 2014).

Günümüzde hizmet sektörünün yaşadığı büyüme, kâr amaçlı olsun veya olmasın bu sektöre olan ilginin artmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sosyal hizmetlerin sunumu sadece devletin görevi değildir. Bu hizmetlerin sunumunda özellikle sivil toplum örgütleri önemli bir yere sahiptir. Ancak, Türkiye açısından baktığımızda sivil toplum örgütlerinin güçlü bir yapıya sahip olduğundan söz etmek oldukça zordur. Bunun nedenleri arasında; katılımın düşük olması, çok uzun yıllar faaliyet gösteren köklü kurumlar olmaması, toplumsal güvensizlik, sınırlı toplumsal faaliyet, düşük temsil kabiliyeti, otonom bir yapıya sahip olamamak, yetersiz performans ve yönetim problemleri, bağışçı ve gönüllü sayısının istenen düzeyde olmaması, yoğun bürokrasi ve siyasallaşmaya açık olması şeklinde ifade etmek mümkündür (Demirhan, 2018). Kâr amacı gütmeyen örgütlerin esas amacı, önemli olan sosyal sonuçlar oluşturmak ve sosyal fayda sağlamaktır. Ancak bu örgütler varlıklarını devam ettirebilmek için finansal kaynaklarını arttırmak ve bu kaynakları etkili kullanma konusuna da önem vermelidir (Büyük ve Barca, 2011).

Literatürde kâr amacı gütmeyen örgütlerle ilgili olarak çeşitli tanımlarda ortak nokta, amaç olarak toplumsal faydanın ön plana çıktığı, dolayısıyla hizmetlerin etkin ve verimli bir biçimde sürdürülebilir olmasının önemli olduğu, başarı ölçütü olarak ise verilen hizmetin sağladığı fayda ve tatmin ile doğrudan bağlantılı olarak hizmetin kalitesi olduğunu söyleyebiliriz. Kâr amacı gütmeyen örgütlerin yönetiminin farklı yapısal özellikler nedeniyle, kâr amaçlı örgütlerin yönetiminden önemli ölçüde ayrıldığı konusu tartışılmaktadır. Bu konudaki en önemli çalışmalardan biri, kâr amacı gütmeyen örgütlerde farklı olan organizasyonel özellikleri vurgulayan Newman ve Wallender (1978) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kâr amacı gütmeyen örgütlerin önemli özellikleri arasında; hizmetin soyut olması ve ölçülememesi, müşteri (müracaatçı-yararlanıcı) etkisi, müşteriler ve çalışanlar arasında güçlü bir bağlılığın kuruma olan bağlılığı azaltması, hükümetler ve diğer fon sağlayanların etkisi vb. (Akt., Hoffman vd., 1991) şeklinde belirtilmiştir. Toplumsal gelişmeye son derece önemli katkılar sağlayan, toplumsal değişimi olumlu yönde etkileme kapasitesine sahip olan sosyal hizmet örgütlerinin yöneticilerinin gelişigüzel değil, liderlik vizyonu olan liyakat ehli ve etik ilkelere son derece önem veren kişilerden seçilmesi, kamu örgütlerinde bu kişilerin yönetici olarak atanmasını zorunlu kılar. Hangi sosyal hizmet örgütü olursa olsun, buralarda görev yapan üst-orta ve alt kademe yöneticilerinin belirli seviyede eleştirel düşünce ve yaratıcılık yeteneklerine sahip olmaları gerekir. Dar vizyonlu, problemleri ve fırsatları tespit edip analiz ve değerlendirme yapamayan, yani eleştirel düşünme becerisine sahip olmayan; daha iyi ve daha farklı hizmet sunma yollarını görme kapasitesi kısıtlı, sosyal hizmetin sunumunda yeni modeller ortaya koyamayan, yaratıcılık yeteneği düşük kişilerle bir yere varmak mümkün olmaz (Boone ve Kurtz, 2013). Uygulamada, sosyal hizmet yöneticileri proaktif olmalıdırlar; örgütsel vizyon oluşturup ifade edebilmeli ve stratejik planlama ve değişim yönetiminin bir karışımı olan stratejik yönetim konusunda beceri sahibi olmalıdırlar (Edwards ve Eadie, 1994; akt: Andy, 1997). Buna ek olarak, sosyal hizmet yöneticileri, bilgi teknolojisi

konusuna daha fazla önem veren bir örgütsel bağlamda yönetebilmelidir. Piyasa analizlerini yürütmek ve organizasyonlarını performans ölçütlerine ve çıktı kalitesine odaklanmaya yönlendirmek konusunda usta olmaları gerekir (Andy, 1997).

4. STRATEJİK YÖNETİMİN SOSYAL HİZMET ÖRGÜTLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hizmet kavramı ve yönetim süreci birlikte ele alındığında; hizmet örgütlerinde uygulanması gereken, yönetim modeli daha çok “müşteri” merkezli olmalıdır (Şentürk, 2012). Burada sosyal hizmet kurumları açısından müşteri, hizmet alan tüm kesimleri ifade etmektedir. Yeni yönetim anlayışı, değişen çevresel koşullar ve ihtiyaçlar, kamu hizmetlerinin nasıl sağlanacağı konusunda stratejik tercihlerin önemine dair farkındalığı arttırmıştır. Kamu kurumları, göreceli olarak istikrarlı ortamlardan, kaynak yetersizliği ile karakterize olan daha hızlı değişen ve rekabetçi ortamlara geçtikleri zaman, kamu sektöründe stratejik yönetim uygulamalarına duyulan ihtiyaç artmıştır (Montanari ve Bracker, 1986; akt: Pina vd., 2011). Dünya üzerinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarda hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin öngörülemez krizleri beraberinde getirmesi ve geleceğe dönük belirsizlik ortamı oluşturması beklenmeyen bir durum değildir. Önümüzdeki yıllarda değişim, geçmişe göre daha farklı olacak daha çok değişkeni içine alacaktır. Stratejik yönetim genelde kamu kuruluşlarının iki temel davranışsal yönünü ele alır bunlar; stratejik amaç, hedef ve eylemlerin seçilme şekli (süreçler) ve hizmet sunumuna (içerik) yönelik organizasyon yaklaşımıdır (Walker vd., 2010).

Bu amaçla ülkemizde de önemli adımlar atılmış ve yasal düzenlemelere gidilmiş, 10 Aralık 2003 tarih ve 5018 sayılı “*Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanun 2005 yılından itibaren yürürlüğe girmiş ve 2006 yılından itibaren kamu kurumlarının stratejik plan yapmaları zorunluluk haline gelmiştir (Birinci, 2015). Ancak bu kanunda stratejik yönetim kavramına yer verilmemiştir. Bozkurt (2017), Türkiye’de kamu yönetim sistemini stratejik yönetim açısından; stratejik yönetim yerine bahse konu kanunda stratejik planlama kavramına yer verildiği, kamuda strateji belirlemede otonomi eksikliği ve bağımsız karar alamama, stratejik yönetim konusunda anlayış sorunu ve uygun stratejiler belirleyememe gibi eleştiriler getirmiştir (akt: Bozkurt, 2018). Akgemci (2013, s. 394-402) hizmetlerin karakteristik özellikleri nedeniyle, stratejik yönetim sürecinde bazı hususların dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlar; hizmetlerin soyut olması ve bunun getirdiği depo edilmezlik, patent hakları, sergileme ve iletme zorluğu, fiyatlandırma zorluğudur. Bir diğeri, ayrılmazlık ve bunun getirmiş olduğu hizmet sağlayanın hizmete olan fiziksel bağı ve üretim sürecine müşterinin katılımıdır. Bir diğeri husus ise değişkenliktir. Değişkenliğin nedenleri olarak hizmeti sunan ve alandan kaynaklanan değişkenlik, hizmetin sunulduğu zaman ve ortamdaki kaynaklanan değişkenliktir. Son olarak dikkate alınması gereken önemli hususlardan biri de dayanıksızlıktır. Hizmetlerin bu özelliği arz ve talebin istenen düzeyde buluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorlukların büyük ölçüde, hizmet kavramının soyut olma özelliğinden

kaynaklandığını, dolayısıyla sosyal hizmet örgütlerinin stratejik yönetim sürecinde bu hususu dikkate alınmaları gerektiği ifade edilmektedir. Sosyal politikalara yön verebilecek tarafta olmak, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek ihtiyaçların etkin ve etkili bir şekilde zamanında karşılanması ve yeni müdahale yöntemlerinin geliştirilip uygulanmasında sosyal hizmet örgütleri son derece önemli bir işleve sahiptir (Birinci, 2018). Günümüzde sosyal hizmetin sunumu büyük oranda, kamu (devlet ve yerel yönetimler) ve sivil toplum örgütleri (dernek, vakıf vb. çeşitli gönüllü kuruluşlar) eliyle gerçekleştirilmektedir. Kâr amacı gütmeyen örgütler olarak ifade edilen bu kuruluşlar toplum için oldukça önemlidir. Gönüllü çalışmaların giderek arttığı ve sektörün ekonomik faaliyetler açısından önemli büyüklüğe ulaştığını söylemek mümkündür.

Toplumsal değişimle birlikte yeni sorunların ortaya çıkması, ihtiyaçların çoğalması ve çeşitlenmesi, sosyal hizmetlere ayrılan kaynakların artışını zorunlu hale getirmiştir. Toplum, sunulan hizmetlerden beklentilerini yukarıya taşımış ve sosyal hizmet sunan özellikle kamu örgütlerini sorgulanmaya başlanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren kamu yönetim anlayışında yaşanan değişim, yeni uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal sistem içindeki devlet ve hizmet alanlarla olan ilişkiler yeni bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu bakış açısı vatandaşı sade biri olarak görmek yerine "müşteri felsefesi" ile hareket eden ve "müşteriyi önceleyen", 'müşteri velinimetimizdir' anlayışını öne çıkaran yeni bir özellik kazanmıştır (Sayılı vd., 2015). Bu anlayışa göre sosyal hizmete ihtiyacı olan birey, grup, aile ve toplumun müracaatçı olarak değil, müşteri olarak algılanması ve hizmetin bu felsefe içinde sunulması gerektiği anlaşılmalıdır. Sosyal hizmet sunan örgütlerin iç ve dış çevreyi birlikte ele alan, sorunlara duyarlı, paydaş katılımlı, değişime açık ve dinamik bir yapıda örgütlenmesi, hizmetlerin etkin ve verimli bir biçimde sunulmasına katkı sağlayacaktır. Sosyal hizmet sunan organizasyonların, toplum için ne kadar önemli olduğunun üzerinde durmuşuk. Bunu daha iyi anlatan güzel örneklerden biri ise, bazı kaynaklarda 'sosyal hizmetin aslında sosyal politikanın kendisi olduğu' şeklinde ileri sürülen görüştür. Sosyal hizmet örgütlerinin bir ülkede ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin sağlıklı ve dengeli bir şekilde işleminde, daha açık bir ifadeyle; toplumsal huzurun, toplumsal barış ve adaletin sağlanmasında önemli rolleri vardır. Bu ve benzeri daha birçok faydası nedeniyle bu örgütlerin stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmeleri gerektiğini söylemek mümkündür (Akgemci, 2013, s. 431). Geleceği tahmin etme, değişimlerin olası tehditlerinden korunma ve fırsatlardan faydalanma, amaç ve hedeflere bir bütün olarak bakabilme, paydaşlarla birlikte yönetme ve yöneticiye uzun vadeli görme ve düşünme ufku kazandırmak (Eren, 2010, s. 7-12) gibi daha birçok fayda sağlayan stratejik yönetim, sosyal hizmet örgütlerinin etkin-etkili ve verimli yönetimi açısından dikkate alınması ve uygulanması gereken bir yönetim anlayışıdır. Bu örgütler, dış ortamlarına büyük ölçüde bağımlıdır ve finansal kaynakların etkilerine karşı savunmasızdır. Çeşitli alanlarda yaşanan hızlı değişim, krizler ve yükselen paydaş baskıları (Bryson, 2011; Froelich, 1999; akt: Miller, 2018), kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu değişiklikleri ele almak için kullandığı ortak bir yaklaşım ve bunun sonucunda ortaya çıkan kurumsal gereksinimler stratejik yönetimi zorunlu kılmıştır (Miller, 2018).

Sosyal hizmet sunan örgütlerden toplumun beklentilerinin yüksek olması, sorunların farklılaşması, bununla birlikte finansal kaynak temininde yaşanan zorluklar bu örgütlerin gelir kaynaklarını arttırıp çeşitlendirmek, sorunlara çözüm üretme aşamasında yeni modeller geliştirip uygulamalarını gerekli hale getirmiştir. Sosyal hizmet örgütleri, siyasi iradenin ortaya koyduğu sosyal politikaların kendi payına düşen önemli bir kısmını uygulamaktadır. Devletle müracaatçı-yararlanıcı- şeklinde ifade edilen dezavantajlı veya özel gereksinime sahip bir ve grupların ihtiyaçlarının çözümünde bir köprü görevi görmektedir. Sosyal hizmetle, ihtiyaç sahipleri arasında son derece önemli bir bağlantı noktası olan bu örgütler iyi organize edilmeli ve yönetilmelidir. Bir ülkede sosyal hizmet sunan örgütler, ister kamu (devlet ve yerel yönetim), ister sivil toplum, isterse kâr amacı güden organizasyonlar olsun, ülkelerin gelişerek kalkınmasında son derece önemli hale geldiklerini söylemek mümkündür. Son yıllarda sosyal, ekonomik ve politik alanlarda yaşanan değişimler, doğal afetler, krizler, salgın hastalıklar vb. sonucu sosyal hizmet örgütlerinin hem bu değişimleri takip edebilmeleri, ihtiyaçlara etkin ve zamanında cevap verebilmeleri ve ayrıca değişimler sonucu çevrede meydana gelen farklılıklara uyum sağlayabilmeleri için yeni yönetim tekniklerine ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Sosyal hizmet örgütlerinin ülkemizde ve dünyada yaşanan gelişmeler, giderek artan problemler ve değişen ihtiyaçlar karşısında esnek ve kolay uyum sağlayacak özellikler geliştirmeleri, dışardan kaynaklanan fırsat ve tehditleri öngörebilmeleri, çalışmalarını yenilikçi bir anlayışla ele almak ve daha çok problem çözecek şekilde yeniden gözden geçirmek zorundadır. Bu bağlamda; katılımcı, şeffaf, sorunları bilen, stratejik amaç ve hedeflerini bu bakış açısı içinde şekillendiren stratejik yönetim anlayışının hâkim olması, sosyal hizmet örgütleri için son derece önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla bu örgütler, mevcut ve gelecekte bugünden öngörülmeleyen problemler karşısında stratejik yönetimin sunduğu araç ve yöntemleri kullanarak faaliyetlerini istenen düzeye taşıyabilirler.

İlave olarak bir başka konunun altını çizmekte fayda var. Bu örgütlerin başarısında, tüm örgütler için geçerli olan kurum kültürünün de önemli bir yeri vardır. Başarılı bir stratejinin uygun ortamlarda filizlendiği ve geliştiği açıktır. Hiçbir örgüt, kurum kültürünü yok sayarak değişimi gerçekleştirmez ve başarıya ulaşamaz. Bu nedenle örgüt stratejilerinin kurum kültürü ile uyumlu olması gerekir. Bu noktadan hareketle örgütlerin, stratejik yönetim düzeyinde başarılı olabilmeleri öz yetenekleri, entelektüel sermayeleri ve kurum kültürü ile mümkündür (Özer, 2015). Örgüt kültürü ve stratejiler arasındaki karşılıklı etkileşim vardır. Bu etkileşimin stratejik yönetim sürecinde dikkate alınması başarı için zorunludur (Eşki, 2009). Kamu sektöründe stratejik yönetim, örgüt kültürlerinde köklü değişiklikler gerektirir ve bunun başarılı bir şekilde uygulanması zaman, kaynak, güçlü liderlik ve bağlılıkla mümkün olabilir (Pina vd., 2011). Bir kurumun kültüründeki etkili değişiklikler, ancak kurumların onları dahil edecekleri uzun bir süre sağlanmışsa ortaya çıkabilir (Lawler, 1986; akt: Douglas vd., 1996). Sosyal hizmet örgütlerinde güçlü bir kurum kültürünün hâkim olması, bu kültürün stratejik yönetim felsefesi içinde ele alınmasını ve örgüt misyon ve vizyonu ile uyumlu olmasını gerektirir. Ayrıca bu örgütlerin, stratejik yönetim sürecinde yapılacak faaliyetlerin tasarımı, finansmanı ve elde edilmesi beklenen sonuçların nasıl ölçüleceği konusu üzerine odaklanmaları

gereken önemli konuların başında gelmektedir (Taner, 2015). Stratejik yönetim uygulamasını gündemlerine alan üst düzey yöneticiler, uygulamadan önce kurumlarının kültürlerini incelemeli ve nasıl değiştirilmesinin gerekli olabileceğini düşünmelidir. Bu değişikliklerin başarılı bir şekilde yönlendirilmesi hem liderliğe hem de organizasyonel kabul edilebilirliğe bağlıdır. Stratejik yönetimin başarı ile uygulanmasının sağlanması için uzun vadeli bir taahhüt gerekir (Douglas vd., 1996). Stratejik yönetimin, kâr amacı gütmeyen örgütler açısından son derece önemli olduğunu, çevresel ve organizasyonel değişkenlerin etkisi dikkate alındığında basit ve gereksiz bir kategori olmadığını söylemek mümkündür (Boyne ve Walker, 2010).

Sosyal hizmet örgütleri açısından bir diğer altı çizilmesi gereken konu ise savunuculuktur. Stratejik yönetim bağlamında ele aldığımızda, kâr amacı gütmeyen örgütlerde savunuculuk çalışmalarına, bu yönetim tekniği gelecek perspektifi açısından oldukça önemli katkılar sunabilir. Çünkü bu örgütlenmelerin, az temsil edilen vatandaşların siyasi katılımını artırmada demokratik hedefleri yerine getirebilme konusunda nasıl bir anlayış geliştirilmesi gerektiğini daha iyi ortaya koyabilir (LeRoux ve Goerdel 2009).

Miller (2018) 1998 ile 2015 yılları arasında hakemli dergilerde yer alan 58 makale üzerinden kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda stratejik yönetime ilişkin ampirik temelli araştırmaları ele alıp incelemiştir. Araştırma sonucunda hükümetlerin azalan finansal katkıları, artan rekabet, şeffaflık, hesap verebilirlik ve paydaş taleplerinin artarak çeşitlenmesi, operasyonel etkinlik, teknolojik ve veri erişimindeki hızlı değişimin farklı sorunları da beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur. Kâr amacı gütmeyen örgütlerin bu belirsizlikleri gidermek, eksiklikleri azaltmak ve performanslarını arttırmak için stratejik yönetim uygulamalarını kullandığını ve gelecek yirmi yılda da aynı şekilde geliştirerek kullanmaya devam edeceklerini ileri sürmüştür.

SONUÇ

Uygulamalı bir disiplin olan sosyal hizmetin, bu çalışma ile yönetim boyutuna dikkat çekilmiş ve sosyal hizmet sunan örgütlerin stratejik yönetim anlayışı ile yönetilmelerinin önemine vurgu yapılmıştır. Dünyamız her alanda yaşanan değişim, çevresel belirsizlikler, ekonomik, sosyal ve kültürel olaylar, sağlık sorunları, küresel ölçekte yaşanan salgın benzeri olaylarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun sonucu olarak mevcut problemlere yenileri eklenmekte, sosyal hizmete olan ilgi ve ihtiyacı arttırmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek, toplumsal beklentilere zamanında, hızlı ve etkin cevap verebilmek için sosyal hizmetin örgütsel yapılanması ve yönetiminin, değişen çevresel koşullar dikkate alınarak stratejik yönetim anlayışına göre yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Mevcut durumda sosyal hizmetlerin sunumu kamu, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör olmak üzere farklı örgütsel yapılar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Ortak amaçları toplumsal fayda sağlamak olan bu örgütlerin stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmeleri, hem sunulan hizmetlerden faydalanan kesimlerin tatmini hem de kaynakların etkin ve verimli kullanılmaları, açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal hizmetin yönetimi ile ilgili olarak bundan sonra yapılacak çalışmalarda, özellikle bahse konu örgütlerin stratejik olarak yönetimleri üzerine daha çok durulması gerektiği önerilmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ü. (2019). Geçmiş Bilmek Bugünü Anlamak Geleceği Planlamak ve Yönetmek. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 379–391.
- Akay, H. (2007). Sivil Toplum Kuruluşları İçin Stratejik Düşünme – Strateji Geliştirme. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*. Yayın No: 158, İstanbul.
- Akgemci, T., Güleş, H.K. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim. İstanbul: Gazi Kitapevi.
- Aktan, C. C. (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. *Çimento İşverenleri Dergisi*, 22(4), 4–21.
- Andy, A. (1997). Social work management in an era of diminishing federal responsibility, *Social Work*, 41 R. L. Edwards P. W. Cooke P. N. Reid. *The British Journal Of Social Work*, 27 (3), 443-447.
- Bakoğlu, R. (2010). Çağdaş Stratejik Yönetim (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Bayraktaroğlu, S., Adıgüzel, O. (2015). Sosyal Hizmetlerde Yönetim ve Organizasyonun Önemi Üzerine. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Vizyoner Dergisi*, Özel Sayı, ss.1-8.
- Birinci M. (2015). Üniversitelerde Stratejik Yönetim Uygulamalarının Performansa Etkileri: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İstanbul Üniversitesi Yükseköğretim Dergisi* [serial online]. January 1, 2015;4 (3):135-147.
- Birinci, M., Altun, F. ve Sevim, K. (2017). Sosyal Çalışma ve Yönetim Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10-11), 205-221.
- Birinci, M. (2018). Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (2), 43-62.
- Boone, L.E., Kurtz, D.L. (2013). Çağdaş İşletme. (14.Basım). (Çev.Ed.Azmi Yalçın). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Boyne, G. A., Walker, R. M. (2010). Strategic Management and Public Service Performance: The Way Ahead. *Public Administration Review*, 70s185-s192. doi:10.1111/j.1540-6210.2010.02271.x
- Büyük, M., Barca, M. (2011). Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim Aracı Olarak Kurumsal Başarı Karnesinin Kullanılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (163-174).

- Çarıkçı, O. ve Yıldırım, A. (2020). Risk Odaklı İç Denetimin Stratejik Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. *Vizyoner Dergisi*, 11(26), 302-313. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.635421>
- Çelik, N., Güven, M. (2014). Türkiye'de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi. *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*. 25 (76), 45-61.
- Çubukçu, M. (2019). Stratejik Yönetim Araştırmalarındaki İlerlemeler ve Güncel Tartışma Konuları. of Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi* 11(27), 35-57. <https://onlinesources.izu.edu.tr:2183/10.20875/makusobed.45056>
- Daniel Schwenger, Thomas Straub, & Stefano Borzillo. (2014). Non-governmental organizations: strategic management for a competitive world. *Journal of Business Strategy*, 35(4), 11-19.
- Demirhan, K. (2018). Mintzberg'in Örgütsel Yapılandırma Teorisi Bağlamında Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İncelenme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 207-222. doi:10.5505/pausbed.2017.16013
- Dinçer, Ö. (2007). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (8.Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Doğan, E. (2017). Rekabet Stratejileri Perspektifinden Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 15, 163-178. Doi:10.11611/Yead.370215
- Douglas H. Vinzant, A., Janet C. (1996). Strategy and Organizational Capacity: Finding a Fit. *Public Productivity & Management Review*, (2), 139. doi:10.2307/3380482
- DPT, (2018). Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Klavuzu (3. Sürüm). Ankara: http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/VrllQ+Kamu_Idareleri_Icin_Stratejik_Planlama_Klavuzu.pdf
- Eren, E. (2002). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (6.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Eren, E. (2010). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (8.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Eşki, H. (2009). Stratejik Yönetim ve Örgüt Kültürü: İlişkisel Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/issue/4766/65526>
- Genç, F. (2015). Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), Retrieved From <Http://Dergipark.Gov.Tr/Dpusbe/Issue/4765/65494>
- Hoffman, J., Digman, L., Crittenden, W. (1991). The Strategic Management Process In Nonprofit Organizations With Dynamic Environments. *Journal of Managerial Issues*, 3(3), 357-371. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40603731>
- Kang, Y. (2005). Strategic Management in the Public Sector: Major Publications. *Public Performance & Management Review*, 29(1), 85-92. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/20447577>
- Karaoğlu, B. (2010). Stratejik Yönetim (I. Baskı). İstanbul: Etap Yayınları.

- Leroux, K., and Goerdel, H. T. (2009). Political Advocacy By Nonprofit Organizations: A Strategic Management Explanation. *Public Performance & Management Review*, 32(4), 514. Doi:10.2753/PMR1530-9576320402
- Miller, E. W. (2018). Nonprofit Strategic Management Revisited. *Canadian Journal of Nonprofit & Social Economy Research / Revue Canadienne de Recherche Sur Les OSBL et l'économie Sociale*, 9(2), 23–40.
- Mirze, K. (2014). İşletmelerde Stratejik Planlama: El Kitabı. (1.Baskı). Ankara:Nobel Yayınları.
- Özer, M. A. (2015). İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerine Değerlendirmeler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 69-84.
- Bozkurt, P. (2018). Türk Kamu Yönetiminde İç Denetim Sistemi: Stratejik Yönetim Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 109, 9–25.
- Pina, V., Torres, L., Yetano, A. (2011). The Implementation Of Strategic Management In Local Governments. An International Delphi Study. *Public Administration Quarterly*, 35(4), 551-590.
- Saylı, H., Mengenci, C., Bürcü, R. (2015). Yönetim Düşüncesinin Evrimi ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı. İsparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Vizyoner Dergisi*, Özel Sayı, ss.37-57.
- Snell, B. (2002). Management: Competing in the New Era. (5.Baskı). New York: Von Hoffman Press, Inc.
- Şentürk, B. (2012). Hizmet Yönetimine Yeni Bir Bakış: HMK Stratejik Hizmet Yönetimi Süreci. *Öneri Dergisi*, 10 (37), 79-87. <http://dergipark.gov.tr/maruoneri/issue/17895/187699>
- Taner, A. (2015). Kamuda Stratejik Yönetim ve Bütçe. *Sayıştay Dergisi*, (99), 29-46.
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim (5.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Walker, R. M., Andrews, R., Boyne, G. A., Meier, K. J., OEToole, L. J. (2010). Wakeup Call: Strategic Management, Network Alarms, And Performance. *Public Administration Review*, (5), 731.
- Wickham, P.A. (2006). Strategic Entrepreneurship, *England: Fourth Edition Published in 2006*.
- Yörük, M., ve Sökmen, A. (2020). Stratejik Zekâ Yönetim Sisteminin Kurumsal Performansa Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 631–648. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.867>.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

COVID-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on the Problems of Homeless, Seasonal Agricultural Workers, Refugees, Conditional Refugees and Syrians under Temporary Protection in the Context of the Covid-19 Pandemic

Betül Kübra DOĞAN¹, Ayşe Nur PEKASIL¹

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
betulkubradogan@gazi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4186-4345

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aysenurpekasil@gazi.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1864-0359

Başvuru: 16.07.2020
Kabul: 09.11.2020

Atf:
Doğan, B.K. ve Pekasil, A.N. (2021). Covid-19 pandemisi bağlamında evsizler, mevsimlik tarım işçileri, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sorunları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 275-292. DOI: 10.33417/tsh.770342

ÖZET

Toplum sağlığını etkileyen Covid-19 pandemisinin ağır sonuçları olmakta ve pandemi süreciyle etkili mücadele etmek için pek çok ülke sıkı önlemler almaktadır. Bu süreçte alınan önlemler arasında, pandemiyle mücadelenin önemli basamağını oluşturan ‘evde kalma durumu’nun sosyal izolasyon ortamı içerisine alınmayan hassas nüfus gruplarını nasıl etkilendiği ise bilinmemektedir. Bu çalışmanın amacı; Covid-19’un “evde kalamayan” ve “evlerinden olan” hassas gruplar üzerinde etkisine odaklanarak grupların olası sorunlarını tartışmak ve artan eşitsizliklere dikkat çekmektir. Evde kalamayan evsizler ve mevsimlik gezici tarım işçileri; evlerinden olan mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Sonuç olarak; potansiyel eşitsizlik durumunun ortadan kaldırılabilmesi amacı ile yapılan çalışmalarda bu gruplara yer verilmesi, Covid-19 sürecinde kırılanlaşan grupların politika ve hizmetlerde gözetilerek bu gruplara yönelik endişenin giderilmesi ve multidisipliner ekip çalışması ile müdahalenin etkililiğinin tartışılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Covid-19 önlemleri, evsizler, mevsimlik gezici tarım işçileri, şartlı mülteciler, geçici koruma altındaki Suriyeliler

ABSTRACT

Covid-19 pandemic, which affects public health, has severe consequences and many countries take strict measures to effectively struggle the pandemic. Among the precautions taken in this process, it is not known how the stay at home, which is an important step in struggling the pandemic, affects the vulnerable population not included in the social isolation environment. This study aims to focus on the impact of Covid-19 on vulnerable groups who are “unable to stay at home” and “leave their homes”, discuss the possible problems of vulnerable groups and highlight the growing inequalities about these groups. This study includes homeless people, seasonal mobile agricultural workers, conditional refugees and Syrians under temporary protection from their homes. As a result; In order to eliminate the potential inequality, it is necessary to include these groups in the studies, to eliminate anxiety about these groups by taking into consideration the vulnerable groups in policies and services, and to discuss the effectiveness of the intervention with multidisciplinary teamwork.

Keywords: Covid-19 measures, homeless, seasonal mobile agricultural workers, conditional refugees, Syrians under temporary protection

GİRİŞ

Bulaşıcı hastalıkların tartışılmasında kaçınılmaz referans noktası olarak karşımıza çıkan veba dâhil olmak üzere insanlık tarihinde pek çok pandeminin yer aldığı bilinmektedir (Snowden, 2019). Etkileri; virüsün bulaştırıcılığı, hastalık oluşturma noktasındaki etkinliği, bireylerin bağışıklık durumu, bireyler arasındaki temas ve sunulan sağlık hizmetleri gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterse de (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019) pandemiler toplum sağlığını etkilemekte, ciddi sosyal ve ekonomik sonuçlara neden olmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Genel Direktörü Ghebreyesus'un, 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19 hakkında yapılan medya toplantısının açılış konuşmasında; 114 ülkede 118.000'den fazla vakanın görüldüğünü ve 4.291 kişinin Covid-19 sebebiyle hayatını kaybettiğini açıklamasının ardından (WHO, 2020) Covid-19 resmi olarak pandemi ilan edilmiştir. Çin'de ortaya çıkan ve hızla diğer ülkelere yayılan pandemi ile mücadele etmek için süreç içerisinde sıkı önlemler almaya zorlanan ülkeler; Covid-19 ile mücadele edebilmek için sınırların kapatılması ve uluslararası uçuşların durdurulması ile başlayan önlemlerin ardından yurtdışında ulaşım kısıtlamaları, sokağa çıkma ve kitlesel hareketliliğe ilişkin yasaklar koymuşlardır (Aytekin, 2020).

İlk Covid-19 vakasını 10 Mart tarihinde tespit eden (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020) Türkiye de bahsi geçen önlemleri uygulayan ve salgın ile mücadele noktasında etkili uygulamalar gerçekleştiren ülkelerden biri olarak süreci yönetmiştir. Seyahat-ulaşım kısıtlamaları, çalışma hayatına ve ekonomiye ilişkin önlemler, sosyal hizmetlerin ve uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesini içeren önlemler içerisinde kuşkusuz en çok üzerinde durulan sosyal hayata getirilen kısıtlamalar yani evden çıkmamak için vatandaşların teşvik edilmesi ve sokağa çıkma yasakları bahse konu uygulamalara örnek gösterilebilir.

Salgının yayılmasını yavaşlatmak, ekonomik ve toplumsal olumsuz sonuçlarını en aza indirmek amacıyla alınan bu önlemler kişilerin korunmasında ve bulaşın önlenmesinde oldukça etkili görülmektedir. Halk sağlığı bilincinin ve sağlık çalışanlarının öneminin anlaşılmasında, koruyucu sağlık düşüncesinin gelişmesinde etkili olan bu deneyimlere bakıldığında salgın hastalıklar ile mücadele noktasında günümüzde olduğu gibi tarihte de teması önlemeye yönelik karantina ve izolasyon uygulamalarının olduğu görülmektedir (Hayata Destek Derneği, 2020). Karantina işleminin temeli dolaşım özgürlüğünün geçici bir süre ve belirli bir alanda sınırlandırılmasına dayanmaktadır (İnandı, 2020). Covid-19 ile mücadele noktasında dolaşım özgürlüğünün belirli bir alanda sınırlandırılmasına dayanan sokağa çıkma yasakları ve evde kalma durumu elbette salgının yönetiminde ve yayılmasının önlenmesinde önemlidir.

Bireyler arasındaki Covid-19'un bulaşmasının ve yayılmasının önlenmesi, toplum sağlığının korunması adına işlevsel bir yöntem olarak karşımıza çıkan "evde kalma durumu", çeşitli önlemleri de beraberinde getirmelidir. Çünkü afet durumlarında hali hazırda var olan hassas gruplar daha da savunmasız hale gelebilmektedir. Evde kalan gruplar içerisinde yer alan; şiddete uğrayan kadınlar, aile içerisinde ihmal ve istismara maruz kalan çocuklar, yaşlılarından uzak kalan gençler, yaşlılar ve tüm nüfus grupları için detaylı çalışmaları gerektiren önlemler; "evde kalamayan" ve "evlerinden olan"

hassas nüfus gruplarını da kapsamalıdır. Çünkü güvenlik odağında yapılan bu mücadelenin bu hassas nüfus gruplarını nasıl etkilediği bilinmemektedir. Oysa salgın evde kalabilmek için destek mekanizmalarına ihtiyaç duyan grupların, hali hazırda deneyimlediği toplumsal eşitsizlikleri görünmez kılma ve pekiştirme potansiyelini barındırması noktasında endişe vericidir. Dolayısıyla endişenin giderilmesi ve bu gruplar özelinde disiplinler arası çalışmalar yürütmek oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgını sürecinde bahsi geçen hassas grupların tanık olunan sorunlarına ilişkin kesin cevaplar ya da öneriler sunmak değildir. Çalışma; Covid-19'un sosyal izolasyon ortamı içerisine alınamayan gruplara (evde kalamayan evsizler ve mevsimlik gezici tarım işçileri, evlerinden olan mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler) etkisine odaklanmakta; artan eşitsizliklere dikkat çekmeyi ve kolektif disiplinler arası bir ses oluşturmayı amaçlamaktadır.

Evsizler

Tüm dünyada önemli toplum sağlığı sorunlarından biri olarak kabul edilen evsizlik; bireylerin, geleneksel konutların dışında, konut olarak tasarlanmamış yerlerde özellikle de toplumsal alanlarda yaşama durumuna işaret etmektedir (Işıkhan, 2006). Yoksulluk, işsizlik, göç, hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme gibi yapısal sorunların yanı sıra bireylerin kontrolü dışındaki pek çok faktörün etkili olduğu bu olgu (İlhan ve Ergün, 2010), günümüzde önemli bir sosyal sorun olarak görülmekte, yapısal sorunların etkisiyle gerek ülkemizde gerek dünyada evsiz bireylerin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir.

Yeniocak ve arkadaşlarının (2017) acil servise başvuran evsiz hastaların demografik ve klinik özelliklerini ele aldığı çalışmasında da ifade edildiği gibi Türkiye'de evsiz bireylerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ulusal Evsizliği Sonlandırma İttifakı (NAEH)'nin 2019 yılında yayınladığı "Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Evsizliğin Durumu" raporuna göre, 2017 ile 2018 arasında ulusal düzeyde %0,3'lük artış gösteren evsizlik 552.930 kişinin deneyimlediği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Partnership for Strong Communities, 2019). Ulusal Evsizliği Sonlandırma İttifakı 2020 güncel verilerine bakıldığında ABD'de 567.715 evsiz bulunurken (National Alliance to End Homelessness, 2020) dünya genelinde; ulusal raporlardan elde edilen veriler doğrultusunda, 150 milyondan fazla insanın (dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 2'sinin) evsiz olduğu tahmin edilmektedir (The Millennium Alliance for Humanity and the Biosphere, 2019).

Evsizlerin karşı karşıya olduğu en büyük sorun olarak kabul edilebilecek barınma sorununun yanı sıra evsizlerin deneyimlemekte olduğu yoksulluk ve yoksunluklar sağlık problemlerini de beraberinde getirmektedir. Hava koşulları, hijyenik olmayan ortamlarda yaşama, yetersiz beslenme, uyku eksikliği, madde bağımlılığı ya da riskli cinsel ilişkilerde bulunma gibi sebeplerle ciddi sağlık sorunları yaşayan evsizler, sağlık hizmetlerine erişimde pek çok engelle karşılaşmaktadır (İlhan ve Ergün, 2010).

Evsizlerin barınma, sağlık problemleri ve sağlık hizmetlerine erişim sorunlarını izleyen istihdam problemi de evsizliğin bireyler için kalıcı bir sorun haline gelmesinde belirleyici olduğu için üzerinde

durulması gereken bir sorun alanıdır (Yeter, 2018). Hayatını idame ettirecek düzeyde bir iş bulamayan evsiz bireyler için yoksulluk-kronik evsizlik kısıpıcı çıkışı olmayan bir döngüye dönüşmektedir.

Karşılaştığında yanından hızlıca geçilen; terminallerin, garların, hastanelerin, parklar ya da sokakların görünmez sahiplerinin görünmezliklerine; Covid-19 ile beraber gündeme gelen evde kalma uygulaması ile çeşitli problemlerin eklenmekte olduğu görülmektedir. Çünkü ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada Covid-19 ile mücadelede en etkin yol olarak karşımıza çıkan bu uygulama evsiz bireyleri kapsamamakta, evsiz bireyler göz ardı edilmektedir. Oysa Fransa'da sokağa çıkma yasağına uymayan evsizlere para cezalarının kesildiği bilinmektedir (Euronews, 2020).

Evde kalma uygulamasının ve sokağa çıkma yasaklarının; barınabilecek bir eve sahip olmayan, genelde toplumsal alanlarda yaşayan bireylere etkisi henüz tam olarak bilinmese de bahsi geçen içerilmemenin çok sayıda olumsuzluğa sebep olacağı öngörülebilir. Bu öngörü doğrultusunda Covid-19 sürecinin, hali hazırda hassas bir grup olan evsizler üzerindeki olumsuz etkileri derinleştireceği düşünülerek evsiz bireylerin Covid-19 sürecinde karşı karşıya kalacakları risklere aşağıda değinilmiştir.

İçerisinde buldukları koşullar ve yaşam alanları ile bağlantılı olarak evsizlerde azımsanamayacak oranlarda kronik hastalıklar görülmektedir. Herhangi bir salgın hastalık söz konusu olmadığında da sokakta yaşamaktan kaynaklı olarak fiziksel hastalık ve ölüm riskiyle karşı karşıya olan evsizlerin (Kaya Kılıç ve Aslantürk, 2019), salgın hastalıklara karşı savunmaları ise oldukça düşüktür. Kronik hastalıkların ve solunum güçlüğü'nün evsizler arasında yaygın olarak görülmesi, evsizler arasında yaşlı bireylerin de olmaları göz önünde bulundurulduğunda Covid-19 gibi şiddetli bir solunum sendromuna karşı en riskli grupların başında evsizlerin geldiği söylenebilir. Sağlıklı yiyecek, hijyen ve hizmet erişimi noktasında problem yaşayan, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına merkezi yerlerde yaşamakta olan evsiz bireyler yalnızca kronik hastalığa sahip ya da yaşlı olmalarından kaynaklı olarak riskli bir grup değildir. Genç evsizlere bakıldığında genç evsizlerin izole olamama durumu ve bu durumda taşıyıcı olarak toplum sağlığını tehdit edebilecekleri gerçeğinin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir (Çorbada Tuzun Olsun Derneği, 2020).

Var olan bu risklerin yanı sıra hali hazırda bağımlı ya da pis oldukları gerekçesiyle dışlanma, ötekileştirilme ve aşağılanma ile karşı karşıya olan evsiz bireylerin (Yeter, 2018), Covid-19 belirtileri gösterdiklerinde sağlık hizmetlerine ulaşmakta problem yaşayabilecekleri gibi dışlanacakları düşüncesi ile var olan belirtileri gizleyebilecekleri düşünülmektedir.

Bu bağlamda yapılabilecekler bakıldığında ise; var olan barınma alanlarının karantina altına alınarak barınma alanlarında kalan evsiz bireylerin sağlığının korunması ve sokakta yaşayan evsizler için ayrı karantina alanları oluşturularak izolasyon kurallarının sağlanması ile başlayacak olan süreç bireylerin içlerinde buldukları risk faktörlerine göre gruplara ayrılması ve sosyal izolasyona dahil edilmesini kapsamalıdır. Semptom gösterip göstermemesine bakılmaksızın maske ve hijyen ürünleri barındıran paketlerin dağıtımı, semptom gösterenlerin diğer evsiz bireylerden ayrı bir yerde barındırılması, Covid-19 testinin bu bireyler arasında yaygınlaştırılarak sonucu pozitif

çıkanların daha kapsamlı sağlık hizmeti alacakları kurumlara yönlendirilmesi gerekmektedir (Çorbada Tuzun Olsun Derneği, 2020).

Sokakta yaşayan bireylerin Covid-19 karşısında savunmasız olması ve izole edilebilmesi adına Almanya'da evsizler için açılan pansiyon (Deutsche Welle, 2020) ve sosyal mesafe işaretleriyle evsiz sığınağına dönüşen Las Vegas Otoparkı (Koran, 2020) güzel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya'nın Hessen Eyaleti'ndeki Hanau şehrinde başlayan ve zamanla Almanya'nın başta Berlin olmak üzere diğer şehirlerine yayılan "bağış çitleri" de bu süreçte evsizler için yapılan çalışmalardan biridir. İnsanların, evsizler için çitlere yiyecek, hijyen ürünleri ve kıyafetler içeren çantalar bıraktığı (Magil, 2020) bu uygulama, yaşanan zor günlere rağmen insanlar arasındaki dayanışmanın somut tezahürü olması sebebiyle umut verici görünmektedir.

Şekil 1. Berlin ve Diğer Alman Şehirlerinde Evsiz İnsanlar İçin Çitlere Asılan Kıyafet ve Yiyecekler (DW Culture, 2020)

Fakat sosyal devlet anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde, en temel kişisel ihtiyaç olan barınma olgusundan yoksun olan; gelir adaletsizliği, sosyal güvenlik problemi ve sosyal devlet anlayışındaki yetersizlikler sebebiyle sorun yaşayan insanlar olarak tanımlanabilecek olan evsizlerin, içerisinde bulunduğumuz salgından korunabilmesi için devlet temelli müdahalelerin niteliksel olarak artırılması gerekmektedir.

Ülkemizde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı il müdürlüklerince başlatılan;

- Evsizlerin kamu kurumu misafirhaneleri ya da bu süreçte tahsis edilen otel ve pansiyonlarda kalacağı,
- Konaklama öncesinde ve sırasında bireylerin periyodik aralıklarla sağlık kuruluşlarından destek alınarak kontrollerinin yapılacağı,
- Temizlik, sağlık, temel gıda, giyim ve diğer ihtiyaçlarının giderileceği,
- 81 ili kapsayan "Evsizlere Konaklama Projesi" örnek bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

“Evsizlere Konaklama Projesi”ne ek olarak, planlanan ya da planlanacak olan politika ve hizmetlerin, ulusal ve yerel ölçekte oluşturulması ulaşılabilirlik açısından önemlidir. Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde ihtiyaç değil hak temelli politika ve hizmetler planlanırken; planlanan politika ve hizmetlerde psikososyal boyutun gözetilmesi ise bireylerin ve toplumun iyilik hali için önem arz etmektedir.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri

Mevsimlik gezici tarım işçileri; ikamet ettiği yerden ayrılarak başka bir yerleşim yerine taşınan işçileri anlatması sebebiyle, tarımsal üretimde kendi işinde çalışan ücretsiz aile işçileri ve mahalli tarım işçilerinden farklılık göstermektedir (Kalkınma Atölyesi, 2020). Her yıl tarımsal üretimin yaygın olduğu bölgelere birkaç ay çalışma amacıyla yapılan göçün temel nedenleri arasında; izlenen neo-liberal tarım politikaları, bölgedeki çalışma alanlarının sınırlılığı, toprak dağılımının eşitsizliği, zorunlu göçler gibi sebepler bulunmaktadır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu, 2015).

Kayıtsız istihdam ve işin devamlılık arz etmemesi sebebiyle mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayısı bilinmemektedir (Kalkınma Atölyesi, 2020). Yılın belli zamanlarında göç ettikleri bölgelerde tarım işlerinde çalışan mevsimlik tarım işçilerini konu alan araştırmalar; düşük ücret, sosyal güvenceden yoksunluk ve uygun olmayan koşullara dikkat çekmektedir (Friedrich Ebert Stiftung, 2012; Benek ve Ökten, 2011; Fereli, Aktaç ve Güneş, 2016).

Mevsimlik geçici tarım; kayıtdışı istihdam ile işçileri sosyal güvenceleri başka olmak üzere pek çok haktan yoksun bırakan aynı zamanda çocuk işgücü barındıran enformel bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2020). Özbekmezci ve Sahil (2004) Çukurova Aşağı Seyhan Ovası’nda mevsimlik gezici tarım işçileri ve o yörede ikamet eden tarım işçileri ile yaptıkları araştırmalarında; her iki grubun da evsel atıkların toplandığı bölgelerde, hayvan barınaklarının yakınlarında ikamet ettiğini, içme ve kullanma suyu temininin zor olduğunu ve tüm bunların çocuklarda sağlık problemlerine yol açtığını ifade etmişlerdir.

TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (2015)’nda da mevsimlik tarım işçilerinin sorunları tanımlanmış ve raporda;

- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin en önemli sorunlarından birinin barınma koşulları olduğu,
- İşçilerin genelde mutfak, banyo ve tuvaletlerin bulunmadığı, temiz suya erişim imkânlarının kısıtlı olduğu yerlerde,
- Naylon ya da bez çadırlarda kalmakta oldukları ifade edilmiştir.

Komisyon raporunda; işçilerin genelinin Kürt olmaları sebebiyle dışlanmaya hatta yer yer şiddete maruz kaldıkları, mevsimlik tarım işçileri konusunda gerekli-yeterli yasal düzenlemelerin olmaması sebebiyle enformel ilişkiler ağı içerisine kısıtlı kalarak hak mağduriyetleri yaşadıklarına da değinilmiştir. Bahsi geçen problemlere ek olarak Kaya ve Özgülner (2015) Adana, Mersin ve mevsimlik tarım işgücünün temel kaynak illerinden biri olan Şanlıurfa’da yaptığı araştırmada; mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma alanlarına giderken ulaşım problemleri yaşadıklarını, temel sağlık hizmetlerine ulaşamadıklarını, yeterli ve dengeli beslenemediklerini dile getirmişlerdir.

Bu bağlamda, göç ettikleri bölgelerde toplu olarak çevresi temiz olmayan çadırlarda kalan; temiz su ve beslenme, banyo, tuvalet ve temizlik konularında pek çok problemle karşılaşan; sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşayan, çalışma alanlarına ulaşımında güvencesiz ve “balık istifi” seyahat etmek zorunda bırakılan tarım işçileri, Covid-19 açısından riskli bir grup olarak düşünülmelidir. Korunmak için temizlik ve mesafe kurallarına uymakta zorlanabilecek olan bu bireylerin çalışma ve barınma koşullarına yönelik düzenlemeler göz ardı edilmemelidir.

Ulaşım şartlarının iyileştirilmesi, barındıkları bölgelerde çadırların etrafının temizliğinin sağlanması, (temiz suya ulaşım, beslenme, tuvalet, banyo temini gibi) hijyen sorunlarının çözülmesi, işçilerin çalışırken sosyal mesafeye uymaları ve maske takmaları konusunda bilgilendirilmesi, çadırların yerleşiminin sosyal mesafe gözetilerek yapılması, sağlık hizmetlerine ulaşım konusunda yeni düzenlemelerin ve yönlendirmelerin yapılması temizlik ve mesafe kurallarına uymakta zorlanabilecek olan mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik düzenlemelere yön verebilecek önlemler arasında sayılabilir.

İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Mevsimlik Tarım İşçileri ve Hayvancılık Faaliyeti ile İlgili Genelge (2020)'de;

- Mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarının sosyal mesafeye uygun olarak düzenlenmesine,
- Sağlık hizmetlerinin verilmesi ve devamlılığının sağlanmasına,
- Barınma alanlarının dezenfeksiyonunun sağlanmasına,
- İçilebilir su teminine ve evsel atıkları da içeren çevre koşullarının denetimine,
- Hijyen malzemelerinin sağlanmasına yönelik önlemlere yer verilmektedir. Bahsi geçen önlemleri içeren sürecin ise İl/İlçe Hıfzıssıhha Kurulları kararları doğrultusunda yönetileceği ifade edilmektedir.

Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği 2015, 2017/6 sayılı T.C. Başbakanlık Genelgesi ve bahsi geçen İçişleri Bakanlığı Genelgesi doğrultusunda Sağlık Bakanlığı mevsimlik tarım işçilerinin seyahatlerine, varış yerinde uyulacak kurallara, varış yerinde (il/ilçe) sağlık müdürlüğünün yapması gerekenlere, konaklama sırasında dikkat edilmesi gerekenlere ve Covid-19 tespit edilmesi durumunda yapılacak işlemlere ilişkin tedbirleri içeren belgeyi 16.04.2020 tarihinde güncelleyerek duyurmuştur.

Sosyal devlet anlayışı gereği, mevsimlik –özellikle gezici- tarım işçilerinin içerisinde bulunduğumuz salgından korunmalarında devlet temelli müdahalelerin bölgesel düzeyde artırılması ve mevzuat bağlamında alınan önemlerin takibinin yapılması gerekmektedir. Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği 2015, 2017/6 sayılı T.C. Başbakanlık Genelgesi ve bahsi geçen İçişleri Bakanlığı Genelgesi; salgında hassas grupları görünür kılmakta ve uygulamalar noktasında yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat mevsimlik gezici tarım işçiliğinde seyahat, konaklama ve yaşam koşullarına yönelik düzenlemelerin yanı sıra yüksek oranda karşılaşılan çocuk işgücü varlığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tarımsal üretimde çalışan ya da işçi ailelerin

beraberinde göç eden çocukların bu süreçte eğitime erişimlerinde uzaktan eğitim için gerekli alt yapının sağlanmasına yönelik çalışmaların ve psikososyal destek hizmetlerinin de planlanması gerekmektedir.

Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeliler

Covid-19 ile verilen mücadelenin önemli bir parçasını, toplumun tüm üyelerinin karantina sürecine uyum sağlayabilmesi için ihtiyaçlarının sosyal adalet ve insan hakları odağında karşılanması oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2018 yılı raporuna göre gönüllü ve zorunlu göçlerin tümünü içerecek şekilde 272 milyona yakın birey uluslararası göçmen pozisyonundadır. Bu da her otuz bireyden birinin uluslararası göçmen konumunda olduğunu göstermektedir (IOM, 2020). Türkiye'de her ne kadar Afganistan, Irak, İran ve diğer ülkelerden uluslararası koruma talebi olsa da geçici koruma altındaki birey sayısı bu başvuruların oldukça üzerindedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2020 yılı haziran ayı verisine göre geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı 3.591.892 iken düzensiz göçmen sayısı 62.368'dir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne kayıtlı yaklaşık 370.000 şartlı mülteci bulunmaktadır. Tüm bunlarla beraber eğitim, turistik, iş ya da aile yakınları sebebiyle ikamet eden bireylerin sayısı ise 1,1 milyondur. Bütün sayılar göz önüne alındığında mevcut durumda farklı hukuki statülerde yaklaşık 5,5 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır (İstanbul Tabipler Odası, 2020). Bu niceliksel veriler dikkate alındığında uluslararası göçmenlerin Türk toplumunun önemli bir bölümünü oluşturduğu söylenilebilir.

Savaş ve beraberinde gelen zorunlu göç gerek göç eden gerekse ev sahibi toplumları derinden etkileyen bir olgudur. Zorunlu göç süreci ve beraberinde karşılaşılan yaşam koşulları; bireylerin günlük pratiklerinin dışında kalan, belirli bilişsel şemalara yerleştiremeyen ve dolayısıyla birey tarafından anlaşılması güç olan deneyimlerdir. Bu güç deneyimler bireyleri fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak sarsmakta, incitmekte ve yaralamaktadır. Covid-19 süreci ise zorlu pratikleri içeren göçün tüm örseleyici deneyimlerini daha da ağırlaştırarak yeni riskleri muhtevasında barındırmaktadır. Zira göç yolculuk koşulları; sınırlı istihdam, aşırı kalabalık mekanlarda yaşamak ve çalışmak zorunda kalmak; gıda, su, sanitasyon ve diğer temel hizmetlere yetersiz erişim gibi pek çok pratiğiyle gerek mülteci popülasyonu gerekse halk sağlığı için önemli güvenlik açıklarını oluşturmaktadır (IOM 2020; WHO 2020). Bu noktada sığınmacı ve geçici koruma altındaki bireyler; riskli yaşam koşulları, psikososyal destek gereksinimleri, sağlık hizmetine erişim güçlükleri, ekonomik yetersizlikleri ve ev sahibi toplum üyeleri tarafından ayrımcı pratiklere maruz kalmaları gibi pek çok sebeple Covid-19 ile verilen mücadelede dikkate alınması gereken hassas gruplar arasında yer almaktadır. Aksi takdirde UNICEF Genel Direktörü Henrietta Fore 01.04.2020 tarihli açıklamasında ifade ettiği üzere "Acilen uluslararası tedbirler alınmazsa, Covid-19 salgını mülteciler, göçmenler ve yerlerinden edilmiş toplumlar üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açabilir".

Bu bağlamda mültecilerin karşılaştığı sorunlar; sağlık hizmetlerine erişim güçlükleri, çalışma koşullarının ağırlaşması, ayrımcı pratiklere maruz kalma durumunun artması ve eğitime erişimin sektöre uğraması odağında tartışılacaktır.

Bireyler arasında ayırım gözetmeksizin, sağlık hakkını koruma ve sağlık hizmetlerine erişim güçlüklerini minimum düzeye indirme tüm devletlerin ortak yükümlülüğüdür. Covid-19 sürecinde bu yükümlülük test, teşhis, bakım, tedavi, sevk gibi sağlık hizmetlerini ve salgının yayılmasını önlemeyi de içermektedir (WHO, 2020). Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler ve şartlı mülteciler genel sağlık sigortasından yararlanabilmektedirler (İstanbul Tabipler Odası, 2020). Sağlık sigortası kapsamına girmeyen 62.368 düzensiz göçmen ve iş, sosyal ağlar ya da farklı nedenlerle Göç İdaresi tarafından belirtilen şehirlerde ikamet etmeyen geçici koruma altındaki bireyler için ise sosyal güvencesi olsun olmasın Covid-19 şüphesiyle başvuran herkese kişisel koruyucu malzeme, tanı testleri ve ilaç tedavisinin ücretsiz sunulmasını şart koşan Cumhurbaşkanlığı kararıyla sağlık hizmetlerine erişimleri sağlanmıştır (Karataş, 2020). Ancak dil ve/veya kültürel engeller, uygulamaya ilişkin pratik engeller, önyargı, damgalanma, düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilme, ailesinden ayrılma ya da alıkonulma kaygıları sağlık erişimi önündeki engelleri oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimin önündeki çoklu engeller, yeterli yaşam standartlarına sahip olmamak, aşırı kalabalık ve hijyenik olmayan koşullarda yaşama durumları birleştiğinde test, teşhis ve bakımın zamanında ve etkili şekilde yerine getirilmesini büyük ölçüde engellemektedir (UNHCR, 2020). Halk Sağlığı Uzmanları Derneği'nin "Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum" başlıklı raporunda mültecilerin ve uluslararası göçmenlerin Covid-19 sürecinde sağlık hizmetlerine erişim noktasında yaşadıkları sıkıntıları;

- Kayıtsız göçmenlerin testlerinin yapılması için sisteme vatansız olarak giriş yapılmakta olduğu ancak bu konuda yayımlanmış mevzuatın olmamasının, hastaların tespitinde ve izlenmesinde sorunlara sebep olduğu,
- Covid-19 testi pozitif çıkan bireylerin dil yetersizliği sebebiyle filyasyon çalışmasının öngörüldüğü biçimde yapılamadığı,
- Bireylerin pozitif olma durumunda sınır dışı edilme kaygısı yaşamaları sebebiyle görüşmelerin niteliğinin düştüğü,
- Covid-19 testinin pozitif olması durumunda damgalanma ve beraberinde evden ve işten atılma korkusu ile bu bilgiyi ev veya iş yerinde paylaşmamaları,
- Barınma koşullarının uygun izolasyon koşullarını sağlamaması,
- Artan işsizliğin beslenme, barınma ve sağlık giderlerini karşılamayı olumsuz etkilemesi,
- Göçmen Sağlığı Merkezleri (GSM)'nin sayısal olarak azlığı nedeniyle bireylerin birinci basamak hizmet sunan GSM'lere ve rutin hizmetlere erişiminin zorlaşması,
- Covid-19 şüphesiyle başvuranların doğrudan hastaneye yönlendirilmesi ancak hastaneye ulaşımında toplu taşımayı kullanmak zorunda kalmaları, olarak ifade edilmiştir.

Bu noktada önemli olan, Covid-19 sürecinde mültecilere ve uluslararası göçmenlere sunulan sağlık hizmetlerinin insan merkezli, kapsayıcı, bireysel, kültürel, dilsel ihtiyaçlara duyarlı ve travma geçmişine hassas olması gerekmektedir. Zira hassas grup olarak nitelenen mülteciler, nesneleştirme pratiklerinin kendilerine biçmiş olduğu tek çeşit rol beklentisinin aksine kendi içlerinde yaşlılar,

engelliler, refakatsiz çocuklar, cinsel şiddete maruz kalanlar, gözaltında olanlar... vb. olarak farklılaşmaktadırlar. Bu durum her bir grubun özel ihtiyaçlarına duyarlı olan bir biyo-psiko-sosyal-tinsel hizmeti beraberinde gerektirmektedir.

Türkiye Psikiyatri Derneği (2020)'nin açıklamalarında özellikle vurguladığı üzere sağlık çalışanlarının bu hassasiyetler çerçevesinde mültecilerle ve uluslararası göçmenlerle çalışırken daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Zira mülteciler dil kısıtlılığı nedeniyle Covid-19 belirtilerini ifade etmekte zorluk yaşamakta veya belirtileri fark ettiklerinde izole olunması ya da sağlık kuruluşuna başvurulması gerektiği bilgisine sahip olmayabilmektedirler. Bu noktada Suriyeli doktorlar tarafından gerek sosyal medyada gerekse müracaat eden hastalarla doğrudan iletişim kurularak salgının kontrolüne ilişkin uyarılar anlatılmaktadır, dil bariyerini aşmak için bazı hastanelerde tercüman bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın güncel tanı ve tedavi algoritmaları hizmet sunucular için Arapçaya çevrilmiştir, 14 kuralın anlatıldığı kamu spotu için alt yazılı versiyon hazırlanmaktadır. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (ASAM) internet üzerinden Farsça-Arapça-Türkçe bilgilendirmeler yapmaktadır, düzensiz göçmenler için bilgi, eğitim dokümanları İngilizceye çevrilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin farklı dillerde hazırladığı salgınla ilgili bilgilendirme ve korunma yöntemlerini içeren videolar sosyal medyada paylaşılmıştır (İstanbul Tabipler Odası, 2020). Ayrıca "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi" projesi kapsamında Covid-19 sürecinde alınması gereken bireysel önlemlerin anlatıldığı çok dilli videolar sosyal medya aracılığıyla paylaşılmaktadır. Ancak tüm bu olumlu adımlara rağmen kamu spotlarının sadece Türkçe olarak yapılıyor olması önemli bir eksiklik (Karataş, 2020). Bir diğer nokta ise düzensiz göçmenlerin Covid-19 sürecinde sınır dışı edilme, ailesinden ayrılma ya da alıkonulma kaygılarının azaltılması gerekmektedir. Bu noktada "İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Korona Pandemisi Raporu"nda da vurgulandığı üzere fiilen icrası mümkün olmayan ve pandemi nedeniyle gerçekleştirilemeyen sınır dışı kararları referans verilerek düzensiz göçmenlerin idari gözetim altında geri gönderme merkezlerinde alıkonulmaları önlemi Yabancıların Uluslararası Korunması Hakkındaki Kanun'a göre zorunlu olmayıp idarenin kararına bağlıdır (İzmir Barosu Göç ve İltica Komisyonu, 2020). Dolayısıyla Covid-19 sürecinde böyle bir uygulama bireyin güvenlik hakkının ihlali olup sağlık hizmetlerine erişim önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimin yanında mülteci ve uluslararası göçmen işçilerin işyerinde adil muameleyle karşılaşma ve temel haklarının korunması Covid-19 sürecinde kritik önem taşımaktadır (WHO, 2020). Zira mülteciler/ uluslararası göçmenler ve aileleri, Covid-19 önlemleri sonucunda hâlihazırda ekonomik sıkıntı yaşayan hassas ve savunmasız grupların bir parçasıdır (UNHCR, 2020). Asya Göçmen Forumu ve Bölgeler Arası Mülteci Ve Göçmenler Merkezinin Covid-19 salgınının mültecilere etkisi üzerine yapmış oldukları "Kriz Durumlarında Göçmenlerin Haklarını Koruyun" başlıklı açıklamada; Covid-19 vakalarının dünya genelinde çarpıcı artışıyla savunmasız sektörlerde çalışan göçmen işçilerin dezavantajlı koşullarının daha da ağırlaştığına vurgu yapılmıştır. Bu açıklamaya göre mülteci işçiler, koruyucu önlemler alınmadan ve diğer çalışanlardan farklı

pratiklere maruz kalarak uygun olmayan koşullarda çalışmaya zorlanmaktadır (2020). Bununla birlikte mültecilerin kayıt dışı olarak çalıştıkları iş yerlerinin kapanması, birçok mülteciyi işsiz bırakmıştır. İşverenler çoğu durumda işten çıkarma kararlarını ilk olarak mültecilerden yana kullanmaktadır.

Covid-19 ile mücadele tedbirleri kapsamında “Evde Kal” uyarısı ve beraberinde sokağa çıkma yasakları, gündelik işlerde çalışan mültecilerin evini geçindirecek gelir kaynaklarından mahrum kalmasına sebep olmuştur (IGAM, 2020). Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin “COVID-19 Salgınının Türkiye’de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi” çalışmasının bulguları da bu çıkarımları desteklemektedir. Araştırmada geçim kaynaklarına erişim sektörü anketi 184 kişiye uygulanmış olup katılımcılara geçimlerini nasıl sağladıkları sorulmuştur. Katılımcıların yarısı yardımlar ve günlük işlerle geçimlerini sağladığını ifade ederken diğer yarısı destekler, aldıkları borçlar ve birikimleriyle geçimlerini sağladıkları ancak sürecin uzaması halinde geçimlerini sürdürebilme noktasında endişeli olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmadıklarını ifade eden katılımcıların %41’i Covid-19 sürecinde çalıştıkları şirketin faaliyetlerinin durduğu için işsiz kaldıklarını, %18’i bu süreçte işten çıkarıldıklarını, %12’si iş bulamadıklarını ve %10’u kendi istekleri ile evde kalmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir (SGDD-ASAM, 2020). Bu çıkarımlar ve veriler Covid-19 süreciyle mevcut sınıf farklarının daha da derinleştiğine ve mülteci işçilerin insan hakları ihlallerine maruz kaldıklarına dikkat çekmektedir. Bu noktada Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Covid-19 salgınında mülteci ve uluslararası göçmen işçileri korumak için;

- Toplumsal cinsiyete duyarlı, hak temeli yaklaşımlar ve önlemlerin alınmasını,
- İlgili bakanlıkların ve paydaşların iş birliğinin sağlanmasını,
- Mülteci ve uluslararası göçmen işçilerin ulusal Covid-19 politika önlemlerine dâhil edilmesinin sağlanmasını,
- Mülteci ve uluslararası göçmen işçilerin sağlık hizmetlerine ve sosyal korumaya erişimlerinin kapsamının artırılmasını,
- Statüye sahip olmalarının sağlanmasını,
- Adil olmayan muameleye karşı hukuki çareye erişim imkânının sağlanmasını tavsiye etmiştir.

Bunlara ek olarak; panik ve kaygının arttığı dönemlerde sahte haberler ve yanlış bilgilendirmeler yaygınlaşmaktadır (IOM, 2020). Avrupa Komisyonu Covid-19 sürecinde dünyanın dört bir yanından, yabancı etnik kökene sahip insanlara karşı ayrımcı ve hatta şiddet içeren eylemlerde bir artış olduğunu raporlamıştır. Bunun üzerine birçok sivil toplum örgütü Covid-19 sürecinde yabancı etnik kökene sahip insanların maruz kaldığı önyargı ve ayrımcılığa karşı harekete geçmişlerdir (2020). Mevcut önyargı ve ayrımcı pratiklerin etkisinde mülteciler hastalık nedeniyle kendilerinin suçlanacağını düşünmektedirler (WHO, 2020). Bu düşünce ise mültecileri potansiyel semptomları gizlemeye itmektir (IOM, 2020). Hastalıkla birlikte sınır dışı edilme korkusu yaşayan mülteciler hastalıklarını aktif olarak gizleyerek salgın riskini artırabilmektedirler (Türkiye Psikiyatri Derneği

Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi, 2020). Bu noktada salgın sebebiyle ayrımcı bir pratiğe maruz kalmayacakları ve sosyal izolasyonun kendisini ve ailesini korumak için yapıldığına ilişkin bilgilendirmenin açık ve anlaşılır bir şekilde mülteci nüfusuna ulaştırılması gerekmektedir.

Covid-19 süreciyle okula devam eden mülteci çocukların eğitime erişimleri de üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konudur. Mülteci çocukların eğitim hakları kanun ve yönetmelikle belirlenmekle birlikte mevcut araştırmalar eğitime erişim ve eğitime devam etmeyle ilgili birtakım sorunların yaşadığını göstermektedir. Bilindiği üzere 2014 yılında yayınlanan genelge ile geçici koruma statüsünde bulunan çocukların okullara kayıt olması sağlanmış olup 2015 yılında devlet okullarına kayıtları yapılmıştır. Geçici koruma altında olan ilk ve orta öğretim çağında öğrencilerin devletin sunmuş olduğu eğitim hakkından yararlanması ilk aşamada devlet okulları ve Geçici Eğitim Merkezleri ile sağlanmıştır. Ancak Geçici Eğitim Merkezleri süreç içerisinde aşamalı olarak kapatılmış ve 6 Eylül 2019'da çıkarılan "Yabancı Öğrenciler Uyum Sınıfı Genelgesi" ile geçici koruma altındaki çocuklar devlet okullarında uyum sınıflarına alınmıştır. Bu çerçevede Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) çıktılarında Suriyeli geçici koruma altındaki çocukların eğitime erişimine bakıldığında, 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla okul çağında (5- 17 yaş) 1.082.172 çocuk bulunmakta olup bu çocukların 684.728'i okula devam etmekte olduğu raporlanmıştır (2019). Covid-19 sürecinde okula devam eden geçici koruma kapsamında bulunan çocukların eğitime erişimleri hakkında kapsayıcı bir veri bulunmamakla birlikte Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin 126 kişiye uygulayarak yapmış olduğu araştırmada eğitim sektörü anketinin sonuçları; çocukların bu süreçte %70'nin hâlâ okula kayıtlı olduklarını ancak okula kayıtlı olan çocukların %48'inin uzaktan eğitimden faydalanamadıklarını ortaya koymuştur. Uzaktan eğitime katılmakta sıkıntı çeken çocukların ailelerinin yarısından fazlası, faydalanamama sebebi olarak televizyon ve bilgisayar gibi imkânların yetersiz olduğunu ifade etmiştir (SGDD-ASAM, 2020). Sonuç olarak göçmenler ve mülteciler hastalıklara ve salgınlara yaşam koşulları sebebiyle daha açık olmaktadır. Bununla birlikte Covid-19 sürecinin meydana getirdiği kısıtlılıklar bu grubun daha fazla eşitsiz pratiklere maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Covid-19 sürecinin en savunmasızları arasında yer alan göçmen ve mülteciler için acil küresel çözümler sunulması gerekmektedir. Zira pandemi sürecinde bir kesimin ihmal edilmesi salgının daha fazla yayılmasını sağlayarak tüm nüfusun sağlığını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla Covid-19'a verilen yanıtın tüm yönlerine göçmenlerin ve mültecilerin dâhil edilmesi oldukça önemlidir.

SONUÇ

2019 yılının aralık ayı itibarı ile toplum sağlığı üzerinde büyük tehdit oluşturan, küresel olarak ağır sonuçlara yol açan Covid-19 pandemisine yönelik etkili mücadele amacı ile ülkeler sıkı önlemler almaktadır. Seyahat-ulaşım kısıtlamaları, çalışma hayatına ve ekonomiye ilişkin önlemler, sosyal hizmetlerin ve uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesini içeren önlemler, sosyal hayata getirilen kısıtlamalar ve evde kalmaya teşvik eden sokağa çıkma yasakları bu önlemlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bulaşıcılık durumu ve henüz tedavisinin olmaması ise toplum sağlığını korumak adına alınacak önlemler içerisinde özellikle sosyal hayata getirilen kısıtlamalara önem verilmesine

yol açmaktadır. Amacı; Covid-19'un "evde kalamayan" ve "evlerinden olan" hassas gruplar üzerindeki etkisine odaklanarak grupların olası sorunlarını tartışmak ve artan toplumsal eşitsizliklere dikkat çekmek olan bu çalışmada öncelikle bu grupların görünürlüklerine odaklanılmış ve bahsi geçen grupların sağlık, eğitim, barınma, hak ve hizmetlere erişim alanlarında yaşadığı mevcut sorunları ve pandemi sürecinde artan ve çeşitlenen sorunları tartışılmıştır.

Sosyal hizmetin tanımında vurgulandığı üzere esas değerini savunuculuğun oluşturduğu sosyal adalet, sosyal hizmet disiplini için temel teşkil etmektedir. Bu temel sosyal çalışmacılara dünyada gördükleri ve deneyimledikleri eşitsizlikler ve adaletsizlikler hakkında konuşma sorumluluğu yüklemektedir. Covid-19 pandemi süreci çalışmada ele alınan ve hayati önem taşıyan bir dizi sosyal adalet ve savunuculuk konularına ışık tutarak sosyal çalışmacılara bu sorumluluğunu tekrar hatırlatmaktadır.

Dolayısıyla çalışmada bahsi geçen hassas gruplar üzerinden yola çıkarak sosyal hizmet disiplinin ilgilendiği hassas gruplara ilişkin üç temel sonuca ulaşmak mümkündür. İlk olarak normal süreçte izin verilen, görülmeven veya susturulan herhangi bir ayrımcılık pandemi sürecinde insan hakkı ihlallerini ölüm kalım mevzusuna dönüştürebilmektedir. İkinci olarak Covid-19 pandemi süreci küresel manada tüm insanlar için bir hassaslık durumunu muhtevasında barındırmaktadır. Ancak çalışmada işaret edildiği üzere daha hassas ve kırılgan gruplar enfeksiyona en çok maruz kalan gruplardır. Nitekim toplumun önemli bir bölümünü pandemi sürecinde farklı ve özel ihtiyacı olan hassas bireyler (evsizler, mülteciler, mevsimlik gezici tarım işçileri; kronik hastalar, engelliler, yaşlılar... vb.) oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu özel ihtiyaçlar özel hizmet sunumunu gerekli kılmaktadır. Son olarak ise, sosyal çalışmacıların kendilerini savunmak için güçlenmesi gereken hassas grupların seslerini duyurmak noktasında gerek sivil toplum örgütleriyle gerekse diğer disiplinlerle çalışmalar yapması gerekmektedir.

Bu temel sonuçlar ekseninde her grup özelinde daha somut öneriler sunmak mümkün olsa da araştırmanın amacı bağlamında bahsi geçen hassas gruplara ilişkin söylenebilecek başlıca öneriler şu şekildedir. Öncelikle alınan önlemler noktasında yasal mevzuatın yetersiz olduğu söylenilemez. Fakat mevzuatın uygulamaya aktarılmasında birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Öngörüler ve yaşanan sorunlar bağlamında oluşturulan mevzuatın başarılı bir şekilde uygulan(a)maması var olan sorunların kalıcılığı, pandemi ile yaşanan sorunların ise ağırlığı noktasında önemli rol oynayacağından endişe vericidir. Bu endişenin giderilmesi için mevzuatın uygulamaya başarılı bir şekilde aktarılması ve mevzuatın öngördüğü uygulamaların etkililiğinin kapsamlı disiplinler arası bir iş birliğiyle tartışılması gerekmektedir. İnsan hakları ve sosyal adalet konusunda bir güvence olarak düşünülmesi gereken sosyal hizmet disiplini mensupları ise bu sürecin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Nitekim tarihsel süreçte kriz zamanlarında (afet, salgın...) sosyal hizmet mesleği, yapıları ve örgütsel kaynakları geliştirmenin yanında bireylerin, ailelerin ve grupların özel ve farklı ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Zira sosyal hizmet disiplini için kriz durumları bireylerin kendi kaderine terk edilmediği ve sosyal devlet anlayışının işlerliğinin yansıtıldığı durumlar olmuştur/olmaktadır. Hak

temelinde birey, grup ve toplumla çalışan ilgili meslek elemanlarının mevzuat ve politika süreçlerinde aktif rol alarak savunuculuk faaliyetleri yürütmeleri ve uygulamalarda aktif rol üstlenmelerini içeren bu süreç; bahsi geçen gruplar ile çalışan kurumların yapılanmasını, anlayış ve personel noktasında güçlendirilmesini, sorunlar gözetilerek hak temelli yeni hizmet ve modellerin şekillendirilmesini, müdahale sürecinin zenginleştirilmesini içermelidir. Bunların yanında makalenin özneleri olan hassas grupların psikososyal süreçlerinin de göz ardı edilmemesi, hizmetlerin planlama ve uygulama süreçlerinde savunuculuk ve sosyal içerme faaliyetlerinin yürütülmesi önemlidir.

Çalışma mevcut sorunları sosyal adalet mevzusu olarak okumaya olanak vererek Covid-19 pandemi sürecinde yeni savunuculuk alanlarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu yeni savunuculuk alanlarına referansla çalışmanın; sokakta olan/olmak zorunda olan grupların bu süreçten nasıl etkilendiklerine dair bilgi eksikliğinin giderilmesi, evde kalamayan ve evlerinden olan gruplara ilişkin farkındalık oluşturularak gelecekte bu gruplar özelinde ayrıntılı ve kapsayıcı çalışmaların yapılmasında motivasyon sağlayacağı beklenilmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Avşar, P, Öğütoğulları, D. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.
- Aytekin, E. (2020). Steps Taken by Countries in Fighting COVID-19 Pandemic. Erişim: 06.29. 2020, <https://www.aa.com.tr/en/health/steps-taken-by-countries-in-fighting-covid-19-pandemic/1812009>.
- Benek, S., Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 653-676.
- Bock, P. (2020, 03 20). Coronavirus: France's homeless 'fined for not staying indoors' during COVID-19 lockdown. Euronews. Erişim: 06.29.2020, <https://www.euronews.com/2020/03/20/coronavirus-france-s-homeless-fined-for-not-staying-indoors-during-covid-19-lockdown>.
- Çorbada Tuzun Olsun Derneği. (2020). Biyolojik Afet: Covid-19 Salgınında Evsizlerin Durumu ve Evsizlere Yönelik Stratejik Planlama. Erişim: 06.22.2020, <https://corbadatuzunolsun.org/index.php/2020/03/25/biyolojik-afet-covid-19-salgininda-evsizlerin-durumu-ve-evsizlere-yonelik-stratejik-planlama/>.
- DW Culture. (2020, 03 23). In Berlin and other German cities, people hang clothes and food for homeless people on fences [Twitter durum güncellemesi]. Erişim adresi: https://twitter.com/dw_culture/status/1242093398548455424?lang=bg.

- Deutsche Welle. (2020, 03 31). Berlin Opens First Hostel for The Homeless Amid Coronavirus Pandemic. Erişim: 29.06.2020, <https://www.dw.com/en/berlin-opens-first-hostel-for-the-homeless-amid-coronavirus-pandemic/a-52972263>.
- European Commission. (2020). COVID-19's impact on migrant communities. Erişim: 07.07.2020, <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/covid-19s-impact-on-migrant-communities>.
- Fereli, S., Aktaç, Ş., Güneş, F. (2016). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunlar. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 36-47.
- Friedrich Ebert Stiftung. (2012). Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- HASUDER Halk Sağlığı Uzmanları Derneği. (2020). Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum. Erişim: 07.13.2020, <https://korona.hasuder.org.tr/pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum/>.
- Hayata Destek Derneği. (2020). Tarihten Örneklerle Pandeminin Tek Panzehri: Dayanışma. Erişim: 06.16.2020, <https://www.hayatadestek.org/blog/tarihten-orneklerle-pandeminin-tek-panzehri-dayanisma/>.
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi. (2020). Mültecilerin Korona ile İmtihani. Erişim: 06.28.2020, <https://igamder.org/TR/igam/corabatir-yazdi-multecilerin-korona-ile-imtihani>.
- İlhan, N., ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve Toplum Sağlığı. *Aile ve Toplum*, 20(20), 79-90.
- International Labour Organization. (2020). COVID-19 Küresel Salgınında Göçmen İşçileri Korumak Politika Belirleyiciler ve Ortaklar İçin Tavsiyeler Erişim: 07.13.2020, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/lang--tr/nextRow--35/index.htm>.
- İnandı, T. (2020, 03 14). Korona Pandemisine Karşı En Eski ve En Etkili İki Yöntem: Karantina ve İzolasyon. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği. Erişim: 16.06.2020, <https://korona.hasuder.org.tr/korona-pandemisine-karsi-en-eski-ve-en-etkili-iki-yontem-karantina-ve-izolasyon/>.
- International Organization for Migration. (2020). Migration Factsheet No. 6 – The impact of COVID-19 on migrants . Synthesis analysis drawing on IOM's World Migration Report series .
- IOM. (2020). Word Migration Raport 2020. Geneva: International Organization for Migration.
- İstanbul Tabipler Odası. (2020). Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum. Erişim: 07.07.2020, <https://www.istabip.org.tr/koronavirus/Haberler/5718/saglik-calisanlari>.
- Işıkhan, V. (2006). Türkiye'de Evsizler Sorunu ve Sosyal Hizmet. Antalya: Küreselleşen Dünya'da Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu.
- İzmir Barosu Göç ve İltica Komisyonu. (2020). İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Korona Pandemisi Raporu. İzmir: İzmir Barosu.
- Kalkınma Atölyesi. (2020). Virüs mü, yoksulluk mu? Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi Hızlı Bir Değerlendirme. Ankara: Kalkınma Atölyesi.

- Karataş, B. (2020, 05 18). Göçmen ve mültecilerin pandemi günlerinde Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimi. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. Erişim: 07.09.2020, <https://tr.boell.org/tr/2020/05/18/gocmen-ve-multecilerin-pandemi-gunlerinde-turkiyede-saglik-hizmetlerine-erisimi>.
- Kaya Kılıç, A., ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Kaya, M., ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. *Turk J Public Health*, 13(2), 115-126.
- Koran, M. (2020, 03 31). Las Vegas parking lot turned into 'homeless shelter' with social distancing markers. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/mar/30/las-vegas-parking-lot-homeless-shelter>.
- Magil, S. (2020, 04 08). How homeless people in Germany are being supported during the coronavirus crisis. *The Local*. <https://www.thelocal.de/20200408/how-are-homeless-people-being-cared-for-in-the-corona-crisis-and-what-can-you-do-to-help>.
- Migrant Forum in Asia; Cross Regional Center for Refugees and Migrants; Pacificwin Pacific; Solidarity Center. (2020). Uphold Migrants' Rights in Times of Crisis Situations. Erişim: 13.07.2020, <http://mfasia.org/uphold-migrants-rights-in-times-of-crisis-situations/>.
- National Alliance to End Homelessness. (2020). State of Homelessness: 2020 Edition. Erişim: 29.06.2020, <https://endhomelessness.org/homelessness-in-america/homelessness-statistics/state-of-homelessness-2020/>.
- Özbekmezci, Ş., Sahil, S. (2004). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3), 261-274.
- Partnership for Strong Communities. (2019). 2019 State Of Homelessness In America Report Released. Erişim: 06.07.2020, [https://www.pschohousing.org/news/2019-state-homelessness-america-report-released#:~:text=The%20National%20Alliance%20to%20End,of%20Homelessness%20in%20America%E2%80%9D%20report.&text=Approximately%20552%2C830%20people%20were%20experiencing,%2DTime%20\(PIT\)%](https://www.pschohousing.org/news/2019-state-homelessness-america-report-released#:~:text=The%20National%20Alliance%20to%20End,of%20Homelessness%20in%20America%E2%80%9D%20report.&text=Approximately%20552%2C830%20people%20were%20experiencing,%2DTime%20(PIT)%).
- PIKTES. (2019). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi. Erişim: 13.07.2020, <https://piktes.gov.tr/Home/ProjeninCiktisi>.
- Rize Ticaret ve Sanayi Odası. (2020). Rize İli Umumi Hıfzıssıhha Meclisi'nin 2020 Yılı Yaş Çay Sezonu Konulu Kararı. Erişim: 01. 07.2020, <http://rizetso.org.tr/rize-ili-umumi-hifzissihha-meclisinin-cay-sezonu-ile-ilgili-karari/>.
- Sağlık Bakanlığı. (2020). Covid-19 Yeni Koronavirüs Hastalığı. Erişim: 24.06.2020, <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/>.

- Sağlık Bakanlığı. (2020). T.C. Sağlık Bakanlığı Korona Tablosu. Erişim: 22.06.2020, <https://covid19.saglik.gov.tr/>.
- SGDD-ASAM. (2020). COVID-19 Salgınlarının Türkiye’de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi. Ankara: Sığınmacılar ve Göçmenler Dayanışma Derneği.
- Snowden, F. (2019). *Epidemics and Society: From The Black Death To The Present*. London: Yale University Press.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020, 04 07). Bakan Selçuk: “Koronavirüsle Mücadele Kapsamında Evsizlere Konaklama Projesi Başlıyor” Erişim: 03.07.2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-koronavirusle-mucadele-kapsaminda-evsizlere-konaklama-projesi-basliyor/>.
- T.C. Gaziantep Valiliği. (2020). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Hayvancılık Faaliyeti ile İlgili Genelge Yayınlandı. Erişim: 07.03.2020, <http://www.gaziantep.gov.tr/mevsimlik-tarim-iscileri-ve-hayvancilik-faaliyeti-ile-ilgili-genelge-yayinladi>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). Erişim: 07.07.2020, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). Türkiye'deki Güncel Durum. Erişim: 29.06.2020, <https://covid19.saglik.gov.tr/>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019). Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı. Ankara.
- TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. Ankara.
- The Millennium Alliance for Humanity and the Biosphere. (2019). Yet Another Emerging Global Crisis- Homelessness. Erişim: 29.06.2020, <https://mahb.stanford.edu/library-item/yet-another-emerging-global-crisis-homelessness/#:~:text=Based%20on%20national%20reports%2C%20it's,population%2C%20may%20lack%20adequate%20housing..>
- Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi. (2020). Covid-19 ve Mülteciler. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- UNHCR. (2020). COVID-19 does not discriminate; nor should our response: Erişim: 07.07.2020, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25730&LangID=E>.
- WHO. (2020). Preparedness, prevention and control of coronavirus disease (COVID-19) for refugees and migrants in non-camp settings: interim guidance. World Health Organization.
- WHO. (2020). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. Erişim: 24.06.2020, <https://covid19.who.int/>.

- WHO. (2020). WHO Director-General's Opening Remarks at The Media Briefing on COVID-19 - 11 March 2020. Erişim: 29.06.2020, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.
- Yeniocak, S., Kalkan, A., Söğüt, Ö., Akgül Karadana, G., ve Toptaş, M. (2017). Demographic and Clinical Characteristics Among Turkish Homeless Patients Presenting to The Emergency Department. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 17(2017), 136-140.
- Yeter, A. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet İçin Öneriler

Prevention of Racism and Discrimination: Current Situation and Suggestions for Social Work in Turkey

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe
Üniversitesi İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet
Bölümü, nesetasgin@maltepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3116-8805

Başvuru: 17.05.2020
Kabul: 19.11.2020

Atıf:
Şahin-Taşğın, N. (2021). Irkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi: Türkiye'deki mevcut durum ve sosyal hizmet için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 293-315. DOI: 10.33417/tsh.738932

ÖZET

Irkçılık ve ayrımcılık karşıtı uygulama, sosyal hizmetin temel konularından ve etik ilkelerinden biridir. Ayrımcı ve ırkçı muamele, aynı zamanda insan hakları ihlalidir. İnsanlar, ayrımcılık ve ırkçılığa maruz kalmaları nedeniyle sosyal hizmet yararlanıcısı olabildikleri gibi, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle ayrımcılık ve ırkçılık, sosyal hizmet eğitiminde ve mesleki uygulamalarda sıklıkla ele alınan ve çalışılan konular olagelmıştır. Irkçılık ve ayrımcılık karşıtı, radikal, eleştirel, feminist sosyal hizmet ile bu yaklaşımlardan beslenen baskı karşıtı sosyal hizmet teorisi ve uygulaması üzerine geniş bir sosyal hizmet literatürü bulunmaktadır. Bu makalede, ayrımcılık ve ırkçılık, insan hakları temelinde ele alınarak, Türkiye'deki yasal durum ve uygulamalar aktarılmış, sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında yapılabilecekler üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Ayrımcılık, ırkçılık, baskı karşıtı uygulama, insan hakları, sosyal hizmet*

ABSTRACT

Practices against discrimination in general and racism as an extreme form of discrimination in particular are one of the basic issues and ethical principles of social work. Discriminatory and racist treatment is also a violation of human rights. People who are exposed to discrimination and racism can be social work beneficiaries while they can also be exposed to discrimination and racism in their social service processes. For this reason, discrimination and racism have been frequently addressed and studied issues in social work education and professional practice. There is a wide range of literature on radical, critical, feminist, anti-racist, anti-discriminatory social work, and the theories and practices of social work against oppression nurtured from those approaches. In this article, handling within the base of human rights, legal framework and practices in Turkey on discrimination and racism is cited. Suggestions are made on what can be done in social work education and practice.

Keywords: *Discrimination, racism, anti-oppressive practice, human rights, social work ethics*

GİRİŞ

Ayrımcılık ve ayrımcılığın en uç noktası olarak ırkçılık, çağımızın en önemli insan hakları sorunlarından birini oluşturmaktadır. Ayrımcılık, hayatın her alanında ve her düzeyde yaşanabilen, kimi zaman yaşayan ve yaşatanın farkında olduğu, kimi zaman da her iki tarafın da farkında olmadığı, türlü şekillerde yaşanabilmektedir. Bir insan hakları ihlali olarak insanlara ayrımcı muamele yapılması, ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sistemlerinde üretilmiş temel insan hakları sözleşmeleriyle yasaklanmış olup, sözleşmeye taraf devlete, ayrımcılığın ve ırkçılığın önlenmesi için gerekli yasal ve idari bütün tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

İrkçilik sözcüğünün anlamı, Genel Türkçe Sözlükte, “insanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011). Tarihsel dönemlere göre içeriği farklılaşmakla birlikte, beyaz ırkların siyah ırklardan üstün olduğu görüşü üzerine inşa edilen ırkçı ideolojiler, her dönemde sömürü, ayırma ve ayrımcılığı haklı çıkarmanın gerekçesi olarak kullanılmıştır (Lavalette ve Penkhet, 2014, s. 12). Zaman ve mekâna göre çok farklı biçimler alabilen ayrımcılığın “sosyolojik, psikolojik, sosyal psikolojik nedenlerinin yanı sıra tarihi, yerel, konjonktürel boyutları” olduğunu söyleyen Kut’a göre, “günümüz ırkçılığı, klasik ırk tanımından hareket eden bir ideoloji” olmanın ötesine geçmiş durumdadır. “Kültürel, dinsel farklılıklar ve buna benzer ötekileştirme unsurları güncel ırk ayrımcılığının hareket noktaları haline” gelmiştir (Kut, 2018, s. 12). Ayrımcılık sözcüğü ise, Cambridge İngilizce Sözlükte, “bir kişiye veya belirli bir grup insana özellikle ten rengi, cinsiyeti, dini vb. özellikleri nedeniyle diğer insanlara davranış biçiminizden daha kötü bir şekilde farklı davranmak” olarak tanımlanmıştır (Cambridge University Press, 2020). Genel olarak ifade edilecek olursa, ırkçılık ve ayrımcılık birtakım özelliklerinden dolayı bazı insanların üstün olduğunu savunmak ve bu özellikleri bulunmayanlara da kendilerinden aşağı görerek olumsuz davranmaktır. Her iki sözcüğün de uluslararası insan hakları hukukundaki anlamları ve içeriklerine sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Sosyal hizmet literatürü incelendiğinde, ırkçılık, ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet ve baskı karşıtı uygulama konularının ele alınışında, her ne kadar vurgulansa da, insan hakları temelli bir bakışın gerek dünyada gerekse de Türkiye’deki literatürde eksik olduğu düşünülmektedir. Oysa açık bir şekilde insan hakları ihlali olan ırkçı ve ayrımcı uygulamalar gündelik hayatta kişilerarası ilişkilerde, medyada, politikada ve sosyal hizmetlerin de içerildiği kamu hizmetlerinde oldukça yaygındır. Öte yandan, ülkemizin de taraf olduğu ve iç hukuk niteliğinde kabul edilen temel insan hakları sözleşmelerinin tümünde ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili düzenlemeler, ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili ulusal bir mevzuat ve bu konuda çalışmalar yapmakla görevlendirilmiş, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu, kurumlar bulunmaktadır. Bu makalede ilk olarak ırkçılık ve ayrımcılık konularının sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal hizmet mesleği bakımından nasıl ele alındığı kısaca özetlenmiştir. İkinci olarak ırkçılık ve ayrımcılık yasağı, insan hakları temelinde ele alınarak Türkiye’deki yasal çerçeve ve mevcut durum aktarılmış, sistematik ve yaygın ayrımcı

pratiklerin yaşandığı ülkemizde, sosyal hizmet uygulamalarında ayrımcılığın önlenmesi için sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında yapılabilecekler üzerine öneriler sunulmuştur.

Sosyal Hizmet Literatüründe Irkçılık ve Ayrımcılık

İnsanların ten renkleri başta olmak üzere çeşitli özelliklerine göre sınıflanması anlamında ırk kavramı ve ırk sınıflamaları tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim göstermiştir. Irkçılık ve ayrımcılık ise, insanların yapılan bu sınıflamalara göre ayrımcı, dışlayıcı ve insan haklarını ihlal eden muameleye tabi tutulmaları olarak ifade edilebilir.

Irkçı ve ayrımcı muamele, bütün dünyada sosyal hizmet yararlanıcılarının sıklıkla karşılaştıkları bir durumdur. İnsanlar, ayrımcılık ve ırkçılığa maruz kalmaları nedeniyle sosyal hizmet yararlanıcısı olabildikleri gibi, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ten rengi, etnik köken, siyasi görüş, din veya inanç, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği gibi özellikleri nedeniyle ırkçı ve ayrımcı muamelelere maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle ayrımcılık ve ırkçılık konuları gerek sosyal hizmet eğitiminde, gerekse de mesleki uygulamalarda sıklıkla ele alınan ve çalışılan konular olagelmıştır. Irkçılık, ayrımcılık karşıtı, radikal, eleştirel, feminist sosyal hizmet ile bu yaklaşımlardan beslenen baskı karşıtı sosyal hizmet teorisi ve uygulaması üzerine geniş bir sosyal hizmet literatürü bulunmaktadır.

Farklı ülke ve toplumlarda yoğunlukları değişse de insanların ırkçı ve ayrımcı muameleye maruz kalmalarına neden olan inanış ve kabuller, düzenlemeler ve uygulamalar bütün dünyada bulunmaktadır. Ayrımcılık riski altında bulunan kişiler ve gruplar, aynı zamanda ve sıklıkla da sosyal hizmet yararlanıcılarıdır. Sosyal hizmetlere erişim ve bu hizmetlerden yararlanma süreçleri de ırkçı ve ayrımcı pratikler içerebildiğinden, ayrımcılıkla ilgili yasal düzenlemelerde, sosyal hizmetler alanı ya da belgelerde sıklıkla geçtiği haliyle sosyal koruma alanı da ayrımcılık yasağı kapsamında sayılmaktadır (Discrimination in the EU 2015, s. 4). Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamalarında insan hakları temelinde ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili konuların ele alınması, sosyal hizmet eğitimi almakta olan öğrencilere ve sosyal hizmet uzmanlarına bu konularında farkındalık kazandırılması ek olarak da tutum ve davranış değişikliği yaratılması son derece önemlidir.

Sosyal hizmet yararlanıcıları, ayrımcı muamelelere maruz kaldıkları için sosyal hizmet kurumlarına başvurabildikleri gibi sağlık ve eğitim gibi diğer hizmetleri alırken karşılaştıklarına benzer şekilde, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ayrımcılığa maruz kalabilmektedir (Discrimination in the EU 2015, s. 4; Acar, Çoban ve Polat, 2017, s. 44). Bir kişinin evlat edinme talebinin etnik kökeni, cinsel yönelimi ya da siyasi görüşleri nedeniyle olumsuz değerlendirilmesi, kurum bakımında bulunan mülteci bir çocuğa kurum personeli tarafından farklı ve olumsuz muamelede bulunulması, sosyal yardım talebinde bulunan bir kadına sosyal inceleme sürecinde cinsiyetçi önyargılarla yaklaşılması gibi örnekler sıklıkla yaşanabilmektedir. Bu nedenle, insan haklarını koruma mesleği olan sosyal hizmet uygulayıcılarının, başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere, temel insan hakları sözleşmelerinin hepsinde yer alan ayrımcılık yasağının gerektirdikleri ve bunun diğer

insan haklarıyla ilişkisi konusunda bilgi sahibi olması ve sosyal hizmet yararlanıcılarının insan haklarının korunması temelinde uygulama yapabilmesi beklenir. Nitekim Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation of Social Work/IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği'nin (International Association of School of Social Work/IASSW) kabul ettiği sosyal hizmetin global tanımında ve etik ilkelerinde ayrımcılık konusu özellikle vurgulanmaktadır (IFSW, 2014a; 2018). Ayrıca, başta "Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet İfadesi" başlıklı politika belgesi olmak üzere, "Sosyal Koruma Sisteminde Sosyal Hizmetin Rolü ve Sosyal Hizmet Mesleğinin Eğitim ve Öğretiminde Global Standartlar" politika belgelerinde de ayrımcılık ve ayrımcılıkla mücadelede sosyal hizmet uzmanlarının rolü vurgulanmaktadır (IFSW, 2014b; 2016; IASSW, 2004).

Ayrımcılık ve ırkçılık, sosyal hizmet literatüründe "ırkçılık karşıtı sosyal hizmet" (Lavalette ve Penketh, 2014), "ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet" (Forsythe, 1995; Thompson, 2008), "baskı karşıtı sosyal hizmet/uygulama" (Dominelli, 2002; Baines, 2017), "ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet" (Payne, 2020) ve "ötekileştirme" (Julkunen ve Rauhala, 2013) gibi kavramsallaştırmalarla ele alınmaktadır. Ayrımcılık riski altında bulunanlara yönelik ayrımcı pratikler (Sanfelici 2019), sosyal hizmet uzmanları ve öğrencilerinin tutumları (Davis, 2019; Tcholakova, Sotirova ve Tzvetanova, 2018; Wong ve Jones, 2018; Papadaki, Plotnikof ve Papadaki, 2012), ayrımcılık riski altında bulunan gruplara (özellikle etnik ve dini temele dayalı ayrımcılık ile cinsel yönelime dayalı ayrımcılık gibi) dâhil olan sosyal hizmet uzmanı ve öğrencilerin ayrımcılık deneyimleri (Götz ve Blanz 2018) sosyal hizmet literatüründe sıklıkla çalışılan konulardır. Öğrencilerin ayrımcılığa ilişkin tutumları, kendi ayrımcılık deneyimleri ve bu konuda farkındalık kazanmaları için geliştirilmiş önerilerle ilgili literatür oldukça geniş (Nothdurfter ve Nagy 2017; Danforth, Hsu ve Miller, 2019; Messinger, Natale, Dentato ve Craig; McPherson, Villarreal-Otálora ve Kobe, 2019; Atteberry-Ash, Nicotera ve Gonzales, 2019; Rodenborg ve Dessel, 2019).

Türkiye'deki sosyal hizmet literatüründe ırkçılık ve ayrımcılık konularının fazla çalışılmadığını söylemek abartılı olmayacaktır. Tuncay ve İl (2006)'in makalesinde, baskı karşıtı uygulamanın teorik çerçevesi ele alınmaktadır. Cankurtaran ve Beydili (2016) ayrımcılıkla ilgili temel kavramları açıkladıkları makalede ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliğini tartışmaktadırlar. Tek (2019) ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasını konu alan makalesinde, kurgusal bir vaka analizi ile huzurevinde kalan ve azınlık statüsünde olan Nadia W.'nin maruz kaldığı ayrımcılığı ve sosyal hizmet müdahalesini ele almış, ırkçılığın yıkıcılığını ise Hotel Ruanda filminin analizini yaparak tartışmıştır. Güldalı (2018) baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının eleştirel boyutunu öne çıkararak konuyu yapısal eşitsizlikler ve sosyal hizmetler alanında yaşanan neoliberal dönüşümler bağlamında ele almakta ve sosyal hizmet uzmanlarının yeni toplumsal hareketlerle birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Özdemir ve Duyan (2018)'in makalesinde baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet bir arada ele alınmakta ve teorik bir çerçeve çizilmektedir. Yücel (2017), baskı karşıtı uygulamanın teorik çerçevesini aktardığı makalesinde, Türkiye'de baskı karşıtı uygulamanın "toplumsal ve yasal meşruiyet zemini olmadığını" savunmaktadır. Çiftçi'ye göre, "baskı karşıtı

uygulamayı Batı'da ortaya çıkartan ve geliştiren koşulların Türkiye'de henüz tam olarak şekillenmemesi baskı karşıtı uygulamanın Türkiye'de uygulanabilirliğini zora sokmaktadır". Çiftçi ayrıca, "baskı karşıtı sosyal hizmetin bir ülkede uygulanabilirliğinin temel iki kriteri olan insan hakları ve sosyal adalet konularının Türkiye'de arzu edilen düzeyde olmaması ve baskı karşıtı uygulamanın ve kullandığı yöntemlerin nasıl uygulanacağına dair Türkçe literatürde yeterince bilgi olmaması ise diğer problem alanları olarak sivrileşmektedir" tespitinden hareketle, baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının kısa vadede Türkiye'de uygulanmasının mümkün görünmediğini (2019, s. 11) belirtmektedir. Derleme niteliğinde olan bu makaleler dışında ayrımcılık, ırkçılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması üzerine herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ayrımcılığa maruz kalanlar açısından bakıldığında ise yaşlılara yönelik ayrımcılık (Buz, 2015; Daşbaşı ve Kesen, 2015; Özateş Gelmez, 2018) ve LGBT'lerle sosyal hizmet (Buz, 2011), engellilerin istihdamında ayrımcılık (Leblebici, Öktem, Aydın ve Ömürgülşen, 2005), engelli kadınlara yönelik ayrımcılık (Kahraman Güloğlu, 2019) konularının çalışıldığı görülmektedir. Doğrudan sosyal hizmet perspektifini içermese de engellilere, kadınlara ve LGBT'lere yönelik ayrımcılık konuları Türkiye'de en fazla çalışılan konulardır.

Sosyal hizmet, ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı uygulamaya etik ilkeleri arasında yer verir ve aynı zamanda da kendisini insan hakları mesleği olarak (Healy, 2008; Ife, 2001, Taşkın-Şahin, 2017) kabul eder. Ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı sosyal hizmet konularının ülkemizde yeterince çalışılmadığı ve bu konularda araştırmaların yeterince yapılmadığı da açıktır. Önceki paragrafta vurgulandığı gibi, son yıllarda sosyal hizmet mesleğinin felsefesi, tarihsel gelişimi ve mevcut bilgi birikimine yeterince bakılmaksızın, Türkiye'de ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının mümkün olmadığını savunan görüşler ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir (Yücel, 2017; Çiftçi 2019). Ancak ırkçılık ve ayrımcılık, bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de sosyal hizmetler alanı dâhil olmak üzere, yaygın olarak yaşanmakta ve bu konularda aşağıda ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi yasal düzenlemeler bulunmakta, sınırlı da olsa, çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal hizmet akademisyen, uygulayıcı ve öğrencilerinin sözü edilen yasal düzenleme ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olması gerektiği düşüncesiyle, bu makalede yasal düzenleme ve uygulamalar aktarılmış, ülkemizde ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının mümkün ve gerekli olduğu savunulmuştur.

İnsan Hakları İhlali Olarak ırkçılık ve Ayrımcılık

Birleşmiş Milletler Sistemi

Türkiye, önceki dönemlerde de kabul edilmiş olmakla birlikte, Avrupa Birliği (AB) tam üyelik sürecinde gerek Birleşmiş Milletler (BM) gerek Avrupa Konseyi (AK) gerekse de AB düzeyinde çok sayıda insan hakları sözleşmesi ve belgesine taraf olmuştur. Bu sözleşmelerin bir kısmı, doğrudan ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili olduğu gibi (BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi ve BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmeleri), sözleşmelerin hepsinde ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili hükümler bulunmaktadır. Bunun anlamı, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerde

güvence altına alınmış hakların korunması ve gerçekleşmesinin sağlanması için yasal, idari ve uygulamaya yönelik bütün önlemleri almakla yükümlü olduğudur.

Ayrımcılık yasağı, temel insan hakları sözleşmelerinin hepsinde yer almakla birlikte, bu sözleşmelerde bir ayrımcılık tanımı yapılmamakta, kimlere ayrımcı muamele yapılamayacağı sıralanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde (İHEB, 1948) ayrımcılık yasağı, “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir” (madde 2/1) şeklinde yer almaktadır. Ayrımcılık yasağı, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde (1966) de aynı ifadelerle tekrarlanmıştır.¹ Doğrudan ayrımcılık üzerine yapılmış insan hakları sözleşmeleri olan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1965) ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde (1979) ise, “ırk ayrımcılığı” ve “kadın olmaya dayalı ayrımcılık”tan ne anlaşıldığı daha açık olarak yer almıştır.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinde, ırk ayrımcılığı terimi, “siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamında” kullanılmıştır (madde 1). Sözleşmenin giriş kısmında, “her türlü ırk farklılığına dayalı her türlü üstünlük öğretisinin bilimsel açıdan yanlış olduğu, etik açıdan kınanması gerektiği, sosyal açıdan gayri adil ve tehlikeli olduğu, hiçbir yerde teoride ve uygulamada ırk ayrımcılığı için bir mazeret bulunmadığı” belirtilmektedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde kadınlara karşı ayrımcılık teriminin, “siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama” anlamına geldiği kabul edilmektedir (madde 1).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesindeki kullanıldığı şekliyle ayrımcılıktan ne anladığını, 1989 yılında yaptığı 18 Nolu Genel Yorumunda açıklığa kavuşturmuştur. Buna göre ayrımcılık, “ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek ve tanınmasını ve kullanılmasını sonlandıracak ayrımcılık” olarak anlaşılmaktadır. Komite ayrıca, “her farklı muamelenin bir ayrımcılık halini oluşturmadığını” belirtmektedir. “Farklı

¹ Sözleşmeler, 1966 yılında kabul edilmiş, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu iki Sözleşme Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış, 2003 yılında onaylanmıştır.

muamelenin dayandığı kriterler makul, objektif olduğu ve ulaşılmak istenen sonuç Sözleşme çerçevesinde meşru olduğu sürece her farklı muamele bir ayrımcılık teşkil etmeyecektir” (Aktaran Uyar, 2006, s. 43-44).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede (ÇHS, 1989) ayrımcılık yasağı, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi İHEB’de kullanıldığı şekilde yer alırken, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmede (EHS, 2006) engelli ayrımcılığından ne anlaşıldığı tanımlanmıştır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, “siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin² gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar” (EHS, madde 2).

Birleşmiş Milletler Sisteminde üretilmiş insan hakları sözleşmelerinin hepsinde de ayrımcılık yasağı, sözleşmede güvence altına alınan haklar bakımından ve sayılan özellikler nedeniyle ayrımcılık yapılmayacağı yönündedir. Başka bir deyişle, burada belirtilen sözleşmelerde ayrımcılık yasağı, belirtilen özellikler bakımından kişilere sözleşmelerde yer alan haklar bakımından ayrımcılık yapılamayacağını vurgulamaktadır.

Avrupa Konseyi Sistemi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS, 1953) ayrımcılık yasağı, “Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanması” olarak 14. maddede düzenlenmiştir. İnsan haklarının korunması ve güvence altına alınmanın temel bir parçası olarak kabul edilen ayrımcılığa karşı korumayı güçlendirmek amacıyla kabul edilen AİHS 12 Nolu Ek Protokol³, “herhangi bir hakkın kullanımında eşit muameleyi garanti ederek ayrımcılık yasağının kapsamını genişletmektedir. Protokol, özellikle cinsiyet eşitliği ve ırk eşitliğinin nasıl güçlendirileceği konusundaki tartışmalardan doğmuştur” (FRA, 2010, s. 13).

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ, 1965) ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartında (GGASŞ, 1996) ayrımcılık, çalışma yaşamı, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişim gibi alanlar bakımından vurgulanmıştır. GGASŞ 20. maddesinde istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele hakkı düzenlenmiştir. Buna göre taraf devletler, “işe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirme, mesleki yönlendirme,

²“Makul düzenleme”, engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

³ Türkiye Protokolü 2001 yılında imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon, istihdam koşulları ve ücreti de kapsayan çalışma koşulları, yükselmeyi de kapsayan meslekte ilerleme” alanlarında bu hakkı tanımayı ve uygulanmasını sağlamayı ve teşvik etmek için uygun önlemleri almayı taahhüt ederler (madde 20). Ayrımcılık yasağıyla Şartta “yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tâbi olmaksızın sağlanacaktır” (Bölüm V, madde E). GGASŞ'nın sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı başlıklı 14. maddesinin 1. bendinde, “Akit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla: 1. Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı taahhüt ederler” denilmektedir. Bu madde, sosyal refah hizmetlerinin, sosyal hizmet (social work), yöntemlerinden yararlanılarak sunulmasını vurgulaması bakımından son derece önemlidir.⁴

Kadınlara Yönelik Ev İçi Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi, 2014), kadınlara yönelik ayrımcılık ve kadın erkek eşitliğine yönelik düzenlemeler getirmekte, şiddet mağdurlarına eşit koruma sağlanmasını öngörmekte ve mağdurlar arasında her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır (Madde 4/3)⁵. İstanbul Sözleşmesinde ayrımcılık yapılamayacak özellikler olarak, diğer sözleşmelerde yer almayan toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni durum ve göçmen ve mülteci statüsü de yer almıştır. Ayrımcılık yasağı, Birleşmiş Milletler Sisteminde olduğu gibi, Avrupa Konseyi Sisteminde üretilmiş sözleşmelerde de sözleşmelerde yer alan haklar bakımından ele alınmıştır.⁶

Avrupa Birliği

Türkiye'nin tam üyelik müzakereleri sürdürdüğü Avrupa Birliği de ayrımcılıkla ilgili çok sayıda düzenlemeyi kabul etmiştir. “Avrupa ayrımcılıkla mücadele mevzuatı, dünyanın en kapsamlı yasaları arasında yer almaktadır. 2000 yılında Avrupa Birliği, işyerinde ırksal veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayan iki geniş kapsamlı yönerge kabul etmiştir.⁷ Bu düzenlemeler, ırk ve etnik köken bakımından günlük yaşamın eğitim ve

⁴ Bu maddenin Avrupa Sosyal Haklar Komitesi yorumlarındaki açıklamalarını ele alan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Taşğın-Şahin, N. (2017). Türkiye'nin Taraf Olduğu İnsan Hakları Sözleşmeleri Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar* (Derleyen Neşe Şahin Taşğın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınevi: Ankara. 25-57.

⁵ Tam metin şöyledir: Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir (İstanbul Sözleşmesi Madde 4/3).

⁶ Avrupa Konseyi sisteminde ayrımcılık yasağını içeren ve bu makalede ele alınmayan sözleşme ve diğer belgeler için Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı'na bakılabilir.

⁷ ırksal Eşitlik Yönergesi (Directive 2000/43/EC of 29 June 2000), istihdam bağlamında ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı ve aynı zamanda refah sistemi ve sosyal güvenlikle mal ve hizmetlere erişimde ayrımcılığı yasaklamaktadır.

sosyal hizmetler gibi yönlerini de kapsamaktadır. 1975’den bu yana AB düzeyinde son olarak 2015 yılında yayımlananlar olmak üzere işyerinde ırksal veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayan ve Roman nüfusun entegrasyonunu içeren çok sayıda yasal düzenleme kabul edilmiştir” (Discrimination in the EU, 2015, s. 4).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında ayrımcılık yasağı, “cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır” (madde 21/1) şeklinde düzenlenmiştir. Madde 21/2’de, “millet esasına dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.”⁸ Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin birbirinden ayrı olarak geliştirilseler dahi birbirlerini destekledikleri ve birlikte ele alınması gerektiği kabul edilen kapsamlı “ayrımcılık yasağı” ve “ayrımcılık hukuku” mevzuatı bulunmaktadır (FRA, 2010, s. 12).

İrkçilik ve ayrımcılık yasağının, bu hakların ihlaline maruz kalan gruplar düşünüldüğünde, sosyal hizmet mesleği ve alanını doğrudan ilgilendirdiği çok açıktır. Bütün insan hakları sözleşmeleri için geçerli olmakla birlikte, özellikle, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Engelli Hakları Sözleşmesi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ve İstanbul Sözleşmesi doğrudan sosyal hizmetlerle ve sosyal hizmetler alanıyla ilgili insan haklarını içermektedir. Ayrıca, insan hakları bir bütün olup, belirli bir insan hakkının sistematik ihlali, diğer insan haklarının korunmasının önünde de engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının ve alanda çalışan diğer meslek elemanlarının ülkemizde insan hakları ve özellikle de konumuz olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili yasal ve idari düzenlemelere hâkim olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sonraki bölümde, ülkemizde taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde geliştirmekle yükümlü olunan ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili yasal durum ve uygulamalar ele alınmıştır.

Türkiye’de İrkçilik ve Ayrımcılık Yasağı: Ulusal Mevzuat

Türkiye’de uluslararası mevzuata ek olarak, başta Anayasa olmak üzere, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu gibi çok sayıda kanunda ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili düzenleme bulunmaktadır. Ayrıca 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (TİHEK) ayrımcılık türleri ve ayrımcılıkla mücadelede yapılacakları içermektedir. Son olarak 6328

İstihdamda Eşitlik Yönergesi (Directive 2000/78/EC of 27 November 2000), cinsel yönelime, dini inanca, yaşa ve engelliliğe dayalı olarak istihdam alanında ayrımcılığı yasaklamaktadır (FRA, 2010:14).

⁸ Madde 21/2’nin tam metni şöyledir: Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulama alanı kapsamında ve bu Antlaşmaların özel hükümlerine hâlel gelmemek kaydıyla, milliyet esasına dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır”.

Sayıli Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununda da kamu kurumlarının işleyişinde ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

Ayrımcılık yasağı, Anayasanın kanun önünde eşitlik başlıklı 10. maddesinde düzenlenmiştir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”. Bu madde 2004 ve 2010 yıllarında ek fıkralarla genişletilmiştir. İlk ekleme, kadın erkek eşitliğiyle ilgili olup şu şekildedir: “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” İkinci ek fıkra, “çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” şeklindedir. Ayrıca 2004 yılında yapılan bir değişlikle, Anayasa'nın 90. maddesine, “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” hükmü eklenmiştir. Buna göre, Türkiye, taraf olduğu Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemlerinde üretilen ve önceki bölümde ele alınan temel insan hakları sözleşmelerini, Anayasa'nın üzerinde bir yere konumlandırmıştır. İnsan hakları ve konumuz olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, önceki bölümde ele alınan temel insan hakları sözleşmeleri iç hukuk niteliğinde olup, Anayasa ve diğer yasalarda farklı hükümler bulunması halinde insan hakları sözleşmeleri geçerli olacaktır. Öte yandan, iç hukukun usulüne uygun kabul edilmiş bu sözleşmelere uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak Türkiye, daha önce de vurgulandığı gibi, Avrupa Birliğiyle (AB) katılım müzakerelerinin başladığı 2005 yılından bu yana, taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerinde ve AB hukukunda yer alan ayrımcılık yasağı konusunda Birlik müktesebatına uygun yasal düzenlemeler geliştirme ve ayrımcılıkla mücadele konusunda etkin önlemler alma yükümlülüğü altında bulunmaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK)

Ayrımcılık yasağı ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki sorunlar ve ihlaller, gerek insan haklarının korunması ve güvence altına alınması gerekse de sosyal politika ve istihdam alanında ayrımcılıkla mücadele başlıkları altında AB İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin sürekli eleştirildiği konuların başında gelmektedir. Ayrımcılıkla mücadele alanında giderek artan eleştiriler karşısında, 2016 yılında kabul edilen 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) Kanunu⁹ ile ayrımcılık yasağıyla ilgili olarak yeni düzenlemeler yapılmıştır. TİHEK Kanunu ile cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır (madde 3). Cinsel yönelim ve

⁹ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2012 yılında 6332 sayılı Kanun'la kurulmuş olan Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK) yerini almak üzere, 20 Nisan 2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile kurulmuştur.

cinsiyet kimliği ayrımcılık nedeni olarak kabul edilmemiştir. TİHEK'e ayrıca ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine inceleme, araştırma, karara bağlama ve sonuçlarını takip etme görev ve yetkisi de verilmiştir (madde 9). Kanunda yer verilen ayrımcılık türleri; ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, makul düzenleme yapmama, taciz ve varsayılan temele dayalı ayrımcılıktır¹⁰ (madde 4/1). Ayrımcılık türleri, Kanunun tanımlar başlıklı 2. Maddesinde tanımlanmıştır. TİHEK, ayrımcılık yasağıyla ilgili başvuruları incelemesi sonucunda ihlal tespit etmesi durumunda sorumlular hakkında para cezası uygulayabilmektedir (TİHEK, 2018, s. 18-20).

İrkçilik ve ayrımcılığın yanı sıra, diğer insan hakları ihlali iddialarını da bireysel başvuru şikâyeti ve resen inceleme yetkisi bulunan TİHEK'in aynı zamanda insan hakları ihlallerine yönelik ulusal önleme mekanizması çerçevesinde de görevleri bulunmaktadır. TİHEK Kanununun 9. maddesine göre kurumun, özgürlüğünden yoksun bırakılan ya da koruma altında alınan kişilerin buldukları yerlere de haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirme yetkisi bulunmaktadır. Buna göre Kurum, sosyal hizmet kuruluşlarına da "izleme ziyareti" yapabilmektedir. İzleme ziyaretleri kapsamında, 2019 yılında ceza infaz kurumları, geçici barınma ve geri gönderme merkezleri, karakol nezarethaneleri ve bir özel bakım merkeziyle bir de çocuk evleri sitesine ziyaret yapılmıştır. Sayılan kurumların bir kısmı doğrudan sosyal hizmet kuruluşları olduğu gibi, hemen hepsi aynı zamanda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilen kurumlardır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının, TİHEK'in çalışmaları hakkında bilgi sahibi olması, yaptığı çalışmaları takip etmesi yararlı olacaktır.

Ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapan bir diğer kurum da 6328 Sayılı Kanunla 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'dur (KDK). Kurumun, kamu kurumlarının işleyişinde ayrımcılığın önlenmesinin izlenmesiyle ilgili görevleri bulunmaktadır. Denetçilerden birinin kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirilmesi öngörülmüştür (madde 7). Bu denetçinin görev alanı, çalışma ve sosyal güvenlik, kadın hakları, çocuk hakları, ailenin korunması, engelli hakları ve sosyal hizmetler olarak belirlenmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu 2019, s. 40-41). Kuruma, "idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışları" hakkında "menfaati ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler" başvuruda bulunabilir. "Ancak, şikâyetin insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik olması hâlinde menfaat ihlali aranmaz" (Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, madde 7). Kamu denetçileri, görevli oldukları alanlarda kişilerin kamu kurumlarından hizmet alırken karşılaştıkları ayrımcı muamelelere ilişkin şikâyetleri almakta, kabul edilenleri araştırmakta ve incelemekte, gerekirse bilirkişi görevlendirmekte, dostane çözüm ya da tavsiye kararı vermektedir. Tavsiye kararları, ilgili idarenin, hatalı davranıldığını kabulü, zararın tazmini, işlem yapılması veya eylemde bulunulması; mevzuat değişikliğinin yapılması, işlemin geri alınması, kaldırılması, değiştirilmesi ve düzeltilmesi; uygulamanın düzeltilmesi, uzlaşmaya gidilmesi, tedbir alınması şeklinde olabilir (Kamu

¹⁰ Kanun nefret suçlarına yer vermemesi nedeniyle eleştirilmektedir.

Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, madde 32). Kuruma, engelli hakları ve sosyal hizmetler, kadın hakları ve çocuk haklarıyla ilgili olarak yapılan başvuruların bir kısmı sosyal hizmet kuruluşlarındaki iş ve işlemlerle ilgilidir (KDK, 2019).

Türkiye'nin ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapmak amaçlı kurduğu TİHEK, çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu konudaki en güncel eleştiri, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması çerçevesinde hazırladığı ve 12 Kasım 2019 tarihinde açıkladığı Türkiye Raporunda yapılmıştır. Raporda Türkiye'ye, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve İşkenceye Karşı Komitenin daha önce yaptığı eleştiriler tekrarlanmaktadır. Buna göre raporda, ilgili komitelerin TİHEK'in "işlevsel, yapısal ve mali bağımsızlığının sağlanmasını ve üyelerinin atanmasının insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulan ulusal kuruluşların statüsüne ilişkin ilkelere (Paris Prensipleri)¹¹ tam olarak uyumlu olmasının garanti altına alınmasını tavsiye"si hatırlatılmaktadır. Paris Prensiplerine göre, ulusal insan hakları kurumlarının, "*kuruluşunun yasal veya anayasal dayanağa sahip olma, hükümetten bağımsız olma ve özerklik, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi için geniş yetkilere sahip olma ve yeterlilik, üye seçiminde ve tayininde çoğulculuk ve bağımsızlığın sağlanması, yeterli mali kaynak ve mali özerklik, sivil toplum ve devlet arasında köprü olma gibi özellikler taşıması beklenmektedir.*" Bu ilkeler açısından değerlendirilerek TİHEK, iktidarın yönlendirme ve etkisinden bağımsız olmamakla eleştirilmektedir.¹² Ayrıca, Türkiye'nin "ulusal bir önleme mekanizması olarak söz konusu Kurumun "görevini bu amaca yönelik özel bir yapı ve yeterli kaynaklarla etkin bir şekilde yerine getirmesini temin etme"si istenmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).¹³

Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve Taraf Olunan Sözleşmelerin Ülke Raporlarında Yer Alan Eleştiriler

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2019 yılı ilerleme raporunda, ayrımcılık yapmama ilkesinin yasal zeminde yeterince korunmadığı ve tam olarak uygulanmadığı, TİHEK'in Mart 2019'a kadar yalnızca iki karar çıkardığı belirtilmektedir. Ayrıca nefret suçlarına ilişkin mevzuatın uluslararası standartlarla uyumlu olmadığı, cinsel yönelime dayalı nefret suçlarını kapsamadığı eleştirisi yapılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engellilere yönelik içermeci politikaların yetersizliği, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin temel haklarının yeterince korunmadığı ve LGBTI bireylere karşı ayrımcılığın hâlâ yaygın olduğu vurgulanmaktadır.

¹¹ 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı BM Genel Kurul kararı ile kabul edilen Paris Prensipleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx> Erişim tarihi: 18.03.2020.

¹² TİHEK Kanunuyla yapılan düzenlemeler ve TİHEK'in gerek bağımsız bir insan hakları kurumu olma bakımından yapısı gerekse de ayrımcılık konusundaki çalışmalarının AB hukukuna uygunluğu üzerine eleştiriler için bakınız Karan, U. (2018). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ve Ayrımcılık Yasağına Dair Mevzuatın Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu, Uluslararası Ayrımcılık Konferansı Bildirileri, Eşit Haklar için İzleme Derneği, İstanbul, ss, 95-104.

¹³ A/HRC/WG.6/35/TUR/2, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/35/TUR/2> Erişim tarihi: 16.03.2020.

Azınlıklara yönelik nefret söylemleri ve tehditlerin varlığını koruduğu, Romanlara yönelik ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili çalışmaların yeterince verimli yapılmadığı, Türkçe dışındaki dillerde kamu hizmeti sunulmadığı gibi eleştiriler sürdürülmüştür. Raporda ayrıca, istihdam ve sosyal politika alanında ayrımcılıkla mücadeleyle dair bir strateji ya da eylem planı bulunmadığı, Suriyeli genç sığınmacıların iş piyasasında ayrımcılığa uğradıkları vurgulanmıştır. Ayrımcılıkla ilgili şikâyetleri almaya başlayan TİHEK'in kapasitesinin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'deki yasal çerçevenin cinsel kimlik ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklamadığının altı çizilmiştir (Ak, 2019, s. 45-98).

Taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri temelinde bakıldığında da, Türkiye'de ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili yasal mevzuatın yetersizliği ve yaygın ayrımcı uygulamaların bulunması, ilgili komitelerin ülke raporlarında sıklıkla vurgulanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinin 20-31 Ocak 2020 tarihinde yapılan 35. Oturumunda Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması kapsamında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından, Türkiye'nin taraf olduğu bütün insan hakları sözleşmeleri komiteleri raporlarından derlenen Türkiye Raporunun (12 Kasım 2019 tarihli rapor) "ayrımcılık yasağı ve eşitlik" başlıklı bölümünde bazı hatırlatmalar ve eleştiriler sıralanmıştır. İlk olarak, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin, "Türkiye'nin ayrımcılıkla mücadele mevzuatında yer alan ırk ayrımcılığı tanımına yasaklanan ayrımcılık gerekçelerinin eklenmesi tavsiye"si hatırlatılmaktadır. İkinci olarak, aynı Komitenin, "çoğunlukla azınlıklara yönelik, medya dâhil olmak üzere kamusal söylemde kayıtlara geçen ırkçı nefret söylemi ve ayrımcı ifade vakaları" ile ilgili endişeleri tekrarlanmıştır. Bu endişeler, "Kürtler, Ermeniler ve Romanlar gibi etnik kökenleri temel alınarak bireyleri hedef alan fiziksel saldırılar dâhil olmak üzere kayıtlara geçen nefret suçu olayları", "nefret söylemi ve nefret suçu davalarının her zaman uygun ve etkili bir şekilde" soruşturulmaması, sorumluların yargılanmaması ve cezalandırılmaması, ayrıca bazı davalar ele alınmasına karşın, "yerel mahkemelere çok az sayıda nefret suçu davası" getirilmesi üzerindedir. Raporda ayrıca, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK), Türkiye'nin üçüncü Evrensel Periyodik İnceleme süreci için sunduğu raporda yer alan, "lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle önemli bir düzeyde ayrımcılıkla ve sosyal tecritle karşılaşabileceklerini ve cinsel taciz, fiziksel ve cinsel şiddet ve bu yolla cinsel yönelimlerinin değiştirilebileceği varsayımı ile zorla evliliklere maruz kalabilecekleri" değerlendirmesi vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Raporun, Sözleşmeler temelinde değerlendirmelerin yapıldığı bölümünde ise, ilgili komitelerin Türkiye nihai gözlem raporlarında yer alan ve ayrımcılıkla ilgili olan konular vurgulanmıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, "aile ve toplumda kadın ve erkeklerin rol ve sorumlulukları ile ilgili kökleşmiş ayrımcı stereotiplerin sürekliliğinden" endişe duymaktadır. Aynı Komite, Kamu Denetçiliği Kurumunda "kadın ve çocuklar için insan haklarının korunması konusunda özel bir birim kurulmasını ve kadınların gelişimini sağlamak için layıkıyla finanse edilen bir politika

geliştirilmesini ve uygulanması”nı tavsiye etmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Engelli Hakları Komitesi, “tüm düzeylerde ayrımcı olan ayrıştırılmış eğitimin sürekliliğinden ve kapsayıcı bir eğitim sisteminin bulunmamasından endişe” duymaktadır. “Mevzuatta kapsayıcı eğitimi tanımayı ve uygulanması için politika ve stratejiler benimsemeyi” ve “engellilere yönelik ayrımcı hükümleri kaldırmasını ve ayrımcılık karşıtı mevzuatını Engelli Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirmesini” tavsiye etmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

İrk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, “bazı azınlık gruplarına mensup kişilerin¹⁴, nüfusun geri kalanıyla eşit düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahip olmadıklarından” ve “yüzde 10'luk seçim barajının, azınlık gruplarının, siyasi işlerde, özellikle seçimle iş başına gelen kurumlarda eşit temsil edilmelerine bir engel oluşturmasından” endişe duymaktadır. “Türkiye'nin durumunu gözden geçirmesini ve etnik, ulusal veya etnik-dinsel azınlıklar olarak nitelendirilebilecek diğer grupları tanımayı değerlendirmesini tavsiye” eden Komite, “yoksulluğun etkilerinden muzdarip olan Romanlara karşı ayrımcılık, stereotipler ve önyargıların sürekliliğinden” duyduğu endişeyi vurgulamıştır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ise “Kürt kadınların etnik ve dilsel kimliklerine karşı önyargılarla şiddetlenen ve medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ilişkin daha fazla marjinalleşmelerine yol açan dezavantajlı durumlarının devam etmesinden” duyduğu endişeyi dile getirirken “Türkiye’yi Kürt kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri ele almaya” çağırılmaktadır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın denetim organı olan Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (European Committee of Social Rights/ECSR), Türkiye'nin ülke raporlarıyla¹⁵ ilgili değerlendirme sonuçlarını Mart 2020'de açıklamıştır. Rapor, “çocuklar, aileler ve göçmenler” tematik grubuna ilişkin olan sosyal politika ve sosyal hizmetler alanıyla doğrudan ilgili hakları içermektedir (ECSR, 2020:2). Bu haklar; çocukların ve gençlerin korunma hakkı (madde 7), istihdam edilen kadınların analık korunması hakkı (madde 8), ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı (madde 16), annelerin ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı (madde 17), göçmen işçilerin ve ailelerin korunma ve yardım alma hakkı (madde 19), ailevi sorumlulukları olan çalışanların fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı (madde 27) ve barınma hakkıdır (madde 31). Bu hakların korunma durumları bakımından Komite, Türkiye’de büyük oranda hakların korunma düzeyinin Şartla uyumlu olmadığı, pek çok hakkın durumuyla ilgili de yeterince bilgi verilmediği değerlendirmesi

¹⁴ Bu azınlık gruplar, “Kürtler, Romanlar, Ezidiler, Caferiler ve diğer gruplar gibi bazı azınlık gruplarına mensup kişiler” olarak tarih edilmiştir. Komite ayrıca, “azınlıklara “yaşayan diller ve lehçeler” başlıklı seçmeli dersin” verilmesinin kabul edilmesine karşın, uygulamadaki eksikler ve sıkıntılara dikkati çekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Türkiye'nin dördüncü ve altıncı ülke raporları için 11 Ocak 2016 tarihinde açıkladığı sonuç gözlemlerine bakılabilir. <https://undocs.org/CERD/C/TUR/CO/4-6> Erişim tarihi, 20.03.2020.

¹⁵ Referans dönemi 1 Ocak 2014 - 31 Aralık 2017'dir.

yapmıştır. Buna göre, korunma bakımından Şartın öngördüğü çerçevede kısmen de olsa uygunluk olan haklar, madde 7 (6-7-9 bentleri), madde 8 (3 ve 4 bentleri), madde 19 (3-5-7 bentleri)'dur.¹⁶ Geriye kalan hakların korunma düzeyi, Şartla uyumlu değildir ve çoğu hakla ilgili de bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Hakların tümünde, hakların korunması ve hizmete erişim süreçlerinde yararlanıcı kişi ve grupların önemli ölçüde ayrımcılığa maruz kalma riski bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, burada ele alınan hakların büyük bir kısmı, doğrudan sosyal hizmetler aracılığıyla korunması söz konusu olan haklar olduğu gibi, bu hizmetlerin sunulmasında görev alan mesleklerin başında da sosyal hizmet uzmanları gelmektedir.

Türkiye’de İrkçilik ve Ayrımcılık Yasağı: Uygulamalar

Ülkemizde, taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri, Anayasa ve başta TİHEK Kanunu olmak üzere ırkçılık ve ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili olarak sınırlılıkları bulunsada bir mevzuat bulunmaktadır. TİHEK ve KDK gibi kurumların birincil görevi olmak üzere ırkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi, yapılması durumlarında soruşturulması ve oluşan zararların giderilmesine yönelik uygulamalar başlamış durumdadır. Toplumun oldukça geniş bir kesimi ırkçı ve ayrımcı muameleye maruz kalmakta, bununla ilgili hak arama mücadeleleri yürütülmektedir. Henüz yeni kurulmasına ve yeterince tanınmamasına karşın, TİHEK’e yapılan başvurular üzerinden ırkçı ve ayrımcı uygulamaların yaygınlığını görmek mümkündür. Her ne kadar TİHEK, çoğu başvuruda ihlal yapılmadığı yönünde eleştiriye açık kararlar verse de ihlal kararları da vermektedir. 2019 yılında ihlal kararı verilen bir başvurunun konusunu, Denizli’nin bir ilçesinde bulunan özel bir dükkân vitrinine asılan ilanda yer alan ifadeler oluşturmaktadır. İlanda “İran, Suriye, Afgan müşteri bu dükkâna giremez, alışveriş yapamaz, girerse bu mekânda dayak yer!”, “Suriye, Afgan ve İran kişiler bu iş yerine girerse dayak yer, sorumluluk kabulümüz değildir” yazmaktadır. Basında yer alan haberler üzerine TİHEK tarafından, bu durumla ilgili resen inceleme başlatılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda işyeri sahibinin 6701 sayılı TİHEK Kanununun 3. maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine ve ilgili kişi hakkında idari para cezası uygulanması oy birliğiyle karar verilmiştir (Karar no: 2019/29). Aynı yıl içinde ayrımcılık yasağının ihlali iddiasıyla yapılan ve ihlal kararı verilen diğer başvurular şunlar olmuştur; erkek kiracıya ev verilemeyeceğiyle ilgili başvuru (2019/64), ailesi olmayan öğrenci ve bekâra ev verilemeyeceğiyle ilgili apartman yönetimi kararı (2019/15).

TİHEK’in ulusal önleme mekanizması görevi çerçevesinde izleme ziyareti yaptığı kurumlar arasında, ırkçılık ve ayrımcılık yasağının yanı sıra temel insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmış diğer insan haklarının sistematik olarak ihlal edilmesi riski bulunan yerler olarak özgürlüğünden

¹⁶ Avrupa Sosyal Şartında her bir hakkı içeren düzenleme alt başlıkları üzerinden de ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Örneğin, çocuk ve gençlerin korunması hakkı başlıklı 7. Maddenin 10 bendi bulunmaktadır. Her biri, ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

mahrum bırakılanların kaldığı (emniyet birimleri-karakollar, ceza infaz kurumları gibi) ve koruma altına alınan kişilerin kaldıkları kurumlar (çocuk evleri, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, huzurevi ve yaşlı bakım merkezleri gibi) öne çıkmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi, genel olarak insan hakları ve bu yazının konusunu oluşturan ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili ihlal durumları sosyal hizmetler alanını ve bu alanda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarını yakından ilgilendirmektedir.

Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Eğitimi Bağlamında Irkçılık ve Ayrımcılık

Sosyal hizmet alanında ırkçılık ve ayrımcılık, oldukça farklı içerik ve boyutlarda yaşanabilmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, Türkiye’de doğrudan bu konuyla ilgili yapılmış araştırma bulunmamaktadır. Türkiye Felsefe Kurumu Derneği yürütücülüğü ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi ortaklığında, Avrupa Birliği finansmanı ile gerçekleştirilen “Sosyal Hizmetlerde Yolsuzluk ve Diğer Etik Sorunları Aşmada ve Önlemede Bir Yol Olarak Etik Kapasite Geliştirme Projesi” kapsamında bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların “kadın, çocuk, yaşlı, engelli, yoksul, farklı cinsel yönelime, farklı etnik kökene sahip bireylere ilişkin ciddi ayrımcılıkların olduğunu gösterdiği” belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 44). Araştırma raporunda yer alan örneklerde engellilerin toplumsal yaşama katılımı ve temel haklara ve hizmetlere erişimi gibi konularda “önyargılar nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları”, “toplumda var olan etiketlenmenin engelliler için çalışan/çalışması gereken personeli” de etkilediği belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 44). Başka bir örnekte, etnik kökeni nedeniyle sosyal yardım hizmetinden yararlandırılmayacağı endişesi taşıyan bir başvurucunun etnik kökenini saklamaya çalıştığı aktarılmaktadır. Aile içi şiddete maruz kalan kadınların kaldığı kadın sığınaklarında, “toplumda kadına yönelik cinsiyetçi bakış açısının hizmetin planlanmasından sunulmasına kadar her evrede etkili olduğu, kadınların pek çok ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kaldığı”nın alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından aktarıldığı belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 46). Raporda aktarılan bir diğer yaygın ayrımcılık örneği ise siyasi görüşleri nedeniyle başvuruculara ayrımcılık yapılmasıyla ilgilidir (Acar vd., 2017, s. 46-47). Bu ayrımcı uygulamalar, yöneticiler dâhil çalışan herhangi bir personelden olabildiği gibi sosyal hizmet uzmanlarından da kaynaklanabilmektedir.

Sosyal hizmet, daha önce de vurgulandığı gibi, insan haklarını koruma mesleği olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada savunuculuk temelli çalışmalar yapmasını da gerektirir. Ayrıca, sosyal hizmetler alanı ve sosyal hizmet sunmak amacıyla kurulmuş kurum ve kuruluşlar da temel kişi haklarının korunması ve gerçekleşmesinin sağlanmasında ihtiyaç duyulan ek koruma tedbirleri çerçevesinde kurulmuş yapılardır. Başka bir deyişle, sosyal hizmetler ve bu hizmetleri sunan kurum ve kuruluşlar, belirli toplum kesimlerinin (engelliler, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, göçmen ve mülteciler gibi), temel insan haklarının korunmasında toplumun geri kalanına oranla daha fazla desteklenmeleri ihtiyacı nedeniyle kurulmuşlardır (Şahin-Taşgın, 2017, s. 29). Nitekim Avrupa Sosyal Şartı ve GGASŞ’nın 14. maddesiyle “sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı” da ayrıca bir hak olarak düzenlenmiştir.

Sosyal hizmet mesleğini diğer mesleklerden (psikolog, rehber ve psikolojik danışman, çocuk gelişimci, hemşire, sosyolog gibi) farklı kılan özelliklerinden birisi, yasal konularla daha fazla ilgili olmasıdır (Thompson, 2016). Bu nedenle de sosyal hizmet eğitiminde yasal ve idari içerikli dersler önemli bir yer tutmaktadır. İhmal ve istismar nedeniyle koruma altına alma kararları, aile içi şiddet durumlarında izlenecek prosedürler ve yapılacak mesleki çalışmalar, suça sürüklenen çocuklarla ilgili sosyal hizmet uygulamaları gibi konular, bütünüyle ilgili yasaların ve idari işlemlerin bilinmesini gerektiren durumlardır.

Sosyal hizmet uzmanlarının yasal alanla yakınlığının bir sonucu olarak, mevcut sosyal hizmet programların hemen hepsinde hukuka giriş, mevzuat, kamu yönetimi (ya da sosyal hizmet yönetimi) gibi doğrudan yasal ve idari içerikte dersler bulunmaktadır. Bunlara ek olarak insan hakları ve sosyal hizmet, sosyal hizmet etik ilke ve değerleri, toplumsal cinsiyet, eleştirel düşünme, düşünümsel/dönüşümsel (reflective) sosyal hizmet, baskı karşıtı sosyal hizmet gibi ırkçılık ve ayrımcılık konularının içeriğinde yer alması gereken dersler bulunmaktadır. Öte yandan da engellilerle sosyal hizmet, yaşlılarla sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, göçmen ve mültecilerle sosyal hizmet, çocuk ve gençlerle sosyal hizmet, ailelerle sosyal hizmet gibi alan/uzmanlık derslerinin tümünde yasal konular içerilmek durumundadır. Aslında özetle, sosyal hizmet programlarındaki bütün derslerde yasal ve idari boyutların öğrenciye mutlaka kavratılması, “hukuk-mevzuat okuryazarlığı” becerilerinin geliştirilmesi gereklidir. Örneğin, ülkemizde yaygın olarak görülen kadına yönelik şiddet vakalarında bir sosyal hizmet uzmanının, böyle bir sosyal hizmet yararlanıcısı ile yürüteceği mesleki uygulama için gerekli bilgi ve becerilerinin bir parçası da konunun yasal ve idari çerçevesidir. Bunun anlamı, sosyal hizmet uzmanının böyle bir vakada, Türkiye'nin taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerini (bu vakada özellikle de BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi ve ASS/GGASS), Anayasa'nın 10. maddesini, 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu, kadın sığınaklarının işleyiş ve çalışma usulleriyle ilgili yönetmelikler gibi yasal ve idari işleyişe dair konuları, bilmek durumunda olduğudur. Böyle bir vakada sosyal hizmet uzmanı ayrıca TİHEK Kanunu ve Kurumun işleyişi, başvuru usulleri ve Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'nun çalışma usul ve esaslarını bilmek durumundadır. Vaka ile çalışırken, kadına yönelik ayrımcılık kavramının anlamı ve içeriği, kadının hizmetten yararlanma süreçlerinde karşılaşılabileceği ayrımcı muamelelerin neler olduğu ve genel olarak da ayrımcılık türleri ve bunların uygulamadaki yansımalarını değerlendirebilecek bir donanımda olması gerekir. Şiddete maruz kalmış Roman bir kadının, kadın olmanın yanı sıra diğer ayrımcılık türlerine de maruz kalabileceğini (etnik kökene, yaşa, sosyal ve ekonomik statüye gibi) öngörebilmelidir. Burada söz konusu olabilecek ayrımcılık, yalnızca cinsiyete dayalı ayrımcılık olmayıp, çoklu ayrımcılıktır ve bunun farkına varılması, hizmetten yararlanma sürecinde gözetilecek boyutları önemli kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, ayrıca toplumsal cinsiyet, kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar konusunda bilgi ve farkındalığın yanı sıra, kendi tutum ve davranışları ile toplumsal önyargılar ve değer yargıları

üzerine eleştirel düşünebilme becerisi gibi çok sayıda bilgi ve beceriye de sahip olmalıdır. Bu aynı zamanda, gerektiğinde etkin bir savunuculuk yapabilmesi için de önemli avantajlar sağlayabilecektir. Sosyal hizmet uzmanının ilgili mevzuat ve uygulamalara ilişkin bilgisi, kendi tutum ve davranışları üzerine eleştirel ve düşünümsel/dönüşümsel (reflective) düşünebilme becerileriyle desteklenmediği sürece eksik kalacaktır. Ayrıca, süpervizyon desteği de bu noktada son derece önemlidir.

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi, son yıllarda (özellikle 2015 sonrası) oldukça yaygınlaşmış olup, bu yaygınlaşma eğitim kalitesi sorunlarını da beraberinde getirmiş durumdadır. 2019 yılı itibariyle fakülte düzeyinde 33 devlet üniversitesinde 41, yüksekokul düzeyinde 5 olmak üzere 47 sosyal hizmet programı bulunmaktadır. Fakülte düzeyinde 18, yüksekokul düzeyinde 5 olmak üzere vakıf üniversitelerinde de 23 sosyal hizmet programı bulunmaktadır. Vakıf üniversitelerindeki bölüm/programların 18’i İstanbul’dadır. Türkiye’de sosyal hizmet programlarının durumu üzerine 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre, mevcut programlarda görev yapan öğretim elemanlarının %70,30’u farklı bölümlerden olup, yalnızca %29,70’i sosyal hizmet mezunudur (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2016, s. 6-7). Ayrıca açık öğretim kapsamında sosyal hizmet bölümlerine alınan binlerce öğrenci de, gerekli yetkinliğe ve uygulama becerisine tam olarak sahip olmadan mezun olabilmektedir. Bunların da bir sonucu olarak, sosyal hizmet mesleğinin felsefesini, işlevini ve amacını kavrayamadan mezun olanların sayılarının hızla arttığını söylemek mümkündür. Öte yandan, 2000’li yıllardan bu yana insan hakları, sosyal hizmet etiği, baskı karşıtı sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet gibi konular sosyal hizmet eğitim programlarında zorunlu ya da seçmeli ders olarak yer almaya başlamış olmakla birlikte, bu derslerinin içerikleri ve yapılışıyla ilgili ciddi sorunlar olduğu düşünülmektedir. İnsan haklarına dayalı sosyal hizmet yaklaşımı ve bağlantılı olarak ırkçılık ve ayrımcılık konuları, konuya duyarlı az sayıda akademisyen tarafından çalışılan konular olmaya devam etmektedir.

Dünyada sosyal hizmet, insan haklarını koruma mesleği olarak konumlandırılır ve bu yönde bir literatür gelişirken, sosyal hizmet sunumu da önceki yıllardaki gibi, “ihtiyaç” kavramı yerine, son derece isabetli bir şekilde insan hakları ile temellendirilmektedir. Ancak ülkemizde mesleği ve sosyal hizmetler alanını “hayırsever” ve “dini” yaklaşımlarla ilişkilendiren görüşler artmaya başlamıştır. Öte yandan, ülkedeki politik kutuplaşmaların her alanda olduğu gibi, sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamalarında da yansımaları kaçınılmaz olarak kendisini göstermektedir.

SONUÇ

İrkçılık ve ayrımcılık, insan hakları ihlali olup, ülkemizin taraf olduğu ve iç hukuk niteliğinde olan çok sayıda insan hakları sözleşmesinde yasaklanmıştır. Ayrıca, eksikleri nedeniyle eleştirilse de ülkemizde, ulusal bir mevzuat ve bu alanda çalışmalar yapmakla yükümlü kurumlar da bulunmaktadır.

Sosyal hizmet meslek tanımı, etik ilkeleri ve yaklaşımlarında ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele önemli bir yer tutmaktadır. Ancak sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında son yıllarda yaşanmakta olan gelişmelere bakıldığında, ırkçılık ve ayrımcılık gibi sosyal hizmet felsefe ve ilkelerinin tam da

odağında olan kavramlar, sosyal hizmet eğitiminde yeterince yer almamakta hatta bunun da ötesinde mesleğin amacı ve etik ilkelerine uygun olmayan yaklaşımların yaygınlaştığı bilinmektedir. Tüm bunlar karşısında da akademinin, meslek örgütünün ve sosyal hizmet uzmanlarının ayrı ayrı yapabilirliklerinin tartışılması mesleğin temel ilkelerinin korunması adına önem taşımaktadır. Öncelikle akademinin, ırkçılık ve ayrımcılığın sosyal hizmet alanına yansımaları üzerine daha fazla bilgi üretmesi ve araştırma yapması önem kazanırken, özellikle yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin ırkçılık ve ayrımcılık konusunda çalışmaya özendirilmesinin de önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ise alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına düzenleyeceği sistematik eğitimler ve atölye çalışmalarıyla ırkçılık ve ayrımcılık konularının hafızalarda sürekli canlı tutulmasını, yapabilirliklerin tartışılmasını ve bu konudaki farkındalığın geliştirilmesini sağlamaya katkı sunabilir. Diğer yandan, ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının meslek yasası ve meslek örgütünün yaptırım yetkisi bulunmamakla birlikte, bir yandan bunun sağlanması için mücadele edilirken, diğer yandan da meslek etik ilkelerine aykırı davranışlara yönelik denetleme mekanizmalarının hayata geçirilmesi de bu konudaki duyarlılığı arttıracaktır. Söz konusu denetim ve duyarlılığın sağlanmasının bir yolu da sosyal hizmet alanında bir süpervizyon sisteminin kurulmasıdır.

İnsan hakları ve insan onuruna saygı temelinde sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için çalışmayı ilke edinen sosyal hizmet mesleği mensuplarının, ırkçılık ve ayrımcılık karşıtlığının, mesleklerinin temelinde yer alan etik bir gereklilik ve aynı zamanda da insanın değerini koruyacak mesleki uygulamalar yapabilmenin ön şartlarından biri olduğunu içselleştirebilmeleri çok önemlidir. Sosyal hizmet alanında gerek lisans gerekse de lisans sonrası eğitim ve öğretim süreçlerinde, genel olarak insan hakları ve bu makalenin konusu olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık konularının, sürekli gündemde tutulması ve bu konularda daha fazla çalışma yapılması, sosyal hizmeti ve sosyal hizmet uzmanlarını da asıl değerine ulaştıracaktır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., Çoban, İ. A., Polat, G. (2017). Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller Ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alptekin, K., Topuz, S., Zengin, O. (2017). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (2): 50-69.
- Arslan Özdemir, E. ve Duyan, V. (2018). Baskı ve Ayrımcılığa Karşı Sosyal Hizmet. *International Journal of Academic Value Studies*, 4 (19), 273-283.

- Atteberry-Ash, B., Nicotera, N., Gonzales, B. (2019). Walk the Talk of Power, Privilege, and Oppression: A Template Analysis, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661917.
- Avrupa Komisyonu. (2005). Türkiye İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu_tr.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Avrupa Komisyonu. (2019). Türkiye İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlcerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı-FRA. (2010). Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Baines, D. (2017). *Doing Anti-Oppressive Practice, Social Justice Social Work* 3.edition. Fernwood Publishing: Canada,
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi. (2019). İnsan Hakları Konseyi Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubu Türkiye Raporu. A/HRC/WG.6/35/TUR/2. https://epi-turkiye.net/portal/wp-content/uploads/2020/01/BM-%C4%B0HYK-T%C3%BCrkiye-Derlemesi_TR-1.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Buz, S. (2011). Lezbiyen Gey Biseksüel Transseksüel Travesti Bireylerle Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 137-148.
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 268-278.
- Cankurtaran, Ö., Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliği Üzerine, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), 145-160.
- Cambridge University Press. (2020). <https://dictionary.cambridge.org> Erişim tarihi:12.01.2020.
- Çiftçi, M. (2019). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmetin Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Sosyal Çalışma Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 1-14.
- Danforth, L., Hsu, T.H., Miller, J.W. (2019). Color-Blind Racial Attitudes Among Social Work Students: Exploration of Individual and Social Network Correlates, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661910.
- Daşbaşı, S., & Kesen, N. F. (2015). Attitudes of Social Work Students Towards The Ageism. *Journal of International Social Research*, 8(38), s. 702-710.
- Davis, A. (2019) .Historical Knowledge of Oppression and Racial Attitudes of Social Work Students, *Journal of Social Work Education*, 55:1, 160-175, doi: 10.1080/10437797.2018.1498419

- Discrimination in the EU 2015 Special Eurobarometer 437. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d629b6d1-6d05-11e5-9317-01aa75ed71a1>. Erişim Tarihi, 12.01.2020.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- European Committee of Social Rights (2020) European Social Charter European Committee of Social Rights Conclusions 2019 Turkey. <https://rm.coe.int/rapport-tur-en/16809cfbec>. Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Forsythe, B. (1995). Discrimination in Social Work an Historical Note. *Brisith Journal of Social Work*. 25, 1-16. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a056143>
- Götz, S., ve Blanz, M. (2018): Hidden discrimination in front of social work's own door: the case of homosexual employees at Christian social services in Germany, *European Journal of Social Work*, doi: 10.1080/13691457.2018.1550386.
- Güldalı, O. (2017). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1), 229-245.
- Healy, M., L. (2008). Exploring the history of social work as human rights profession, *International Social Work*, 2008: 51 (6): 735-748.
- International Association of School of Social Work-IASSW. (2004). Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession. <https://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2014a). Global Definition of the Social Work Profession by the IFSW General Meeting and the IASSW General Assembly. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2014b). Sexual Orientation and Gender Expression. <https://www.ifsw.org/sexual-orientation-and-gender-expression/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2016). Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> . Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2016). The Role of Social Work in Social Protection Systems. <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-work-in-social-protection-systems-the-universal-right-to-social-protection/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- Ife, J. (2001). *Human Rights and Social Work Towards Rights-based Practice*. (first published), Cambridge University Press.

- Julkunen I., ve P.L.,Rauhala. (2013) Otherness, Social Welfare and Social Work – a Nordic Perspective, *Nordic Social Work Research*, 3:2, 105-119, doi: 10.1080/2156857X.2013.834266
- Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası Çalışmaların Gündeminde Engelli Kadın Ayrımcılığının İfadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 260-285, <https://doi.org/10.33417/tsh.516850>
- Kamu Denetçiliği Kurumu-KDK. (2019). Kamu Denetçiliği Kurumu 2019 Yıllık Raporu. https://www.ombudsman.gov.tr/kdk-pdf/2019_yili_yillik_rapor/mobile/index.html. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Kut, G. (2018).” İrkçilikle Mücadele Uzun Soluklu Bir Çaba Gerektirir” başlıklı söyleşi (söyleşiyi yapan Elif. N. Hamidi). Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve UNESCO Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, Şubat 2018, Sayı 3.
- Lavalette, M., ve Penketh. (2014). *Race, Racism and Social Work Contemporary Issues and Debates*. Policy Press.
- Leblebici N., D., Öktem, K., M., Aydın D., M., Ömürgülşen U. (2005). Türkiye’de Özürlülerin İstihdamı: Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Mevcut Önlemlerin Etkinliği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16 (1), 21-44.
- McPherson, J., Villarreal-Otálora, T., ve Kobe, D. (2019): Injustice in Their Midst: Social Work Students’ Awareness of Immigration-based Discrimination in Higher Education, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1670303
- Messinger, L., Natale, A.P., Dentato, M.P., Craig, S.L. (2019). Conflict in Field: LGBTQ Social Work Students’ Stories of Identity Management, Discrimination, and Practice, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661912
- Nothdurfter, U., ve Nagy, A. (2017). Yet another minority issue or good news for all? Approaching LGBT issues in European social work education, *European Journal of Social Work*, 20:3, 374-386, doi: 10.1080/13691457.2017.1314933
- Özateş Gelmez, Ö.S. (2019). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yaşlılığa İlişkin Kalıpyargıları: Keşif ve Dönüşüm, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, 22 (1), s. 157-188.
- Papadaki, E., Plotnikof, K., Papadaki, V. (2012) Self-reported ageism in students and academic staff—the case of the Social Work Department in Crete, Greece, *European Journal of Social Work*, 15:5, 696-711, doi: 10.1080/13691457.2011.577410
- Payne, M. (2020). Modern Sosyal Hizmet Kuramı (Çeviri Ed. Kasım Karataş) Nika Yayınevi: Ankara.
- Rodenborg, N., ve Dessel, A. (2019). Teaching Note—Learning About Segregation and Cultural Competence, *Journal of Social Work Education*, 55:4, 809-817, doi: 10.1080/10437797.2019.1619643

- Sanfelici, M. (2019): Diversity and equality in social work: a qualitative study in Italy, *European Journal of Social Work*, doi: 10.1080/13691457.2019.1646215
- Taşđın-Şahin, N. (2017). Türkiye'nin Taraf Olduğu İnsan Hakları Sözleşmeleri Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar* (Derleyen Neşe Şahin Taşđın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınevi: Ankara.
- Tcholakova, M., Sotirova, V., Tzvetanova, Y. (2018) Reflections on Discrimination and Oppression in Contemporary Social Work Practice in Bulgaria, *European Journal of Social Work*, 21:5, 665-683, doi: 10.1080/13691457.2017.1320649.
- Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (3), 1142 – 1165.
- Thompson, N. (2008). Антидискриминационна практика [Anti-discriminatory practice]. In M. Davies (Ed.), *Anthology social work* (pp. 105–113). Sofia: St. Kl. Ohridski University Press.
- Thompson, N. (2017). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Dipnot Yayınları: Ankara.
- Türkçe Sözlük. (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi:12.01.2020.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu-TİHEK. (2018). Ayrımcılıkla Mücadele 2018 Yılı Raporu. <https://www.tihok.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-2018-yili-raporu/>. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (2), 59-71.
- Uyar, L. (2006). *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wong, R., Jones, T. (2018) Students' Experiences of Microaggressions in an Urban MSW Program, *Journal of Social Work Education*, 54:4, 679-695, doi: 10.1080/10437797.2018.1486253
- Yücel, İ. (2017). Baskı Karşıtı Sosyal Çalışmanın Meşruiyet Sorunu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1(2) 2017, 156-167.

Macera Terapisinin Sosyal Hizmetteki Yeri ve Önemi

The Role and Importance of Adventure Therapy in Social Work

Onur KESKİN¹

¹ Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu Çocuk Gelişimi
Bölümü, okeskin@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9407-2755

Başvuru: 12.06.2020
Kabul: 25.11.2020

Atf:
Keskin, O. (2021). Macera terapisinin
sosyal hizmetteki yeri ve önemi.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(1), 317-
335. DOI: 10.33417/tsh.751573

ÖZET

Doğal ortamda macera aktivitelerini terapötik değişim için kullanan macera terapisi, uluslararası alanda klinik müdahale ve toplum sağlığı hizmeti olarak kullanılmaktadır. Ele aldığı sorunlar daha çok bireysel düzeyde görüldüğü için genellikle psikoloji alanının uygulaması olarak değerlendirilmiştir. Ancak çeşitli ülkelerde sosyal hizmet müdahalesi olarak da yaygın bir kullanımı vardır. Macera terapisi, özellikle grup çalışması olarak uygulanır ve “şimdi ve burada”ya odaklanır. Katılımcıların, kasıtlı olarak seçilen sıkıntılı ortamlara sokulması sonucunda bu zorlukların çözülmesiyle güçlü yönlerinin farkına varmaları ve baş etme kapasitelerinin artırılması hedeflenir. Bu bağlamda sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı ile pek çok boyutta örtüşür ve topluma kendine yeten, aktif bireyler kazandırmayı amaçlar. Bu çalışmada macera terapisinin terapötik kazanımlarının sosyal hizmet müdahalesine uygunluğu ve uygulanabilirliği ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye’de yeni bir çalışma ve istihdam alanı olabilecek bu terapinin odak gruplarına ve temel özelliklerine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Macera terapisi, sosyal hizmet, ekoloji, açık alan faaliyetleri*

ABSTRACT

Adventure therapy, which uses adventure activities for therapeutic change in a natural environment, is used as a clinical intervention and community health service in the international arena. Since the problems, it deals with, were mostly seen at the individual level, they were generally evaluated as the application of the field of psychology. However, it is also widely used as a social work intervention in various countries. Adventure therapy is especially applied as group work and focuses on “now and here”. As a result of the deliberate selection of the participants into distressed environments, it is aimed to realize their strengths and increase their coping capacities by solving these difficulties. In this context, it coincides with the empowerment approach of social work in many dimensions and aims to bring self-sufficient and active individuals to society. In this study, the suitability and applicability of many more therapeutic achievements of adventure therapy to social work intervention were discussed. It would also be a novel area for work and employment in Turkey has been referred as the focus groups and the basic features of this therapy.

Keywords: *Adventure therapy, social work, ecology, outdoor activities*

GİRİŞ

Deneyimle öğrenme bağlamında bir açık alan uygulaması olarak da bilinen macera terapisi günümüzde yaygın olarak kullanılan terapi çeşitlerinden birisidir. Macera terapisi; alanındaki profesyoneller tarafından uygulanan, genellikle müracaatçıları bilişsel, duyuşsal ve davranışsal düzeylerde kinestetik¹ olarak eyleme geçiren, doğal ortamlarda yürütülen macera deneyimlerinin kurallı kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Başta risk altındaki gençler, çocuklar, aileler, engelli bireyler ve psikiyatrik tedavi altındaki yetişkinler olmak üzere macera terapisinin odağında çok çeşitli popülasyonlar bulunmaktadır (Gass, Gillis ve Russell, 2012, s. 1). Her grubun farklı ihtiyaçları ve özellikleri olduğu için, macera terapisinin katılımcılar üzerindeki etkilerinin gruplar arasında değişip değişmediğini ve nasıl değiştiğini dikkate almak önemlidir (Gass vd., 2012, s. 3).

Kolb (1999), öğrenmeyi, bilginin deneyimler yoluyla inşa edilme süreci olarak tanımlarken, Dewey (1966), öğrenmede deneyimi temel alarak bu süreçte bireyin etkin olması gerektiğini ileri sürer. Aynı zamanda öğrenmenin dört aşaması olduğunu ve bu döngüde bilgi ediniminin çevrenin gözlemlenmesiyle gerçekleştiğini de savunur (akt: Evin Gencel, 2007, s. 122). Öğrenmenin üst düzeyde gerçekleşmesi, bireyin tüm duyu organlarının öğrenme faaliyetine katılması ile gerçekleşir. Ne kadar fazla duyu organı aktif hale getirilirse öğrenme de o kadar iyi gerçekleşmektedir. Bu bağlamda daha nitelikli öğrenme için sadece görsel ve işitsel öğeler değil, hareket etme, dokunma, deneyim edinme gibi daha fazla duyuyu öğrenme yöntemlerini içerisine dahil edilmesi gerekmektedir (Newes ve Bendoroff, 2004, s. 138). Bu sayede macera terapisi ile hedeflenen davranış değişimleri ve psiko-sosyal kazanımlar daha kalıcı olmaktadır.

Deneyimsel öğrenmenin başat rol oynadığı macera terapisinde katılımcıların macera etkinliklerine doğrudan katılmaları terapötik sürecin gerçekleşmesi açısından yapıcı unsurdur. Bu deneyimle öğrenme türünde, terapi boyunca cesaretlendirme, meydan okuma ve yansıtma durumları etkinliklerle desteklenerek, danışanlarda başarı hissi sağlanmaya çalışılır ve yeni beceriler geliştirilmesi amaçlanır (Şirin-Ayva ve Canel, 2019, s. 57).

Sosyal hizmette Rogerian yaklaşım olarak da bilinen müracaatçının merkeze alındığı müdahale temelli uygulamalar gerçekleşmektedir. Bu uygulamalarda bireyin tüm potansiyelini görmek için onu serbest bırakma ve benliğini güçlendirme birincil hedef olarak karşımıza çıkar (Rogers, 1995, s. 58). Çünkü müracaatçının doğuştan sahip olduğu güçler, çeşitli sebeplerle ya kaybedilmiş ya da keşfedilmemiş olabilir. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçı ile yaptığı terapötik görüşmelerle onlarda olumlu değişmeyi, güçlendirmeyi, baş etme kapasitesini ve iyilik halini artırmayı, toplumda aktif birey olmalarını hedefleyen ve sosyal sağlıklarını korumayı/yeniden kazandırmayı hedefler. Bu bağlamda macera terapisinin sosyal hizmetteki kullanımı hedeflenen değişimleri sağlamada kolaylaştırıcı olmakta ve her geçen gün artmaktadır.

¹Buradaki kullanımı; dokunarak, deneyimleyerek öğrenme anlamındadır.

Mevcut çalışmanın gerekçesini, ülkemizde henüz sistemli bir uygulaması ve üzerine yazılmış yeterli çalışma materyali bulunmayan macera terapisinin, sosyal hizmetin müdahale aşamasında kullanılabilirliği ve sosyal hizmetin savunduğu temel ilkeler ile macera terapisinin terapötik hedeflerinin örtüştüğünü açığa çıkarmak olarak söyleyebiliriz. Çalışmada vurgulanmak istenen, yeni unsurların keşfi yerine sosyal hizmet bağlamında macera terapisinin ele alınmasıdır. Bu sebeple macera terapisi vurgusu daha fazladır.

Bu çalışmanın temel amacı, macera terapisinin sosyal hizmet alanındaki ve özellikle sosyal hizmet müdahalelerindeki yerini ve önemini açıklamaktır.

1. Macera Terapisi Tanımı, Tarihçesi ve Kullanımı

Kısaca Macera Terapisi

Macera terapisi; müracaatçıların macera olarak algıladığı, danışmanlar tarafından kasıtlı olarak seçilen, kontrol altındaki riskli faaliyetlere dayanan bir psikolojik müdahale biçimidir (Beringer, 2004, s. 52). Davranışsal terapötik değişikliği gerçekleştirmek için dış ortamdaki deneyimsel öğrenme faaliyetlerinden yararlanarak mikro ve mezzo düzeyde değerlendirme ve müdahaleler için kullanılır. İç görü yoluyla değil, aktivite yoluyla değişimi amaçlar. Danışmanın ya da uzmanın terapilerinde sözel olarak kendini ifade etmesiyle hedeflediği bilişsel değişimin yanı sıra müracaatçıya çeşitli beceriler geliştirme imkânı da sağlar. Deneyimle öğrenmeyi daha nitelikli bir yöntem olarak kullanır ve eylemi merkeze alarak deneyimsel eğitim fikrine dayanır. Macera eğitimi, katılımcıları potansiyelleri dahilinde sıkıntılı durumlara sokmayı içerir. Macera terapisinin doğasında var olan bu risk, macera terapisini diğer psikoterapilerden farklı kılmaktadır (Houston vd., 2010, s. 56). En yaygın program hedefleri davranış odaklıdır ve psiko-sosyal hedefler, bilişsel gelişim hedeflerinden daha sık kullanılır.

Macera terapisinin çeşitli kullanımları ve tanımları vardır. Bu kullanımlar katılımcıları farklı bir şekilde etkilediği üç temel kategori altında toplanmıştır. Bunlar: (1) macera temelli terapi, (2) terapötik kamplar ve (3) vahşi doğa terapisi (Gass vd., 2012, s. 3). Macera terapisi; problem çözme oyunları, yürüyüşler, yüksekte ve alçakta ip kullanılan aktiviteler, kaya tırmanışı ve kano gibi grup etkinliklerini kullanır. Genellikle şehir dışı ya da şehir merkezine yakın yerlerde gerçekleşir. Terapötik kamplarda katılımcılar birkaç geceliğine çadırlarda ya da kabinlerde kalırlar ve genellikle daha uzun zaman alan macera etkinliklerine katılırlar. Bir diğer uygulama olan vahşi doğa (wilderness) terapisi ise, müracaatçıların hayatta kalma becerilerini öğrendikleri ve vahşi doğanın etkilerine maruz kaldıkları şehirlerden daha uzak bir ortamda gerçekleşir (Gass vd., 2012; Gillis ve Thomsen, 1996).

Macera terapisinin uygulanmasına yönelik olarak alan çalışmaları ve meta analizlerine bakacak olursak, macera terapisi hakkında sistematize bilgilere ulaşabiliriz:

- **Alan ve metod:** Macera terapisi deneyimsel öğrenme, deneyimsel eğitim ve açık alan öğrenme faaliyetlerini kullanır (outdoor learning).

- **Hedef grup:** Çocuk ve gençler, ergenler, yetişkinler, risk altındaki gençler, çift ve aileler, madde bağımlıları, kilo kontrolü hedefleyenler, kanser hastaları (ayakta tedavi görenler) hedef grubundadır.
- **Müdahale ve teori:** Koruyucu – önleyici ve erken müdahaleler ile tedavi edici, bakım verici, danışmanlık veren hizmetleri sağlar. Geştalt, varoluşçuluk, anlatı ve metafor kullanımı vardır (Rakar-Szabo, Fleischer, Van Hoof, Sbarra, Erlendsdottir, Rose, ve Nolle, 2017, s. 5).

Macera terapisinin müdahale şekli, hedeflenen grubun sahip olduğu soruna göre değişiklik göstermektedir. Bu açıdan ele alındığında:

- **Önleme:** Bu müdahale daha çok genel öğrenci grupları ve ergenler içindir.
- **Erken Müdahale:** Risk altındaki kültürel gruplar, okulu terk eden ya da akademik zorluk yaşayan gençler bu gruba girer.
- **Tedavi:** Madde bağımlısı genç ve yetişkinler, depresyondaki ve stres altındaki bireyleri içine alır.
- **Bakım:** Kendini yönetebilecek şekilde zihinsel bozukluğu olan genç ve yetişkinleri kapsar (Pryor, Carpenter, Townsend, 2005, s. 9).

Geçmişten Günümüze Macera Terapisi

Macera temelli çalışmalar günümüzdeki haliyle sistematize edilmeden ve eğitim ilkesi olarak kullanılmadan önce kamplar ve izcilik faaliyetleri aracılığıyla 1800'lü yıllardan beri Batıda kullanılmaktadır. Avustralya'da ise açık hava faaliyetlerinin sağlık ihtiyaçlarını karşılama ve koruyucu amaçlar için kullanımıysa çok daha geriye gitmektedir. 1950'li yıllardan itibaren özellikle ABD'de temel psiko-sosyal destek programlarına dahil edilerek bir psikolojik tedavi ve müdahale yöntemi olarak kullanılmaktadır (Newes ve Bandoroff, 2004, s. 140). Bununla birlikte macera terapisi alanında önemli isimlerden biri olan Pryor (2005)'a göre Avusturalya'da her yıl 700'den fazla saha personeliyle 15.000 katılımcı içeren 800'den fazla açık hava faaliyetinin yapıldığını söylemektedir. Bu programlar devler desteği, hayırsever bağışları, kurumsal sponsorluklar ve özel kurumlar tarafından finanse edilmekte ve sürdürülmektedir (Bowen ve Neill, 2013, s. 30).

Doğanın kendisinin mekân olarak kullanılması macera terapisinin en önemli dinamiklerindedir. Çünkü doğa kendiliğinden yağmur, açlık, uykusuzluk vb. önlenemeyen sonuçlar doğurur. Bu, katılımcıların duygularını gizlemeye ve eyleme motive eder (Ritchie vd., 2016, s. 5). Bir ortam olarak doğa aynı zamanda kişisel bakış açısını geliştirir, bağlılık, güven ve spontane bağ kurmaya teşvik eder. Sadece doğada olmak bile kişisel gelişim, iyileşme ve terapötik başarıya katkıda bulunur ve doğayı izlemek; öfkeyi, stresi ve kaygıyı azaltarak dikkati ve ilgiyi sürekli kurarak zevk duygularını artırır (Bird, 2007, s. 167-169). Macera terapisi aynı zamanda sosyal ve çevresel adaletin sağlanması bağlamında bireylerin temiz hava, su ve ekolojik faaliyetlere ulaşmasını hedefleyerek iyilik hallerinin korunması ve yeniden kazandırılmasına vurgu yapan ekolojik sosyal hizmetle de ilişkilidir (Hayward, Miller ve Shaw, 2013, s. 15).

Ülkemizde Dewey'in geliştirdiği deneye dayalı eğitim çalışmalarının ilk ve en iyi örneklerini Köy Enstitüleri uygulamalarıyla görmek mümkündür. Kendisinin Türkiye ziyareti sırasında da Köy Enstitüleri hakkında olumlu görüşler bildirdiği ve memnuniyetinin dönemin çalışmaları arasında yer aldığı bilinmektedir. Daha sonrasında deneyimle öğrenme geleneği Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından sürdürülmeye başlanmış, ancak hem Köy Enstitülerinin kapanması hem de deneyimle öğrenme için öğretmen/öğrenci dengesinin bozularak bölümlere fazla sayıda öğrenci alınmasıyla bu eğitim yaklaşımı sürdürülemez olmuştur (Kahraman, Saatçi ve Baran, 2011, s. 2460). Bununla beraber günümüzde macera terapisinin uygulanmasına yönelik henüz herhangi bir hizmet verilmemektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığına ait toplam 14 deniz ve doğa kampları bulunmaktadır. Bu kamplara çeşitli yaş gruplarında çocuklar ve gençler bir veya iki hafta süre ile kabul edilmektedir. Bu kamplar gençlerin serbest zamanlarını çeşitli sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle değerlendirmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2020). Bu uygulama macera terapisine çok benzer görünse de içeriğine bakıldığında verilen kamu hizmetinin sadece tatil ve gezi kapsamında kalması ve katılımcılara sosyal hizmet müdahalesine ya da macera terapisine yönelik herhangi bir özel uygulama yapılmıyor olması terapötik müdahale kapsamında uzaklaştırmaktadır.

Macera terapisi uygulamaları, dünyada giderek yaygınlaşmaya başladığında uluslararası bir kimliğe bürünmeye de başlamıştır. Bu bağlamda macera terapisinin ne olduğu, sınırlarının neler olduğu, mesleki ve etik standartların nasıl oluşturulacağı, uzmanlık standartlarının neyin belirledi ile ilgili başat konularda uluslararası düzeyde bir fikir yelpazesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece Temmuz 1997'de Avusturalya'da Birinci Uluslararası Macera Terapisi Konferansı düzenlenmiştir. Konferanstan bir yıl sonra ders kitabı kalitesinde "*Exploring the Boundaries of Adventure Therapy: International Perspectives*" isimli kitap yayınlanmıştır. Bu yayında, macera terapisi uygulayıcıları standartlarının hangi meslek dallarıyla örtüştüğüne ilişkin sorusuna verilen cevapların neredeyse tamamı sosyal hizmet ve psikoloji tarafından belirlenen standartlara dayandığı ortaya çıkmıştır. Konferans süresince macera terapisti niteliğine sahip olunması için belirtilen iki meslek veya diğer meslek elemanlarına yönelik bir Eğitim ve Akreditasyon Formu oluşturulmuştur. Ancak konferanstaki farklı mesleklerdeki üyelerin "eğer gerekli yetkinlikler konusunda net olunursa eğitim verilebilir" önerisi üzerine Yetkinlikler Formu hazırlanmış ve yönergeler oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca macera terapisinin işe yarayıp yaramadığı, hangi uygulama biçiminin en etkili olduğunu öğrenme ve ölçme ve geliştirme yöntemleri için Araştırma ve Değerlendirme Formu oluşturulmuştur (Itin, 1998, s. 8).

Macera Terapisinin Uygulanması

Macera terapisinde uygulanan müdahalelerin hepsi danışman ve müracaatçı arasında güven ve işbirliğine dayalı pozitif değişimi amaçlar. Bu güven ve birbirini önemsemeye dayalı olumlu ilişkiler belki de katılımcıların ilk kez şefkatli bir ortamda öğrenebilmelerini olanak sağlayacak, kendileri ve

başkaları için sorumluluk alabilecekleri bir his oluşturmaya yardımcı olacaktır (Rakar-Szabo, vd., 2017, s. 16). Bu olumlu değişim katılımcıların kişisel gelişimini desteklemek için fiziksel, zihinsel, duygusal, davranışsal, sosyal, kültürel, manevi ve çevresel deneyimlerinin bütünsel bir entegrasyonunu sağlayabilir, başkalarıyla ve toplumla olan bağlarını güçlendirebilir (Pryor vd., 2005, s. 15). Sosyal hizmet de ekolojik değerlendirmede bireyi ele alırken bu deneyimlerin hepsini birer faktör olarak kullanır ve bireyi bütünsel bir yapıda inceler. Aynı zamanda insan-doğa ilişkisini merkeze alan sosyal hizmet; bireyleri fiziksel, sosyal ve bilişsel yönlerinin olumlu açıdan değişimini de hedefler (Young, 1994, s. 210).

Macera terapisi çeşitli müracaatçı gruplarına yönelik kullanılır. Özellikle öğrenme sorunları, eğitimden ayrılma, çift-aile sorunları, suçluluk, öfke kontrolsüzlüğü, risk altındaki gençler ve madde bağımlılığı, engelli bireyler, ayakta tedavi alan kanser hastaları, kilo kontrolünde olan hastalar, kadınlar, yetişkinler ve çeşitli hafif düzeyde ruhsal ve mental sorunları olan bireyler için çalışma grupları oluşturulmuştur (Crisp, 1998, s. 64). Bu çalışmalar sonucunda katılımcıların, iyimserlik ve kişisel dirençlerinin(güçlendirme) geliştiği gözlemlenmiştir (Bowen, Neill ve Crisp, 2016, s. 50). Macera terapisinin tedavinin yanında koruyucu – önleyici yönünün bulunması da özellikle bu terapinin çocuklara ve gençlere yönelik uygulanmasına olanak sağlayabilir. Bununla birlikte çocuk ve gençlere hareketli ve eğlenceli bir terapi ortamı sunuyor olması bu modelin söz konusu hedef kitle tarafından benimsenmesinde yardımcı olabilir (Şirin-Ayva ve Canel, 2019, s. 56).

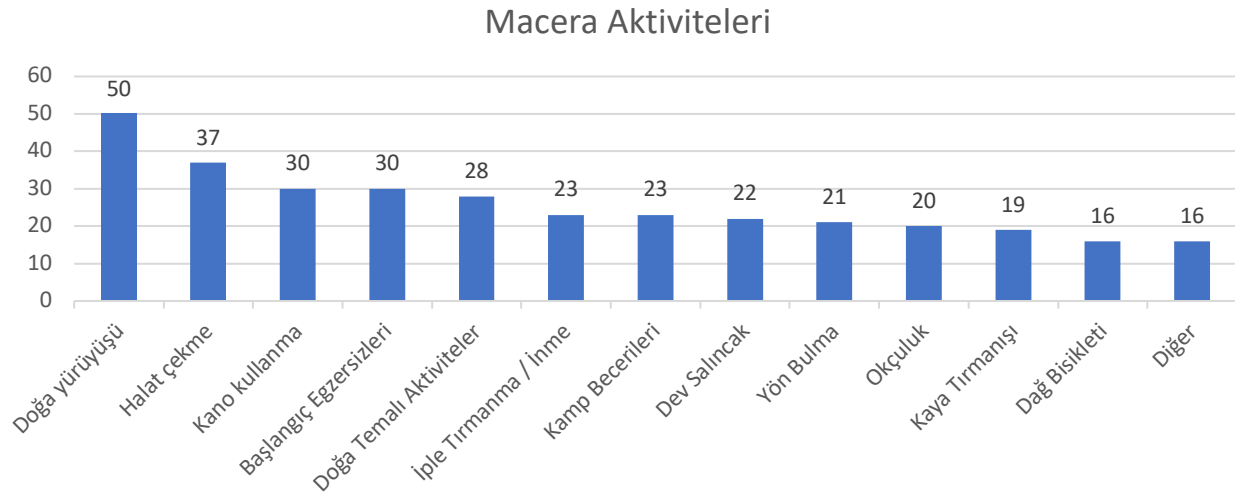
Macera terapisinin uygulama aşamaları, uygulayıcıların tercihine ve hedef gruba bağlı olarak değişebilmekle birlikte genelde birbirini takip eden şu dört aşamadan oluşur:

1. Çalışılacak grubun belirlenmesi: Çalışma öncesi tavsiyeler dinlenir, hedef gruba yönelik taramalar ve ilk görüşmeler yapılır. Yetişkin olmayan gruplarla çalışılacaksa ebeveynlerle iletişime geçilir.
2. Ön değerlendirme: Katılımcılar ve ebeveynlerle birlikte bilgilendirme oturumu yapılır, müzakere edilir. Katılımcıyla, reşit değilse velisi ile de sözleşmeler yapılır.
3. Uygulama: Ortalama 7 günlük macera aktivitelerini (kamp, yürüyüş, tırmanma, rafting, kayak, halat çekme vb.), terapötik grup sohbet ve tartışmalarını ve metafor kullanımını içerir.
4. Sonlandırma: Hedeflerin, varsa çözülmemiş sorunların gözden geçirilmesini, uygulama sonrası takip sürecinin tanımlanmasını içerir (Bowen vd., 2016, s. 51). Bu aşamalar Tablo 2’de daha detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Terapi süresince yapılan etkinlik ve uygulamaların yanında doğada olmak, grup süreci, metafor çalışması ve katarsis (yansıtma) deneyimi de katılımcılara bu terapötik süreçte katkıda bulunur. Bir ortam olarak doğa, aynı zamanda kişisel bakış açısını geliştirir, bağımsızlık, güven, açıklık ve spontane bağ kurmaya teşvik eder (Kaplan ve Talbot, 1983, s. 168). Bir gruba dahil olmak ise aidiyet duygusunu pekiştirir, benlik saygısını yükseltir ve sosyal anlamda destekleyici bir edinim kazandırır. Karşılıklı bağımlılık, kendini gizlememe ve duygusal paylaşım grup üyeleri arasındaki güveni

beraberinde getirir (Rakar-Szabo, vd., 2017, s. 8). Metaforlar ise, katılımcıların dikkatini çekecek ve kişisel bir anlam yükleyeceği bir süreçtir ve değişim sürecini kolaylaştırmaya yardımcı olmaktadır (Bacon, 1983, s. 87).

Tablo 1: Macera terapisi programlarında gençlere uygulanan en popüler aktiviteler

Kaynak: Bowen vd., 2016, s. 33.

2. Macera Terapisi ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Sosyal hizmet müdahale süresince terapilere sık sık ihtiyaç duyar. Gerek birey ve aile gerekse grupla çalışma düzeyinde (mikro ve mezzo) görüşme ve danışmanlık becerilerini, uygulayacağı terapiye göre kullanır. Bu süreçte kendi bilişsel, duygusal ve benlik özelliklerini yönetmenin yanında uygulamanın/görüşmenin gerçekleştiği mekânı da iyi yönetmek zorundadır (Derezotes, 1999, s. 96). Günümüzün bazı terapi ve müdahale uygulamaları yeniden üretilerek ve dört duvar arasındaki bir ofisten öteye giderek özel olarak seçilmiş alanlara dönüşmeye başlamıştır. Macera terapisi de kendine özgü bir terapi modeli olarak müracaatçı ile danışmanı doğada bir araya getirmektedir.

Macera terapisi, sosyal hizmetin kullandığı çeşitli müdahale yöntemlerine eklenerek kendine özgü hedefleri ve müdahalesiyle tamamlayıcı olmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu çevresi ve toplumun dinamik olarak sürekli değiştiği günümüzde sosyal sorunların de değişmesiyle macera terapisi gibi ülkemizde henüz çok yeni olan ve faaliyete dökülmemiş olan terapi çeşitleri bu gelişen sosyal sorun ve ihtiyaçları karşılamada yeni, özgün ve etkili çözümler sunabilir.

Sorun Odağında Macera Terapisi ve Sosyal Hizmet

Macera terapisi özellikle Amerika, Kanada ve Avusturalya gibi ülkelerde gittikçe öne çıkmakta ve klinik tedavi açısından gösterilen ilgi ve talep artmaktadır. Halk sağlığı kapsamında da bir kamu hizmeti olarak sunularak makro boyutlarda hizmet sağlanabilmektedir. Bu ülkeler macera terapisi için kendilerine ait belirli terimler kullanmayı tercih etmektedirler. Örneğin Kanada “adventure therapy”, Amerika “adventure therapy” veya “wilderness therapy”i kullanırken Avusturalya’da ise “bush adventure therapy” veya “wilderness adventure therapy” kavramları kullanılmaktadır (Ritchie

vd., 2016, s. 3). "Wilderness" terimi yerleşim yerlerinden uzak insansız ortamlarda gerçekleştiğinden "bush" kelimesi ise Avustralya'nın yerel coğrafi özelliklerine uygun küçük çalılıklarda yapıldığı için tercih edilmektedir. Her iki kavram da terapinin yapıldığı doğal çevrenin önemini göstermektedir. Bununla birlikte pek çok araştırma ve meta analizlerinin gösterdiği üzere macera terapisi uygulamaları ortak hedefler içermektedir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kişisel gelişim (benlik saygısı, öz güven, bağımsızlık, iyilik halini geliştirme),
- Sosyal gelişim (kişiler arası iletişimin geliştirilmesi, grup çalışması ve işbirliği)
- Sorunlu davranışlar (madde bağımlılığı, depresyon, kaygı, okul terk vb.) (Bowen, Neill, Williams, Mak, Allen ve Olsson, 2016, s. 36).

Macera terapisinin erken müdahale ve koruyucu-önleyici özelliklerinin olması bu terapiyi gençler için hem ideal bir uygulama haline getirmektedir hem de diğer yaş gruplarına göre daha geniş bir müracaatçı kitlesine ulaşmasını sağlamaktadır. Macera terapisinin açık alanda gerçekleştirilmesi, eğlenceli ve ilgi çekici fiziksel aktiviteler sağlanması ve grup düzeyinde yapılması çocuk ve gençlerin katılımını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte gençler, ergenlik dönemleri boyunca pek sorunla yüzleşmektedir. Öğrenme sorunları, okul terk ediş, aile sorunları, çeşitli suçlar, madde bağımlılığı, işsizlik ve evsizlik yaşadıkları sorunların bazılarıdır (Perkins ve Borden, 2003). Ayrıca akıl sağlığı ile ilgili sorunlar en çok gençlik döneminde görülmektedir (Department of Health and Ageing, 2013). Avustralya'da 2016 yılında yapılan bir çalışmada 16-24 yaş arası gençlerin %26'sında bu rahatsızlıklara rastlanmıştır (Australian Bureau of Statistics, 2007). Bu bağlamda kaygı, depresyon, duygusal dengesizlik, öz kontrol ve dayanıklılık eksikliği gibi sorunları olan 26 ergen ile 10 haftalık macera terapisi uygulaması yapılmış (aktivite örnekleri Tablo 1'de verilmiştir) ve %90 oranında duyuşsal, davranışsal ve işlevsellikte anlamlı iyileşmeler bulunmuştur. Bu uygulamada sistematiklik, varoluşçuluk, psiko-dinamik ve ergoterapi yöntemleri eklektik ve terapötik bir yaklaşımla kullanılmıştır. Terapi öncesi ve sonrasında 6 adet öz bildirim anketi uygulanmıştır. Bunlar; Coopmaster benlik saygısı ölçeği, Core aile işlevleri ölçeği, gençlik öz raporu (youth self-report), psikolojik sağlamlık anketi, Beck depresyon envanteri-II ve yaşam tutum formudur (Bowen ve ark., 2016, s. 52). Yine gençlere yönelik olarak okulu bırakan ya da akademik başarısı düşük olan 9. Ve 10. Sınıf öğrencilerine (terapi süreci Tablo 2'de gösterilmiştir), aile içi şiddet yaşamış, cinsel saldırıya uğramış ve yeme bozukluğu olan gençlere de macera terapisi uygulanmıştır (Crisp, Noblet ve Hinch, 2004). Burada öğrencilere uygulanan terapi süresince önemli bir öğrenci – öğretmen- ebeveyn iş birliği vardır. Program boyunca haftalık olarak aile ve öğretmenlerle oturumlar düzenlenmiş ve gençlerin terapi sürecine en yüksek düzeyde dahil edilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki Tablo 2'de örnek bir program çizelgesi yer almaktadır.

Tablo 2: Macera Terapisi Program Çizelgesi Örneği

Hafta	Aktivite
-4	Görüşmelerin değerlendirilmesi
-3	Ebeveynlerle iletişime geçme
-2	Ebeveynlerle ve öğrencilerle bilgilendirme oturumu; Öğrencilerle mülakat görüşmeleri
-1	Öğretmen bilgilendirme oturumu
1	Öğrencilerin birbiriyle tanışma oturumu; Öğretmen ve velilerin tanışma oturumu Günlük aktivite: Zirveye tırmanış
2	Öğrencilerle grup görüşmesi, Öğrenci; öğretmen ve veli oturumu Günlük aktivite: Kros kayağı
3	Öğrencilerle grup görüşmesi Gece keşif gezisi
4	Öğrencilerle grup görüşmesi; Öğretmen ve veli oturumu Günlük aktivite: Kaya tırmanışı ve kayadan iniş
5	Öğrencilerle grup görüşmesi; Ebeveyn oturumu Günlük aktivite: Mağara yürüyüşü
6	Öğrencilerle toplantı; Ebeveyn oturumu Günlük Aktivite: Girişkenlik eğitimi
7	Öğrencilerin grup görüşmesi; Ebeveyn oturumu Günlük aktivite: Büyük keşif gezisine hazırlık
8	Büyük macera gezisi: Sahilde vahşi doğa yürüyüşü
9	Öğrencilerle grup görüşmesi; Ebeveyn, öğrenci ve öğretmen günü Rafting
10	Öğrencilerle grup görüşmesi; Öğretmen ve ebeveyn oturumu Programın sonlanması
11+	Öğrencilerin öğretmenlere devri / Değerlendirme Yeniden bir araya gelme / Takip

Kaynak: Bowen vd., 2016, s. 51.

Yüksek derecede denetim gerektirmeyen okul çağındaki çocuklardaki açık hava oyunlarının sosyal ve bilişsel gelişim üzerine yapılan bir araştırmada ise, kaliteli ve yapılandırılmış açık hava oyunlarının tekrarında psikolojik ve sosyal gelişmeye olumlu katkıları olduğu bulunmuştur. En güçlü kanıt motor ve görsel gelişimleriyle ilgilidir ve çocuklarda artan sosyal katılım ve sorumluluklar görülmüştür. Bu çalışmaya göre okula motorlu araç yerine yürüyerek giden çocukların bile bağımsız seyahat etme, yol bulma, seyahat hızı ve mekânsal bilgilerinin geliştiği ortaya koyulmuştur (Wyver, 2019, s. 1).

Macera terapisinin yetişkinlerde stres ve başa çıkma becerilerini araştıran bir başka araştırmada; algılanan stres ölçeği, başa çıkma becerileri kullanım ölçeği ve çalışma birliği envanteri ile seçilen ve 40,3 yaş ortalamasına sahip 31 katılımcı ile 3 aylık bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 30dk-90dk arası süren seanslar gerçekleştirilmiştir. Terapi boyunca 25 aktivite, müracaatçıların

güçlü yönleri ve yetenekleri dikkate alınarak terapötik hedeflerine göre belirlenmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak faaliyetlere katılım müracaatçılara bağlı olarak değişimler göstermiştir. Örneğin sınırlı yüzme becerisi olan katılımcılara su ile ilgili aktivitelerde başka seçenekler sunulmuştur. Bu sayede katılımcıların kendileri için başa çıkma yöntemlerini bulmalarına izin verilmiştir. Terapi sonucunda streste önemli azalma yaşayan katılımcıların başa çıkma kapasitelerinde artış olmuştur. Ayrıca stres seviyelerinde önemli azalış olan katılımcıların danışmanları ile daha güçlü ittifak içinde oldukları görülmüştür. Terapi boyunca danışmanlar değişim aracı olarak değil, müracaatçıların aktif değişimini düzenleyiciler olarak yer almışlardır (Koperski, Tucker, Lung ve Gass, 2015, s. 2-8).

Berman ve Davis-Berman (1989), sosyal hizmet uzmanlarının macera terapisinin sistematize edilmesine olan katkılarını açıklamak için yapmış oldukları bir çalışmada Amerika'daki sosyal hizmet uzmanları tarafından gerçekleştirilen örnek bir müdahalenin daha önce yapılan macera terapisi uygulamalarına metodolojik ve yorumsal olarak katkı sağladıklarını açıklamışlardır. Bu çalışmanın macera terapisinde büyük bir adım sayılabilecek ampirik bir müdahale örneği olduğunu belirtmişlerdir. Önceki iyi tasarlanmamış ve değerlendirmesinde sorunlar bulunan uygulamalar yerine, ilk defa onaylanmış ölçüm araçları kullanılarak terapi boyunca ön test, son test ve klinikten taburcu olurken yapılan testler olmak üzere gençlerle 3 kere ölçüm çalışması yapılmıştır. Bilimsel titizlikle seçilen bu ölçekler ve yapılandırılmış gezi planı günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. Çalışmanın içeriğinde; tedavi gördükleri poliklinikte şiddetli davranış bozukluğu, ilişki zorlukları, öfke ve dürtü kontrolsüzlüğü ve ailevi sorunlar yaşayan 13-15 yaşlarındaki 23 ergen (15 erkek-8 kadın), 10-13 gün arası süren sırt çantalı seyahatleri yer almaktadır. Yapılan seyahatin ardından odaklanma kontrolü, benlik saygısı ve semptom azalması açısından önemli değişiklikler saptanmıştır. Gelecekteki yönelimler ve sosyal hizmet uygulamaları tartışılarak macera terapisi programının özellikle sosyal hizmet uygulamaları için geçerli olduğu açıklanmıştır. Ayrıca macera terapisinin uygulanacağı alanda uzmanlar tarafından müracaatçıların baş etme kapasitelerine katkıda bulunacak şekilde düzenlenmiş ve kontrollü risk içeren bir ortamı seçilerek terapötik değişimin hızlanmasına katkıda bulunacağı, çevresi içinde birey etkileşimini artırabileceği belirtilmiştir. Bu tür çevresel temelli yaklaşımlar sayesinde, sosyal hizmet mesleğini tanımlamaya ve diğer meslek gruplarından ayırt etmeye yarayan bireyin benzersizliğinin ve biricikliğin ortaya çıkarılacağını savunmuşlardır.

ABD'de en az yüksek lisans derecesine sahip veya klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının aile ve çiftlerle uygulamalarında macera terapisi kullanımı üzerine bir araştırma yapılmıştır. Ankete katılan 646 sosyal hizmet uzmanından %10'unun uygulamalarında macera terapisini kullandığı tespit edilmiştir (Griswold, 2014, s. 9). Tucker ve Norton (2013), göre de Amerikan klinik sosyal hizmet uzmanlarının %9,2'si macera terapisi ile ilgili resmi eğitim almıştır. Ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanları, macera aktiviteleri sırasında mevcut olan aile dinamikleriyle çalışmanın terapi süresince oldukça faydasını gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca macera terapisinin katılımcıların gruplar halinde aktiviteleri tamamlamaları için eğlenceli bir ortam sağladığı ortaya konulmuştur. Bu

çalışma sonunda araştırmacıların yargısı ise sosyal hizmet uzmanlarının sistem perspektifinde sadece bireysel algıları ve düşünceleri değil, bireyi etkileyen sistemleri ve çevreyi ele almak üzere eğitilmesi gerekliliği olmuştur (Griswold, 2014, s. 51).

Macera Terapisi ve Sosyal Hizmetin Ortak Hedefleri

Macera terapisinin faaliyetlerini sosyal hizmetin amaçlarına ulaşmaya yönelik değerlendirecek olursak pek çok ortak noktada birleştikleri görülebilir. Bunlardan bazıları:

Macera terapisinin odağında, bireyi rahatlık odağından uzaklaştırarak tehlike, risk ve korkunun optimal düzeyde stres yaratması ancak bu zorluklar çözüldüğünde ve üstesinden gelindiğinde olumlu karakter oluşumu ve gelişimine teşvik edilmesi bulunmaktadır (Ewert ve Garvey, 2007, s. 25). Bu odak, sosyal hizmetin baş etme kapasitesini geliştirme ve bireyi güçlendirme vurgusuyla örtüşmektedir. Sosyal hizmet mesleği, müracaatçıların içinde potansiyel güçler bulunduğunu savunur. Barındırdığı bu gücün farkına varmaları sosyal hizmet uzmanlarının başarılı bir güçlendirme uygulaması olarak görülür (Sheafor ve Horejsi, 2003, s. 416).

Psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve klinisyenler tarafından uygulanmış olan macera terapisi üzerine yapılan meta analiz çalışmalarında (197 çalışma) müracaatçıların uygulama sonrasında kaygı, depresyon, duygusal denge, öz kontrol ve duyarlılık durumlarında gelişmeler tespit edilmiştir (Bowen vd., 2016, s. 50). Bu psiko-sosyal gelişmeler Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW)'nun sosyal hizmet tanımını desteklemektedir. Bu tanıma göre sosyal hizmet: "İnsanların iyilik halini artırmak amacıyla sosyal değişme, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan bir meslektir."(akt: Thompson, 2016, s. 35).

Macera programlarında, bireyler ve gruplar problem çözebilecekleri ya da uygulama sürecindeki aktiviteleri yerine getirmek için yaratıcı yöntemler üretecekleri gerçek hayat durumları ile karşı karşıyadırlar. Katılımcılar karşı karşıya kaldıkları bu yeni uyarıcıların yorumlanması ve kontrol edilmesi sorumluluğunu almaktadır. Çevrelerinde uyarlamaları ya da başa çıkmaları gereken eylemler dikkatlerini çeker ve öğrenme fırsatları sağlar. Macera programları, gerçek yaşam durumları ile ilişkili metaforları katılımcıların öğrenmelerine rehberlik etmek için kullanır (Hans, 2000, s. 35). Bu şekilde baş etme ve sorun çözme kapasiteleri artan bireyler sosyal hizmetin amaçladığı gibi toplumda etkin birey olma ve sosyal sağlıklarını korumada güç kazanırlar. Sosyal hizmet görüşmelerinde de benzer olarak müracaatçıların çevrelerinde olan güçlerin ve fırsatların farkına varmaları sağlanır ve bu kaynaklara ulaşmaları için gerekli düzenlemeler yapılır. Bunun yanında metafor kullanımı müracaatçının bu keşifleri kendilerinin fark etmeleri açısından önemlidir.

Macera terapisi, uygulama süresince geçmişin yerine "şimdi ve burada"ya odaklanmaktadır (Rakar-Szabo vd., 2017, s. 7). Böylece yeni ve sağlıklı ilişkiler kurmayı hedefler. 2014 yılında revize edilen sosyal hizmet tanımında da yer aldığı gibi sosyal hizmet de artık patoloji ve sorun odaklı olmak yerine çözüm odaklı yaklaşımı tercih etmektedir (IFSW, 2014). Sosyal hizmette kullanılan çözüm odaklı

yaklaşım ile müracaatçının kendi kaderini tayin etme hakkına saygı duyar ve onun geçmişinden ziyade geleceği ile ilgili olumlu değişimleri için güçlü yönlerinin altını çizer.

Danışmanların macera terapisindeki rolü pasif ve sabit bir terapistten öte daha aktif ve hareketli bir terapistte dönüşür. Bu sayede danışman daha ulaşılabilir olabilir ve müracaatçı ile daha fazla etkileşim ile terapötik ittifakı daha fazla güçlendirebilir (Gass, Gillis ve Russell, 2012, s. 4). Sosyal hizmetin müracaatçılar ile olan ilişkisi ve ittifakı giderek önem kazanmakta ve daha aktif hale getirilmesi hedeflenmektedir (Akbaş, 2019, s. 1950). Sadece kurumsal mevzuatı uygulayan ve ofisinde müracaatçıya iç görü kazandırmanın ötesinde, aktivite aracılığıyla değişimi gerçekleştirmek, sosyal hizmet uzmanlarının danışman olarak müracaatçı ile olan ittifakını güçlendirecek ve daha aktif ve güçlü bir ilişkiyi olanaklı kılacaktır.

Sosyal hizmette değişim ve gelişim önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle birey ve grupla çalışmalarda müracaatçıyı olumlu yönde geliştirecek değişimler hedeflenmektedir (Thompson, 2016, s. 119). Macera terapisinde de müracaatçılar katıldıkları ya da gözlemledikleri aktiviteler vasıtasıyla grup içerisinde problem çözme, iletişim ve işbirliği becerilerini geliştirirler. Bütün bu deneyim ve etkinlikler bireylerin kendi kişisel sınırlılıklarını, güçlü yanlarını ve zayıflıklarını gerçekçi biçimde değerlendirmeyi kolaylaştırıcı bir rol üstlenir (Newes, ve Bandroff, 2004, s. 141). Sosyal hizmette planlı değişim de kişinin kendi sorunları ile birlikte toplumdaki diğer sistemleri de ele alarak problemleri çözmeyi ya da en aza indirmek için bir anlayış geliştirir.

Macera terapisti modelleri evrensel olarak tüm müracaatçılara uygulanacak yapılandırılmış bir model yerine kendileri için başa çıkma yöntemlerini bulmaya izin vermiştir. Bu modelde terapist bir değişim aracı olarak değil müracaatçının aktif değişimini düzenlemeye yardımcı olarak kullanılmıştır. Sosyal hizmet için de her durumu ve bireyi kendi gerçekliği içinde incelemek gerekir (Thompson, 2016, s. 48). Burada yine revize edilen sosyal hizmet tanımında da belirtildiği gibi çeşitlilik sadece müracaatçıların farklılıkları olarak değil her bireyi özgün ve biricik olarak ele almanın önemine vurgu yapılmaktadır (Akbaş, 2019, s. 1952). Sosyal hizmet müdahalelerinde müracaatçıların yaşam döngüsü içinde yer alan travma, güçler ve kaynaklar bize müracaatçıya yönelik olarak spesifik bir değerlendirme yapma olanağı tanır.

Şekil 1: Macera terapisi ve sosyal hizmet ilişkisi

Macera terapisi amaçları, müdahale yöntemi ve kendine özgü uygulamasındaki mekânsal özellikleri gereği müracaatçının anlamlı öğrenme ve değişimi için nasıl güvenli bir deneyimi seçip, kolaylaştırıcı olacağını anlamalarına yardımcı olmaktadır (Tucker ve Norton, 2013, s. 335). Sosyal hizmet biliminin de hedefleri ve vurgusuna çok yakın olan bu hedefler, macera terapisinin sosyal hizmette birey ve gruplara yönelik bir müdahale yöntemi olarak kullanılmasının önemini ve gerekliliğini göstermektedir.

Sosyal hizmet açısından macera terapisini ele aldığımızda, klinik sosyal hizmet ve ekolojik sosyal hizmet alt dallarının bir müdahalesi olarak kabul edilebilir.

Macera terapisine yönelik ülkemizde herhangi bir deneysel araştırma gerçekleştirilmemiş olması ve macera terapisine uygun doğal alanların ülke genelinde mevcut olması, konuya ilişkin ihtiyacın ve uygulanabilirliğin önemini gösterebilir.

Macera Terapisinde Sosyal Hizmet Uzmanı Yeterlilikleri

Günümüzde macera terapisi eğitimi Deneysel Eğitim Derneği (The Association for Experiential Education) kontrolünde yurtdışında pek çok ülkede üniversitelere bağlı çeşitli programlar ve özel terapi merkezleri tarafından verilmektedir. Örneğin Kanada'da çeşitli üniversite ve merkezlerde ait toplam 69 adet açık hava kursları ve macera terapisi eğitim merkezi bulunmaktadır (Ritchie vd., 2016, s. 11).

Macera terapisi eğitiminde verilen kurların içeriği genellikle; macera terapisi tanımı (vaka çalışmaları ve örnekler), macera terapisi modelleri (karşılaştırmalı modeller), öğrenme şekilleri (günlük hayat ile ilişkilendirme), macera terapisi değerlendirmesi (aktivite önce ve sonrası değerlendirmeler), kolaylaştırıcı macera terapisi (doğru aktiviteyi bulma), deneyim süreci (iç görü ve farkındalık kazandırma) ve sonlandırma şeklindedir (Macera Terapisti, 2020).

Itin (1998), gerçekleştirilen konferans sonrasında macera terapisinin uluslararası standartları perspektifinde danışman yeterliliklerinde özellikle şu sorulara cevap arandığını belirtmiştir:

- Psikoterapi ile macera terapisi arasındaki ilişki nedir?

- Macera aktiviteleri ne zaman macera terapisine dönüşür?
- Yetkin macera terapisi uygulaması ile yetersiz uygulama arasındaki sınırlar nelerdir?
- Macera bağlamında rekreasyon, eğitim, gelişim ve terapi arasındaki sınırların temeli nedir?
- Bir aktiviteyi macera yapan nedir?

Macera Terapisine Yönelik Eleştiriler Ve Macera Terapisinin Sınırlılıkları

Macera terapisinin müdahale süreci çok çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bu kamp veya geziler, tek gecelik bir oturumdan belirli aralıklarla 6 aya kadar uzayabilmektedir. Bu süreçte, özellikle yetişkin olmayan gruplarla yapılan terapi süreci aile katılımı olmadan gerçekleşmektedir. Terapi sonrasında ise katılımcıların kendileri için oluşturulmuş özel ve eşsiz bir ortamdan günlük hayatlarına dönüşleri doğadaki terapi sürecinin kazanımlarına yönelik endişeler barındırmaktadır. Ancak Harper ve Cooley (2006)'in yapmış olduğu bir araştırmada 3 haftalık ergenlerle macera terapisi programı sonrasında terapi öncesi ve sonrasında birer gün ailenin programla dahil edilmesini araştırmıştır ve onlara göre böyle bir yaklaşımın çok etkili olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte macera terapilerinde, kontrol veya karşılaştırma grubu olmadığı için yapılan çalışmalarda nedensellik ile ilgili sonuçlara varılamamıştır (Bowen vd., 2016, s. 58). Katılımcılardaki biyopsikososyal boyutlardaki gelişim veya değişimler ön test ve son test ölçekleriyle değerlendirilmiştir.

Danışmanlar, her katılımcının duygusal ve fiziksel sınırlarına dikkat etmelidir. Katılımcıların biyografik durumları özellikle tramva, ihmal ve istismar gibi durumların tetiklenmesi ve yeniden travma riskini önlemek için iyi analiz edilmelidir (Rakar-Szabo, vd., 2017, s. 14). Terapi boyunca oluşturulan kontrollü zorluklar daha önceki olumsuz deneyimleri tetiklemeyecek düzeyde olmamalıdır.

Macera Terapisine yönelik bir diğer önemli eleştiri ise katılımcıların doğadaki terapi boyunca karşılaştıkları ve aştıkları zorlukları, gerçek hayatlarında karşılaştıkları sorunların çözümüne aktarabilmeleriyle ilgilidir. Çünkü macera terapisi, hazırladığı zorluklar sayesinde katılımcıların güçlü birey olmalarını ve çevresindeki ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşmalarını hedefler (Newes ve Bandoroff, 2004, s. 146).

Macera terapisine yönelik en önemli eleştiri ise risk yönetimi hususudur. Terapi boyunca hazırlanan ve katılımcıların aşmaları beklenen riskli faaliyet ve davranışlarda fiziksel riskin düşük kalması gerekmektedir. Öte yandan yüksek düzeyde duygusal risk teşvik edilir. Duygusal risk daha öznel ve kontrol edilmesi daha zor olduğundan, terapistlerin müdahale boyunca her danışan için olduğu kadar grup için de duygusal riski sürekli olarak izlemesi çok önemlidir. Bu, klinik olarak eğitilmiş personelin dahil olmasının temel argümanlarından biridir. Müracaatçıların sürekli olarak birbirlerine bağımlı olacakları ve birbirlerine güvenmek zorunda olacakları aktivitelere katılması gerekmektedir. Bu sebeple grup düzeyinde kişilerarası riskleri kontrol etmek de önem taşımaktadır.

SONUÇ

Tüm bilimler ve meslekler insanlığa faydalığı olduğu ölçüde kıymetlidir. Sosyal hizmet, mesleki açıdan insanlarla çalışmak, onların karşılaştığı çeşitli sorun ve ihtiyaçlara çözümler bulmak zorundadır. Bu iş zor olduğu kadar müracaatçıların bireysel farklılıklardan dolayı karmaşıktır da. Kullandığı güçlendirme yaklaşımıyla bireylerin bu zorlukları aşmasında onlarla beraber çalışmayı, iş birliğini savunmaktadır. Macera terapisi de doğayı mekân olarak kullanıp bireylere çeşitli deneyimler ve kontrollü zorluklar yaşatarak baş etme gücünü vermeye çalışmaktadır. Bu sayede güçlendirme, tek tip bir model olmak yerine “kendini güçlendirmeye” daha fazla yakınlaşmaktadır. Sosyal hizmette macera terapisinin kullanımı, mesleğin en büyük hedeflerinden birini gerçekleştirmede kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada macera terapisinin terapötik süreçlerle elde ettiği kazanımların sosyal hizmet amaçlarıyla örtüştüğü gösterilmek istenmiştir. Bu da sosyal hizmetin uygulama süresince macera terapisi kullanımının uygunluğunu göstermektedir. Literatür çalışmalarına bakıldığında sorunlar bireysel olarak görüldüğü için genelde psikoloji alanının uygulaması olarak kullanılmıştır. Ancak bu terapinin sosyal hizmet alanında da yaygın bir kullanımı vardır. Bununla birlikte özellikle psikoloji alanında yapılan çalışmalara sosyal hizmet uzmanları da dahil olmuştur ve terapinin ampirik olarak gelişmesi ve bilimsellik kazanması için sosyal hizmet uzmanları katkıda bulunmuşlardır. Macera terapisinin iyileştirmeyi hedeflediği sorunlara bakıldığında aynı sorunların sosyal hizmetin de odağında yer aldıkları görülmektedir. Sosyal hizmet de bu sorunları gidermeyi içerir ve önemli uzmanlık alanlarından birisi olan klinik sosyal hizmetin, macera terapisinin odağıyla uyumaktadır.

“Türkiye’de macera terapisi uygulanabilir mi?” sorusunun cevabı ise birkaç koşulun sağlanmasıyla verilebilir. Ülkemizde kamuya ait doğa ve deniz kamplarının halihazırda var oluşu büyük önem taşımaktadır. Bu konuda uzman personelin yetişmesiyle toplum sağlığı ve halk hizmetleri kapsamında uygulanabilirliği düşünülebilir. Bununla birlikte macera terapisinin yurtdışında yaygın kullanımı, bu uygulama eğitiminin alınmasını kolaylaştıracaktır ve sonrasında yerli uzmanlarca ilgili meslek elemanlarına verilmesini mümkün kılabilir. Böylece hem sosyal hizmet bilimi açısından yeni bir çalışma alanı olması hem de sosyal hizmet uzmanlarının gerekli ek eğitimler alarak yeni istihdamı öngörülebilir.

Macera terapisi alanında profesyonel eğitim verilmesi açısından lisans eğitimi müfredatına eklenerek bu alanda teori ve uygulama dersleriyle nitelikli personel ihtiyacı karşılanabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, A.,(2019). Sosyal Hizmetin Revize Edilen Küresel Tanımının Gösterdikleri: Paradigma Değişimi. *Turkish Studies - Social Sciences* 14 (5). 1953 – 1954.

- Australian Bureau of Statistics. (2007). National survey of mental health and wellbeing: Summary of results (ABS Cat. No. 4326.0). Canberra, ACT: Australian Bureau of Statistics Retrieved
- Bacon, S. (1983). "The conscious use of metaphor in Outward Bound". Denver, CO: Outward Bound. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED296848>
- Berman, D. S., & Davis-Berman, J. L. (1989) The Wilderness Therapy Program: An empirical study of its effects with adolescents in an outpatient setting. *Journal of Contemporary Psychotherapy*. 19(4). S. 271 – 281
- Beringer, A. (2004). "Toward an Ecological Paradigm in Adventure Programming", *Journal of Experiential Education*, 27(1). 51-66
- Bird, A., (2007). Nature's Metaphysics Laws and Propertie *Clarendon Press – Oxford*. Erişim adresi: http://125.234.102.146:8080/dspace/bitstream/DNULIB_52011/3559/1/nature%27s_metaphysics_laws_and_properties_2010.pdf
- Bowen, D. J., & Neill, J. T. (2013). A meta-analysis of adventure therapy outcomes and moderator *The Open Psychology Journal*, 6, 28–53. <http://dx.doi.org/10.2174/1874350120130802001>
- Bowen, D., J., Neill, J., T., Crisp, J.R. (2016). Wilderness adventure therapy effects on the mental health of youth participant *Evaluation and Program Planning* 58, 49–59
- Bowen, D., J., Neill, J., T., Williams I., R., Mak, A., S., Allen, N., B., Olsson, C. A. (2016). A Profile of Outdoor Adventure Interventions for Young People in Australia. *Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership* (8) 1. No. 1, 26–40
- Crisp, (1998). International models of best practice in wilderness and adventure therapy. C. Itin (Ed.), Exploring the boundaries of adventure therapy: International perspective Proceedings of the 1st International Adventure Therapy Conference. Boulder, CO: Association for Experiential Education.
- Crisp, S. J. R., Noblet, L., & Hinch, C. (2004). Guidelines for the practice of wilderness adventure therapy: findings from the systemic wilderness adventure therapy research and development (SWATRAD) project. Melbourne, Australia: YouthPsych Consulting.
- Department of Health and Ageing. (2013). National mental health report 2013: Tracking progress of mental health reform in Australia 1993-2011. Canberra, Australia: Commonwealth of Australia. Retrieved from [http://www.health.gov.au/internet/main/publishing.nsf/Content/Erişim : B090F03865A7FAB9CA257C1B0079E198/\\$File/rep13.pdf](http://www.health.gov.au/internet/main/publishing.nsf/Content/Erişim : B090F03865A7FAB9CA257C1B0079E198/$File/rep13.pdf).
- Evin Gencel, İ. (2007). Kolb'un Deneysel Öğrenme Kuramına Dayalı Öğrenme Stilleir Envantereri Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2) s.122-124
- Derezotes, D. , (1999). Advanced generalist social work practice. Sage Publications, Inc. 95 – 98

- Dewey, J., (1966). *Tecrübe ve eğitim (Experience and Education)* Çevirmen: F.Başaran ve F.Varış, Hürriyet, İstanbul.
- Ewert, A., And Garvey, D. (2007). Philosophy and theory of adventure education. In D. Prouty, J. Panicucci, & R. Collinson (Ed.), *Adventure education: Theory and application* Champaign, IL: Human Kinetic 19-32
- Gass, M. A., Gillis, H. L. & Russell, K. (2012). *Adventure therapy: Theory, practice, and research*. NY: Routledge Publishing Company.
- Gillis, H. L., & Thomsen, D. (1996). A research update of adventure therapy (1992-1995): Challenge activities and ropes courses, wilderness expeditions, and residential camping program In Coalition for Education in the Outdoors Research Symposium Proceeding 3, 77–90). Indiana: Bradford Wood Erişim: <http://eric.ed.gov/?id=ED413128>
- Griswold, Jason. (2014). Mental Health Professionals' Use of Adventure Therapy with Couples and Families. *Master of Social Work Clinical Research Papers* (3) Erişim: https://sophia.stkate.edu/msw_papers/321
- Hans, T. A. (2000). A meta analysis of the effects of adventure programming on locus of control. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 30(1), 33-60.
- Hayward, R. A., Miller, E. and Shaw, T. V. (2013). 'Social work education on the environment in contemporary curricula in the USA', Gray, M., Coates, J. and Hetherington, T. (Eds), *Environmental Social Work*, Oxon, Routledge.
- Houston, P. D., Knabb, J. J., Welsh, R. K., Houskamp, B. M. ve Brokaw, D. (2010). Wilderness therapy as a specialized competency. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 52-66.
- International Federation of Social Workers (IFSW) (2014). Global definition of social work. <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>
- Itin, Christian, M., 1997) (Ed.), Exploring the boundaries of adventure therapy: International perspective Proceedings of the 1st International Adventure Therapy Conference. Boulder, CO: Association for Experiential Education.
- Kahraman, S , Saatçı, A , Baran, T . (2011). The Fourth Visit Of John Dewey To Turkey Problem Based Learning Experience in Turkey. *Education Sciences* , 6 (4), 2459-2468 . Erişim: <http://dergipark.org.tr/en/pub/nwsaedu/issue/19818/212024>
- Kaplan, S. And Talbot, J.F. (1983). Psychological benefits of a wilderness experience. In: Behavior and the natural environment. Springer US, 163-203

- Koperski, H.; Tucker, A.; Lung, M.; & Gass, M. A. (2015). The Impact of Community Based Adventure Therapy on Stress and Coping Skills in Adults. *The Practitioner Scholar: Journal of Counseling and Professional Psychology* 4(1), 1-16.
- Macera terapisti online eğitim sitesi, Erişim: 19.08.2020 Erişim: <https://adventure-therapist.com/>
- Newes, S. ve Bandroff, S. (2004). What is Adventure Therapy. B. *Humberstone, (Ed.), Coming of Age: The Evolving Field of Adventure Therapy* 136-151. Boulder: Association for Experiential Education.
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory*. Oxford University Press
- Perkins, D. F., & Borden, L. M. (2003). Positive behaviors, problem behaviors, and resiliency in adolescence. In I. B. Weiner, R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks, & J. Mistry (Eds.), *Handbook of psychology* s. 373–394 New York: Wiley.
- Pryor, A., Carpenter, C., Townsend, M. (2005). Outdoor Education and Bush Adventure Therapy: A Socio-ecological Approach to Health and Wellbeing. *Australian Journal of Outdoor Education*, (9)1, 3-13.
- Rakar-Szabo, N., Fleischer, C., Van Hoof, L., Sbarra, , Erlendsdottir, H., Rose, A. Ve Nolle, W. (2017) A Literature Review 'Adventure Therapy with Youth at Risk' Focusing on key-elements of common understanding within the European Adventure Therapy Partnership project 'Reaching Further' Erişim: http://adventuretherapy.eu/wp-content/uploads/2017/02/ATE_Literature-Review-to-Findings-about-AT_2017.pdf
- Ritchie, D., Patrick K., Corbould, G. M., Harper, N. J., Oddson, B. E. (2016). An Environmental Scan of Adventure Therapy in Canada. *Journal of Experiential Education* 1–(18), 3-13 DOI: 10.1177/1053825916655443
- Rogers C.R. (1995) On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Newyork, USA.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2003). Techniques and Guidelines for Social Work Practice. Sixth Edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Stake, R. R. (2005). Case studie In N. K. Denzin & Y. Lincoln (Ed), *The SAGE handbook of qualitative research (Third edition)*. London: Sage.
- Stilgoe, J. R. (2001). Gone barefoot lately? American, *Journal of Preventative Medicine*, 20, 243-244.
- Şirin–Ayva, A. B., Canel, A. N. (2019). Psikolojik Danışma Sürecinde Yeni Bir Model: Macera Terapisi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* 2019, 9(1), 47-65, doi: 10.23863/kalem.2019.119

- Thompson, Neil (2016). Güç ve Güçlendirme. D.B. Çiftci (Çeviri Editörü), A. Ege, E. Beydilli Gürbüz, H. Albayrak, N. Çalış (Çevirenler) Ankara: Bizim Büro Ofset Matbaacılık.
- Thompson, Neil (2016). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. Çev., Buğra Yıldırım, Burcu Hatiboğlu Eren, Çağrı Öngen, Eda Beydili, Gamze Erikçü Akbaş, İlkay Başak Adıgüzel, Sinan Akçay, Özge Sanem Özateş Gelmez. (3. B). 119 Ankara: Dipnot.
- Tucker, A. R., & Norton, C. L. (2013). The use of adventure therapy techniques by clinical social workers: Implications for practice and training. *Clinical Social Work Journal*, 41, 333– 343. doi: 10.1007/s10615-012-0411-4
- Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı Erişim : <https://genclikkamplari.gsb.gov.tr/bir-kardeslik-iklimi-tr-0718.pdf>
- Young, T.,M. (1994). Environmental modification in clinical social work: A self-psychological perspective. *Social Service Review*, 68(2), 202-218.

The Conditions Around Engagement in Interventions Among Perpetrators of Domestic Violence: Literature Review

Aile İçi Şiddet Faillerinin Müdahalelere Etkin Katılım Nedenleri: Alanyazın İncelemesi

Zeynep TURHAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
zturhan@bartin.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5343-9442

Başvuru: 01.10.2020
Kabul: 15.12.2020

Atıf:
Turhan, Z. (2021). The conditions
around engagement in interventions
among perpetrators of domestic
violence: literature review. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 32(1), 337-355. DOI:
10.33417/tsh.803051

ÖZET

Bu makale, erkek faillerin aile içi şiddet müdahalelerine katılım aşamalarına ve koşullarına odaklanarak, katılımı anlamak için temel kuramsal açıklamalara ilişkin mevcut alanyazını gözden geçirmeyi hedeflemiştir. Bu alanyazın taraması, aile içi şiddet failleri programlarına katılanların şiddet içeren davranışlarını değiştirmedeki motivasyonel etkileri ve bakış açılarını kavramsallaştırarak kuramsal açıklamalara ilişkin görüşleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu makale, aile içi şiddet faillerinin müdahale hizmetlerine katılımın kuramsal açıklamalarını keşfetmek için eleştirel bakış açısıyla alanyazın taramasına başvurmuştur. Kuramsal kavramsallaştırmalarla ilgili çeşitli faktörler, farklı koşullar faillerin katılımını etkileyebilmektedir. Bu kuramların ve modellerin farkına varmak faillerin müdahalelere katılımlarının etkililiğini nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olur. Bu makale, müdahale programlarında aile içi faillerin katılım sürecini anlamak için bütüncül bir çerçeve sağlamaya çalışmakta ve katılımı ve sonraki davranış değişikliğini artıracak yaklaşımları önermektedir.

Anahtar kelimeler: Davranış değişimi, müdahalelere etkin katılım, motivasyon, aile içi şiddet failleri, risk faktörleri

ABSTRACT

This article reviews the available literature on major theoretical explanations for understanding engagement by focusing on the stages and circumstances of male perpetrators' involvement in domestic violence interventions. The review aims to improve the insights into theoretical accounts by conceptualising the perspectives of participants' motivational influences in changing violent behaviour in domestic violence perpetrator programmes. This article applied a critical literature review to explore theoretical explanations of engagement in domestic violence perpetrator interventions. Various factors in relation to theoretical conceptualisations are identified since different conditions can impact on perpetrators' engagement. This theoretical overview is helpful to recognise how these theories and models enable us to understand how key circumstances impact the effectiveness of their involvement in interventions. This article attempts to provide an integrated framework for understanding domestic abusers' engagement process in intervention programs and suggests approaches that will increase engagement and subsequent behaviour change.

Keywords: Behavioral change, engagement in interventions, motivation, male perpetrators of domestic violence, risk factors

INTRODUCTION

Domestic violence causes severe physical and psychological consequences on family members. Domestic violence perpetrator interventions play a significant role in reducing and ending these consequences. Exploring the factors around perpetrators' engagement in interventions can help building effective tools and strategies to improve their involvement in behavioural change processes. This article aims to investigate how existing theories and models explain the characteristics and conditions around perpetrators' participation and commitment to domestic violence intervention processes. This investigation should help to recognise how some circumstances and characteristics are linked to individuals' participation and engagement in behavioural change process. Moreover, a theoretical understanding of perpetrators' commitment to therapeutic support can lead to the development of more effective approaches. Importantly, this article has also developed multi-level model that illustrates complex factors and circumstances around participants' engagement in domestic violence interventions. Therefore, this investigation contributes to the domestic violence field by highlighting key theoretical insights into how perpetrators become involved in behavioural change process.

Research related to offenders in interventions has suggested that perpetrators who attend interventions commonly experience obstacles to completing the sessions. (Howells and Day, 2006; Sturgess et al., 2015; Lomo et al., 2016). Furthermore, the men who act violently towards their partners often blame their partners for their violent behaviour by highlighting their patriarchal beliefs and masculine identities (Kandiyoti, 1988; Dutton, 1994; Gondolf and Williams, 2001; Taylor, Nair, and Braham, 2013; Gondolf, 2015). A few studies of domestic violence perpetrator programmes found that these programmes achieve positive outcomes for men's behavioural change process (Murphy and Ting, 2010; Kelly and Westmarland, 2015). For instance, men who regularly attend interventions mostly understand the consequences of their violent behaviour on family members and take action to overcome it (Jenkins, 1990; Kelly & Westmarland, 2015).

Several researchers (Dutton and Hart, 1992; White, Gondolf, Robertson, Goodwin, and Caraveo, 2002) identified the risk factors around the perpetrators of domestic violence in prison settings. These risk factors are often described as "prior criminal offences, chaotic childhoods characterized by abuse, substance abuse problems, demonstrated histories of persistent violence, personality disorders, low income, sporadic employment, low education, and low motivation to change" (Connors et al., 2013, p. 13). The risk factors presented correspond to risks of violent behaviour as well as future violent behaviour. For example, Costa et al. (2015) identified risk factors of domestic violence as being a victim during childhood and adolescent period, poor relationships and socioeconomic circumstances in a family, behavioural risks, adolescent peer risks and sociodemographic risks. Even though the risk factors are not consistent for all domestic violence abusers, this knowledge around differences can help to understand how various risk factors can be interconnected with intimate partner violence. These risk factors might impact on dropping out of the

interventions (Power, and Gondolf, 2001; Bowen and Gilchrist, 2006; Daly, Olver, Stockdale, and Wormith, 2011). Being aware of the relationship between risk factors and low level of attendance interventions can help implement appropriate intervention techniques.

Connors, Mills, and Gray (2013) examined intimate partner violence perpetrators' behavioural change process based on "offender self-report, facilitator ratings of improvement and skills acquisition and program content knowledge" (p. 20). They found that motivated offenders for change and facilitators who apply motivational techniques are often associated with achieving positive outcomes. Furthermore, perpetrators being motivated to change might stem from wishing to avoid the consequences of their behaviour, such as criminal justice penalties including prison sentences (McMurrin, 2002). It could be argued that understanding the circumstances and characteristics of perpetrators with their motivational dynamics, the factors around resistance, participation and engagement in domestic violence interventions can enhance positive outcomes in interventions.

Preliminary research on domestic violence perpetrator interventions concentrated on the importance of participants' completion rate in programmes (Rosenbaum et al., 2001; Herman et al., 2014; Cuevas and Bui, 2015). Even though the research field of domestic violence has developed in the area of perpetrators' involvement in interventions, there has been limited investigation of theoretical frameworks that trace perpetrators' engagement in interventions to gain a broader understanding of behavioural change process. In this article, I explore how to conceptualise the participants' involvement in interventions by concentrating on the conditions around engagement within theoretical frameworks. This article focused mainly on the male perpetrator by recognising gender-based violence.

METHOD

I used a critical literature review for this article. In order to conduct a critical literature review, this article is divided into two main sections. In the first section, I will discuss theoretical frameworks that illuminate perpetrators' circumstances, characteristics, and stages for their active and insufficient engagement in interventions. Secondly, I will investigate how to increase perpetrators' active engagement and readiness to change in interventions by developing a model of dynamic stages and circumstances for engagement in the intervention process.

The search strategy of this article was searching key words including: Engagement, involvement, perpetrators, interventions, domestic violence, intimate partner violence, batterer, behavioural change, theory of engagement, theories, models, change violent behaviour, attendance and interventions. If the studies examined the perpetrators' engagement in interventions, they were included. If factors around their involvement were explored, they were also counted in. The studies solely examined the effectiveness of interventions or rate of completion in interventions were excluded. If the approaches or theoretical frameworks are related to the practices of only strategies in interventions or preventions, they were excluded. For example, research concentrated on trauma-

based approaches by focusing on individuals' traumatic events to stop violent behaviour, were also excluded.

The following questions will guide the discussion: (1) What is the empirical evidence on the association between engagement and behavioural change? (2) How do the existing theories or models contribute to the understanding of perpetrators' involvement in domestic violence interventions? (3) How can the research improve our understanding of multiple factors and conditions around participants' risk factors for violence which is related to engagement in domestic violence perpetrator interventions? A critical review is conducted to explore the circumstances of engagement to change violent and abusive behaviour that can be analysed to devise effective strategies in interventions. This article also emphasises the circumstances and characteristics behind the adequate engagement in interventions by focusing on motivational dynamics.

RESULTS

According to the literature review, two key themes were emerged. Firstly, the theoretical orientations around risk factors of violent behaviour which is related to the lack of engagement were clarified. The second theme was about theories and models that contribute to the understanding of perpetrators' involvement in domestic violence interventions. Several scholars found the relationship between such risk factors (e.g. alcohol use, criminal background) and intimate partner violence. This risk factors might be associated with dropouts and lack of engagement in interventions because these might be additional obstacles for them preventing from actively involving in interventions. It is critical to overview of key theoretical frameworks around risk factors of perpetrator of domestic violence. This can improve our insights around key dynamics of perpetrators' engagement in interventions.

Askeland and Rakil (2018) claim the theoretical paradigms used to explain interpersonal violence can broadly be divided into three main fields: Socio-cultural models, systemic models and individual-focused models. Socio-cultural models often concentrate on the influences of culture, social structures and beliefs on violent and abusive behaviour (Askeland and Rakil, 2018). Duluth model is one of the important approaches to recognise cultural beliefs related to violent behaviour. For example, this model claims that patriarchal beliefs often result in controlling and violent behaviour. Systemic models recognise the influences of programme related issues based on criminal justice system, community-based programmes or governmental or non-profit types of programmes. The types of programmes and structures may impact on participants' engagement in interventions. Recognising these three broader theoretical paradigms, socioecological theory, feminist approach, intersectionality and culturally sensitive approaches will be presented as an explanation of key concepts of lack or insufficient engagement. Then, the stage of change in trans-theoretical model, the multifactor offender readiness model and the program engagement model are described as important theoretical orientations in explaining engagement in interventions.

Theories Related to The Lack of Engagement

This section presents the theoretical explanations around perpetrators' inadequate engagement in domestic violence interventions. These are socioecological theory, feminist theory, intersectionality and culturally sensitive approaches.

Socio-ecological theory. The socio-ecological model was developed by Bronfenbrenner (1979). Bronfenbrenner (1972, 1975) originally described four levels of environmental factors that influence individuals' behaviour patterns. These levels are the "microsystem; the mesosystem; the exosystem, and the macro system" (Tolman 2001, p. 229). The mesosystem attempts to bring greater coordination among relevant microsystems, generating greater consistency of philosophy and practice among important microsystems. In microsystems within behavioural change process, victims' intervention services, the court system, police and probation might be important circumstances in understanding perpetrators' efforts to take new and positive actions. Socio-ecological theory may offer a more effective explanation than other theories because individual, interpersonal, community and cultural factors provide a broader analysis of a perpetrator's engagement in an intervention programme. The socio-ecological theory helps us to recognise how multiple interactions might produce violent behaviour (Heise, 1998).

It helps to examine participants' personal characteristics and programme approaches in order to assess their engagement. This model presents various interactions between individual and other environmental factors. Similarly, Moran et al. (2004) describe a three-phase process of 'getting', 'keeping' and 'engaging' to explain engagement within the ecological perspective. These three phases comprise practical, relational, cultural, contextual, strategic and structural factors. Such interactions might explain individuals' motivational circumstances and their engagement during interventions. Socio-ecological theory recognises the origins of violence against women while conceptualizing violent behaviour as a four-layered occurrence based on an interchange between individual, interpersonal, community, and socio-cultural factors (Heise, 1998). These four layers in socio-ecological theory are individual factors, family factors, community layer, and societal structures (e.g. cultural norms, social policies and laws) (Sitaker, 2007).

Multilevel influences are connected to perpetrators' perspectives on their engagement in interventions. These levels are personal, interpersonal and community-based influences (Silvergleid and Mankowski, 2006). This section describes how socio-ecological theory may support the understanding of perpetrators' engagement in interventions while identifying the ecological factors such as personal, interpersonal, community, and societal level interactions that impact on perpetrators' violent and abusive behaviour. Moreover, these multilevel interconnections can be useful to recognise the participants' motivations to apply alternative behaviour. It could be argued that such risk factors are interrelated to perpetrators' insufficient engagement. For instance, the men who hold strong patriarchal perspectives might challenge regularly attending interventions when they

confront their masculinity (Turhan, 2019). Key concepts of socio-ecological theory are helpful to recognise four level of interactions around perpetrators' engagement in interventions.

Feminist theory. This section moves on to investigate how perpetrators' power and control behaviour might be explained as an issue of perpetrators' insufficient engagement in behavioural change processes. Feminist perspectives set out a framework for understanding how individuals interact with each other and shape their meanings of events. Feminist theorists argue that meanings and actions are socially constructed, and that gender plays a significant role in understanding social relations and interactions (Catlett et al., 2010). They also emphasise that gender roles shape behaviour and reproduce social structure (Ferree, 1990; Creswell, 2012). Feminist theory emphasises the role of power control tactics, gender differences, social structure and masculinity in domestic violence. According to the feminist approach, power is a core element of men's abusive acts (Lancaster and Lumb, 1999). This power reflects the fact that men play a dominant role in patriarchal society (Healey et al. 1999; Mooney 2000).

Zinn (1990) and Ferree (1990) noted that the feminist framework conceptualizes gender in intimate relationships in the context of a patriarchal social structure. For instance, gender role stress is likely to arise when men do not follow societal gender role expectations for their masculinity as this situation poses a threat to their male competence (Catlett et al., 2010). Importantly, feminist-based gender theory is key in analysing the relationship between individual practices and social structure. Under this perspective, the masculine gender role will be discussed to understand how men construct and make a meaning of their engagement in the intervention process.

The pro-feminist approach claims that violent men are responsible for their abusive behaviour because they are able to make a decision not to be violent towards their partner and/or children (Harne and Radford, 2008). This approach claims that violence is socially learnt but also incorporates an understanding of patriarchal power structures and ideologies (Harne and Radford 2008). The pro-feminist approach educates abusive men on strategies for using power and control in their intimate relationships (Scourfield, 1998). Intervention programmes based on the feminist approach are confrontational rather than open to discussing things with abusive men, and this approach might not allow men to engage in the programme (Healey et al., 1999). To change perpetrators' violent behaviour, they need to recognise that their powerlessness is not the same as their inability to be abusive (Lancaster and Lumb, 1999). However, these men might feel powerless in terms of taking new actions because of their potential vulnerable positions.

While the patriarchal framework explains maleness and changeable behaviours towards women and children within a socio-cultural approach, the facilitators also need to consider psychological factors (Lancaster and Lumb, 1999). Nowadays, the facilitators apply sociological and psychological frameworks as well as an awareness of the complexities of power relationships when they work with perpetrators (Lancaster and Lumb, 1999). Feminist theory appears to be limited to explain the men's

own vulnerabilities. For example, feminist theory fails to recognise the perpetrators' mental health problems or traumatic experiences related to their abusive actions.

Intersectionality. Intersectionality can help to recognise other structural issues around engagement in interventions. Intersectionality theory within feminism recognises the dynamics of gender, race and class around individuals' behaviour (Bograd, 2006). Specifically, black and minority ethnic men's involvement in interventions can be better understood within intersectionality theory. For instance, several studies paid attention to the influences of ethnicity and race on participants' involvement in therapeutic support (Castonguay et al., 2006; Sue and Sue, 2013; Walling et al., 2012 Aldarondo and Malhotra, 2014). Likewise, Reis and Brown (1999) noted that socio-economic factors and ethnicity are key conditions in the drop-out rate from sessions. Even though these studies did not focus on perpetrators of domestic violence, the evidence and knowledge around the therapy experiences among black and minority ethnic clients can be helpful in recognising the influences of race, ethnicity and class on behavioural change interventions.

Culturally sensitive approaches. several scholars have stated that a strong link between black and minority ethnic participants' active engagement and the implementation of culturally-sensitive techniques (Williams, 1992; Guru, 2006; Hancock and Siu, 2009; Pfitzner et al., 2015). Likewise, a limited or lack of culturally-sensitive interventions is linked to black and minority ethnic participants' early dropouts in interventions (Gondolf, 1988; Williams, 1992; Williams, 1994; Williams and Becker, 1994; Hancock and Siu, 2009). Therefore, the domestic violence perpetrator programmes should take into account issues around employment, historical trauma, and social and cultural backgrounds among men of colour. These issues are not solely for men of colour and this article recognises these problems can occur for all perpetrators. However, many scholars paid attention to the ethnic minority men's additional obstacles (Williams, 1992; Williams, 1994; Gondolf & Williams, 2001; Turhan, 2019).

However, domestic violence perpetrator intervention programmes often ignore considering black and minority ethnic men's additional challenges in terms of living in a country where hold different social and cultural values than their home country (Turhan, 2019). The facilitators skills and knowledge about culturally-sensitive approaches should be improved (Williams, 1994). This can help them to recognise how cultural and ethnic differences may affect the therapeutic process in interventions (Gondolf, 1998; Almeida and Dolan-Delvecchio, 1999; Bent-Goodley et al., 2007). Moreover, the lack of engagement in interventions might be relates to the structural aspects. For example, poorly designed programs or the conditions in terms of treatment in prison settings compared to voluntary treatment outside prison.

Given key theoretical frameworks around the stages of engagement for offenders, such techniques and approaches are essential in increasing domestic violence abusers' motivation in involving in interventions and taking responsibility process for their violence. For instance, several scholars

stated that the facilitators' application of working alliance or building a therapeutic alliance is often useful for the participants' active engagement (Taft et al., 2004; Walling et al., 2012; Boira and Castillo, 2013; Lømo et al., 2019). Similarly, motivational interviewing is identified as critical approach for the men's involvement in as well as completion of the intervention programme (Kistenmacher and Weiss, 2008; Musser et al., 2008; Zalmanowitz et al., 2013). According to Birgden (2004), major therapeutic strategies of the behavioural change process include "helping relationships combine care, openness, trust, acceptance, and support for change (e.g. a therapeutic alliance)" (p. 286). It could be argued that motivational interviewing and working alliance can be effective at the initial phase of interventions as this can enhance the participants' readiness to change.

Theoretical Frameworks Linked to The Perpetrators' Active Engagement

Given the socio-ecological theory and feminist frameworks around the perpetrators violent and abusive actions by focusing on the men's readiness to change, the section moves on to discuss theoretical frameworks of engagement in domestic violence perpetrator interventions. These frameworks are stage of change in trans-theoretical model, the multifactor offender readiness model and the program engagement model. Black and minority ethnic men's additional issues and obstacles in attending interventions are also discussed.

The stage of change in trans-theoretical model. To achieve a successful outcome and improve participants' positive skills in domestic violence perpetrator interventions, a consideration of their stage of change in the treatment process is essential (Carbajosa et al., 2013). Readiness to change which varies among participants should be considered (Daniels and Murphy, 1997). Similarly, motivation-based approaches are often stated as readiness to change (Butters et al., 2020). Taft et al. (2004) found that the dynamics around motivations to take new action among perpetrators of domestic violence are critical factors for their commitment in interventions. Even though this theoretical model does not provide empirical findings, it would be useful to illuminate the various stages that linked to engagement in interventions.

The stages of change model are useful in understanding the relationships between perpetrators' level of readiness to change and the factors of men's engagement. For instance, if a man enters the programme at the stage of pre-contemplation, this man might lack individual awareness of his violent acts. The applications of the trans-theoretical model reported that interventions were more beneficial in reducing violence when treatment readiness was high at the beginning of the treatment (Scott and Wolfe, 2003). According to Bowen (2011), offenders are more likely to be in the pre-contemplation or contemplation stages of change. Studies showed that a successful treatment model could involve adopting stage-based intervention approaches and this would improve treatment outcomes (Bowen, 2011). Moreover, under the trans-theoretical model, perpetrators' responsivity for their violent behaviour and understanding the consequences of their violent acts on family members seem to be vital to achieving a high willingness to change violent behaviour.

Eckhardt et al. (2008) evaluated whether pre-readiness to change within trans-theoretical model and the types of partner violence predicted programme “completion, criminal recidivism, and post adjudication partner violence” (p. 446). This study focused on the evidence after six-month post-domestic violence perpetrator programmes. They explored the association between motivational dynamics linked to readiness to change at the beginning of intervention and the typologies of perpetrators of domestic violence. They tried to predict how this association could be helpful to estimate the behavioural change outcomes among “a post-adjudication sample of men convicted of misdemeanour partner assault offences” (p. 447). Holtzworth-Munroe et al. (2000) identified four partner violence subtypes: Family only, low-level antisocial, borderline/dysphoric, and generally violent/antisocial. Eckhardt et al. (2008) implemented cluster analysis and predicted some hypothesis within self-report measures based on partner violence subtypes and stages of change. They found that family-only, low-level antisocial, generally violent/antisocial and borderline/dysphoric perpetrators are often in pre-contemplative, contemplative and preparation stages respectively. However, they did not find a direct overlap between these subtypes and stages of change. This study is helpful to recognise how perpetrators who resist taking new actions are mostly in more troubled perpetrator subtypes such as generally violent/antisocial and borderline/dysphoric subtypes.

The multifactor offender readiness model. This model is for conceptualising perpetrators’ readiness to change their violent behaviour (Ward et al., 2004). This model focuses on internal and external factors as a consequence of readiness to change (Devaney and Lazenbatt 2016). Devaney and Lazenbatt (2016) describe internal factors as “person” centred factors and include cognitive (beliefs, cognitive strategies), affective (emotions), and identity (personal and social) factors” (p. 75). Moreover, they identify external factors of perpetrators’ motivations to change as: Type of attendance (voluntarily or mandated), category of intervention (prison- or community-based), availability of intervention, the skills of facilitators, social support systems and time period of intervention programmes. Therefore, external factors are mostly associated with programme-related dynamics and resources.

Perpetrators’ experiences of criminal sanctions, fear of losing their partners and children, understanding the consequences of their violent behaviour on family members and other specific events are likely to lead them to change their violent behaviour (Sheehan et al., 2012; Devaney and Lazenbatt, 2016). While these external factors impact on engagement, informing perpetrators about a non-judgmental and therapeutic environment in interventions can reduce their defensiveness and increase their involvement in interventions (Crockett et al., 2015). Mossière and Serin (2014) noted that self-referral to interventions is often more effective than when perpetrators feel coerced to attend. The men who use violence towards their partners are often unwilling to attend intervention programmes and are not ready to change (Levesque et al 2000). In considering this strong evidence of perpetrators’ unwillingness to attend programmes, “it is possible that intervention outcomes can be improved if the programme is targeted towards those in pre-contemplative and contemplative

stages” (Devaney and Lazenbatt 2016, p. 74). Therefore, domestic violence perpetrator programmes should implement appropriate strategies based on men’s readiness to change rather than applying general approaches to all perpetrators.

The good lives model. While the multifactor offender readiness model concentrates on internal and external factors in relation to the readiness to change violent behaviour, the good lives model identifies human agency and human motivation as key influences for both violent behaviour and behavioural change efforts (Ward and Marshall, 2004). According to this model, individuals always aim to achieve primary goals related to universal needs and desires. The model is used on perpetrators and tries to teach them how to achieve their primary goals by applying prosocial skills without applying violence. As seen in this approach, individuals’ motivational dynamics are very important for taking new actions by focusing on their priorities and wishes. Similarly, it is highlighted that the transition to change and active engagement will be achieved when the participants’ motivations and desired goals are taken into account during interventions (Mann et al., 2004). While the program engagement model covers principles for general offenders rather than domestic violence abusers, these principles illustrate the factors that influence offenders’ and group facilitators’ engagement in group-based intervention process (Holdsworth et al., 2016). They describe experiences and circumstances that impact on offenders’ engagement in group offending behaviour programmes by applying a constructivist grounded theory analysis. In this analysis, Holdsworth et al. (2016) created a programme engagement model by conducting interviews and session observations. This was done in order to understand circumstances that are linked to offenders’ engagement and motivations during intervention processes. It explains three stages of engagement among offenders. These are: Getting started, working, and getting somewhere.

The first stage of offenders’ engagement which is getting started includes feeling ambivalent and negotiating the group. Programme facilitators should be welcoming to group members and work on reducing participants’ resistance at the initial stage of interventions (Holdsworth et al., 2016). This stage of engagement is vital to keep offenders in the programme because initial negative experiences may cause drop outs. Therefore, understanding their perspectives about how they feel about entering group-based intervention sessions is significant in improving their willingness to take responsibility for their violence. Moreover, Holdsworth et al. (2016) note that offenders can develop their positions by comparing themselves with other group members and improving their relationships with them while learning new skills and experiences from them. The second stage of the working process is offenders’ efforts to build relationships with group members and attend group activities. Moving on as a group means learning new skills from other group members and building group cohesion. Also, facilitators’ efforts at “establishing roles and positions; building engagement; personalising treatment framework” are part of the working process stage (Holdsworth et al. 2016, p. 7). Personalising the treatment framework is about informing group members about the goals and structure of the programme. In this stage, facilitators make participants find links between

programme concepts and their lives. Following this, facilitators observed that offenders become more comfortable with and engage in the programme.

The final stage of the engagement process is called getting somewhere. The idea is that offenders will acknowledge and accept their wrong acts and take new actions to make changes. Programme facilitators hold an important role in recognising and sustaining engagement in interventions. Holdsworth et al. (2016) highlight that change should be considered a process in relation to individuals' engagement rather than simply a programme outcome. They suggest that attention should be paid to how self-disclosure may encourage the offenders to take responsibility for their violent behaviour. Therefore, their realisation of their wrong behaviour is crucial for their engagement in behaviour change in interventions (Holdsworth et al., 2016). Every stage of intervention should take into consideration the participants' needs and implement more appropriate techniques for them.

DISCUSSION

This article has explored the available theoretical frameworks of engagement in domestic violence interventions among perpetrators. Key theoretical frameworks have been identified to better understand the contributing factors of perpetrators' lack of and active engagement in interventions. For example, lack of engagement can be better understood within the socioecological theory, feminist theory, intersectionality and culturally sensitive approaches. Also, some theoretical orientations have better recognised key issues around active engagement such as the stage of change in trans-theoretical model, the multifactor offender readiness model and the program engagement model. While perpetrators' engagement in domestic violence interventions is a very dynamic and complex issue, this article attempts to illustrate how theories enhance our understanding of engagement in behavioural change processes among perpetrators of domestic violence.

There are barriers and motivational enhancers across the levels of the ecological model as Heise (1998) describes. For instance, in the individual level, a man's childhood traumas might lead to some problem if he has not received any help. More importantly such problem areas can interconnect with their lower motivations for getting help. If the intervention programmes or therapeutic help are not effective and beneficial for the individuals, they might not trust the services and they might not attend further interventions. For example, the study by Turhan (2019) found that the lack of trust in the services has been interconnected with lack of engagement in domestic violence services in the UK among Turkish groups. Similarly, masculinity and patriarchal society are also associated with lower motivations for involving in interventions based on feminist frameworks. However, it could be argued that motivational enhancers and obstacles in attending interventions need to be recognised in individual, interpersonal, community and societal levels.

Following a review of key theories and models around perpetrators' behavioural change process, this article suggests a dynamic multi-level that includes taking account of circumstances that impact

on men’s engagement in interventions. This model has three main levels: Understanding the risk factors for violent behaviour, the circumstances surrounding interventions, and professionals’ efforts in recognising the men’s circumstances and characteristics in relation to their violence as well as their willingness to attend interventions. Through each of these levels, a professional can reduce participants’ apprehension and unwillingness around engagement in interventions. It is critical to be aware that not all participants require the same stages of change and activities. However, providing available intervention services for men who act violently towards their partners is essential for the safety of survivors.

Based on the critical literature review, I set the model out on three levels in Figure 1. This illustrates multiple circumstances and characteristics impacting on engagement in interventions. The first level illustrates the risk factors for violence in socio-ecological, feminist theories and intersectionality. The second level examines the complicated circumstances around motivations to change by focusing on stages in treatment processes. The third level suggests appropriate strategies based on the men’s needs linked to their social and cultural contexts. The resources in programmes and facilitators’ knowledge and skills about appropriate strategies for participants are identified as key elements for effective programme outcomes. The third level includes the roles of facilitators. This final stage focuses on how the facilitators’ awareness, knowledge and practices around perpetrators’ needs can increase their engagement and positive outcomes.

Figure 1: A dynamic multi-level model that takes account of circumstances that impact on men’s engagement in interventions

Level 1: Factors around violent behaviour	Level 2: Conditions around stages of change in interventions	Level 3: The facilitators' awareness, knowledge and practices
<ul style="list-style-type: none"> • Individual and internal factors: own attitudes, genes, identities; beliefs, cognitions, emotions; identity: race, gender, class, masculinity. • Family factors: intimate relationships; interpersonal support. • Community or external influences: institutional and neighbourhood relationships. • Societal structures: cultural norms, social policies, laws and patriarchy. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lack of engagement stage: No motivations; feelings of ambivalence, lack of awareness about the consequences of violence. • Initial stage in interventions: Complex negotiations with programme providers or therapists; building relationships with group members and facilitators; some level of realisation of their wrongs and criminal actions; fear of losing their partners and children. • Feelings of having a problem: accepting violent behaviour; recognising the influences of patriarchal cultures and the ideologies of masculinity; the influences of mandated or voluntary interventions and criminal sanction; understanding the consequences of their violence. • Stage of active engagement: taking responsibility for their violent behaviour; taking actions; making changes; being able to access appropriate and available intervention programmes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Awareness: Being aware of the factors around participants' violent behaviour related to risk factors; • Being aware of the influences of ethnic, social and cultural backgrounds on behaviour change • Knowledge: Recognising the circumstances of the participants' readiness to change; • Practices: Applying motivational interviewing and working alliance in order to increase participants' motivational dynamics. This can enhance participants' regular attendance and positive outcomes. • Improving their knowledge about black and minority ethnic groups in order to apply appropriate techniques based on their needs.

CONCLUSION

This article described two major influences on men's engagement in interventions. First, I clarified socio-ecological levels of circumstances, feminist-informed gender perspectives and culturally-sensitive approaches to examine how personal and socio-cultural influences impact on men's insufficient engagement in interventions. It was highlighted that there are interconnections among personal characteristics in their interpersonal interactions based on community and societal influences. Second, the stage of change appeared to be vital in understanding men's motivations and engagement in the behavioural change process because their positions are likely to be associated with their involvement in interventions. Active engagement was found in various concepts such as programme adaptation, relationship with group members, and family members. These different concepts of explaining men's engagement in domestic violence interventions are strongly interconnected. This article contributes to the literature on perpetrator of domestic violence by clarifying engagement as a broader way to illustrate key theoretical concepts in recognising multiple conditions in behavioural change process.

ACKNOWLEDGEMENT

There is no potential conflict of interest in this study.

REFERENCES

- Aldarondo, E., & Malhotra, K. (2014). Domestic violence: what every multicultural clinician should know. In M. L. Miville & A. D. Ferguson (Eds.), *Handbook of Race-Ethnicity and Gender in Psychology* (1st ed., pp. 379–405). Springer Science & Business Media.
- Almeida, R. V., & Dolan-Delvecchio, K. en. (1999). Addressing culture in batterers intervention. *Violence against Women*, 5(6), 654–683.
- Askeland, I. R., & Rakil, M. (2018). Models on treatment of intimate partner violence. In *Responding to Domestic Violence: Emerging Challenges for Policy, Practice*.
- Bent-Goodley, T. B., Rice II, J., Williams, O. J., & Pope, M. (2007). Treatment for perpetrators of domestic violence. In M. P. Koss & A. E. Kazdin (Eds.), *Violence against women and children, Vol 2: Navigating solutions* (2nd ed., pp. 199–213). American Psychological Association.
- Birgden, A. (2004). Therapeutic jurisprudence and responsivity: Finding the will and the way in offender rehabilitation. *Psychology, Crime, and Law*, 10(3), 283–295. <https://doi.org/10.1080/10683160410001662771>
- Bograd, M. (2006). Strengthening domestic violence theories: intersections of race, class, sexual orientation, and gender. In N. J. Sokoloff & C. Pratt (Eds.), *Domestic Vvotence at the margins: Readings on race, class, gender, and culture*. Rutgers University Press.
- Boira, S., & Castillo, M. del. (2013). Context of treatment and therapeutic alliance: Critical factors in

- court-mandated batterer intervention programs. *The Spanish Journal*
- Bowen, E. (2011). *The rehabilitation of partner-violent men* (1st ed.). John Wiley & Sons.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Butters, R. P., Droubay, B. A., Seawright, L., Tollefson, D. R., Lundahl, B., & Whitaker, L. (2020). Intimate Partner Violence Perpetrator Treatment: Tailoring Interventions to Individual Needs. *Clinical Social Work Journal*.
- Carbajosa, P., Boira, S., & Tomás-Aragonés, L. (2013). Difficulties, skills and therapy strategies in interventions with court-ordered batterers in Spain. *Aggression and Violent Behavior, 18*(1), 118–124. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.11.005>
- Castonguay, L. G., Constantino, M. J., & Holtforth, M. G. (2006). The working alliance: Where are we and where should we go? *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 43*(3), 271–279. <https://doi.org/10.1037/0033-3204.43.3.271>
- Catlett, B. S., Toews, M. L., & Walilko, V. (2010). Men's gendered constructions of intimate partner violence as predictors of court-mandated batterer treatment drop out. *American Journal of Community Psychology, 45*(1–2), 107–123. <https://doi.org/10.1007/s10464-009-9292-2>
- Connors, A. D., Mills, J. F., & Gray, A. L. (2013). Intimate partner violence intervention for high-risk offenders. *Psychological Services, 10*(1), 12–23. <https://doi.org/10.1037/a0028979>
- Costa, B. M., Kaestle, C. E., Walker, A., Curtis, A., Day, A., Toumbourou, J. W., & Miller, P. (2015). Longitudinal predictors of domestic violence perpetration and victimization: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior, 24*, 261–272. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.06.001>
- Creswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Crockett, E. E., Keneski, E., Yeager, K., & Loving, T. J. (2015). Breaking the mold: evaluating a non-punitive domestic violence intervention program. *Journal of Family Violence, 30*(4), 489–499. <https://doi.org/10.1007/s10896-015-9706-x>
- Cuevas, D. A., & Bui, N. H. (2015). Social factors affecting the completion of a batterer intervention program. *Journal of Family Violence, 31*(1), 95–107. <https://doi.org/10.1007/s10896-015-9748-0>
- Daniels, J. W., & Murphy, C. M. (1997). Stages and processes of change in batterers' treatment. *Cognitive and Behavior Practice, 4*(1), 123–145. [https://doi.org/10.1016/S1077-7229\(97\)80015-6](https://doi.org/10.1016/S1077-7229(97)80015-6)
- Devaney, J., & Lazenbatt, A. (2016). *Domestic violence perpetrators: evidence-informed responses*.

Routledge.

- Dutton, D. G. (1994). Patriarchy and wife assault: the ecological fallacy. *Violence and Victims, 9*(2), 125–140.
- Dutton, Donald G., & Hart, S. D. (1992). Risk markers for family violence in a federally incarcerated population. *International Journal of Law and Psychiatry, 15*(1), 101–112. [https://doi.org/10.1016/0160-2527\(92\)90030-5](https://doi.org/10.1016/0160-2527(92)90030-5)
- Eckhardt, C. I., Holtzworth-Munroe, A. Norlander, B., Sibley, A., & Cahill, M. (2008). Readiness to change, partner violence subtypes, and treatment outcomes among men in treatment for partner assault. *Violence and Victims, 23*(4), 446–475. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.4.446>
- Ferree, M. M. (1990). Beyond separate spheres: Feminism and family research. *Journal of Marriage and Family, 52*, 866–884.
- Gondolf, E. (1988). The effect of batterer counseling on shelter outcome. *Journal of Interpersonal Violence, 3*(3), 187–203.
- Gondolf, E. W. (1998). *Assessing woman battering in mental health services*. SAGE Publications.
- Gondolf, E. W. (2015). *Gender-based perspectives on batterer programs: program leaders on history, approach, research, and development*. Lexington Books.
- Gondolf, E. W., & Fisher, E. R. (1988). *Battered women as survivors: an alternative to treating learned helplessness*. Lexington Books.
- Gondolf, E. W., & Williams, O. J. (2001). Culturally focused batterer counseling for African American men. *Trauma, Violence, & Abuse, 2*(4), 283–295.
- Hancock, T. U., & Siu, K. (2009). A culturally sensitive intervention with domestically violent Latino immigrant men. *Journal of Family Violence, 24*(2), 123–132. <https://doi.org/10.1007/s10896-008-9217-0>
- Harne, L., & Radford, J. (2008). *Tackling domestic violence: Theories, policies and practice* (First). McGraw-Hill International.
- Healey, K., Smith, S., & O'Sullivan, C. (1999). *Batterer intervention: Program approaches & criminal justice strategies*. US Department of Justice Office of Justice Programmes, National Institute of Justice.
- Heise, L. L. (1998). Violence against women: an integrated, ecological framework. *Violence Against Women, 4*(3), 262–290. <https://doi.org/10.1177/1077801298004003002>
- Herman, K., Rotunda, R., Williamson, G., & Vodanovich, S. (2014). Outcomes from a Duluth model batterer intervention program at completion and long term follow-up. *Journal of Offender*

- Rehabilitation*, 53(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/10509674.2013.861316>
- Holdsworth, E., Bowen, E., Brown, S., & Howat, D. (2016). The development of a program engagement theory for group offending behavior programs. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1–21. <https://doi.org/10.1177/0306624X15624177>
- Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U., & Stuart, G. L. (2000). Testing the Holtzworth-Munroe & Stuart (1994) batterer typology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 1000–1019.
- Howells, K., & Day, A. (2006). Affective determinants of treatment engagement in violent offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(2), 174–186.
- Jenkins, A. (1990). *Invitations to responsibility: the therapeutic engagement of men who are violent and abusive*. Dulwich Centre Publications.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274–290. <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Kelly, L., & Westmarland, N. (2015). *Domestic violence perpetrator programmes: steps towards change. Project Mirabal Final Report*.
- Kistenmacher, B. R., & Weiss, R. L. (2008). Motivational interviewing as a mechanism for change in men who batter: A randomized controlled trial. *Violence and Victims*, 23(5), 558–570. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.5.558>
- Lancaster, E., & Lumb, J. (1999). Bridging the gap: Feminist theory and practice reality in work with the perpetrators of child sexual abuse. *Child and Family Social Work*, 4, 119–129.
- Lomo, B., Haavind, H., & Tjersland, O. A. (2016). From resistance to invitations: How men voluntarily in therapy for intimate partner violence may contribute to the development of a working alliance. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(16), 1–23. <https://doi.org/10.1177/0886260516628290>
- Lømo, B., Haavind, H., & Tjersland, O. A. (2019). Finding a common ground: therapist responsiveness to male clients who have acted violently against their female partner. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626051986227. <https://doi.org/10.1177/0886260519862271>
- Mann, R. E., Webster, S. D., Schofield, C., & Marshall, W. L. (2004). Approach versus avoidance goals in relapse prevention with sexual offenders. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 16, 65–75.
- McMurrin, M. (2002). *Motivating offenders to change: A guide to enhancing engagement in therapy*. John Wiley & Sons.
- Mooney, J. (2000). 3. Violence and the three feminisms. In J. Mooney (Ed.), *Gender, Violence and the Social Order* (Vol. 18, pp. 66–93). Palgrave Macmillan.

- Moran, P., Ghate, D., & Van der Merwe, A. (2004). *What works in parenting support? A review of the international evidence*.
- Mossière, A., & Serin, R. (2014). A critique of models and measures of treatment readiness in offenders. *Aggression and Violent Behavior, 19*(4), 383–389.
- Murphy, C. M., & Ting, L. A. (2010). Interventions for perpetrators of intimate partner violence: A review of efficacy research and recent trends. *Partner Abuse, 1*(1), 26–44. <https://doi.org/10.1891/1946>
- Musser, P. H., Semiatin, J. N., Taft, C. T., & Murphy, C. M. (2008). Motivational interviewing as a pregroup intervention for partner-violent men. *Violence and Victims, 23*(5), 539–557. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.5.539>
- Pfifner, N., Humphreys, C., & Hegarty, K. (2015). Research review: engaging men: a multi-level model to support father engagement. *Child & Family Social Work, 2*(1), 537–547. <https://doi.org/10.1111/cfs.12250>
- Reis, B., & Brown, L. (1999). Reducing psychotherapy dropouts: Maximizing perspective convergence in the psychotherapy dyad. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, 36*(2), 123–136.
- Rosenbaum, A., Gearan, P. J., & Ondovic, C. (2001). Completion and recidivism among court-and self-referred batterers in a psychoeducational group treatment program: Implications for intervention and public policy. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 5*(2), 199–220.
- Scott, K. L., & Wolfe, D. a. (2003). Readiness to change as a predictor of outcome in batterer treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*(5), 879–889. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.71.5.879>
- Scourfield, J. (1998). Probation officers working with men. *British Journal of Social Work, 4*(28), 581–599.
- Sheehan, K. a, Thakor, S., & Stewart, D. E. (2012). Turning points for perpetrators of intimate partner violence. *Trauma, Violence, & Abuse, 13*(1), 30–40. <https://doi.org/10.1177/1524838011426016>
- Silvergleid, C. S., & Mankowski, E. S. (2006). How batterer intervention programs work: Participant and facilitator accounts of processes of change. *Journal of Interpersonal Violence, 21*(1), 139–159. <https://doi.org/10.1177/0886260505282103>
- Sitaker, M. (2007). The ecology of intimate partner violence: theorized impacts on women's use of violence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 15*(3–4), 179–219. <https://doi.org/10.1080/10926770802097335>
- Sturgess, D., Woodhams, J., & Tonkin, M. (2015). Treatment engagement from the perspective of

- the offender reasons for noncompletion and completion of treatment—a systematic review. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(16), 1873–1896.
- Sue, D. W., & Sue, D. (2013). *Counseling the culturally diverse: theory and practice*. John Wiley & Sons.
- Taft, C. T., Murphy, C. M., Musser, P. H., & Remington, N. A. (2004). Personality, interpersonal, and motivational predictors of the working alliance in group cognitive-behavioral therapy for partner violent men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72, 349–354.
- Taylor, N., Nair, R. Das, & Braham, L. (2013). Perpetrator and victim perceptions of perpetrator's masculinity as a risk factor for violence: A meta-ethnography synthesis. *Aggression and Violent Behavior*, 18(6), 774–783. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2013.09.002>
- Tolman, R. M. (2001). An ecological analysis of batterer intervention program standards. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 5(2), 221–233. https://doi.org/10.1300/J146v05n02_13
- Turhan, Z. (2019). *The lived experiences of Turkish perpetrators' engagement in domestic violence interventions*. Goldsmiths, University of London.
- Walling, S. M., Suvak, M. K., Howard, J. M., Taft, C. T., & Murphy, C. M. (2012). Race/ethnicity as a predictor of change in working alliance during cognitive behavioral therapy for intimate partner violence perpetrators. *Psychotherapy (Chicago, Ill.)*, 49(2), 180–189. <https://doi.org/10.1037/a0025751>
- Ward, T., & Marshall, W. L. (2004). Good lives, aetiology and the rehabilitation of sex offenders: A bridging theory. *Journal of Sexual Aggression*, 10, 153–169.
- Ward, Tony, Day, A., Howells, K., & Birgden, A. (2004). The multifactor offender readiness model. *Aggression and Violent Behavior*, 9(6), 645–673. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2003.08.001>
- White, R. J., Gondolf, E. W., Robertson, D. U., Goodwin, B. J., & Caraveo, E., L. (2002). Extent and characteristics of woman batterers among federal inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46, 412–426. <https://doi.org/10.1177/0306624X02464004>
- Williams, O. J. (1994). Group work with African American men who batter: Toward more ethnically sensitive practice. In *Journal of Comparative Family Studies* (Vol. 25, Issue 1, pp. 91–104).
- Williams, O.J. (1994). Group work with African American men who batter: Toward more ethnically sensitive practice. *Journal of Comparative Family Studies*, 25(1), 91–103.
- Williams, Oliver J. (1992). Ethnically sensitive practice to enhance treatment participation of African American men who batter. *The Journal of Contemporary Human Services*, 73(10), 588–595.
- Williams, Oliver J., & Becker, L. R. (1994). Domestic partner abuse treatment programs and cultural competence: the results of a national survey. *Violence and Victims*, 9(3), 287–296.

Zalmanowitz, S. J., Babins-Wagner, R., Rodger, S., Corbett, B. A., & Leschied, A. (2013). The association of readiness to change and motivational interviewing with treatment outcomes in males involved in domestic violence group therapy. *Journal of Interpersonal Violence, 28*(5), 956–974. <https://doi.org/10.1177/0886260512459381>

Zinn, M. (1990). Family, feminism, and race in America. *Gender & Society, 4*(1), 68–82.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bireysel ve Toplumsal Değerlerin İşlevselliğine Kavramsal Bakış

*Conceptual View to Functionally of Individuals and Social Values at Social Work Practices*Emine ÖZMETE¹, Taner ALGAN²

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
eozmete@yahoo.com,
ORCID: 0000-0002-9264-5660

² Arş. Gör., Fırat Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü, talgan@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1668-8965

Başvuru: 12.07.2020
Kabul: 22.12.2020

Atıf:
Özmete, E. ve Algan, T. (2021).
Sosyal hizmet uygulamalarında
bireysel ve toplumsal değerlerin
işlevselliğine kavramsal bakış.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(1), 357-
382. DOI: 10.33417/tsh.768479

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; bireysel ve toplumsal değerlerin, koruyucu, önleyici ve müdahale edici sosyal hizmet uygulamalarındaki etkililiğini kavramsal olarak açıklamak ve sosyal hizmet uygulamalarında, değerlerin ne denli işlevsel olduğunu/olabileceğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda; değerlerin tanımı, kapsamı, işlev ve nitelikleri, değerlerin sınıflandırılması, bireysel ve toplumsal değerlerin yapısı ve işlevleri, sosyal hizmet mesleğinin değerleri ile toplumsal değerler arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Tutumların eylemlere dönüşmesini sağlayan ve toplumlarda sosyo-kültürel farklılıklara anlam veren değerler; sosyal hizmet uygulamalarında “birey”i (mikro) ve “toplum”u (makro) anlamada en önemli toplumsal dinamiklerden biri olarak kabul görmektedir. Sosyal hizmet uygulamaları, birey ve çevre arasındaki ilişkiye odaklanarak; mesleki değerlerin yanı sıra bireysel ve toplumsal değerleri merkeze alarak yürütülmektedir. Bireyin güçlenmesi için bireyin sahip olduğu ve önem verdiği değerleri kullanarak müdahale planı oluşturulur. Bu nedenle sosyal hizmet eğitimi, yaklaşımları, modelleri ve uygulamalarında; bireysel, toplumsal ve mesleki değerler ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer verilmesi; meslek elemanlarının değerleri koruma, önleme ve müdahale alanlarında işlevsel olarak kullanma pratiklerinin artırılması önemlidir.

Anahtar kelimeler: Bireysel değerler, toplumsal değerler, sosyal hizmet değerleri, sosyal hizmette değerlerin işlevselliği

ABSTRACT

The purpose of this study is to explain the effectiveness of individual and social values in protective, preventive and intervening social work practices conceptually. The study aimed to reveal how functional the values are/can be in social work practices. In this context; the study tried to explain the definition, extent, functions and qualities of value, classification of values, structure and functions of individual and social values and the correlation between the values of the social work profession and social values. Values that transform attitudes into actions and give meaning to socio-cultural differences in society, are accepted as one of the most important social dynamics enabling us to understand “individual” (micro) and “society” (macro) in social work practices. Social work practices focus on the relationship between individual and environment and are conducted on the basis of professional values, as well as individual and social values. In order for the individual to get stronger, an intervention plan is created using the values the person possesses and cares about. Thus it is important to give an extensive place to the subjects related to individual, social and professional values in social service training, approaches, models and applications and to functionally increase the utilization practice of the members of the profession in the areas of protecting, preventing and intervening the values.

Keywords: Individual values, social values, social work values, functionality of values at social work

GİRİŞ

Değer, bireylerin yaşamlarının yönünü belirleyen, subjektif bir kavramdır. Bireyin, gündelik yaşamında birden çok alternatif arasından tercih ettiği alanları, aldığı kararları, eylemleri ve davranışları, önem vermiş olduğu değerlere göre belirlenir. Birey, içinde bulunduğu toplum tarafından belirlenen değerler silsilesi içinde ailede ve toplumda kendine yer bulmaktadır. Bireyin yaşamındaki tüm eylemleri, tercihleri ve kararları bireysel ve toplumsal değerlerin bir sonucudur. Yaşadığı toplum içinde; “sevgi”, “saygı”, “çeşitlilik”, “farklılık(lar)”, “eşitlik”, “adalet”, “zenginlik”, “statü” ve daha birçok değer varlığı, insanın özünü temsil etmektedir.

Günümüzde nüfusun hızlı artışı, yoksulluk, doğal kaynakların hızlı tüketimi ve tahribatı, küresel ısınma, çevre kirliliği, göç gibi küresel sorunların etkileri yaşamın saygınlığını olumsuz etkilemekte; toplumdaki bireyler ve grupların kırılganlığını artırmaktadır. Dünyanın yüzleşmeye başladığı sözü edilen bu sorunların sosyal yansımalarını kontrol edebilmek ve sosyal sorunlara etkili ve kalıcı çözümler üretebilmek için insani ve toplumsal değerlerin anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, bireyin değerini ve toplumsal adaleti temele alan sosyal hizmet mesleği ve disiplini, bireyler ve toplum ile değerler arasındaki bağlantıyı güçlendirerek, hızlı gelişen ve değişen yaşam dinamiklerine somut olarak etkin çözümler bulmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; bireysel ve toplumsal değerlerin anlaşılması ile koruyucu, önleyici ve müdahale edici sosyal hizmet uygulamalarının etkililiği arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Sosyal hizmet uygulamalarında değerlerin ne denli işlevsel olduğunu/olabileceğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda; değerlerin tanımı, kapsamı, işlev ve nitelikleri, değerlerin sınıflandırılması, bireysel ve toplumsal değerlerin yapısı ve işlevleri, sosyal hizmet (mesleki) değerleri ile bireysel ve toplumsal değerler arasındaki ilişki ve sosyal hizmet uygulamalarında değerlerin işlevselliği açıklanmaya çalışılmıştır.

1. DEĞERLERİN NİTELİĞİ VE İŞLEVSELLİĞİ

İnsanın yaşamını biçimlendiren “Dünya Görüşü”, önem vermiş olduğu değerlerin alanı ile sınırlıdır. Değişen yapısı nedeniyle değerler, geçmişten günümüze birçok bilim alanı için inceleme konusu olmaya devam etmektedir. Farklı disiplinlerin konu alanına girmesi nedeniyle değerlerin tanımı çeşitlenmekte ve evrensel bir tanım yapmak güçleşmektedir. Değerler konusunu ele alan her bilim alanı değerler kavramını kendi bakış açısı ile incelemiştir. Bu doğrultuda değer kavramı; ahlâk, din, dil, düşünce, felsefe, ekonomi, hukuk, psikoloji, sanat, sosyoloji, tarih, teknik ve teoloji gibi alanlarda çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu çalışmada değerler konusu sosyal hizmet bilim dalı temelinde incelenecektir.

Hançerlioğlu (2005, s. 275) değer kavramını “törebilim” açısından “ahlâki ihtiyacı karşılayan iyi/iyi olan şey”, “toplumbilim/sosyoloji” açısından “nesne ve olayların sosyal yönden önemi ve toplum tarafından bu olay ve nesnelere yüklenen anlam” olarak tanımlamıştır. Rokeach (1973, s. 5) değer kavramını “belli bir davranış biçimi ya da varoluşun uzun dönemli temel amacı ile ilgili bireysel bir inanış” olarak açıklamaktadır. Değerler, bireylerin yaşamına rehberlik eden, önem düzeylerine göre

değişkenlik gösterebilen ve arzu edilen hedeflerdir (Schwartz, 1992, s. 4). Değerler; bir şeyin istenilebilir, arzu edilebilir ve hedeflenebilir olduğuna ya da olmadığına dair inanç, kavrayış, duygu ve bilgilerin bütünüdür (Güngör, 1993a, s. 27-28). Değerler, bireylerin yaşam deneyimleri sonucu elde ettikleri kazanımlar konusunda felsefi bir ölçüt olarak bireyler için yaşamda olması ve olmaması gerekenlerin ayrımını içeren bir yasa oluşturur (Yalom, 1999, s. 687, 729; Cevizci, 1999, s. 201). Elle tutulamayan, gözle görülemeyen ve yazılı olmayan değerler toplumda yazılı olmayan kuralları oluşturmaktadır. Eş, meslek, arkadaş, grup gibi yaşamsal tercihleri aktif olarak belirleyen, kısacası hayata yön veren bir sistemdir (Kilby, 1993; Özensel, 2014, s. 25). Bu bağlamda değerler, insanın yapıp etmelerini, tercihlerini, yaşam biçimlerini ve yaşam kalitesini belirleyen sistemler bütünüdür. Bir başka ifadeyle; birey, yaşamını (arkadaş ilişkileri, aile ve akrabalık ilişkileri, kariyer ve meslek tercihi, sosyal ağı, tüketim harcamaları, boş zamanları değerlendirme biçimi) bağlı bulunduğu değerler silsilesi içinde anlamlandırmaktadır.

Bireyin yaşamı için idealler ve ilkeler bütününe oluşturan değerler; bir olaya ilişkin inancı, sebep-sonuç ilişkisini, arzu edilen hedeflere ulaşmak için verilen mücadeleyi, günlük yaşam faaliyetleri için alınan sorumlulukları ve verilen emekleri açıklamaktadır (Özmete, 2007, s. 9). Bu noktada değerler, sosyal hizmet alanında bireylerle, gruplarla ve toplumla uygulamalarda anlaşılması gereken bir konudur. Değerler, sosyal sorunların önlenmesinde ve müdahale çalışmalarında temel alınmalıdır. Bireylerin ya da grupların neye önem verdikleri, yaşamları ile ilgili kararlarında hangi inanışları merkeze aldıkları sosyal hizmet uzmanları tarafından koruma, önleme ve müdahale çalışmalarında dikkate alınması gereken bir olgudur. Sosyal hizmet, birey ve çevresi arasındaki etkileşime odaklanan bir bilim ve uygulama alanıdır (Zastrow, 2010). Bu bakış açısı ile değerler, bireylerin belirlediği ideallere göre çevresiyle kurduğu etkileşim sonucu elde ettikleri deneyimler aracılığıyla, bireylerin davranışlarını biçimlendirmede önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Hoeflin, Rence, Miller ve Weber, 1984).

Değerler, toplumsal yaşamın biçimlenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Guttman (2012, s. 73) değerleri; *“insanların paylaştığı ve ulaşmak istedikleri ortak deneyimler”* şeklinde açıklamaktadır. Berns (2007, s. 70) ise değerleri; toplumdaki *“arzu edilen, ulaşılmak için önemsenen nitelik veya inançlar”* olarak görmektedir. Toplumdaki bireyler ve grupların ortak değerleri, toplumun değerlerini ve ortak ideallerini oluşturmaktadır. Diğer yandan, toplumun ortak olarak benimsemiş olduğu değerler, sosyalleşme sürecinde bireylerin kendine özgü değerler sistemini oluşturmasını sağlar. Bireysel değerler, yaşanan toplumun diğer üyeleri ile birlikte paylaştığı kültürel kodlar ile biçimlenmektedir (Bradshaw, Healey ve Smith, 2001, s. 127). Bireysel açıdan değerler; *“uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken”, “genelde benimsenen, kabul edilen, önemsenen, üstün tutulan, öncelenen ve özenilen”* ve *“insanlar tarafından bu subjektif olgulara bireysel olarak yüklenen, atfedilen anlam ve niteliktir”* (Özlem, 2002, s. 283). Toplum açısından değerler; *“bir toplumun ya da sosyal grubun kendi varlığını, birliğini, işleyişini, varoluşunu sürdürebilmesi için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen; aynı*

ülkenin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke, standart ve inanç(lar)dır” ve “grup veya toplulukların arzu edileni ve(ya) edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya olmayanı belirleyen temel standartlardır” şeklinde tanımlanmaktadır (Özlem, 2002, s. 283). Sosyal yapıya vurgu yapan bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi; birey ve toplum arasında değerlerin aktarılması konusundaki karşılıklı etkileşim, toplumun öznel ve nesnel olarak yapısının sürdürülebilirliği için gereklidir.

Toplumda değerler; bir kişiye ya da gruba yarar sağlayan, kişi veya grup tarafından beğenilen, arzu edilen şeylerdir (Fichter, 2006, s. 166-167). Toplumsal yapı açısından değerler; özel eylemleri, edimleri ve amaçları yargılamada temel kriterleri oluşturan ve bir grubun üyelerinin duygusal bağlılıklarını güçlendiren, soyut ve genelleştirilmiş davranış ilkelerini oluşturmaktadır (Theodorson ve Theodorson, 1979, s. 455). Değerler, bireylerin olaylara ve olgulara karşı tutumlarını belirleyen bir kavramdır (Hogg ve Vaughan, 2014, s. 188). Bu tanımlar ise değerlerin sosyal yönü kadar, psikolojik boyutunu da açıklamaktadır. Psikolojide değer kavramı; nesnellik kriterine göre değil, bireysel davranışların yol göstericisi bağlamında oynadığı kilit role göre anlam ve önem kazanmaktadır. Bu yönüyle değerler, bir inanç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca değerler, yaşam amaçlarını oluşturması ve sadece bireyin değil, aynı zamanda başkalarının hayatları için de amaç olması istenilen “şeyler”den oluştuğu için psikolojik temellidir (Güngör, 1993a, s. 84-85). Macionis (2015, s. 66) değer kavramını; bireylerin kendilerine güzel gelen ve iyi olan şeyin ne olduğuna karar verirken kullandıkları kültürel kodlar – önceden belirlenmiş – standartlar ve sosyal yaşamın anahtarları olarak betimlemiştir.

Değerlere ilişkin tüm bu açıklamalar; toplumun sosyal yapısının oluşması ve güçlenmesinde, değerlerin bir “yapışkan” işlevi olduğunu göstermektedir. Böylece, toplumda aynı değerleri paylaşan kişilerin sosyal ağ oluşturmada paylaştıkları ortak değerleri temele aldıkları, buna göre sosyal destek sisteminin oluşturulmasında değerlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamasında, birey ve çevre etkileşimine müdahale ederken bireyin ve toplumun değerlerinin anlaşılması gerekmektedir. Tutum ve davranışların değerli olmasının arkasında yatan en temel etki toplum desteğidir. Toplum desteği devam eden değerler, insanlarda daha da kuvvetlenir ve pekişirken, toplum desteği zayıfladığında ya da ortadan kalktığında değer verilen şeylerin değeri de değişmeye, azalmaya veya bozulmaya başlamaktadır (Güngör, 1993b, s. 50). Bu nedenle sosyal hizmet uygulamalarında bireylerin, grupların ve toplumların neye önem verdiklerinin ve toplumun hangi değerleri desteklerinin anlaşılması koruyucu ve önleyici sosyal hizmetler ile müdahale için sosyal programların geliştirilmesinde gereklidir. Değerlerin değişimini gerektiren sosyal programlar ise uzun vadeli düşünülmelidir. Tutumları ve davranışları biçimlendiren değerlerin değişmesi kolay bir süreç değildir. Bu nedenle, sosyal sorunların çözülmesine ve iyileştirilmesine katkıda bulunan değerlerin desteklenerek güçlendirilmesi; sosyal sorun oluşturan değerlerin ise değiştirilmesi için kısa, orta ve uzun vadeli programların planlanması gerekmektedir.

Değerler, bir yandan insan gelişiminin bilişsel süreçlerini, bireylerin tutum ve davranışlarını etkilerken, diğer yandan toplumun sosyo-kültürel kalıplarını yansıtabilmektedir. Bu nedenle değerler dinamik bir yapıya sahiptir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre, zamandan zamana değişkenlik gösteren değerlerin değişmesi tümüyle iyi veya tümüyle kötü değildir. Nitekim, iyi ve kötü şeklide tasvir edilen olgular ve yargılar da şu anki değerler sisteminin ve değerler yargısının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Lemin, Potts ve Welford, 1994).

Rokeach (1973, s. 5-10)'a göre değerlerin temel nitelikleri aşağıdaki gibidir:

- Değerler, sürekli ve inançlar ile ilgilidir.
- Değerler, davranış ya da nihai kararlara yönelik bir referans işlevi görmektedir.
- Değerler, tercih edilen durumlar ile ilişkilidir.
- Değerler, bireysel ya da toplumsal anlayış ile ilgilidir.

Schwartz değerlerin özelliklerini altı ana başlıkta toplamıştır (Schwartz, 1992, s. 3-4; 2012, s. 3-4; Schwartz ve Bilsky, 1987, s. 551; Schwartz ve Bardi, 2001). Buna göre değerler;

- Kavram ya da inançları temsil eder.
- Arzu edilen nihai amaç veya davranışlar ile ilgilidir.
- Nevi şahsına münhasır özellikleri bulunan belirli eylem ve durumların ötesine geçen soyut hedefleri içerir.
- Belirli standartlar, ilkeler ve kriterler (ölçüt) çerçevesinde hizmet sunmaktadır.
- Duygu, davranış, olayların ve fikirlerin seçimi ve/veya değerlendirilmesinde rehberlik görevleri vardır.
- Önem sırasına göre hiyerarşik olarak sıralanabilmektedir.

Değerler, inançlar ve amaçlar ile ilgili olması, belirli standartları ve kriterleri taşıması, tutum ve davranışlara yön vermesi gibi özellikleri nedeniyle bireylerin ve grupların yaşamları için merkezi role sahip olup; işlevseldir. Değerler, toplumsal yaşamın sosyo-psikolojik ve kültürel temellerini oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumsal yapıdaki değişimin yönünü belirleyen en önemli faktörlerden biri değerlerdir.

2. DEĞER SINIFLAMALARI

Bireylerin gündelik yaşamlarında gerek insanlar ile ilişkilerinde gerekse karşılaştıkları diğer durumlara gösterdikleri olumlu veya olumsuz tepkilerin temelinde değerler sistemi yer almaktadır. Değerler üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı değerlerin sınıflandırılması ile ilişkilidir. Bu çalışmalarda değerlerin bireysel ve toplumsal yaşama etkisini içeren en kapsayıcı ve genel-geçer

sınıflama aşağıdaki gibidir (Rokeach, 1973, s. 11-12; Johnson ve Yanca, 2007, s. 46; Guttman, 2012, s. 78):

1. Amaç Değerler (Ultimate Values): En soyut değerler silsilesidir ve geniş kitlelere rahatlıkla ulaşabilir/ulaştırılabilir. Bu değerler, kitleler tarafından kolayca benimsenebilir ve kabul edilebilir. “Eşitlik”, “insan onuru”, “gelişme”, “değerlilik”, “özgürlük”, “adalet”, “sosyal itibar”, “aile güvenliği” gibi başlıklar bu değerlere örnek olarak verilebilir.
2. Ortalama Değerler (Proximate Values): Bu değerler, erişilmek istenen, arzu edilen ve amaç değerlere nispeten daha somut, belirgin ve açık olan değerlerdir. “Çocuğunu yetiştirme ve terbiye etme şekli ve hakkı”, “kürtaj hakkı” gibi hususlar toplumda ortalama olarak kabul edilen değerler için birer örnektir.
3. Araç Değerler (Instrumental Values): Birey veya toplum tarafından değer atfedilen “amaçlar”a veya “şeyler”e ulaşabilmek için aracı olan değerleri tanımlar. “Bireyin kendi kaderini tayin etme hakkı/self-determinasyon”, “bireyin mahremiyeti ve gizliliği”, “nezaket”, “sorumluluk” gibi değerler, araç değerlere örnek gösterilebilir. Bu değerler, “bireyin onuru, hakları ve değerine saygı” gibi sosyal hizmetin temel değerlerinin eyleme geçirilebilmesi için kullanılan araçlardır. Bir başka ifadeyle amaç değerlere ulaşmada kullanılan vasıtalar (Rokeach, 1973, s. 11-12; Johnson ve Yanca, 2007, s. 46; Guttman, 2012, s. 78).

Değerler, bazı çalışmalarda farklı boyutlarda sınıflandırılmıştır. Allport, Vernon ve Lindzey (1951) değerleri; teorik, sosyal, ekonomik, estetik, dini ve politik olarak altı başlığa ayırırlarken (Güngör, 1993b); Fernandes (1999, s. 3-5); “etik değerler”, “ekonomik değerler”, “bireysel değerler”, “manevi değerler”, “entelektüel değerler”, “organik değerler”, “politik değerler” ve “eğlenme ve dinlenmeye yönelik değerler” olmak üzere sekiz kategoride sınıflandırmaktadır. Değerler ayrıca “sosyal-psikolojik”, “sosyo-politik”, “psikolojik ve sağlık temelli”, “ekonomik”, “eğitim temelli”, “doğal kaynaklar ve çevre temelli” ve “ekolojik” olmak üzere yedi farklı kategoride de değerlendirilmiştir (Eyel, 2018, s. 21). Değerler, en genel hatlarıyla, “bireysel”, “toplumsal ve “evrensel/insani” değerler olmak üzere 3 ana başlıkta toplanmaktadır. Bu çalışmada; “bireysel”, “toplumsal” ve “evrensel/insani” olarak ele alınan değerler sınıflandırması, sosyal hizmette ekolojik kuram ile uyumludur. Böylece değerler ve sosyal hizmet ilişkisi bağlamında bütüncül bir bakış ortaya koymak mümkün olacaktır.

2.1. Milton Rokeach’e Göre Değer Sınıflaması

Rokeach (1973, s. 5-7) değerleri, “davranışlara şekil veren ve öğrenilmiş inançların derin bir duygusal yapısı” şeklinde ifade etmektedir. Değerlerin “bilişsel”, “duygusal” ve “davranışsal” boyutlara sahip olduğunu belirten Rokeach’e göre; bilişsel boyut, bireyin arzu etme derecesine göre; sahip olduğu değere ulaşmak için verdiği mücadeleye seviyesini ve stratejilerini belirler. Duygusal boyut; bireyin sadece duygusal olarak bir şeyin karşısında ya da yanında olduğunu gösterir. Davranışsal boyut ise; değerlerin bireyde harekete geçme durumunu ortaya koymaktadır.

Rokeach'in değerleri açıklarken kullanmış olduğu bu boyutlar; sosyal hizmetteki müracaatçıların gelişimsel (ekolojik) değerlendirme boyutlarını kapsamaktadır. Gelişimsel değerlendirme; sosyal, fiziksel, duygusal, bilişsel ve manevi/tinsel boyutlara ilişkin değerlendirmeleri kapsamaktadır. Sosyal hizmette bireylerle ya da gruplarla çalışırken, her bireyin biricik olduğu düşüncesi ile müdahale gerçekleştirilir (Banks, 1995). Buna göre; duygusal boyutta, duygulara etki eden eski bilişlerin değişmesine, duyguların farkına varılması ve ifade edilmesine, bastırılmış duyguların açığa çıkarılmasına, bireyin yaşadığı toplumda ve küresel olarak benliği/özü ile ilgili duygularına karşılık bulmasına odaklanılır. Manevi/tinsel olarak; ruhsal geçmişi düzenleme, ruhsal olarak dünya, olaylar ve durumlar hakkında genel bağlamda hatalı görülen düşünceler üzerinde çalışma ve bağlantı kurma, yaşanılan toplumda ve küresel düzeyde farklı gelenekler ve kültürel kodlar arasında bağlantı kurabilme gibi çalışmalar yapılmaktadır. Fiziksel boyutta; fiziksel travmaların ortaya çıkarılması, beden ile ilgili algıların ve inanışların düşünülmesi/değiştirilmesi, egzersiz ve sağlıklı yaşam pratiklerine yönlendirilmesi, birey ve doğal çevresi arasında bağ kurulması gibi konular üzerinde çalışılmaktadır (Derezotes, 2000). Sosyal boyutta ise sosyal hizmet müdahalesi; bireylerin ya da grupların birbirleriyle ilişkilerini, sevgi bağlarını ve bir gruba ait olma geçmişini anlamaya, problem çözme ve girişkenlik/atılganlık becerilerini ve topluma yararlı olacak becerileri geliştirmeye, insanlık ve dünya ile bağlantılı olmalarını sağlamaya odaklanmaktadır. Bilişsel boyutta ise, bireylerin ya da grupların iç dinamiklerini ve önceki deneyimlerini anlama, kendi ve çevresi hakkında daha olumlu imgeler oluşturma, eğitim için destek sağlama gibi çalışmalar yapılmaktadır (Vourlekis, 2008; Greene, 2008b). Bu beş gelişimsel boyuttaki sosyal hizmet uygulamalarının esasına bakıldığında; bireylerin değerlerinin belirlediği tutum ve davranışlara odaklanıldığını görülmektedir. Böylece sosyal hizmette hem koruma ve önleme hem de sorunu çözmek için gerçekleştirilen müdahale çalışmalarında büyük ölçüde bireylerin ve grupların değerleri ile çalışılmaktadır (Derezotes, 2000; Greene, 2008a; Greene, 2008b).

Rokeach değerleri "amaç (terminal)" ve "araç (instrumental)" değerler olmak üzere iki kategoride değerlendirmiştir (Bkz. Çizelge 1). Bu iki kategori içinde amaç değerler; "kişisel" ve "sosyal" değerler olmak üzere iki alt gruba ayrılırken, araç değerler, "ahlâki değerler" ve "kişisel yetkinlik değeri" olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir (Rokeach, 1973, s. 11-12).

Çizelge 1. Rokeach'in Amaç ve Araç Değerler Sınıflaması

ARAÇ DEĞERLER (Instrumental Value)		AMAÇ DEĞERLER (Terminal Value)	
Tanım: Amaç değerlere ulaşmak için gerekli olan davranış biçimi.		Tanım: Yaşamın amacına ilişkin genel inançlar.	
Örnek: Sevecen olmak, yaratıcı olmak, itaatkâr olmak, hırslı olmak, cesur olmak vb.		Örnek: Konforlu yaşam, samimi dostluk, özgürlük, kendine saygı vb.	
I. Ahlâki değerler (Moral values)	II. Kişisel yetkinlik değerleri (Personal competence values)	I. Kişisel değerler	II. Sosyal değerler
<ul style="list-style-type: none"> Davranış biçimini gösteren değerler İnsan ilişkilerine odaklanan değerler 1. Temiz olmak 2. Affedici olmak 3. Dürüstlük 4. Sorumluluk sahibi olmak 5. Yardımseverlik Bireyin suçluluk hissine kapılacağı yanlış davranışlar 	<ul style="list-style-type: none"> Kendini gerçekleştirmeye yönelik davranış biçimleri Kişinin kendisine odaklanması Bireyin mantıklı ve kontrollü davranması Yaratıcı olması 1. Kişisel yetkinlik sağlar. 2. Kişisel bir yetersizlikle utanç duygusu devreye girer. 	<ul style="list-style-type: none"> Ben merkezli-birey odaklı Kişinin zihnindeki temsiller Başarı Özsaygı 	<ul style="list-style-type: none"> Toplumdaki bireylerin ortak amaçları Eşitlik Adalet Barış Kardeşlik

Kaynak: Rokeach (1973, s. 11-12)'in çalışmasından uyarlanmıştır.

Rokeach'in değerler sisteminin, bireyden bireye, toplumdaki topluma dinamik ve değişken bir yapısı olmakla birlikte; değerler sisteminin kendi içinde farklılaşan bir niteliği yoktur (Rokeach, 1973). Rokeach'in bu sınıflaması; sosyal hizmet uzmanlarının mikro, mezzo ve makro düzeydeki uygulamalarında müdahale sürecini etkileyecek bir değişken olarak hem amaç hem de araç değerleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

2.2. Shalom Schwartz'a Göre Değer Sınıflaması

Schwartz (1992; 1996)'ın değer yaklaşımı, farklı boyutlara sahip olan değerlerin birbirilerine ne kadar benzediklerini veya birbirinden ne kadar farklı olduklarını deneysel çalışmalarla açıklamaya çalışan bir kuramı içermektedir. Schwartz (1994b, s. 21)'a göre değer, "bireyi harekete geçiren/güdüleyen düşüncelerine, eylemlerine kılavuzluk eden ve yol gösterici olan davranış kalıpları" şeklinde tanımlanmaktadır. Schwartz'ın bu tanımı tam da sosyal hizmette bireyin sorun çözme ve başa çıkma kapasitesini artırma ve güçlendirme çalışmalarında değerlerin hangi noktada durduğuna vurgu yapmaktadır.

Bireysel değerleri, sosyo-psikolojik bir bakış açısıyla inceleyen Schwartz; değerlerin davranışlar ile yakından ilişkili olduğunu belirtir. Değerler, bir bireyin düşüncelerini, ilkelerini, tercihlerini ve davranışlarını (eylemlerini) belirlemede yönlendirici bir etkiye sahiptir (Schwartz ve Bilsky, 1987). Schwartz, değerlerin bireyin amaca ulaşmasında yönlendirici, kontrol edici ve merkezi bir gücünün bulunduğunu savunmaktadır (Bardi ve Schwartz, 2003, s. 1207-1209).

Schwartz (1996)'a göre; bireyler biyolojik, sosyal ve kurumsal ihtiyaçlarını karşılama ve temel güdülerle başa çıkma sürecinde diğer insanlarla etkileşim içinde bulunurlarken, değerlerini kullanmaktadırlar. Bu durum, çoğunlukla değerlerin evrenselliğine işaret etmektedir (Schwartz ve Bilsky, 1987; Schwartz, 2005). Schwartz, değerlere yönelik gerçekleştirdiği ampirik çalışmalar sonucu on temel değer alanını içeren bir değer kuramı oluşturmuştur (1992, s. 13). Bu on değer alanı, üç temel çıkar alanı içinde dağılmıştır. Bunlar; "*bireysel çıkarlar alanı*" (güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz-yönelim), "*ortak çıkarlar alanı*" (geleneksellik, iyilikseverlik, uyma) ve "*karma çıkarlar alanı*" (evrensellik ve güvenlik) şeklindedir.

Schwartz (1992,1994a, 1996, 2012); değerleri bireysel ve kültürel olmak üzere iki açıdan incelemiştir. Bu doğrultuda Schwartz'ın değerler teorisi, değerler arasındaki ilişkileri kuramsal, yapısal ve uygulama bağlamında bütüncül bir şekilde sunarak; değerler konusunda önceden geliştirilen çeşitli kuram ve yaklaşımların bu noktalardaki eksik yönlerini gidermeyi hedeflemiştir.

2.3. Bireysel Değerler

Değerler, tüm bireylerde doğuştan itibaren var olan üç temel evrensel ihtiyacın bilişsel-zihinsel tezahürü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; (i) bireysel temel ihtiyaçlar, (ii) bireylerarası etkileşim ve iletişimin çıktısı olan ihtiyaçlar (iyilik, yardımseverlik, dayanışma vb.), (iii) grup ile toplumların var olmaları için temel olan ihtiyaçlardır (uyum, onay, aidiyet duyma vb.) (Schwartz ve Bilsky, 1987, s. 551).

Değerler, bireylerin günlük yaşamlarında var olan çok tercihli alanlardan birinde seçim yapma sebebini açıklayan soyut ve öznel bir kavramı ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle değerler, günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunları kendi hayat tecrübeleriyle analiz ederek sorun çözmeye ve bireyin hayatını anlamlı bir şekilde yaşamasına katkı sağlamaktadır (Özmete, 2007, s. 10). Bireyler değerlerini tanımlayabildiğinde ve değerlerinin davranışlarını nasıl etkilediğini anladığında, değerler kavramı bireysel düzeyde işlevsel hale gelebilmektedir. (Duane, 2002, s. 48). Bireyin kendi değerleri ile ilgili bu farkındalık sosyal hizmette bireylerle çalışma uygulamalarında koruyucu ve önleyici hizmetler ile müdahale planlarının geliştirmesinde önemlidir. Bireyi ve birey-çevre etkileşimini merkeze alan sosyal hizmet uzmanları, bireyin sorunları ile başa çıkma kapasitesini artırırken ve güçlendirme çalışmasını yürütürken, müracaatçının değerlerini anlamak zorundadır. Sosyal sorununu çözmek üzere savunuculuğunu yaptığı müracaatçının tutumlarını, davranışlarını, kararlarını, self-determinasyon hakkını ve amaçlarını belirleyen değerlerini ortaya koymadan verimli

bir müdahale planı oluşturmak ve uygulamak mümkün görünmemektedir (Watson ve West, 2006; Johnson ve Yanca, 2007)

Bireyler, gündelik yaşamlarında gerçekleştirdikleri eylemlerini tercih ederlerken; değerlerini en önemli ölçütlerden biri olarak kullanmaktadırlar. Böylece bireysel düzeyde değerlerin; hem bireyin duygu, düşünce, davranış, tutum ve eylemlerinde temel bir ölçüt olduğu; hem de toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir ögesini oluşturduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2009, s. 110-111). Schwartz ise bireyin değer verdiği “şeyler”in, biyolojik-kalitsal etkenler (mizaç, karakter, ihtiyaçlar vb.) ile toplumsal faktörlerin (aile, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel çevre vb.) birleşimiyle oluştuğunu vurgulamaktadır (Schwartz, 2007).

Genel olarak değerler ister bireysel, ister toplumsal olsun insanların hayatlarını, ilkelerini, tutumlarını ve kişiliklerini etkilemektedir. Ayrıca değerler, bireylerin soyut düşünme becerilerini, dünyaya ve hayata bakış açısını etkileyerek kişilerin önceliklerini belirleyebilmektedir (Hostetter, 2003, s. 13). Bireysel değerler; aile, yakın çevre, arkadaş grupları, okul ve/ya iş ortamı, toplumsal normlar, kurallar, farklı yaşamlar, bireysel tecrübeler, sosyal medya ve teknolojik iletişim araçları gibi bireyin çocukluk döneminden yetişkinliğe kadar olan süreçte kendi değer sistemini oluşturan bir alan olarak kabul edilmektedir (Gökkaya, 2019, s. 47).

Değerler, bireylerin düşünce ve davranışlarını yüksek düzeyde etkilemektedir. İnsanın bilişsel süreci, toplum ile kültürel kalıplar vasıtasıyla etkileşime girerek değerlerin toplum ve birey arasında karşılıklı aktarımına neden olur (Abbott, 2002; Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009, s. 69-70). Bu aktarma süreci değerlerin belirlemiş olduğu inançların oluşmasında etkilidir. İnançlar; değerlendirme, analiz, varoluş, hüküm verme sürecindeki doğru veya yanlış olan “şeyler” e ilişkin tanımlamalardır (Özden, 2007, s. 14).

2.4. Toplumsal Değerler

Toplumun kültürel yapısı içindeki olaylar ve yönelimler; değerleri etkilemektedir. Bireyin gündelik yaşamında karşılaştığı pek çok olay ve durum; bireyin düşüncelerini, görüşlerini, tutum ve davranışlarını etkileyip doğal olarak bireyin değer sistemini şekillendirmektedir (Özmete, 2007, s. 14-17). Değerlerin önemli bir kısmını; ebeveynlerin, öğretmenlerin, dini inançların, kültürel yapının, mesleğin ve arkadaşların sahip olduğu değerler oluşturmaktadır (Berns, 2007, s. 403). Berns (2007, s. 70-403) bu değer dünyasına; okunulan kitapları, izlenen televizyon programlarını veya filmleri de ekleyerek tüm bunların yaşantıları yansıttığını ifade etmektedir. Ayrıca değerler, kültür ve deneyimler aracılığıyla da kazanılabilmekte ve çocukluğun ilk dönemlerinde değerlerin temeli oluşmaktadır (Schermerborn, 1993; Schermerborn, 2013).

Toplumsal değerler, bir diğer yönüyle, kültürel kodlar ve kültürel mirasın bir ögesidir. Bireyin yaşamında aldığı önemli ve kritik kararların birçoğu öğrenilmiş değerlere dayanmaktadır. Bireysel ve toplumsal etkileşimlerde ortaya çıkan farklılıklar, değerlerin de farklılaşmasını ortaya koymaktadır. Ekonomik sermayeyi, boş zaman aktivitesinden daha önemli gören bir birey için; refah ve konforlu

bir yaşama sahip olmak ve lüks bir ev ya da araba satın almak için zamanının büyük bir bölümünü para kazanmaya ayırmak oldukça önemlidir. Tam tersine boş zaman etkinliklerini önemseyen bir birey de ailesi, sevdikleri veya arkadaşlarıyla etkin ve güzel bir vakit geçirebilmek için ekonomik kazanç elde edebilecekleri iş ve eylemleri başkalarına devredebilmektedir (Berns, 2007).

Toplumsal değerleri belirleyen en önemli konulardan biri normlardır. Normlar, bir bireyin neyi nasıl yapmasına ve(ya) yapmamasına yönelik toplumsal dinamikler tarafından oluşturulmuş beklentilerdir (Bahar, 2009, s. 64). Değerler, sosyal normlar ya da toplumsal davranış kuralları ile ifade edilmektedir. Örneğin, çocuklardan, yaşlı olan ebeveynlerinin bakımını üstelenmeleri, onları ihmal etmemeleri ve onlara iyi davranmaları beklenmektedir. Bu beklenti ve benzeri durumlar, toplumsal dinamikler ile oluşturulan normlar aracılığıyla öğrenilmektedir. Bu normlar toplumda zamanla birer değere dönüşmektedir. (Canatan, 2008, s. 64). Böylece değerler ve toplumsal yaşam, karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve belirlemektedir.

Değerler, bireylerin içinde bulunduğu sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik boyutlara göre farklılaşmaktadır (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009, s. 10). Birey, değerleri aracılığıyla, belirli bir durum ve olay karşısında eyleme geçebilmektedir. Bunlar, işte başarılı olmak, topluma yararlı olmak gibi bireyin benliğini önceleyen ve ihtiyaçlarını karşılayan bir değer sistemi oluşturmaktadır. Diğer yandan; bireyler, kendini geliştirme, bilgi edinme ve bağımsız olma gibi davranış kalıplarını kullanarak, yaşamlarına yön veren değerleri eyleme dönüştürmektedir. Bireyin davranışlarına ve eylemlerine yüklenen olumlu-olumsuz anlamlar; toplumun, bireyin davranışlarını değerlendirme biçimi ile yakından ilişkilidir. Bu değerlendirme sonucuna göre birey davranışı nedeniyle takdir görebilir, ödüllendirilebilir, kınanabilir ya da ceza alabilir. Değerler burada topluma kılavuzluk eder ve ortak toplumsal değerler, bireylerin davranışlarına ve eylemlerine yön verir. Bireysel ve toplumsal değerlerin öğrenilmesinde ve kazanımında “sosyal roller”, “toplumsal onam”, “toplumsal kabul”, “bireysel ve sosyal düzeyde rol model olma-rol model alma” ve “taklit” önemli diğer konuları oluşturmaktadır (Sarı, 2005: 77; Özgökbel Bilis, 2011, s. 32).

2.5. Evrensel/İnsani Değerler

Kluckhohn ve Strodtbeck, evrensel değerleri “insani değerler” kavramı ile açıklamışlar ve bu konuda üç varsayım ileri sürmüşlerdir (Hills, 2002, s. 3-4):

- İnsanların her zaman, bir çözüm bulması gereken ortak insani sorunları mevcuttur.
- Bu sorunların çözümünde bazı farklılıklar olsa da sorunların çözümleri rastgele ya da sınırsız değildir. Sosyal sorunların çözülmesi için kesin olarak belirlenmiş çözüm stratejileri ve olasılığı da bulunmaktadır.
- Bu sorunların çözümleriyle ilgili alternatifler her toplumda her daim hazır bir şekilde bulunsa da bu çözüm alternatifleri toplumdan topluma değişkenlik gösterebilmektedir (Kluckhohn, 1962).

Golden (2016, s. 2) insani/evrensel değerlerin kaynağının; bireyin kültürü, yaşadığı toplum, etkileşimde bulunduğu toplumsal kurumlar ve organizasyonlardan, bireylerin kişilik yapısı ve yaşam deneyimlerine kadar geniş bir yapı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Bu noktada insani değerler ile ilgili varsayımlar ile sosyal hizmetin tanımı ve amaçları arasında örtüşen konular olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet; bireylerin ve grupların yeteneklerini tam olarak geliştirebilmeleri, memnuniyet verici bir yaşam standardı sağlamaları, bireylerin, grupların ve toplumun sosyal sorunlarını çözebilmeleri için başa çıkma ve problem çözme kapasitelerini artırmaları, birey ve çevresi arasındaki olumlu etkileşimi geliştirmeleri için sosyal kurumların organize edilmiş şeklidir (Zastrow, 2010). Sosyal hizmet bilim ve uygulama alanında, insani değerlere ilişkin varsayımlarda yer alan sosyal sorunların çözümüne odaklanmaktadır.

3. BİREYSEL ve TOPLUMSAL DEĞERLERİN SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA İŞLEVSELLİĞİ

Sosyal hizmet, “sosyal adalet temelinde, insan ilişkilerindeki sorunları çözmeyi, bireyin iyilik halini artırmayı, özgürleştirmeyi ve hizmet verdiği birimi (birey, aile, grup, topluluk, toplum) güçlendirmeyi” hedefleyen bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet; bireyin çevresiyle etkileşime girdiği noktalarda müdahale uygulamayı ve “insan hakları” ile “sosyal adalet” ilkelerini gerçekleştirmeyi amaçlar. Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek; aynı zamanda bireylerin ve toplumun güçlenmesini, sosyal gelişimini, değişimini, uyumunu ve özgürleşmesini teşvik eden akademik bir disiplindir. “İnsan hakları”, “sosyal adalet”, “toplumsal (kolektif) sorumluluk”, “farklılıklara saygı” sosyal hizmetin temel değerlerini oluşturan standartlardır. Sosyal hizmet; sosyal ve beşerî bilimler ile yerel bilgi ve teorilerinden destek alarak; bireyin ve toplumun yaşamını ve refahını yükseltmek için insanı (eylemleri) ve yapıları (kurumları) eklektik bir şekilde kullanmaktadır (IFSW, 2014). Bu yönüyle sosyal hizmet, üç boyutta tanımlanabilmektedir: Bunlar (i) “dönüşümsel (sosyal değişim)”, (ii) “toplumsal yapı ve düzen (insan ilişkilerine yönelik sorunları çözme)” ve (iii) “terapötik yardım (bireyin iyilik halini geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik müdahale)” şeklinde sıralanmaktadır (Adams, Dominelli ve Payne, 2015, s. 34). Bireysel ve toplumsal değerler kapsamında “toplumsal düzen” ve “terapötik” boyutlar oldukça önemlidir. Bireysel değerler bağlamında; meslek elemanı tarafından uygulamada ve müdahalede tercih edilen yöntemler ile toplumsal değerler bağlamında; toplumun refah ve iyilik halini artırmada genel sosyal hizmet uygulamaları ve toplumsal değerler birbirleriyle yakından ilişkilidir.

Sosyal hizmet, tek düze bir yöntem ve müdahaleden öte, çoklu müdahale yöntem ve teknikler kullanarak dezavantajlı birey ve(ya) gruplara yardım etmek ve hizmet sunmak için oluşturulmuş temelinde değerlerin olduğu bir girişimdir (Timms, 1983). Bu bağlamda değerler, sosyal hizmet uygulama ve müdahale stratejilerinin felsefi ve ahlâki zeminini oluşturmakla birlikte; müracaatçının ve yaşadığı çevrenin değerlerinin anlaşılması müdahalenin etkililiği açısından önemlidir. Sosyal hizmet uygulama ve müdahalesinin, değerlerden arındırılmış ve ayrı bir faaliyet olarak görülmesi pek mümkün değildir. Sosyal hizmet müdahale ve uygulama yöntemlerinin temelini genelde toplumun,

özelde ise bireyin (müracaatçının), grupların ve meslek elemanının değerleri oluşturmaktadır. Değerler, sosyal hizmet müdahalesinin temellerinden biridir. (Özateş ve Hatiboğlu Eren, 2016, s. 93).

Sosyal hizmet alanında öncü isimlerden olan Banks (1995, s. 4)'e göre değerler; “dini, ahlâki, kültürel, politik veya ideolojik inançlar, tutumlar, ilkeler, görüşler ya da tercihlerdir.” Sosyal hizmette değerler, genelde meslek elemanının yerine getirmekle sorumlu olduğu bir dizi temel etik ilke ve standartlar bütünüdür. Thompson (2017, s. 154-155) ise sosyal hizmet bağlamında değerleri; “sıkı sıkıya bağlı olduğumuz ve korumaya layık bulduğumuz şey(ler)dir” şeklinde tanımlamıştır. Gerçekte, sosyal hizmet mesleğinin temel değerleri sosyal adalet, özgürlük, eşitlik gibi konuları merkeze alarak; hizmet sunulan bireyin, grubun ve toplumun haklarının ve değerlerinin gerçekleştirilmesine odaklanmaktadır.

Sosyal hizmette değerler; “bir grup insan, birey veya kültür tarafından arzulanan adetler, davranış standartları ve ilkeler” olarak tanımlanmıştır. Amerika Ulusal Sosyal Hizmet Derneği (NASW) “Sosyal Hizmet Uygulamalarının Sınıflandırılmasına İlişkin Standartları”nda sosyal hizmet uygulamalarına yönelik değerleri (NASW, 1982, 2017; Barker, 1995, s. 297-298):

- Müracaatçının mahremiyetine saygı duymak,
- Bilgi ve becerileri diğerlerine aktarmada istekli olmak,
- Bireysel ve gruba ait farklılıklara saygı duymak,
- Mesleki ilişkilerden bağımsız olarak bireysel duygu ve ihtiyaçları korumaya çalışmak,
- Toplum içinde bireyin önemi ve bireye öncelikli olarak verilen sorumluluk,
- Toplumsal olarak sosyal değişikliklere yönelik sorumluluk duymak,
- Müracaatçının becerilerini geliştirmede kendisine yardımcı olmaya yönelik sorumluluk duymak,
- Bireysel ve mesleki yönetim standartlarına karşı sorumluluk duymak,
- Müracaatçının duygularındaki çöküş ve hayal kırıklığı durumunda müracaatçıya olumlu bakış kazandıracak lehte çabalarda ısrarcı olmak,
- Toplumun tüm üyelerinin sosyal adalet, ekonomik, psikolojik ve fiziksel iyilik halini geliştirmeye yönelik sorumluluk duymak, şeklinde sıralanmıştır.

Sosyal hizmet uygulamalarının temel amacı “insan ve insan haklarına saygı”, “bireyin biricikliği, değeri ve onuru”, “sosyal adaleti sağlama ve sosyal değişim sorumluluğu”, “bireyin (müracaatçının) kendi kaderini tayin etme hakkı”, “bireyin kendisinde olan beceri ve bilgi potansiyelinin farkına varmasını sağlama”, “bireylerin değişim gücüne ve iyilik halini geliştirmesine verilen değer”, “bireyin temel ve ortak insani ihtiyaçlarını karşılama imkânı sağlama ve bu imkânları araştırma”, “bireyi

güçlendirme”, “baskı ve ayrımcılık karşıtı olma”, “bireysel gizlilik ve mahremiyete saygı”, “farklılıklara saygı” ve “bireylere ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli hizmet ve kaynaklara ulaşma imkânı sağlama” gibi bireysel ve toplumsal değerlerin gerçekleştirilmesidir (Barker, 1995, s. 297-298; Levy, 1973; NASW, 1982, 2017; Sheafor ve Horejsi, 2016; Timms, 1983).

Sosyal hizmette değerler, uygulamadaki işlevselliği doğrudan etkilemektedir. Değerler (Karabekir, 2010, s. 23-30);

- Sosyal hizmetin amaç, niyet, kapsam ve yönünü belirlemektedir.
- Sosyal hizmet uygulamalarının ve politikalarının ilkelerini oluşturmaktadır.
- Sosyal hizmetin temelleri olan bilgi-beceri-değer üçlüsünün sacayağını meydana getirmektedir.
- Sosyal hizmet meslek elemanına bir motivasyon katmaktadır.
- Bireyin (müracaatçının ve meslek elemanının) tutumlarını, görüşlerini (düşüncelerini), davranışlarını (eylemlerini) ve kendi kaderini tayin ile ilgili kararlarını belirlemektedir.
- Sosyal hizmet uygulamaları için değerlendirme, analiz ve geleceğe dönük çözümler ve projeksiyonlar için temel oluşturmaktadır.
- Bireylerin sadece bildikleriyle neler yaptığını değil; aynı zamanda bireyin neyi bildiğini veya bilmesi gerektiğini de belirlemektedir (Zastrow, 2010)

Bu yönleri ile değerler, sosyal hizmet uygulamalarında rehberlik işlevi sunmaktadır.

Ayrıca değerler;

- Sosyal hizmet uygulamalarına felsefi bir temel sağlar (Dominelli, 2002, s. 15).
- Etik ikilem ve çatışmaların çözülmesinde rehberlik yapar (Reamer, 2018, s. 32; Dominelli, 2002).
- Sosyal hizmet meslek elemanının, sosyal hizmet ile ilgili mevzuatı yorumlama şeklini etkiler (Banks, 1995, s. 11-12).
- Sosyal hizmet meslek elemanının davranışlarına, eylemlerine ve kararlarına geçerli bir meşruiyet ve sorumluluk kazandırır (Dominelli, 2002, s. 15-17; Banks, 2002).
- Sosyal hizmet meslek elemanının müracaatçı, meslektaşları ve toplumla ilişkisini genel olarak etkiler (Reamer, 2018, s. 32).
- Sosyal hizmet meslek elemanının gözünden bireyi (müracaatçuyu) ve toplumun değerlerini tanımayı ve anlamayı sağlar (Guttmann, 2012, s. 80).

Çizelge 2. Sosyal Hizmet Değerlerinin 4 Kategorisi

SOSYAL HİZMET DEĞERLERİ			
Toplumsal Değerler	İnsani Değerler	Mesleki Değerler	Kurum ve Kuruluş Değerleri
Toplumda yaşayan tüm bireylerin fiziksel, duygusal ve bilişsel sağlığı	Müracaatçının ve toplumda yaşayan tüm bireylerin istismarının önüne geçilmesine yönelik eylemler ve uygulamalar	İnsani değerleri çıkarılardan önde tutmak	Toplumun tamamının yararlanacağı kurumsal ve örgütsel hizmetler
Vatandaşlık ve hukuki hakları	Bireyin mahremiyet alanına saygı duymak	Mesleki olarak güç ve yetkinin doğru ve adil bir şekilde kullanımı	Sosyal programlara, etkinlik ve fırsatlara eşit olarak ulaşabilme hakkı
Sağlıklı, güvenilir ve onurlu yaşam hakkı	Müracaatçılara kendi kaderini tayin etme hakkının tanınması	Genel ve sosyal politikalara yönelik müracaatçıya kendini savunma hakkının verilmesi	Toplumun etkinliklere aktif bir şekilde katılma hakkı
Sosyal politikalar yapma ve sosyal katılım hakkı			Kurumsal yetkinin, fırsatların ve kaynakların doğru ve adaletli bir şekilde kullanılması

Kaynak: Levy, 1973; Reamer, 2018, s. 44 (Yazarlar tarafından derlenmiştir).

3.1. Sosyal Hizmet Mesleki Değerleri

Normatif bir bilim ve meslek olan sosyal hizmet, değer temeli en güçlü disiplinlerden biridir. “Sosyal adalet” ve “iyilik değeri”ni temsil eden bir uygulama alanıdır (Reamer, 2018, s. 18-20). Değerler, sosyal hizmet uygulamalarında, meslek elemanı ile müracaatçıları, meslektaşları ve toplumun üyeleri ile olan ilişkileri, kullandığı müdahale, yöntem ve stratejileri belirlemektedir (Reamer, 2018, s. 32).

Abbott (2002), genel bireysel değerlerden yola çıkarak sosyal hizmet değerlerini; “*temel haklara saygı*”, “*kendi kaderini tayin etme hakkına saygı*”, “*sosyal (kolektif) sorumluluk*” ve “*bireysel özgürlüklere saygı*” olmak üzere 4 temel başlıkta değerlendirmiştir. Reamer (2018) ise; sosyal hizmetin temel değerlerinin “*bireyin iyilik hali-refahı*”, “*bireyin onuru ve biricikliği*” ve “*sosyal adalet*” olmak üzere üç değere odaklandığına vurgu yapmıştır. Bu yönüyle sosyal hizmet mesleki değerlerinin yanı sıra *çekirdek erdemler* olarak kabul ettiği; “şefkat”, “anlayış”, “güvenirlilik”, “bütünlük”, “vicdanlı olma”, “özerklik (otonomi)”, “yardımseverlik”, “adalet” ve “(başkasına) bilerek

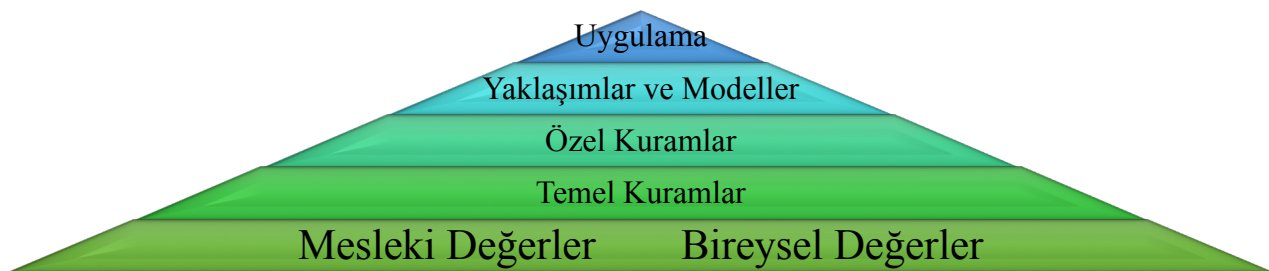
zarar vermeme” gibi değerleri de önemsemektedir ve sosyal hizmet uygulamalarında kullanmaktadır (Reamer, 2018, s. 51-52).

Sosyal hizmet mesleği, “insan onuruna ve haklarına duyulan saygı” gibi bireysel değerleri; “sosyal adaleti sağlama” gibi toplumsal değerleri temel almaktadır. Sosyal hizmette “bireyin onuru ve insan haklarına saygı duyma” değeri; bireyin (müracaatçının) kendi yaşamını yönetme, yönlendirme hakkının bulunması, bireysel ve sosyal anlamda kendi yaşamını etkileyen karar ve süreçlerde aktif rol oynaması, insanı bir bütün olarak ele alma ve bireyin becerilerini güçlendirme şeklinde karşılık bulmaktadır. Bireyin sahip olduğu değerler uğruna verdiği mücadele sürecinde sosyal hizmet bireyi güçlendirme yönünde katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle bireysel değerler ile sosyal hizmetin mesleki değerleri (bireyin biricikliği, bireyin becerilerini güçlendirme, bireyin ilgi ve isteklerine çözüm bulma, bireyin onuru ve değeri vb.) örtüşmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerinden biri olan “sosyal adalet”; *toplumda ayrımcılık ile (ırk, din, dil, kültür, yaş, cinsiyet, sosyal ve ekonomik statü, eğitim düzeyi vb.) mücadele, sosyal farklılıklara ve çeşitliliğe saygı (toplumda sosyal, kültürel, etnik ve inanç farklılıklarına ve çeşitliliğe duyulan hassasiyet), sosyal politikaların adil bir biçimde uygulamasına yönelik bir duyarlılık, toplumsal kaynakların eşit bir şekilde bireylere dağılımını sağlama, toplumsal birliğe ve dayanışmaya önem verme, her türlü damgalama, dışlama ve baskıya karşı olma* şeklinde açıklanmaktadır. Bir başka boyutuyla sosyal adalet değerinin sağlamaya çalıştığı adil ve dengeli uygulamalar, toplum tarafından arzu edilen değerlere karşılık gelmektedir.

Sosyal Hizmet alanında en güncel değer sınıflaması ise Amerika Ulusal Sosyal Hizmet Derneği'nin (NASW) etik kodlarında görülmektedir. Bu kodlara göre, sosyal hizmetin kapsamı alanına giren belirli temalar üzerinden yola çıkarak ve sosyal hizmet değerlerinin tarihsel süreci incelenerek altı temel değer oluşturulmuştur: Bunlar “Hizmet”, “Sosyal Adalet”, “Bireyin Onuru ve Değeri”, “İnsan İlişkilerinin Önemi”, “Dürüstlük/Güvenirlilik” ve “Yeterlik/Yetkinlik” olarak sıralanmaktadır (NASW, 2008, s. 5-6).

IFSW (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu) ve IASSW (Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) tarafından sosyal hizmet mesleğinin evrensel değerlerini oluşturmak için yapılan ortak çalışmada, mesleğin iki temel değerine vurgu yapılmıştır. Buna göre; “bireyin/insanın onuru, biricikliği ve insan haklarına saygı duyma” ve “sosyal adalet” sosyal hizmet mesleğinin iki temel değeri olarak kabul edilmiştir (IFSW, 2014; Karabekir, 2018, s. 354).

Şekil 1. Sosyal Hizmette Uygulama Piramidi (Gordon ve Mackay, 2017)

Gordon ve Mackay (2017, s. 69) bireysel ve toplumsal değerler ile sosyal hizmet ilişkisini beş aşamalı bir uygulama piramidi ile açıklamıştır (Şekil 1).

Uygulama piramidi, bireysel ve mesleki değerler ile sosyal hizmet kuram ve yaklaşımları, modelleri, müdahale ve uygulamaları arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bilimin birikimsel ilerleme özelliği gereği, uygulama piramidinde de her bir basamak kendinden bir sonraki basamağın temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte piramidin zirve noktası (5. basamak), altındaki tüm basamakları kapsayarak oluşmuştur (Şekil 1). Buna göre; sosyal hizmet uygulamalarının kökeni (bireysel ve mesleki) değerlerden oluşturmaktadır. Bu yönüyle sosyal hizmetin temel ve özel kuram ve yaklaşımlarından, müdahale stratejileri ve modellerine kadar tüm öğelerinin zemininde bireysel, toplumsal ve mesleki değerler bulunmaktadır.

3.2. Genel Olarak Değerler ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Sosyal hizmet değerlerini tanımak ve anlamak için sadece meslek elemanı ile müracaatçı arasındaki mikro (bireysel) ilişkiyi değil; aynı zamanda meslek elemanı ile toplum arasındaki makro ilişkiyi de anlamak gerekmektedir. Meslek elemanının müracaatçı ile olan ilişkisi, tek başına değerleri anlamak için yeterli görülmemektedir. Mikro düzeydeki uygulamalar ile makro uygulamalardaki değerlerin bütüncül olarak anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Horne, 2018, s. 89).

Bireylerin ve grupların sahip oldukları ve tercih ettikleri bir davranış; değerleri ve toplumun büyük bir kesiminin de sahip olduğu standartları oluşturmaktadır. Bu nedenle, değerler hem bireylerin davranışlarına rehberlik etmekte hem de bireylerin davranışlarından bağımsız olarak toplumun içinde gelişmektedir. Bu özellikleriyle değerler; bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin kendine özgü uygulama modellerini, müdahale stratejilerini, hedeflerini oluşturan bir temele sahiptir (Duyan, 2016, s. 100).

Değerler, aynı zamanda meslek elemanlarının rol ve işlevlerinin felsefi temelini de oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle değerler; “özgürlük”, “eşitlik”, “ayrımcılık ve baskı karşıtı”, “sosyal adaleti tesis etme”, “dayanışma”, “yardımlaşma”, “sosyal sorumluluk”, “şiddete karşı olma” ve “barış içinde yaşama” gibi birçok insani ve toplumsal ilişki ağını güçlendirecek öğeleri felsefi zeminde bir araya getirmektedir. Böylelikle birey ile çevresi arasındaki ilişki ve etkileşimi inceleyen sosyal hizmet; mesleğin ve bilimin değerleri olarak bireyin ve toplumun en temel ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Yani insani ve toplumsal değerler ile sosyal hizmetin mikro-mezzo-makro uygulamaları iç içe geçmiş bir bütünlük oluşturmaktadır (Duyan, 2016, s. 101).

Pumphrey (1959; akt: Reamer, 2006, s. 22; Duyan, 2016, s. 102-103), sosyal hizmetin temel değerlerini üç kategoride incelemiştir. İlk olarak; mesleki değerler ile hizmet sunulan toplumun değerleri arasındaki ilişkidir. Bu kategori, sosyal hizmetin genel misyon ve vizyonu ile kültürel değerler arasındaki uyum ile ilgilidir. İkinci olarak, sosyal hizmet mesleğinin kendi değerlerini nasıl algıladığı, yorumladığı ve kullandığına odaklanılmaktadır. Üçüncü olarak; meslek elemanlarının

hizmet verdiği bireyler ve grupların değerlerini anlama ve bu değerler üzerinden müdahaleyi içermektedir.

Sosyal hizmet uygulamalarında mesleğin değerleri ile müracaatçının değerleri arasında uyum veya çatışma söz konusu olabilmektedir. Çatışma olduğu durumlarda müdahalenin önemli bir kısmı müracaatçının self determinasyon hakkını koruyarak, sosyal hizmetin mesleki değerlerinin bakışı ile müracaatçının kendi üstün yararı konusunda farkındalık kazanmasını sağlamak olacaktır. Müracaatçının kendi kaderini tayin ederken kullanacağı tercihler, alacağı kararlar ve sergileyeceği davranışlar kendi değerlerine bağlı olarak gelişecektir. Müracaatçısının tercihlerine, kararlarına ve tutumlarına karşı ise meslek elemanının tutumu ve davranışlarını da mesleki değerleri ve bireysel değerleri belirleyecektir. Bu durum meslek elemanının etik karar vermesinde rehberlik işlevi görecektir ve karar vermesini kolaylaştıracaktır. Örneğin; kültürel kodlar nedeniyle, evlilik ve ailenin kutsal bir kurum olduğuna inanan ve bu nedenle evlilik ve aileye değer atfeden bir kadın müracaatçı, kendisine şiddet uygulamasına rağmen eşinden boşanmak yerine birlikte yaşamayı devam ettirmek isteyebilir. Dürüstlüğe önem veren bir meslek elemanı, incinebilir bir müracaatçıya acı vereceğini bilmesine rağmen, yalan söylemek yerine müracaatçıyı üzecek ve belki de kırılabilirliğini artıracak haberi söyleyebilir. Bu nedenle değerler bütün bu yönleriyle sosyal hizmette ince bir çizgiye ve oldukça kritik bir öneme sahiptir (Reamer, 2018, s. 30-31).

Rokeach (1973, s. 5)'in "bir durumun bireysel veya toplumsal olarak tercih edilebilir olması gerektiğine ilişkin kalıcı bir inanç" şeklindeki değer tanımı odak alındığında; meslek elemanının değerleri neden savunması gerektiği anlaşılmaktadır. Rokeach'in değer tanımından hareketle sosyal hizmet bağlamında değerler; "kısmi", "araçsal" ve "nihai" değerler olarak üç gruba ayrılabilir. Kısmi değerler; sosyal hizmette spesifik bir alanı temsil etmektedir. Sosyal hizmetin temel öğelerinden olan müracaatçının değerlerine olan bağlılığı ile kısmi değerler ölçülebilmektedir. Klinik düzeyde hasta olan müracaatçıların tedavi almayı reddetmesi, müracaatçıların nitelikli sağlık hizmeti alma haklarına yönelik imkânlar tanınması vb. sosyal hizmette kısmi değerlere örnek olarak verilebilir. "Müracaatçının mahremiyetine duyulan saygı", "müracaatçıya kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesi" ve "bilgilendirilmiş/aydınlatılmış onam" gibi konular sosyal hizmetin araçsal değerleri olarak kabul edilebilir. "İnsanlara ve farklılıklara saygı duyma", "ayrımcılık ve baskı karşıtı olma", "eşitliği ve sosyal adaleti sağlama" gibi daha geniş kapsamlı değerler ise sosyal hizmette nihai değerleri oluşturmaktadır (Reamer, 2018, s. 47-49; Rokeach, 1973, s. 11-12; Sheafor ve Horejsi, 2016).

Sosyal hizmet uygulamalarında birey, önem verdiği değerlere (arzuladığı eylemlere) erişmesi için desteklenir. Birey, "ömrünü adadığı" değerlere erişme sürecinde eylemlerini gerçekleştirirken, çeşitli sorunlar ile karşılaşabilir; psikolojik olarak yılgınlık yaşayabilir, kendisine olan güvenini kaybedebilir. Bireyler sosyal-psikolojik-ekonomik-kültürel ve manevi olarak kısmi veya tamamen güçlük ve yoksunluk yaşayabilir. Bu noktada, sosyal hizmet müdahale ve uygulamaları ile bireyin değer verdiği şeylere (istek ve ihtiyaç) ulaşmada aracılık rolü yerine getirilir. Bireyin değer verdiği şeylere

ulaşmada yetersiz kaldığı durumlarda; bireyin güçlü noktalarına odaklanmasına ve becerilerini güçlendirmesine destek verilir. Sosyal hizmet uygulamalarında meslek elemanı, bireyin içinde bulunduğu çevresi (aile, topluluk, arkadaş ortamı veya mesleki ortam vb.) ile kurduğu ilişkilerde bireye (müracaatçıya) arabuluculuk, rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunar.

Bireyler çevreleri ile devamlı ve tekrarlanan bir biçimde iletişim ve etkileşim halindedirler. Bu noktada çevresi içinde bir birey olamayan veya çevresiyle etkileşim kuramayan bireyin birçok yönden sorunlar yaşama ihtimali yüksektir. Bununla beraber, bireyler çevresiyle kurduğu her etkileşimde yeni bir değer oluştur(a)mamaktadır. Bunun yerine, içine doğduğu aile kurumu ve toplumsal yapının çok önceleri oluşturduğu değerleri öğrenerek içselleştirmekte ve bu değerleri kullanabilmektedir. Bir diğer ifadeyle bireylerin benimsediği değerlerin kökeninde toplumsal değerlerin meydana getirdiği ve bireyin çocukluk yıllarından itibaren öğrenerek ve içselleştirerek oluşturduğu değerler hazır olarak bulunmaktadır. Ancak bu “hazır” değerler – her ne kadar bireye bağlı olarak oluşturulmamış olsa da – bireyin benimsemesi ve içselleştirmesi olmazsa varlıklarını devam ettirmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bireylerin benimsediği her değer, o bireylerin çevreleriyle etkileşimi ve toplumsal yapının diğer dinamikleriyle temas kurduğunda güncellenmekte, değişmekte ve gelişmektedir. Bireysel değerlerin her güncellenme sürecinde, var olanı korumaya yönelik toplumsal kontrol mekanizmaları ve normlar ile günün şartlarına göre yeniliği, dinamikliği, değişimi ve gelişimi önceleyen bireyin istekleri ve (duygu-düşünce-davranış üçgeninde) bireysel farklılıklar bir mücadele içine girmektedir (Yazıcı, 2017, s. 155-156). Sosyal hizmet, bireyin (müracaatçının) sorunlarını çözmek için; “güçlendirme”, “savunuculuk”, “bireyin aktif katılımını sağlama” gibi uygun sosyal hizmet müdahaleleri kullanarak bireyin kendi önceliklerini (değerlerini) yok saymaksızın toplumsal değerler ile barışık bir şekilde yaşamasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Gordon (1965, s. 33-34) değeri, bireysel veya toplumsal olup olmaması fark etmeksizin “bir şeye değer vermek”, “o şeyi tercih etmek” ile eşdeğer kabul etmektedir. Bu tanım; bir şeye değer atfedilmesinin o şeyin “tercih edildiğine”, “öncelendiğine” ve “önemsendiğine” işaret etmektedir. Bu bağlamda bir şeyin değerinin ölçütü – bireysel düzeyde – bireyin tercih ettiği şeye (ki bu somut bir eşya veya davranış olabileceği gibi; soyut bir duygu, düşünce, tutum da olabilmektedir) ulaşabilmek için ödediği veya ödeyeceği maddi-manevi bedel ve girişimdir (Ünal, 1981, s. 1). Dolayısıyla bir bireyin veya toplumun değerlerini belirlemek için temel alınacak ölçüt; bireysel ve(ya) toplumsal olarak “tercih edilen şey”e odaklanılarak, bu şeyin niçin tercih edildiğine yönelik açıklamaları ve bunun için ödenen bedelleri ortaya koymaktır. Bir şeye verilen değer; o şeyi elde etmek için gerekli tüm girişimleri yapmayı kabul etmek anlamına gelmektedir. Birey olarak değer verdiği şeye ulaşma sürecinde yaşanan bazı olumsuzluklar, güçsüzlükler, sosyo-psikolojik ve kültürel sorunlar olduğunda, orada iyileştirici bir araç olarak sosyal hizmet mesleği sürece dâhil olmaktadır. Diğer bir ifadeyle birey, değer verdiği şeye ulaşmada yaşayacağı problemlerle başa çıkmada yetersiz kaldığında bir müdahale biçimi olarak sosyal hizmete ihtiyaç duyabilmektedir.

SONUÇ

Değerler, temsil ettiği amaç ve hedefler doğrultusunda hareket etmektedir. Örneğin, bir kişi çok para kazanmayı amaç edinmişse, servete değer verdiği söylenebilir. Bununla beraber; bu bireyin servete değer vermesi amaç değer değil de, başka bir hedefe ulaşabilmek için araç değer olduğu da ihtimal dâhilindedir. Çok para kazanmaya önem veren iki birey düşünelim: İlki, maddi açıdan daha rahat bir hayat yaşamayı, konforlu bir özel hayatın tadını çıkarmayı seçerken; ikincisi ise; para kazanmayı, çeşitli fonlar ile destekleyerek toplumsal koşulları iyileştirmek, toplumsal sorumluluklar olarak yoksulluk, işsizlik vb. sosyal sorunları azaltmak ve(ya) gönüllü sosyal sorumluluk projelerinde kullanmak için bir amaç olarak belirlemiş olabilir. Her iki birey de aynı değere farklı amaçlar için önem vermektedir (Hugman, 2013, s. 6). Bu örnekten hareketle değerlerin; bireylerin tüm hayatını belirleyen bir sistem olduğu söylenilebilir. Öyle ki amaçları benzer olan bireylerin, sadece sahip oldukları veya savundukları değerler (değer yargıları) farklı olduğu için amaçları birbirine çok benzese bile amaçladıkları eylemlerin sonuçları birbirinden farklı olabilmektedir.

Sosyal hizmet uygulamaları, “insan ilişkilerinde problem çözme”yi, “güçlendirme”yi ve “bireyin iyilik halini arttırma”yı hedeflemektedir. Birey, sahip olduğu değerlere bağlı olarak hayatına yön verirken; değer verdiği şeyler (ya da değerleri) uğruna etkileşimde olduğu bireyler, gruplar ve toplumla çeşitli sorunlar yaşayabilir. Sosyal sorunların çözülmesinde ise sosyal hizmet, “güçlendirme” ihtiyacı ve “bireyin refahını arttıracak politika ve stratejiler üretme” açısından bireysel ve toplumsal yaşamda işlevsel olur. Sosyal hizmet; sahip olduğu bireysel değerler bağlamında hayatını oluşturma aşamasında bireye, uygun olan sosyal hizmet müdahale ve uygulamalarıyla destek sunmaktadır. Birey için hayatının önceliği haline gelen “değerler ile sosyal hizmet temelleri, uygulamaları ve müdahale stratejileri arasında sıkı bir ilişki olduğu bilgisi” bir meslek elemanının uygulama alanına girdiği andan itibaren farkında olması gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise sosyal hizmetin “çevresi içinde birey” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda sosyal hizmet, bireysel ve toplumsal değerlere uygun müdahale ve destek hizmetleriyle katkı sağlayabilmektedir. Bireysel ve toplumsal değerlerin sosyal hizmet ile ilişkisi; (i) sosyal hizmetin bireyin onuru, insan hakları ve sosyal adalet değerleri, (ii) güçlendirme yaklaşımı ve uygulaması, (iii) çevresi içinde birey yaklaşımı ile açıklanabilir.

Değerler, sosyal hizmetin bilim, uygulama, etik kodlar ve “değer temeli”ne hizmet eden bir sistemdir. Bireyin yaşamında meslek seçiminden, evlilik tercihine, ekonomiden eğitime ve bireyin kendisine çizeceği mücadele alanına kadar oldukça geniş boyutları belirleyebilecek bir etkiye sahip olan değerler; insan yaşamında çok güçlü bir konumdadır. Bir bireyin tüm hayatını şekillendirebilecek gücü elinde bulunduran değerler; bireyleri olumlu veya olumsuz yönleriyle birçok alanda etkilemektedir. Bu noktada; “bireyi güçlü kılacak ve ‘fiziksel, sosyal, psikolojik, bilişsel ve manevi/tinsel’ olmak üzere temel gelişme alanlarını destekleyecek; ekonomik iyileşme için yapısal düzenlemeleri sağlayacak uygun sosyal hizmet müdahaleleri ve uygulamaları nelerdir?” sorusunun cevabı sosyal hizmet ile değerler arasındaki ilişkiyi belirleyen kilit noktadır. Bu nedenle genelci ve

ileri genelci sosyal hizmet eğitimi, yaklaşımları, modelleri ve uygulamalarında bireysel, toplumsal ve mesleki değerler ile ilgili konulara detaylı bir şekilde yer verilmelidir. Değerlerin mikro, mezo ve makro sosyal hizmet uygulamalarında nasıl anlaşılacağı ve kullanılacağı üzerinde durulması gereken bir konudur. Dolayısıyla meslek elemanlarının değerleri koruma, önleme ve müdahale alanlarında işlevsel olarak kullanma pratiklerinin artırılması önemlidir.

Bu çalışmada, sosyal hizmet müdahalesinde bireysel ve toplumsal değerler ile sosyal hizmet uygulamaları arasındaki işlevsel ilişkinin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada; sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçının bireysel ve toplumsal değerlerinin müracaatçı için hayati öneme sahip olduğunun bilincinde olarak hareket etmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının değerlerini kullanarak sorunlarına müdahale edebileceğinin ve bireyin sorun çözme kapasitesini artırabileceğinin farkında olmalıdır. Bir başka ifadeyle Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının değerlerinin, aynı zamanda müracaatçının sorunlarını çözebilmede bir rehber niteliğinde olduğunun bilincine olmalıdır. Aile, grup ve toplumla sosyal hizmet çalışmalarında da bu bilinç düzeyini geliştirebilmelidir.

Makro düzeyde yaşanan toplumsal sorunlar, esasında toplumda yer alan bireylerin, kurumların, organizasyonların ve toplulukların değer farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, yaşanan toplumsal sorunların temelinde değer farklılıklarının olduğunu bilerek, müdahalede ilgili kurumun değerlerine uygun çözümler sunabilmelidir. Bu konuda Sosyal hizmet uzmanı, mikrodan makroya tüm müdahale düzeylerinde “kültüre duyarlı”, “gözlemci”, “araştırmacı”, “değerlendirmeci” ve “sosyal değişim ajanı” rollerini kullanarak çeşitliliği benimsemiş, kültürel farklılıklara saygı ve mesleki değerlere bağlılık bilinci ile hareket edebilmelidir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, A. A. (2002). Measuring Social Work Values: A Cross-Cultural Challenge for Global Practice. *International Social Work*, 42(4), 455-40.
- Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (2015). Eleştirel Bir Sosyal Hizmet Anlayışına Doğru. R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne içinde, *Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* (S. Yağcıoğlu, Çev., s. 33-41). Ankara: Nika Yayınevi.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Banks, S. (1995). *Ethics and Values in Social Work*. Hampshire: Macmillian Press.

- Banks, S. (2002). Professional Values and Accountabilities. R. Adams, L. Domienelli, & M. Payne içinde, *Critical Practice in Social Work* (s. 28-37). New York: Palgrave.
- Bardi, A., & Schwartz, S. H. (2003). Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207-1220.
- Barker, R. L. (1995). *The Social Work Dictionary* (3. Edition b.). NASW Press.
- Berns, R. M. (2007). *Child, Family, School, Community: Socialization and Support* (8. Edition b.). Belmont (USA): Wadsworth Cengage Learning.
- Bradshaw, Y. W., Healey, J. F., & Smith, R. (2001). *Sociology for a New Century*. California: SAGE Publications: Pine Forge Press.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırması Dergisi*, 1, 62-1.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Derezotes, D. S. (2000). *Advanced Generalist Social Work Practise*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Dilmaç, B., Deniz, M., & Deniz, E. M. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları İle Değer Tercihlerinin İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 9-24.
- Dominelli, L. (2002). Values in Social Work: Contested Entities with Enduring Qualities. R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne içinde, *Critical Practice in Social Work* (s. 15-27). New York: Palgrave.
- Duane, B. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, Satisfaction, and Success: A Theoretical Statement. *Journal of Counseling and Development*, 80, 48-56.
- Duyan, V. (2016). *Sosyal Hizmet*. Ankara: Sosyal Çalışma.
- Eyel, C. Ş. (2018). *Bireysel Değerlerin Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisi: İstanbul'daki Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fernandes, L. (1999). Value Personalisation: A Base for Value Education. *International Conference on Teacher Education* (s. 1-24). Israel: Beit Berl College.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji Nedir*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Golden, J. P. (2016). *Values Arrangement List - Understanding Your Personal Values: A Clarification Companion Guide to the Values Arrangement List™ Assessment*. VAL (Golden LLC).
- Gordon, J., & Mackay, G. (2017). The Practice Pyramid: A model for integrating social work values, theory and practice. *Journal of Practice Teaching & Learning*, 14(3), 64-80.
- Gordon, W. E. (1965). Knowledge and Value: Their Distinction and Relationship in Clarifying Social Work Practice. *Social Work*, 10(3), 32-39.

- Gökkaya, H. (2019). *Bireysel Değerler ve Örgüt Kültürünün Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Etkileri*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Greene, R. R. (2008a). Human Behavior Theory, Person-in-Environment, and Social Work Method. R. R. Greene içinde, *Human Behavior Theory & Social Work Practice* (s. 1-26). New York: Taylor & Francis.
- Greene, R. R. (2008b). Human Behavior Theory and Professional Social Work Practice. R. R. Greene içinde, *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (s. 27-56). New York: Taylor & Francis.
- Guttman, D. (2012). *Ethics in Social Work: A Context of Caring*. New York: Routledge.
- Güngör, E. (1993a). *Değer Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Ahlâk Psikolojisi, Ahlâki Değerler ve Ahlâki Gelişme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993b). *Değerler Psikolojisi: Ahlâk Psikolojisi, Ahlâki Değerler ve Ahlâki Gelişme*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2005). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (Cilt 1). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hills, M. D. (2002). Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4), 1-14.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal Psikoloji*. (İ. Yıldız, & A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Horne, M. (2018). *Values in Social Work*. New York: Routledge.
- Hostetter, S. (2003). *Institutional Culture in the Bible College and Its Relationship to Organizational Member's Values*. Unpublished Doctorate Dissertation. U.S.A.: Trinity Evangelical Divinity School.
- Hugman, R. (2013). *Culture, Values and Ethics in Social Work: Embracing Diversity*. New York: Routledge.
- IFSW. (2014). *Report to the IFSW 2014 General Meeting on the review of the Global Definition of Social Work*. http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_94359-2.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2019)
- Johnson, L. C., & Yanca, S. J. (2007). *Social Work Practice : A Generalist Approach*. Boston: Pearson.
- Karabekir, H. M. (2010). *Yetiştirme Yurtları Örneğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Değerlerini Mesleki Uygulamalarına Aktarışı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karabekir, H. M. (2018). Sosyal Hizmet Değerleri Eğitimi. Ö. Altındağ, & A. Aykara içinde, *Sosyal Hizmet Eğitimi* (s. 351-416). Ankara: Gee Kitaplığı.
- Kilby, R. W. (1993). *The study of human values*. University Press of America.
- Kluckhohn, C. (1962). Values and Value-Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. T. Parsons, & E. A. Shils içinde, *Toward a General Theory of Action* (s. 388-433). Cambridge: Harvard University Press.
- Levy, C. S. (1973). The Value Base of Social Work. *Journal of Education for Social Work*, 9(1), 34-42.
- Macionis, J. J. (2015). *Sosyoloji*. (V. Akan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik.
- NASW. (1982). *Standarts for the Classification of Social Work Practice*. Silver Spring: NASW Press.
- NASW. (2008). Code of Ethics. Washington, The United States: NASW. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=KZmmbz15evc%3D&portalid=0>, (Erişim Tarihi: 07.12.2019).
- NASW. (2017). *Read the Code of Ethics*. 12 01, 2019 tarihinde National Association off Social Workers (NASW): <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>, (Erişim Tarihi: 07.12.2019).
- Özateş, Ö. S., & Hatipoğlu Eren, B. (2016). Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri. M. Altunoğlu (Dü.) içinde, *Sosyal Hizmet Etiği* (s. 26-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Özden, M. S. (2007). *20-24 Yaş Arası Üniversite Öğrencilerinin ve Nevrotik Öğrencilerin Değerler Açısından Karşılaştırılması*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özensel, E. (2014). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. S. Y. Zavalıoğlu içinde, *Değerler Eğitimi* (s. 14-3). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özgökbil Bilis, P. (2011). *Çizgi Filmlerde Temsil Edilen Toplumsal Değerler Sistemi*. İzmir: Ege Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlem, D. (2002). Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine. Ş. Yalçın (Dü.), *Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri* içinde (s. 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.
- Özmete, E. (2007). *İş Yaşamında Değerler*. İstanbul: Kedim Yayınları.
- Reamer, F. G. (1998). The Evolution of Social Work Ethics. *Social Work*, 43(6), 488-500.
- Reamer, F. G. (2018). *Sosyal Hizmet Etiği ve Değerleri*. (H. A. Editörü), Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organization and Change*. San Francisco: Jossey Bass.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Schermerborn, J. R. (1993). *Management for Prodyctivity*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Schermerborn, J. R. (2013). *Management: Learn - Succeed*. United States: John Wiley & Sons, Inc.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances In Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994a). Beyond Individualism-Collectivism: New Cultural Dimensions of Values. U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitçibasi, S. C. Choi, & G. Yoon içinde, *Individualism and Collectivism: Theory, Method and Application* (s. 1-50). Newbury Park: Sage Publications.
- Schwartz, S. H. (1994b). Are There Universal Aspects in the Content and Structure of Values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S. H. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Dü) içinde, *The Psychology of Values: The Ontario Symposium Volume 8* (s. 1-24). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schwartz, S. H. (2005). Basic Human Values: An Overview. *Basic Human Values: Theory, Methods, and Applications* (s. 1-19). içinde
- Schwartz, S. H. (2007). A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. *Questionnaire Package of the Euroean Social Survey* (s. 259-290). içinde
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psycology*, 268-290.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward A Universal Psychological Structure of Human Values. *Journal of ftnonality and Social Psychology*, 53(3), 550-562.
- tSheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2016). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. (D. B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Theodorson, G. A., & Theodorson, A. G. (1979). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Barnes and Noble.
- Thompson, N. (2017). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Ö. Cankurtaran Öntaş, & B. Hatipoğlu Eren, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Timms, N. (1983). *Social Work Values: An Enquiry*. Newyork: Routledge & Kegan Paul.

- Ünal , C. (1981). *Genel Tutumların ve Değerler Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Vourlekis, B. S. (2008). Cognitive Theory for Social Work Practie. R. R. Greenne içinde, *Human Behavior Theory and Social Work Practice* (s. 133-164). New York: Taylor & Francis.
- Watson, D., & West, J. (2006). *Social Work Process and Practice: Approaches, Knowledge and Skills*. New York: Palgrave Macmillan.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. (Z. İyidoğan Babayiğit, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yazıcı, M. (2017). *Küreselleşme Çağında Toplumsal Değerler: Merkezini Arayan Dünyada Kaybolan Gerçeklik ve Bireyselliğin Bunalımı*. İstanbul: Çıra Akademi.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 109-128.
- Zastrow, C. (2010). *Introduction to Social Work and Social Welfare*. Borooks/Cole Company.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Eleştirel Sosyal Hizmet Teorisi ve Uygulaması

Critical Social Work Theory and Practice

Hande ALBAYRAK¹

¹ Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
hande.albayrak@kocaeli.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2972-9490

Başvuru: 01.09.2020
Kabul: 26.12.2020

Atıf:
Albayrak, H. (2021). Eleştirel sosyal hizmet teorisi ve uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 383-401.
DOI: 10.33417/tsh.791666

ÖZET

Eleştirel sosyal hizmet teorisi, sunduğu eleştirel düşünmeye dair çerçeve dolayısıyla sosyal hizmet uygulamalarının merkezinde yer almaktadır. Bu teori, bireylerin karşılaştıkları sorunları sosyal yapı ve hâkim gruplar ile ilişkilendirilerek ele alınmasını içeren eleştirel düşünme, eleştirel değerlendirme ve uygulama çerçevesi doğrultusunda sosyal hizmetin sosyal değişim ve gelişim, insanların güçlenmesi ve özgürleşmesi ideallerinin gerçekleştirilmesi için önemli bir yol sunmaktadır. Eleştirel sosyal hizmet radikal, yapısal, feminist, baskı karşıtı, ayrımcılık karşıtı, ırkçılık karşıtı ve post modern yaklaşımlar gibi birçok yaklaşımı kapsayan temel bir anlayışa sahiptir. Eleştirel sosyal hizmet teorisi, günümüz koşullarında her geçen gün daha da ihtiyaç duyulan bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Yapılan bu derleme çalışması ile eleştirel sosyal hizmet teorisi ve uygulamasına dair kapsamlı bir anlayış oluşturmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda eleştirel sosyal hizmet teorisi sosyal hizmette eleştirel yanın gelişimine, eleştirel teoriden aldığı temel fikirlere ve uygulama süreçlerine dair bilgilerle ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: *Eleştirel sosyal hizmet teorisi, eleştirel düşünme, eleştirel uygulama*

ABSTRACT

Critical social work theory is central to social work practices due to the framework of offered critical thinking. This theory linking social structure and dominant groups are individuals with the issues they face that can be addressed by critical thinking, critical evaluation and practice framework in line with social change and development of social work, offers an important pathway to help realize the ideals of empowerment and liberation. Critical social work has a basic understanding that covers many approaches such as radical, structural, feminist, anti-oppressive, anti-discriminatory, anti-racist and postmodern approaches. Critical social work theory is described as an approach that is increasingly needed in today's conditions. This review, it is aimed to establish a comprehensive understanding of critical social work theory and practice. In this context, critical social work theory has been discussed with information about the development of the critical side in social work, the basic ideas taken from critical theory and the practice processes.

Keywords: *Critical social work theory, critical thinking, critical practice*

GİRİŞ

Sosyal hizmetin gelişmeye başladığı ilk yıllardan itibaren sosyal sorunlara yönelik geleneksel yaklaşım anlayışının karşısında eleştirel yaklaşımın temellerini içeren uygulamaların da gerçekleştirildiği bilinmektedir. Tarihsel olarak sosyal hizmet uygulamalarının hangi amaç doğrultusunda nasıl gerçekleştirildiği krizler ve hâkim ideolojilerden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Özellikle son yıllarda piyasa ekonomisine ve küreselleşmeye bağlı olma ve bundan etkilenme dolayısıyla sosyal hizmette eleştirel ve baskı karşıtı uygulamalara olan ilginin ve ihtiyacın arttığı ifade edilmektedir. Eleştirel sosyal hizmet teorisi, sosyal hizmet disiplininin ve mesleğinin temelinde ve uygulamalarının şekillenmesinde özellikle eleştirel düşünme bağlamında merkezi bir yere sahiptir. Bugün sosyal hizmet alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan birçok çalışmada sosyal değişim ve gelişim, güçlendirme ve özgürleştirme ideali doğrultusundaki odaklarda “eleştirel” bir yan vardır ve bu durum eleştirel sosyal hizmet teorisinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bu bakımdan eleştirel sosyal hizmetin bütüncül olarak ele alınması literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir. Eleştirel sosyal hizmet, baskı karşıtı özgürleştirici yaklaşımların birçoğunu kapsayan bir temele sahiptir. Çünkü tüm bu yaklaşımlarda eleştirel düşünme yolu ile bireylerin karşılaştığı sorunların daha geniş bağlamlar içerisinde analiz edilmesi ve sosyal adalet temeli doğrultusunda özgürleştirici ve dönüştürücü bir uygulamayı gerçekleştirme çabası hakimdir. Bu çalışmada eleştirel sosyal hizmet, tarihsel ve teorik temelleri ile birlikte ele alınmış ve eleştirel sosyal hizmet uygulamasına dair bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda çalışmada şu temel sorulara yanıtlar arayarak başlıklar oluşturulmuştur. Eleştirel teorideki eleştirelin sosyal hizmetteki karşılığı nedir? Eleştirel sosyal hizmetin teorik temeli, sosyal hizmette kendisine nasıl bir yer bulmuştur? Eleştirel sosyal hizmetin temelleri tarihsel olarak nasıl ilerlemiştir? Eleştirel sosyal hizmet uygulaması nasıl tanımlanır ve neleri içerir?

Eleştirel Sosyal Hizmeti Tarihselliği ile Tanımlamak

“Eleştirel” kelimesi, sosyal hizmet metinlerinde bazen farklı anlamlarla da olsa sık sık kullanılmaktadır. Bu nedenle, terimin eleştirel sosyal hizmette nasıl kullanıldığını anlamak için tanımlarına bakmak önemlidir. “Eleştirel” kelimesinin iki ana anlamı vardır. Birinci anlamı, çoğu akademik disiplinin iddia ettiği fikirlerin ve argümanların sorgulanmasıyla ilgilidir. İkinci anlamı, mevcut toplumu zararlı ayrışmaların, eşitsiz güç ilişkilerinin, adaletsizliklerin ve dezavantajların giderilmesi amacıyla sorgulamakla ilgilidir. Bu ikinci anlayışa uygun eleştirel bir pozisyon benimsemek, mevcut ayrışmalardan faydalanabileceklerin gücüne meydan okumayı ve değişim girişimlerine direnmeyi içerdiği için zor olabilir (Agger, 2013; akt: Morley, Macfarlane ve Ablett, 2014, s. 3). Eleştirel sosyal hizmetteki “eleştirel”in anlamı bu ikinci tanımdır. Bu doğrultuda eleştirel sosyal hizmette toplum içindeki eşitsiz güç ilişkileri, adaletsizlikler, sosyal bölünmeler ve yaratılan dezavantajlı koşullara bağlı olarak sorunların yapısal sorgulamalarını yapmak üzerine odaklanılmaktadır.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) (2013)'nin sosyal hizmet mesleğinin amacına, temel görevlerine ve uygulamalarına dair açıklamalarında eleştirel teori temelini yer aldığı görülmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarının merkezinde “ırk, sınıf, dil, din, cinsiyet, engellilik, kültür ve cinsel yönelim gibi kategoriler temelinde yapısal baskı ve/veya ayrıcalık kaynakları üzerinde düşünerek eleştirel bilincin geliştirilmesi, yapısal ve kişisel engellerin tanımlanmasına yönelik eylem stratejilerinin geliştirilmesi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesi amacı doğrultusunda özgürleştirici sosyal hizmet uygulamasının” yer aldığı ifade edilmektedir. Mesleğin sosyal değişim amacında ve talebinde, “marjinalleşmeye, sosyal dışlanmaya ve baskıya katkıda bulunan yapısal koşullara meydan okumaya ve değiştirme” ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Sosyal değişim çabalarında, insan haklarının ve ekonomik, çevresel ve sosyal adaletin geliştirilmesinde sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçıları da içerecek şekilde tüm bireyler eyleyen özne olarak yer almaktadır (IFSW, 2013). Sosyal hizmet mesleğine ve uygulamalarına dair bu açıklamalar eleştirel sosyal hizmetin, sosyal hizmetin merkezinde yer alan bir teori olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmetin tanımında yer alan eleştirel sosyal hizmetin temellerine dair açıklamalar Healy (2001)'nin ifadesi ile özetle şöyle sıralanabilir:

- Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında karşılaştıkları sosyal sorunları özellikle sınıf, ırk, toplumsal cinsiyetle ilişkili olan sosyal süreçlerin geniş bağlamda tanımlamaları doğrultusunda temel bir katkı sağlaması;
- Sosyal hizmet uygulamalarının ve sosyal politikaların genellikle birbiriyle çelişkili yanlarına yönelik öz dönüşümsel yaklaşım (self-reflexive) ve eleştirel tutumun benimsenmesi;
- Otoriter uygulama ilişkisi yerine uygulamada sosyal hizmet uzmanlarının ve hizmet kullanıcılarının eş katılımının sağlanması;
- Sosyal dönüşümün sağlanması için baskı gören nüfus için ve nüfusla birlikte çalışmadır.

Eleştirel sosyal hizmet teorisi, eleştirel teorilerin yorumlanmasıyla elde edilen sosyal hizmete dair uygulama formülasyonu dolayısıyla sosyal hizmetin doğasına ilişkin bir söylem olarak tanımlanmaktadır (Payne, 2017). Bu tanımdan teorinin sunduğu uygulama formülasyonunun, diğer uygulamalara dahil edilebilecek yöntemleri de içerdiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda eleştirel sosyal hizmet, sosyal hizmetin özünde olan bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Eleştirel teorinin toplumsal yaşamı ve sosyal sorunları anlamının sosyal yapı ile ilişkilendirilmeksizin mümkün olmadığı temelinden yola çıkarak, eleştirel sosyal hizmetin gelişimini, tarihsel bir şekilde sosyal yapıyı etkileyen temel değişiklikleri ele alarak anlamak önemlidir.

Sosyal hizmetin başlangıç yıllarından itibaren eleştirel bir yönelimi olduğu belirtilmektedir. Bu yönelim sosyal hizmetin, birey üzerine odaklanmak ve toplumdaki sosyo-ekonomik ve politik zorluklar ile ilgili kaygı duymak arasındaki gerilimle mücadelesinde görülmektedir. Tarihsel somut örnekleri ile bakıldığında sosyal hizmetteki 19. yüzyıldaki Toplumsal Yardım Kuruluşu (Charity

Organization Societies-COS)'nun bireysel müdahale içeren çalışmaları ve yerleşim evleri hareketinin (settlement house movement) sosyal aktivizm çalışmaları arasındaki gerilimde eleştirel yönelim görülmektedir. Çünkü COS'da yapılan uygulamalarda fakirliği hak etme ve hak etmemeyi ayırt etme üzerinden hayırsever bağışlara (Martin, 2003) ve bireysel sorunları sosyal bağlamdan ayrı olarak teşhis etme ve tedavi etmeye yönelik bireysel müdahalelere ağırlık verilmektedir (Aglia, Howard, Schubert ve Gray, 2016). Yerleşim evleri hareketinde ise yoksul bireylere adaletsiz toplumsal düzenin mağdurları olarak bakılmış (Martin, 2003), yoksullukla mücadele etmek için sosyal bir çerçeve geliştirilmiş, sosyal sorunlara sosyal çözümler aranmış ve sosyal reform için kampanya yürütülmüştür (Ferguson, 2008, s. 95). Bu faaliyetler ve bakış açısı dolayısıyla eleştirel akımların köklerinin “yerleşim evleri hareketi”nde bulunduğu ifade edilmektedir. Bundan sonra ise eleştirel yönelim sosyal hizmette özellikle kriz dönemlerindeki çalışmalarda kendini göstermiştir.

1930'ların Büyük Buhranı sırasında ise sosyal hizmet uzmanları, refah reformlarının sınırlamaları karşısında işçi hareketi ve ırkçılık karşıtı mücadeleler dahilinde daha radikal değişiklikler için mücadele etmişlerdir (Ferguson, 2008, s. 95). 1960'larda sosyal hizmet alanında büyük değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Küresel olarak bu dönemde, sosyalizm ve feminizm gibi hareketler yeniden ivme kazanırken ve gey ve lezbiyen hakları, engelli hakları ve çevrecilik gibi “yeni” sosyal hareketler de ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerle birlikte dönemin ekonomik sorunlarının bir sonucu olarak sosyal hizmette adaletsizlikler, eksiklikler ve boşluklar yeniden sorgulanmaya başlanmıştır (Mendes, 2003, s. 19).

1970'lere gelindiğinde ise Kuzey Amerika, Britanya ve Avustralya'da kriz dönemi ile birlikte hükümet tarafından sosyal kontrolün bir aracı olarak sosyal hizmetin rolü yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. 1970'lerdeki krizle doğan radikal sosyal hizmette yapılan Marksist analiz ile sosyal hizmetin işlevlerinde ve refah devletinin özünde karşıtlık-aykırılık olduğu, refah devletinin yoksul kesimi yatıştırmak, zengin sınıfının vicdanını rahatlatmak ve ayaklanma olasılığını engellemek için kapitalizmin bir aracı olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda, sosyal değerler ve refahın yeniden dağıtılması konusunda değişim üzerine odaklanarak sosyal hizmetin yeniden yapılandırılması savunulmaktadır (Martin, 2003). Görüldüğü üzere 1960'lar ve sonrasında derinleşen eşitsizlikler ve sosyal sorunlar nedeniyle yeni toplumsal hareketler içerisinde sistem ve sosyal hizmetin işleyişteki rolü sorgulanmaya başlanmış ve tüm bu gelişmelerle sosyal hizmetin eleştirel yanı görünür olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise sosyal hizmet uygulamalarına ve sosyal politikalara yönelik eleştirel tutum artmıştır.

1980'lerden bu yana ise hükümet politikalarındaki neoliberal dönüşüm ile birlikte sosyal gereksinimlerin karşılanmasında piyasa mekanizmaları hakimiyetinde yoksulluk ve işsizlik karşısında bireysel sorumluluk vurgusu yapılmaktadır. Bu durum devlet destekli kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hizmet sunumunda, eşitsizliğin üretilmesi ve sürdürülmesindeki sosyo-ekonomik faktörlerin rolünün göz ardı edilmesine ve sosyal ve ekonomik dışlamaya karşı koymak yerine bunları pekiştiren uygulamalar yapılmasına yol açmaktadır (Wallace ve Pease, 2011, s. 132).

Hükümet politikalarının sosyal hizmet uygulamasına olan bu etkisinin yanında, çeşitli sosyal hareketlerin de etkisiyle birlikte eleştirel yönelim sosyal hizmette var olmaya devam etmiştir. Örneğin Healy (2001)'nin belirttiği gibi 1980'ler ve 1990'lar boyunca baskıcı ve ırkçılık karşıtı yaklaşımların sosyal hizmete eklenmesi ile birlikte yapılan eleştirel uygulamalarla birlikte eleştirel sosyal hizmet ilerleyişini sürdürmüştür.

Buraya kadar ifade edilen tarihsel gerçekliğe bakıldığında refah rejimlerindeki ve yaklaşımlardaki değişikliklerin, sosyal hizmetin yapılanmasını ve uygulama biçimlerini şekillendirdiği görülmektedir (Wallace ve Pease, 2011). Yakın tarihe gelindiğinde ise 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz ile birlikte küreselleşmeye ve neoliberalizme dayalı modernleşme ajandasını gerçekleştirme bağlamında sosyal hizmet uygulamaları ve kuruluşları yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır (Payne ve Askeland, 2008; Dominelli, 2009). Bu yapılandırma içerisindeki ana akım sosyal hizmet uygulamalarında ise Agllias ve arkadaşları (2016)'nın ifade ettiği gibi günümüzde büyük ölçüde tarihteki bireysel müdahale modeline ağırlık verilmektedir. Bu model kapsamında neoliberal politikaların bir sonucu olarak sosyal hizmet kurumlarında piyasada üretilen eşitsizlikler kaçınılmaz olarak kabul edilerek, müracaatçıları piyasa mücadelesine yeniden katılmaları için donatma üzerine çalışmalar yürütülmektedir (Morley vd., 2014, s. 266). Bu yeniden yapılandırma ve bireysel müdahalelerin hakimiyeti karşısında ise sosyal hizmet uzmanlarının mesleğin temel değerleri doğrultusunda toplumdaki rol ve statülerini savunma, sosyal adalete ve insanların iyilik halini geliştirmeye olan bağlılıklarını muhafaza etme konusunda daha da fazla çaba göstermeleri gerekmektedir (Payne ve Askeland, 2008, Dominelli, 2009). Bir başka deyişle piyasada üretilen eşitsizlikleri besleyen uygulamalar karşısında sosyal hizmet uygulamasının merkezindeki sosyal değişim ve gelişim, insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi amacının gerçekleştirilmesi için çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Ife (2013, s. viii) günümüz koşullarında “neoliberal ekonomi, küresel kapitalizm, artan eşitsizlik, bireycilik, tüketimcilik, farklılığa tahammülsüzlük ve güçlü medya ve kurumsal çıkarlarla desteklenen sosyal, ekonomik ve politik düzenle karakterize edilen sorunlar” dolayısıyla eleştirel sosyal hizmet yaklaşımına çok daha fazla ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmektedir. Bunun yanında daha genel bir ifadeyle birçok çalışmada hâkim olan neoliberal politikalara ve küreselleşmeye bağımlı olma ve bundan etkilenme dolayısıyla sosyal hizmette eleştirel ve baskı karşıtı uygulamalara olan ilginin ve ihtiyacın arttığı vurgulanmaktadır (Dominelli, 2002, 2009; Fook, 2002; Morley, 2004; Mattsson, 2014).

Yukarıda yer verilen tarihsel gelişmelerde görüldüğü gibi ekonomik krizlere bağlı olarak rejimlerdeki değişiklikler sosyal sorunlara yaklaşımı da etkilemiştir. Bu yaklaşımlar karşısında ise eleştirel sosyal hizmet ekonomik kriz ve kargaşa dönemlerindeki eşitsizliklerin daha da görünür olması dolayısıyla güçlenmiştir. Ancak kriz sona erdiğinde sosyal hizmette “reformdan terapiye” doğru bir yönelim gösterilmiştir. Bu dönemlerde baskıcı sosyal koşulların değişimine yönelik çalışmalar yapmak,

terapideki gibi profesyonel ve bilimsel görülmediği için yeterince ilgi görmemiştir (Martin, 2003). Eleştirel sosyal hizmette bireylerin yaşadıkları sorunlar ele alınırken bireysel ve psikolojik bağlantı kurulmamakta, sosyal ve kişisel bilinç yapıları arasında karmaşık ilişkinin keşfedilmesi için bireysel davranış odaklı düşüncelerin ötesine geçilmeye çalışılmaktadır (Campbell ve Baikia, 2012, s. 74). Bu kapsamda ise geleneksel sosyal hizmette sosyal sorunların; genellikle günlük yaşamla baş etme yeteneğine dair kişisel eksikliğin bir sonucu olarak anlaşılması ve bunun baskı ve eşitsizliği pekiştirmesi ve koruması eleştirilmektedir (Mattsson, 2014, s. 8). Çünkü Payne (2020)'nin ifade ettiği gibi eleştirel sosyal hizmette bireylerin yaşadıkları sorunların sosyal kaynağı olduğu kabul edilerek, sosyal sorunların daha çok sosyal yapı içerisinde ve baskın gruplar tarafından kültürel varsayımlar ile oluşturulduğu vurgulanır. Sorunlar kişisel ya da kişilerarası olarak açıklanmak yerine eşitsizlik ve baskı gibi yapısal olarak açıklanmaya odaklanılır.

Eleştirel sosyal hizmetin kapsadığı bir dizi yaklaşım, sosyal sorunları yapısal ve politik olarak açıklama yapma ve bunlara çözüm bulma arayışı içerisinde ortaya çıkmıştır. Gal, Levin ve Krumer-Nevo (2014, s. 55)'nin ifade ettiği gibi eleştirel sosyal hizmet Marksist, radikal, sosyalist, yapısal ve yenilikçi modelleri, feminist, baskı karşıtı, ayrımcılık karşıtı, ırkçılık karşıtı ve post modern yaklaşımları ve bunun yanında insan hakları odaklı uygulamaları kapsamaktadır. Bu farklı teorik bakış açılarına sahip yaklaşımlarda eleştirel bakış açısı hakimdir. Tüm bu yaklaşımlar bireylerin karşılaştıkları sorunların nedenini sorarak, bu nedenleri politik, kültürel, sosyal, ırksal, cinsiyete dayalı ve örgütsel bağlamlarda anlamaya çalışmıştır. Bunun yanında sosyal hizmet uzmanlarının baskı ve dezavantaj oluşturan yapıları ve söylemleri ele almak için eylemde bulunma yollarını bulmaya çalışmıştır (Ife, 2013, s. viii). Bütün bu yaklaşımlar kişisel sorunların politik konularla bağlantısını kurmakta, başka bir deyişle feminizmin ilkesi olan "kişisel olan politiktir" ifadesini kabul etmektedir. Bu yaklaşımların başlangıç noktaları sosyal eşitsizlikler, kapitalist toplum yapısı ve adaletsiz sistem içerisinde zayıf ve incinebilir grupların zarar görmekte olduğu düşüncesidir (Trevithick, 2012, s. 345). Bir başka deyişle tüm bu yaklaşımların temel odağında ise Martin (2003, s. 31)'in ifade ettiği üzere sosyal hizmetin ilgilendiği sosyal adalet meselesi yatmaktadır.

Eleştirel sosyal hizmette bu sosyal adalet meselesi temelinden hareket edilerek, Ife (2013)'nin belirttiği gibi uygulamalarda sadece "nasıl" bir çalışma yapılabileceği üzerinden değil, aynı zamanda "neden" bu çalışmanın yapılması gerektiğinin sorulması üzerinde durulur. Bu sayede insanların sorunlarına sadece bir yara bandı sunulmamış olup, sorunlarının altında yatan nedenler doğrultusunda çalışma yapılır. Buna ek olarak "neden" sorusu, sorunların nedenlerinin genellikle ilgili bireyin, ailenin veya topluluğun kontrolü dışında olduğunu anlamayı sağlar. Bu nedenle, eleştirel sosyal hizmet uygulaması, dezavantajın nedenlerini ve insanların deneyimlerini anlamaya ve ele almaya çalışır (Ife, 2013, s. vii). Neden sorusunun cevabı, eleştirel düşünme yoluyla sorunu ve dezavantajı sosyal yapıda arayarak ve geniş bağlamlar içerisinde değerlendirilerek bulunur. Bunun sonucunda ise sosyal sorunların sosyal eşitsizlikleri içeren sosyal yapılar tarafından şekillendirildiği ile hareket edilir. Bireylerin yaşadıkları sorunlar karşısında sosyal adaleti sağlamak için ise sosyal yapıda sosyal değişim için nasıl hareket edileceği bağlamında uygulama şekillendirilmeye çalışılır.

Eleştirel sosyal hizmet uygulamasında eleştirel sosyal hizmetin değerleri ve ilkeleri doğrultusunda hareket edilmektedir. Sosyal hizmetin temel değerlerinin yanında spesifik olarak eleştirel sosyal hizmetin değerlerini Campbell ve Baikie (2012, s. 73); tarafsızlık ve eşitlik, ortaklık, kapsayıcılık, demokrasi, çeşitlilik ve farklılıklar şöleni, insan hakları, sosyal adalet, sürdürülebilirlik, uyum, iş birliği, bağımsızlık ve kişisel ve sosyal dönüşüm olarak ifade etmişlerdir. Bu değerlerin yanında eleştirel sosyal hizmet uygulamasının şekillendirilmesinde ise ilkeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Campbell ve Baikie (2012, s. 73-74) eleştirel sosyal hizmet uygulamalarındaki ilkeleri şöyle sıralamışlardır:

- Eleştirel sosyal hizmetin varsayımları, değerleri, kavramları ve ilkeleri ile uygulamaların bütünlüğünü sağlamak.
- Kişisel olarak görülen konuları politik koşullarla bağdaştırarak çalışmalarını politize etmek. Bunu yaparken sosyal sorunların baskın tanımlarına ve bunları kabul etmeye yeni bir açıdan bakmak.
- Gücün kullanımını içeren bağlam hususunda standardize edilmiş bilgileri ve uygulamaları reddederken, uygulamaların kavramsal gerçeğini ve eylemlerin çeşitliliğini anlamak. Bu, çoğunlukla uygulamayı müracaatçıdan problematik bağlama odaklamaya doğru yönlendirmek anlamına gelir.
- Çeşitli düzeylerde çalışma; sosyal hizmetin bireylerle, ailelerle ve topluluklarla doğrudan çalışma ve aynı zamanda politika, araştırma ve savunuculuk düzeyinde çalışmak.
- Geleneksel olarak ötekileştirilenlerin yaşadıklarını ve seslerini duyurmak.
- Hizmet alanlarla ve topluluklarla kolektif olarak ve iş birliğinde çalışmak.
- Yaşamın materyal, duygusal, bilişsel ve ruhsal olmak üzere tüm bileşenleriyle ilgilenmek.
- Bireylerin, grupların ve toplulukların benzersizliğine saygı duyulan etik ilişkileri kurmak ve sürdürmek.
- Belirsizliğin ve çelişkinin ortasında yetkin ve rahat bir şekilde çalışmak.
- Eleştirel yansıtıcı uygulamayı gerçekleştirmek ve benimsemek.

Eleştirel sosyal hizmet bu başlıkta tarihselliği içerisindeki sosyo-politik gelişmelerle birlikte temelleri, değerleri ve ilkeleri doğrultusunda ele alınarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Buna göre sosyal hizmetin gelişmeye başladığı ilk yıllardan itibaren eleştirel yaklaşımın kökleri de sosyal hizmette var olmuş ve geline son noktada eleştirel sosyal hizmetin, sosyal hizmetin bilgi temelinde önemli bir yer edindiği görülmektedir. Yapılan tanımlamalarda görüldüğü üzere, eleştirel sosyal hizmet teorisinde politik olarak adaletsizliğin mevcut ve tarihsel göstergelerle var olduğu, bu adaletsizliklerin bireylere, ailelere, topluluklara ve toplumlara, kişilerarası ilişkilere etki ettiğine dair anlayış doğrultusunda meydan okuma ve değişim çalışmalarına odaklanılmaktadır. Eleştirel sosyal hizmeti daha iyi anlamak için teorik temelindeki eleştirel teoriye ve sosyal hizmete yansımalarına bakmak gereklidir.

Eleştirel teori temelinden sosyal hizmetin “eleştirel” yanını anlamak

Sosyal hizmetin “eleştirel” yanının kökeninin nereden geldiğini anlamak için eleştirel sosyal hizmet teorisinin uyarlandığı Frankfurt Okulu'nun geliştirdiği eleştirel teoriden bahsetmek gereklidir. Eleştirel teori Batı Marksizminin okulu olarak bilinmektedir. Eleştirel teoride Herbert Marcuse, Jürgen Habermas, Teodor Adorno, Erich Fromm ve Max Horkheimer gibi yazarlar analizlerini (Pease, Allan, Briskman, 2003, s. 2), kapitalist sistemin getirileri ve mevcut toplumsal durumdaki çelişkileri üzerinde temellendirmektedir. Kapitalist rejimin toplumsal yaşama etkilerinin ise sosyal yapı ile ilişkili olarak değerlendirilmesi ve açıklanması gerektiğine işaret etmektedirler (Coakley, 2004). Bu kapsamda eleştirel teoride toplumsal yaşamın, tarihsel olarak sosyal yapı ile ilişkilendirilmesini yaparak anlamaya çalışılmaktadır. Howe (2009)'un ifadesiyle eleştirel teorisyenler, toplumun sosyal olarak inşa edilen niteliğini inceler ve hâkim olan ve güçlü sosyal grupların dil, medya, eğitim, politik gündem ve süregelen tartışmaların kontrol ederek adaletsizliği ve eşitsizliği meşrulaştırabildiklerini ortaya çıkarma çabası içerisindeyler.

Eleştirel teori de postmodern dönüşümle birlikte bir sistem olarak toplumun karmaşık yapıya sahip olmasından dolayı toplumu tanımlarken genel bir tanımlama yapılamayacağını iddia eder. Bu bağlamda eleştirel teori bir bütün olarak toplum üzerine odaklanırken, toplum içindeki bireylerin birlikte hayatlarını nasıl düzenleyeceklerine ve diğerleri ile etkileşimlerine dair deneyimledikleri sosyal yaşamın özelliklerinin çeşitliliği, karmaşıklığı, aykırılığı ve değişimi üzerinde durur (Coakley, 2004, s. 35). Foucault (1999, 2005) sosyal teorisinin, Karl Marx'ın ve Max Weber'in ve diğer klasik sosyal teorisyenlerin denemiş olduğu gibi, sosyal yaşamın tüm yönlerini kapsama ve açıklama girişimini terk etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun yerine yerel ve geçici düzeydeki ilişkiler, değerler, güç ve politika anlaşılmalı çalışılmalıdır. Çünkü güç dönüşmekte ve değişmektedir. Bu kapsamda eleştirel teoride sosyal ilişkilerde tanımlanan söylemlerin ve baskın grupların nasıl olduğunu anlamaya ve keşfetmeye odaklanılır (Howe, 2009, s. 131). Pek çok eleştirel sosyal hizmet akademisyeni postmodernizmi sosyal adaletsizlikleri ele alma konusunda alternatifler sunmadaki başarısızlığı nedeniyle kınamaktadır. Ancak uygulamalı bir sosyal bilim disiplini olarak sosyal hizmetin 'post' teorileri, göz ardı etmesi mümkün değildir (Healy, 2001). Bu yüzden, eleştirel sosyal hizmeti, eleştirel teorilerin bütünleştirilmiş bilgi temelinden anlamak gereklidir.

Eleştirel teorisinin eleştirel sosyal hizmet teorisine olan katkıları özetle Payne (2017)'in açıkladığı gibi üç düşünme geleneği noktasında ele alınabilir. Bunlar; (1) uygulama için bilgiye yönelik şüpheli bir duruş sergilemek, (2) var olan sosyal düzeni eleştiren fikirler ve (3) sosyolojik gelenekteki teoriler (özellikle de Marksist düşünce, Frankfurt Okulu'nun eleştirel sosyal teorisi ve postmodern ve feminist düşünce). Sosyal hizmetin eleştirel temelini aldığı kuramsal temellere dair bilgilerin ardından, bu eleştirel yanın daha iyi anlaşılması için eleştirel teorisinin sosyal hizmetteki temel noktalarından bahsedilmelidir.

Campbell ve Baikie (2012) sosyal hizmetin eleştirel yanını eleştirel teorideki temel iki konu üzerinden açıklamıştır. Birincisi, eleştirel teorisyenler, teorisinin rolünü toplumsal değişim ve topluma eleştirel

yaklaşım için açıklamaları ve anlayışı öteye taşımaya yardımcı olarak değerlendirirler. Bu yüzden eleştirel sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet mesleğini ve toplumun adaletsiz gerçeğini dönüştürmeye, eleştirel yaklaşımla açıklamaya ve anlamaya kendini adanmışlardır. İkincisi, eleştirel teorisyenler tüm sosyal ilişkileri mikro, mezo veya makro düzeylerde olsa da politik olarak değerlendirirler. Eleştirel teori bağlamında, bir şeyi veya birini politize etmek fikri "...her şeyin politik etmenlerinin olduğunu ve hiçbir şeyin tarafsız olmadığını, gücü, kaynakları ve kimlikleri belirleme üzerine mücadele etmeyi" içerir (Campbell ve Baikie, 2012, s. 70). Bu iki temel nokta, sosyal hizmetin sorunları yapısal arka planı ile değerlendirme ve sosyal değişim ve gelişim, güçlendirme ve özgürleştirme bağlamında bir uygulama yapma amacına yansımıştır. Campbell ve Baikie (2012)'nin sosyal hizmetteki eleştirel teoriye dair fikirlere yönelik bu açıklamasını daha ayrıntılı olarak Payne, Adams ve Dominelli (2002) üç temel noktada ele almıştır. Bunlar; sosyal değişim ve bunu başarmak için kolektif eylem geliştirmenin önemini vurgulama; kasıtlılığa odaklanma, uygulamada eleştirel olmak üzerine yönelme olarak kısaca ifade edilebilir. Bu üç temel noktanın sosyal hizmette nasıl ifade bulunduğu aşağıdaki paragraflarda açıklanmıştır.

Eleştirel teorinin sosyal hizmet için birinci temel noktası, sosyal değişim ve bunu başarmak için kolektif eylem geliştirmenin önemini vurgulamaktır. Eleştirel teoride, insanın eyleyen öznelığının, sosyal dünya üzerindeki önemi üzerinde durularak, insanların genel sosyal yapıları değiştirmek için nasıl hareket edebileceği vurgulanmaktadır. Eleştirel teori, sosyal hizmetin kişilerarası durumlar içinde hareket etmesinin her zaman sosyal yapılarla ilgili daha geniş bir eylemin parçası olduğunu ileri sürmektedir. Bu tür bir eylem, kişilerarası eylemin toplumdaki daha geniş grupların etkileşimi üzerinde her zaman bir etkiye sahip olması bakımından her zaman politiktir (Payne vd., 2002, s. 9). Bu sosyal değişim için kişisel deneyimlerinin geniş eşitsizlikler ve sosyal yapılar tarafından şekillendirildiğinin üzerinde durulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu sosyal değişim amacını gerçekleştirirken sorunları mikro, mezo ve makro düzeylerde yapısal arka planı ile birlikte değerlendirmekte ve sosyal değişimi gerçekleştirmek için müracaatçıları da içerecek şekilde kolektif eylemlilik içerisinde hareket etmektedir. Örneğin bugün IFSW (2011)'nin sosyal hizmet tanımında da yer alan "kolektif sorumluluk" ilkesi sosyal değişim için kolektif eylem geliştirme noktasında bir temel olarak görülmelidir.

Eleştirel teorinin sosyal hizmet için ikinci temel noktası, eleştirel teorinin kasıtlılığa odaklanmasıdır. Sosyal hizmette eleştirel düşünme, planlı bir değişim yaratma niyetiyle hareket etmeye yönlendirmektedir. Eleştirel teoriler, bu niyetin kökenlerini ve toplumun nasıl organize edildiği veya organize edilmesi gerektiği ile ilgili gizli değer varsayımlarını dikkatlice gözden geçirmek gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte eyleyen özne, basitçe eylemden bulunmaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Eyleyen özne aslında değerler ve ideolojilere dayanan bir niyete doğru bir itici güçtür. Dolayısıyla eleştirel teoriler, günlük eylemlerin devam eden sosyal değişimin veya istikrarın sürmesinin bir parçası olduğu ile ilgilenmektedir (Payne vd., 2002, s. 10). Eleştirel teorinin sosyal hizmet için bu ikinci noktası, sosyal hizmet uzmanlarının birer eyleyen özne olarak mesleğin

insanların özgürleşmesi ve güçlenmesi, sosyal değişim, gelişim ve bütünleşme amacı doğrultusunda kasıtlı bir eylemlilikle çalışmalarını gerçekleştirmelerine işaret etmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanları günlük yaşamdaki eylemlerin sosyal değişime ve sosyal adalete katkıda bulunabileceğinin ya da adaletsizliklere neden olan sosyal düzenlemeleri sürdürdüğünün farkında olarak eylemde bulunulmalıdır. Bu yüzden de psikolojik, sosyal, ekonomik temelli çeşitli sorunlar dolayısıyla sosyal hizmet kurum ve kuruluşlara başvuran tüm bireyler için “kişisel olanın politik olduğu” değerlendirmesi ile bu kasıtlı eylemlilik gerçekleştirilmektedir. Peki bu kasıtlı eylemlilik nasıl yürütülmelidir? Bu sorunun cevabı üçüncü temel nokta içerisinde bulunmaktadır.

Eleştirel teorinin sosyal hizmet için üçüncü temel noktası, bu teorik fikirlerin sadece düşünme noktasında kalmayıp uygulamada eleştirel olmak üzerine yönelmeyi içermesidir. Düşüncede ve uygulamada eleştirel olma, sosyal hizmet uygulamasındaki niyetler doğrultusunda toplumların nasıl değiştiğine ve insanların daha fazla özgürlüklere doğru nasıl değiştirilebileceğine dair yapılan analiz ile şekillenir. Bu kapsamda eleştirel düşünme ve hareket etme noktasında sınıf, cinsiyet, engellilik, cinsellik ve etnik köken gibi sosyal bölünmelerin sınırlamalarının kabul edilen sosyal fikirler içinde nasıl yaratıldığı ve bunların nasıl değiştirilebilir ve dönüştürülebilir olduğunun analizlerinin yapılması gereklidir (Payne vd., 2002, s. 10). Uygulamada eleştirel olma yönelimi ile bireyden başlayarak sosyal hizmetin sosyal değişim ve gelişim talebinin gerçekleştirilmenin yolu aranmaktadır. Sosyal değişimin sağlanması noktasında birer eyleyen özne olarak sosyal hizmet uzmanlarının eleştirel düşünme ve eleştirel uygulama vasıtasıyla nasıl bir dönüştürücü etki yaratılabileceği üzerine kafa yormaları üzerine yoğunlaşmaları gereklidir.

Çalışmada bu noktaya kadar eleştirel sosyal hizmet teorisinin tanımlanması kökenindeki teoriden aldığı noktalar, varsayımlar, ilkeler, değerler bağlamında ele alınmıştır. Bundan sonraki başlıkta ise eleştirel sosyal hizmet uygulamasının nasıl olduğu açıklanmıştır.

Eleştirel Sosyal Hizmet Uygulaması

Eleştirel sosyal hizmet uygulamasından bahsederken, uygulamanın temelleri olan eleştirel düşünme ve eleştirel eylemden bahsetmek gereklidir. Eleştirel düşünme, uygulamayı biçimlendiren eleştirel eylemin yapılması için temeldir ve sürekli olarak vardır. Adams, Dominelli ve Payne (2002) eleştirel eylemler ile eleştirel düşünce arasındaki sürekli etkileşimin, iyi uygulama ve uygulamayı geliştirme noktasında sürekli ve hiç bitmeyen bir süreç olarak kritik önemde olduğunu dile getirmiştir. Eleştirelliği kullanmak, sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçasıdır. Eleştirelilik bilgiyi, sosyal hizmet uzmanının müracaatçılarla ilişkisini ve anlayışlarını sorgulamasını sağlar. Çalışma yapılacak durumları, yapısal bağlantılar kuracak şekilde değerlendirmeyi ve görünür olan daha geniş bağlamlar içerisine konumlandırılmasını sağlar. Eleştirel uygulama, karşılaşılan ikilemleri çözmekten daha çok, sorgulama yaklaşımını ve anlayışı dönüştürmektedir. Bu anlamıyla eleştirel düşünme, eleştirel uygulamayı biçimlendiren eleştirel eylem yol açar (Adams vd., 2002). Uluğtekin (2014, s. 39)'in belirttiği gibi sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların içinde buldukları durumun toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik yapılarla bağlantısını görür, güç ilişkisini inceler ve

değişmeyi/dönüştürmeyi başarmak üzere eyleme geçerler. Böylece eleştirel düşünme, eleştirel uygulamayı biçimlendiren eleştirel eyleme dönüştürülür. Dolayısıyla öncelikli olarak eleştirel düşünmenin nasıl olduğu ele alınmalıdır.

Paulo Freire (2017) tarafından eleştirel düşünme uygulama yolunda atılmış bir adım olarak “eleştirel bilinç” kavramı dahilinde ele alınmıştır. Sakamoto ve Pitner (2005) eleştirel bilinci; kabul ettiğimiz güç dinamiklerinin ve farklılıkların kendi önyargılarımız, varsayımlarımız ve kültürel dünya görüşümüz üzerine etkisini sürekli olarak derinlemesine düşünme ve inceleme süreci olarak tanımlamışlardır. Eleştirel bilinç; baskın ideolojinin sosyal hizmet uzmanları mesleki rolleri hakkında bakış açılarını nasıl şekillendirdiği sorusunu sorgular. Öte yandan eleştirel bilinç geçerlilikte olan otoriter güç farklarının, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri içindeki yetki alımını nasıl etkilediği konusunun sorgulanmasını içerir (Bransford, 2011, s. 935). Howe (2009, s. 135)’un ifadesiyle, eleştirel düşünme ile kişisel ve mesleki düzeyde gücün oynadığı rolün farkına varılmaya çalışılır. Gücün önemine karşı duyarlı olmayan ve farkındalığı olmayan sosyal hizmet uzmanları, farkında olmadan var olan adaletsiz ve baskıcı uygulamaları pekiştirme riski içerisinde devam etmektedirler. Bu yüzden de sosyal hizmet uzmanlarının eleştirel düşünme konusunda öz düşünümsele uygulamayı gerçekleştirme üzerinde durmaları gereklidir.

Öz düşünümsele uygulama; kişinin eylemlerinin ve yorumlarının, sosyal ve kültürel arka planının ve kişisel geçmişinin, yaşadıkları karşısında duygusal bakış açısının ve kişisel olarak kabul edilen varsayımlarının ve değerlerinin koşullara etkisinin nasıl olduğunun tanımlanmasını ve kişinin uygulamada kendisini konumlandırmasını içerir. Bu süreçte güç ilişkilerinin veya var olan yapıların ve inançların sosyal hizmet uzmanının kendi uygulamasına etkisinin farkına varması sağlanır (Fook, 1999 akt: Allan, 2003, s. 68). Öz düşünümsele uygulama ile birlikte ancak müracaatçıya yönelik eleştirel uygulama gerçekleştirilebilir.

Eleştirel uygulamada değişim için eylemler kapsamında sosyal hizmet uzmanının yanında müracaatçıların da “bilinç artışı”nı ve “eleştirel sorgulama”yı sağlaması üzerinde durulmaktadır. Bilinç artışı ile bireylerde kişisel olanın politik olduğu ilişkisinin bağlamı oluşur. Bireyler baskı koşullarını tanımlayan ve sürdüren söylemlerin ve yapıların daha fazla farkına varır hale gelir. Bilinç artışı süreci, uygulamacıların birlikte çalıştığı bireyler, aileler, gruplar, kuruluşlar ve topluluklarla ortaklık kurmasını, uzmanlığın paylaşımını, mesleki bilgi ve yaşam deneyimlerinden karşılıklı öğrenmeyi, eşitlikçi değerleri ve eylemlere katılımı içerir. Bu içeriği dolayısıyla kavramdaki uzmanın üstünlüğü yok edilmiş olur (Ife, 2001, s. 151; akt: Allan, 2003, s. 65). Eleştirel sorgulama Freire ve Foucault’un düşüncesinden üretilmiş bir strateji olarak; yaşam deneyimlerimizdeki dışsal faktörlerin rolünü vurgulayan, mevcut durumdaki kalıp yargıları veya kabul edilen kavramları dikkate alarak algılama şekillerinin görülmeye başlanmasıdır. Bu sayede diyalog içinde mevcut yapının yıkılması, alternatiflerin keşfedilmesi ve yeni inanç ve fikirlerin yeniden yapılanması olanaklı hale gelir (Allan,

2003, s. 66). Bahsedilen bu iki değişim için eylemler, diyalog halinde müracaatçılarla yapılan görüşmelerde sorulan çeşitli sorularla ve uygulama içerisindeki etkinliklerle sağlanabilir.

Peki eleştirel düşünme, sorgulama veya eleştirel bilinç kazanımı nasıl olabilmektedir? Sakamoto ve Pitner (2005), eleştirel bilinç kazanımına yardımcı olabilecek multi-kültürel uygulamalardan üç kavram tanımlamışlardır. Bu kavramlar kişilerin sosyal kimlikleri, konumsallıkları ve bakış açılarıdır. Sosyal kimlikler kavramı ırk, cinsiyet, sosyal sınıf, cinsel yönelimi, vb. özellikleri içerir ve tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasi etkenlerden yani sosyal yapılardan etkilenir. Konumsallık terimi bu farklı kimlik gruplarının içerisinde bireylerin kendi konumunu nasıl tanımladığıdır, bu da dolayısıyla kendilerini ve diğerlerini kabul etme yollarını etkiler: “Farklı kimliklere aynı zamanda statülerde eşlik edecektir. Yani bazı yönlerden ayrıcalıklıyız, diğer taraftan baskı görmekteyiz. Örneğin, bir erkek, cinsiyeti dolayısıyla ayrıcalıklı olabilirken, engellilik durumu yüzünden ezilebilmektedir.” Bakış açısı teorisi ise, baskı görmüş gruplardan baskı görmeyen gruplara doğru bireylerde alternatif bir gerçeklik algısının nasıl geliştirilebileceğini ifade eder. Bakış açısı teorisi ezilen grupların, ezilmeyen gruplara göre daha fazla anlatılarının farkında olduklarını öne sürer (Sakamoto ve Pitner, 2005, s. 442). Bu hem sosyal hizmet uzmanlarının hem de müracaatçıların eleştirel düşünme ve eleştirel bilinç kazanımında sosyal kimlikleri, kendilerinin farklı kimliklerde nasıl konumlandıkları ve baskı görme durumuna göre gelişen bakış açıları yardımcı olabilmektedir.

Eleştirel bilinç kazanımı, eleştirel sosyal hizmet uygulaması kapsamında çeşitli süreçler içerisinde gerçekleşmektedir. Eleştirel sosyal hizmet uygulama sürecini diğer genelci uygulama sürecinden ayırt edici olarak açıklamak mümkün değildir. Ancak spesifik olarak eleştirel uygulamanın tanımlanmasına Finn ve Jacobson (2008)’in eleştirel süreçler adı altında yaptığı dört temel kategorik ayırım yardımcı olmuştur. Buna göre eleştirel sosyal hizmet uygulamasındaki eleştirel süreçler; “bağlantı kurma”, “öğretme ve öğrenme”, “eylem ve eşlik etme”, “değerlendirme, eleştirel yansıtma ve kutlama” olarak ifade edilmiştir. Bu süreçlerde öne çıkan noktalar şöyle özetlenebilir (akt: Campbell ve Baikie, 2012, s. 75):

- Bağlantı kurma aşamasında öne çıkan noktalar; kişilerarası iletişim, özellikle müracaatçının yaşadığı zorlu koşulları karşısında nasıl hissedebileceğinin düşülmesi noktasında sezgisel empatinin kurulması ve gözlem yapılması, görüşmeler esnasında beden bilincinin farkında olarak iyi bir şekilde müracaatçıyı dinlemek, müracaatçının anlayışına ve herhangi bir konuda direnci varsa buna saygı duyulması ve farklılıklara saygıdır.
- Öğretme ve öğrenme aşamasında; karşılıklı öğrenme, eleştirel sorgulama ve analizin yapılması, aynı sorunu olan bireylerin biraya gelmesi ve ortak çözüm bulmaya yönelik çaba gösterilmesi, kurumsal bilgi, kaynaklar ve desteklerin tanımlanması, öğrenme ve öğretme ikliminin düzenlenmesi, eleştirel farkındalığın geliştirilmesi, değerlendirme konuları üzerinde durulur.
- Eylem ve eşlik etme aşamasında; baskıya meydan okuma ve destek kaynaklarının oluşturulması, planlama, destekleme, karar verme, kaynakları harekete geçirme, katılımcıların

motivasyonunu sağlama, engellere karşı direnme, değişim yaratma, eleştirel eğitim, koalisyon oluşturma, politik analiz ve savunuculuk yapılması üzerinde durulur.

- Değerlendirme, eleştirel yansıtma ve kutlama aşamasında; katılımlı değerlendirme, değerlendirme araçlarının ve süreçlerinin tasarımı, başlatma, sürdürme ve eleştirel yansıtmayı kuvvetlendirme, başarının tanımlanması, katkıların takdir edilmesi, öğrenmeden keyif alma, çalışmada güzellik ve eğlence bulma konuları üzerine odaklanılır.

Eleştirel bilinç kazanımının ya da eleştirel düşünmenin nasıl olabileceğine dair yukarıdaki bu açıklamaların ardından eleştirel düşünme kapsamında baskın ideolojinin ya da güç farklılıklarının nerelerde açığa çıktığına ayrıntılı olarak bakılması gereklidir. Eleştirel düşünme kapsamında ilk olarak “kullanılan dil”e ve ikinci aşamada “gündem belirleme”nin keşfine odaklanılmalıdır. Eleştirel düşünme ve uygulama arasındaki bu etkileşimsel süreç ise, eleştirel uygulamadaki “yargıların içeriği” ve “ideolojiyi sorgulama” üzerinde düşünülmesini gerektirir (Payne vd., 2002). Eleştirel düşünme ve uygulamada bu dört temel nokta üzerinde ayrıntılı olarak durulmalıdır.

Eleştirel düşünme anlamında ilk odağa “kullanılan dil”in alınmasının nedeni, kullanılan dil açığa vurulmayan varsayımları test etmede yardımcı olmasıdır. Örneğin ailelerle çalışma alanında “çift” ve “çocuklar” gibi tanımlayıcı kelimler kullanmak, potansiyel olarak tek ebeveynli ve çocuksuz aileleri dışlayarak aileler hakkında gizli varsayımları ortaya çıkarır (Payne vd., 2002, s. 3). Yani kullanılan dil, baskın ve kabul edilen fikirlerin, yargıların ve ideolojinin göstergesi olarak karşımızdadır. Olumlu ve olumsuz yönde değer yüklü ya da tek ve katı bir tanımlama üzerinden bir dil kullanmak, müracaatçı gruplarının durumlarını değerlendirme konusunda eksik, yanlı ve/veya dışlayan/ötekileştiren bir uygulama yapmaya neden olur. Toplumsal cinsiyet, engellilik, sınıf, etnik köken, cinsel kimlik, yaş, aile gibi yapılar üzerindeki gizli varsayımlar dolayısıyla kullanılan dil, insanların yaşamlarını psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik yönlerden etkiler. Gücün dil üzerindeki yansımaları görmemek, sosyal hizmet uzmanları için adaletsiz ve baskıcı uygulamaları pekiştirme riski içerisinde devam etmesine neden olur. Bu yüzden sosyal hizmet uzmanları kullanılan kelimelerin nasıl güç ilişkisi yarattığının kabulü ile hareket etmelidir.

Eleştirel düşünmenin bir sonraki aşaması “gündem belirlemeyi” keşfetmektir. Sosyal hizmet uygulamasında çalışma yürüteceğimiz meseleye dair gündem belirleme çoğunlukla kurum ve kuruluşların, yöneticilerin veya çalışanların kontrolindedir. Müracaatçılar bu noktada pasif bir konumda hizmet aldıkları kurumlarda kendilerine dayatılan gündemleri kabul etmek durumundadırlar. Sosyal hizmet uzmanları ise, gündemin kimin tarafından belirlendiği noktasında dikkatli olmalıdır. Çünkü uygulamada gündemi belirlemeyi etkileşimli hale getirmek ve müracaatçıları sürece dahil etme çabası vardır (Payne vd., 2002, s. 3). Eğer gündemi çoğunlukla tek taraflı ve müracaatçının katılımı olmaksızın üstten bir şekilde belirleyerek çalışmayı ilerletiyorsak, o zaman yine baskıcı bir uygulama yürütülmüş olur. Çünkü eleştirel sosyal hizmet uygulamasında eşitlikçi ilişkinin sağlanması gereklidir. Bu yüzden eleştirel düşünme kapsamında gündemin kim tarafından

ve hangi koşullarda belirlendiği üzerinde durulması güç paylaşımının sağlanması ve baskının sosyal hizmet uygulamasında devam ettirilmemesi için önemlidir.

Eleştirel düşünme ve uygulama, yaptığımız “yargıların içeriği”ni de dikkate almayı içerir. Örneğin “aile içinde yaşamak iyidir.” yargısı üzerinden gidildiğinde sosyal hizmet çalışması yürütülen müracaatçının ailesi ile deneyimleri “iyi” olmaktan çok uzakta olabilir. Örneğin bireyin aile içi şiddet, istismar gibi deneyimleri olabilir. Sosyal hizmet, genellikle müracaatçının bu şekilde deneyimiyle empati kurmak için yansıtıcı düşünmeyi kullanmayı içerir. Yansıtıcı düşünme, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları birlikte düşünerek ve birlikte hareket ederek kendilerini aynı resme koydukları bir süreç içinde olmaları anlamına gelir. Sosyal hizmet uzmanı genel bir varsayımla bir yargıda ve sınıflandırmada bulunma konusunda dikkatli olmalıdır. Bir diğer konu, çalışanın kendi deneyimlerinin sonucundaki yargılarının müracaatçıların taleplerine nasıl yanıt verdiğini etkilediğinin farkında olmasıdır. Bunun farkında değilse, müracaatçılara kendisi ile eşit şartlarda sürece katılma fırsatı vermemiş olur (Payne vd., 2002, s. 4). Yani Foucault’un belirttiği gibi baskın fikirlerin farkında olmak önemlidir. Bu baskın fikirler, sosyal, tıp, hukuk gibi bilimler vasıtasıyla oluşturulan ve üretilen bilgiye bağlı sosyal etkilerin sunduğu sosyal güçle, kim olduğumuzu, neyin hoş görülebilir olduğunu, kim tarafından ne zaman, ne şekilde ve neyin söylenilebileceğini şekillendirir (Seidman, 2004; akt: Howe, 2009, s. 132). Bu kapsamda eleştirel sosyal hizmetin temellerinden eleştirel düşünmenin kendimize yönelik kısmı olan öz düşünümsel uygulama gerçekleştirilmelidir.

Eleştirel düşünme ve uygulamada “ideoloji”yi sorgulama konusunda ise müracaatçı ile çalışırken yansıtıcı bir şekilde söz konusu durumda hangi görüşlerin, ideolojilerin var olduğu ve bu görüşlerin hangi daha geniş düşüncelerle nasıl çatıştığı veya bağlantılı olduğu sorulur. Bunun yanında sosyal hizmette kullanılan ideolojilerin de sorgulaması yapılır. Sosyal hizmette seçici bir yaklaşımla kullanılan ideolojiler bir yandan karmaşıkla baş etmede yararlı bir yol olurken, bir yandan ise ideolojilerin altında yatan varsayımların çoğu kesin kabul edildiği için, onları yeniden düşünmeye yeterince açık olamamayı da beraberinde getirebilir (Payne vd., 2002, s. 4-5). Bu yüzden de eleştirel sosyal hizmet uygulamasında bütüncül olarak müracaatçının görüşlerinin, toplumdaki baskın ideolojinin ve uygulamada kullanılan ideolojilerin sorgulanması üzerinde durulur.

Eleştirel düşünme ve uygulamada keşfedilmesi ve üzerinde durulması gereken “kullanılan dil, gündem belirleme, yargıların içeriği, ideolojiyi sorgulama” gibi konularda, sosyal hizmet uygulaması kapsamında Moreau (1997; akt: Allan, 2003, s. 59)’nun sorunun analizini yaparken sorduğu şu sorular yardımcı olacaktır:

- Mevcut sorun nedir ve müracaatçının soruna ilişkin düşünce yapısı (ideolojisi) nedir?
- Müracaatçıyı tanımlayan kimdir? Özellikle müracaatçının yaşadığı nesnel şartlar ve fiziki koşullar nelerdir?
- Müracaatçının karşılaştığı soruna ilişkin ve müracaatçının kim olduğu ile ilgili toplumdaki baskın ideoloji nedir? Müracaatçı bu ideolojiye ne kapsamda uyum gösteriyor?

- Birey(ler)le imzalanan sözleşmedeki müracaatçılar kimdir? Kalıcı bir şekilde müracaatçılarla ve onlar gibi olan diğer kişilerle çalışmada ilişkili olan ihtiyaç çalışmaları nelerdir, bunlar kim tarafından yapılmalıdır? (Moreau, 1997, s. 15-26; akt: Allan, 2003, s. 59).

Eleştirel sosyal hizmet uygulamalarında değişim için uygulamalardan bir diğeri güçlendirme çalışmasıdır. Eleştirel sosyal hizmet uygulamaları kapsamında özellikle sosyal hizmet disiplini, müracaatçıların gördükleri baskı konusunda bilinçlenmeleri ve bunun karşısında güçlü hale gelmeleri için kullanılan kökenlerini eleştirel teoriden alan temel yaklaşım “güçlendirme yaklaşımı” kullanılmaktadır. Güçlendirme yoluyla eleştirel teorideki var olanın ötesini görerek baskının köklerini bulmak” söylemine benzer şekilde bireyler, baskı yaratan koşulları ve bunların yaşamları üzerindeki yansımalarını kavrayarak, eyleme geçme ve bunlarla baş etme noktasında güçlenirler (İçağasıoğlu Çoban ve Buz, 2008, s. 86). Eleştirel sosyal hizmetteki güçlendirmede kişisel düzeyde kişilerin yaşamları üzerindeki kontrolü almaları, kültürel düzeyde baskın grupların tutumların ve baskıcı değerlerin sürdürülmesindeki kalıp yargıya ve ayrımcı varsayımlara meydan okuma, yapısal ve politik düzeyde toplumun yapısından kaynaklanan güç ilişkilerine meydan okuma üzerine odaklanılır (Gutiérrez vd., 1998; Allan, 2003).

Eleştirel sosyal hizmet uygulamalarında değişim için uygulamalardan biri olarak sosyal hizmetin rollerinden savunuculuk kullanılmaktadır. Savunuculuk yapma konusunda; sosyal adaletsizliğe uğramış, güçsüz bireyler, gruplar, kuruluşlar ve toplumlar ve savunmasız, ezilenlerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için sosyal yapıların değişimi üzerine odaklanır (Bransford, 2011, s. 934). Eleştirel sosyal hizmette sosyal hizmet uzmanlarının rollerinden biri olan savunuculuk çok boyutludur. Savunuculuk; karar verme davranışına etki etme girişiminde diğerleri için eylemde bulunma, arabuluculuğu ve aracılık (kaynaklarla insanları buluşturma noktasında) etmeyi içerir. Geleneksel olarak vaka savunuculuğu ve sınıf veya dava savunuculuğunun yanında, 1980’lerden beri gelişen öz savunuculuk, vatandaş savunuculuğu, akran savunuculuğu, sistemik savunuculuk gibi yeni savunuculuk çeşitleri etrafında savunuculuk faaliyetleri yürütülebilir (Allan, 2003, s. 70).

Eleştirel sosyal hizmet uygulamalarında değişim için uygulamalardan bir diğeri “kollektif eylem, birlik olma ve yurttaş katılımı”dır. İnsanların biraya gelmesiyle oluşan grupların, bilinç artışı için fırsatlar sağlama, dayanışmanın gelişmesi, baskıcı kuralların, koşulların, kurumların ve düşüncenin değişimi için lobicilik ve birlik olma durumu kolektif eylem olarak ifade edilebilir (Allan, 2003, s. 71). İnsanların bir araya getirmeyi sağlama rolüne vurgu ve kolektif eylem vasıtasıyla dezavantajlı insanları sesleri duyurulmaya çalışılır. Bu uygulama kapsamında aktivist sosyal hizmetin bir parçası olarak insanların topluma katılımına engel olan faktörlerin, tanımlanması, güç ve baskı sorunlarının biçimlerinin nasıl olduğu, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin, dezavantajlı insanların yaşamları üzerinde nasıl etki ettiği ve diğer insanlara yönelik farkındalık kazanmayı içeren bilinç artışı üzerine odaklanılır (Trevithick, 2012, s. 346). Dolayısıyla burada yer verilen eleştirel sosyal hizmet anlayışı ile değişim için uygulamalara dair yer verilenlerin hepsi birbiri ile bağlantılı, birbirini tamamlayan ve

besleyen uygulamalardır. Örneğin öz savunuculuğun gelişmesi güçlendirme, bilinç artışı, eleştirel sorgulama gibi çalışmaların bir arada gerçekleştirilmesini içerir. O yüzden uygulamalarda temelden başlayacak şekilde eleştirel düşünmeyi sağlamak, uygulamayı biçimlendiren eleştirel eylemin yapılmasına zemin hazırlamak üzerinde odaklanılmalıdır.

SONUÇ YERİNE

Sosyal hizmetin tarihsel olarak bireysel müdahaleler ve sosyal değişim üzerine odaklanma konusu üzerine tartışmalar ve eleştirel sosyal hizmete dair çeşitli yaklaşımlara olan ilgi, kriz dönemlerinde refah devleti uygulamalarındaki değişikliklerle birlikte artarak devam etmiştir. Bu dönemlerde sosyal hizmet bu krizin yarattığı olumsuzluklara çözüm arama girişimleri ile dönüşürken, eleştirel teori temeliyle eleştirel sosyal hizmette gelişmiş ve güçlenmiştir. Eleştirel sosyal hizmet radikal, yapısal, feminist, baskı karşıtı, ayrımcılık karşıtı, ırkçılık karşıtı ve post modern yaklaşımları ve insan hakları odaklı uygulamaları kapsayan bir yerde durmaktadır. Bu yaklaşımları kapsayan eleştirel sosyal hizmette kişisel olarak ifade edilen durumların daha geniş bağlamda sosyal yapı içerisinde politik düzeyde ele alınarak, eşitsizlik ve adaletsizlik karşısında güçlenme, özgürleşme, sosyal değişim ve dönüşüm temelinden hareket edilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin tanımlamalarında da “eleştirel düşünme, eleştirel uygulama için eleştirel eylemde bulunma” temelde yer almaktadır.

Sosyal hizmet uygulamalarında öncelikli olarak eleştirel düşünme biçiminin kazanılması üzerine odaklanılmaktadır. Eleştirel bilincin geliştirilmesiyle baskın ideolojinin ve güç ilişkilerinin günlük yaşamda nasıl hâkim olduğunun görülebilir. Bunun için sosyal hizmet uzmanının hem öz düşünömsel uygulama ile kendi bakış açısını değerlendirmesi hem de uygulamayı yönlendiren daha geniş bağlamdaki etkilere odaklanması gereklidir. Eleştirel sosyal hizmet, karşılan sorunların sosyal eşitsizliklerin bir sonucu olduğu ve sosyal yapı ile alakalı olarak ele alınması gerektiğinden hareketle, sosyal değişimi sağlama yönünde çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları, uygulamalarında sosyal dönüşümün nasıl sağlanacağı üzerinde düşünmelidir. Bu dönüşüm için hem sosyal hizmet uzmanları hem de müracaatçılarla birer eyleyen özne olarak görölmektedir. Müracaatçılarla eşit ilişki kurarak yapılan çalışmalarda sosyal adaleti sağlama yönünde bir kasıtlı eylemlilik ile eleştirel sorgulama, eleştirel bilinç kazanımı, güçlendirme, savunuculuk, kolektif eylemlilik içeren eleştirel uygulama gerçekleştirilmeye çalışılır. Yapılan uygulamaların özellikle sosyal sorunların nedenlerine inilmeden eşitsizlikleri pekiştiren biçimde olmamasına özen gösterilmesi anlamında eleştirel sosyal hizmet teorisi önemli bir çerçeve sunmaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (Eds.). (2002). *Social Work. Themes, Issues And Critical Debates*. Basingstoke, England: Palgrave.

- Agllias, K. Howard, A. Schubert, L. & Gray, M. (2016). 'Australian workers' narratives about emergency relief and employment service clients: Complex issues, simple solutions', *Australian Social Work*, 69, 3: 297-310. doi:10.1080/0312407X.2015.1049627
- Allan, J. (2003). Theorising critical social work-Practising critical social work. Allan, J. Pease, B. & Briskman, L. (Eds.), in *Critical Social Work: An Introduction To Theories And Practices* (pp. 32- 72). Crows Nest, AU: Allen and Unwin.
- Allan, J., Pease, B., & Briskman, L. (Eds.). (2003). *Critical Social Work: An Introduction To Theories And Practices*. Crows Nest, AU: Allen and Unwin.
- Bransford, C. L. (2011). Integrating Critical Consciousness into Direct Social Work Practice: A Pedagogical View. *Social Work Education*, 30 (8), 932–947. doi:10.1080/02615479.2010.534449
- Campbell, C. & Baikie, G. (2012). Beginning at the Beginning: An Exploration of Critical Social Work. *Critical Social Work*, 13 (1), 67-81.
- Coakley, J.J. (2004). *Sports In Society: Issues And Controversies*, McGraw-Hill, Michigan University.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. New York, NY: Palgrave.
- Dominelli, L. (2009). Repositioning social work, Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (Eds.). in *Social work: Themes, issues and critical debates* (pp.13-25). Palgrave Macmillan.
- Ferguson, I. (2008). *Reclaiming Social Work: Challenging neoliberalism and promoting social justice*, Sage, London.
- Fook, J. (2002). *Social Work Critical Theory And Practice*. London, England: Sage.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev. V. Urhan), İstanbul: Birey.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden ve O. Akınbay), İstanbul: Ayrıntı.
- Freire, P. (2017). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek) (15. Baskı), İstanbul: Ayrıntı.
- Gal,W., Levin, L. & Nevo, M.C. (2014). Applying Critical Social Work in Direct Practice With Families, *Child and Family Social Work*, 19, 55–64. doi:10.1111/j.1365-2206.2012.00880.x
- Gutiérrez, L. M., Parsons, R. J., & Cox, E. O. (1998). *A model for empowerment practice. Empowerment in social work practice: A sourcebook*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Co.
- Healy, K. (2001). Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. *Critical Social Work*, (2):1.

- Herz, M. & Johansson, T. (2011). Critical social work-Considerations and suggestions. *Critical Social Work*, 12(1), 28-45. doi:10.22329/csw.v12i1.5843
- Howe, D. (2009). *A Brief Introduction to Social Work Theory*, United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Ife, J. (2013). Foreword, in Morley, C. Macfarlane, S. and Ablett, P. (2014). *Engaging with Social Work: A critical introduction*, (pp. vii-ix), Cambridge: Cambridge University Press.
- International Federation of Social Workers (IFSW) (2013). 'Definition of Social Work', 'Core Mandate', Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- İçağasıoğlu Çoban, A. ve Buz, S. (2008). Eleştirel Teori: Gelişimi, Kabulleri Ve Sosyal Hizmette Kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1), 71-88.
- Martin, J. (2003). Historical development of critical social work practice. Allan, J., Pease, B. & Briskman, L (Eds.), *Critical social work: An introduction to theories and practices in* (pp.17-31). Crows Nest, AU: Allen and Unwin.
- Mattsson, T. (2014). Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia*, 29(1), 8-17. doi:10.1177/0886109913510659
- Mendes, P. (2003). Social workers and social action: a case study of the Australian association of Social Workers' Victorian branch. *Australian Social Work*, 56(1), 16-27. doi:10.1046/j.0312-407X.2003.00053.x
- Morley, C. (2004). Critical reflection in social work: A response to globalization. *International Journal of Social Welfare*, 13, 297-303. doi:10.1111/j.1468-2397.2004.00325.x
- Morley, C., Macfarlane, S. & Ablett, P. (2014). *Engaging with Social Work: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Payne, M. (2017). Applying critical social work theory in practice. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 22(3), 169-193. doi:10.4467/24496138ZPS.17.011.8006
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet*, K. Karataş (Çev Ed.), Ankara: Nika Yayınevi.
- Payne, M., Adams, R. & Dominelli, L. (2002). On Being Critical in Social Work, Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (Eds.) in *Critical Practice in Social Work* (pp.1-12). New York: Palgrave.
- Payne, M., & Askeland, G. A. (2008). *Globalization and International Social Work: Postmodern Change and Challenge*. London: Cambridge University Press
- Pease, B., & Fook, J. (Eds.). (1999). *Transforming social work practice: Postmodern critical perspectives*. London, England: Routledge.

- Sakamoto, I., & Pitner, R. O. (2005). Use of critical consciousness in anti-oppressive social work practice: Disentangling power dynamics at personal and structural levels. *British Journal of Social Work*, 35, 435-452. doi:10.1093/bjsw/bch190
- Trevithick, P. (2012). *Social Work Skills And Knowledge*, United Kingdom: The McGraw Hill.
- Uluğtekin, S. (2014). Kanunla İhtilaf halindeki Çocuklar: Eleştirel Düşünme ve Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Bazı Özellikleri. V. Işıkhan (Haz.) *Prof. Dr. Gönül Erkan’a Armağan Sosyal Hizmet ve Mülakat* (s. 38-49). Ankara.
- Wallace, J., & Pease, B. (2011). Neoliberalism and Australian social work: Accommodation or resistance?. *Journal of Social Work*, 11(2), 132-142. <https://doi.org/10.1177/1468017310387318>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Ergenlerle Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yaratıcı Dramanın Kullanımı¹

Using Creative Drama in Social Work Practices with Adolescents

Ahmet EGE¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ahmettege@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4805-8100

Başvuru: 23.06.2020
Kabul: 15.01.2021

Atıf:
Ege, A. (2021). Ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 403-420. DOI: 10.33417/tsh.756815

ÖZET

Bu çalışmada, sosyal hizmet uygulamalarına, yaratıcı dramanın sunabileceği katkı ergenlik dönemi üzerinden ele alınmış ve ergenlerle gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarına, yaratıcı dramanın hangi kuruluşlarda nasıl bir katkı sağlayabileceği örneklerle tartışılmıştır. Sosyal hizmet, ergenlerin sorunlarının çözümü, ihtiyaçlarının karşılanması ve haklarının sağlanması için, bütüncül bir bakış açısıyla ergen ve ergenin etkileşimde olduğu çevre üzerinden uygulamalar yapmaktadır. Sosyal hizmet alanlarında üzerinde önemle durulan uygulamalardan biri de grupla çalışmadır. Bir grupla çalışma yöntemi olan yaratıcı drama, içerdiği oyunsu süreçler, gerçekleştirilen canlandırmalar ve bu canlandırmalarla sağlanan sorgulama ve yapılan değerlendirmelerle grup üyeleri ya da katılımcılar için önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu yönüyle yaratıcı drama bu çalışmada, ergenlik dönemine ilişkin sorgulamalara, dönemin gelişim görevlerine, ergenlerin sorunlarına, ihtiyaçlarına ve haklarına yönelik önemli kazanımları beraberinde getirebilecek bir yöntem olarak tartışılmıştır. Bu kapsamda yaratıcı drama, ergenlerle çalışılan sosyal hizmet kuruluşlarına ve sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlayabilecek bir grupla çalışma yöntemi olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, sosyal hizmet, grupla çalışma, yaratıcı drama

ABSTRACT

In this study, the contribution of creative drama to social work practices was discussed through adolescence. This contribution is discussed with examples of social work organizations where social workers work with adolescents and what kind of work can be done. Social work carries out applications over the environment where adolescents and adolescents interact with a holistic perspective in order to solve problems of adolescents, to meet their needs and to ensure their rights. One of the most emphasized practices in social work is group work. Creative drama, which is a method of working with a group, provides important gains for group members or participants with its playful processes, animations, and the questioning and evaluations provided by these animations. In this respect, creative drama has been discussed in this study as a method that can bring important gains to the questioning of adolescence, the developmental tasks of the period, the problems, needs and rights of adolescents. In this context, creative drama is considered as a method of working with a group that can contribute to social service organizations and social work practices that work with adolescents.

Keywords: Adolescence, social work, working with group, creative drama

¹ Bu makale, 24-27 Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen 30. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi'nde özet bildirisi olarak sunulan çalışmanın genişletilerek makaleye çevrilmiş halidir.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi sosyal bilimlerde üzerinde önemle durulan gelişim dönemlerinden biridir. Ergenlik, ergenin kendisi ve çevresiyle ilgili anlamlandırmalarının derinleştiği, kendi kimliğini oluşturmaya yönelik çabasının sergilendiği, etkileşimde olduğu sosyal çevrenin öneminin arttığı bir dönemdir. Ergenlik döneminde, ergenin etkileşimde olduğu çevrenin güçsüzleştirici ya da destek sağlayan pratiklerine yüklenen anlam oldukça önemlidir. Ergenlik dönemindeki olumlu ve olumsuz yaşam deneyimlerinin, ergenin bugünü ve geleceği için önemli çıkarımları olabilmektedir. Özellikle çeşitli olumsuz yaşam deneyimleriyle sosyal hizmet uygulama alanlarının konusu haline gelen ergenler açısından, onları güçsüzleştirici pratiklerin farkında olmak ve buna ilişkin nitelikli uygulamalar yürütmek oldukça önemlidir.

Akademik bir disiplin ve uygulamalı bir meslek olarak sosyal hizmet (IFSW, 2014), ergen ve ergenin çevresel sistemleri arasındaki etkileşime yönelik uygulamalar gerçekleştirmektedir. Sosyal hizmet, çocuk ve gençlik refahına ilişkin çoklu düzeyde koruyucu-önleyici, değiştirici-geliştirici ve tedavi edici-rehabilite edici çalışmalar yürütmektedir. Sosyal hizmet uygulamaları, ergenin kendisi ve en yakın çevresi olan aile, akran, okul sistemine yönelik bireyle, grupta ve toplumla çalışmaya ilişkin uygulamalar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmada belirtilen uygulama düzeyleri arasında grupta çalışma uygulamaları üzerinde durulmuştur. Gruplar katılımcılar için önemli bir öğrenme ve gelişim fırsatı sunmaktadır. Grup içerisinde katılımcılar bir yandan kendilerini ifade ederken diğer yandan grubun fikirlerini, düşüncelerini öğrenir. Böylece grup çalışmalarında başkalarına ve kendilerine ilişkin, ortaklıklar ve farklılıklar üzerinden bir farkındalık sağlanmaktadır. Uygulayıcılar, katılımcılar ve grup atmosferinin kendisi grupta çalışma sürecinde önemli bir kazanım sürecini ortaya koyar. Sosyal hizmet uzmanları gelişim, terapi, eğitim, sosyalleştirme, destek ve etkileşim grupları gibi pek çok grup türünde bireylere, gruplara yönelik hizmetler sunmaktadırlar.

Yaratıcı drama da ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında kullanılabilecek bir grupta çalışma yöntemi olarak ele alınabilir. Ergenlerle yapılan çalışmalarda, sosyal hizmet uzmanları yaratıcı drama yöntemini kullanarak ergenlere, ailelerine ve ergenlere hizmet sunan bireylere ilişkin bilgilendirme, farkındalık vb. çalışmalar yapabilir. Özellikle yaratıcı dramada yer alan oyunsu süreçler, gerçekleştirilen canlandırmalar ve bu canlandırmalarla sağlanan sorgulama ve yapılan değerlendirmeler bireyin belirli kazanımlara ulaşmasını sağlar. Bu kazanım genel olarak bir konunun öğrenilmesi, fark edilmesi olabileceği gibi özellikle sosyal hizmet uygulamaları sürecinde çeşitli zorlu yaşam deneyimleri içerisindeki ergenler için bir ihtiyacın karşılanması, bir sorunun çözülmesi ya da haklarının kazanılmasına yönelik bir kazanıma da dönüşebilir. Ergenlik dönemi için, bireyin kendi kimliğini oluşturması, önemli bir gelişim görevi olarak bilinir. Bu kapsamda, grupta çalışma yöntemi ve yaratıcı drama, bireye olumlu bir grup atmosferi içerisinde kendini ifade etme, kendini tanıma, kendini başkalarının gözünden görme, farklılıklarını görme gibi imkânlar sunarak ergenin kimlik gelişimine katkı yapma potansiyeline sahiptir.

Yaratıcı dramaya ilişkin çalışmalar için bir gruba, yaratıcı drama alanına ve yöntemine hâkim, deneyimli bir eğitime, grubun rahatça kullanabileceği açık ya da kapalı bir mekâna ve grubun canlandırma yapabileceği dramatik yapıya sahip bir düşünceye gereksinim vardır. Bu bileşenlerin bir arada bulunduğu durumlarda yaratıcı drama bir grup üyelerinin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir konuya ilişkin, konunun farklı yönleri ya da çatışan durumlar üzerinde yapılan canlandırmalarla bireyin elde edeceği kazanımlara odaklanır (Adıgüzel, 2019).

Bu kapsamda bu çalışmada ergenlerle grupla çalışma yöntemi aracılığıyla gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarında, yaratıcı dramanın sunabileceği katkı ele alınmak istenmiştir. Çalışma, ergenlerle sosyal hizmet uygulaması ve grupla çalışma, yaratıcı drama ve ergenlerle yapılan yaratıcı drama çalışmaları, ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanımı ana başlıkları üzerinde şekillenmiştir. Diğer taraftan çalışmada sosyal hizmet alanyazınında yaratıcı drama, ergenlerle yaratıcı drama yöntemiyle çalışılabilecek sosyal hizmet kuruluşları ve ergen ve ergenin çevresine yönelik gerçekleştirilebilecek yaratıcı drama çalışmaları ele alınmıştır. Bu yönüyle çalışmanın, sosyal hizmet ve yaratıcı drama arasındaki bağlantıya ilişkin bir fikir ortaya koyması da beklenmektedir.

ERGENLERLE SOSYAL HİZMET UYGULAMASI VE GRUPLA ÇALIŞMA

Bu başlıkta ilk olarak ergenlerle sosyal hizmet uygulaması açıklanmış olup ardından grupla çalışma ve grupla çalışmanın önemi ele alınmıştır.

Ergenlerle Sosyal Hizmet Uygulaması

Ergenlik dönemi biyolojik, bilişsel ve toplumsal anlamda ergen için önemli bir gelişim dönemidir. Ergen, biyolojik olarak bedeninde yaşanan değişimleri anlamlandırmaya çalışmakta, bilişsel olarak soyut kavramlar hakkında düşünmekte ve çok boyutlu bir düşünme etkinliği içine girmektedir. Toplumsal olarak yetişkini olmaya hazırlandığı topluma ilişkin bir yeniden tanımlama yapmakta, etkileşimleri üzerine deneyimler elde etmekte, özerklik ve kimlik oluşumu üzerine bir gelişim yaşamaktadır. Steinberg (2013), ergenlik döneminin temel konularını aile, akran grupları, okullar, iş ve serbest zaman, kimlik, özerklik, yakınlık, cinsellik ve başarı olarak belirtmektedir.

Bu temel konuların içerisinde ise ergenler için sorun oluşturan pek çok durum bulunmaktadır. Özellikle ailelerden ve okuldan beklenen desteğin gerçekleşemediği durumlarda ergenler, yaşadıkları sorunlarla baş etmekte güçlük çekebilmektedirler. Bireyin gelişimi için ailenin ve okulun sorumluluğu yadsınamaz noktadadır. Bununla birlikte ailenin ve okulun sorumluluğunu yerine getiremediği ya da getiremediği durumlarda yaşanan sorunlar, ergen için durumu içinden çıkılmaz bir hale dönüştürebilmektedir. Duyan ve Özgür Bayır (2016), bir gencin kendi kimliğini oluşturmaya çalıştığı bu süreçte karşılaştığı mikro ve makro sorunları; psikolojik sorunlar, intihar, kuşak çatışması, alkol ve madde kullanımı, erken yaşta çalıştırılma, işsizlik, boş zamanların değerlendirilmesi ve ekonomik sorunlar olarak belirtmişlerdir. Steinberg (2013) de madde kullanımı, antisosyal davranış, şiddet, intihar, stres, okul terki, akademik başarının düşüşü, gelecek beklentisi, sosyo-ekonomik

statü kaynaklı sorunlar, istismar ve aile-akran-okul üçgeninde yaşanan diğer pek çok sorunun bu gelişim döneminin gerçekliği dâhilinde olduğunu vurgulamaktadır.

Gencin, bir birey olarak değerinden ziyade; ailede, okulda ya da toplumda kendisine atfedilen değerler bütünü, gençliğe yüklenen anlam, gençlere ilişkin gerçek dışı ve yüksek beklentiler ya da önyargılar da yine bu döneme ilişkin sorunlardan biri olarak düşünülmelidir. Bu açıdan ergenlik dönemi ergenler için, hem pek gelişim göreviyle ilgilenmek zorunda oldukları hem kendilerine geleceğe ilişkin hazırlık yapma sorumluluğu verilmiş hem de kendilerine atfedilen değeri karşılamak durumunda bırakıldıkları bir dönem görünümünde olabilmektedir. Steinberg (2018), ergenlik dönemine ilişkin pek çok olumsuzlamanın ve kalıp yargının bulunduğunu, genel olarak bu döneme atfedilen karmaşıklığı ise ergenlerden çok yetişkinlerin yaşadığını belirtmektedir. Steinberg (2018) özellikle beyin bilimsel açıklamalar ve ergenin yaşadığı tüm gelişim açısından, ergenlik dönemini bir fırsatlar dönemi olarak vurgulamaktadır.

Bu kapsamda, ergenlik dönemine olan bakış açısı önem taşımaktadır. Bu dönemi sadece bir kriz dönemi ya da karmaşık bir dönem olarak ele almak güçsüzleştirici bir pratik sunma riskini taşımaktadır. Bu açıdan, bu dönemde ergenin yaşadığı gelişimi ve dönemin gelişim görevlerine ilişkin gösterilecek çabayı olumlu bir bakış açısıyla desteklemek önemlidir. Sosyal hizmet, bu bakış açısı üzerinden, ergenlere yönelik güçlendirici bir pratikle uygulamalar gerçekleştirebilecek olan bir disiplin ve meslektir. Bu noktada, ergenlerle yapılacak sosyal hizmet uygulamalarının temel amacının, ergenlik döneminin bir fırsatlar dönemi olabilmesi için, ergeni etkileşimde olduğu çevreyle birlikte ele alarak, gelişimine katkıda bulunmak, onu güçlendirmek ve buna ilişkin çözümler üretmek olarak ele alınabilir. Ergenlik dönemi; sosyal hizmetin çocukların, ergenlerin ve gençlerin refahına ilişkin çalışmalar yapıyor olması, pek çok sosyal hizmet kuruluşunda ergenlerin haklarına, ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelik uygulamalar gerçekleştiriliyor olması gibi sebeplerle sosyal hizmetin konusu olan gelişim dönemlerden biridir. Bu döneme ilişkin sağlanacak derinlikli bir bilgi, beceri ve değer temeli, ergenlere sunulacak hizmetlerin niteliğine katkı yapacak olduğu için ergenlik dönemi bilimsel çalışmalar, araştırmalar bağlamında da sosyal hizmetin gündemlerinden birini oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet, bireylerin iyilik halini geliştirmek, sorunlarını çözmek, bireyleri güçlendirmek ve özgürleştirmek için çalışan, toplumsal değişimi, gelişimi ve bütünleşmeyi destekleyen, bireylerle toplumsal yapıları ilişkilendiren ve bireylerin çevreleriyle etkileşim noktalarına müdahale eden uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplin olarak ele alınmaktadır (IFSW, 2001; IFSW, 2014). Bu tanımdan yola çıkarak sosyal hizmetin; ergenlerin sorunları, ihtiyaçları ve hakları açısından hem ergenle hem de ailesi, okulu, yaşadığı çevre ve daha geniş sistemlerle çalışarak ergenlerin refahını artıracak uygulamalar yapan bir meslek ve disiplin olduğu belirtilebilir. Sosyal hizmetin, bireyi çevresi içerisinde ve çevresiyle bir bütün olarak değerlendirmesi etkili bir uygulama için fırsat sağlamaktadır.

Ergenlerin refahına yönelik uygulamalar, ailelerine ilişkin çalışmalar yapılmadan ya da çocukların yaşadıkları ortamın, sosyal çevrenin, kurumsal hizmetlerin ve politikaların uzağında gerçekleştirildiğinde, etkili bir uygulama niteliğine sahip olamamaktadır (Adams, 2015). Bu noktada ergenler için yapılacak çalışmalarda en önemli paydaşlar aile, okul ve akran sistemleri olmaktadır. Özellikle ailenin ve okulun ergenler için önemli bir destek kaynağı olması beklenmektedir. Bununla birlikte daha geniş çevrede kurumsal hizmetlerin de ergenlerin refahı için kurgulanması ve koruyucu-önleyici çalışmalar yapması önemlidir.

İçerisinde buldukları aile, okul ya da çevre, bir destek mekanizması olmadığında ya da daha çok sorun üreten sistemler haline geldiğinde, ergenler için çeşitli kurumsal hizmetler gündeme gelebilmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanlarının, doğrudan çocuklarla ve ergenlerle çalıştığı kuruluşların bazıları; yetiştirme yurtları, çocuk destek merkezleri, çocuk ergen madde bağımlılığı tedavi merkezleri, çocuk gençlik ceza infaz kurumları, çocuk eğitim evleri şeklinde sıralanabilir. Bu kuruluşlar genel olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ya da Sağlık Bakanlığına bağlı kuruluşlardır. Kamu kurumları dışında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında da sosyal hizmet uzmanları çocuklara, ergenlere ve gençlere yönelik mesleki uygulamalar gerçekleştirmektedir.

Bu kuruluşlarda, sosyal hizmet uzmanları çeşitli sebeplerle ailesinin yanında kalamayan, ihmale ve istismara maruz bırakılmış, zorlayıcı bir yoksulluk deneyimi olan, travmatik deneyimlere sahip, bağımlılık öyküsü bulunan, suça sürüklenmiş ya da özel gereksinimi olan ergenlerle çalışmaktadırlar. Bu kuruluşlarda, ergenlerin yaşadığı sorunları en az olumsuz deneyimle atlatalmaları, yaşam kalitelerinin artması, sorunlarının çözülmesi, ilişkilerin düzenlenmesi, kuruluş bakımı ya da desteği, sonrasına yönelik beceri kazanması, ihtiyaçlarının karşılanması, haklarının sağlanması, gelecek beklentisinin artırılması gibi amaçlarla uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Grupla Çalışma

Sosyal hizmet uygulamaları mikro, mezo, egzo ve makro düzeylerde; birey, aile, grup, örgüt ve topluluklara yönelik gerçekleştirilebilmektedir. Ergenlerin refahına katkıda bulunmak için gerçekleştirilen uygulamalarından biri "grupla çalışma"dır. Grupla çalışmaya yönelik bilgi, beceri ve değer temeli, sosyal hizmet lisans programlarında üzerinde önemle durulan konulardan biridir.

Gruplar, grupla çalışma sürecine katılan bireyler için çeşitli kazanımlar sunmaktadır. Grup çalışması, bireyler için karşılıklı destek, problem çözme becerilerinin artırılması, grup üyelerinin birbiriyle yardımlaşabileceği bir ortamın oluşması, bireylerin güçlenmesi ve grup sürecinin bireyler için olumlu bir pekiştirme olanağı sunması, bireylerin davranışlarının grup süreçlerinden etkilenebilmesi gibi fırsatlar bu kazanımlar arasında sayılabilir (Rogers, Whitaker, Edmondson ve Peach, 2019). Duyan (1997), grupla çalışmanın, bireylerin sosyal uyumuna katkıda bulunduğunu ve bireylerin kendilerine yönelik gözlemlerini artırdığını vurgulamıştır. Buna göre; grupla çalışma, bireylerin kendi davranışlarını grup süreçleri üzerinden görebilmesi ve davranışlarının başkaları üzerindeki etkilerinin

ayrımına varabilmesi için faydalı bir atmosfer sağlamaktadır. Teater (2015), grupla çalışmayı, ortak deneyimleri ya da diğer bazı ortak özellikleri üzerinden bir araya gelen bireylerin deneyimlerini paylaşarak karşılıklı yardım sağladıkları, bireysel ve kolektif değişimi güçlendiren bir uygulama olarak ele almaktadır. Lindsay ve Orton (2014) ise grupla çalışmanın, bireylerin ve grupların gereksinimlerinin karşılanması ve sorunlarının çözümü için bir değişim başlatması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.

Grupla çalışma süreci, katılımcıların daha hızlı öğrenmesine, davranış ve tutumlarını değiştirmesine, bilgi edinme gereksinimlerinin karşılanmasına ve sorunlarla baş edebilmesine ilişkin deneyimler sunmaktadır (Bulut, 1994; akt: Duyan, 2010). Grupla çalışma, grup etkinlikleri aracılığıyla bireylerin entelektüel, duygusal ve sosyal gelişimlerini kolaylaştırmakla ilgilenir. Sanat çalışmaları, el işi çalışmaları, dans, oyun, drama, müzik, fotoğrafçılık vb. etkinlikler ise grupla çalışma sürecinde kullanılabilecek etkinlikler olarak belirtilebilir (Zastrow, 2015).

Sosyal hizmet alanyazınında, grup türleri incelendiğinde farklı kaynakların farklı grup türlerinden söz ettiği görülmektedir. Örneğin Adams (2010) grupları problem odaklı gruplar, gelişim grupları ve farkındalık yaratma grupları olarak ele almaktadır. Doel (2006) ise grupları danışma, eğitim, sosyal eylem, sosyal kontrol, sosyal destek, görev odaklı ve terapötik işlevleri üzerinden kategorize etmektedir (akt: Teater, 2015). Zastrow (2015) ve Zastrow ve Kirst-Ashman (2014) grupların; sosyal söyleşi grupları, uğraşı grupları, beceri grupları, eğitim grupları, görev grupları, problem çözme ve karar alma grupları, kendi kendine yardım grupları, sosyalleşme grupları, terapi grupları ve duyarlılık grupları gibi türleri üzerinde durmuştur. Bu grup türleri genellikle doğrudan grubun amacıyla bağlantılıdır. Grupla çalışma, bu türlerin tek biri üzerinden gerçekleştirilebileceği gibi bir grupla çalışma sürecinde grup üyelerinin eğitimine, farkındalık kazanmasına ya da sosyal destek sağlanmasına yönelik kazanımlar aynı anda da elde edilebilir. Bu noktada, grubun ihtiyacı, önemli bir belirleyici olarak değerlendirilmelidir. Ergenlerle yapılacak bir grupla çalışma uygulamasında, bu grup türlerinin pek çoğu üzerinden bir süreç tasarlamak mümkündür.

Teater (2015, s. 280)'a göre grupla çalışma "genellikle diğer kuram ve yöntemlerle kullanılan esnek bir yöntemdir" ve bu grupla çalışmanın güçlü yönlerinden birini oluşturmaktadır. Coulshed ve Orme (1998) farklı yöntemlerin kullanımında bunun grup katılımcılarına, profesyonelin becerisine ve grubun amaçlarına uygun olmasının önemini vurgulayarak; oyunların, tartışmaların, çeşitli aktivitelerin, deneyime dayalı egzersizlerin, eğlendirici etkinliklerin vb. bu süreçte kullanılabileceğini belirtmektedir. Vysniauskyte-Rimkiene ve Matuleviciute (2016) de grupla çalışma sürecinde çeşitli etkinliklere ve oyunlara aktif olarak katılım sağlandığında, bunun ergenler için; rahatlama, olumlu duygular yaşama, diğerleriyle güven ilişkisi kurma, var olan sosyal becerilerini güçlendirme ve yeni beceriler geliştirme, kimliğini oluşturma gibi fırsatlar ortaya çıkardığını vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi sosyal hizmet uygulamalarında, grupla çalışmanın kullanımı uygun koşullar sağlandığında bireyler için önemli kazanımları olan bir deneyime kapı aralamaktadır. Bu kapsamda, ergenler için grupla çalışma uygulaması; ergenin kimlik oluşumu sürecinde, kendine yönelik gözlem

yapmasına sunacağı katkı ve grup atmosferinin kendini ifade etmesine yönelik potansiyel katkısı açısından oldukça önemlidir.

Ergenlerle ve özellikle de olumsuz yaşam deneyimlerine sahip ergenlerle yapılacak grupla çalışma uygulamaları bireyin bugününe ve geleceğine yönelik katkıları açısından önemlidir. Bu kapsamda yaratıcı drama da sosyal hizmet uzmanlarının grupla çalışma uygulamalarıyla gerçekleştirmek istediği hedeflere ulaşmasında önemli bir yöntem olarak ele alınabilir.

YARATICI DRAMA VE ERGENLERLE YAPILAN YARATICI DRAMA ÇALIŞMALARI

Yaratıcı drama yöntemi, ergenlerle çalışmak açısından çeşitli avantajlara sahip bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Yaratıcı drama yöntemini daha detaylı incelemek için bu başlık altında ilk olarak yaratıcı dramanın ne olduğu kısaca açıklanmış, sonrasında ise yaratıcı drama yöntemi kullanılarak ergenlerle yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Yaratıcı Drama

Yaratıcı drama günümüzde pek çok kişinin katılımcısı ya da eğitmeni olduğu, pek çok okulda ders olarak verilen ve etkililiğine ilişkin bilimsel çalışmalar yürütülen bir yöntemdir. Yaratıcı dramanın en çok vurgulanan tanımlarından biri şu şekildedir:

“Yaratıcı drama, bir grubu oluşturan üyelerin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir amacın, düşüncenin, doğaçlama, rol oynama (rol alma) vd. tekniklerden yararlanarak canlandırılmasıdır. Bu canlandırma süreçleri deneyimli bir eğitmen eşliğinde yürütülürken kendiliğindenliğe (spontaniteye), şimdi ve burada ilkesine, -miş gibi yapmaya dayalıdır ve yaratıcı drama oyunun genel özelliklerinden yararlanır.” (Adıgüzel, 2019, s. 73).

Önder (2016, s. 7) ise drama çalışmasını *“varoluşun dinamiğinin gözlenmesini, yaşanmasını ve doğrudan doğruya keşfedilmesini sağlayan işlevsel bir yaşam felsefesinin hayata geçirilmesinin özel tekniği”* olarak tanımlamaktadır. Buna göre; bireyler yaratıcı drama süreci içerisinde farklı olayların farklı insan tepkilerine yol açtığını, grup etkileşimi içerisinde hem kendine hem de başkalarına ilişkin gözlemleri üzerinden fark etmektedir. Bu da farklılıklara ve benzerliklere ilişkin gözlemleri ve bireyin hem bireysel hem de toplumsal varoluşuna yönelik çıkarımlarını beraberinde getirmektedir. Akfırat (2006) da yaratıcı drama etkinlikleri sırasında katılımcıların kendisini ve başkalarını tanımaya, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları öğrenmeye yönelik bir süreç yaşadığını belirtmektedir. Benzer şekilde Üstündağ (1994), yaratıcı dramanın, katılımcıların kendini ve çevresini anlamasına yönelik olumlu işlevini vurgulamaktadır.

Yaratıcı dramaya ilişkin çalışmalar için bir gruba, yaratıcı drama alanına ve yöntemine hâkim, deneyimli bir eğitmene, grubun rahatça kullanabileceği açık ya da kapalı bir mekâna ve grubun canlandırma yapabileceği dramatik yapıya sahip bir düşünceye gereksinim vardır (Adıgüzel, 2006). Bu kapsamda; eğitmen, grup, çalışılacak bir konu ve bir mekân, yaratıcı dramanın temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Yaratıcı drama çalışmaları, çeşitli aşamalar içerisinde gerçekleşmektedir. Bunlar alanyazında temel olarak hazırlık/ısıtma, canlandırma ve değerlendirme olarak ele alınmaktadır. Bu aşamalardan özellikle canlandırma aşaması konunun detaylı bir şekilde ele alındığı ve en çok vaktin geçirildiği aşamadır. Üzerinde özel bir vurguyla durulan canlandırma aşamasının öneminden yola çıkarak bu aşamaları canlandırma öncesi, canlandırma ve canlandırma sonrası değerlendirme olarak da vurgulamak mümkündür.

Adıgüzel (2019)'e göre hazırlık aşaması katılımcının bedensel ve zihinsel olarak konuya odaklanmasını sağlamak, etkileşimi artırmak vb. amaçlarla gerçekleştirilir. Canlandırma aşamasında ise konu, çeşitli dramatik durumlar çerçevesinde ele alınır. Katılımcılar, bireysel, ikili; küçük ya da büyük grupla canlandırmalar gerçekleştirir. Değerlendirme aşaması ise katılımcıların geçirdikleri sürece ilişkin paylaşımlarının alındığı, elde edilen sonuçların tartışıldığı, konunun değerlendirmesinin yapıldığı, çalışmayla elde edilmek istenen kazanıma/kazanımlara ulaşıp ulaşılmadığı ortaya konur.

Bu yönüyle bir yöntem olarak yaratıcı dramanın belirli aşamalar üzerinden yapılandırılmış bir genel çerçevesi bulunmaktadır. Üstündağ (2014), yaratıcı drama çalışmalarının belirlenmiş genel bir çerçeve içinde yürütüldüğünü bununla birlikte dramanın bireyler için bu genel çerçeve içerisinde özgür bir alan sağladığını belirtmektedir. Yaratıcı drama sürecinde bu özgürlüğe grup üyelerinin yaratıcılıkları, deneyimleri, bilgileri ve izlenimleri rehberlik etmektedir.

Yaratıcı dramanın temel olarak bir konu çerçevesinde bir kazanım elde etmeye odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte kazanım ne olursa olsun yürütülmekte olan grup çalışması pratikleri katılımcılara, belirlenen konu dışında da kazanımlar sağlayacak bir ortam sunmaktadır. Akfırat (2006)'a göre yaratıcı drama süreci, grup içinde iş birliği yapmaya, paylaşmaya, ortak ve bağımsız düşünebilmeye, eleştiri ve öz eleştiri yapabilmeye yönelik bir süreç inşa etmektedir. Bireyler canlandırmalar aracılığıyla farklı sosyal durumlara ilişkin deneyimler elde etmekte, farklı rollerde hissettiklerini değerlendirebilmektedir. Yaratıcı drama çalışmaları karar verme ve sorun çözme becerilerinin gelişimi açısından da önem taşımaktadır. Önder (2016), çocuklara aktif ve yaratıcı olma olanağının verilmesi, deneyerek öğrenme şansının verilmesi, düşünce ve duygularını özgürce ifade edebileceği bir ortamın oluşturulması açısından drama etkinliklerinin geliştirici bir unsur olduğunu ve öneminin giderek arttığını belirtmektedir.

Yukarıda aktarılanlar doğrultusunda, yaratıcı drama; kimlik oluşumu, duygusal, davranışsal ve değer özerkliğine ilişkin anlamlandırmalar, aile ve akran gruplarına ilişkin sorgulamalar, geleceğe ilişkin hazırlıklar, başarı konusu gibi ergenlik dönemi gündemleri (Steinberg, 2013) açısından deneyimsel bir öğrenme, gelişim ya da farkındalık sağlama imkânı sunmaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak yaratıcı dramanın, ergenin kendi kimliğini oluşturma süreci içerisinde işlevsel bir alana işaret ettiği söylenebilir. Üzerinde hem bugününe hem de geleceğine ilişkin sorumluluklar olan ergenin bu gibi çalışmalarla; en temelde kendisine ve çevresine ilişkin anlamlandırmalarına sunacağı katkı, bir grupla çalışma yöntemiyle sağlanabilecek oldukça güçlü bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Ergenlerle Yapılan Yaratıcı Drama Çalışmaları

Yaratıcı drama yöntemine ilişkin yukarıdaki açıklamaların ardından, örnek oluşturması için bu başlık altında ergenlerle yapılan yaratıcı drama çalışmaları ele alınmıştır. Yaratıcı drama yöntemi aracılığıyla ergenlerle hangi konuların çalışıldığının incelenmesi, sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir fikir vermesi açısından fayda sağlayabilir. Bu inceleme bilimsel dergiler, lisansüstü tezler ve Çağdaş Drama Derneği'nin (ÇDD) yaratıcı drama eğitici eğitiminin bitirme projeleri üzerinden yapılmıştır.

Araştırmalara bakıldığında, işitme engelli öğrencilerin sosyal becerilerinin geliştirilmesinde (Arbay ve Akfırat, 2012), öğrencilerin siber zorbalık konusuna ilişkin farkındalık kazanmasında (Baştak ve Altınova, 2015), grupla bir işi yapma ve yürütme, ilişkiyi başlatma ve sürdürme ile kendini kontrol etme gibi sosyal beceriler kazanmasında (Abacı, Tepeli ve Erbay, 2015), öğrencilerin öfke denetimi kazanmalarında (Kaçıra Çapacıoğlu ve Yıldız Demirtaş, 2017), ergenlerin hiyerarşi kavramını kurgusal bir bütünlük içinde tartışıp sorgulamalarında ve çözüm önerileri üretmelerinde (Şahin ve Akfırat, 2017) toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları üzerinde olumlu etki sağlanmasında (Ülker ve Tanrıseven, 2019) yaratıcı dramanın önemli kazanımlar sağlayan bir yöntem olduğu ortaya konmuştur.

Türkiye'de yapılan lisansüstü tezler incelendiğinde; ergenlerin beslenme ve egzersiz bilgi, tutum ve davranışları (Demir Acar, 2014), utangaçlıkla baş etme ve atılganlık (Abacı, 2014), öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisi (Gündoğdu, 2009) gibi konularda da ergenlere yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Yaratıcı drama eğitici eğitimi bitirme projeleri incelendiğinde; ergenlerin sigara, alkol, madde, bilgisayar ve televizyon bağımlılığının zararları; sorumluluk bilinci, risk alma davranışı, gelecek beklentisi, karar verme becerisi, toplumsal cinsiyet eşitliği, çatışma çözme, akran arabuluculuğu, depresif belirti ve öz kavram, dinleme becerisi, izcilik, iletişim, internet kullanımı gibi konuların çalışıldığı görülmektedir (ÇDD, 2020).

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü gibi ergenlerle yaratıcı drama yöntemiyle ergenlik döneminin gelişim özelliklerine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmakta olup bu çalışmalar anlamlı değişiklikler ortaya koymaktadır.

ERGENLERLE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA YARATICI DRAMANIN KULLANIMI

Bu başlık altında sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanımı ele alınmak istenmiştir. Bu konu aşağıda sosyal hizmet alanında gerçekleştirilen yaratıcı drama çalışmaları, ergenlerle sosyal hizmet uygulaması yapılan kuruluşlar ve yaratıcı drama ile ergen ve ergenin çevresine yönelik gerçekleştirilebilecek yaratıcı drama çalışmaları alt başlıkları üzerinden ele alınmıştır.

Sosyal Hizmet Alanyazınında Yaratıcı Drama

Alanyazın incelendiğinde, Türkiye’de yaratıcı drama ve sosyal hizmet ilişkisini kuran bilimsel yayın sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi yaratıcı dramayı bir yöntem olarak kullanabilmek için buna ilişkin bir eğitim sürecinden geçmek gerekmektedir. Bu kapsamda, yayın sayısındaki sınırlılığın sebepleri arasında yaratıcı drama eğitimi almış sosyal hizmet uzmanı veya akademisyeni sayısının az oluşu belirtilebilir.

Sosyal hizmet alanında, sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle yapılan çalışmalarda; öğrencilerle sosyal hizmet değer temelini tartışılmasında ve konuya ilişkin farkındalıklarının artırılmasında (Özateş Gelmez, Öngen ve Hatiboğlu, 2019), öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilmesinde (Gökçearslan Çifci ve Altınova, 2017), öğrencilerin kendini tanıma düzeylerinin geliştirilmesinde (Altınova ve Gökçearslan Çifci, 2013) ve öğrencilerin empati becerilerinin geliştirilmesinde (Gökçearslan Çifci ve Altınova, 2012) yaratıcı drama yönteminin katkısı ortaya konmuştur.

Diğer çalışmalara bakıldığında Nazlıer ve Akoğlu, (2018) sosyal hizmet eğitiminde becerilerin geliştirilmesi ve değerlerin içselleştirilmesi açısından yaratıcı dramanın bir yöntem olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Öztürk (2011) ise sosyal hizmetin temel alanlarının öğrenciler tarafından yaşayarak öğrenilmesi, öğrencilerin müracaatçı gruplarını anlamaları ve onların sorunlarına ilişkin farkındalık geliştirmeleri ve iletişim, empati, grupla çalışma gibi mesleki becerilerin gelişiminde yaratıcı dramanın sağlayacağı katkı üzerinde durmuştur.

Dünyanın pek çok ülkesinde sosyal hizmetin önemli uygulama alanlarından biri olan okul sosyal hizmeti için de yaratıcı drama kullanışlı bir yöntem olarak ele alınabilir. Okul sisteminde yaşanan pek çok sorunun çözümünde, ergenlerin okul, aile, akran etkileşiminde ihtiyaç duyduğu alanlarda, olumlu bir okul atmosferi oluşturmada yaratıcı drama yönteminden yararlanmak mümkündür. Örneğin Arıcı, Artan, Çicek, Özbek ve Özüçelik (2017) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencilerinin yaşam doyumunda artış sağlanmasında yaratıcı drama yönteminden yararlanılmıştır. Walsh-Bowers ve Basso (1999) tarafından 7. sınıf öğrencilerle yapılan çalışmada da yaratıcı dramanın ergenlerin akran ilişkileri açısından kişilerarası becerilerin gelişimini kolaylaştırdığı ortaya konmuştur. Çalışmada yaratıcı drama, okul sosyal hizmet uzmanlarının akran ilişkilerini geliştirmek açısından kullanılabileceği yöntemlerden biri olarak vurgulanmıştır.

Görüldüğü gibi sosyal hizmet eğitimi sürecinde, sosyal hizmet bilgi, beceri ve değer temelini aktif bir şekilde öğrenilmesinde ya da sahada sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirirken yaratıcı drama yönteminden yararlanmak mümkündür. Bu kapsamda yaratıcı drama, sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması için işlevsel bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Ergenlerle Yaratıcı Drama Yöntemiyle Çalışılabilecek Sosyal Hizmet Kuruluşları

Ergenlerle yaratıcı drama yöntemiyle yapılan yukarıdaki çalışmalara bakıldığında, pek çok sosyal hizmet kuruluşunda yukarıdaki bölümlerde ele alınan çalışmalara benzer atölyelerin yapılmasının mümkün olduğu söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirmek

üzere başta kamu kurumları olmak üzere; çocuklarla ve gençlerle çalışılan pek çok sivil toplum örgütünde, uluslararası kuruluşlarda ya da özel merkezlerde çalışmalar gerçekleştirilmektedirler. İstihdamın en çok yoğunlaştığı kurumlar üzerinden ilerlenecek olursa bu kurumların temel olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı olduğu belirtilebilir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde Çocuk Destek Merkezleri, Çocuk Evleri Sitesi ve Sosyal Hizmet Merkezleri, özel gereksinimli çocuklara hizmet sunan bakım merkezleri, Sağlık Bakanlığı bünyesinde Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM), hastanelerin çocuk ve ergen servisleri ve Adalet Bakanlığı bünyesinde ise Çocuk ve Genç Ceza İnfaz Kurumları ergenlerle yaratıcı drama çalışmalarını gerçekleştirmek açısından uygun bir ortam sunma imkânı olduğu söylenebilir.

Bu kuruluşlar, çocukların iyilik halini artırmak, çocuğun yüksek yararının sağlanması, çocukların sorunlarının çözülmesi, çocuk haklarının sağlanması, çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, çocuğun sağlıklı gelişimi gibi amaçlarla çocuklara yönelik hizmet sunan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, bireyle çalışma, grupta çalışma ya da daha makro düzeyde uygulamalarla çocuk refahına yönelik hizmet sunan kuruluşlardır. Bu çalışma özelinde bu kuruluşlar, grupta çalışma, yaratıcı drama gibi yöntemlerin kullanılmasına yönelik potansiyeli üzerinden ele alınmıştır.

Çocuk Evleri Siteleri üzerinden düşünülecek olursa bu kuruluşlar, çeşitli sebeplerle aileleriyle bir arada yaşayamayan çocuklara 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında bakım hizmeti sunan kuruluşlardır. Çeşitli zorlayıcı yaşam deneyimine sahip ergenler için bu kuruluşlarda yaratıcı drama yöntemiyle önemli kazanımlar elde etmek mümkündür. Kuruluşa uyum, okula uyum, kuruluş bakımı sonrasına hazırlanma, kuruluş içerisinde yaşanan iletişime ilişkin sorunlarda ya da bu gelişim dönemi için önemli olabilecek bazı konularda verilecek eğitimlerde yaratıcı drama bir yöntem olarak kullanılabilir. Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumları ele alınacak olursa ergenlerin suça sürüklenme deneyimleri dikkate alınarak onların gelişimlerine katkı sunacak ve farkındalıklarını artıracak konularda yaratıcı drama yöntemini kullanmak katkı sağlayabilir. Örneğin bu kuruluşlarda problem çözme becerileri, iletişim becerileri ya da diğer sosyal beceriler üzerinden yapılacak drama atölyeleri hem sorunların çözümünde yeni yöntemleri deneyimlemek hem de ergenlerin bireysel gelişimlerine katkı sunmak açısından önemli olacaktır.

Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi sadece bir grup çalışması içerisinde yer almak dahi, diğer ergenlerle oyunlar oynamak, canlandırmalar yapmak ve bunlara ilişkin değerlendirmeler üzerinden paylaşımlarda bulunmak dahi ergenler için önemli bir sosyal destek, öğrenme, kendini ifade etme ve farkındalık kaynağı olma potansiyeline sahiptir.

Gruplarla yapılan çalışmalar, yaratıcı drama gibi grupta çalışmaya katkı sunacak yöntemler, sunulan profesyonel hizmetin niteliğini artırmak için de bir fırsat sunmaktadır. Yaratıcı drama oturumları, bireylerin kendilerini ifade etmeleri açısından güvenli bir alan sağlamaya çalışmaktadır ve bu da fikirlerin yargılanma kaygısı olmadan ifade edileceği bir alan anlamına gelmektedir. Özellikle drama

oturumlarının hazırlık aşamasında kullanılan oyunlar ve diğer etkinlikler aracılığıyla oluşturulan olumlu grup atmosferi bu güvenli ortamın inşasına katkıda bulunabilir. Diğer taraftan canlandırma aşamasında katılımcılar canlandırmalarını gerçekleştirirken kendileri olarak değil; bir rol ve kurgulanmış bir dünya içerisinde fikirlerini ifade ettiklerinde bu güvenli alan oluşmaya ve korunmaya devam etmektedir. Örneğin iletişim becerileri konusundaki bir drama atölyesinde ergenler bir rol içerisinde, hizmet aldıkları kuruluştaki çalışanlara ilişkin bir canlandırma yaptıklarında, sunulan hizmetin niteliği açısından kuruluşun bundan elde edeceği çok fazla kazanım olacaktır. Bu bakımdan drama atölyeleri, sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde sadece atölye katılımcıları için değil, kurumun bütünü açısından da bir gelişim fırsatı sunabilir.

Çocuklarla çalışan profesyonellerin ve sosyal hizmet uzmanlarının, yaratıcı drama gibi ek eğitimlerle kendilerini desteklemeleri, donanımlarını artırmaları yapacakları çalışmalar açısından oldukça katkı sağlayıcı olacaktır.

Sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanılmasında dikkate alınması gereken önemli konulardan biri, yaratıcı dramanın kullanımına ilişkin sınır olarak belirtilebilir. Gruplarla sosyal hizmet uygulamalarında, bireyin doğrudan kendisi, yaşadığı sorunlar ve özel yaşamları ele alınabilmekte, örneğin bir tedavi grubu doğrudan bireylerin kendi sorunları üzerinden ilerleyebilmektedir.

Yaratıcı drama ise Adıgüzel (2019, s. 93)' e göre "*katılımcıların doğrudan öznel yaşamlarına, onlarda sorun oluşturmuş problemlere odaklanmaz; bir iyileştirme, tedavi etme gibi bir amaca ve işleve sahip değildir*". Adıgüzel (2019, s. 345), psikodrama ile yaratıcı drama çalışmaları arasındaki farkı örnek göstererek bu farkı "*kişilerin kendileri olarak çalışmaya katılmalarıyla bir rol içerisinde çalışmaya katılmaları*" şeklinde ifade etmektedir. Bu açıdan, bir konu yaratıcı drama ile işlendiği süreçte bireylerin öznel sorunlarına ve yaşantılarına girilmemektedir. Benzer şekilde yaratıcı drama sürecinde bireye özgü konu ve sorunlarla çalışılmayacağını vurgulayan Akfırat ve Akfırat (2019) da, konuyu rehber öğretmenler üzerinden ele alarak grupta rehberlik çalışması yürüten bir rehber öğretmenin bir öğrencisine ilişkin fark ettiği bir durumu, drama dışında bir psikolojik danışma süreci içerisinde çalışılabileceğini belirtmektedir.

Buradan hareketle yaratıcı drama eğitimi almış ve belirtilen alanlarda ergenlerle drama atölyeleri gerçekleştirmiş bir sosyal hizmet uzmanı, drama oturumu sürecinde bir bireyde fark ettiği bir ihtiyacı ya da sorunu çalışmak istediğinde, bunu sonrasında bir bireyle sosyal hizmet uygulaması ya da konuya uygun bir grupta sosyal hizmet uygulaması içerisinde ele alabilir.

Sosyal hizmet uygulamaları kapsamında kuruluşlarda pek çok grupta çalışma uygulaması yapılabilmektedir. Yaratıcı drama yöntemi bazen bir grup çalışmasındaki tek yöntem olarak ele alınabilir, oturumların tamamı yaratıcı drama yöntemiyle planlanabilir ve elde edilmek istenen kazanıma yaratıcı drama oturumları eşliğinde ulaşılmaya çalışılabilir. Yaratıcı dramayı, özellikle eğitim faaliyetlerinde kullanmak, ergenlerin gelişimine, çeşitli konularda farkındalık sağlamalarına, farkındalıklarının artmasına ya da ergenlik dönemi özelinde çeşitli konulara ilişkin bilgilerin paylaşımında kullanmak mümkündür.

Diğer taraftan bir grupla çalışma uygulaması içerisinde yalnızca bir ya da birkaç oturum da yaratıcı drama yöntemiyle planlanabilir ve bu açıdan uygun bazı oturumlarda yararlanılacak bir araç olarak da kullanılabilir. Yatılı bir sosyal hizmet kuruluşunda, herhangi bir amaç kapsamında gerçekleştirilecek bir grupla sosyal hizmet uygulamasının, uygun bir oturumunda yaratıcı drama yöntemi kullanılabilir. Bir grup çalışmasının ilk oturumunda yaratıcı drama yöntemiyle bir “etkileşim”, “iletişim” oturumu ya da son oturumunda bir “değerlendirme” oturumu gerçekleştirilebilir. Bir beceri grubunda, gelişim grubunda, eğitim grubunda, sosyalleşme ya da kendi kendine yardım grubunda vb. grup türleri içerisinde uygun bir oturumda yaratıcı dramadan yararlanılabilir.

Sosyal hizmet uzmanların yaratıcı drama yöntemine ilişkin alacakları eğitim, sahip olunan mesleki diğer bazı avantajlar açısından sosyal hizmet kuruluşlarında oldukça faydalı olacaktır. İlk olarak çocukla çalışma bilgi, beceri ve değer temeline sahip bir lisans eğitimi almış olmaları oturumlar sırasında karşılaşılabilecek sorunlar ya da ihtiyaçlar açısından önemli olacaktır. Çocukların, ergenlerin ya da gençlerin biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel vb. özelliklerine ve ihtiyaçlarına yönelik bilgi sahibi olmak önem taşımaktadır. Diğer taraftan kurumu tanıyor olmak, kurum içi ve kişiler arası iletişime ilişkin sahip olunan deneyim de yapılan çalışmalarda faydayı artıracaktır. Sosyal hizmet lisans eğitimi sırasında grupla çalışmaya, görüşme becerilerine, iletişim becerilerine vb. ilişkin alınan eğitimler de yine bu anlamda bir avantaja dönüşecektir. Bütün bunlar meslek elemanlarının gerçekleştireceği yaratıcı drama oturumlarına önemli oranda katkı sunacaktır.

Diğer taraftan bu kuruluşlarda özellikle çocuklarla çalışan diğer profesyoneller için de bu avantajlardan bahsetmek mümkündür. Bu kapsamda bu kuruluşlarda çalışan ya da çalışabilecek meslek elemanlarının ya da ilgili bölümlerden öğrencilerin bu ve bunun gibi eğitimleri almaları önem taşımaktadır. Diğer taraftan bir grup çalışması yürütülsün ya da yürütülmesin meslek elemanlarının bu gibi eğitimleri alıyor olmaları hem meslek gelişimleri hem de bireysel gelişimleri açısından önem taşımaktadır. Yaratıcı drama eğitimi sırasında katılımcılar pek çok oyunu ya da oyunsu süreci deneyimlemektedir. Bu açıdan drama atölyesi yapsın yapmasın, bu eğitime katılan meslek elemanları çocuklarla çalışırken kullanabilecekleri pek çok oyuna yönelik de bir öğrenme sağlayacaktır. Öztürk (2017), sosyal hizmet kuruluşları ve çocuk refahı alanında çalışan tüm kuruluşlarda oyun olanaklarının değerlendirilmesinin hem çocuğun yüksek yararının sağlanmasında hem de kuruluşlarının sunduğu hizmetin kalitesinin artırılmasında önemli olduğunu belirtmektedir.

Ergen ve Ergenin Çevresine Yönelik Gerçekleştirilebilecek Yaratıcı Drama Çalışmaları

Çalışmada ele alınan konulardan yola çıkarak ve sosyal hizmet alanının gereksinimleri üzerinden düşünüldüğünde, kuruluşlarda çalışan uygulayıcılar tarafından ergenlerle gerçekleştirilebilecek yaratıcı drama atölyeleri ya da konularının bazıları şu şekilde belirtilebilir: İletişim becerileri, hayır diyebilme, sosyalleşme, özgüven, bağımlılık konuları, beden imajı, meslek seçimi, sağlığa ilişkin konular, problem çözme becerileri, okul değişikliğine uyum sağlama, akran zorbalığı, öfke kontrolü, benlik saygısı, çocuk hakları, internetin doğru kullanımı, hobi geliştirme, içinde bulunduğu gelişim

dönemine uyum sağlama, okula uyum sağlama, kuruma uyum sağlama, kurum bakımı sonrası sürece hazırlanma' vb.

Diğer taraftan çocuk refahı üzerinden yapılan bu sorgulamada bireyi çevresi içerisinde değerlendirmek, ergenin kendisi, ailesi, arkadaşları, okulu, hizmet aldığı kuruluşlar vb. olmak üzere çalışmaları çoklu düzeyde ele almak ve pek çok farklı gruba ilişkin çalışmalar yapmak önemli olacaktır.

Uygun olan kuruluşlarda ailelerle yapılacak yaratıcı drama oturumları da çocuk refahına sağlayacağı katkı açısından önemlidir. Örneğin, özel gereksinime sahip çocukların ebeveynlerine “çocuklarının okula uyum sağlamaları için yapılabilecekler” ya da “çocuk katılımı” gibi konularda atölyeler düzenlenebilir. Koruyucu ailelere “çocuklarla iletişim” konusunda bir atölye planlanabilir. Sosyal hizmet merkezlerinde, sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlanan ailelere “çocuk işçiliğinin zararları”na ilişkin bir atölye çalışması gerçekleştirilebilir. Bu öneriler kuruluşların uygunluğuna, çalışılan müracaatçı grubuna ve ihtiyaçlarına göre artırılabilir.

Çocuk refahı üzerine yapılan çalışmalar açısından, çocuk ekosisteminin en önemli bileşenlerinden biri olan ailelerle yapılacak çalışmalar da önem taşımaktadır. Örneğin yaratıcı drama yönteminin cinsiyet ayrımcılığına etkisinin incelendiği bir araştırmada, çocukları bir ilköğretim okulunda öğrenim gören kadınlarla çalışılmış ve katılımcıların toplumsal cinsiyet algı düzeylerinin arttığı ortaya konmuştur (Altınova ve Altınışık, 2011).

Diğer taraftan kuruluş çalışanları da çocuk refahına yönelik sunulan hizmetlerin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Çocuk Destek Merkezlerinde, Çocuk Evleri Sitelerinde, Sosyal Hizmet Merkezlerinde, Bakım Merkezlerinde, Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezlerinde ya da Çocuk ve Genç Ceza İnfaz Kurumlarında görev yapmakta olan personele “çocuklarla iletişim”, “ayrımcı olmayan dil kullanımı”, “çocuk hakları”, “çocuklara hayır diyebilmenin öğretilmesi” vb. konularda atölyeler yapılabilir.

Yukarıda belirtilen konular, çocukların, ailelerin, kuruluş çalışanlarının ihtiyaçları doğrultusunda çoğaltılabilir. Bu konular kapsamında gerçekleştirilecek yaratıcı drama atölyeleri ile elde edilecek kazanımlar sadece yaratıcı drama atölyesi ile elde edilmek istenen kazanımdan çok daha fazlası olacaktır. Bütüncül olarak hem ergenler hem atölyelere katılan personel hem de o kuruluş için olumlu bir atmosfer oluşumuna katkı sunacaktır.

Bu kapsamda yaratıcı drama, ergenlerle sosyal hizmet uygulamaları açısından pek çok kurum ve kuruluşta hem ergenlerle hem ebeveynlerle hem de kuruluş personeliyle yapılacak çalışmalar aracılığıyla çocuk refahına katkı sağlayabilecek bir grup çalışması yöntemi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ergenlik dönemi, ergenin etkileşimde olduğu çevrenin güçsüzleştirilen ya da destek sağlayan pratiklerine daha derin anlamlar yüklediği ve bu yaşam deneyimlerinin ergenin bugünü ve geleceği için daha çok şeye sebep olabildiği ya da ona daha çok şey sunabildiği bir dönem olarak ele alınabilir.

Kendilerine, geleceğe ilişkin hazırlık yapma sorumluluğu verilmiş ergenler için kendilerine sunulacak destek oldukça önemlidir. Ergenlerin sorunlarının çözümü, ihtiyaçlarının karşılanması ve haklarının sağlanması açısından çoklu düzeyde uygulamalar yapan sosyal hizmetin en önemli uygulama düzeylerinden biri grupla çalışmadır.

Yaratıcı drama da ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında kullanılabilecek bir grupla çalışma yöntemi olarak ele alınabilir. Yaratıcı drama çeşitli kurum ve kuruluşlarda ergenlerle yapılan sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlama, çeşitli kazanımlar sunma potansiyeli olan bir yöntemdir. Bu kuruluşlarda yaratıcı drama ile yapılacak çalışmalar ergenler belirli bir konuda öğrenme, gelişme, farkındalık sağlama gibi kazanımlar sunacaktır. Yaratıcı drama oturumlarında ergenlerin ulaşılmak istenen bir kazanım doğrultusunda en temelde canlandırmalar yaparak hem kendilerine hem de diğerlerine ilişkin yapacağı gözlem, önemli bir gelişim imkânı sunmaktadır. Diğer taraftan üzerinde çalışılan konuyu ise özgür ve güvenli bir alanda, deneyimsel olarak, oyunsu süreçlerle, önemli bir grup etkileşimiyle, yapılanların değerlendirilmesiyle ele alma şansına sahip olurlar.

Bu gibi özellikleriyle yaratıcı drama, sosyal hizmet alanlarında ergenlere yönelik hizmet sunmakta olan kuruluşlarda kullanılabilecek bir yöntemdir. Bu kuruluşlarda yaratıcı drama yöntemiyle hem ergenlerle hem ailelerle hem de kuruluş çalışanlarıyla atölyeler düzenlenebilir. Bu atölyeler, sunulan hizmetin niteliğini artırmak, kuruluştaki fark edilen sorunların çözümüne karşılık gelmesi ve ergenlerin sorunların çözümü ya da ihtiyaçlarının karşılanması üzerine planlanabilir. Belirlenen bir konu yalnızca yaratıcı drama yöntemiyle çalışılabileceği gibi bir grupla sosyal hizmet uygulamasının bir ya da birkaç oturumunda da yaratıcı dramadan yararlanılabilir.

Bu kurumlarda görev yapan ya da yapacak olan sosyal hizmet uzmanlarının ve çocuklarla çalışan diğer profesyonellerin yaratıcı drama eğitimi almaları, çalışılan gruplara sağlayacağı fayda açısından önem taşıyacaktır. Çocuklarla, ergenlerle ve gençlerle çalışmaya ve grup çalışması yapmaya yönelik bir eğitimden geçmiş olmak, kurumu tanıyor olmak, kurum içi etkileşimlere yönelik bilgi sahibi olmak vb. gerçekleştirilecek olan yaratıcı drama atölyesi için de bir avantaja dönüşecektir.

Yaratıcı dramanın sosyal hizmet alanında kullanımının artırılması için sosyal hizmet mezunları ya da öğrencileri gibi sosyal hizmet akademisyenlerinin de bu eğitimi almaları önemlidir. Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi veren bazı üniversitelerde son yıllarda yaratıcı drama bir seçmeli ders olarak verilmekte, ancak bunun oldukça az olduğu söylenebilir. Yaratıcı dramanın sosyal hizmet eğitimi veren üniversitelerde bir ders olarak verilmesi ile öğrencilerin bu noktadaki farkındalığının artırılması ve bu eğitimi sürdürmelerine yönelik motivasyon sağlama açısından önem taşımaktadır. Lisansüstü eğitim sürecinde de yaratıcı drama yöntemiyle bilimsel araştırmalar yapmak yine yöntemin kullanımı, sağlayacağı bilgi ve beceri açısından önemli olacaktır.

Son olarak; ergenlere, ailelere ya da kuruluş personellerine yönelik sağlanacak faydanın ötesinde, yaratıcı dramayı bireyin kendisine sağlayacağı fayda üzerinden de ele almak önem taşımaktadır. Bireyin günlük rutinlerinin dışına çıkarak yaratıcı dramanın yukarıda ele alınan avantajlarını kendi

katılımıyla deneyimleyeceği bir sürecin içerisinde bulunması bireylere önemli bir kazanım sağlayacaktır. Bu gibi eğitimler, sağlayacağı bireysel gelişim açısından oldukça önem taşımaktadır. Çocuk refahı alanında çalışan meslekler açısından profesyonelin kendisine yapacağı her katkı aslında hizmet verdiği çocuklara katkısına dönüşecektir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abacı, S., Tepeli, K., & Erbay, F. (2015). Yaratıcı drama eğitiminin ergenlerin sosyal becerilerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(2), 191-200.
- Abacı, S. (2014). *Yaratıcı dramanın ergenlerin utangaçlıkla baş etme ve atılganlıklarını geliştirmeye yönelik etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Adams, R. (2015). *Çocuklar, Gençler ve Ailelerle Çalışma*. R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne içinde, *Sosyal hizmet: Temel alanlar ve eleştirel tartışmalar* (s. 349-371). Ankara: Nika Yayınevi
- Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-30.
- Adıgüzel, Ö. (2019). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3.b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akfırat F. Ö. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 39-58.
- Akfırat, O. N., & Akfırat, F. Ö. (2019). *Psikolojik danışma rehberlik hizmetleri ve drama*. T. Erdoğan (Dü.) içinde, *Drama* (s. 529-570). Ankara: Eğiten Kitap.
- Altınova, H. H., & Altınışik, H. (2011). Yaratıcı Drama Yöntemiyle Yapılan Grup Çalışmasının Cinsiyet Ayrımcılığına Etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 6(12), 7-22.
- Altınova, H. H., & Gökçearslan Çifci, E. (2013). Yaratıcı dramanın kendini tanıma düzeyine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 8(1), 28-47.
- Arbay, B., & Akfırat, F. Ö. (2012). Yaratıcı Drama Yöntemi ile İşitme Engelli Çocuklarda Sosyal Beceri Geliştirme. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 7(14), 48-62.
- Arıcı, A., Artan, T., Çiçek, M., Özbek, Y., & Özüçelik, D. N. (2017). Yaratıcı Dramanın Okul Tükenmişliği ve Öğrenci Yaşam Doymu Üzerindeki Etkisi. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(4), 77-98.
- Baştak, G., & Altınova, H. H. (2015). Lise Öğrencilerinde Yaratıcı Drama Yöntemiyle Siber Zorbalık Hakkında Duyarlılık Oluşturma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(1), 85-90.

- Coulshed, V., & Orme, J. (1998). *Social work practice: An introduction*. Newyork: Palgrave
- ÇDD (2020). *Çağdaş Drama Derneği MEB Özel Doğaç Yaratıcı Drama Eğitimliği Kursu programı kapsamında tamamlanan projelerin listesi*. Ocak 5, 2020 tarihinde Çağdaş Drama Derneği Web Sitesi: <http://yaratıcıdrama.org/bulten/> adresinden alındı.
- Demir Acar, M. (2014). Hafif şişman ve şişman ergenlere yaratıcı drama ile verilen beslenme ve egzersiz eğitiminin bilgi, tutum ve davranışlara etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Duyan, V. (1997). *Sosyal grup çalışması uygulamasının ortopedi hastalarının kişisel ve sosyal uyum düzeylerine etkisi*. Ankara: Aydın Matbaacılık.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Duyan, V., & Özgür Bayır, Ö. (2016). *Sosyal hizmete giriş: Öğrenciler ve uygulayıcılar için bir rehber*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Özateş Gelmez, Ö. S., Öngen, Ç., & Hatiboğlu, B. (2019). Pathways from personal towards professional values: structured small-group work with social work students. *Education as Change*, 23(1), 1-25.
- Gökçearslan Çifci, E. & Altınova, H. H. (2012). Sosyal Hizmet Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Öğrencilerin Empati Becerisine Etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 133-149.
- Gökçearslan Çifci, E. & Altınova, H. H. (2017). Sosyal Hizmet Eğitiminde Yaratıcı Drama Yöntemiyle İletişim Becerisi Geliştirme: Ders Uygulaması Örneği. *İlköğretim Online*, 16(4), 1384-1394.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- IFSW (International Federation of Social Worker). (2001). Sosyal Hizmetin Tanımı. http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_33158-4.pdf. Erişim tarihi: 16.10.2020
- IFSW (International Federation of Social Worker). (2014). *Global definition of social work profession*. <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> adresinden alındı.
- Kaçıra Çapacıoğlu, G., & Yıldız Demirtaş, V. (2017). Yaratıcı Dramanın Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Öfke Denetimi Becerilerine Etkisi. *İlköğretim Online*, 16(3), 960-977.
- Lindsay, T., & Orton, S. (2014). *Group work practice in social work* (3.edt.). SAGE: Learning Matters.
- Nazlier, E. N., & Akoğlu, G. (2018). Sosyal Hizmet Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Önemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13(2), 251-259.
- Önder, A. (2016). *Yaşayarak öğrenme için eğitici drama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Öztürk, A. B. (2011). *Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramanın kullanımı: Yoksulluğu yaratıcı dramayla nasıl anlarız?* Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: 50. Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler. Ankara
- Öztürk, A. B. (2017). *Çocuk katılımını oyunla sağlamak*. E. Erbay (Dü.) içinde, Çocuk Katılımı (s. 143-156). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Rogers, M., Whitaker, D., Edmondson, D., & Peach, D. (2019). *Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Beceri Geliştirmek*. (S. Attepe Özden, & M. Pak, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Steinberg, L. (2013). *Ergenlik* (3.b.). (F. Çok, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Steinberg, L. (2018). *Fırsatlar dönemi olarak ergenlik* (3.b.). (E. Boynueğri, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şahin, D. D., & Akfırat, N. (2017). Ergenler yaratıcı drama yöntemiyle hiyerarşi kavramını tartışıyor. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 12(1), 29-46.
- Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: Uygulama için bir giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Ülker, F., & Tanrıseven, I. (2019). Yaratıcı dramanın ergenlerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumu üzerindeki etkisi. *Journal of Advanced Education Studies*, 1(1), 53-67.
- Üstündağ, T. (1994). Günümüz eğitiminde dramanın yeri. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*. Kasım/Aralık, 37, 7-10.
- Üstündağ, T. (2014). *Yaratıcı drama öğretmenimin günlüğü*. (12.b.) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Vysniauskyte-Rimkiene, J., & Matuleviciute, D. (2016). How creative group work helps adolescents create relations with self and peers. *Social Work with Groups*, 39(2-3), 234-245.
- Walsh-Bowers, R., & Basso, R. (1999). Improving early adolescents' peer relations through classroom creative drama: An integrated approach. *Children & Schools*, 21(1), 23-32.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal hizmete giriş*. (3.b.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C., & Kirst-Ashman, K. K. (2014). *İnsan davranışı ve sosyal çevre I*. Ankara: Nika Yayınevi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh